

Albert Kivikas_Nimed marmortahvlil

K 49
Esitrükk: Albert Kivikas Nimed marmortahvlil Eesti Kirjastuse Kooperatiiv Tartu, 1936

Kujundanud H. Kersna
Sarja «Eesti romaanivara» kolleegium: G. Grünberg, P. Kuusberg, P. Lias, E. Nirk (esimees), A. Tamm, J. Undusk
Tem. pl. 30—91
ISBN 5—450—01489—9
© Järelsõna. Kirjastus «Eesti Raamat», 1991

ESIMENE OSA

Kui Kommertskooli seitsmenda klassi õpilane Henn Ahas oma korterist, kuski koolilinna kaugemas agulis, raamatud kaenlas, kõleda detsembripäeva hommikuses hämaruses tänavale astus, et kooli tõtata, nägi ta tänavanurgal seisvat trobikonda inimesi! Vaikides seisid need seal, nägudega majaseina poole, ja näisid midagi lugevat. Kuna siin linnajaos ei olnud seks erilisi tulpasid, siis suur valge kuulutus oli liimitud otse majaseinale. Astunud lähemale ja ajanud enese teiste selja taga uudishimulikult kikivarbaile, ulatus aga Ahas lugema ainult üle mütsi-lodude paistvaid suuri esimesi ridu:

«Rahvaväe mobilisatsioon. Kõik sõjariistu kanda jõudvad mehed, kes 1. jaanuariks 1918 said 21—35 aastat vanaks ...»

Rohkem Ahas ei näinud, sest parajasti keegi habemik, lüheldane töölisriietuses vanamees, kes seinal valendava paberi sisu nähtavasti juba oli läbi lugenud, tegi endale teed teiste seast välja, lõi pahaselt käega ja kirus endamisi edasi vantsides:

«Jälle muudku mehed lipu alla, jälle muudku sõtta, oh, juudas, et see mäss ja märul maailmas kord ka ei lõpe juba!»

Samas puges trobikonnast välja ka kaks nooremat töölist, üks pikk, tugev, teine kõhnavõitu, kiitsakas, suur liikuv kõrisõlm esile tungimas kaela ümber mähitud ruudulise rätiku vahelt. Jõudnud mõne sammu eemale, jäid nad kõrvuti plangu najale nõjatudes seisma ja hakkasid

6

vaikides keerutama plotskit. Alles siis, kui nad juba mõne sõõmu olid tõmmanud oma leherootsudest ja juurikatest särisevat, halvasti lõhnavat tubakat, vandus pikk tööline peitmata vihaga:

«Saadanad, ja minu aastakäik olgu jälle platsis!»

«Kurat jah, minu oma niisama, võta aga tukk turjale ja muudku mutta!»

«Ei, vennas, no seda küll enam ei ole, mina ei lähe, pangu nad või sada käsku välja, ei mõtlegi minna!»

«Ega tea, kas saab jätta minemata?» kahtles kiitsakas tööline.

«Kas saab,» urises teine läbi hammaste, «viigu siis väevõimuga, aga vabatahtlikult mina valgesse väkke ei lähe! Pursuide vara kaitsma, kus mul veel au! Ei tea, kus see minusuguse vara siis on, mida ma kaitsen? Andku rahvale tööd ja leibagi, va' kõrilõikajad! Nüüd peenike saadanatel peos, punased tulevad ja sina ole hea mees, kaitse neid! Ptüi, kurrat, muud ma ei mõista ütelda!»

«Küllap saadavad omakaitse järele, kes ei lähe,» sõnas nüüd keegi juurdetulnud, üleni suurrätti mähitud vanaeit.

«Saatku,» vastas pikk tööline, «eks selleks see valge-kaart neil soetatud ongi, et inimestele jahti pidada! Eks saatku see omakaitse punaste vastu, mis kurat see siin linnas haudub ja tööinimesi kimbutab!»

«Eks ta valvab seda, et keegi suurte ärrade unerahu ei rikuks!» sähvas keegi teine töölisnaine mürgiselt.

«Selleks ta vist on jah neil siin! Aga küllap näeme, küllap näeme veel, las punased tulevad veidi ligemale ja lasevad linna taga mõne paugu, küll siis see valgekaart jookseb laiali kui pasknääride kari!»

«Ei, mina oma poissi küll lase minna, tehku nad, mis tahavad!» kriiskas keegi kuivetanud ja kõver töölisnaine, nägu ärritusest higine. «Oma last mina nende verekaanide pärast tappa ei saada!»

«Mis, kurat, tõmmake maha see lipakas sealt seinalt!» mürahtas korraga pikk tööline, virutas poolpõlenud plotskiotsa suust lumme ja hakkas kuulutusele uuesti lähemale trügima.

«Tõmmake maha jah, pole tarvis!» kisati nüüd kohe ka mujalt.

«Pidage, pidage!» karjuti tagantpoolt, kui eespool mõned käed otsisid juba värskelt liimitud paberi serva. «Ärge tõmmake veel, loeme enne läbi!»

7

«Mis läbi! Pole tarvis lugeda seda kodanlaste kuulutust! Maha ja asi tahe! Kõik maha! Ja mujal ka maha sihukesed paberinärakad!» karjus pikk tööline ja krahmas oma arutu pikkade kätega üle teiste peade.

Juba oligi paari ta kämblatõmbega seinalt kadunud mobilisatsioonikäsk, mis ei olnud saanud veel õieti kui-vadagi. Inimesed aga jäid endiselt vihaselt kirudes troppi ning üle teiste kajas pika töölise tugev kõri.

Ahas nõnda ei olnud saanudki veel kuulutuse lähedale, et seda lugeda, kui see oli juba kadunud. Siis meenus talle, et on vaja õigeks ajaks kooli tõtata, tõmbas oma kulunud halli palitu hõlmad koomale ja eemaldus kiirel sammul käratsejate jõugust.

Mõni maja edasi pöördus ta ümber nurga risttänavasse ja jäi seal seisma madala, kokku variseda ähvardava lobudiku ette. Siin majas tibatillukeses toaugerikus elas ta sõber Käämer, kellega tal oli saanud harjumuseks minna igal hommikul ühiselt kooli.

Ahas vilistas kolm korda lühidalt, mille järel ülal teisel korral kohe avanes kolksuv õhuaken, kust kuuldus hõige:

«Jah, ma tulen kohe, oota pisut, Henn!»

Mõni silmapilk hiljem oligi väheldase, pisut kängujäänud kasvuga, tumedajuukseline ja tedretähniline Käämer tänaval ja teretamata alustasid nad oma igahommikust kooliteekonda kaugest töölisagulist kesklinna.

«Mis uudist?» küsis Käämer niisama jutu alustamiseks.

«Ei muud midagi, kui et nüüd on see mobilisatsioon siis kuulutatud,» vastas Ahas.

«Ah et on juba ikka kuulutatud?» küsis Käämer kohe elavnedes.

«Jah on, üks paber oli meie maja seinal.»

«Noh, kuulutagu, kuulutagu!» ilkus Käämer korraga isesuguse tigedusega ja lisas nagu kahjurõõmutsedes juurde: «Eks sellega lähe niisama kui nende

vabatahtlikkudegagi, kuulutasid ka välja, et tulgu 10 000 meest, siis mobiliseerima kedagi ei hakata. Aga näe, võta näpust, saadi ainult paarsada meest üle riigi ja needki sihukesed, kes tulevad kroonusse sööma ja norivad aina riideid selga ja saapaid jalga. Küll näed, sõber, see mobilisatsioon läheb just niisama lörri!»

«Ega tea,» kahtles ka Ahas, kellele meenus nüüd kohe pikk kiruv tööline, kes oli rebinud seinalt valitsuse mobilisatsioonikäsu. Imelises kooskõlas paistis talle olevat selle

8

mehe teguviis Käämeri viimaste sõnadega ja ta aimas, et sõbral on ehk õigus.

Nad olid jõudnud juba aleviku käidavamasse tänavasse. Hoolimata varasest hommikust nägi Ahas ka siin salkkonda ärritatud inimesi, kes kõnelesid ja kirusid kõva häälega. Kiruva salkkonna juures pani ta ka sedamaid tähele, et plank oli küll värskest tärklisliimist alles märg, kuid mobilisatsioonikäsku seal enam ei olnud.

«Maha kistud,» sõnas Ahas rohkem endale kui Käämerile, «ka siin maha kistud!»

«Mis asi?» küsis Käämer.

«Kuulutus ikka, näe, ainult märg koht veel järel! Esimene, mida ma oma maja seinal tahtsin lugeda, rebiti sealt maha mu oma silma all.»

«Ah ikka et maha rebiti kohe?» hüüatas Käämer, jäi seisma keset tänavat ja vaatas seal ringi. Varsti trügis ta aga läbi käratsejate salkkonna plangu juurde ja katsus seda sõrmega. Silmanähtavalt rõõmsas meeleolus tuli sealt tasahiljukesi naeru pugisedes Ahase juurde üle tänava tagasi ja, pühkides palituhõlma oma liimist sõrme, sõnas:

«Kas ma ei ütelnud? Näed sa, rahvas ei lase ennast enam narritada neist buržuidest! Kuramuse tore ikka: valgete valitsus kuulutab mobilisatsiooni välja, aga näe, rahvas keelab ära, kisub käsud maha!»

Käämeri meeleolu tõusis veelgi, ta pugises aina naerda ja laskis sekka viletki. Kergel sammul lahmis ta mööda külmunud tänavakonarikku, ripendava nööriotsaga kokku köidetud raamatukimp kaenlas, palituhõlmad mõlemale poole pärani lahti nagu lendu mineva linnu tiivad.

Ahas ei lausunud midagi. Ta näis vaikselt endamisi millegi üle juurdlevat ja pidas tormava sõbraga ainult ühtlast sammu.

«Nojah, aga mis me's nüüd sedamoodi kihutame õige,» märkas viimaks Käämer ja tasandas käiku.

«Ei mina mõista, miks, sa lähed ju, nagu oleks sul tuul tiibade all,» sõnas Ahas.

«Kas arvad siis, et ei ole,» pöördus nüüd Käämer seltsilise poole. «Mäletan, kui okupatsiooniväed tulid läinud talvel ja punased nende eest pidid põgenema üle piiri Venemaale, kuidas siis kõik kodanlased hõiskasid, et vaadake, nüüd on nende punaste mäng ometi kord mängitud. Aga võta näpust, pole veel kaugeltki mängitud, mäng alles algab nüüd, Ahas, tead sa ka seda?»

9

«Küllap tean,» vastas Ahas sõnaahtralt.

«Muidugi, seal pole ju midagi teada,» jätkas Käämer, «sõda on lahti, punased on juba marssinud üle piiri, Narva, Pihkva ja Petseri on võetud. Päevad ja ööd ühtejärge marsivad nad edasi, valged aina liduvad ees kui jänese-kari! Mõni öö-päev edasi, siis on nad otsaga juba ka Rakveres, Võrus ja Valgas. Noh, ja Valgast Tartusse? Ah! Edasimarssimise vaev. Paar pauku, ja valgekaartlased muudkui liduvad!»

Ahas teadis seda samuti ja üldine olukord paistis tõesti olevat nõnda, nagu kõneles sellest Käämer. Rahvuslikke väeosi rindel ei olnudki, sest punased liikusid kõikjal edasi sedavõrd, kuidas nende eest taandusid saksa okupatsiooniväed. Aeg-ajalt oli olnud küll kuulda, et siin ja seal oli peetud lahinguidki, kuid et punaste pidevat edasitungi kuski oleks selle läbi suudetud pidurdada, ei olnud kuulda. Ajalehed tõid

päevast päeva ainult sõnumeid eesti väesalkade asumisest uutele kaitsepositsioonidele.

«Pane tähele, Ahas, varsti elame juba nõukogude vabariigis,» hüüdis Käämer ja lisandas jälle sammu. «Kohe teisel päeval pärast Narva võtmist olevat see seal välja kuulutatud Eesti Töörahva Kommuuna nime all.»

Nad olid jõudnud juba kesklinna lähedusse. Siin nägi nüüd Käämergi neid mobilisatsioonikuulutusi, mis valen-dasid kuulutustulpadel kui ka majaseintel ja plankudel. Maha neid siin ei oldud rebitud ning tihedais salkades seisid inimesed nende ees.

«Näed, Käämer, siin on need kuulutused alles,» tähendas Ahas.

«Alles jah,» venitas Käämer kuidagi ebameeldivalt, kuid lisas siis kärmesti juurde: «Buržuide linnajagu, mis muud!»

Samas oli ärganud temas terav uudishimu kuulutuse sisu vastu ning juba ta oli trüginudki läbi lugejatehulga otse kuulutustulba juurde. Kui ta sealt mõne aja pärast tagasi tuli, hüüdis ta kohe:

«Kujuta ette, tervelt viisteist aastakäiku korraga, kõik mehed kahekümne ühest kuni kolmekümne viienda eluaastani! Eh-eh, peenike on neil kodanlastel tõega peos, väga peenike, ega's muidu nii palju korraga!»

Mõnda aega jätkasid nad seepeale vaikides kooliteed. Käämeri tuju aga ei olnud kaugeltki enam endine. Tusaselt kõmpsutas ta oma vanade kulunud saabastega külmunud

konarikul ja sülitas aeg-ajalt vihaselt vastu plankusid ja vastu tänavakive.

«Hea see ei ole siiski,» ürjatas ta natukese aja pärast nagu endamisi kõvasti mõteldes, «ei ole hea, ei ole.»

«Mis asi?» küsitles Ahas.

«Ei ole hea see kodanlaste mobilisatsioon,» kordas Käämer nüüd kõvemini, «kuidagi ei ole hea!»

«Mispärast siis?» kordas ka Ahas oma küsimust. «Alles praegu sa ise ju ütlesid, et tagajärgi sellel ei saa olla.»

«See'p see on, et mõnesuguseid tagajärgi nad sellega ikka ehk saavad. Rahvas ei ole ju üldiselt teadlik, on ju veel palju seda pimedat massi, kes käsu peale ikka välja tuleb! Teadlikum osa muidugi ignoreerib, aga rumalad ehk jooksevad hirmuga kokku. On halb, kui nad selle knihviga saavad jälle kas või mõnisadagi uut meest püssi alla.»

«Mõnesajaga ei tehta ju sõjas midagi,» vastas Ahas.

«Ei tehta küll,» kinnitas Käämer, «midagi ei tee nad punaste vastu ära ka siis veel mitte, kui mobilisatsioon toob neile kokku rohkem mehi kui mõnisada ja nad kõigile jõuavad muretseda püssid kätte, riided selga ja saapad jalga. See kõik on ju ikkagi naeruväärt vähe suure punase Venemaa väehulkade vastu, need pisikesed salgad nagu pühitakse eest ära! Mis mõte siis sellel kõigel on? Verevalamine aetakse ilmaasjata suuremaks. Ja kes kannatab selle all? Ei muu kui jälle rahvas. Aga näe, kodanlus, see juba ilma vereta läbi ei saa ...»

Kui Ahas sellele midagi ei vastanud ja nad mõne aja olid sammunud jällegi vaikides, jätkas Käämer:

«On selge, et punaste võit on kindel igal juhul, organiseerigu kodanlus, kuidas ta tahab, ja saatku ükskõik kui palju rahvast tapalavale!»

«Arvad, et on kindel?» küsis Ahas kaheldes.

«Arvata ei ole seal enam midagi,» väitis Käämer kõigutamata kindlusega. «Eh, kurat, mina ei saa aru ainult sellest, miks kodanlus ise ei taha seda veel näha, et ta laul

nüüd ikkagi lõplikult on lauldud. Kas ta siis tõepoolest on nii rumal ja pime? Mis sa arvad selle kohta, Ahas?»

Kuid Ahas ei teadnud midagi arvata.

«Aga küllap ta silmad kord avatakse!» jätkas Käämer otsegu ähvardades. «Ja häda siis kõigile buržuidele, ärgu lootku siis keegi neist enam armu ega halastust!»

«Jõudu, Käämer ja Ahas!» kuuldus korraga tuttav hääl selja tagant.

11

See oli nende kolmas klassikaaslane, hästi riides, roosatava näoga ja alati heatujuline Käsper. Jõudnud eesminejaile järele ja sirutades neile kordamööda kätt, küsis ta sõbralikult naeratades:

«Mis miitingut see Käämer siin siis jälle peab, nägin juba eemalt, et vehkleb aga kätega ja pajatab nii mis tänav kajab?»

«Mobilisatsiooni puhul,» tähendas Ahas, kui Käämer ei vastanud midagi. «Mobilisatsioon on kuulutatud, tead ka juba?»

«Küllap tean, käisin öösi koguni neid kuulutusi liimimas, käed vist praegugi alles mustad, ei saanud neid veel päris puhtaks,» sõnas Käsper, võttis nahkkinda käest ja vaatles oma valgeid, hoolikalt hoitud sõrmi.

«Või sedamoodi,» venitas nüüd Käämer irooniliselt, «siis sinagi oled üks neist mobiliseerijaist ja pidid koguni määrima oma puhtaid saksakäekesi!»

«Noh, mobiliseerija ma just ikka ei ole, aitasin ainult natuke kaasa üldisele asjale. Ja mul on hea meel, et kogu asi nüüd lõpuks ometi on võtnud kindla ja otsustava pöörde,» sõnas Käsper, tähele panemata Käämeri irooniat.

«Mis asi?» küsis Käämer kõrvu teritades.

«Kogu meie riigi ja enesekaitse asi. Niiviisi see tõesti enam edasi ei võinud minna. Aina kaheldakse, kaalutakse ja vaieldakse nii Maapäeval kui ka valitsuses, punased aga muudkui marsivad edasi.»

«Ja sina siis viimaks võtsid kätte, läksid ja kleepisid endakaitseks neid paberilipakaid seintele?» pilkas Käämer jälle.

«Mina ja teised. Keegi pidi seda ometi ju tegema!»

«Aga kuule, Käsper, miks sa siin ennast kaitsed nende paberinärakatega ja määrid asjata oma ilusaid käekesi? Miks ei lähe sa frondile ega kaitse ennast isiklikult?» küsis Käämer juba lausa salvavalt.

«No ära arva, va' tibla, et seegi aeg liiga kaugel on,» sõnas Käsper tõsise ja kindla rõhuga, «igatahes ei kohku ma sellest tagasi, kui paistab, et seda tarvis on.»

«Kas veel ei ole?» pistis Käämer korraga tigedasti irvitama.

«Võib-olla jah, et on praegugi juba tarvis...» sõnas Käsper mõtlikult.

«Igatahes,» jätkas Käämer endise rünnakulustiga, «need öösi üleskleebitud paberilipakad ei kaitse küll sind

12

ega teisigi buržuisid punaste eest, rahvas ei taha neid lugedagi, näe, rebib maha!»

«Kuidas? Rebib maha?» ehmus Käsper. «Kus?»

«Noh, sina muidugi ei ole näinud, oled ju kapitalist ja elad siin toredas saksalinnajaos. Buržui muidugi loeb sihukest kuulutust hea meelega, sest ega see käi ju tema kohta, see on määratud lihtrahva haneksvõtmiseks! Küll buržui juba mõistab oma tagumikuga sõjast kõrvale hoida ja pehmele kohale trügida või ajapikendust saada. Töörahva jaoks on need paberid üles pandud, töörahva jaoks, kes peab minema jälle ennast veristama, et buržuil oleks hea elada! Sa, Käsper, tule korraks õige tööliste kvartaali, kus elame meie Ahasega, küllap sa siis näed, kui puhtaks on tehtud kõik majaseinad ja plangud su kuulutustest!»

«Noh, seal kaabakate linnajaos võis seda oodata!» viskas nüüd Käsper pahaselt. «Oh, te .. .»

«Ah kaabakate linnajaos? Ah töölisi nimetad sa kaaba-kaiks?» plahvatas Käämeri senine iroonia äkiliseks haavumiseks.

«Nõnda ma ei ütelnud, ära võltsi!» tõrjus Käsper koolivenna süüdistuse tagasi.

«Ah meie oleme kaabakad?! Ütle mulle, kes elab ja mõnuleb teise klassi verevaevast, kes on loonud teise klassi väljakurnamiseks terve saatanliku süsteemi...»

«Jäta see jora,» segas Käsper kannatamatult vahele, «tead ju küll, et seda õpetust tunnen niisama hästi kui sina!»

«Noh, sa oled lugenud sotsialismist ju ainult pealiskaudselt! »

«Sugugi mitte, armas Käämer,» väitis Käsper. «Rahvusliku Liidu kõnekoosolekuil alaliselt pahempoolsete sotsialistidega vaieldes pidin ma ikka päris põhjalikult läbi lugema kõik needsamad Marxid, Engelsid, Kautzkid ja teised, mis nemad isegi. Nii et kogu see sotsialistlik teooria on mul praegu palju selgem kui mõni algebra või trigonomeetria. Ma pidin ju oma vastaseid ja nende õpetusi tundma, et mitte näoga porri lennata, ja siis ma tuupisin neid pähe ööde ja päevade kaupa.»

«Aga targemaks ei saanud sa sest midagi?»

«Sain küll, kohe hulga targemaks sain! Ma ei kahetse kunagi ega ütle, et olen pidanud asjatult raiskama aega nende raamatute kallal. Sotsialistlikus teoorias on palju

õigust, mida peaks tundma mitte ainult iga klassiteadlik tööline, vaid ka kodanlane.»

«Palju õigust,» osatas Käämer, «seda laulad sa alati, Käsper, et sotsialistlikus õpetuses on palju õigust, aga mis seal siis valet on?»

«Ja sina, Käämer,» vastas Käsper samas toonis, «sina laulad, et sotsialism on maailmas see ainuke puhas tõde, milles ei ole eksimust koma võrdki!»

«Ega ole kah!» põrutas nüüd Käämer säärase tooniga, mis ei lubanud vastuvaidlemist. «Sotsialism on see ainuke tõde, mille järgi peab käima iga inimene, kel on südametunnistust!»

«Tjah, midagi ei oleks mul selle vastu, kui kogu see õpetus ei oleks siiski nii hirmus ühekülgne, purumaterialistlik ja nii raske teostada.»

«Armas Käsper,» väitis nüüd Käämer tuliselt, «nõnda kõnelevad kõik kodanlased, kel on järele jäänud veel pisut südametunnistust ja kes ei tihka seepärast sotsialismi lausa avalikult maha teha!»

«Seda ma ei tea, kulla Käämer,» vastas Käsper, «kuid ma arvan, et väga tähtis on printsiip püüda mõtelda võimalikult iseseisvalt, võtta kõiki õpetusi valju kriitikaga ja usaldada ainult iseennast. Seepärast ei ole saanud ma ka sotsialistlikku õpetust võtta mingi vääramatu usutunnistusena, mis ei kannata vastuvaidlemist.»

«Mitte seepärast, armas Käsper,» väitis Käämer, «vaid seepärast, et kogu sinu mõtlemislaad on kodanlik. Minule aga on sotsialism usutunnistuseks, selgeks tõeks, sest ma olen töölise poeg. Selles ongi see vahe.»

«Kes teab, kas just selles,» kahtles Käsper, «vahe võib olla ka usus. Mina ei saa uskuda, et just marksism on see ainuõndsakstegev imerohi, mis kogu vana maailma ja inimesed uueks loob. Seks paistab see õpetus mulle ikkagi liiga materialistlik ja ühekülgne, nagu ma ütlesin. Sinu suhtumine aga sesse õpetusse on hoopis teine, sina usud seda pimesilmi, ilma vaagimata ja hindamata, sina, Käämer, näid võtvat seda otse religioonina.»

«Jah, religioonina seda tuleb võttagi, nimelt religioonina!» kinnitas Käämer.

«Tjah, seal see on, armas mees,» hüüdis Käsper, «võideldes maailma ühiskonna vabaduse eest teie, sotsialistid, unustate oma rahva saatuse!»

«Kuidas oma rahva saatuse, Käsper? Mitte sugugi,

14

võideldes maailma ühiskonna vabaduse eest me vabastame sellega ka oma rahva kapitalistide ikkest!»

«Kuid hävitate sellega oma riigi ja iseseisvuse!»

«Oma riigi ja iseseisvuse? Sa mõtled vist seda praeguse kodanlikku vabariigi iseseisvust, nõnda vist ma mõistan sind? Noh, selle kaotate juba nagunii!» viskas Käämer üleolevalt.

«Võib-olla kaotame, aga võib-olla ei kaota ka,» sõnas Käsper mõtlikult, kuid lisas samas kohe juurde:

«Kindlasti me nüüd ei kaotaks! Vägev Saksamaa on varisenud sõjas, okupatsiooniväed lahkuvad, varem või hiljem nad on sunnitud loovutama meile võimu, punnigu nad veel kuipalju tahes ülevõtmisel vastu ja tehku takistusi. Ka balti parunid peavad nüüd matma maha oma hale-kuulsa hertsogiriigi unistused. Ainult lühida aja küsimus olnuks veel, kus me rahulikul teel oleksime saanud asuda oma vabariigi rajamisele, rahvusliku kultuuri ülesehitamisele ja, pane tähele, Käämer, ka oma ühiskondliku elu reformimisele. Kindlasti me ei kaotaks, kui mitte meie oma kommunistid poleks alustanud seda verist ja äraandlikku mängu!»

«Äraandlikku mängu, ütled sa, Käsper, äraandlikku mängu!» ägestus Käämer. «Nõnda võib pasundada ainult vastutustundetu marurahvuslane!»

Nad olid seisma jäänud peatänava nurgale; oma suures vaidlusägeduses ei mallanud keegi neist kolmest edasigi astuda.

«Raskeid ja mõtlematuid sõnu loobid sa ise, armas Käämer,» vastas Käsper, «kui juba kõnelda kellegi vastu-tustundetusest, siis peab seda tegema esimeses järjekorras meie kommunistide juures, kes ükskõik mis hinna eest püüavad saada võimu juurde ja selles janus mängivad oma õnnetu rahva Vene laiutava punase imperialismi kätte! Kas sa siis, Käämer, tõesti ei näe või ei taha sa näha, et see on kuritegu tulla võõraste väehulkadega oma kaitsetu rahva vastu?»

«Ah nii, või see on kuritegu,» viskas Käämer hoolimatult, «see on halb demagoogia, armas mees! Kuriteost ei saa siin olla juttugi, see on püha võitlus maailma rahvaste vabaduse eest! Kuritegu on hoopis vastupidine ja nimelt selle võitluse halvamine ja takistamine ükskõik missuguste abinõudega, sõjariista, agitatsiooni või mobilisatsioonikuu-lutuste kleepimisega! Nõndaks, armas koolivend! Ja edasi,

15

Käsper, et rahuldada sinu marurahvuslikku närvi, pea meeles, et mitte võõraste väehulkadega ei vallutatud Narva. Esimesena marssis üle Eesti kodanliku vabariigi piiri Viljandi Eesti kommunistlik kütipolk, kes Narva lahingus sakslaste ja eesti valgekaardi vastu kaotas ligi sada seltsimeest ühes komissar Sihveriga!»

«Aga vene madruste dessant,» küsis Käsper, «mis tungis Narvale peale mere poolt, ja kõik need teised vene väehulgad, mis üle piiri tulid ühes Viljandi kommunistliku kütipolguga? Siis veel Pihkva, Petseri ja Võru — sealt liginevad ju meile ikkagi ainult võõrad sõjariistus venelased, kelle hulgas ei ole käputäitki eestlasi, nagu Narva all!»

«Ei ole üldse tähtis, missugusest rahvusest need väeosad on, peaasi on ikkagi see, et nad on sotsialistlikud! Ei ole punases väes venelasi ega eestlasi, vaid kõik on ühed seltsimehed, kes oma verega tulevad siia vabastama Eestis elavaid seltsimehi ja maksma panema sotsialistlikku korda.»

«Aga miks peab siis seda sotsialistlikku korda maksma pandama just toore vägivallaga?»

«Kuidas toore vägivallaga?»

«Noh, ma mõtlen sõjaga, vereojadega ja tapmistega! Kas see ei ole vägivald?»

«Lapsik küsimus, Käsper! Mis on siin vägivald? Sotsialistlikud sõjajõud, mis on pandud võitlema kapitalistliku korra vägivalla vastu, ei ole vägivald.»

«Vägivald jääb vägivallaks, armas Käämer, pealegi kus on asutud pealetungija ossa ja kõigi teisitimõtlejate jaoks on määratud ainult veresaun! Sotsialistlikus õpetuses on ju ette nähtud ka kultuurilisemaid võitlusviise, mis ei nõua verd ega vägivalda. Ja neid võitlusviise tarvitada ei oleks keelanud kommunistidel keegi ka meie demokraatlikus vabariigis. Miks ei asutud sotsialistliku korra teostamisel sellele teele, vaid haarati juba esimesel sammul kohe sõjariistade järele?»

«See tee, kulla Käsper, oleks väga pikk, vaevaline ja ka küsitav! Ainult praegune tee on see õige ja viib kõige kindlamini sihile! Ainult kommunistid on õiged sotsialistid, ja kõik muud, kes kah endid nimetavad sotsialistideks ja kuulutavad, et ka nemad seisavad puhta marksismi alusel, on ainult kapitalistide äraandlikud käsilased ja alatud vee-segajad, tööliskonna ühise väerinde lõhkujad!»

16

«Need on aga siiski oma võitlustaktikaks valinud selle kultuurilisema ja humaansema tee!»

«Humaansema tee!» pilkas Käämer väga mürgiselt. «Sinusuguste arvates muidugi. Sihukesed sotsialistid on juba kõigile kodanlastele väga mokkamööda! Need istuvad ju teil praegugi seal valitsuses kapitalistidega ühes mestis ja aitavad kõige jõuga organiseerida sõjajõude ja kutsuda välisabi töörahva kägistamiseks. Niisugused sotsialistid ongi just kõige halvemad, palju halvemad kui kodanlased ise!»

«Kas ainult seepärast, et nad tunnustavad Eesti iseseisvust, et neile oma rahva saatus siiski on südamele lähemal kui Vene võimumeeste soosingut teenivail eesti kommunistide ninameestel Anveldil ja Töögelmannil? Sina oled nende truu ideekaaslane, Käämer, ütle siis mulle nüüd ühte — kas meie rahvas sinu arust teiste rahvastega võrreldes tõesti on nõnda alaväärtuslik, et ta ei vääri täielikku iseseisvust, et tal ei ole õigust oma riigile ja maale? Kas ta ei vääri oma kultuuri ja muudki, mis on ühele iseseisvale rahvale kohane? Kas siis eesti rahva saatuseks peab jääma igavesti olla võõraste tallata, olla võõraste eestkostmise all? Ütle mulle seda, Käämer, ja alles siis kõneleme sotsialismist ja klassivõitlusest!»

«Ei, Käsper, vaata, just sotsialismist tuleb kõnelda enne kui rahvusest, kultuurist ja riigist, nimelt sotsialismist ja klassivõitlusest! Sa oled suures eksituses, kui arvad, et ühes kodanliku vabariigi varisemisega eesti rahvas kaotab oma iseseisvuse ja riigi. See oli vanas kodanlikus ja imperialistlikus maailmas nõnda. Nüüd on see hoopis teisiti, nüüd on kõik vana varisenud või varisemas. Uues, tulevas ühesainsas maailma sotsialistlikus föderatsioonis kõik rahvad on ühevääršed ja iseseisvad. Ei ole enam tallatuid ega tallajaid, iga klassivaba rahvas võib teha oma tööd ja arendada ühist maailmakultuuri. Ei ole rikkaid ega vaeseid neis sotsialistlikkudes vabariikides, kõik on ühevääršed, nagu inimesed, nõnda ka terved rahvad.»

«Ilus küll teoorias, kuid praktikas, armas mees? Kas see utoopia ei ole siiski ühele sugupõlvele liiga suur ja üle jõu käiv ülesanne, liiga suur ja ka vastutust nõudev? Ja kas see tee, mille selle saavutamiseks on valinud kommunistid, ei ole liiga verine ja ohvriterikas? Kas ei nõua see viimati ohvriks kogu meie rahva? Misjaoks on aga inimkonnale antud kultuur, kui ta ei jaksa õiendada omavahelisi arveid

muidu kui ainult jälgi tapariistaga, nagu veel ei mõistnud seda paremini teha meie metsinimestest esiisad!»

Ahasel külmetasid jalad, ta oleks meeleldi jooksnud, kuid ikka veel ei väsinud ta vaimustatud kaaslaste sõnasõda. Pikkamisi ja kätega veheldes liikus poistesalk edasi.

«Meie kõikide püha kohus,» jutlustas Käämer, «on võidelda parema tuleviku ja õiglasema ühiskondliku korra eest ja valida seks ka kõige lühem ja otstarbekam tee. Kui ses võitluses peaks varisemagi kogu me rahvas, nagu sina kardad ja asjata tonte maalid, Käsper, siis vähemalt ta on täitnud oma missiooni maailma rahvaste ajaloos ja teda mälestavad kui märtrit tulevikus kõik teised rahvad, kes rahus ja vabaduses maitsevad selle püha võitluse tagajärgi!»

«Mälestavad nad küll! Ei ulu koergi kuskil Vene külas selle auks! Ja mis kasu oleks meil enam sellest, kui mäles-tataksegi?» viskas Käsper käega ja jätkas:

«Kuid, Käämer, kas ei ole aga lugu koguni nii, et eesti rahvas täidab oma ajaloolise missiooni just sellega kõige paremini, kui ta suudab siin Läänemere kaldal vene laiutavale kommunismile piiri panna ja kaitsta sellega ka teisi rahvaid punase hädaohu eest? Aga võidelda väga problemaatilise tuleviku eest, valida seks pealegi kõige hirmsamad ja ebainimlikumad abinõud ja kaotada olevik, ei, Käämer, sellega ma ei saa ikka kuidagi nõus olla! Või mis arvad sina sellest, Ahas?» küsis Käsper ja pöördus nüüd ka Ahase poole.

Mida oleks pidanud Ahas sellele vastama? Vaikinud nagu seni kogu aja, vaikis ta ka nüüd ja tegi ainult õlgadega mingi ebamäärase, mittemidagiütleva liigutuse.

2.

Õieti ei olnud Ahas oma kahe sõbra vaidlust üksikasjalisemalt kuulanudki, teades juba ammu nende mõlemate vaateid ja seisukohti. Üks äge kommunist, teine tuline rahvuslane, vaidlesid nad alati, kus aga kokku said, kooliteel, vahetunnis või mõnel koosolekul, salajasel või avalikul. Äge nagu alati diametraalselt lahkuminevate seisukohtade tõttu, oli nende sõnaduell ka nüüd, nõnda et Ahas paremal tahtmiselgi ei oleks leidnud õiget momenti oma sõna sekka, poetada. Kuid ta ei olnud seda tahtnudki, sest nagu kõigil

viimastel päevadel, alates juba sestsaadik, kui koolilinna oli jõudnud esimene sõnum punavägede üle piiri marssimisest, oli ta kimbus oma segaste mõtete ja väga ebamääraste tunnetega.

Ahase senised kindlakspeetud tõekspidamised olid löönud kõikuma, temas endas küpsenud salajased lootused purunema ja kuidagi ei mõistnud ta nüüd tekkinud olu-korras jõuda uuele kindlale seisukohale, mis oleks ühel hoobil rahuldanud nii ta mõistust kui ka südametunnistust. Ajuti kaasakistuna kahe kõrvalkõndiva koolivenna vaidluse ägedusest, ta pidi endale tunnistama, et nii loogika-vastane ja hull kui see lugu ka on, õigus on neil mõlemal, nii Käämeril oma kirgliku kommunismiga kui ka Käsperil oma veendunud rahvuslusega. Umbes samasuguste väidetega oli Ahas pidanud ühtepuhku vaidlema iseendagagi, istudes õhtuti kodus kooliraamatute taga või muu töö kallal. Küsimus ei olnud talle siis kaugeltki mitte enam selles, et kummal on õigus, Käämeril või Käsperil, kumma poole hoida, kommunistide või rahvuslaste poole, vaid ainult selles, kumma õigus on õigem, kumma õigus parem.

Seep see oligi, mis selle küsimuse otsustamise tegi hirmus raskeks, Ahase meelest otse võimatuks. Ühest küljest sajandeid võõrast vägivallast rõhutud ja nüüd vabaneva rahva pojana ta oleks ihanud vaimustusega kaasa hõisata Käsperi kõigutamata rahvuslusele, kuid teisest küljest suurte sõdade ja revolutsiooni keeristes küpsenud noorukina ta oleks tahtnud samasuguse vaimustusega kaasa minna Käämeri

kommunismiga vabastama kogu ühiskonda ülekohtuste rõhujate ikkest. Ahase meelest need mõlemad ideed olid otse peadpööritavalt suured ja kõrged ning mõlemas oli ta tundnud ääretut tõmbejõudu. Sellest olenevalt siis ikka ja alati ta idealistlikus noorukihinges oli sätendanud suurideaal, mis oli pannud rahutult värisema ta südame ja mille eest võideldes ta olnuks valmis andma kõik — kui saaks liita need kaks suurt maailmaideed, kui oleks võimalik tihedasti ühendada, orgaaniliselt kokku kasvatada rahvuslus ja sotsialism!

Ahas ei teadnud küll, kuidas seda olnuks võimalik praktiliselt teostada, aga et see pidi olema võimalik, seda oli ta kindlasti uskunud, tahtnud uskuda, nagu oli uskunud alles täie hingepuhtusega inimese südameheadusse ja hingevoorustesse.

Kuid juba esimene teade lahtipuhkenud sõjast kommunistide

19

ja iseseisva Eesti vägede vahel lõi selle Ahase suurideaali niivõrd põrmu, et sellest ei jäänud enam järele muud kui haledad rusud. Ja alles nüüd ta hakkas nägema, kui lapselikult naiivsed olid olnud ta unistused, nii naiivsed ja naeruväärsed, et ta pidi nüüd nende pärast päris häbenema.

Oli selge, et ei saanud olla enam rahvuslane ja kommunist ühel hoobil, nagu Ahas oli seda seni. Pidi valima ühe neist. Kuid kumma? Kes oleks ütelnud seda nüüd Ahasele? Ääretult raske ja keeruline oli seda otsustada, niipalju kui ta sellega oma pead viimastel päevadel oli vaevanudki.

Hämaralt oli hakanud siis esile kerkima Ahase ajus veel kolmaski võimalus kui paratamatus, kui ainus tee. Ja see oli — jääda erapooletuks ses puna-valges sõjas, jääda passiivse kõrvaltvaataja ossa ja oodata, millega see kõik kord lõpeb.

Et ta ei saanud otsustada kummagi poole kasuks, selleks oli Ahase arvates vägagi kaaluvaid põhjusi. Sest ei olnud see kommunism tema oma, mille tähise all punavägi oli tunginud Eestisse, ega ka see rahvuslus tema rahvuslus, millele rajanes kodanlaste väljakuulutatud vabariik ja mille nimel nüüd oli asutud organiseerima omakaitset.

Kõigil neil põhjusil Ahas siis kuidagi ei oleks saanud asuda Käämeri ega Käsperi seisukohale, kuigi just neil kahel, enam kui kõigil teistel koolivendadel, oli olnud mängida üsna suur osa tema maailmavaateliste tõekspidamiste kujunemisel. Nagu mingisse vastuvõtlikusse fookusse olid Ahase hinge nende vastakate seisukohtade kaudu peegeldunud kõik ajas hõljuvad suured ideed, millele siis ta endamisi juureldes oli otsinud sünteesi.

Tulnud vaesusest, nagu Käämergi, olid viimase sirgjoo-nelised jutud ja seisukohad olnud ikka ja alati talle silmi avavad. Vähemalt oli Ahas ikka leidnud, kui vaieldi mõnes kooli õpiringis või Noorsoo Rahvusliku Liidu koosolekul kodanliku korra puuduste üle, et Käämeri kirglikes väidetes on alati palju tulist ja kibedat tõtt. Ja küllap see oli osalt ikka Käämeri teene, et Ahaski lõpuks ainuõige sotsialismina oli hakanud tunnustama kommunismi, nii rahvuslane kui ta sealjuures ise oligi.

Kuid oli veel teinegi side, mis Ahast sidus kommunismiga. Nimelt oli ta vanem vend, vabrikutööline Tallinnas, veendunud kommunist ja punakaartlane. Oma venna vastu

20

oli aga Ahasel väga õrnu tundeid, sest see oli teda omast napist töölispalgast näpistatud rahadega alati toetanud. Vend oli tahtnud, et Hennul kui nooremal vennal läheks elus paremini, et ta saaks end koolitada ega tarvitseks harimata inimesena jääda talusulaseks või kapitalisti orjaks, nagu pidi seda olema tema ise.

Viimast korda Ahas oli näinud oma venda pisut enne Saksa okupatsiooni tulekut. Vend oli tulnud siis Tallinnast koolilinna punakaartlaste salgas, mille juhiks ta ütles olevat Viktor Kingissepa. Oli käinud siis, püss õlal, punane side ümber käise, teda

koolis vaatamas. Nad olid saanud vahetada ainult mõne põgusa sõna, sest vennal ei olnud palju aega, ütles endal olevat kibedasti tegemist, sest Viktor mõistvat tribunalis kohut kodanlaste üle. Pistis jutu lõpul mõned «kerenskid» Ahasele pihku ja läks.

Hiljem Ahas ei teadnud oma vennast enam midagi, sest varsti pärast seda tuli ju Saksa okupatsioon, ja punakaart ühes oma juhtidega pidi põgenema Venemaale. Ahas uskus seda kui tõsiasja, et sinnasamasse oli ta vennalegi ainus tee, nagu uskus sedagi, et ta nüüd sealt tagasi on tulemas koos teiste punakaartlastega kukutama siin kodanlust ja rajama nõukogude vabariiki.

Raske oli olnud Ahasel kogu okupatsiooniaja kestel läbi tulla ilma venna abita. Sakslased olid koos okupatsiooniga kaasa toonud ka oma nälja, mis sundis neid järjekindlalt paljaks riisuma kogu maa. Ei nälginud siis üksnes linnad, vaid ka põllupidaja rahvas maal, kes ägas nüüd veel raskemate normide all kui tsaari ajal, enne suure revolutsiooni puhkemist. Toiduaineid sai osta ainult altkäe ja verehinna eest, kuid Ahasel ei olnud neil päevil niigi palju raha, et näljanormiks määratud kesine ja saepuruga segatud leibki välja osta. Ülejääk suvisest teenistusest, mis ta oli hankinud raudteel tööl käies, oli sulanud juba sügisel ning järeleaitamistunnid teistele, mida ta kaastundliku direktori abiga mõnikord sai, palju siis needki sisse tõid! Ainult harva oli tal jätkunud raha ka veerandnaelase tüki hobuselihast vorsti või kümmekonna suitsusilgu ostmiseks, et nurisev kõht kordki üsna harva täis süüa. Ning raamatute ostmisele, milleks tal oli haiglane kirg, ei saanud ta mõeldagi!

Kuid kuuldes nüüd päev-päevalt sõnumeid punavägede järjekindlast lähenemisest ja teades, et ühes nendega läheneb sealt ka ta heategija vend, kes iialgi ei ole keel-

dunud sirutamast talle oma abistavat kätt, oleks Ahas pidanud õieti samal kombel rõõmustama kui Käämer, kes nüüd päev-päevalt päris avalikult hõiskas, et varsti on nüüd kodanlusel lõpp ja kogu Eestis maksmas sotsialistlik kord.

Kuid mis imelik asi see ometi oli, et Ahas punaste järjekindlate võitude üle ei saanud tunda täit rõõmu ja kaasa hõisata Käämeriga, nii suur ideeline kommunist kui ta peale kõige muu oligi?

Tõsi, Käämeril oli õigus, kui ta väitis, et praegune kommunistide poolt alustatud sõda kodanluse vastu on siiski hoopis midagi muud kui seni aastaid möllanud imperialistlik maailmasõda. Ahas arvas tundvat kodanlust küllaltki hästi, et teada, kuidas see kramplikult kinni hoiab oma eesõigustest ja vähematki neist ei ole nõus paljast rahvuslikust idealismist vabatahtlikult loovutama töötava rahva heaks. Sellepärast ei puudunud uuel sõjal oma teatud õigustuski, kuigi Ahas kahtles, et kas nii suure idee elluviimiseks, kui on seda sotsialistlik ühiskondlik kord, oleks tohtinud valida nii taunitavat abinõu, kui on seda sõda. Olid ju Ahase, nagu kõigi ta omavanuste klassivendade küpsemisaastad kokku langenud maailmasõja koledus- ja viletsusaastatega, mis neist kõigist olid kasvatanud veendunud patsifistid.

Kuid mitte otse see patsifism ei olnud nüüd see, mis keelas Ahast Käämeriga kaasa hõiskamast ja kodanlusele kadu kuulutamast, vaid siiski hoopis midagi muud. Päris selgesti olid Ahasel meeles veel praegugi sõnad, mis Käsper kord oli ütelnud ühel Eesti Noorsoo Rahvusliku Liidu avalikul kõnekoosolekul, kus jälle oli teostunud äge sõna-lahing Vene Revolutsiooni Toetajate Ringi kuuluvate õppur-sotsialistidega Treffneri gümnaasiumist. Sel koosolekul, mis peeti juba enne Saksa okupatsiooni tulekut ja enamlaste võimu varisemist, siis, kui koolilinnas triumfee-risid alles läti punased polgud, Käsper oli öelnud: «Kas te siis meie rahvast peate tõesti nii alaealiseks, et ikka ja alati ta isandad peavad olema võõrad ja õpetama talle kordagi? Kas ei ole see meie oma asi, missugune kord meil on, kodanlik või kommunistlik?»

Siitpeale olid saanud need sõnad Eesti Noorsoo Rahvuslikule Liidule üheks paljudest loosungeist ja samuti Aha-selegi üheks maailmavaateliseks müürikiviks.

Otse füüsiliselt Ahas ei saanud sallida venelast. Selles

22

oli süüdi puruvenemeelne kroonukool, kus ta varemini oli käinud, enne siirdumist siia eesti seltskonna asutatud küll venekeelsesse, kuid eestimeelsesse õigustega erakooli. Vene kool oma tooreltmõjuva karistussüsteemiga kõigi eestimeelsete eluavalduste vastu oma seinte vahel oli Ahases alati esile kutsunud kuuma, salakküdevat viha kõige venelise vastu. Kui palju ta üksnes mõnede juhuslike emakeeli öeldud sõnade pärast oli pidanud kandma häbistavaid karistusi ning kuulma rahvustunnet haavavat sõimu too-reilt umbvenelasist õpetajailt! Eh, aina vastikuid, vihale ajavaid mälestusi meenus Ahasele sellest linnakoolist! Venelased ise olid õpetanud teda endid vihkama ning väga sügavale oli juurdunud see vihkamine Ahase vastuvõtlikus hinges. Peale selle oli süvendanud seda viha veel oma tallatud rahva ajalugu, mis lausa kubises venelaste metsi-kuist vägivallategudest. Ei suutnud seda viha kuidagi kahandada ka sotsialistlik teooria, mida Ahas viimaseil aastail üsna põhjalikult oli lugenud ja mis õpetas, et kõik rahvad on vennad, olgu nad siis venelased, eestlased või sakslased.

Et aga nüüd kommunismi, mis Ahase meelest küll oli suur maailma lunastav idee, vene tääkide abiga püüti sisse tuua otse Venest, see oli, mis ta meele kommunistide vastu viimastel päevadel üsna haigeks oli teinud, hoolimata sellest, et ta teadis oma vennagi olevat nende toojate seas.

Kuid pidid tal siis oma vennaga olema täpselt ühed tõekspidamised? Pidi ta siis Venest toodavat kommunismi ainult seepärast täiesti jaatama, et ta lihane vend seda oma eluga oli toetamas? Ahas arvas, et ei, et ta ei või olla selleks kohustatud, hoolimata sellest, et vend teda kogu aeg oli toetanud. Ideed ta meelest olid nii kõrged ja õilsad asjad, et neid iialgi ei oleks tohtinud segada maiste asjadega, nagu sugulus, raha või leib!

Jah, nõnda kõneles küll selgesti ja veendunult Ahase mõistus, kui aga ainult süda mõnikord sees ei teeks nii suuri etteheiteid ega kahtleks, et kas ta ikka tõega mõtleb õieti ja ausalt!

Ühes aga ei kahelnud Ahase mõistus ega südagi. Ja nimelt, et ühes kommunismi maksmapanekuga venelased Eestis jälle hakkavad mängima esimest rolli ja eesti rahva täielikust iseseisvusest vaevalt midagi välja tuleb. Käsper oli kord koolis vahetunni ajal Käämeriga vaieldes lausa ütelnud, et ühes punavägede võiduga Eesti liidetakse jälle

23

Venemaaga, sest meie lühinägelised ja võimuahned kommunistide juhid ei nägevat vist isegi, missugused pimedad tööriistad nad venelaste käes on ja missugust rumalat eht-venelikku kasatskit nad, punane särk tibla kombel pükste peal, Lenini pilli järgi tantsivad. Väga tõenäoline paistis see Ahaselegi, ning kuuldes ikka uutest ja uutest punaväe edasitungimistest, hakkas ta süda sees imelikult valutama. Nii ilus oli olnud siiski jälle unistada oma rahva iseseisvusest, kui mõni aeg tagasi olid hakanud liikuma kuuldused Saksa okupatsioonivõimu varisemisest, ühes sellega ka balti parunite hertsogiriigi asutamispüüete täielikust luhtumisest ja maa vabanemisest vägivalla alt.

Jah, sellest unistada oli niisama ilus kui hingeahistavail ja süngeil okupatsioonikuudel meenutada neid päevi, mil kahe väerinde kohal koolilinnas oli juba kõneldud Eesti iseseisvuse väljakuulutamisest, kui punased läti kütipol-gud

sakslaste tuleku hirmul asusid lahkuma linnast, kuigi teati okupeerijad olevat alles kaugel. Võim oli siis ametlikult küll veel pritsimajas asuvate punaste lätlaste, tegelikult aga siiski juba üsna varsti eesti sõdurite ja nende, kooliõpilaste, käes, kellele eesti ohvitserid ülal Krasnojarski kasarmutes olid andnud välja tuliuued püssid, mis alles otsast otsani olid täis paksu õli. Hoolikalt olid nad siis need püssid puhastanud kuski Peterburi tänava maja-keldrites, ja saanud ka padrunid ja laadinud nendega tuliriistad, olid nad läinud patrullima esiti Emajõe vasemal kaldal asetsevasse linnaossa, hiljem aga ka juba, pärast viimase punase lätlase lahkumist pritsimajast, üle jõe kesklinna tänavaile.

Mõni päev oli olnud siis linn võõrastest võimumeestest tühi ja ilmadki olid ilusad ja päikesepaistelised, nagu ei oleks looduses valitsenudki parajasti vali põhjamaa veebruar, vaid saabunud erakordselt varajane ja soe kevad, ööd kui päevad nad olid hoidnud siis ühes sõduritega, laetud püssid seljas, oma koolilinnas korda, levitanud käsitsi ja trüki teel paljundatud iseseisvusmõtte-list kihutuskirjandust rahva sekka, saamata aega suures õhinas süüa ega magada. Oli hoolitsetud korra eest, peetud suuri koosolekuid ja korraldatud demonstratsioonegi muusika ja laulu saatel läbi linna ning Ahase meelest oli see niisama vaimustav kui päevil pärast esimest suurt Vene revolutsiooni, mil oli varisenud tsarism ning rahvas lauldes ja hõisates käis päevast päeva rongkäikudes tänavail,

24

rippudes üksteise kaelas ja käsivartel. Pidutseti vabaduse saabumisel, kuid samal ajal nad olid olnud valmis kaitsma oma linna ka võõraste rüüstajate vastu, sest lõuna poolt võis iga silmapilk oodata lagunenud vene väerinde riismeid, mida lähenevad sakslased ajasid endi eeL Paar külma ööd nad olid oodanud ühes sõduritega pikas ahelikus linna ees lagedal väljal, kuna oli saadud teateid, et mingi suurem venelaste rüüstesalk on liginemas linnale mööda Emajõe jääd. Esimese lahinguni seal küll veel ei jõutud, kuigi selleks kõik oli valmis, sest venelaste jõuk oli enne linnani jõudmist jõe jäält pöördunud suurele Venemaa poole viivale maanteele.

Nõnda oli Ahas tegelikult juba relva kandnudki oma kodulinna «iseseisvuse» kaitseks ja seisnud ka lahinguvalmis seda ähvardavate võõraste jõudude vastu. Ning oli äsja iseseisvaks saanud rahva pojana tundnud sellest vaimustustki. Kuid nagu saatuse tahe oli see, et Ahas ka juba siis ei saanud sellest tunda täit ja segamatut rõõmu, nagu paljud teised ta koolivennad. Ühes punastega pidi ju Venemaale taanduma ka ta vend ning Ahasel oli oodata nüüd ees päevi täis puudust ja nälga. Kuid see üksi ei olnud ta meelest veel kõige suurem õnnetus, oli ainult ta isiklik mure, mida ei maksnud ära segada ühiste asjadega, mis tema meelest olid palju suuremad ja palju tähtsamad. Siin ep aga Ahas tulihingelise maailmaparandajana pidi elamagi läbi oma esimese kibedama pettumuse. Sest ei olnud ju see kodanlaste väljakuulutatud vabariik kaugeltki tema unistatud ideaal. Sündinud küll revolutsioonilise õhkkonna radikaal-demokraatlikus vaimus, paistis see Ahasele kui põhjalikule ja kategoorilisele revolutsionäärile ikkagi liiga tagasikiskuv.

Kodanlus jääb kodanluseks, niisama ideelagedaks ja reaktsiooniliseks nii siin kui mujalgi maailmas, oli Ahas-pidanud mõtlema. Kommunistidel on õigus, kui nad ütlevad, et kodanlusel ei ole iialgi tähtsad niivõrd rahva elulised huvid kui oma kokkukraabitud varanatukese saatus! Ja kas see rahvusluski, pidi Ahas arutama nüüd edasi, mida küll avalikult igal sammul esimeses järjekorras rõhutatakse, ei ole suuremalt osalt muud kui õõnsasõnaline suitskate oma tõelise sihi, eraomanduse puutumatuse pühakspidamise varjamiseks? Ahas veendus nüüd selles seda enam, mida enam ta hoomas, et laiades kodanlaste ringkondades ei oldud kaugeltki nõnda vaenulikud lähenevate

25

sakslaste kui taanduvate kommunistide vastu. Ometi aga just esimesed olid ju Eesti iseseisvusele palju saatuslikumad kui viimased!

Hiljem Ahas oli iseenese ees oma teguviisi püüdnud küll õigustada sellega, et ta ei olnud võtnud pakutud sõjariista kätte mitte kodanluse toetamiseks töörahva, vaid kodulinna rahu ja heakorra kaitseks võõra vägivalla vastu. Sest just samuti oli ta Noorsoo Rahvusliku Liidu ridades osa võtnud novembris ka suurest rahvuslikust meeleavaldusest, mis oli toime pandud eesti seltskonna ja sõdurite poolt koolilinnas võimutsevate läti küttide punaste polkude vastu. Ta oli koguni sel meeleavaldusel ühes Käspe-riga kandnud liidu märgiga sini-must-valget lippu ning puhta südamega jäänud seisma keset meeleavaldust rahva sekka kihutatud läti soomusautode kuulipildujate ette. Hulk sõdureid ja õpetajaid oli jooksnud küll juba soomusautode sireenide undamisel laiali, kuid nemad olid jäänud oma lipuga seisma, teades, et neil on õigus nõuda võõraste võimutsejate lahkumist linnast ja veel suurem õigus nõuda oma kommunistidelt suuremat rahvuslust, mida need oma parteiprogrammis eitavad!

Jah, ka seekord Ahas ei olnud tõesti mitte haaranud püssi eesti kommunistide ja oma venna vastu, liiatigi kui ta sealjuures ei võinud aimatagi, kui kergesti säärasest süütust asjast võib puhkeda sõda. Aga õigustas Ahas oma teguviisi kuidas tahes, ometi ta südamesse oli jäänud sellest kibelema halb tunne ja süüdistus iseenese vastu, nagu ei oleks ta talitanud siiski mitte päris õieti.

Hoolimata aga sellest, et Ahas oma rahva iseseisvuse sündimisele kaasa sai elada ainult poole südame ja pooliku rõõmuga, ahastust ja meelehärmi selle varisemisel saksa vägivalla alla pidi ta siiski maitsma täie sõõmuga.

See oli ühel pühapäevasel hommikupoolikul, kui oli juba täiesti selge, et okupatsioon on paratamatus ja sakslaste sissemarssimist linna ei takista enam miski, vaid see on ainult tundide küsimus. Ahas oli tulemas parajasti Käsperiga Noorsoo Rahvusliku Liidu juhatuse koosolekult, kus oli arutatud liidu teotsemismoodust ja taktikat saabuva okupatsiooni puhuks. Oli saanud selgeks, et vähemalt esialgu tuleb kolida põranda alla ja kõik organisatsiooni avalikud üritused ajutiselt katkestada. Oma püssid nad olid viinud juba eelmisel päeval hoiule Eesti Rahva Muuseumi, kuna arvati, et sakslased vaevalt sinna lähevad nuhkima.

26

Mõnikümmend liidu liikme püssi oli nõnda õhtuhämarikus toimetatud muuseumi pööningule ja olid seal nüüd tallel igaks juhuks.

Tulles mööda Riia tänavat ja pöördudes Promenaadile, Ahasele meenus, et alles paar päeva tagasi siinsamas tänavaristil patrullides Käsper oli avaldanud salajast loo-tust, et ehk nüüd nõnda jääbki nende iseseisvusega, kommunistid lahkuvad sakslaste kartusel maalt, kuid sakslased ei tulegi, pöörduvad tagasi, kui näevad, et siin on kindel valitsus ja rahulik kord loodud. Tõesti, miks oleksid nad pidanud siia tulemagi? Et säärane lootus oli aga ainult nende nooruse naiivsuse soovunelm, seda nägid nad nüüd juba varsti.

Jõudnud Suurturule, jäid nad tänavanurgale äkki peatuma, sest raekoja ees seisis poolrõngas salk ratsanikke, pikad pisikeste kolmnurksete lipukestega varustatud piigid peos ja raudkübarad peas. Kõigi hobuste pead olid raekoja trepi poole, nii et Ahas ei näinud muud kui ratsanike halle selgi ja kiivrite laiadest veertest varjatud kuklaid.

«Sakslased,» sõnas Ahas, kuid miskipärast poolsosinal.

«Sakslased jah,» vastas Käsper samuti, «juba siin...»

Vaikides, kuid siiski teatud uudishimuga vahtisid nad võõraid sõdureid, kellest kogu maailmasõja kestel nii palju oli kuuldud, kuid keda alles nüüd nähti esmakordselt. Seal nad seisid nüüd — need uued Eesti peremehed .. .

Varsti eraldus salgast üks sõdureist, nähtavasti ohvitser, sest ta oli küll ka raudkübaras, kuid ilma piigita ja kandis mõõka ja revolvrit. Käes hoidis ta längus pikka varrast, mille ümber oli mähitud midagi mustendavat, valendavat ja punavat.

«Saksa lipp,» tähendas Käsper.

Ahas ei vastanud midagi. Tõstis ainult silmad üles raekoja torni poole, mille katuse alt rippus alles välja Eesti sini-must-valge, lehvides sompunud talvehommiku tuules.

Saksa ohvitser oli sisenenud juba raekotta ning suurel rahvatühjal väljakul, kuhu oli seisma jäänud ainult mõni harv juhuslik jalakäija, valitses vaikus, mida segasid ainult ratsanike hobuste kabjaplaksud vastu külmunud kivis-tikku.

Siis liigatas ülal lipuvarras, keriti kiiresti kokku sini-must-valge kangas ja tõmmati sisse. Samas sirutati luugi august välja teine kangasse mähitud varras ning keriti

lahti must-valge-punane. Eesti iseseisvus oli varisenud, saksa piik ja tääk selle asemele astunud . . .

«Lähme, ma ei taha seda enam näha!» sõnas korraga Käsper nagu meeleheites.

Pikkamisi ja mõttetult nad olid lonkinud siis üles Toomele ning uitnud seal sihitult nagu mingis poomismeele-olus.

«Mokas on nüüd kõik.. . meie riik... ja meie iseseisvus ...» oli Käsper ainult tähendanud, jõudmata peita oma valu ja viha.

Ka Ahasel oli valus, kopsudes oli nagu õhku vähe ja kõris pigistas miski. Ta teadis küll, et lipp, mille täna raekoja tornist võõras, aastasada ta esivanemaid tallanud võim maha kiskus, oli pandud sinna kodanlaste poolt, kuid Eesti iseseisvuse sümbol oli see ometi...

Õhtupoolikul marssis vilespillide saatel mööda Riia tänavat linna saksa jalavägi. See puistati Küüni tänava palkoneilt lillede ja roosidega üle eestlaste põliste vaenlaste poolt. Kaasa oli toodud ka jõuk räbaldunud venelasi, kes kohe, saksa võimu tugevuse näitamiseks, Emajõe-äärsel tänaval maha lasti otse rahva silma all ja tükiks ajaks vedelema jäeti oma auravatesse verelompidesse ühes kaenlas olevate poolikute leivapätsidega. Alles õhtu eel pilluti nende verised korjused riitadena regedele ja sõidutati siis hulk aega mööda kohalike baltlaste ja kadakate juubeldavast kärast kajavat linna ringi.

Revolutsiooni vabadusisse armunud Ahasele mõjus sakslaste võimu toores demonstratsioon nagu isiklik teotus. Kogu linn otsegu haises öökimaajavast verelõhnast ja püssirohusuitsust. Varsti ilmusid tänavanurkadele veel kirjaoskamatud eestikeelsed teadaandedki, et kuul punaste jaoks on liiga kallis, tükist nöörist aitab neile küllalt.. .

Järgmisil päevil liikusid juba kuuldused suust suhu, •et ei tapeta mitte üksnes linnades, vaid ka maal, kuhu parunid on ilmunud tagasi ning laskvat puua oma moonakaid, et ruumi teha Saksast toodavatele mõisasulastele. Ahasel oli olnud siis hirm ka oma isa eest, kes ka paruni-mõisas oli kantnikuks. Kuid ta oli kuulnud juba varsti, et vanamees kuidagi oli pääsenud terve nahaga, kuigi olnud ka segatud mõisa ülevõtmise loosse.

Vastik ja masendav oli see kõik, nii vastik, et Ahas esialgu hoopis oli unustanud oma isikliku mure, ees ootava puuduse ja nälja, mis ilma venna abita oli talle nüüd

täiesti kindel. Seda vastikum oli see pealegi, et osa eesti soost kodanlust ja haritlaskondagi, nagu ka paar Ahase õpetajat koolis, esialgu suure rõõmuga kaasa juubeldasid oma põliste vaenlastega. Et need juubeldushõisked küll juba varsti muutusid vihaseks kirumiseks, ei muutnud asja Ahase meelest palju. Vähemalt see osa kodanlust oli tahtmata paljastanud end väga halvast küljest.

Eesti õppivast noorusest ei juubeldanud aga baltlastega kaasa isegi see osa mitte, kes seni oli olnud mitte ainult kommunismi-, vaid ka sotsialismivastane. See oli siiski, mis Ahase raskele, masendatud meeleolule juba algusest peale oli hakanud mõjuma virgutavalt. Ning kui oli toibu-tud juba esimesest raskest norutundest ja algas võitlus uuel rindel uue ja veel hädaohtlikuma vaenlasega, ei kahelnud Ahas silmapilkugi kaasa löömast.

Sest õppiv noorus, kes vaimustusega kaasa oli võidelnud oma rahva iseseisvuse eest, pidi algama nüüd kohe võitlust ka iseenda olemasolu ja iseseisvuse eest. Esimene, .» kelle järele nüüd võimutsev sakslus oma survekäe sirutas^ oligi just eesti koolinoorus. Algas õppeasutiste saksastamine üle maa, algkoolidest kuni ülikoolini, algasid eestimeelsete õpetajate tagandamised ja nende asendamine saksameelsete kadakatega. Kuid algasid ka kohe rahutused ja käärimised koolides, puhkesid streigid ja pealesunnitud õpetajate boikoteerimised, algas koolipoiste ja üliõpilaste põrandaalune mäss baltlaste vägivalla vastu. Abituriendid, kes okupatsioonikevadel olid lõpetanud keskkooli ja immatrikuleerunud ülikooli, astusid sealt sügisel uuesti organisatsioonide kaupa välja. Ülikooli ja Saksast toodud professorite vastu kuulutati välja üldine boikott, kuid veel vihasem boikott pandi maksma nende eesti üliõpilasorganisatsioonide kohta, kes olid otsustanud lubada oma liikmetel astuda saksastatud ülikooli. Et muul viisil ei saadud avaldada oma põlgust surveavaldajate vastu, siis vähemalt anti neile boikotimurdjatele vahel avalikkudes lokaalides demonstratiivselt «naha peale». Käisid siis vihased lahingud kõrtsides ja teatris, kus löödi pudelite, keppide ja toolidega.

Eesti seltsi keskkoolis, kus Ahas käis, ei saanud surve olla küll nõnda tugev kui kroonukoolides, kuid siingi suurendati kohe saksa keele tundide arvu teiste tundide arvel. Aga jätkus sellestki, et siingi kohe puhkes streik ja boikott. Ükski õpilane, peale juutide ja kadakate, ei pistnud

oma jalga enam saksa keele tundi, ning kui siiski lõpuks oldi sunnitud seda tegema, ei õpitud põhimõtteliselt, ja kui õpitigi, siis ei vastatud demonstratiivselt.

Kuid võitlus kees varsti muulgi rindel. Juba samal kevadel registreeriti Eesti Noorsoo Rahvuslik Liit Oberkommandos ka legaalselt, kuigi süütu kodumaa tundma-õppimise organisatsioonina, mille nimetusest puudus sõna «rahvuslik». Liidu põhimõtteid ei muudetud seesmiselt aga koma võrdki, ainult teotsemistaktika oli valitud nüüd teine — põrandaalune kihutustöö Eesti iseseisvuse heaks balti saksluse ja okupatsioonivõimude vastu ja vastava kihutuskirjanduse levitamine kooli vaheajal rahva seas.

Nõnda võitles Ahas jälle Eesti iseseisvuse heaks nii koolis kui Noorsoo Rahvusliku Liidu põrandaalustes ridades ning võis võidelda täiesti puhta südamega, salgamata ka oma sotsialistlikke tõekspidamisi, sest Eesti Noorsoa Rahvuslik Liit, mille asutajate ja põhimõtete püstitajate hulka ta kuulus, nagu Käspergi, oli olnud juba algusest peale opositsioonis mitte ainult Eesti iseseisvust täiesti eitavate eesti kommunistidega, vaid ka eesti kodanlusega, kellele heideti ette tõsise rahvusliku idealismi puudust. Kerge oli nüüd Ahasel kaasa võidelda liidu põhimõtteil,, kuna kogu selle tegevuse terav ots ei olnud juhitud enam kommunistide, vaid okupatsioonivõimude ja südamepõhjani vihatud baltluse vastu.

Ahas võitles ausalt ja idealistlikult, nagu oli võidelnud ikka. Võitles ega hoolinud, et oli viinud sellega oma isiku hädaohtu. Mitu korda, kui ta õhtuti oma toas õppis ja nälgis, koputati uksele. Enne aga, kui ta sai sisse hüüdagi, tõugati uks tugeva hoobiga lahti, keegi mees astus sisse, ning, enne kui lausus sõna, vaatas toas ringi. Alles siis küsis kellegi nime, mida Ahas ei olnud kuulnudki. Enamasti küsiti ikka uut nime, kuid mõnikord juhtus ka, et küsiti sama.

Alles mitme säärase külastamise järel taipas Ahas, et tegu on okupatsioonivõimu nuhkidega, kes õpilasi nähtavasti katsusid püüda mõnelt salakoosolekult. Sest peatselt Ahas kuulis, et samal viisil ei külastatud mitte üksnes teda, vaid paljusid teisigi nii Rahvuslikust Liidust kui vene revolutsiooni toetajate ringist. Aga pika ninaga pidid need nuuskurid jääma alati, seda enam et neid kardetud sala-koosolekuid peeti tõesti. Kuid ei peetud neid mitte üksikute õpilaste kortereis, vaid koolimajades, kus valvurid olid

30

asetatud ustele, et hädaohu lähenemisel koosolek õppetunniks muuta.

Neil koosolekutel ei vaieldud nüüd enam rahvuslikkude ega sotsialistlikkude probleemide ümber, ei olnud aeg omavaheliseks ideevõitluseks, tuli otsida ja luua tugevat ühis-rinnet nii rahvuslaste kui sotsialistide vahel baltluse püüete vastu. Ei leppinud see ju üksnes koolide saksastamisega, mis oli ainult väikeseks sissejuhatuseks palju suurematele kavatsustele. Sest varsti tulid nüüd teated, et baltlastel on juba valmis kindel plaan rajada Baltimaadele oma hertsogiriik ja maa laialdaselt koloniseerida Saksast sissetoodud asunikkudega, milleks parunid pidid olema valmis vabatahtlikult loovutama ühe kolmandiku oma mõisamaadest. Eesti rahvast näis varitsevat siis suurem hädaoht kui iialgi enne, mille vastu võitlemiseks tuli koondada kogu oma jõud.

Enne aga siiski, kui baltlased okupatsioonivõimude toetusel olid jõudnud otsustavate sammudeni, juhtus sündmusi, mis ühel hoobil näisid kõrvaldavat kogu saksluse ekspansioonihädaohu. Ikka enam ja enam hakkas kostma kuuldusi saksa vägede raskeist lüüasaamisist kaugel läänerindel. Esialgu okupatsioonivõimud püüdsid seda küll salata, andes kaotatud lahinguile ainult juhusliku tähenduse, kuid ei kestnud enam kaua, kui nähti, et saksa rinne oli varisenudki juba kokku. Ja lõpuks oli tulnud kõik rutemini kui oodatud, nii Saksamaa täielik kaotus kui sealne revolutsioongi. Ning siis ei olnud enam mägede taga aeg, kus hakkas tulema teateid okupatsioonivägede tagasikutsumisest Baltimailt. Ning algasidki varasügisel esimesed evakueerimised. ..

Eesti iseseisvuse taastulemine näis reaalsem kui iialgi enne...

Aga oli siiski hõisatud enne õhtut. Sest peatselt selgus, et okupatsioonivägede taandumisega ei ole veel kõrvaldu-nud saksluse hädaoht. Baltlus, taibates uut olukorda, oli teotsemas juba uute abinõudega. Organiseeriti palavikuliselt kogu Baltikumis uut sakslaste kaitseväge, millesse värvati vabatahtlikke kohalikkude sakslaste ja kadakate ringkondadest, taanduvatest okupatsioonivägedest ja ka otse Saksamaalt. Hertsogiriigi rajamisest ja Baltimaade koloniseerimisest sakslastega ei olnud kaugeltki veel loobutud ...

Olid tulnud siis Noorsoo Rahvuslikule Liidule ja sellega

31

ühtlasi ka Ahasele palavikulised teotsemisajad. Siht oli nüüd ees ainuke ja selge — tuli luua kodumaale kaitset, vastukaaluks baltlaste asutatud landesveerile. Käsper oli juba organiseerimas ustavamaist õpilasist põrandaalust omakaitset, seistes nüüd klassi organisaatorina otseühenduses koolilinna põrandaaluse omakaitse juhi Julius Kuper-janoviga, saades viimaselt juhtnööre teotsemiseks ja organiseerimiseks. Ahas,

pikemalt kahtlemata astunud omakaitsesse, oli nüüd Käsperiga kõikjal kaasas. Ei olnud enam aega õppida, raamatud seisid puutumata päevade kaupa, tuli hankida ustavaid mehi, pidada läbirääkimisi teiste koolidega ja, mis kõige tähtsam, tuli nuhkida, kust saab laske-riistu. Viimaseid saada aga oli väga raske ning see natuke, mis nad okupatsiooni tulekul olid saanud peita muuseumi, oli ju ainult täpe.

Käsper oli esialgu püüdnud saksa sõdureilt püsse osta viina ja ei tea kust võetud rahadega. Kuid tulemused olid kehvad. Saksa väeosades olid nüüd küll ka juba revolutsioonilised soldatite nõukogud, kuid vägede distsipliin ei olnud laskunud siiski täieliku korralageduseni. Tuli siis: püsside hankimiseks leiutada muidki teid, ja üks lihtsamaid seks oli — otsene ülevõtmine vaenlaselt. See oli ühenduses küll suure hädaohuga, kuid Käsperil oli siiski õnnestunud organiseerida mõned salkkonnad julgeid poisse, kes õhtuti ringi hiilisid ja nii mõnegi sakslase lao-kilejäänud püssi eesti põrandaaluste omakaitsemeeste kätte toimetasid.

See oli 12. novembril, kui Tallinnast tuli teade, et vabariigi ajutine valitsus on võtnud seal sakslastelt võimu üle. Koolis peeti sel päeval suur aktus vastavate kõnedega ning juba sama päeva õhtupoolikuks oli Kuperjanovi ja Käsperi eestvõttel kokku kutsutud poolavalik koosolek kõigi kohalike keskkoolide vanemate klasside õpilaste esindajaist. Koolihoonele oli tõmmatud sel puhul demonstratiivselt esimest korda okupatsiooniajal Rahvusliku Liidu sini-must-valge lipp, kuigi selle pärast võis karta sekeldusi, kuna võim siin alles oli sakslaste käes ega mõeldud kaua aega hiljemgi selle käestandmisele. Nõnda oli siis õppiv noorus see, kes esimesena ka avalikult julges trotsida baltlaste varisevat võimu.

Koosoleku siht oli anda organiseerimisele suuremat hoogu õppivas noorsooski. Kehutati õpilasi suuremal arvul astuma põrandaalusesse omakaitsesse, et osutada rahvuslikule

32

valitsusele nii moraalset kui reaalsetki sõjariistus tuge.

Kuid ei täitnud see koosolek organiseerijate lootusi, vaid läks lõhki, andmata oodatud tulemusi. Sotsialistid, pidades nüüd saksluse hädaohtu Eestis enam-vähem likvideerituks, asusid juba jälle Rahvusliku Liiduga opositsiooni ja seletasid, et nad mingit valgekaarti toetada ei saa ja omakaitsesse ei astu. Sest milleks õieti Eesti demokraatlikule väikeriigile suured relvastatud jõud, kas uhkuseks? Kui vabariigile on tarvis kaitset, siis ise ta ikkagi seda luua ei suutvat. Sõjaline kaitse tulevat hankida, kui mitte Venelt, siis mõnelt liitriigilt, kes Balti mere randadest ja sadamatest on huvitatud oma kaubanduse tõttu.

Koolilinna õppiv noorus oli nõnda siis jälle lõhenenud kaheks vaenulikuks leeriks ning võitlus rahvuslikkude ja ühiskondlikkude põhimõtete pärast oli alanud jälle.

Käsper oli olnud «punastele» väga pahane, kui nad Ahasega pärast koosoleku lõppu koolimajast lahkusid. Oma tuju ei võinud kiita just Ahaski. Seistes küll Rahvus-liku Liidu pahemal tiival ja sümpatiseerides alati sotsialistidele, pidi ta täna nende teoviisi siiski täesti hukka mõistma. Oli see siis tõesti mingi valgekaart, millesse ta kuulus ja mida ta Käsperil oli kogu aeg aidanud organiseerida? Tõsi, seda põrandaalust omakaitset organiseeriti küll kodanliku valitsuse soovil, kuid sellega ikkagi Eesti iseseisvuse kaitseks baltlaste püüete vastu. Ahas ei saanud aru, et siin oleks olnud midagi tööliskonna vastast, sest ka töölisel on isamaa — ja baltlane ta vaenlane ja kurnaja. Ei, sellega oleks võinud nõus olla iga selgesti mõtlev eesti kommunistki!

Kirudes ja sotsialistidele etteheiteid tehes lonkisid nad oma halvast tujust aetuina sihitult mööda linna, et lahutada oma kuumavaid päid. Jõudnud juhuslikult jaama

läheduses asetsevate sõjaväe varustusladude juurde, jäi Käsper äkki seisma. Kõrvalises kohas seisis väike vahi-majake, millest kuuldus valju kära ja kolistamist.

«Kuulipilduja!» tähendas Käsper ja näitas sõrmega.

Nüüd märkas ka Ahas, et majakese hämaras esikus seisis mingi riistapuu, millel oli jäme toru ja kolm peenikest jalga all.

«Kuulipilduja, ja päris ilma valveta,» kordas Käsper jälle.

Kuna laskeriista juures ei paistnud tõesti olevat valvet,

33

hakkas Käsper majakese akna lähedusse hiilima. Siis käis ta ettevaatlikult tiiru ümber kogu maja ja viipas Ahasele.

«Tule, Ahas, nad on seal kõik täis kui prussakad ja lõhuvad kaarte. Muist põõnab juba laua all.»

Ahas ei teadnud siis õieti isegi, kuidas nad mõlemad korraga olid pugenud vahimajakese hämarasse esikusse. Ning siis haaras üks ühest ja teine teisest otsast ja varsti olid nad kuulipildujaga kuski maja aias põõsastikus. Käsper hankis siis imekiiresti kustki voorimehe ning, visanud oma koolipoisipalitud varastatud kuulipildujale ümber, kihutasid nad sellega varsti tulist aju mööda kõrvalisi tänavaid Käsperi korteri poole. Ning kui kuulipilduja sealgi oli peidetud aeda põõsaste alla, riideräbalaid ja lehe-prahti peale aetud, tähendas Käsper higi pühkides:

«Ei siit seda leita! Viime nüüd kohe Kuperjanovile sõna!»

Alles siis, kui nad jälle tänaval olid, minnes otsima põrandaaluse omakaitse juhti, tundis Ahas, kuidas ta suurest ärevusest üle kogu keha värises.

«Kas ei ole ilus noos Kuperjanovi meestele?» tähendas Käsper õhinal.

«On,» vastas Ahas.

«Aga hõlpsasti oleksime võinud oma eludki jätta selle lõkatsi eest!» naeris Käsper. «Keha väriseb mul praegugi alles!»

«Ei ole nali sihuke asi,» tähendas ka Ahas ja nad ruttasid edasi.

Nõnda oli Ahas juba mitmel viisil oma rahva iseseisvaks saamise heitlusel kaasa võidelnud, pannes sealjuures kaalule oma elugi, aimamata, et võib toetada sellega ka kodanlust tööliskonna vastu. Ei võinudki aimata, kuna valitses üldine arvamine, et kommunistid vaevalt midagi ette võtavad vabariigi vastu peale saksa okupatsiooni-vägede lõplikku maalt lahkumist. Tõsi, liikus küll ka jutte sõjahädaohust Venemaaga, kuid keegi ei võtnud neid tõsiselt. Olid ju vene enamlased tunnustanud rahvaste enesemääramise õigust, kuulutanud endid igasuguse sõja vastasteks, jah, isegi avalikult loobunud Baltimaist.

Juba esimesest kuuldusest saadik, et okupatsiooniväed on sunnitud Eestist lahkuma, oli Ahas tasahiljukesi hakanud hellitama lootust oma Venemaale põgenenud venna tagasitulekule. Tõesti, miks ei oleks pidanud ta siis tulema,

34

oli see ju tema kodumaa samuti kui kõigi teiste siiajäänute oma? Pealegi, kui väljakuulutatud vabariik oli demokraatlik, mis peab austama iga oma kodaniku sõna- ja mõttevabadust ja kus on lubatud kõik poliitilised erakonnad, ka kommunistlik.

Alles seejärel oli Ahas jahmatanud kainemaks, kui oli tulnud esimene sõjasõnum Narvast. See oli olnud talle nõnda rabav, et ta aju esialgu tükiks ajaks oli jäänud päris seisma. Sest mis see siis oli õieti? Kodusõda — või sõda Eesti ja Vene vahel? Lõpuks näis talle, et see on mõlemad kokku, ning tuline viha oli teda esialgu haaranud vene vägede toetusel oma kodumaa kallale tunginud kommunistide vastu. Viha kommunistide ja ka oma venna vastu, kes oli nendega kaasas!

Aga kuidas, pidi ta hüüdma sealsamas, on's see kallaletung? Kas ei ole see hoopis sõjaretk oma kodumaa vabastamiseks kodanluse küüsist? Sest jääb võim väljakuuluta-tud vabariigiga kodanlaste kätte, kas siis mitte kogu töö-liskond ja mitte ainult tööliskond, sest seda on vähe, vaid kogu vaesem rahvakiht peab jälle jääma kapitalistide kanna alla? Ainult selle vahega, et isand ja mõisnik ei ole enam päris võõras, vaid eesti keelt kõnelev. Vähe küll oleks sellest lohutust puudustkannatajaile.

Ei iialgi! hüüdis Ahas endamisi. Selle vastu kõnelesid nüüd jälle korraga kõik ta veendumused ja kibedad elukogemused, kogu ta hell noorukese õiglustunne.

Aga kui võidavad kommunistid, mõtles ta samas edasi, ja Eesti peab endiselt jääma Vene ülemvalitsuse alla, kuigi vahest mitte enam päris endise provintsina, kuid siiski tooreste ja ülbete venelaste käsutada? Venelaste, keda nad kõik olid harjunud vihkama või halvustama — kas siis kui tšinovnikuid või kui räpaseid mužikke ja sõdur-vankasid?

Ei iialgi enam! kinnitas Ahas ka selle mõtte juures, ja nüüd oli ta mõistus otsas, kõik oli temas nõnda segi, et ta ei tundnud muud kui suurt viha nii kommunistide kui ka kodanlaste vastu, kes rahva üldistes huvides ei katsunud jõuda omavahel kokkuleppele. Just nüüd, kus on saabunud ülim silmapilk teha ühiselt iseseisvaks oma paljukannatanud rahvas, rajada oma riik eeskujuks kogu vanale pehkinud maailmale uue, ideaalse korraga!

Suur õnnetus oli tabanud Ahase meelest eesti rahvast! Jah, suur õnnetus, kuid mis saab tema sinna parata? Ei

25

saa ta praegu täie südamega olla kommunist ega rahvuslane, ei punane ega valge!

Lõpuks ei leidnud Ahas tõesti sest keerdsõlmest muud pääsu kui kiretu erapooletuse. Erapooletus viimse südame-sopini, erapooletus, kuni võitja selgub ses vennatapus!

Mis oleks ta siis praegu saanudki vastata Käsperi küsimusele peale ebamäärase, mittemidagiütleva liigutuse?

3.

Nad olid jõudnud kolmekesi raekoja ette, kust igahommikune tee üle Kivisilla viis nad koolimajja.

Juba mõnd päeva lehvis nüüd jälle raekojal Eesti rahvuslipp ning iga kord, kui Käsper siit oli möödunud, seisatas ta pilguks ja vaatas üles torni poole. Samuti tegi ta ka sel hommikul, sõnades Ahasele:

«Vaata, Ahas, ometi lehvib siin jälle meie sini-must-valge!»

Ahaski oli seisatanud ühes Käsperiga ja tõstnud silmad üles. Ning kohe jälle meenus talle pilt, kuidas nad tookord Käsperiga kahekesi olid tulnud, kui sama lipp sakslaste käe läbi oli kistud siit alla.

«Lehvib jah,» ironiseeris Käämer, «aga ei tea, mitu päeva ta peaks siin veel ripendama, see kodanlaste kalts!»

«Käämer!» hüüdis Käsper hoiatavalt ja pöördus ümber, kusjuures ta silmad iseäraliselt välgatasid. «Kõigil asjadel on oma piir! Niikaua kui see lipp on siin tornis, ei luba ma sul seda teotada!»

«Teotada? Või sina ei luba seda teotada!» irvitas Käämer tigedusega. «Kus mul veel asi! Varsti kistakse see räbalateks, nagu lüüakse pihusse ja põrmu kogu see kodanlaste halenaljakas vabariigikupatiski! Ära siin karga nii uhkelt midagi, niipaljukest teil seda vabariiki ju on, kui punaste ja sakslaste vahelt üle jääb!»

Käsper lõi nüüd Käämeri sõnadevalingule käega, kin-kimata sellele enam vastust, pöördus samas Ahase poole ja sõnas:

«Ma lähen nüüd sinna, kooli mul praegu aega tulla ei ole. Sina vist muidugi minuga ühes ei tule?» «Ei,» vastas küsitav vaikselt.

Käsper, rohkem juttu tegemata, viipas käega ja suundus üle väljaku. Ahas jäi talle pilguks ajaks järele vaatama.

36

Ta teadis, kuhu Käsper peab minema ja läheb. Omakaitses oli nüüd nõnda palju tegemist, et Käsper ainult harva mõneks tunniks kooli sai. Relvade puudus oli kibe-dam kui kunagi enne, sest isegi nende püsside tagasiandmisest eestlastele sakslased olid keeldunud, mis nad omal ajal ära olid korjanud laialisaadetud eesti rahvusväeosa-delt, muust varustusest ja sõjamoonast kõnelemata. Püssid peksti ennem puruks või pilluti vette kui anti üle. Või siis seletati otse, et ülearuseid relvi on tarvis nende eneste asutatavale landesveerile. Oli teada, kelle käed siin jälle mängus olid, kohalikud parunid oskasid pöörata oma kasuks isegi saksa sõjaväe revolutsioonilised soldatite nõukogud. Tõsi, võimu olid tõrksad okupatsioonivõimud sunnitud lõpuks siiski üle andma, kuigi mitte enne, kui asi pidi juba ähvardava pöörde võtma ja kujunema suureks seltskondlike ja kooliõpilaste organisatsioonide ühiseks meeleavalduseks. Kuid mis tähendas paljas jõuetu õigus, kui tegelikud peremehed olid siiski alles sakslased, kes igasuguste kokkulepete vastaselt riisusid lagedaks maa ja hävitasid relvi ja sõjamoona, mida nad kaasa ei saanud võtta!

Ahas teadis seda, nagu teadis sedagi, kui raske on praegu üle maa laastavate sakslaste järel paljaste kätega midagi oma iseseisvuse kaitseks organiseerida. Rasked päevad olid Käsperil ja abilisi olnuks talle hädasti tarvis.

Varem nad olid läinud niiviisi kahekesi, nüüd aga Käsper pidi minema üksi. Toimis Ahas siiski õigesti, et ta ei läinud temaga ühes just nüüd? Ja üldse, oli ta toiminud õigesti, et oli otsustanud jääda erapooletuks kogu ses võitluses?

Näriv kahtlus pures Ahase hinge, kahtlus, mida ta viimaseil päevil üsna sageli pidi tundma, samuti kui imelist kurvameelsust, mis oli hakanud ühes sellega lõõritama ta teadvust

Ent samas lõi ta trotslikult käega. Miks peaks ta sellest kõigest õieti mõtlema, sellega ennast vaevama! Ei ole tal enam asja kodanlastega, samuti kui lähenevate punastega! Sõitku põrgu mõlemad, nii punased kui ka valged!

Kui nad olid juba Kivisillale jõudnud, küsis Käämer:

«Sa ei lähe siis ühes Käsperiga enam sinna valge-kaarti? »

«Ei,» vastas Ahas.

«Ilus, seks oli ka viimne aeg,» kiitis Käämer. «Aga

37

kuule seda Käsperit! Sihukest libedaks klanitud buržui-pojukest, kes on ise tulnud päris pehmest pesakesest! Tema tuleb kõnelema rahvast! Vanemad tal alles praegugi kadakad ja poisist, näe, on teinud eestlase alles meie eesti keele õpetaja. Mida tühjagi ta ei tea, pole õieti rahvast ja selle elu näinudki, ja tema räägib rahvast! Ma küsin, kummal siis õige rohkem on eesti rahva saatus südamel, kas minul või temal?»

Ahas ei lausunud midagi.

«Aga ometi leidub tohmaneid, kes teda kuulavad,» jätkas Käämer. «Isegi sina, verivaese proletaarlase poeg, oled temaga kui sukk ja saabas. Kas ei ole ma sulle juba ammu rääkinud, et mis sa seal Rahvuslikus Liidus nende buržuipojukeste kambas tõlgendad ja ennast ilmaaegu narriks teed? See on ju kõik lapsik, mis nad seal oma rahvuslusest lahutavad ja sotsialismi vastu leierdavad! Kas sa siis ei näe, et nad seal kõik, Käsperiga eesotsas, on meie idee- ja ka klassivaenlased?»

Ei olnud see esimene kord, kus Käämer tegi Ahasele sääraseid etteheiteid. Küll ja küll oli Käämer teda sellega hurjutanud ja nimetanud mõnikord koguni kahepaikseks, selgrootuks ja ideeliseks äraandjaks. Ning kunagi Ahas ei saanud endale salata, et neis Käämeri etteheidetes polnud omajagu tõtt, kuigi vaieldavat tõtt.

«Et Käsper kui kodanlane on niisuguse mõtteviisiga, pole imeks panna,» jätkas Käämer, «teisiti temasugune mõtelda ei mõistagi, ma saan sellest aru. Aga vaat' sellest ei saa ma mitte aru, et ta ka teisi kaasa veab ja sinusuguste peale nii suurt mõju avaldab. Et ühest proletaarlasest saab buržuide sabarakk? Nagu kõik selle kodanlaste ihukaitseväe organiseerimine ja tagantupitamine? Ise teadlik sotsialist — ja käid ringi, Kuperjanovi valgekaartlase tunnistus taskus!»

«Ma ei ole enam seal,» püüdis Ahas end vabandada.

«Jah, eks inimene eksi mõnikord,» tähendas Käämer nüüd leplikumalt, «eksib, kuni leiab õige tee. Hea on, et sa nüüdki hakkad hoidma omade poole!»

Ning matsudes ja sõbralikult naeratades lõi Käämer oma kõhetu käe Ahase õlale ja lisas:

«Me peame kindlasti kokku hoidma, eriti nüüd, kus on alanud viimne ja otsustav võitlus oma töörahva vabastamiseks, nüüd, kus kogu maailm on juba löömas värisema

proletaarliku punaväe vägevuse ees! Nüüd või ei iialgi, seltsimees!»

Käämeri silmad välkusid neid sõnu üteldes, kuna rusikasse surutud käsi tegi õhus pateetilise liigutuse.

Nähes sõbra põlevaid silmi ja esilekerkinud vaimus-tuspurset, liigahtas Ahasegi kaheks kärisenud hinges midagi õige jõulist, kuid sealsamas väga valusat. Suurem kurbus kui enne hakkas ängistama ta hinge ning ta ei mõistnud muud kui mõtelda: miks peab see kõik olema nõnda? Miks ei oleks võinud ta ennist minna ühes Käsperiga, nagu ta oleks tahtnud, ja miks ei võiks ta praegu rõõmustada ühes Käämeriga, mida ta samuti tahaks? Kuid ei, norus päi ja kisklevate tunnetega pidi ta sammuma oma vaimustusest särava sõbra kõrval...

Pisku aja pärast jõudsid nad nüüd koolimajja, kus parajasti oli algamas hommikune palvus. Kõik klassid olid seks kogunenud teisel korral asetsevasse võimlemissaali. Käämer ja Ahas kui põhimõttelised ateistid olid püüdnud ikka mööda hiilida neist palvustest ja tegid seda ka täna, jäädes ootama alla riietehoiuruumi tundide algust. Oli veel palju teisigi sääraseid sotsialistlikke palvepõlgajaid viimaste klasside õpilaste seas, kes pigem kümmekond minutit konutasid all riietehoiuruumis või klassi suletud uste taga, kui võtsid osa «jumalaorjusest», pidades seda kodanliku maailma mõttelageduse paraadiks.

Parajasti kui Käämer ja Ahas olid riputanud oma palitud varna, tormas välisuksest sisse pikk, kuivetu ja kogelev Viires ja, esimene asi, hüüdis õhinal:

«Kä-Käämer, tead, i-inglased ei tu-tule!»

«Inglased? Kuhu nad ei tule?» küsis Käämer arusaamatuses.

«Vot, inglased ei tu-tule,» kordas Viires palitut varna visates, «nende flott on po-oolelt teelt Hiiumaa kohalt ta-tagasi pöördunud i pojeehal k tšortu!»

«Vot tebe naa!» hüüatas Käämer. «Aga laevastik pidi ju olemagi Tallinnas!»

«Pa-palju mis pidi!» äigas Viires käega. «Aga näed, netu! Aeti lihtsalt rahvale pu-puru silma, po-pole Tallinnas anglitšanini haisugi ja arvatakse nüüd, et ta enam ei tu-tulegi. Oli sõitnud Vene mi-miini otsa, paar pronenos-setsit läinud põhja, teised pa-padavai tagasi.»

Käämer, kuulanud seda suu ammuli, puhkes korraga nii kõvasti naerma, et kajas kogu koridor:

39

«Ahaa, vot tebe rass!»

«Bu-buržuidel olevat ve-vesi nüüd hoopis ahjus,» jätkas Viires, «jooksvat mö-mööda Tallinna uu-uulitsaid, pakkivat tšemodanne.»

«Ah pakivad muudkui tšumadanne?» hirnus Käämer veel kõvemini.

«Ja valge pra-pravitelstvo pakkivat samuti. Tallinna sa-sadamas olevat juba parahhodid auru all valmis põgenemiseks. »

«Või laevadki valmis!» hüüdis Käämer, kuid salvas samas kohe tigedusega: «Nah, pakkigu peale, ei nad pääse oma röövnoosiga enam kuhugi, kanaljad! Kui Inglise laevastik ei tule, on punased ristlejad varsti Tallinna reidil, vaat mis, põgenegu siis veel!»

«Aga, vot, põgenemist enam netu!» hüüdis Viires.

«Ehh, see on tore!» pidi Käämer nüüd hüüdma aina tõusvas rõõmuhoos, «päris ettekujutamatult tore, kui nii libedasti läheb meie asi! Kujuta endale ette: Tallinna bur-žuid ootavad pikisilmi Inglise laevastikku nagu oma viimast päästeinglit, selle asemel aga ilmuvad korraga reidile punased ristlejad, no mis kuradi näo nad peaksid siis pähe tegema? Seda ma tahaksin näha, oi, kuidas ma tahaksin seda näha!»

Käämer oli nii tulvil suurest rõõmust, et ühe käega haaras kaenlasse Ahase ja teisega Viirese, kaisutades neid, nii et luud ragisesid.

Samal ajal põratas jällegi koolimaja välisuks ja riietehoiuruumi küütis Tääker, nende kõige kogukam klassikaaslane.

«Hei, Tääker, kuhu sa kütad nõnda kiiresti, buržuidele hingepalvet tegema või?» lõõpis Käämer oma erakordselt hea tujuga.

«Mis hingepalvet?» mühatas Tääker vastu, kiskudes oma paksu vammust seljast.

«Ise suur buržuide truu sabarakk, kaitseliitlane ja kõik, aga ei teagi, et kodanlusel on nüüd küll käes juba päris viimsed tunnikesed!»

«Vana laul, Käämer,» viskas Tääker, «vana ja ammutuntud enamlaste joru!»

«Vana küll, aga seekord, näe, päris uuel viisil,» lõõpis Käämer endiselt, «sa ehk ei teagi veel, et Inglise laevastik on pöördunud Inglismaale tagasi ega tulnud Tallinna ühti!»

40

«Noh, seegi on nüüd vist jälle mõni punaste hirm või lorijutt. Rahva hirmutamiseks. Inglased on juba Tallinnas. »

«Ei ole!» hõikas Käämer.

«Noh, kui nad veel ei ole, siis jõuavad nad sinna lähemal ajal. Varsti tuleb meile ka Soomest appi kaks polku, mobilisatsioon on kah juba käimas ja häda pole meil enam midagi. Varsti saavad nüüd enamlased seda, mida nad siit nii väga otsima kipuvad!»

«Noh, Tääker, neid inglasi te muidugi ootasite pikisilmi, et siis juba nende lihunikkude okupatsiooni all oleks parem töörahvast kägistada. Tahtsite eesti töölisklassi nõnda inglastele ära sahkerdada!»

«Ää keksi kedagi! Just te omad enamlaste ninamehed püüavad meid sahkerdada venelaste kätte, et siis siin ise punast parunit mängida,» vastas Tääker tusaselt.

Käämer tahtis midagi vastata, kui ilmus õpetajate toast direktor, parajasti siis kui ülalt saalist kostis juba hom-mikpalvuse lõppkoraal. Nähes salkkonda õpilasi koridoris vaidlevat, astus ta ligi ja küsis:

«Ja miks siis teie ei ole palvel, kallid lapsed?»

«Jäime sugu hiljaks,» püüdis Tääker kõiki vabandada.

«Ja sina, Käämer?» küsis direktor.

«Mina ei käi palvel põhimõtteliselt,» vastas see trotsi kogudes.

«Mis põhimõtted need on, armas Käämer, mis sind kee- v lavad palvel käimast?» küsis direktor.
«Mina olen ateist,» vastas Käämer julgelt, «Kristuse nimel on tehtud maailmas palju ülekohut ja ristiusk on reaktsiooniline nähtus. Religioon on uimastav oopium rahvale. »
«No kuule, kuule häbematut! Või sina koolitsura tahad mul ka juba rahvas olla! Ei, koolipoissi ei õigusta veel ükski põhimõte rikkuma kooli korda. Mine aga nüüd ilusti nurka ja seisa seal kuni tunni alguseni. Noh! Ja nüüdsest peale lähed igal hommikul korralikult palvele. Homme hommikul ma kontrollin teid.»
«Säh sulle kooki moosiga, Käämer!» pilkas Tääker, kui direktor oli juba läinud.
«Võib seda kaua oodata,» viskas Käämer pahaselt uksele vaadates, mis oli sulgunud direktori järel, «peldikusse poen homme hommikul palve ajaks, tulgu sealt siis nuhkima, igavene buržuijõmm!»
41
«Ah sinna poed ja kummardad seal Lenini pilti!» nokkis Tääker uuesti.
«Tääker,» hüüdis Käämer hoiatavalt, «ära teota töörahva juhti!»
«Töörahva juhti,» urises Tääker, «uus Vene keiser on Lenin, aga mitte töörahva juht!»
«Ja seda kõneled sina, kes kah ennast pead sotsialistiks!» põlastas Käämer.
«Noneh, noh, mina olen sotsiaaldemokraat, aga ei salli neid «Kiire» mehi ega Leninit, mitte ei salli! Üksteise järel peksaksin ma kõik enamlased Lenini laiade lõugade vahele, esiti suured, siis pisemad ja kõige viimaks veel sinu punniks ette!»
Ja suur Tääker hirnus oma jämeda häälega nagu hobune.
Käämeri tedretähniline nägu oli tõmbunud veripunaseks ning, rusikad püsti, oli ta ägedushoos kargamas hirnuja poole nagu väike vihane kukk.
«No-noh, pisike bolševik!» ajas Tääker enese hoiatavalt sirgu. «Tule aga tule, põrnikas!»
«Ei taha oma käsi määrida buržuiga!» ilkus Käämer, pöördus ümber ja sülitas vihaselt nurka.
«Kes on su buržui? Korda seda veel, sina tibla,» haavus nüüd ka Tääker ja astus paar sammu lähemale.
«Sina oled buržui! Ei karda seda sulle ütelda ükskõik kus ja kunas!» sähvas Käämer vastu, ajas oma kõhnukese rinna ette ja oli valmis kaklema, hoolimata vastase tugevusest.
«Või mina buržui!» kurjustas Tääker ja oli hüppevalmis.
Kes teab, millega lugu oleks lõppenud, kui ülal ei oleks helisenud sel silmapilgul suur elektrikell, kuulutades palvuse lõppu ja tundide algust. Hirmsa kolina ja kisaga hakati ülal klassidesse jooksma. Sülitas siis ka Tääker rutates trepile ja jooksis sealt üles, visates oma pikkade koibadega ikka paar-kolm astel;:korraga. Hetk hiljem järgnesid talle ka teised allolijad.
Jutt inglise laevastikust jätkus nüüd tunniski. Sest vaevalt oli nende keeleõpetaja, moodsalt lühikeseks pöetud tõmmude vurrudega ja väheldase kasvuga magister klassi ilmunud ja oma laua taga aset võtnud, kui Tääker kohe küsis:
«Käämer jamab siin niisugust asja, nagu oleks meile
42
appi saadetud inglise laevastik merel tagasi pöördunud?»
«Ka mina kuulsin sellest, kõneldi õpetajate toas, teade näib olevat õige, nii kahju kui sellest ka on.»
«Noh, Tääker, kuuled nüüd!» hüüdis Käämer triumfeerivalt üle klassi.

«Arvatakse, et suured maailmasõjaaegsed miiniväljad takistanud laevastikku edasi sõitmast. Hiiumaa tuletornist olevat nähtud, kuidas üks laev vajunud põhja ja teised pärast katastroofi pöördunud lõuna poole tagasi,» seletas õpetaja.

«Nad siis miiniväljade pärast Tallinna ei saagi või?» küsis Tääker jälle.

Õpetaja kehitas õlgu.

«Midagi pole praegu lähemalt teada, kindel olevat ainult see, et laevastik seni Tallinna ei ole tulnud.»

Õpetaja vaikis ja vaikis ka kogu klass. Ainult Käämer kõhistas midagi Viiresega, nägu hiilgaval naerul.

«Lugu on iseenesest väga halb,» jätkas õpetaja veidi aja pärast, «ainult oma jõududega, nagu arvatakse, me küll enamlaste vastu ei saavat. Kui välisabi kusagilt ei ilmu, ei tule ka vabariigist vist midagi.»

«Kuuled, Tääker, ei tule sellest kodanlaste vabariigist midagi välja!» hõiskas Käämer aina kasvava võidurõõmuga.

«Vara alles ikka hõisata sul seal, Käämer!» hüüdis^ klassi parim sportlane, pikk Konsap. «Kui inglased ei tule, tulevad soomlased, ja need on juba kanged sõdijad!»

«Pole nad veel tulnud,» viskas Käämer, «ehk pöörduvad samuti Soome lahelt tagasi kui inglased Hiiumaa juurest!»

«Elame, näeme, Käämer!» hüüdis Tääker. «Ei soomlased pöördu juba tagasi, kui nad kord on tulemas!»

«Elame, näeme jah, Tääker, näeme ehk üsna varsti, homme või ülehomme juba, et punane laevastik on Tallinna reidil,» podises Käämer lustakat naeru, «ei tea, kuidas soomlased siis veel appi saavad üle lahe?»

«Jah, pu-punane flott on juba ammu Kroonlinnast vä-välja sõitnud,» lisas Viires.

«Ku-kust siis sina seda nõnda hästi te-tead?» osatas Konsap.

«Noh, seda te-teab ju iga laps! Osa flötist opereeris juba Narva langemisel, saatis ma-madruste dessandi ma-maale. Kaugel tal siis Na-Narvast Ta-Tallinna on?

42

Paari la-laevaga Tallinna va-vallutamine on ju ainult kä-käkite-tegu!»

«Jah, Tallinnas olevatki juba üldine paanika lahti, bür-žuid põgenevad ja valge valitsus ostab rahva rahaga laevu kokku, et inglastele järele sõita!» särutas Käämer veel omalt poolt.

«Lori! Mina seda küll ei hakka uskuma!» mühatas Tääker. «See on su oma luuletatud hirmu- ja õudusjutt!»

«Kas just nii hull see asi on, seda ei tea,» lausus õpetaja poiste vaidlushoo sekka, «aga ärevil olevat kogu linn ikka küll.»

«Kuradi inglased,» kirus nüüd Tääker korraga tulist kurja, «mis nad lollakad siis tagasi läksid selle üheainsa põhjaläinud laevanäru pärast!»

«Mina arvan koguni nii, et meie vabariigist ei tule ka siis midagi, kui saaksimegi välisabi,» tähendas õpetaja korraga väga pessimistlikult.

«Kuidas nii?» imestasid nüüd mitmed.

«Meie nõrkus ei ole mitte niivõrd, nagu mulle näib, välisabi puudumises kui meis enestes,» jätkas õpetaja. «Meil oodatakse ainult abi väljast ega usta oma jõusse. Mitte ainult meie rahvas, vaid ka intelligents kannatab orjaaja pärandusena oma jõuetustunde all. Tuntakse, et midagi me ei saa ega jõua, kui teised ei aita, et midagi me ei tohi, kui teised ei luba. Üldine loidus, saamatus ja kartus teiste ees on juurdunud nii sügavale rahva hinge, et vaevalt säärane rahvas on suuteline kaitsma osa iseseisvust. Kõik tuleb sellest, et meil ei ole veel tõsist ega sügavat rahvustunnet, oma tõu iseteadvust. Mis aitaks siis seegi, kui võõrad kingivadki meile iseseisvuse, võitlevad

selle meile kätte, kui meie oma sisemise mannetuse tõttu ei suuda seda käes pidada! See on ju, mis südame alati teeb nõnda kurvaks!»

«Aga me oleme ju väikerahvas, sellest me ei pääse!» hüüdis Tääker.

«Ka buurid olid väikerahvas! Aga kas saame oma rahvast praegu võrrelda buuridega, kes võitlesid suure Inglismaa ülevõimu vastu? Nad kaotasid küll oma vabaduse, kuid kogu maailm kõneles lugupidamisega nende mehisusest ja sügavast rahvustundest. Kui ka meie rahvas kaotab nüüd oma võitluse iseseisvuse eest, ei ole see kaugeltki nii kuulsusrikas ja aukartustäratav kui buuride langus. Sest see ei tule otse sellest, nagu poleks meil jõudu seda kaitsta,

44

vaid see oleks ainult hale kokkuvarisemine oma häbiväärses mannetuses ja saamatuses! Omast kohast oleks see hoop õpetlik ja vahest ka äratav, kuid ma kardan, et see on ka ühtlasi eesti rahva jäädav hääbumine ja surm. . .»

«Ei, ainult eesti kodanluse surm!» hüüdis Käämer.

«Käämer jõrab seal aga oma kodanlusega, nagu meil olekski mõni õige kodanlus!» pahandas Konsap.

«Ah et meil sinu arvates ei olegi kodanlust?» küsis Käämer teravalt. «Nojah, sa oled ju pime, oled ise üks sest kodanlusest, sellepärast sa ei näegi!»

«Mis see meie kodanlus ikka ära on,» tähendas õpetaja, «päris pisike ja vaene ikka päriskodanluse ja kapitalistide kõrval.»

«Pisike või suur, seal ei ole vahet, kodanlus jääb kodanluseks!» kinnitas Käämer.

«Ei ole va-vahet jah,» sekundeeris ka Viires, «pi-pisike ja vaene ko-kodanlus on veel halvem kui suu-suurkodan-lus ongi, just vaene kodanlus pigistab töö-töölisest selle viimase rasvaraasu välja, et ise ko-kord ka teiste kombel priskeks minna!»

«Näete nüüd,» tähendas õpetaja Käämeri ja Viirese mürgistele repliikidele, «näete nüüd, et meil ei osata veel sugugi mõtelda iseseisvalt, vaid mõteldakse ainult teiste järgi. Kas võib olla veel paremat näidet edasikestvast vene mõjust ja oma rahvustunde nõrkusest? Et sotsialistlik^ Venemaa on alustanud võitlust maailma ettekujutatava kodanluse vastu, siis meilgi kohe rutatakse inimkonda päästma, selle asemel et hoolitseda oma rahvuse ja tõu alalhoiu eest!»

«Kas said nüüd, Käämer!» parastas Tääker ja hõõrus heameele pärast käsi.

«Mis on kodanlus ja mis on tööliskond?» jätkas õpetaja. «See on ainult halb ja kunstlik fiktsioon. Ei ole midagi.nii kitsalt piiratud kodanlust ega tööliskonda, vaid on üksainus rahvas, mis koosneb rikkamaist ja vaesemaist.»

«Nonoh!» hüüdsid Käämer ja Viires kui ühest suust.

«Iga tööline on küps kodanlaseks, pange seda tähele,» pöördus õpetaja hüüdjate poole, «iga töölise suurim unistus on hästisöönud buržui! Andke töölisele natuke varandust, kohe on ta kodanlikum kui kodanlane ise ega taha enam mingist klassivõitlusest buržuaasia vastu teadagi.»

«Pane tähele, Käämer!» karjusid nüüd Konsap, Mugur ja mitmed teisedki ning vali kära ja naer kajas üle klassi.

45

«Kuulge, see on liig!» kargas Käämer punetavana püsti. «See ei ole enam tagurlus, see on juba päris marutagurlus!»

«See on nii!» rõhutas õpetaja.

«On jah, Käämer, on jah!» karjuti uue hooga.

Tõusis nüüd üldine kära üle kogu klassi. Kõik hakkasid vaidlema läbisegi, püüdes hüüda üksteisest üle, nii õpetaja kui ka õpilased. Kired lõkendasid, väitlushoog kasvas ja veendumused raksatasid vastakuti kui pommid. Ja kui siis õpetaja lõpuks, püüdes asjatult luua mingit korda, haaras oma märkmiku järele, et vaadata, mis tänaseks ka

üles antud, helises kell ja tund oligi läbi. Rutates välja klassist kui herilaspesast sai ta hüüda veel ainult ukselt, et korratagu vana. Aga oli juba kolmas või neljas kord, kus ta käskis korrata sama.

Kuid nõnda ei läinud mitte ainult see tund, vaid läksid juba mõnd päeva enamasti kõik tunnid kahes-kolmes vanemas klassis. Õppimisest ei olnud enam juttugi, tunnid kujunesid vaidluskoosolekuiks, mõnikord lausa miitin-guiks, millele võeti lisaks ka lühikesed vahetunnid. Keegi ei küsinud, ja keegi ei vastanud, sest äreva aja poliitilised sündmused olid kiskunud oma-keerisesse nii õpetajad kui ka õpilased. Puna-valge sõda oli puhkenud ka kooliseinte vahel, kuigi esialgu veel ainult sõnarelvadega.

Enne viimast vahetundi oli tulnud kooli ka Käsper ja ühes sellega olid kohe ilmunud kuulutused kõigile klassitahvlitele, et sama päeva õhtupoolikul peetakse vabatahtlikult omakaitsesse astumise asjus suur koolidevaheline ühiskoosolek samas koolisaalis, kuhu paluti ilmuda kõiki vanemate klasside õpilasi. Eri punktina oli kuulutuses tähendatud, et muude hulgas esineb selgitava kõnega ka Tallinnast kohalesõitnud valitsuse emissar.

«Lähed koosolekule?» küsis Käämer Ahaselt, kui nad pärast tundide lõppu sammusid koolimajast tagasi oma aguli poole.

«Ei vist,» kahtles Ahas.

Tõesti, miks oleks ta pidanud sinna minemagi? Oli ju teada, mida seal tahetakse ja mis on koosoleku eesmärk. Omakaitsesse ta ju uuesti ikkagi enam ei astu!

Kuid Käämeril näisid olevat omad kavatsused.

«Võiks minna siiski, Ahas,» ütles ta, «kuuleb, mis nad seal seisukorrast seletavad, ja tarvis oleks teha opositsiooni! »

46

Ahas ei lausunud seepeale enam midagi ja sellega jäi.

Kuid koosolekule ta hiljem läks ometi. Läks õieti küll ainult selle tõttu, et Käämer enne minekut tuli tema poolt läbi ja viis ta kaasa.

4.

Jõudnud Käämeriga koosolekusaali, nägi Ahas, et see oli juba puupüsti täis. Oli siis siin jälle üle hulga aja samasugust elevust ja tungi nagu ennematel aegadel Rahvusliku Liidu vaidluskoosolekuil enne okupatsiooni. Just nagu siis, tundus tänagi, koosolekueelses raskenevas õhus mingit elektrilist pinget.

«Oi, täna saab mürtsu, Ahas!» rõõmustas Käämer juba uksel ja vahtis ringi.

Ahaski ei kahelnud, et tuleb mürtsu ja nähtavasti kõva mürtsu, sest Rahvusliku Liidu alaline vastasrind, gümnaasiumi poisid oma sotsialistidega eesotsas, olid kohal peaaegu täies koosseisus. Nad istusid, nagu see oli kujunenud traditsiooniks juba esimesest koosolekust peale, pahemal tiival, kõige esimesel pingil kaks nende kõvemat ja ägedamat sõnavõtjat, pikk Tavast ja lühike Päit. Paremal tiival istuv Rahvusliku Liidu rühmitus oli täna veelgi rohkearvulisem kui kunagi enne ning kohal olid eranditult ka^ kõik nende kõnemehed Käsperiga eesotsas.

Ahas mäletas, milliseid mürtse ja palavaid koosolekuid oli omal ajal näinud see ruum siin. See eesti seltsi kooli võimlemissaal oli kujunenud kohaks, mille seinte vahele kasvav noorpõlv oli alati kandnud kokku oma ideelised käärimised ja pakitsused ning löönud ka omavahelised kibedamad lahingud. Revolutsiooni esimestel päevadel oli peetud siin vaimustavaid noorsoomiitinguid, kus Ahaski oli täie südamega kaasa juubeldanud. Okupatsiooni ajal oli ta Rahvusliku Liidu juhatusliikmena osavõtnud siin peetavaist põrandaaluseist koosolekuist, kus oli otsitud abinõusid eestlust ähvardavate ohtude vastu. Siinsamas oligi mõnede

rahvuslikult mõtlevate õpetajate õhutusel rajatud see Noorsoo Rahvuslik Liit «rahvustunde ja eestlase iseteadvuse süvendamiseks õppivas noorsoos», vastukaaluks liigsele venelisusele, mis rõhus peale vene ja juudi revolutsioonilise üliõpilaskonna näol. Ning siinsamas oli esmakordselt avalikkuses üles astunud ka asutatud liidu kohe

47

kujunenud vastasrind, Vene revolutsiooni toetajate sõprusring, gümnaasiumi õpilased oma sotsialistlikkude eestvedajatega.

Värskelt olid Ahasel veel silme ees kõik need enne okupatsiooni siin peetud kõnekoosolekud, kus asi sotsialistliku vastasrinnaga ikka ja alati oli läinud väga ägedaks. Sotsialistid olid rahvuslasi süüdistanud šovinismis, rahvuslased sotsialiste jälle kommunismis ja pajuveneluses, kuigi tegelikult päris marurahvuslike kalduvustega sõnavõtjaid ühes leeris oli niisama vähe kui teises puhastverd kommuniste. Löödi ränki lahinguid, kuigi vahe põhimõtteis ei olnud suur, seda enam et Rahvuslik Liit kaugeltki polnud puht-kodanlik üritus, samuti kui vastasrindki ei olnud päris internatsionaalne. Rahvuslasi ja sotsialiste oli tegelikult mõlemas leeris, sest suur osa Rahvusliku Liidu liikmeid olid niisama ägedad sotsialistid kui sotsid veendunud rahvuslased. Küsimus seisis ainult selles, kumba probleemi primaarsemaks pidada, siis veel aga ka ainult kahe kooli rivaalsuses ning isikuis, kes domineerisid kummalgi pool. Et enamik Rahvusliku Liidu liikmeid olid «kommersandid», siis gümnasistid automaatselt pidid olema opositsioonis ning muidugi ei muu kui sotsialismi nimel. Pikad ja kärarikkad olid olnud siis kõik need koosolekud, kus tulis-tes vaidlustes kasvatas ja karastas end iseseisvaks saava rahva tõusev intelligents. Üsna tihti vaidluslahingud vist küll oleksid jätkunud poole ööni, kui mitte direktor ei oleks tulnud alt kabinetist ja saatnud võitlushoogu sattunud kasvandikud koju magama.

Nüüd siis oldi jälle koos vanal võitluspaigal samas koosseisus, kuigi mitte enam rahvuslikkude ja sotsialistlikkude probleemide kallal piikide murdmiseks, vaid otsustamiseks, kumba teed siis tegelikult minna, kumba toetada, kas vabariigi ajutist valitsust, kes oli sirutanud oma abipaluva käe noorsoo poole, või kommuniste, kes relvadega olid tulnud kukutama sedasama kodanlaste valitsust. Kõigile varemkaitstud seisukohtadele pidi nüüd järgnema lõplik otsus — astuda kodanlikku omakaitsesse või mitte?

Aga mitte ainult Käämer ja Ahas ei oodanud mürtsu, vaid kõik teadsid, et alles 12. novembril sotsialistid olid deklareerinud endid omakaitse vastaseiks, motiveerides, et nemad mingit kodanluse valgekaarti toetada ei saa. Sellepärast ka rahvuslaste ridades ei julgetud oodata koosoleku head kordaminekut, liiatigi kui eelmine sellesarnane üritus

48

sotsialistide käreda opositsiooni tõttu oli täiesti lõhki läinud.

Algul paistiski, et Käämeri lootused ja rahvuslaste kartused on täide minemas, sest vaevalt oli valitsuse emissar, lõhnava pumatiga peegelsiledaks rasvatud juustega ja klantssaabastes noormees, kuuldavasti ajakirjanik, alustanud oma kõnet, kui sotsialistide ridades puhkesid elavad sosistused ja paistis hulk muiglevaid nägusid.

Kõneleja, kes ütles end esinevat valitsuse nimel, seletas, et ta pidavat tegema seda omal kulul. Eelmisel päeval enne rongile istumist käinud ta küll ministeeriumis päevaraha küsimas, kuid seal üteldud, et kassa olevat tühi. Ta saanud ainult priisõidupileti, kuid päevarahad pidavat võtma omast taskust.

Kuid mitte ainult nemad, rahva organiseerimiseks väljasaadetud emissarid, ei pidavat sõitma ringi päevarahadeta, vaid samuti pidavat töötama ilma palgata praegu

ka kõik valitsusasutised Tallinnas. Isegi ministrid ja teised kõrgemad riigiametnikud ei saavat palka kätte ja pidavat esialgu töötama puhtast idealismist rahva ja riigi kasuks.

«No mõtle, milline ohver buržuile!» sosistati juba poiste hulgas.

Kuid seda kõneleja nähtavasti tõi ette selleks, et näidata, kui raskeis oludes ajutisel valitsusel tuleb praegu võidelda ja oma rahvale iseseisvat riiki rajada. Et teha seda veelgi kujukamaks, ütles emissar:

«Eile ministeeriumis käies nägin oma silmaga, et isegi kõrgemail valitsusasutistel, ministeeriumidel ei ole oma korralikke ruume töötamiseks. Oli niisugune keskmine tuba, kus mitu lauda sees. Iga laua külge oli kinnitatud silt pealkirjaga, et siin on see ja see ministeerium. Nõnda oli ühes kitsas ruumis koos mitu ministeeriumi, sest valitsusel ei ole praegu võimalusi oma asutiste jaoks paremaid ruume üürida. Meie valitsus on vaene, tal ei ole veel mitte midagi, millega riiki rajada ja korda seada, sest tal puudub see kõige tähtsam, puudub raha!»

«No trükkigu siis ometi!» hüüti nüüd juba sotsialistide ridadest poolvaljusti ja kohe algas seal veelgi suurem kihistamine ja muigamine.

«Meie valitsus on vaene,» kordas kõneleja, nähtavasti kuulmata vahelehüüet, «ta on loonud küll juba hädatarvi-likuma osa riigi valitsemise aparaadist, rajanud kümme

ministeeriumi, kuid puuduvad igasugused võimalused oma kaastöötajatele tasu andmiseks.»

Kihistamine sotsialistide ridades aina kasvas, kuid isesugune rahutus oli hakanud lainetama ka rahvuslaste tiival. Ning varsti Ahas, kes istus üsna Tääkeri lähedal, kuu-lis teda poolhäälel ütlevat enda kõrval istuvale Käsperile:

«Noh, ikka liiale lähevad kah oma asjadega seal Tallinnas, mõtle, kümme ministeeriumi, tohoh, kas meil siis luuakse mõnd suurt keisririiki või?»

«Aga muidu ei saa ehk,» püüdis Käsper vastu väita,, «kui on riik, siis ka ministrid ja ministeeriumid.»

«Ministrid ja ministeeriumid!» lõi Tääker pahaselt käega. «Mina olen ministrite vastu! Aga kui just on tarvis ja arvatakse, et muidu läbi ei saa, kas ühest või kahest ministrist ja ministeeriumist meie väikesele riigile ei jätkuks?»

«Oota ikka, Tääker,» irvitas Käämer selja tagant, «varsti, lüüakse Tallinnas keisergi pukki, sest mis kodanlaste riik see ilma keisrita on! Kümme ministrit on juba ja varsti pannakse rahvas pearaha maksma nende palkadeks!»

«Noh, ennem juba ikka eesti minister kui vene komissar!» salvas Tääker vastu.

«Sinusugusele valgekaartlasele muidugi!» ei jäänud Käämer võlgu.

«Sellest ei oleks suuremat häda,» jätkas emissar, «et valitsusel esialgu puuduvad ainelised võimalused valitse-misaparaadi korraldamiseks, seda kõike oleks võimalik luua võrdlemisi lühikese ajaga heade jõupingutuste juures, kui oleks rahulik aeg, sest meie valitsuse eesotsas seisavad kogenud ja karastatud mehed. Kuid vaenlane ei oota, punased röövsalgad tungivad päevast päeva ikka sügavamale ja sügavamale maale ja valitsusel puudub see jõud, mis talle vastu saata, puudub sõjavägi. Ääretult raske on aga head sõjaväge looma ja õpetama hakata alles siis, kui vaenlane on värava ees. Praegu on küll üle riigi välja kuulutatud mobilisatsioon, kuid valitsus ei julge sellest esialgu siiski väga palju loota. Sest ühes välise vaenlasega on hakanud end organiseerima ka sisemine vaenlane, püüdes oma ässituse ja kihutustööga kõikjal rahva seas luua vabariigivastast meeleolu. Tallinnas kuulutavad kommunistid juba päevast päeva nõukogude vabariigi saabumist, peavad miitinguid vabariigi kukutamiseks, teevad

töötakistusi sõjariistade parandustehastes ja õhutavad töölisi streikima ja mässama kodanliku valitsuse vastu. See kõik võib sündida ainult sellepärast, et valitsusel peale aineliste võimaluste riigi korraldamiseks puudub ka kindel ja autoriteetne võim kindla käega valitsemiseks ja oma korralduste läbiviimiseks.»

«No võtku siis endale see võim!» hüüti nüüd rahvus-lasteridadest.

«Õiget võimu ei võeta, vaid õige võim antakse,» vastas emissar. «Meie vabariigi valitsus tahab olla demokraatlik rahvavalitsus, mitte mingi võimuvalitsus. Sellepärast on ta seni oodanud, et rahvas ise ennast ähvardavast hädaohust aru saab ja oma valitsust toetab. Ta ei tahtnud astuda samme, mis oleksid käinud rahva vaba tahte vastu.»

«Aga väljakuulutatud mobilisatsioon!» hüüdis Käämer. «Kas siis kodanlaste valitsus nüüd ei pea enam tarvilikuks austada rahva vaba tahet, et talitab selle vastu?»

«Kust siis sina seda tead, et see on rahva tahtmise vastu?» hüüatas Tääker.

«Kust ma tean!» osatas Käämer. «Kas ei olnud see näha vabatahtlikkude mobilisatsioonist? Kui palju see andis teile? Väga vähe, sest rahvas ei taha sõdida! Aga nüüd püütakse teda sundida selleks, mida ta omal vabal tahtel ei taha!»

«On õige,» möönis emissar, «et rahvas ei taha sõdida;. õigemini üteldes, rahvas on tülpinud igasugusest sõjast. Kuid ometi sama rahvas nii väga tahab saada iseseisvaks, luua oma riiki ja elada oma kultuurelu olenemata teistest.»

«Aga sõdida ei taha!» hüüdis Käämer jälle.

«Ütelge parem, ei julge,» väitis emissar, «võib-olla tahab väga võidelda oma rippumatuse ja iseseisvuse eest, kuid ei julge. Kogu meie rahvas oma laiades massides kardab näidata seda poolehoidu oma rahvuslikule valitsusele, esimesele eestlaste valitsusele omal vabal maal, mis köeb sügavas ta südame põhjas, teades, et idast tulevad punased röövsalgad võivad tasuda selle eest veriselt.»

«Õige, õige!» hüüti paremalt tiivalt.

«Rahvas ei suuda uskuda oma jõusse, sest valitseb ju üldine arvamine juhtivategi tegelaste seas, et ega's me suure Venemaa vastu ikka saa, see on ainult kõik rumal katse selle vastupanekuga ja asjata rahvapoegade veristamine. »

51

«Täitsa tõ-tõsi kah!» karjus Viires saali tagumisest otsast.

«Vaadake,» jätkas kõneleja, «rahvas ei julge tahta seda, mida ta tahab! Kuid rahvale peab andma selle julguse, mis tal puudub. Seda on kohustatud tegema vabariigi valitsus, kui ta tahab olla õige valitsus ja talitada rahva igasuguseist kõrvalmõjudest vaba tahte järgi. Valitsus peab andma rahvale kätte õige tee, peab viima ta võitlusse oma igatsuse eest ja mitte ennast laskma eksitada neist kõrval-mõjudest, mis rahva hinges ta vaba, puhast ja ilusat tahet tumestavad. Seepärast oli ka valitsusel täielik õigus välja kuulutada üleriiklik sunduslik mobilisatsioon, ilma eksi-mata rahva vaba tahte vastu!»

Käteplagin paremal tiival katkestas mõneks pilguks kõnelejat.

«Kuid mobilisatsioon üksi ei aita veel midagi,» jätkas emissar, «mobilisatsioon ei loo veel tarvilikku ja võitlus-võimelist sõjaväge vabariigile, kui valitsusel puudub autoriteet rahva silmis, kui tal ei ole võimu, kui tal puudub reaalne jõud, millega sundida rahvast täitma seda, mida ta tahab, kuid ei julge — seda, mis talle kasulik!»

«Mis kodanlusele kasulik, tahtsite ehk ütelda!» hüüdis Käämer väljakutsuvalt ja tahtis lisada veelgi, kuid samas pöördus eelmises pingis istuv Käsper ümber ja sõnas hoiatavalt:

«Käämer!»

Käämer vaikiski ja porises ainult veel enda ette midagi vihaselt.

«Nagu ma ütlesin,» jätkas emissar, «õige võim antakse, alles sellega saab ta tugevaks. Selle võimu peate andma Eesti valitsusele teie, tõusev noorus, oma idealismiga! Selle annate teie sel teel, kui tulete rohkel arvul vabatahtlikult omakaitsesse ja kohkumatult, kui tarvis, ka sõjariistadega astute meie iseseisvuse sisemise vaenlase, rahva äraandjate ja vabariigi lõhkujate, kohalikkude kommunistide ja nende käsilaste vastu. Kindlustades niiviisi meie rahvuslikule vabariigile sisemise korra ja julgeoleku, aitate valitsusel edukalt lõpule viia käsiloleva kaitsejõudude loomise ka meie välisvaenlase vastu. Ühtlasi kingite selle eeskujuliku sammuga meie kõhklevale ja kahtlevale rahvale usu oma võimetesse ja jõusse, tehes ta võitlusvõimeliseks oma iseseisvuse eest! Ustav omakaitse on praegu meie riigi ja iseseisvuse kõige tähtsam pant. On meil teie näol säärane

52

pant, võib ka meie noor kaitsevägi rindel rahuliku südamega jätkata oma verist võitlust, teades, et kodus on kõik korras!»

«Nojah, hakkame aga sandarmiteks, poisid!» karjus Käämer.

«Ka-kardavoideks!» toetas teda Viires.

Kuid nende vihast kisa ei kuulnud keegi. Nende hääled mattusid üldisse käteplaginasse, mis oli puhkenud üle saali. Ei plaksutatud nüüd enam mitte ainult rahvuslaste tiival, vaid ka sotsialistide ridades, kust kuuldus heakskiitvaid hüüdeidki.

Enne aga veel, kui üldine müra ja hüüdlemine saalis sai vaikida, oli astunud kateedrisse mustatukane, lihtsas sõjamehemundris mees, kes esialgu alles vaikides vaatles oma külmade silmade teravate pilkudega noori koosolijaid. Nende pilkude mõjul kisa vaibus.

«Kuperjanov ise!» käis sosin läbi saali.

«Kõigepealt, jänesed välja!» hüüdis kateedris olija järsul toonil, ning kui kõik esimeses arusaamatuses vaikisid, jätkas ta:

«Jänesed välja, ütlen ma veel kord! Vabariigile ja rahvale on nüüd tarvis julgeid ja mehiseid mehi! Jänesed ja argpüksid jäägu rahulikult koju, neid on meil praegu rindel juba küllalt. Joosta vaenlase eest mõistab iga mees, kuid vähe on meil neid, kes sõjariistaga julgevad vaenlasele kallale minna. Neid üksikuid julgeid mehi ma kutsungi oma löögisalkadesse, sest parem kümme julget partisani kui tuhat argpüksi! Kutsun eesti noorust appi eestlaste valitsusele kaitsma oma rahvast ja riiki! Punased röövsalgad on tulnud meie kodumaale terroriga, on tulnud tapma meie rahvast ja röövima eesti tööka mehe ja hoolsa naise kogutud vara, hävitama meie noort riiki ja iseseisvust! Nüüd on vaja välja astuda!»

Ta ei kõnelnud palju, ei paistnud üldse olevat kõnemees, kuid iga sõna, mis ta ütles, oli löödud nagu tugevas mehekäes oleva piitsaga vingudes läbi õhu.

Kogu saal oli jäänud haudvaikseks, ühtki vahelehüüet ei kostnud pahemalt ega paremalt tiivalt. Nüüd kõneleja lõpetas ja hüüdis:

«Kes tuleb kaasa?»

Kohe kargasid püsti Käsper, Tääker, väike Mugur ning mitmed teisedki ja vastasid: «Meie tuleme!»

53

«Kas keegi veel?» küsis kõneleja ja vaatas oodates üle saali.

«Meie kah!» hüüti nüüd korraga pahemalt tiivalt ning mitu poissi oli karanud üles ka sotsialistide ridadest.

«Vaata, Ahas, nemad kah!» hüüatas Käämer ja tõukas Ahasele külge.

Käsper, kes oli näinud tõusvat poisse ka sotsialistide ridadest, oli rutanud kateedrisse, märkmik käes, ja algas:

«Seltsilised! Mitmed teist ongi juba omakaitses, kuid sellest on vähe. Vaenlase väed rõhuvad peale, ja kuigi vabariigi väljavaated on küllalt lootusrikkad, on tal tarvis iga oma poega, kes jaksab püssi kanda.»

Kõneleja hoog lõi siin toppama, sest ärevuses ta oli kaotanud järje käest. Kuid seda otsides ja kohe mitte leides lõi käega ja jätkas vabalt:

«Õigust ütelda, mul on olnud juba mitu päeva päris häbi, et meie oleme veel siin kooliseinte vahel, kui meie rahvas*võitleb oma vabaduse ja iseseisvuse eest! Me tukume siin oma kooliraamatute taga ja teeme ainult tühje ja suuri sõnu, kuna vaenlane ikka sügavamale ja sügavamale tungib meie kodumaale. Kuna meie ainult päevast päeva kahtleme ja arutame, kas minna või mitte minna, kas astuda omakaitsesse või mitte, on meiesarnased noored haaranud juba kohe püssid pihku ja läinud tegema vahvaid tegusid. Tuletagem meelde neid koolipoisse, kes juba esimeses lahingus oma elu ja verega kaitsesid vana ajaloolist Narva linna ja kelle vahvuse kohta üks seal juures viibiv saksa ohvitser oli ütelnud meie peaministrile, et oleks teil paar tuhat sihukest sõdurit, siis oleks teie maa hädast päästetud! Meilt aga ei nõutagi siin frondile minekut, soovitakse ainult meie astumist omakaitsesse, et sõjavägi võiks vaenlasega rahulikult võidelda. Kuid meie ei saa toime ka sellega, kahtleme ja arutame sellegi juures! Nõrgad, saamatud ja närused mehed oleme, kes ei ole väärt oma vabadust ja iseseisvust. Kuid veel ei ole hilja haarata sõjariista ning astuda võitlusse oma rahva vabaduse ja iseseisvuse eest, mille seitsesada aastat tagasi kaotas Lembitu õnnetus Paala lahingus!»

«Ka Lembitu oli buržui, ta oli orjapealik!» karjus nüüd Käämer vahele.

«Palun rahu!» kõrgendas Käsper häält. «Sõna on praegu minul ja ma ei ole veel lõpetanud.

«Kes sulle sõna andis?» hüüdis Käämer. «Ise võtsid!»

54

«Pea suu!» põrutas nüüd Käsper ja jätkas:

«Ja kas teate veel mis, poisid! Praegu sain teada, et juba eile on Tallinna koolide viimased klassid otsustanud astuda omakaitsesse kõik in corpore. Tõsi jutt, poisid, no mis meiegi siin veel ootame? Teen sellepärast siin ettepaneku, et kõik üliõpilased ja abituriendid astuvad vabatahtlikult rahvaväkke, teised õppurid aga omakaitse löök-salkadesse. Kes on selle poolt, tõstku käed!»

«Oige, Käsper! Mehe sõnad, Käsper!» tõusis nüüd kära üle saali ja paljud kargasid hüüeldes püsti. Ning ühes hüüetega hakkas tõusma ka käsi üksteise järel.

«Vaata ometi!» hüüatas Käämer ja tõukas Ahasele uuesti külge.

Ahas vaatas Käämeri poolt osutatud suunas ja nägi, et ka valdaval osal sotsialistidest olid käed kõrgel püsti kui mets. . .

Kui nad jälle kahekesi pärast kihutuskoosoleku lõppu sammusid oma kauge aguli poole, oli Käämeri meeleolu hapu, nii hapu, et ta tükk aega ei lausunud ühtegi sõna ning aina turtsus ja sülitas.

«Kas ma ei ole sulle alati ütelnud, Ahas,» algas ta siiski mõne aja pärast, «et need sotsiaaldemokraadid on palju närusem element kui kodanlased ise. Nägid nüüd oma silmaga, kuidas nad olid Käsperi resolutsiooni poolt peaaegu ühel häälel! Muidu on mehed küll nämmutamas, et sotsia-r lism ja sotsialism, et tuleb võidelda sotsialistliku korra eest ja ei mingit koostööd kodanlusega, aga just nüüd, kus on tulnud õige aeg võidelda tööliskonna huvide eest ja anda kõikuvale kodanlusele viimne surmahoop, nüüd tõttavad nad teda toetama! Ptüi, närakad!»

Kuid lugu ei lõppenud veel sellega, sest vaevalt oli järgmisel päeval koolis alanud teine tund, kui tuli Käsper, asus enne õpetaja tulekut kateedrisse ja teatas:

«Poisid, lugu on hull, sotsialistid on meid löönud täiesti nässu!»

«Kuidas nässu?» küsitleti.

«Täna hommikul on trefneristide vanemad klassid otsustanud astuda omakaitsesse in corpore!»

«Ah kohe in corpore!» hüüatas Tääker.

Käämer, kuulnud seda, pistis kahjurõõmsalt irvitama:

«Vaat sulle pirukat, Käsper, või sotsialistid lõid su jänni!»

Ning Käämer hirnus, nii et pisarad silmis.

55

«Naerda pole siin midagi,» sõnas Käsper tõsiselt, «kõik on sellega ju joones ja ma olen rõõmus, et omakaitse asi hakkab viimaks nihkuma. Ainult tuline häbi hakkas mul oma kooli pärast. Mitte nemad meile, vaid meie oleksime pidanud näitama neile eeskuju. Ainult kümmekond poissi astus eilse otsuse põhjal meie seast omakaitsesse. Oleme leiged ja hoiame endid kõrvale, kui on jõudnud aeg, kus tuleb näidata ka sõnade järel tegusid! Nii halb kui see meile ka on, ei ole meil nüüd muud teha kui korrata sotsialistide sammu, muidu jääme nende kõrval päris häbisse. Seepärast teen ma siin ka oma klassile ettepaneku astuda omakaitsesse kui üks mees.»

«Mina protesteerin Käsperi ettepaneku vastu kõige kategoorilisemalt ja teatan, et ma buržuide valgekaarti ei astu mingisuguse ettekäände ega sunduse all!» hüüdis Käämer resoluutselt ja kargas kui nõelatuna püsti.

«Mi-mina ühinen seltsimees Kä-Käämeri seisukohaga ja te-teatan, et ma valgekaarti iialgi ei to-to-toeta!» sekundeeris ka kohe pikk Viires niisama ägedalt.

«Kes'nd teid tiblasid ja purlakaid sinna õige võtakski!» ühmas Tääker irooniliselt.

«Siis ei sa-saa ka olla juttu in co-corporest, kui üks osa keeldub!» hüüdis Viires.

«No miks ei saa?» lahmas Tääker. «In corpore ilma enamlasteta, ja asi tahe.»

«Ah et meie trefneristide eeskujul peaksime ka astuma in corpore?» irises klassi mahedahäälne tenorilaulja Tir-mann, kes igal varemal klassikoosolekul järjekindlalt oli vaielnud omakaitsesse astumise vastu. «Mina pole küll punane ega kedagi, aga mina ka ei astu. Ei tea, mis meie, mõni ainuke koolipoiss, seal suurt ikka ära teha saame.»

«Ei tea, mis minagi sinna omakaitsesse tilpnema lähen,» ütles pikk sileda näoga Jürine, kelle huvid olid ainult õhtuti Rüütli gümnasistkade sabas jõlkuda ja koolipidudel tantsimas käia, valged kindad käes.

«Nojah, sina nüüd muidugi, ega omakaitse ole ju mõni tantsukursus!» hüüdis Tääker ja kõik plahvatasid naerma.

«Ka mina ei leia mõtet omakaitsesse minna,» ühmas vaikne Martinson, kes alati ninuli oli raamatuis ja isegi vahetundidel puuris oma filosoofe ja gnoseoloogiat. «Kui astuda kuhugi, siis parem päris polku, aga mitte omakaitsesse. »

56

«Aga polk ju saadetakse sõjaliinile, omakaitse jääb linna,» tähendas Käsper.

«Olgu, siis kohe frondile ühes polguga, on ausam, aga omakaitsesse mitte,» jäi Martinson oma otsusele kindlaks, olles küll samuti rahvuslane kui Käspergi, kuid pidades omakaitset ikkagi liiga «valgeks» ürituseks.

Samale seisukohale asusid ka mitmed teised, üteldes, et nad ennem astuvad kohe tegevasse väkke kui omakaitsesse. See oli nagu väljapääsuteeks Käsperi poolt tunduvast sundusest.

«Ei mina saa astuda omakaitsesse ega polku,» seletas Teeäär, keda kõik kutsusid Jossiks, «kui vanamees maal sellest haisu ninna saab, lööb mu lõhki!»

«Oi j ah, Joss, oled sa's mõni rinnalaps, et lased vanal endale ütelda!» pilkas Tääker. «Ei mina hooli oma vanast kedagi, kui tahan, lähen omakaitsesse, kui tahan, polku!»

«Oi, sa ei tunne mu vanameest!» oigas Joss.

«Mina küll ka ei astu omakaitsesse ega polku,» deklareeris klassi parim matemaatik, lühike ja priske Kohlapuu.

«Jänes!» hüüdis väike Mugur korraga heledal häälel.

«Kes?» ehmatas Kohlapuu ja oli tõmbunud näost üleni helepunaseks.

«Sina! Ja ka kõik teised siin, kes kõrvale põiklevad!»

«Mina jänes!» vihastas Kohlapuu ja.kargas püsti. «Või sina ütled, et mina olen jänes! Mina ei ole mingi jänes, vaid põhimõtteline patsifist, kes eitab igasugust sõda.»

«Jänes oled, Kohlapuu, päris jänes!» kilkas Mugur kui vilespill.

«No ma näitan sulle kohe, et sa eksid,» hüüdis vihast lõkendav Kohlapuu, «ma astun igale poole, kuhu tahetakse, omakaitsesse või polku, lähen ka ühes frondile, kui kästakse, aga inimese peale mina pauku oma püssist ei lase! Enamlased ei ole mulle midagi teinud, miks peaksin ma neid laskma! Nii et, Käsper, kirjuta mind sisse, kuhu tahad!»

«Mind mitte, Käsper,» hüüdis klassi kõige paksem õpilane Miljan, närides juba hoolega oma hommikust võileiba, «mina olen ka patsifist ega taha sõdida!»

Vali naerulagin kajas üle klassi ning Miljan ise naeris kaasa. Temaga oli lugu ikka nõnda, et keegi ei võtnud teda tõsiselt, seda enam et Miljan isegi ei võtnud ennast tõsiselt ja üle kõige armastas head nalja.

«Mina jah, vaadake,» kaebas ta haleda häälega, suu

punnis täis leiba, «kardan, et nad sindrid mulle seal omakaitses või polgus ei anna süüa. Tunnen seda soldatski suppi, läinud aastal katsusin, lurr mis lurr, ei täida pugu!»

«Esimene tõsine põhjus väkke astumise vastu!» nöökas Tääker ja uus naerupuhang kajas seinast seina. Naeris isegi sünge Viires, harvad hambad veretute huulte vahel irvi.

Kuid ei naernud üks Miljani head nalja, ja see oli Käsper. Tõsisena ta seisis klassi ees kateedris püsti, tõsisena oli kuulanud oma klassivendade vaidlusi ja tõsisena vaatles nüüd ka nende naeru.

«Siis nõnda, koolivennad,» algas ta, kui naerupuhang oli vaibunud, «siis palju on meie seas veel peale Käämeri ja Viirese neid, kes on omakaitse vastu ega taha toetada oma rahvast raskel ja otsustaval silmapilgul. Ma panen teile ette praegusel otsusetegemisel kõrvale jätta kõik isiklikud motiivid ja mõtelda ainult oma rahvale. Mõtelge ometi: üle mitme sajandi on kingitud silmapilk lootusrikkamalt kui kunagi enne võidelda oma rahva ja vabaduse eest!»

«Õige!» hüüatas Käämer. «Pravilno!» sekundeeris Viires.

«Sellepärast,» jätkas Käsper, «panen ettepaneku hääletusele, kusjuures vähemus, nagu see harilik demokraatliku printsiibi juures, peab painduma enamuse tahte alla!»

Kuid nüüd tõusis klassis mürgel. Ühed karjusid ettepanekut hääletusele, kuna teised kisendasid selle vastu.

«See on vägivald teisitimõtlejate vastu!» protesteeris Käämer. «Kuidas saab kedagi sundida vabatahtlikult astuma kuhugi? Mis vabatahtlik astumine see siis on!»

«Ei, brat, se-see on na-nassilije, vä-vägivald, se-seltsi-mehed!» kogeles Viires.

«Klass kui niisugune astub enamuse otsuse järgi vabatahtlikult ja võtab kaasa ka tõrkujad,» vastas Käsper, «selles ei ole mingit vägivalda.»

«Kuidas ei ole? Mis siis veel vägivald on?»

«Mina olen juba ütelnud, et mina ei astu, vaid tahan õppida,» hädaldas Tirmann, «otsustage, kuidas tahate, aga mina ei astu!»

«Omakaitsesse mitte,» mühatas Martinson, «mina ei tunnusta nihukest otsust!»

«Täitsa õige, seltsimehed!» hüüdis nüüd Käämer ässitavalt. «Mitte keegi ärgu lasku vägivaldselt end kuhugi sundida!

58

Ärge laske ennast temast narritada! Varem või hiljem see buržuide respublika lüüakse lömmi ja mis hakkate siis peale? Pealegi on täitsa mõttetu minna ennast selle näruse naljavabariigi eest veristama!»

«No korrat, sihukeste juttude eest tuleks sul endal lõuad lömmi lüüa!» hüüdis Tääker ja hüppas vihasena püsti.

«Kes lööb? Sina või, kui ma oma koolivendadele annan õiget nõu?» küsis Käämer väljakutsuvalt.

«Õiget nõu!» mürahtas Tääker. «Tead ise väga hästi, et valitsus on enamlaste erakonna kinni löönud ja keelanud ka kõik bolševike ässitused!»

«Mul ei pruugi tunda niisugust kodanlaste valitsust,» hüüdis Käämer ja põrutas rusikaga. «Või tahad sa minult siingi riisuda sõnavabaduse, mida ise alati oled kaitsnud?»

«Sina tarvitad seda sõnavabadust praegu kurjasti! Sa ässitad!»

«Ah mina ässitan ja Käsper ei ässita, kui ta siin kõiki vägivallaga kihutab omakaitsesse?»

«Ära jorise!» lahmas Tääker juba kannatamatult. «Kas ma ei tea, kellele sa õige karjusid Käsperi kõne vahele! Nendele, kes on tulnud meie rahva vastu sõjariista ja vägivallaga!»

«Ei,» vastas Käämer, «vaid nendele, kes tulevad, et tuua meie rõhutud rahvale õiget vabadust ja iseseisvust!»

«Hüva, kui nõnda, siis mine meie seast ära nende juurde!» ütles Tääker, astus pingis istuva Käämeri ette ja jäi sinna ähvardavana seisma.

«Mis see tähendab, Tääker?» karjatas Käämer ja tõusis pikkamisi.

«See tähendab seda, et sul tuleb meie seast ära minna,» kordas Tääker rahulikult.

«Sa tahad mind ära ajada, mind minu oma klassist välja visata?»

«Jah, seda ma tahan!»

«Mis õigusega? Kes on andnud sulle niisuguse õiguse?»

«Ära lobise enam õigusest, Käämer, mine!»

«Ei mõtlegi!» sõnas Käämer korraga kindlalt ja istus oma kohale tagasi.

«Sa ei lähe siis vabatahtlikult? Ütlen sulle veel kord hea mehe poolest, et mine!»

«Ei, sina buržuide timukas!» hüüdis Käämer ja puges üsna laua vahele.

59

Tääkeri suured käed tõusid nüüd ja algas lühike rabelus. Kuid juba varsti siples väikesekasvuline Käämer õhus nagu mingi ämblik, veheldes käte ja jalgadega.

«Käsper, sina lased seda sündida! Ja teie kõik siin lasete seda sündida,» karjus Käämer ja sülitas samas Tääkerile vihaga näkku.

Järgmisel momendil oli ta juba kõvast tõukest koridoris ning Tääker pöördus sealt tagasi, et korrata sama ka Viiresega. Kuid viimase koht oli juba tühi, keegi ei olnud näinud, millal ta rabeluse kestel klassiuksest välja oli lipsanud.

Ahasele, kes kogu aeg sõnatuna oli istunud oma kohal väikese Muguri kõrval, oli see kõik mõjunud niivõrd vastikult, et ta eneselegi ootamatult oli püsti karanud ja hüüdis:

«Kes vastutab siin korra eest, Käsper, kas sina? Siis võta teatavaks, et ma niisuguste jõhkrate teguviiside vastu protesteerin!»

Käsper, kes vaikides oli pealt vaadanud Tääkeri tegu, tõstis silmad Ahase poole.

«Mis on, Ahas, mille vastu sa protesteerid?» küsis ta.

«Sa küsid veel!» viskas Ahas etteheitvalt. «Vägivalla vastu protesteerin, Tääkeri vägivalla vastu!»
«Mis sinul viga on, Ahas?» küsis Tääker imestades.
«Minul ei ole midagi viga, aga sinu toores teguviis oli kõike muud kui lubatav!»
«Ah mõistad hukka, et ma selle närukaela ja ässitaja siit välja viskasin! Aga, Ahas, mõtle ise, kuidas siis saab sedamoodi, kui lubame temal siin ässitada nende heaks, kes on tulnud meie vastu tapariista ja vägivallaga?»
«Käämer ei tulnud siin kellegi vastu tapariista ega vägivallaga, ta tegi teatavaks oma seisukoha, nagu paljud teisedki.»
«Hea küll!» hüüdis Tääker, hakatas kannatust kaotama. «Mis sa siis nõuad?»
«Mina ei nõua muud midagi, kui et klassi esindajad lähevad kutsuvad Käämeri oma kohale tagasi ja sina vabandad tema ees.»
«No mitte eladeski, mitte eladeski! Viskan ta uuesti välja, ja veel suurema hooga, seda ma vannun sulle!» hüüdis Tääker suurima ägedusega ja liigutas juba oma suuri käsi.
60
«Siis, Tääker, ei jää mul muud üle kui protestiks koosolekult lahkuda!»
Tääker lahutas käsi, kuna Ahas juba sammus ukse poole.
«Ahas, kas sa lähed ikka tõesti?» kuulis ta selja taga küsimust.
See oli Käsper, kes oli talle järele rutanud ja haaras sõbralikult õlast.
«Jah, ma lähen, Käsper, kui klass Käämerile tehtud ülekohut heaks ei tee!» vastas Ahas jonnakalt.
«Sina, Ahas, Rahvusliku Liidu asutaja ja juhatusliige, põrandaaluse omakaitse organiseerija ja. . .» sõnas Käsper otsegu etteheitega, kuid ei saanud lõpetada, sest samal ajal hüüdis väike Mugur üle klassi:
«Ahas, kas oled kah enamlane või?»
«Ei ole tähtis, mis ma olen,» vastas Ahas, «tähtis on printsiip!»
Ja siis oli ta juba läinud, lahkunud selja taga vaikseks jäänud klassist.

2.

Õieti ei olnud Ahas oma kahe sõbra vaidlust üksikasjalisemalt kuulanudki, teades juba ammu nende mõlemate vaateid ja seisukohti. Üks äge kommunist, teine tuline rahvuslane, vaidlesid nad alati, kus aga kokku said, kooliteel, vahetunnis või mõnel koosolekul, salajasel või avalikul. Äge nagu alati diametraalselt lahkuminevate seisukohtade tõttu, oli nende sõnaduell ka nüüd, nõnda et Ahas paremal tahtmiselgi ei oleks leidnud õiget momenti oma sõna sekka, poetada. Kuid ta ei olnud seda tahtnudki, sest nagu kõigil
18
viimastel päevadel, alates juba sestsaadik, kui koolilinna oli jõudnud esimene sõnum punavägede üle piiri marssimisest, oli ta kimbus oma segaste mõtete ja väga ebamääraste tunnetega.
Ahase senised kindlakspeetud tõekspidamised olid löönud kõikuma, temas endas küpsenud salajased lootused purunema ja kuidagi ei mõistnud ta nüüd tekkinud olu-korras jõuda uuele kindlale seisukohale, mis oleks ühel hoobil rahuldanud nii ta mõistust kui ka südametunnistust. Ajuti kaasakistuna kahe kõrvalkõndiva koolivenna vaidluse ägedusest, ta pidi endale tunnistama, et nii loogika-vastane ja hull kui see lugu ka on, õigus on neil mõlemal, nii Käämeril oma kirgliku kommunismiga kui ka Käsperil oma veendunud rahvuslusega. Umbes samasuguste väidetega oli Ahas pidanud ühtepuhku vaidlema iseendagagi, istudes õhtuti kodus kooliraamatute taga

või muu töö kallal. Küsimus ei olnud talle siis kaugeltki mitte enam selles, et kummal on õigus, Käämeril või Käsperil, kumma poole hoida, kommunistide või rahvuslaste poole, vaid ainult selles, kumma õigus on õigem, kumma õigus parem.

Seep see oligi, mis selle küsimuse otsustamise tegi hirmus raskeks, Ahase meelest otse võimatuks. Ühest küljest sajandeid võõrast vägivallast rõhutud ja nüüd vabaneva rahva pojana ta oleks ihanud vaimustusega kaasa hõisata Käsperi kõigutamata rahvuslusele, kuid teisest küljest suurte sõdade ja revolutsiooni keeristes küpsenud noorukina ta oleks tahtnud samasuguse vaimustusega kaasa minna Käämeri kommunismiga vabastama kogu ühiskonda ülekohtuste rõhujate ikkest. Ahase meelest need mõlemad ideed olid otse peadpööritavalt suured ja kõrged ning mõlemas oli ta tundnud ääretut tõmbejõudu. Sellest olenevalt siis ikka ja alati ta idealistlikus noorukihinges oli sätendanud suurideaal, mis oli pannud rahutult värisema ta südame ja mille eest võideldes ta olnuks valmis andma kõik — kui saaks liita need kaks suurt maailmaideed, kui oleks võimalik tihedasti ühendada, orgaaniliselt kokku kasvatada rahvuslus ja sotsialism!

Ahas ei teadnud küll, kuidas seda olnuks võimalik praktiliselt teostada, aga et see pidi olema võimalik, seda oli ta kindlasti uskunud, tahtnud uskuda, nagu oli uskunud alles täie hingepuhtusega inimese südameheadusse ja hingevoorustesse.

Kuid juba esimene teade lahtipuhkenud sõjast kommunistide

ja iseseisva Eesti vägede vahel lõi selle Ahase suurideaali niivõrd põrmu, et sellest ei jäänud enam järele muud kui haledad rusud. Ja alles nüüd ta hakkas nägema, kui lapselikult naiivsed olid olnud ta unistused, nii naiivsed ja naeruväärsed, et ta pidi nüüd nende pärast päris häbenema.

Oli selge, et ei saanud olla enam rahvuslane ja kommunist ühel hoobil, nagu Ahas oli seda seni. Pidi valima ühe neist. Kuid kumma? Kes oleks ütelnud seda nüüd Ahasele? Ääretult raske ja keeruline oli seda otsustada, niipalju kui ta sellega oma pead viimastel päevadel oli vaevanudki.

Hämaralt oli hakanud siis esile kerkima Ahase ajus veel kolmaski võimalus kui paratamatus, kui ainus tee. Ja see oli — jääda erapooletuks ses puna-valges sõjas, jääda passiivse kõrvaltvaataja ossa ja oodata, millega see kõik kord lõpeb.

Et ta ei saanud otsustada kummagi poole kasuks, selleks oli Ahase arvates vägagi kaaluvaid põhjusi. Sest ei olnud see kommunism tema oma, mille tähise all punavägi oli tunginud Eestisse, ega ka see rahvuslus tema rahvuslus, millele rajanes kodanlaste väljakuulutatud vabariik ja mille nimel nüüd oli asutud organiseerima omakaitset.

Kõigil neil põhjusil Ahas siis kuidagi ei oleks saanud asuda Käämeri ega Käsperi seisukohale, kuigi just neil kahel, enam kui kõigil teistel koolivendadel, oli olnud mängida üsna suur osa tema maailmavaateliste tõekspidamiste kujunemisel. Nagu mingisse vastuvõtlikusse fookusse olid Ahase hinge nende vastakate seisukohtade kaudu peegeldunud kõik ajas hõljuvad suured ideed, millele siis ta endamisi juureldes oli otsinud sünteesi.

Tulnud vaesusest, nagu Käämergi, olid viimase sirgjoo-nelised jutud ja seisukohad olnud ikka ja alati talle silmi avavad. Vähemalt oli Ahas ikka leidnud, kui vaieldi mõnes kooli õpiringis või Noorsoo Rahvusliku Liidu koosolekul kodanliku korra puuduste üle, et Käämeri kirglikes väidetes on alati palju tulist ja kibedat tõtt. Ja küllap see oli osalt ikka Käämeri teene, et Ahaski lõpuks ainuõige sotsialismina oli hakanud tunnustama kommunismi, nii rahvuslane kui ta sealjuures ise oligi.

Kuid oli veel teinegi side, mis Ahast sidus kommunismiga. Nimelt oli ta vanem vend, vabrikutööline Tallinnas, veendunud kommunist ja punakaartlane. Oma venna vastu

oli aga Ahasel väga õrnu tundeid, sest see oli teda omast napist töölispalgast näpistatud rahadega alati toetanud. Vend oli tahtnud, et Hennul kui nooremal vennal läheks elus paremini, et ta saaks end koolitada ega tarvitseks harimata inimesena jääda talusulaseks või kapitalisti orjaks, nagu pidi seda olema tema ise.

Viimast korda Ahas oli näinud oma venda pisut enne Saksa okupatsiooni tulekut. Vend oli tulnud siis Tallinnast koolilinna punakaartlaste salgas, mille juhiks ta ütles olevat Viktor Kingissepa. Oli käinud siis, püss õlal, punane side ümber käise, teda koolis vaatamas. Nad olid saanud vahetada ainult mõne põgusa sõna, sest vennal ei olnud palju aega, ütles endal olevat kibedasti tegemist, sest Viktor mõistvat tribunalis kohut kodanlaste üle. Pistis jutu lõpul mõned «kerenskid» Ahasele pihku ja läks.

Hiljem Ahas ei teadnud oma vennast enam midagi, sest varsti pärast seda tuli ju Saksa okupatsioon, ja punakaart ühes oma juhtidega pidi põgenema Venemaale. Ahas uskus seda kui tõsiasja, et sinnasamasse oli ta vennalegi ainus tee, nagu uskus sedagi, et ta nüüd sealt tagasi on tulemas koos teiste punakaartlastega kukutama siin kodanlust ja rajama nõukogude vabariiki.

Raske oli olnud Ahasel kogu okupatsiooniaja kestel läbi tulla ilma venna abita. Sakslased olid koos okupatsiooniga kaasa toonud ka oma nälja, mis sundis neid järjekindlalt paljaks riisuma kogu maa. Ei nälginud siis üksnes linnad, vaid ka põllupidaja rahvas maal, kes ägas nüüd veel raskemate normide all kui tsaari ajal, enne suure revolutsiooni puhkemist. Toiduaineid sai osta ainult altkäe ja verehinna eest, kuid Ahasel ei olnud neil päevil niigi palju raha, et näljanormiks määratud kesine ja saepuruga segatud leibki välja osta. Ülejääk suvisest teenistusest, mis ta oli hankinud raudteel tööl käies, oli sulanud juba sügisel ning järeleaitamistunnid teistele, mida ta kaastundliku direktori abiga mõnikord sai, palju siis needki sisse tõid! Ainult harva oli tal jätkunud raha ka veerandnaelase tüki hobuselihast vorsti või kümmekonna suitsusilgu ostmiseks, et nurisev kõht kordki üsna harva täis süüa. Ning raamatute ostmisele, milleks tal oli haiglane kirg, ei saanud ta mõeldagi!

Kuid kuuldes nüüd päev-päevalt sõnumeid punavägede järjekindlast lähenemisest ja teades, et ühes nendega läheneb sealt ka ta heategija vend, kes iialgi ei ole keel-

dunud sirutamast talle oma abistavat kätt, oleks Ahas pidanud õieti samal kombel rõõmustama kui Käämer, kes nüüd päev-päevalt päris avalikult hõiskas, et varsti on nüüd kodanlusel lõpp ja kogu Eestis maksmas sotsialistlik kord.

Kuid mis imelik asi see ometi oli, et Ahas punaste järjekindlate võitude üle ei saanud tunda täit rõõmu ja kaasa hõisata Käämeriga, nii suur ideeline kommunist kui ta peale kõige muu oligi?

Tõsi, Käämeril oli õigus, kui ta väitis, et praegune kommunistide poolt alustatud sõda kodanluse vastu on siiski hoopis midagi muud kui seni aastaid möllanud imperialistlik maailmasõda. Ahas arvas tundvat kodanlust küllaltki hästi, et teada, kuidas see kramplikult kinni hoiab oma eesõigustest ja vähematki neist ei ole nõus paljast rahvuslikust idealismist vabatahtlikult loovutama töötava rahva heaks. Sellepärast ei puudunud uuel sõjal oma teatud õigustuski, kuigi Ahas kahtles, et kas nii suure idee elluviimiseks, kui on seda sotsialistlik ühiskondlik kord, oleks tohtinud valida nii taunitavat abinõu, kui on seda sõda. Olid ju Ahase, nagu kõigi ta omavanuste klassivendade küpsemisaastad kokku langenud maailmasõja koledus- ja viletsusaastatega, mis neist kõigist olid kasvatanud veendunud patsifistid.

Kuid mitte otse see patsifism ei olnud nüüd see, mis keelas Ahast Käämeriga kaasa hõiskamast ja kodanlusele kadu kuulutamast, vaid siiski hoopis midagi muud. Päris selgesti olid Ahasel meeles veel praegugi sõnad, mis Käsper kord oli ütelnud

ühel Eesti Noorsoo Rahvusliku Liidu avalikul kõnekoosolekul, kus jälle oli teostunud äge sõna-lahing Vene Revolutsiooni Toetajate Ringi kuuluvate õppur-sotsialistidega Treffneri gümnaasiumist. Sel koosolekul, mis peeti juba enne Saksa okupatsiooni tulekut ja enamlaste võimu varisemist, siis, kui koolilinnas triumfee-risid alles läti punased polgud, Käsper oli öelnud: «Kas te siis meie rahvast peate tõesti nii alaealiseks, et ikka ja alati ta isandad peavad olema võõrad ja õpetama talle kordagi? Kas ei ole see meie oma asi, missugune kord meil on, kodanlik või kommunistlik?»

Siitpeale olid saanud need sõnad Eesti Noorsoo Rahvuslikule Liidule üheks paljudest loosungeist ja samuti Aha-selegi üheks maailmavaateliseks müürikiviks.

Otse füüsiliselt Ahas ei saanud sallida venelast. Selles

22

oli süüdi puruvenemeelne kroonukool, kus ta varemini oli käinud, enne siirdumist siia eesti seltskonna asutatud küll venekeelsesse, kuid eestimeelsesse õigustega erakooli. Vene kool oma tooreltmõjuva karistussüsteemiga kõigi eestimeelsete eluavalduste vastu oma seinte vahel oli Ahases alati esile kutsunud kuuma, salakūdevat viha kõige venelise vastu. Kui palju ta üksnes mõnede juhuslike emakeeli öeldud sõnade pärast oli pidanud kandma häbistavaid karistusi ning kuulma rahvustunnet haavavat sõimu too-reilt umbvenelasist õpetajailt! Eh, aina vastikuid, vihale ajavaid mälestusi meenus Ahasele sellest linnakoolist! Venelased ise olid õpetanud teda endid vihkama ning väga sügavale oli juurdunud see vihkamine Ahase vastuvõtlikus hinges. Peale selle oli süvendanud seda viha veel oma tallatud rahva ajalugu, mis lausa kubises venelaste metsi-kuist vägivallategudest. Ei suutnud seda viha kuidagi kahandada ka sotsialistlik teooria, mida Ahas viimaseil aastail üsna põhjalikult oli lugenud ja mis õpetas, et kõik rahvad on vennad, olgu nad siis venelased, eestlased või sakslased.

Et aga nüüd kommunismi, mis Ahase meelest küll oli suur maailma lunastav idee, vene tääkide abiga püüti sisse tuua otse Venest, see oli, mis ta meele kommunistide vastu viimastel päevadel üsna haigeks oli teinud, hoolimata sellest, et ta teadis oma vennagi olevat nende toojate seas.

Kuid pidid tal siis oma vennaga olema täpselt ühed tõekspidamised? Pidi ta siis Venest toodavat kommunismi ainult seepärast täiesti jaatama, et ta lihane vend seda oma eluga oli toetamas? Ahas arvas, et ei, et ta ei või olla selleks kohustatud, hoolimata sellest, et vend teda kogu aeg oli toetanud. Ideed ta meelest olid nii kõrged ja õilsad asjad, et neid iialgi ei oleks tohtinud segada maiste asjadega, nagu sugulus, raha või leib!

Jah, nõnda kõneles küll selgesti ja veendunult Ahase mõistus, kui aga ainult süda mõnikord sees ei teeks nii suuri etteheiteid ega kahtleks, et kas ta ikka tõega mõtleb õieti ja ausalt!

Ühes aga ei kahelnud Ahase mõistus ega südagi. Ja nimelt, et ühes kommunismi maksmapanekuga venelased Eestis jälle hakkavad mängima esimest rolli ja eesti rahva täielikust iseseisvusest vaevalt midagi välja tuleb. Käsper oli kord koolis vahetunni ajal Käämeriga vaieldes lausa ütelnud, et ühes punavägede võiduga Eesti liidetakse jälle

23

Venemaaga, sest meie lühinägelised ja võimuahned kommunistide juhid ei nägevat vist isegi, missugused pimedad tööriistad nad venelaste käes on ja missugust rumalat eht-venelikku kasatskit nad, punane särk tibla kombel pükste peal, Lenini pilli järgi tantsivad. Väga tõenäoline paistis see Ahaselegi, ning kuuldes ikka uutest ja uutest punaväe edasitungimistest, hakkas ta süda sees imelikult valutama. Nii ilus oli

olnud siiski jälle unistada oma rahva iseseisvusest, kui mõni aeg tagasi olid hakanud liikuma kuuldused Saksa okupatsioonivõimu varisemisest, ühes sellega ka balti parunite hertsogiriigi asutamispüüete täielikust luhtumisest ja maa vabanemisest vägivalla alt.

Jah, sellest unistada oli niisama ilus kui hingeahistavail ja süngeil okupatsioonikuudel meenutada neid päevi, mil kahe väerinde kohal koolilinnas oli juba kõneldud Eesti iseseisvuse väljakuulutamisest, kui punased läti kütipol-gud sakslaste tuleku hirmul asusid lahkuma linnast, kuigi teati okupeerijad olevat alles kaugel. Võim oli siis ametlikult küll veel pritsimajas asuvate punaste lätlaste, tegelikult aga siiski juba üsna varsti eesti sõdurite ja nende, kooliõpilaste, käes, kellele eesti ohvitserid ülal Krasnojarski kasarmutes olid andnud välja tuliuued püssid, mis alles otsast otsani olid täis paksu õli. Hoolikalt olid nad siis need püssid puhastanud kuski Peterburi tänava maja-keldrites, ja saanud ka padrunid ja laadinud nendega tuliriistad, olid nad läinud patrullima esiti Emajõe vasemal kaldal asetsevasse linnaossa, hiljem aga ka juba, pärast viimase punase lätlase lahkumist pritsimajast, üle jõe kesklinna tänavaile.

Mõni päev oli olnud siis linn võõrastest võimumeestest tühi ja ilmadki olid ilusad ja päikesepaistelised, nagu ei oleks looduses valitsenudki parajasti vali põhjamaa veebruar, vaid saabunud erakordselt varajane ja soe kevad, ööd kui päevad nad olid hoidnud siis ühes sõduritega, laetud püssid seljas, oma koolilinnas korda, levitanud käsitsi ja trüki teel paljundatud iseseisvusmõtte-list kihutuskirjandust rahva sekka, saamata aega suures õhinas süüa ega magada. Oli hoolitsetud korra eest, peetud suuri koosolekuid ja korraldatud demonstratsioonegi muusika ja laulu saatel läbi linna ning Ahase meelest oli see niisama vaimustav kui päevil pärast esimest suurt Vene revolutsiooni, mil oli varisenud tsarism ning rahvas lauldes ja hõisates käis päevast päeva rongkäikudes tänavail,

24

rippudes üksteise kaelas ja käsivartel. Pidutseti vabaduse saabumisel, kuid samal ajal nad olid olnud valmis kaitsma oma linna ka võõraste rüüstajate vastu, sest lõuna poolt võis iga silmapilk oodata lagunenud vene väerinde riismeid, mida lähenevad sakslased ajasid endi eeL Paar külma ööd nad olid oodanud ühes sõduritega pikas ahelikus linna ees lagedal väljal, kuna oli saadud teateid, et mingi suurem venelaste rüüstesalk on liginemas linnale mööda Emajõe jääd. Esimese lahinguni seal küll veel ei jõutud, kuigi selleks kõik oli valmis, sest venelaste jõuk oli enne linnani jõudmist jõe jäält pöördunud suurele Venemaa poole viivale maanteele.

Nõnda oli Ahas tegelikult juba relva kandnudki oma kodulinna «iseseisvuse» kaitseks ja seisnud ka lahinguvalmis seda ähvardavate võõraste jõudude vastu. Ning oli äsja iseseisvaks saanud rahva pojana tundnud sellest vaimustustki. Kuid nagu saatuse tahe oli see, et Ahas ka juba siis ei saanud sellest tunda täit ja segamatut rõõmu, nagu paljud teised ta koolivennad. Ühes punastega pidi ju Venemaale taanduma ka ta vend ning Ahasel oli oodata nüüd ees päevi täis puudust ja nälga. Kuid see üksi ei olnud ta meelest veel kõige suurem õnnetus, oli ainult ta isiklik mure, mida ei maksnud ära segada ühiste asjadega, mis tema meelest olid palju suuremad ja palju tähtsamad. Siin ep aga Ahas tulihingelise maailmaparandajana pidi elamagi läbi oma esimese kibedama pettumuse. Sest ei olnud ju see kodanlaste väljakuulutatud vabariik kaugeltki tema unistatud ideaal. Sündinud küll revolutsioonilise õhkkonna radikaal-demokraatlikus vaimus, paistis see Ahasele kui põhjalikule ja kategoorilisele revolutsionäärile ikkagi liiga tagasikiskuv.

Kodanlus jääb kodanluseks, niisama ideelagedaks ja reaktsiooniliseks nii siin kui mujalgi maailmas, oli Ahas-pidanud mõtlema. Kommunistidel on õigus, kui nad ütle-

vad, et kodanlusel ei ole iialgi tähtsad niivõrd rahva elulised huvid kui oma kokkukraabitud varanatukese saatus! Ja kas see rahvusluski, pidi Ahas arutama nüüd edasi, mida küll avalikult igal sammul esimeses järjekorras rõhutatakse, ei ole suuremalt osalt muud kui õõnsasõnaline suitskate oma tõelise sihi, eraomanduse puutumatuse pühakspidamise varjamiseks? Ahas veendus nüüd selles seda enam, mida enam ta hoomas, et laiades kodanlaste ringkondades ei oldud kaugeltki nõnda vaenulikud lähenevate

25

sakslaste kui taanduvate kommunistide vastu. Ometi aga just esimesed olid ju Eesti iseseisvusele palju saatuslikumad kui viimased!

Hiljem Ahas oli iseenese ees oma teguviisi püüdnud küll õigustada sellega, et ta ei olnud võtnud pakutud sõjariista kätte mitte kodanluse toetamiseks töörahva, vaid kodulinna rahu ja heakorra kaitseks võõra vägivalla vastu. Sest just samuti oli ta Noorsoo Rahvusliku Liidu ridades osa võtnud novembris ka suurest rahvuslikust meeleavaldusest, mis oli toime pandud eesti seltskonna ja sõdurite poolt koolilinnas võimutsevate läti küttide punaste polkude vastu. Ta oli koguni sel meeleavaldusel ühes Käspe-riga kandnud liidu märgiga sini-must-valget lippu ning puhta südamega jäänud seisma keset meeleavaldust rahva sekka kihutatud läti soomusautode kuulipildujate ette. Hulk sõdureid ja õpetajaid oli jooksnud küll juba soomusautode sireenide undamisel laiali, kuid nemad olid jäänud oma lipuga seisma, teades, et neil on õigus nõuda võõraste võimutsejate lahkumist linnast ja veel suurem õigus nõuda oma kommunistidelt suuremat rahvuslust, mida need oma parteiprogrammis eitavad!

Jah, ka seekord Ahas ei olnud tõesti mitte haaranud püssi eesti kommunistide ja oma venna vastu, liiatigi kui ta sealjuures ei võinud aimatagi, kui kergesti säärasest süütust asjast võib puhkeda sõda. Aga õigustas Ahas oma teguviisi kuidas tahes, ometi ta südamesse oli jäänud sellest kibelema halb tunne ja süüdistus iseenese vastu, nagu ei oleks ta talitanud siiski mitte päris õieti.

Hoolimata aga sellest, et Ahas oma rahva iseseisvuse sündimisele kaasa sai elada ainult poole südame ja pooliku rõõmuga, ahastust ja meelehärmi selle varisemisel saksa vägivalla alla pidi ta siiski maitsma täie sõõmuga.

See oli ühel pühapäevasel hommikupoolikul, kui oli juba täiesti selge, et okupatsioon on paratamatus ja sakslaste sissemarssimist linna ei takista enam miski, vaid see on ainult tundide küsimus. Ahas oli tulemas parajasti Käsperiga Noorsoo Rahvusliku Liidu juhatuse koosolekult, kus oli arutatud liidu teotsemismoodust ja taktikat saabuva okupatsiooni puhuks. Oli saanud selgeks, et vähemalt esialgu tuleb kolida põranda alla ja kõik organisatsiooni avalikud üritused ajutiselt katkestada. Oma püssid nad olid viinud juba eelmisel päeval hoiule Eesti Rahva Muuseumi, kuna arvati, et sakslased vaevalt sinna lähevad nuhkima.

26

Mõnikümmend liidu liikme püssi oli nõnda õhtuhämarikus toimetatud muuseumi pööningule ja olid seal nüüd tallel igaks juhuks.

Tulles mööda Riia tänavat ja pöördudes Promenaadile, Ahasele meenus, et alles paar päeva tagasi siinsamas tänavaristil patrullides Käsper oli avaldanud salajast lootust, et ehk nüüd nõnda jääbki nende iseseisvusega, kommunistid lahkuvad sakslaste kartusel maalt, kuid sakslased ei tulegi, pöörduvad tagasi, kui näevad, et siin on kindel valitsus ja rahulik kord loodud. Tõesti, miks oleksid nad pidanud siia tulemagi? Et säärane lootus oli aga ainult nende nooruse naiivsuse soovunelm, seda nägid nad nüüd juba varsti.

Jõudnud Suurturule, jäid nad tänavanurgale äkki peatuma, sest raekoja ees seisis poolrõngas salk ratsanikke, pikad pisikeste kolmnurksete lipukestega varustatud

piigid peos ja raudkübarad peas. Kõigi hobuste pead olid raekoja trepi poole, nii et Ahas ei näinud muud kui ratsanike halle selgi ja kiivrite laiadest veertest varjatud kuklaid.

«Sakslased,» sõnas Ahas, kuid miskipärast poolsosinal.

«Sakslased jah,» vastas Käsper samuti, «juba siin...»

Vaikides, kuid siiski teatud uudishimuga vahtisid nad võõraid sõdureid, kellest kogu maailmasõja kestel nii palju oli kuuldud, kuid keda alles nüüd nähti esmakordselt. Seal nad seisid nüüd — need uued Eesti peremehed .. .

Varsti eraldus salgast üks sõdureist, nähtavasti ohvitser, sest ta oli küll ka raudkübaras, kuid ilma piigita ja kandis mõõka ja revolvrit. Käes hoidis ta längus pikka varrast, mille ümber oli mähitud midagi mustendavat, valendavat ja punavat.

«Saksa lipp,» tähendas Käsper.

Ahas ei vastanud midagi. Tõstis ainult silmad üles raekoja torni poole, mille katuse alt rippus alles välja Eesti sini-must-valge, lehvides sompunud talvehommiku tuules.

Saksa ohvitser oli sisenenud juba raekotta ning suurel rahvatühjal väljakul, kuhu oli seisma jäänud ainult mõni harv juhuslik jalakäija, valitses vaikus, mida segasid ainult ratsanike hobuste kabjaplaksud vastu külmunud kivis-tikku.

Siis liigatas ülal lipuvarras, keriti kiiresti kokku sini-must-valge kangas ja tõmmati sisse. Samas sirutati luugi august välja teine kangasse mähitud varras ning keriti

lahti must-valge-punane. Eesti iseseisvus oli varisenud, saksa piik ja tääk selle asemele astunud . . .

«Lähme, ma ei taha seda enam näha!» sõnas korraga Käsper nagu meeleheites.

Pikkamisi ja mõttetult nad olid lonkinud siis üles Toomele ning uitnud seal sihitult nagu mingis poomismeele-olus.

«Mokas on nüüd kõik.. . meie riik... ja meie iseseisvus ...» oli Käsper ainult tähendanud, jõudmata peita oma valu ja viha.

Ka Ahasel oli valus, kopsudes oli nagu õhku vähe ja kõris pigistas miski. Ta teadis küll, et lipp, mille täna raekoja tornist võõras, aastasada ta esivanemaid tallanud võim maha kiskus, oli pandud sinna kodanlaste poolt, kuid Eesti iseseisvuse sümbol oli see ometi...

Õhtupoolikul marssis vilespillide saatel mööda Riia tänavat linna saksa jalavägi. See puistati Küüni tänava palkoneilt lillede ja roosidega üle eestlaste põliste vaenlaste poolt. Kaasa oli toodud ka jõuk räbaldunud venelasi, kes kohe, saksa võimu tugevuse näitamiseks, Emajõe-äärsel tänaval maha lasti otse rahva silma all ja tükiks ajaks vedelema jäeti oma auravatesse verelompidesse ühes kaenlas olevate poolikute leivapätsidega. Alles õhtu eel pilluti nende verised korjused riitadena regedele ja sõidutati siis hulk aega mööda kohalike baltlaste ja kadakate juubeldavast kärast kajavat linna ringi.

Revolutsiooni vabadusisse armunud Ahasele mõjus sakslaste võimu toores demonstratsioon nagu isiklik teotus. Kogu linn otsegu haises öökimaajavast verelõhnast ja püssirohusuitsust. Varsti ilmusid tänavanurkadele veel kirjaoskamatud eestikeelsed teadaandedki, et kuul punaste jaoks on liiga kallis, tükist nöörist aitab neile küllalt.. .

Järgmisil päevil liikusid juba kuuldused suust suhu, •et ei tapeta mitte üksnes linnades, vaid ka maal, kuhu parunid on ilmunud tagasi ning laskvat puua oma moonakaid, et ruumi teha Saksast toodavatele mõisasulastele. Ahasel oli olnud siis hirm ka oma isa eest, kes ka paruni-mõisas oli kantnikuks. Kuid ta oli kuulnud juba

varsti, et vanamees kuidagi oli pääsenud terve nahaga, kuigi olnud ka segatud mõisa ülevõtmise loosse.

Vastik ja masendav oli see kõik, nii vastik, et Ahas esialgu hoopis oli unustanud oma isikliku mure, ees ootava puuduse ja nälja, mis ilma venna abita oli talle nüüd

28

täiesti kindel. Seda vastikum oli see pealegi, et osa eesti soost kodanlust ja haritlaskondagi, nagu ka paar Ahase õpetajat koolis, esialgu suure rõõmuga kaasa juubeldasid oma põliste vaenlastega. Et need juubeldushõisked küll juba varsti muutusid vihaseks kirumiseks, ei muutnud asja Ahase meelest palju. Vähemalt see osa kodanlust oli tahtmata paljastanud end väga halvast küljest.

Eesti õppivast noorusest ei juubeldanud aga baltlastega kaasa isegi see osa mitte, kes seni oli olnud mitte ainult kommunismi-, vaid ka sotsialismivastane. See oli siiski, mis Ahase raskele, masendatud meeleolule juba algusest peale oli hakanud mõjuma virgutavalt. Ning kui oli toibu-tud juba esimesest raskest norutundest ja algas võitlus uuel rindel uue ja veel hädaohtlikuma vaenlasega, ei kahelnud Ahas silmapilkugi kaasa löömast.

Sest õppiv noorus, kes vaimustusega kaasa oli võidelnud oma rahva iseseisvuse eest, pidi algama nüüd kohe võitlust ka iseenda olemasolu ja iseseisvuse eest. Esimene, .» kelle järele nüüd võimutsev sakslus oma survekäe sirutas^ oligi just eesti koolinoorus. Algas õppeasutiste saksastamine üle maa, algkoolidest kuni ülikoolini, algasid eestimeelsete õpetajate tagandamised ja nende asendamine saksameelsete kadakatega. Kuid algasid ka kohe rahutused ja käärimised koolides, puhkesid streigid ja pealesunnitud õpetajate boikoteerimised, algas koolipoiste ja üliõpilaste põrandaalune mäss baltlaste vägivalla vastu. Abituriendid, kes okupatsioonikevadel olid lõpetanud keskkooli ja immatrikuleerunud ülikooli, astusid sealt sügisel uuesti organisatsioonide kaupa välja. Ülikooli ja Saksast toodud professorite vastu kuulutati välja üldine boikott, kuid veel vihasem boikott pandi maksma nende eesti üliõpilasorganisatsioonide kohta, kes olid otsustanud lubada oma liikmetel astuda saksastatud ülikooli. Et muul viisil ei saadud avaldada oma põlgust surveavaldajate vastu, siis vähemalt anti neile boikotimurdjatele vahel avalikkudes lokaalides demonstratiivselt «naha peale». Käisid siis vihased lahingud kõrtsides ja teatris, kus löödi pudelite, keppide ja toolidega.

Eesti seltsi keskkoolis, kus Ahas käis, ei saanud surve olla küll nõnda tugev kui kroonukoolides, kuid siingi suurendati kohe saksa keele tundide arvu teiste tundide arvel. Aga jätkus sellestki, et siingi kohe puhkes streik ja boikott. Ükski õpilane, peale juutide ja kadakate, ei pistnud

29

oma jalga enam saksa keele tundi, ning kui siiski lõpuks oldi sunnitud seda tegema, ei õpitud põhimõtteliselt, ja kui õpitigi, siis ei vastatud demonstratiivselt.

Kuid võitlus kees varsti muulgi rindel. Juba samal kevadel registreeriti Eesti Noorsoo Rahvuslik Liit Oberkommandos ka legaalselt, kuigi süütu kodumaa tundma-õppimise organisatsioonina, mille nimetusest puudus sõna «rahvuslik». Liidu põhimõtteid ei muudetud seesmiselt aga koma võrdki, ainult teotsemistaktika oli valitud nüüd teine — põrandaalune kihutustöö Eesti iseseisvuse heaks balti saksluse ja okupatsioonivõimude vastu ja vastava kihutuskirjanduse levitamine kooli vaheajal rahva seas.

Nõnda võitles Ahas jälle Eesti iseseisvuse heaks nii koolis kui Noorsoo Rahvusliku Liidu põrandaalustes ridades ning võis võidelda täiesti puhta südamega, salgamata ka oma sotsialistlikke tõekspidamisi, sest Eesti Noorsoa Rahvuslik Liit, mille asutajate ja põhimõtete püstitajate hulka ta kuulus, nagu Käspergi, oli olnud juba

algusest peale opositsioonis mitte ainult Eesti iseseisvust täiesti eitavate eesti kommunistidega, vaid ka eesti kodanlusega, kellele heideti ette tõsise rahvusliku idealismi puudust. Kerge oli nüüd Ahasel kaasa võidelda liidu põhimõtteil,, kuna kogu selle tegevuse terav ots ei olnud juhitud enam kommunistide, vaid okupatsioonivõimude ja südamepõhjani vihatud baltluse vastu.

Ahas võitles ausalt ja idealistlikult, nagu oli võidelnud ikka. Võitles ega hoolinud, et oli viinud sellega oma isiku hädaohtu. Mitu korda, kui ta õhtuti oma toas õppis ja nälgis, koputati uksele. Enne aga, kui ta sai sisse hüüdagi, tõugati uks tugeva hoobiga lahti, keegi mees astus sisse, ning, enne kui lausus sõna, vaatas toas ringi. Alles siis küsis kellegi nime, mida Ahas ei olnud kuulnudki. Enamasti küsiti ikka uut nime, kuid mõnikord juhtus ka, et küsiti sama.

Alles mitme säärase külastamise järel taipas Ahas, et tegu on okupatsioonivõimu nuhkidega, kes õpilasi nähtavasti katsusid püüda mõnelt salakoosolekult. Sest peatselt Ahas kuulis, et samal viisil ei külastatud mitte üksnes teda, vaid paljusid teisigi nii Rahvuslikust Liidust kui vene revolutsiooni toetajate ringist. Aga pika ninaga pidid need nuuskurid jääma alati, seda enam et neid kardetud sala-koosolekuid peeti tõesti. Kuid ei peetud neid mitte üksikute õpilaste kortereis, vaid koolimajades, kus valvurid olid

30

asetatud ustele, et hädaohu lähenemisel koosolek õppetunniks muuta.

Neil koosolekutel ei vaieldud nüüd enam rahvuslikkude ega sotsialistlikkude probleemide ümber, ei olnud aeg omavaheliseks ideevõitluseks, tuli otsida ja luua tugevat ühis-rinnet nii rahvuslaste kui sotsialistide vahel baltluse püüete vastu. Ei leppinud see ju üksnes koolide saksastamisega, mis oli ainult väikeseks sissejuhatuseks palju suurematele kavatsustele. Sest varsti tulid nüüd teated, et baltlastel on juba valmis kindel plaan rajada Baltimaadele oma hertsogiriik ja maa laialdaselt koloniseerida Saksast sissetoodud asunikkudega, milleks parunid pidid olema valmis vabatahtlikult loovutama ühe kolmandiku oma mõisamaadest. Eesti rahvast näis varitsevat siis suurem hädaoht kui iialgi enne, mille vastu võitlemiseks tuli koondada kogu oma jõud.

Enne aga siiski, kui baltlased okupatsioonivõimude toetusel olid jõudnud otsustavate sammudeni, juhtus sündmusi, mis ühel hoobil näisid kõrvaldavat kogu saksluse ekspansioonihädaohu. Ikka enam ja enam hakkas kostma kuuldusi saksa vägede raskeist lüüasaamisist kaugel läänerindel. Esialgu okupatsioonivõimud püüdsid seda küll salata, andes kaotatud lahinguile ainult juhusliku tähenduse, kuid ei kestnud enam kaua, kui nähti, et saksa rinne oli varisenudki juba kokku. Ja lõpuks oli tulnud kõik rutemini kui oodatud, nii Saksamaa täielik kaotus kui sealne revolutsioongi. Ning siis ei olnud enam mägede taga aeg, kus hakkas tulema teateid okupatsioonivägede tagasikutsumisest Baltimailt. Ning algasidki varasügisel esimesed evakueerimised. ..

Eesti iseseisvuse taastulemine näis reaalsem kui iialgi enne...

Aga oli siiski hõisatud enne õhtut. Sest peatselt selgus, et okupatsioonivägede taandumisega ei ole veel kõrvaldu-nud saksluse hädaoht. Baltlus, taibates uut olukorda, oli teotsemas juba uute abinõudega. Organiseeriti palavikuliselt kogu Baltikumis uut sakslaste kaitseväge, millesse värvati vabatahtlikke kohalikkude sakslaste ja kadakate ringkondadest, taanduvatest okupatsioonivägedest ja ka otse Saksamaalt. Hertsogiriigi rajamisest ja Baltimaade koloniseerimisest sakslastega ei olnud kaugeltki veel loobutud ...

Olid tulnud siis Noorsoo Rahvuslikule Liidule ja sellega

ühtlasi ka Ahasele palavikulised teotsemisajad. Siht oli nüüd ees ainuke ja selge — tuli luua kodumaale kaitset, vastukaaluks baltlaste asutatud landesveerile. Käsper oli juba organiseerimas ustavamaist õpilasist põrandaalust omakaitset, seistes nüüd klassi organisaatorina otseühenduses koolilinna põrandaaluse omakaitse juhi Julius Kuper-janoviga, saades viimaselt juhtnööre teotsemiseks ja organiseerimiseks. Ahas, pikemalt kahtlemata astunud omakaitsesse, oli nüüd Käsperiga kõikjal kaasas. Ei olnud enam aega õppida, raamatud seisid puutumata päevade kaupa, tuli hankida ustavaid mehi, pidada läbirääkimisi teiste koolidega ja, mis kõige tähtsam, tuli nuhkida, kust saab laske-riistu. Viimaseid saada aga oli väga raske ning see natuke, mis nad okupatsiooni tulekul olid saanud peita muuseumi, oli ju ainult täpe.

Käsper oli esialgu püüdnud saksa sõdureilt püsse osta viina ja ei tea kust võetud rahadega. Kuid tulemused olid kehvad. Saksa väeosades olid nüüd küll ka juba revolutsioonilised soldatite nõukogud, kuid vägede distsipliin ei olnud laskunud siiski täieliku korralageduseni. Tuli siis: püsside hankimiseks leiutada muidki teid, ja üks lihtsamaid seks oli — otsene ülevõtmine vaenlaselt. See oli ühenduses küll suure hädaohuga, kuid Käsperil oli siiski õnnestunud organiseerida mõned salkkonnad julgeid poisse, kes õhtuti ringi hiilisid ja nii mõnegi sakslase lao-kilejäänud püssi eesti põrandaaluste omakaitsemeeste kätte toimetasid.

See oli 12. novembril, kui Tallinnast tuli teade, et vabariigi ajutine valitsus on võtnud seal sakslastelt võimu üle. Koolis peeti sel päeval suur aktus vastavate kõnedega ning juba sama päeva õhtupoolikuks oli Kuperjanovi ja Käsperi eestvõttel kokku kutsutud poolavalik koosolek kõigi kohalike keskkoolide vanemate klasside õpilaste esindajaist. Koolihoonele oli tõmmatud sel puhul demonstratiivselt esimest korda okupatsiooniajal Rahvusliku Liidu sini-must-valge lipp, kuigi selle pärast võis karta sekeldusi, kuna võim siin alles oli sakslaste käes ega mõeldud kaua aega hiljemgi selle käestandmisele. Nõnda oli siis õppiv noorus see, kes esimesena ka avalikult julges trotsida baltlaste varisevat võimu.

Koosoleku siht oli anda organiseerimisele suuremat hoogu õppivas noorsooski. Kehutati õpilasi suuremal arvul astuma põrandaalusesse omakaitsesse, et osutada rahvuslikule

valitsusele nii moraalset kui reaalsetki sõjariistus tuge.

Kuid ei täitnud see koosolek organiseerijate lootusi, vaid läks lõhki, andmata oodatud tulemusi. Sotsialistid, pidades nüüd saksluse hädaohtu Eestis enam-vähem likvideerituks, asusid juba jälle Rahvusliku Liiduga opositsiooni ja seletasid, et nad mingit valgekaarti toetada ei saa ja omakaitsesse ei astu. Sest milleks õieti Eesti demokraatlikule väikeriigile suured relvastatud jõud, kas uhkuseks? Kui vabariigile on tarvis kaitset, siis ise ta ikkagi seda luua ei suutvat. Sõjaline kaitse tulevat hankida, kui mitte Venelt, siis mõnelt liitriigilt, kes Balti mere randadest ja sadamatest on huvitatud oma kaubanduse tõttu.

Koolilinna õppiv noorus oli nõnda siis jälle lõhenenud kaheks vaenulikuks leeriks ning võitlus rahvuslikkude ja ühiskondlikkude põhimõtete pärast oli alanud jälle.

Käsper oli olnud «punastele» väga pahane, kui nad Ahasega pärast koosoleku lõppu koolimajast lahkusid. Oma tuju ei võinud kiita just Ahaski. Seistes küll Rahvus-liku Liidu pahemal tiival ja sümpatiseerides alati sotsialistidele, pidi ta täna nende teoviisi siiski täesti hukka mõistma. Oli see siis tõesti mingi valgekaart, millesse ta kuulus ja mida ta Käsperil oli kogu aeg aidanud organiseerida? Tõsi, seda põrandaalust omakaitset organiseeriti küll kodanliku valitsuse soovil, kuid sellega ikkagi Eesti iseseisvuse kaitseks baltlaste püüete vastu. Ahas ei saanud aru, et siin oleks olnud midagi tööliskonna vastast, sest ka töölisel on isamaa — ja baltlane ta

vaenlane ja kurnaja. Ei, sellega oleks võinud nõus olla iga selgesti mõtlev eesti kommunistki!

Kirudes ja sotsialistidele etteheiteid tehes lonkisid nad oma halvast tujust aetuina sihitult mööda linna, et lahutada oma kuumavaid päid. Jõudnud juhuslikult jaama läheduses asetsevate sõjaväe varustusladude juurde, jäi Käsper äkki seisma. Kõrvalises kohas seisis väike vahi-majake, millest kuuldus valju kära ja kolistamist.

«Kuulipilduja!» tähendas Käsper ja näitas sõrmega.

Nüüd märkas ka Ahas, et majakese hämaras esikus seisis mingi riistapuu, millel oli jäme toru ja kolm peenikest jalga all.

«Kuulipilduja, ja päris ilma valveta,» kordas Käsper jälle.

Kuna laskeriista juures ei paistnud tõesti olevat valvet,

33

hakkas Käsper majakese akna lähedusse hiilima. Siis käis ta ettevaatlikult tiiru ümber kogu maja ja viipas Ahasele.

«Tule, Ahas, nad on seal kõik täis kui prussakad ja lõhuvad kaarte. Muist põõnab juba laua all.»

Ahas ei teadnud siis õieti isegi, kuidas nad mõlemad korraga olid pugenud vahimajakese hämarasse esikusse. Ning siis haaras üks ühest ja teine teisest otsast ja varsti olid nad kuulipildujaga kuski maja aias põõsastikus. Käsper hankis siis imekiiresti kustki voorimehe ning, visanud oma koolipoisipalitud varastatud kuulipildujale ümber, kihutasid nad sellega varsti tulist aju mööda kõrvalisi tänavaid Käsperi korteri poole. Ning kui kuulipilduja sealgi oli peidetud aeda põõsaste alla, riideräbalaid ja lehe-prahti peale aetud, tähendas Käsper higi pühkides:

«Ei siit seda leita! Viime nüüd kohe Kuperjanovile sõna!»

Alles siis, kui nad jälle tänaval olid, minnes otsima põrandaaluse omakaitse juhti, tundis Ahas, kuidas ta suurest ärevusest üle kogu keha värises.

«Kas ei ole ilus noos Kuperjanovi meestele?» tähendas Käsper õhinal.

«On,» vastas Ahas.

«Aga hõlpsasti oleksime võinud oma eludki jätta selle lõkatsi eest!» naeris Käsper. «Keha väriseb mul praegugi alles!»

«Ei ole nali sihuke asi,» tähendas ka Ahas ja nad ruttasid edasi.

Nõnda oli Ahas juba mitmel viisil oma rahva iseseisvaks saamise heitlusel kaasa võidelnud, pannes sealjuures kaalule oma elugi, aimamata, et võib toetada sellega ka kodanlust tööliskonna vastu. Ei võinudki aimata, kuna valitses üldine arvamine, et kommunistid vaevalt midagi ette võtavad vabariigi vastu peale saksa okupatsiooni-vägede lõplikku maalt lahkumist. Tõsi, liikus küll ka jutte sõjahädaohust Venemaaga, kuid keegi ei võtnud neid tõsiselt. Olid ju vene enamlased tunnustanud rahvaste enesemääramise õigust, kuulutanud endid igasuguse sõja vastasteks, jah, isegi avalikult loobunud Baltimaist.

Juba esimesest kuuldusest saadik, et okupatsiooniväed on sunnitud Eestist lahkuma, oli Ahas tasahiljukesi hakanud hellitama lootust oma Venemaale põgenenud venna tagasitulekule. Tõesti, miks ei oleks pidanud ta siis tulema,

34

oli see ju tema kodumaa samuti kui kõigi teiste siiajäänute oma? Pealegi, kui väljakuulutatud vabariik oli demokraatlik, mis peab austama iga oma kodaniku sõna- ja mõttevabadust ja kus on lubatud kõik poliitilised erakonnad, ka kommunistlik.

Alles seejärel oli Ahas jahmatanud kainemaks, kui oli tulnud esimene sõjasõnum Narvast. See oli olnud talle nõnda rabav, et ta aju esialgu tükiks ajaks oli jäänud päris seisma. Sest mis see siis oli õieti? Kodusõda — või sõda Eesti ja Vene vahel? Lõpuks

näis talle, et see on mõlemad kokku, ning tuline viha oli teda esialgu haaranud vene vägede toetusel oma kodumaa kallale tunginud kommunistide vastu. Viha kommunistide ja ka oma venna vastu, kes oli nendega kaasas!

Aga kuidas, pidi ta hüüdma sealsamas, on's see kallaletung? Kas ei ole see hoopis sõjaretk oma kodumaa vabastamiseks kodanluse küüsist? Sest jääb võim väljakuuluta-tud vabariigiga kodanlaste kätte, kas siis mitte kogu töö-liskond ja mitte ainult tööliskond, sest seda on vähe, vaid kogu vaesem rahvakiht peab jälle jääma kapitalistide kanna alla? Ainult selle vahega, et isand ja mõisnik ei ole enam päris võõras, vaid eesti keelt kõnelev. Vähe küll oleks sellest lohutust puudustkannatajaile.

Ei iialgi! hüüdis Ahas endamisi. Selle vastu kõnelesid nüüd jälle korraga kõik ta veendumused ja kibedad elukogemused, kogu ta hell noorukese õiglustunne.

Aga kui võidavad kommunistid, mõtles ta samas edasi, ja Eesti peab endiselt jääma Vene ülemvalitsuse alla, kuigi vahest mitte enam päris endise provintsina, kuid siiski tooreste ja ülbete venelaste käsutada? Venelaste, keda nad kõik olid harjunud vihkama või halvustama — kas siis kui tšinovnikuid või kui räpaseid mužikke ja sõdur-vankasid?

Ei iialgi enam! kinnitas Ahas ka selle mõtte juures, ja nüüd oli ta mõistus otsas, kõik oli temas nõnda segi, et ta ei tundnud muud kui suurt viha nii kommunistide kui ka kodanlaste vastu, kes rahva üldistes huvides ei katsunud jõuda omavahel kokkuleppele. Just nüüd, kus on saabunud ülim silmapilk teha ühiselt iseseisvaks oma paljukannatanud rahvas, rajada oma riik eeskujuks kogu vanale pehkinud maailmale uue, ideaalse korraga!

Suur õnnetus oli tabanud Ahase meelest eesti rahvast! Jah, suur õnnetus, kuid mis saab tema sinna parata? Ei

25

saa ta praegu täie südamega olla kommunist ega rahvuslane, ei punane ega valge!

Lõpuks ei leidnud Ahas tõesti sest keerdsõlmest muud pääsu kui kiretu erapooletuse. Erapooletus viimse südame-sopini, erapooletus, kuni võitja selgub ses vennatapus!

Mis oleks ta siis praegu saanudki vastata Käsperi küsimusele peale ebamäärase, mittemidagiütleva liigutuse?

3.

Nad olid jõudnud kolmekesi raekoja ette, kust igahommikune tee üle Kivisilla viis nad koolimajja.

Juba mõnd päeva lehvis nüüd jälle raekojal Eesti rahvuslipp ning iga kord, kui Käsper siit oli möödunud, seisatas ta pilguks ja vaatas üles torni poole. Samuti tegi ta ka sel hommikul, sõnades Ahasele:

«Vaata, Ahas, ometi lehvib siin jälle meie sini-must-valge!»

Ahaski oli seisatanud ühes Käsperiga ja tõstnud silmad üles. Ning kohe jälle meenus talle pilt, kuidas nad tookord Käsperiga kahekesi olid tulnud, kui sama lipp sakslaste käe läbi oli kistud siit alla.

«Lehvib jah,» ironiseeris Käämer, «aga ei tea, mitu päeva ta peaks siin veel ripendama, see kodanlaste kalts!»

«Käämer!» hüüdis Käsper hoiatavalt ja pöördus ümber, kusjuures ta silmad iseäraliselt välgatasid. «Kõigil asjadel on oma piir! Niikaua kui see lipp on siin tornis, ei luba ma sul seda teotada!»

«Teotada? Või sina ei luba seda teotada!» irvitas Käämer tigedusega. «Kus mul veel asi! Varsti kistakse see räbalateks, nagu lüüakse pihusse ja põrmu kogu see

kodanlaste halenaljakas vabariigikupatiski! Ära siin karga nii uhkelt midagi, niipaljukest teil seda vabariiki ju on, kui punaste ja sakslaste vahelt üle jääb!»

Käsper lõi nüüd Käämeri sõnadevalingule käega, kin-kimata sellele enam vastust, pöördus samas Ahase poole ja sõnas:

«Ma lähen nüüd sinna, kooli mul praegu aega tulla ei ole. Sina vist muidugi minuga ühes ei tule?» «Ei,» vastas küsitav vaikselt.

Käsper, rohkem juttu tegemata, viipas käega ja suundus üle väljaku. Ahas jäi talle pilguks ajaks järele vaatama.

36

Ta teadis, kuhu Käsper peab minema ja läheb. Omakaitses oli nüüd nõnda palju tegemist, et Käsper ainult harva mõneks tunniks kooli sai. Relvade puudus oli kibe-dam kui kunagi enne, sest isegi nende püsside tagasiandmisest eestlastele sakslased olid keeldunud, mis nad omal ajal ära olid korjanud laialisaadetud eesti rahvusväeosa-delt, muust varustusest ja sõjamoonast kõnelemata. Püssid peksti ennem puruks või pilluti vette kui anti üle. Või siis seletati otse, et ülearuseid relvi on tarvis nende eneste asutatavale landesveerile. Oli teada, kelle käed siin jälle mängus olid, kohalikud parunid oskasid pöörata oma kasuks isegi saksa sõjaväe revolutsioonilised soldatite nõukogud. Tõsi, võimu olid tõrksad okupatsioonivõimud sunnitud lõpuks siiski üle andma, kuigi mitte enne, kui asi pidi juba ähvardava pöörde võtma ja kujunema suureks seltskondlike ja kooliõpilaste organisatsioonide ühiseks meeleavalduseks. Kuid mis tähendas paljas jõuetu õigus, kui tegelikud peremehed olid siiski alles sakslased, kes igasuguste kokkulepete vastaselt riisusid lagedaks maa ja hävitasid relvi ja sõjamoona, mida nad kaasa ei saanud võtta!

Ahas teadis seda, nagu teadis sedagi, kui raske on praegu üle maa laastavate sakslaste järel paljaste kätega midagi oma iseseisvuse kaitseks organiseerida. Rasked päevad olid Käsperil ja abilisi olnuks talle hädasti tarvis.

Varem nad olid läinud niiviisi kahekesi, nüüd aga Käsper pidi minema üksi. Toimis Ahas siiski õigesti, et ta ei läinud temaga ühes just nüüd? Ja üldse, oli ta toiminud õigesti, et oli otsustanud jääda erapooletuks kogu ses võitluses?

Näriv kahtlus pures Ahase hinge, kahtlus, mida ta viimaseil päevil üsna sageli pidi tundma, samuti kui imelist kurvameelsust, mis oli hakanud ühes sellega lõõritama ta teadvust

Ent samas lõi ta trotslikult käega. Miks peaks ta sellest kõigest õieti mõtlema, sellega ennast vaevama! Ei ole tal enam asja kodanlastega, samuti kui lähenevate punastega! Sõitku põrgu mõlemad, nii punased kui ka valged!

Kui nad olid juba Kivisillale jõudnud, küsis Käämer:

«Sa ei lähe siis ühes Käsperiga enam sinna valge-kaarti? »

«Ei,» vastas Ahas.

«Ilus, seks oli ka viimne aeg,» kiitis Käämer. «Aga

37

kuule seda Käsperit! Sihukest libedaks klanitud buržui-pojukest, kes on ise tulnud päris pehmest pesakesest! Tema tuleb kõnelema rahvast! Vanemad tal alles praegugi kadakad ja poisist, näe, on teinud eestlase alles meie eesti keele õpetaja. Mida tühjagi ta ei tea, pole õieti rahvast ja selle elu näinudki, ja tema räägib rahvast! Ma küsin, kummal siis õige rohkem on eesti rahva saatus südamel, kas minul või temal?»

Ahas ei lausunud midagi.

«Aga ometi leidub tohmaneid, kes teda kuulavad,» jätkas Käämer. «Isegi sina, verivaese proletaarlase poeg, oled temaga kui sukk ja saabas. Kas ei ole ma sulle juba ammu rääkinud, et mis sa seal Rahvuslikus Liidus nende buržuipojukeste kambas tõlgendad ja ennast ilmaaegu narriks teed? See on ju kõik lapsik, mis nad seal oma

rahvuslusest lahutavad ja sotsialismi vastu leierdavad! Kas sa siis ei näe, et nad seal kõik, Käsperiga eesotsas, on meie idee- ja ka klassivaenlased?»

Ei olnud see esimene kord, kus Käämer tegi Ahasele sääraseid etteheiteid. Küll ja küll oli Käämer teda sellega hurjutanud ja nimetanud mõnikord koguni kahepaikseks, selgrootuks ja ideeliseks äraandjaks. Ning kunagi Ahas ei saanud endale salata, et neis Käämeri etteheidetes polnud omajagu tõtt, kuigi vaieldavat tõtt.

«Et Käsper kui kodanlane on niisuguse mõtteviisiga, pole imeks panna,» jätkas Käämer, «teisiti temasugune mõtelda ei mõistagi, ma saan sellest aru. Aga vaat' sellest ei saa ma mitte aru, et ta ka teisi kaasa veab ja sinusuguste peale nii suurt mõju avaldab. Et ühest proletaarlasest saab buržuide sabarakk? Nagu kõik selle kodanlaste ihukaitseväe organiseerimine ja tagantupitamine? Ise teadlik sotsialist — ja käid ringi, Kuperjanovi valgekaartlase tunnistus taskus!»

«Ma ei ole enam seal,» püüdis Ahas end vabandada.

«Jah, eks inimene eksi mõnikord,» tähendas Käämer nüüd leplikumalt, «eksib, kuni leiab õige tee. Hea on, et sa nüüdki hakkad hoidma omade poole!»

Ning matsudes ja sõbralikult naeratades lõi Käämer oma kõhetu käe Ahase õlale ja lisas:

«Me peame kindlasti kokku hoidma, eriti nüüd, kus on alanud viimne ja otsustav võitlus oma töörahva vabastamiseks, nüüd, kus kogu maailm on juba löömas värisema

proletaarliku punaväe vägevuse ees! Nüüd või ei iialgi, seltsimees!»

Käämeri silmad välkusid neid sõnu üteldes, kuna rusikasse surutud käsi tegi õhus pateetilise liigutuse.

Nähes sõbra põlevaid silmi ja esilekerkinud vaimus-tuspurset, liigahtas Ahasegi kaheks kärisenud hinges midagi õige jõulist, kuid sealsamas väga valusat. Suurem kurbus kui enne hakkas ängistama ta hinge ning ta ei mõistnud muud kui mõtelda: miks peab see kõik olema nõnda? Miks ei oleks võinud ta ennist minna ühes Käsperiga, nagu ta oleks tahtnud, ja miks ei võiks ta praegu rõõmustada ühes Käämeriga, mida ta samuti tahaks? Kuid ei, norus päi ja kisklevate tunnetega pidi ta sammuma oma vaimustusest särava sõbra kõrval...

Pisku aja pärast jõudsid nad nüüd koolimajja, kus parajasti oli algamas hommikune palvus. Kõik klassid olid seks kogunenud teisel korral asetsevasse võimlemissaali. Käämer ja Ahas kui põhimõttelised ateistid olid püüdnud ikka mööda hiilida neist palvustest ja tegid seda ka täna, jäädes ootama alla riietehoiuruumi tundide algust. Oli veel palju teisigi sääraseid sotsialistlikke palvepõlgajaid viimaste klasside õpilaste seas, kes pigem kümmekond minutit konutasid all riietehoiuruumis või klassi suletud uste taga, kui võtsid osa «jumalaorjusest», pidades seda kodanliku maailma mõttelageduse paraadiks.

Parajasti kui Käämer ja Ahas olid riputanud oma palitud varna, tormas välisuksest sisse pikk, kuivetu ja kogelev Viires ja, esimene asi, hüüdis õhinal:

«Kä-Käämer, tead, i-inglased ei tu-tule!»

«Inglased? Kuhu nad ei tule?» küsis Käämer arusaamatuses.

«Vot, inglased ei tu-tule,» kordas Viires palitut varna visates, «nende flott on poolelt teelt Hiiumaa kohalt ta-tagasi pöördunud i pojeehal k tšortu!»

«Vot tebe naa!» hüüatas Käämer. «Aga laevastik pidi ju olemagi Tallinnas!»

«Pa-palju mis pidi!» äigas Viires käega. «Aga näed, netu! Aeti lihtsalt rahvale pupuru silma, po-pole Tallinnas anglitšanini haisugi ja arvatakse nüüd, et ta enam ei tutulegi. Oli sõitnud Vene mi-miini otsa, paar pronenos-setsit läinud põhja, teised papadavai tagasi.»

Käämer, kuulanud seda suu ammuli, puhkes korraga nii kõvasti naerma, et kajas kogu koridor:

39

«Ahaa, vot tebe rass!»

«Bu-buržuidel olevat ve-vesi nüüd hoopis ahjus,» jätkas Viires, «jooksvat mö-mööda Tallinna uu-uulitsaid, pakkivat tšemodanne.»

«Ah pakivad muudkui tšumadanne?» hirnus Käämer veel kõvemini.

«Ja valge pra-pravitelstvo pakkivat samuti. Tallinna sa-sadamas olevat juba parahhodid auru all valmis põgenemiseks. »

«Või laevadki valmis!» hüüdis Käämer, kuid salvas samas kohe tigedusega: «Nah, pakkigu peale, ei nad pääse oma röövnoosiga enam kuhugi, kanaljad! Kui Inglise laevastik ei tule, on punased ristlejad varsti Tallinna reidil, vaat mis, põgenegu siis veel!»

«Aga, vot, põgenemist enam netu!» hüüdis Viires.

«Ehh, see on tore!» pidi Käämer nüüd hüüdma aina tõusvas rõõmuhoos, «päris ettekujutamatult tore, kui nii libedasti läheb meie asi! Kujuta endale ette: Tallinna bur-žuid ootavad pikisilmi Inglise laevastikku nagu oma viimast päästeinglit, selle asemel aga ilmuvad korraga reidile punased ristlejad, no mis kuradi näo nad peaksid siis pähe tegema? Seda ma tahaksin näha, oi, kuidas ma tahaksin seda näha!»

Käämer oli nii tulvil suurest rõõmust, et ühe käega haaras kaenlasse Ahase ja teisega Viirese, kaisutades neid, nii et luud ragisesid.

Samal ajal põratas jällegi koolimaja välisuks ja riietehoiuruumi küütis Tääker, nende kõige kogukam klassikaaslane.

«Hei, Tääker, kuhu sa kütad nõnda kiiresti, buržuidele hingepalvet tegema või?» lõõpis Käämer oma erakordselt hea tujuga.

«Mis hingepalvet?» mühatas Tääker vastu, kiskudes oma paksu vammust seljast.

«Ise suur buržuide truu sabarakk, kaitseliitlane ja kõik, aga ei teagi, et kodanlusel on nüüd küll käes juba päris viimsed tunnikesed!»

«Vana laul, Käämer,» viskas Tääker, «vana ja ammutuntud enamlaste joru!»

«Vana küll, aga seekord, näe, päris uuel viisil,» lõõpis Käämer endiselt, «sa ehk ei teagi veel, et Inglise laevastik on pöördunud Inglismaale tagasi ega tulnud Tallinna ühti!»

40

«Noh, seegi on nüüd vist jälle mõni punaste hirm või lorijutt. Rahva hirmutamiseks. Inglased on juba Tallinnas. »

«Ei ole!» hõikas Käämer.

«Noh, kui nad veel ei ole, siis jõuavad nad sinna lähemal ajal. Varsti tuleb meile ka Soomest appi kaks polku, mobilisatsioon on kah juba käimas ja häda pole meil enam midagi. Varsti saavad nüüd enamlased seda, mida nad siit nii väga otsima kipuvad!»

«Noh, Tääker, neid inglasi te muidugi ootasite pikisilmi, et siis juba nende lihunikkude okupatsiooni all oleks parem töörahvast kägistada. Tahtsite eesti töölisklassi nõnda inglastele ära sahkerdada!»

«Ää keksi kedagi! Just te omad enamlaste ninamehed püüavad meid sahkerdada venelaste kätte, et siis siin ise punast parunit mängida,» vastas Tääker tusaselt.

Käämer tahtis midagi vastata, kui ilmus õpetajate toast direktor, parajasti siis kui ülalt saalist kostis juba hom-mikpalvuse lõppkoraal. Nähes salkkonda õpilasi koridoris vaidlevat, astus ta ligi ja küsis:

«Ja miks siis teie ei ole palvel, kallid lapsed?»

«Jäime sugu hiljaks,» püüdis Tääker kõiki vabandada.

«Ja sina, Käämer?» küsis direktor.

«Mina ei käi palvel põhimõtteliselt,» vastas see trotsi kogudes.

«Mis põhimõtted need on, armas Käämer, mis sind kee- v lavad palvel käimast?» küsis direktor.

«Mina olen ateist,» vastas Käämer julgelt, «Kristuse nimel on tehtud maailmas palju ülekohut ja ristiusk on reaktsiooniline nähtus. Religioon on uimastav oopium rahvale. »

«No kuule, kuule häbematut! Või sina koolitsura tahad mul ka juba rahvas olla! Ei, koolipoissi ei õigusta veel ükski põhimõte rikkuma kooli korda. Mine aga nüüd ilusti nurka ja seisa seal kuni tunni alguseni. Noh! Ja nüüdsest peale lähed igal hommikul korralikult palvele. Homme hommikul ma kontrollin teid.»

«Säh sulle kooki moosiga, Käämer!» pilkas Tääker, kui direktor oli juba läinud.

«Võib seda kaua oodata,» viskas Käämer pahaselt uksele vaadates, mis oli sulgunud direktori järel, «peldikusse poen homme hommikul palve ajaks, tulgu sealt siis nuhkima, igavene buržuijõmm!»

41

«Ah sinna poed ja kummardad seal Lenini pilti!» nokkis Tääker uuesti.

«Tääker,» hüüdis Käämer hoiatavalt, «ära teota töörahva juhti!»

«Töörahva juhti,» urises Tääker, «uus Vene keiser on Lenin, aga mitte töörahva juht!»

«Ja seda kõneled sina, kes kah ennast pead sotsialistiks!» põlastas Käämer.

«Noneh, noh, mina olen sotsiaaldemokraat, aga ei salli neid «Kiire» mehi ega Leninit, mitte ei salli! Üksteise järel peksaksin ma kõik enamlased Lenini laiade lõugade vahele, esiti suured, siis pisemad ja kõige viimaks veel sinu punniks ette!»

Ja suur Tääker hirnus oma jämeda häälega nagu hobune.

Käämeri tedretähniline nägu oli tõmbunud veripunaseks ning, rusikad püsti, oli ta ägedushoos kargamas hirnuja poole nagu väike vihane kukk.

«No-noh, pisike bolševik!» ajas Tääker enese hoiatavalt sirgu. «Tule aga tule, põrnikas!»

«Ei taha oma käsi määrida buržuiga!» ilkus Käämer, pöördus ümber ja sülitas vihaselt nurka.

«Kes on su buržui? Korda seda veel, sina tibla,» haavus nüüd ka Tääker ja astus paar sammu lähemale.

«Sina oled buržui! Ei karda seda sulle ütelda ükskõik kus ja kunas!» sähvas Käämer vastu, ajas oma kõhnukese rinna ette ja oli valmis kaklema, hoolimata vastase tugevusest.

«Või mina buržui!» kurjustas Tääker ja oli hüppevalmis.

Kes teab, millega lugu oleks lõppenud, kui ülal ei oleks helisenud sel silmapilgul suur elektrikell, kuulutades palvuse lõppu ja tundide algust. Hirmsa kolina ja kisaga hakati ülal klassidesse jooksma. Sülitas siis ka Tääker rutates trepile ja jooksis sealt üles, visates oma pikkade koibadega ikka paar-kolm astel;:korraga. Hetk hiljem järg- nesid talle ka teised allolijad.

Jutt inglise laevastikust jätkus nüüd tunniski. Sest vaevalt oli nende keeleõpetaja, moodsalt lühikeseks pöetud tõmmude vurrudega ja väheldase kasvuga magister klassi ilmunud ja oma laua taga aset võtnud, kui Tääker kohe küsis:

«Käämer jamab siin niisugust asja, nagu oleks meile

42

appi saadetud inglise laevastik merel tagasi pöördunud?»

«Ka mina kuulsin sellest, kõneldi õpetajate toas, teade näib olevat õige, nii kahju kui sellest ka on.»

«Noh, Tääker, kuuled nüüd!» hüüdis Käämer triumfeerivalt üle klassi.

«Arvatakse, et suured maailmasõjaaegsed miiniväljad takistanud laevastikku edasi sõitmast. Hiiumaa tuletornist olevat nähtud, kuidas üks laev vajunud põhja ja teised pärast katastroofi pöördunud lõuna poole tagasi,» seletas õpetaja.

«Nad siis miiniväljade pärast Tallinna ei saagi või?» küsis Tääker jälle.

Õpetaja kehitas õlgu.

«Midagi pole praegu lähemalt teada, kindel olevat ainult see, et laevastik seni Tallinna ei ole tulnud.»

Õpetaja vaikis ja vaikis ka kogu klass. Ainult Käämer kõhistas midagi Viiresega, nägu hiilgaval naerul.

«Lugu on iseenesest väga halb,» jätkas õpetaja veidi aja pärast, «ainult oma jõududega, nagu arvatakse, me küll enamlaste vastu ei saavat. Kui välisabi kusagilt ei ilmu, ei tule ka vabariigist vist midagi.»

«Kuuled, Tääker, ei tule sellest kodanlaste vabariigist midagi välja!» hõiskas Käämer aina kasvava võidurõõmuga.

«Vara alles ikka hõisata sul seal, Käämer!» hüüdis^ klassi parim sportlane, pikk Konsap. «Kui inglased ei tule, tulevad soomlased, ja need on juba kanged sõdijad!»

«Pole nad veel tulnud,» viskas Käämer, «ehk pöörduvad samuti Soome lahelt tagasi kui inglased Hiiumaa juurest!»

«Elame, näeme, Käämer!» hüüdis Tääker. «Ei soomlased pöördu juba tagasi, kui nad kord on tulemas!»

«Elame, näeme jah, Tääker, näeme ehk üsna varsti, homme või ülehomme juba, et punane laevastik on Tallinna reidil,» podises Käämer lustakat naeru, «ei tea, kuidas soomlased siis veel appi saavad üle lahe?»

«Jah, pu-punane flott on juba ammu Kroonlinnast vä-välja sõitnud,» lisas Viires.

«Ku-kust siis sina seda nõnda hästi te-tead?» osatas Konsap.

«Noh, seda te-teab ju iga laps! Osa flötist opereeris juba Narva langemisel, saatis ma-madruste dessandi ma-maale. Kaugel tal siis Na-Narvast Ta-Tallinna on?

42

Paari la-laevaga Tallinna va-vallutamine on ju ainult kä-käkite-tegu!»

«Jah, Tallinnas olevatki juba üldine paanika lahti, bür-žuid põgenevad ja valge valitsus ostab rahva rahaga laevu kokku, et inglastele järele sõita!» särutas Käämer veel omalt poolt.

«Lori! Mina seda küll ei hakka uskuma!» mühatas Tääker. «See on su oma luuletatud hirmu- ja õudusjutt!»

«Kas just nii hull see asi on, seda ei tea,» lausus õpetaja poiste vaidlushoo sekka, «aga ärevil olevat kogu linn ikka küll.»

«Kuradi inglased,» kirus nüüd Tääker korraga tulist kurja, «mis nad lollakad siis tagasi läksid selle üheainsa põhjaläinud laevanäru pärast!»

«Mina arvan koguni nii, et meie vabariigist ei tule ka siis midagi, kui saaksimegi välisabi,» tähendas õpetaja korraga väga pessimistlikult.

«Kuidas nii?» imestasid nüüd mitmed.

«Meie nõrkus ei ole mitte niivõrd, nagu mulle näib, välisabi puudumises kui meis enestes,» jätkas õpetaja. «Meil oodatakse ainult abi väljast ega usta oma jõusse. Mitte ainult meie rahvas, vaid ka intelligents kannatab orjaaja pärandusena oma jõuetustunde all. Tuntakse, et midagi me ei saa ega jõua, kui teised ei aita, et midagi me ei tohi, kui teised ei luba. Üldine loidus, saamatus ja kartus teiste ees on juurdunud nii sügavale rahva hinge, et vaevalt säärane rahvas on suuteline kaitsma osa iseseisvust. Kõik tuleb sellest, et meil ei ole veel tõsist ega sügavat rahvustunnet, oma tõu iseteadvust. Mis aitaks siis seegi, kui võõrad kingivadki meile iseseisvuse, võitlevad

selle meile kätte, kui meie oma sisemise mannetuse tõttu ei suuda seda käes pidada! See on ju, mis südame alati teeb nõnda kurvaks!»

«Aga me oleme ju väikerahvas, sellest me ei pääse!» hüüdis Tääker.

«Ka buurid olid väikerahvas! Aga kas saame oma rahvast praegu võrrelda buuridega, kes võitlesid suure Inglismaa ülevõimu vastu? Nad kaotasid küll oma vabaduse, kuid kogu maailm kõneles lugupidamisega nende mehisusest ja sügavast rahvustundest. Kui ka meie rahvas kaotab nüüd oma võitluse iseseisvuse eest, ei ole see kaugeltki nii kuulsusrikas ja aukartustäratav kui buuride langus. Sest see ei tule otse sellest, nagu poleks meil jõudu seda kaitsta,

44

vaid see oleks ainult hale kokkuvarisemine oma häbiväärses mannetuses ja saamatuses! Omast kohast oleks see hoop õpetlik ja vahest ka äratav, kuid ma kardan, et see on ka ühtlasi eesti rahva jäädav hääbumine ja surm. . .»

«Ei, ainult eesti kodanluse surm!» hüüdis Käämer.

«Käämer jõrab seal aga oma kodanlusega, nagu meil olekski mõni õige kodanlus!» pahandas Konsap.

«Ah et meil sinu arvates ei olegi kodanlust?» küsis Käämer teravalt. «Nojah, sa oled ju pime, oled ise üks sest kodanlusest, sellepärast sa ei näegi!»

«Mis see meie kodanlus ikka ära on,» tähendas õpetaja, «päris pisike ja vaene ikka päriskodanluse ja kapitalistide kõrval.»

«Pisike või suur, seal ei ole vahet, kodanlus jääb kodanluseks!» kinnitas Käämer.

«Ei ole va-vahet jah,» sekundeeris ka Viires, «pi-pisike ja vaene ko-kodanlus on veel halvem kui suu-suurkodan-lus ongi, just vaene kodanlus pigistab töö-töölisest selle viimase rasvaraasu välja, et ise ko-kord ka teiste kombel priskeks minna!»

«Näete nüüd,» tähendas õpetaja Käämeri ja Viirese mürgistele repliikidele, «näete nüüd, et meil ei osata veel sugugi mõtelda iseseisvalt, vaid mõteldakse ainult teiste järgi. Kas võib olla veel paremat näidet edasikestvast vene mõjust ja oma rahvustunde nõrkusest? Et sotsialistlik^ Venemaa on alustanud võitlust maailma ettekujutatava kodanluse vastu, siis meilgi kohe rutatakse inimkonda päästma, selle asemel et hoolitseda oma rahvuse ja tõu alalhoiu eest!»

«Kas said nüüd, Käämer!» parastas Tääker ja hõõrus heameele pärast käsi.

«Mis on kodanlus ja mis on tööliskond?» jätkas õpetaja. «See on ainult halb ja kunstlik fiktsioon. Ei ole midagi.nii kitsalt piiratud kodanlust ega tööliskonda, vaid on üksainus rahvas, mis koosneb rikkamaist ja vaesemaist.»

«Nonoh!» hüüdsid Käämer ja Viires kui ühest suust.

«Iga tööline on küps kodanlaseks, pange seda tähele,» pöördus õpetaja hüüdjate poole, «iga töölise suurim unistus on hästisöönud buržui! Andke töölisele natuke varandust, kohe on ta kodanlikum kui kodanlane ise ega taha enam mingist klassivõitlusest buržuaasia vastu teadagi.»

«Pane tähele, Käämer!» karjusid nüüd Konsap, Mugur ja mitmed teisedki ning vali kära ja naer kajas üle klassi.

45

«Kuulge, see on liig!» kargas Käämer punetavana püsti. «See ei ole enam tagurlus, see on juba päris marutagurlus!»

«See on nii!» rõhutas õpetaja.

«On jah, Käämer, on jah!» karjuti uue hooga.

Tõusis nüüd üldine kära üle kogu klassi. Kõik hakkasid vaidlema läbisegi, püüdes hüüda üksteisest üle, nii õpetaja kui ka õpilased. Kired lõkendasid, väitlushoog kasvas ja veendumused raksatasid vastakuti kui pommid. Ja kui siis õpetaja lõpuks, püüdes asjatult luua mingit korda, haaras oma märkmiku järele, et vaadata, mis tänaseks ka

üles antud, helises kell ja tund oligi läbi. Rutates välja klassist kui herilaspesast sai ta hüüda veel ainult ukselt, et korratagu vana. Aga oli juba kolmas või neljas kord, kus ta käskis korrata sama.

Kuid nõnda ei läinud mitte ainult see tund, vaid läksid juba mõnd päeva enamasti kõik tunnid kahes-kolmes vanemas klassis. Õppimisest ei olnud enam juttugi, tunnid kujunesid vaidluskoosolekuiks, mõnikord lausa miitin-guiks, millele võeti lisaks ka lühikesed vahetunnid. Keegi ei küsinud, ja keegi ei vastanud, sest äreva aja poliitilised sündmused olid kiskunud oma-keerisesse nii õpetajad kui ka õpilased. Puna-valge sõda oli puhkenud ka kooliseinte vahel, kuigi esialgu veel ainult sõnarelvadega.

Enne viimast vahetundi oli tulnud kooli ka Käsper ja ühes sellega olid kohe ilmunud kuulutused kõigile klassitahvlitele, et sama päeva õhtupoolikul peetakse vabatahtlikult omakaitsesse astumise asjus suur koolidevaheline ühiskoosolek samas koolisaalis, kuhu paluti ilmuda kõiki vanemate klasside õpilasi. Eri punktina oli kuulutuses tähendatud, et muude hulgas esineb selgitava kõnega ka Tallinnast kohalesõitnud valitsuse emissar.

«Lähed koosolekule?» küsis Käämer Ahaselt, kui nad pärast tundide lõppu sammusid koolimajast tagasi oma aguli poole.

«Ei vist,» kahtles Ahas.

Tõesti, miks oleks ta pidanud sinna minemagi? Oli ju teada, mida seal tahetakse ja mis on koosoleku eesmärk. Omakaitsesse ta ju uuesti ikkagi enam ei astu!

Kuid Käämeril näisid olevat omad kavatsused.

«Võiks minna siiski, Ahas,» ütles ta, «kuuleb, mis nad seal seisukorrast seletavad, ja tarvis oleks teha opositsiooni! »

46

Ahas ei lausunud seepeale enam midagi ja sellega jäi.

Kuid koosolekule ta hiljem läks ometi. Läks õieti küll ainult selle tõttu, et Käämer enne minekut tuli tema poolt läbi ja viis ta kaasa.

4.

Jõudnud Käämeriga koosolekusaali, nägi Ahas, et see oli juba puupüsti täis. Oli siis siin jälle üle hulga aja samasugust elevust ja tungi nagu ennematel aegadel Rahvusliku Liidu vaidluskoosolekuil enne okupatsiooni. Just nagu siis, tundus tänagi, koosolekueelses raskenevas õhus mingit elektrilist pinget.

«Oi, täna saab mürtsu, Ahas!» rõõmustas Käämer juba uksel ja vahtis ringi.

Ahaski ei kahelnud, et tuleb mürtsu ja nähtavasti kõva mürtsu, sest Rahvusliku Liidu alaline vastasrind, gümnaasiumi poisid oma sotsialistidega eesotsas, olid kohal peaaegu täies koosseisus. Nad istusid, nagu see oli kujunenud traditsiooniks juba esimesest koosolekust peale, pahemal tiival, kõige esimesel pingil kaks nende kõvemat ja ägedamat sõnavõtjat, pikk Tavast ja lühike Päit. Paremal tiival istuv Rahvusliku Liidu rühmitus oli täna veelgi rohkearvulisem kui kunagi enne ning kohal olid eranditult ka^ kõik nende kõnemehed Käsperiga eesotsas.

Ahas mäletas, milliseid mürtse ja palavaid koosolekuid oli omal ajal näinud see ruum siin. See eesti seltsi kooli võimlemissaal oli kujunenud kohaks, mille seinte vahele kasvav noorpõlv oli alati kandnud kokku oma ideelised käärimised ja pakitsused ning löönud ka omavahelised kibedamad lahingud. Revolutsiooni esimestel päevadel oli peetud siin vaimustavaid noorsoomiitinguid, kus Ahaski oli täie südamega kaasa juubeldanud. Okupatsiooni ajal oli ta Rahvusliku Liidu juhatusliikmena osavõtnud siin peetavaist põrandaaluseist koosolekuist, kus oli otsitud abinõusid eestlust ähvardavate ohtude vastu. Siinsamas oligi mõnede

rahvuslikult mõtlevate õpetajate õhutusel rajatud see Noorsoo Rahvuslik Liit «rahvustunde ja eestlase iseteadvuse süvendamiseks õppivas noorsoos», vastukaaluks liigsele venelisusele, mis rõhus peale vene ja juudi revolutsioonilise üliõpilaskonna näol. Ning siinsamas oli esmakordselt avalikkuses üles astunud ka asutatud liidu kohe

47

kujunenud vastasrind, Vene revolutsiooni toetajate sõprusring, gümnaasiumi õpilased oma sotsialistlikkude eestvedajatega.

Värskelt olid Ahasel veel silme ees kõik need enne okupatsiooni siin peetud kõnekoosolekud, kus asi sotsialistliku vastasrinnaga ikka ja alati oli läinud väga ägedaks. Sotsialistid olid rahvuslasi süüdistanud šovinismis, rahvuslased sotsialiste jälle kommunismis ja pajuveneluses, kuigi tegelikult päris marurahvuslike kalduvustega sõnavõtjaid ühes leeris oli niisama vähe kui teises puhastverd kommuniste. Löödi ränki lahinguid, kuigi vahe põhimõtteis ei olnud suur, seda enam et Rahvuslik Liit kaugeltki polnud puht-kodanlik üritus, samuti kui vastasrindki ei olnud päris internatsionaalne. Rahvuslasi ja sotsialiste oli tegelikult mõlemas leeris, sest suur osa Rahvusliku Liidu liikmeid olid niisama ägedad sotsialistid kui sotsid veendunud rahvuslased. Küsimus seisis ainult selles, kumba probleemi primaarsemaks pidada, siis veel aga ka ainult kahe kooli rivaalsuses ning isikuis, kes domineerisid kummalgi pool. Et enamik Rahvusliku Liidu liikmeid olid «kommersan-did», siis gümnasistid automaatselt pidid olema opositsioonis ning muidugi ei muu kui sotsialismi nimel. Pikad ja kärarikkad olid olnud siis kõik need koosolekud, kus tulis-tes vaidlustes kasvatas ja karastas end iseseisvaks saava rahva tõusev intelligents. Üsna tihti vaidluslahingud vist küll oleksid jätkunud poole ööni, kui mitte direktor ei oleks tulnud alt kabinetist ja saatnud võitlushoogu sattunud kasvandikud koju magama.

Nüüd siis oldi jälle koos vanal võitluspaigal samas koosseisus, kuigi mitte enam rahvuslikkude ja sotsialistlikkude probleemide kallal piikide murdmiseks, vaid otsus-tamiseks, kumba teed siis tegelikult minna, kumba toetada, kas vabariigi ajutist valitsust, kes oli sirutanud oma abipaluva käe noorsoo poole, või kommuniste, kes relvadega olid tulnud kukutama sedasama kodanlaste valitsust. Kõigile varemkaitstud seisukohtadele pidi nüüd järgnema lõplik otsus — astuda kodanlikku omakaitsesse või mitte?

Aga mitte ainult Käämer ja Ahas ei oodanud mürtsu, vaid kõik teadsid, et alles 12. novembril sotsialistid olid deklareerinud endid omakaitse vastaseiks, motiveerides, et nemad mingit kodanluse valgekaarti toetada ei saa. Sellepärast ka rahvuslaste ridades ei julgetud oodata koosoleku head kordaminekut, liiatigi kui eelmine sellesarnane üritus

48

sotsialistide käreda opositsiooni tõttu oli täiesti lõhki läinud.

Algul paistiski, et Käämeri lootused ja rahvuslaste kartused on täide minemas, sest vaevalt oli valitsuse emissar, lõhnava pumatiga peegelsiledaks rasvatud juustega ja klantssaabastes noormees, kuuldavasti ajakirjanik, alustanud oma kõnet, kui sotsialistide ridades puhkesid elavad sosistused ja paistis hulk muiglevaid nägusid.

Kõneleja, kes ütles end esinevat valitsuse nimel, seletas, et ta pidavat tegema seda omal kulul. Eelmisel päeval enne rongile istumist käinud ta küll ministeeriumis päevaraha küsimas, kuid seal üteldud, et kassa olevat tühi. Ta saanud ainult priisõidupileti, kuid päevarahad pidavat võtma omast taskust.

Kuid mitte ainult nemad, rahva organiseerimiseks väljasaadetud emissarid, ei pidavat sõitma ringi päevarahadeta, vaid samuti pidavat töötama ilma palgata praegu

ka kõik valitsusasutised Tallinnas. Isegi ministrid ja teised kõrgemad riigiametnikud ei saavat palka kätte ja pidavat esialgu töötama puhtast idealismist rahva ja riigi kasuks.

«No mõtle, milline ohver buržuile!» sosistati juba poiste hulgas.

Kuid seda kõneleja nähtavasti tõi ette selleks, et näidata, kui raskeis oludes ajutisel valitsusel tuleb praegu võidelda ja oma rahvale iseseisvat riiki rajada. Et teha seda veelgi kujukamaks, ütles emissar:

«Eile ministeeriumis käies nägin oma silmaga, et isegi kõrgemail valitsusasutistel, ministeeriumidel ei ole oma korralikke ruume töötamiseks. Oli niisugune keskmine tuba, kus mitu lauda sees. Iga laua külge oli kinnitatud silt pealkirjaga, et siin on see ja see ministeerium. Nõnda oli ühes kitsas ruumis koos mitu ministeeriumi, sest valitsusel ei ole praegu võimalusi oma asutiste jaoks paremaid ruume üürida. Meie valitsus on vaene, tal ei ole veel mitte midagi, millega riiki rajada ja korda seada, sest tal puudub see kõige tähtsam, puudub raha!»

«No trükkigu siis ometi!» hüüti nüüd juba sotsialistide ridadest poolvaljusti ja kohe algas seal veelgi suurem kihistamine ja muigamine.

«Meie valitsus on vaene,» kordas kõneleja, nähtavasti kuulmata vahelehüüet, «ta on loonud küll juba hädatarvi-likuma osa riigi valitsemise aparaadist, rajanud kümme

ministeeriumi, kuid puuduvad igasugused võimalused oma kaastöötajatele tasu andmiseks.»

Kihistamine sotsialistide ridades aina kasvas, kuid isesugune rahutus oli hakanud lainetama ka rahvuslaste tiival. Ning varsti Ahas, kes istus üsna Tääkeri lähedal, kuulis teda poolhäälel ütlevat enda kõrval istuvale Käsperile:

«Noh, ikka liiale lähevad kah oma asjadega seal Tallinnas, mõtle, kümme ministeeriumi, tohoh, kas meil siis luuakse mõnd suurt keisririiki või?»

«Aga muidu ei saa ehk,» püüdis Käsper vastu väita,, «kui on riik, siis ka ministrid ja ministeeriumid.»

«Ministrid ja ministeeriumid!» lõi Tääker pahaselt käega. «Mina olen ministrite vastu! Aga kui just on tarvis ja arvatakse, et muidu läbi ei saa, kas ühest või kahest ministrist ja ministeeriumist meie väikesele riigile ei jätkuks?»

«Oota ikka, Tääker,» irvitas Käämer selja tagant, «varsti, lüüakse Tallinnas keisergi pukki, sest mis kodanlaste riik see ilma keisrita on! Kümme ministrit on juba ja varsti pannakse rahvas pearaha maksma nende palkadeks!»

«Noh, ennem juba ikka eesti minister kui vene komissar!» salvas Tääker vastu.

«Sinusugusele valgekaartlasele muidugi!» ei jäänud Käämer võlgu.

«Sellest ei oleks suuremat häda,» jätkas emissar, «et valitsusel esialgu puuduvad ainelised võimalused valitse-misaparaadi korraldamiseks, seda kõike oleks võimalik luua võrdlemisi lühikese ajaga heade jõupingutuste juures, kui oleks rahulik aeg, sest meie valitsuse eesotsas seisavad kogenud ja karastatud mehed. Kuid vaenlane ei oota, punased röövsalgad tungivad päevast päeva ikka sügavamale ja sügavamale maale ja valitsusel puudub see jõud, mis talle vastu saata, puudub sõjavägi. Ääretult raske on aga head sõjaväge looma ja õpetama hakata alles siis, kui vaenlane on värava ees. Praegu on küll üle riigi välja kuulutatud mobilisatsioon, kuid valitsus ei julge sellest esialgu siiski väga palju loota. Sest ühes välise vaenlasega on hakanud end organiseerima ka sisemine vaenlane, püüdes oma ässituse ja kihutustööga kõikjal rahva seas luua vabariigivastast meeleolu. Tallinnas kuulutavad kommunistid juba päevast päeva nõukogude vabariigi saabumist, peavad miitinguid vabariigi kukutamiseks, teevad

töötakistusi sõjariistade parandustehastes ja õhutavad töölisi streikima ja mässama kodanliku valitsuse vastu. See kõik võib sündida ainult sellepärast, et valitsusel peale aineliste võimaluste riigi korraldamiseks puudub ka kindel ja autoriteetne võim kindla käega valitsemiseks ja oma korralduste läbiviimiseks.»

«No võtku siis endale see võim!» hüüti nüüd rahvus-lasteridadest.

«Õiget võimu ei võeta, vaid õige võim antakse,» vastas emissar. «Meie vabariigi valitsus tahab olla demokraatlik rahvavalitsus, mitte mingi võimuvalitsus. Sellepärast on ta seni oodanud, et rahvas ise ennast ähvardavast hädaohust aru saab ja oma valitsust toetab. Ta ei tahtnud astuda samme, mis oleksid käinud rahva vaba tahte vastu.»

«Aga väljakuulutatud mobilisatsioon!» hüüdis Käämer. «Kas siis kodanlaste valitsus nüüd ei pea enam tarvilikuks austada rahva vaba tahet, et talitab selle vastu?»

«Kust siis sina seda tead, et see on rahva tahtmise vastu?» hüüatas Tääker.

«Kust ma tean!» osatas Käämer. «Kas ei olnud see näha vabatahtlikkude mobilisatsioonist? Kui palju see andis teile? Väga vähe, sest rahvas ei taha sõdida! Aga nüüd püütakse teda sundida selleks, mida ta omal vabal tahtel ei taha!»

«On õige,» möönis emissar, «et rahvas ei taha sõdida;. õigemini üteldes, rahvas on tülpinud igasugusest sõjast. Kuid ometi sama rahvas nii väga tahab saada iseseisvaks, luua oma riiki ja elada oma kultuurelu olenemata teistest.»

«Aga sõdida ei taha!» hüüdis Käämer jälle.

«Ütelge parem, ei julge,» väitis emissar, «võib-olla tahab väga võidelda oma rippumatuse ja iseseisvuse eest, kuid ei julge. Kogu meie rahvas oma laiades massides kardab näidata seda poolehoidu oma rahvuslikule valitsusele, esimesele eestlaste valitsusele omal vabal maal, mis köeb sügavas ta südame põhjas, teades, et idast tulevad punased röövsalgad võivad tasuda selle eest veriselt.»

«Õige, õige!» hüüti paremalt tiivalt.

«Rahvas ei suuda uskuda oma jõusse, sest valitseb ju üldine arvamine juhtivategi tegelaste seas, et ega's me suure Venemaa vastu ikka saa, see on ainult kõik rumal katse selle vastupanekuga ja asjata rahvapoegade veristamine. »

«Täitsa tõ-tõsi kah!» karjus Viires saali tagumisest otsast.

«Vaadake,» jätkas kõneleja, «rahvas ei julge tahta seda, mida ta tahab! Kuid rahvale peab andma selle julguse, mis tal puudub. Seda on kohustatud tegema vabariigi valitsus, kui ta tahab olla õige valitsus ja talitada rahva igasuguseist kõrvalmõjudest vaba tahte järgi. Valitsus peab andma rahvale kätte õige tee, peab viima ta võitlusse oma igatsuse eest ja mitte ennast laskma eksitada neist kõrvalmõjudest, mis rahva hinges ta vaba, puhast ja ilusat tahet tumestavad. Seepärast oli ka valitsusel täielik õigus välja kuulutada üleriiklik sunduslik mobilisatsioon, ilma eksimata rahva vaba tahte vastu!»

Käteplagin paremal tiival katkestas mõneks pilguks kõnelejat.

«Kuid mobilisatsioon üksi ei aita veel midagi,» jätkas emissar, «mobilisatsioon ei loo veel tarvilikku ja võitlus-võimelist sõjaväge vabariigile, kui valitsusel puudub autoriteet rahva silmis, kui tal ei ole võimu, kui tal puudub reaalne jõud, millega sundida rahvast täitma seda, mida ta tahab, kuid ei julge — seda, mis talle kasulik!»

«Mis kodanlusele kasulik, tahtsite ehk ütelda!» hüüdis Käämer väljakutsuvalt ja tahtis lisada veelgi, kuid samas pöördus eelmises pingis istuv Käsper ümber ja sõnas hoiatavalt:

«Käämer!»

Käämer vaikiski ja porises ainult veel enda ette midagi vihaselt.

«Nagu ma ütlesin,» jätkas emissar, «õige võim antakse, alles sellega saab ta tugevaks. Selle võimu peate andma Eesti valitsusele teie, tõusev noorus, oma idealismiga! Selle annate teie sel teel, kui tulete rohkel arvul vabatahtlikult omakaitsesse ja kohkumatult, kui tarvis, ka sõjariistadega astute meie iseseisvuse sisemise vaenlase, rahva äraandjate ja vabariigi lõhkujate, kohalikkude kommunistide ja nende käsilaste vastu. Kindlustades niiviisi meie rahvuslikule vabariigile sisemise korra ja julgeoleku, aitate valitsusel edukalt lõpule viia käsiloleva kaitsejõudude loomise ka meie välisvaenlase vastu. Ühtlasi kingite selle eeskujuliku sammuga meie kõhklevale ja kahtlevale rahvale usu oma võimetesse ja jõusse, tehes ta võitlusvõimeliseks oma iseseisvuse eest! Ustav omakaitse on praegu meie riigi ja iseseisvuse kõige tähtsam pant. On meil teie näol säärane

pant, võib ka meie noor kaitsevägi rindel rahuliku südamega jätkata oma verist võitlust, teades, et kodus on kõik korras!»

«Nojah, hakkame aga sandarmiteks, poisid!» karjus Käämer.

«Ka-kardavoideks!» toetas teda Viires.

Kuid nende vihast kisa ei kuulnud keegi. Nende hääled mattusid üldisse käteplaginasse, mis oli puhkenud üle saali. Ei plaksutatud nüüd enam mitte ainult rahvuslaste tiival, vaid ka sotsialistide ridades, kust kuuldus heakskiitvaid hüüdeidki.

Enne aga veel, kui üldine müra ja hüüdlemine saalis sai vaikida, oli astunud kateedrisse mustatukane, lihtsas sõjamehemundris mees, kes esialgu alles vaikides vaatles oma külmade silmade teravate pilkudega noori koosolijaid. Nende pilkude mõjul kisa vaibus.

«Kuperjanov ise!» käis sosin läbi saali.

«Kõigepealt, jänesed välja!» hüüdis kateedris olija järsul toonil, ning kui kõik esimeses arusaamatuses vaikisid, jätkas ta:

«Jänesed välja, ütlen ma veel kord! Vabariigile ja rahvale on nüüd tarvis julgeid ja mehiseid mehi! Jänesed ja argpüksid jäägu rahulikult koju, neid on meil praegu rindel juba küllalt. Joosta vaenlase eest mõistab iga mees, kuid vähe on meil neid, kes sõjariistaga julgevad vaenlasele kallale minna. Neid üksikuid julgeid mehi ma kutsungi oma lööksalkadesse, sest parem kümme julget partisani kui tuhat argpüksi! Kutsun eesti noorust appi eestlaste valitsusele kaitsma oma rahvast ja riiki! Punased röövsalgad on tulnud meie kodumaale terroriga, on tulnud tapma meie rahvast ja röövima eesti tööka mehe ja hoolsa naise kogutud vara, hävitama meie noort riiki ja iseseisvust! Nüüd on vaja välja astuda!»

Ta ei kõnelnud palju, ei paistnud üldse olevat kõnemees, kuid iga sõna, mis ta ütles, oli löödud nagu tugevas mehekäes oleva piitsaga vingudes läbi õhu.

Kogu saal oli jäänud haudvaikseks, ühtki vahelehüüet ei kostnud pahemalt ega paremalt tiivalt. Nüüd kõneleja lõpetas ja hüüdis:

«Kes tuleb kaasa?»

Kohe kargasid püsti Käsper, Tääker, väike Mugur ning mitmed teisedki ja vastasid: «Meie tuleme!»

«Kas keegi veel?» küsis kõneleja ja vaatas oodates üle saali.

«Meie kah!» hüüti nüüd korraga pahemalt tiivalt ning mitu poissi oli karanud üles ka sotsialistide ridadest.

«Vaata, Ahas, nemad kah!» hüüatas Käämer ja tõukas Ahasele külge.

Käsper, kes oli näinud tõusvat poisse ka sotsialistide ridadest, oli rutanud kateedrisse, märkmik käes, ja algas:

«Seltsilised! Mitmed teist ongi juba omakaitses, kuid sellest on vähe. Vaenlase väed rõhuvad peale, ja kuigi vabariigi väljavaated on küllalt lootusrikkad, on tal tarvis iga oma poega, kes jaksab püssi kanda.»

Kõneleja hoog lõi siin toppama, sest ärevuses ta oli kaotanud järje käest. Kuid seda otsides ja kohe mitte leides lõi käega ja jätkas vabalt:

«Õigust ütelda, mul on olnud juba mitu päeva päris häbi, et meie oleme veel siin kooliseinte vahel, kui meie rahvas*võitleb oma vabaduse ja iseseisvuse eest! Me tukume siin oma kooliraamatute taga ja teeme ainult tühje ja suuri sõnu, kuna vaenlane ikka sügavamale ja sügavamale tungib meie kodumaale. Kuna meie ainult päevast päeva kahtleme ja arutame, kas minna või mitte minna, kas astuda omakaitsesse või mitte, on meiesarnased noored haaranud juba kohe püssid pihku ja läinud tegema vahvaid tegusid. Tuletagem meelde neid koolipoisse, kes juba esimeses lahingus oma elu ja verega kaitsesid vana ajaloolist Narva linna ja kelle vahvuse kohta üks seal juures viibiv saksa ohvitser oli ütelnud meie peaministrile, et oleks teil paar tuhat sihukest sõdurit, siis oleks teie maa hädast päästetud! Meilt aga ei nõutagi siin frondile minekut, soovitakse ainult meie astumist omakaitsesse, et sõjavägi võiks vaenlasega rahulikult võidelda. Kuid meie ei saa toime ka sellega, kahtleme ja arutame sellegi juures! Nõrgad, saamatud ja närused mehed oleme, kes ei ole väärt oma vabadust ja iseseisvust. Kuid veel ei ole hilja haarata sõjariista ning astuda võitlusse oma rahva vabaduse ja iseseisvuse eest, mille seitsesada aastat tagasi kaotas Lembitu õnnetus Paala lahingus!»

«Ka Lembitu oli buržui, ta oli orjapealik!» karjus nüüd Käämer vahele.

«Palun rahu!» kõrgendas Käsper häält. «Sõna on praegu minul ja ma ei ole veel lõpetanud.

«Kes sulle sõna andis?» hüüdis Käämer. «Ise võtsid!»

54

«Pea suu!» põrutas nüüd Käsper ja jätkas:

«Ja kas teate veel mis, poisid! Praegu sain teada, et juba eile on Tallinna koolide viimased klassid otsustanud astuda omakaitsesse kõik in corpore. Tõsi jutt, poisid, no mis meiegi siin veel ootame? Teen sellepärast siin ettepaneku, et kõik üliõpilased ja abituriendid astuvad vabatahtlikult rahvaväkke, teised õppurid aga omakaitse löök-salkadesse. Kes on selle poolt, tõstku käed!»

«Oige, Käsper! Mehe sõnad, Käsper!» tõusis nüüd kära üle saali ja paljud kargasid hüüeldes püsti. Ning ühes hüüetega hakkas tõusma ka käsi üksteise järel.

«Vaata ometi!» hüüatas Käämer ja tõukas Ahasele uuesti külge.

Ahas vaatas Käämeri poolt osutatud suunas ja nägi, et ka valdaval osal sotsialistidest olid käed kõrgel püsti kui mets. . .

Kui nad jälle kahekesi pärast kihutuskoosoleku lõppu sammusid oma kauge aguli poole, oli Käämeri meeleolu hapu, nii hapu, et ta tükk aega ei lausunud ühtegi sõna ning aina turtsus ja sülitas.

«Kas ma ei ole sulle alati ütelnud, Ahas,» algas ta siiski mõne aja pärast, «et need sotsiaaldemokraadid on palju närusem element kui kodanlased ise. Nägid nüüd oma silmaga, kuidas nad olid Käsperi resolutsiooni poolt peaaegu ühel häälel! Muidu on mehed küll nämmutamas, et sotsia-r lism ja sotsialism, et tuleb võidelda sotsialistliku korra eest ja ei mingit koostööd kodanlusega, aga just nüüd, kus on tulnud õige aeg võidelda tööliskonna huvide eest ja anda kõikuvale kodanlusele viimne surmahoop, nüüd tõttavad nad teda toetama! Ptüi, närakad!»

Kuid lugu ei lõppenud veel sellega, sest vaevalt oli järgmisel päeval koolis alanud teine tund, kui tuli Käsper, asus enne õpetaja tulekut kateedrisse ja teatas:

«Poisid, lugu on hull, sotsialistid on meid löönud täiesti nässu!»

«Kuidas nässu?» küsitleti.

«Täna hommikul on trefneristide vanemad klassid otsustanud astuda omakaitsesse in corpore!»

«Ah kohe in corpore!» hüüatas Tääker.

Käämer, kuulnud seda, pistis kahjurõõmsalt irvitama:

«Vaat sulle pirukat, Käsper, või sotsialistid lõid su jänni!»

Ning Käämer hirnus, nii et pisarad silmis.

55

«Naerda pole siin midagi,» sõnas Käsper tõsiselt, «kõik on sellega ju joones ja ma olen rõõmus, et omakaitse asi hakkab viimaks nihkuma. Ainult tuline häbi hakkas mul oma kooli pärast. Mitte nemad meile, vaid meie oleksime pidanud näitama neile eeskuju. Ainult kümmekond poissi astus eilse otsuse põhjal meie seast omakaitsesse. Oleme leiged ja hoiame endid kõrvale, kui on jõudnud aeg, kus tuleb näidata ka sõnade järel tegusid! Nii halb kui see meile ka on, ei ole meil nüüd muud teha kui korrata sotsialistide sammu, muidu jääme nende kõrval päris häbisse. Seepärast teen ma siin ka oma klassile ettepaneku astuda omakaitsesse kui üks mees.»

«Mina protesteerin Käsperi ettepaneku vastu kõige kategoorilisemalt ja teatan, et ma buržuide valgekaarti ei astu mingisuguse ettekäände ega sunduse all!» hüüdis Käämer resoluutselt ja kargas kui nõelatuna püsti.

«Mi-mina ühinen seltsimees Kä-Käämeri seisukohaga ja te-teatan, et ma valgekaarti iialgi ei to-to-toeta!» sekundeeris ka kohe pikk Viires niisama ägedalt.

«Kes'nd teid tiblasid ja purlakaid sinna õige võtakski!» ühmas Tääker irooniliselt.

«Siis ei sa-saa ka olla juttu in co-corporest, kui üks osa keeldub!» hüüdis Viires.

«No miks ei saa?» lahmas Tääker. «In corpore ilma enamlasteta, ja asi tahe.»

«Ah et meie trefneristide eeskujul peaksime ka astuma in corpore?» irises klassi mahedahäälne tenorilaulja Tir-mann, kes igal varemal klassikoosolekul järjekindlalt oli vaielnud omakaitsesse astumise vastu. «Mina pole küll punane ega kedagi, aga mina ka ei astu. Ei tea, mis meie, mõni ainuke koolipoiss, seal suurt ikka ära teha saame.»

«Ei tea, mis minagi sinna omakaitsesse tilpnema lähen,» ütles pikk sileda näoga Jürine, kelle huvid olid ainult õhtuti Rüütli gümnasistkade sabas jõlkuda ja koolipidudel tantsimas käia, valged kindad käes.

«Nojah, sina nüüd muidugi, ega omakaitse ole ju mõni tantsukursus!» hüüdis Tääker ja kõik plahvatasid naerma.

«Ka mina ei leia mõtet omakaitsesse minna,» ühmas vaikne Martinson, kes alati ninuli oli raamatuis ja isegi vahetundidel puuris oma filosoofe ja gnoseoloogiat. «Kui astuda kuhugi, siis parem päris polku, aga mitte omakaitsesse. »

56

«Aga polk ju saadetakse sõjaliinile, omakaitse jääb linna,» tähendas Käsper.

«Olgu, siis kohe frondile ühes polguga, on ausam, aga omakaitsesse mitte,» jäi Martinson oma otsusele kindlaks, olles küll samuti rahvuslane kui Käspergi, kuid pidades omakaitset ikkagi liiga «valgeks» ürituseks.

Samale seisukohale asusid ka mitmed teised, üteldes, et nad ennem astuvad kohe tegevasse väkke kui omakaitsesse. See oli nagu väljapääsuteeks Käsperi poolt tunduvast sundusest.

«Ei mina saa astuda omakaitsesse ega polku,» seletas Teeäär, keda kõik kutsusid Jossiks, «kui vanamees maal sellest haisu ninna saab, lööb mu lõhki!»

«Oi j ah, Joss, oled sa's mõni rinnalaps, et lased vanal endale ütelda!» pilkas Tääker. «Ei mina hooli oma vanast kedagi, kui tahan, lähen omakaitsesse, kui tahan, polku!»

«Oi, sa ei tunne mu vanameest!» oigas Joss.

«Mina küll ka ei astu omakaitsesse ega polku,» deklareeris klassi parim matemaatik, lühike ja priske Kohlapuu.

«Jänes!» hüüdis väike Mugur korraga heledal häälel.

«Kes?» ehmatas Kohlapuu ja oli tõmbunud näost üleni helepunaseks.

«Sina! Ja ka kõik teised siin, kes kõrvale põiklevad!»

«Mina jänes!» vihastas Kohlapuu ja.kargas püsti. «Või sina ütled, et mina olen jänes! Mina ei ole mingi jänes, vaid põhimõtteline patsifist, kes eitab igasugust sõda.»

«Jänes oled, Kohlapuu, päris jänes!» kilkas Mugur kui vilespill.

«No ma näitan sulle kohe, et sa eksid,» hüüdis vihast lõkendav Kohlapuu, «ma astun igale poole, kuhu tahetakse, omakaitsesse või polku, lähen ka ühes frondile, kui kästakse, aga inimese peale mina pauku oma püssist ei lase! Enamlased ei ole mulle midagi teinud, miks peaksin ma neid laskma! Nii et, Käsper, kirjuta mind sisse, kuhu tahad!»

«Mind mitte, Käsper,» hüüdis klassi kõige paksem õpilane Miljan, närides juba hoolega oma hommikust võileiba, «mina olen ka patsifist ega taha sõdida!»

Vali naerulagin kajas üle klassi ning Miljan ise naeris kaasa. Temaga oli lugu ikka nõnda, et keegi ei võtnud teda tõsiselt, seda enam et Miljan isegi ei võtnud ennast tõsiselt ja üle kõige armastas head nalja.

«Mina jah, vaadake,» kaebas ta haleda häälega, suu

punnis täis leiba, «kardan, et nad sindrid mulle seal omakaitses või polgus ei anna süüa. Tunnen seda soldatski suppi, läinud aastal katsusin, lurr mis lurr, ei täida pugu!»

«Esimene tõsine põhjus väkke astumise vastu!» nöökas Tääker ja uus naerupuhang kajas seinast seina. Naeris isegi sünge Viires, harvad hambad veretute huulte vahel irvi.

Kuid ei naernud üks Miljani head nalja, ja see oli Käsper. Tõsisena ta seisis klassi ees kateedris püsti, tõsisena oli kuulanud oma klassivendade vaidlusi ja tõsisena vaatles nüüd ka nende naeru.

«Siis nõnda, koolivennad,» algas ta, kui naerupuhang oli vaibunud, «siis palju on meie seas veel peale Käämeri ja Viirese neid, kes on omakaitse vastu ega taha toetada oma rahvast raskel ja otsustaval silmapilgul. Ma panen teile ette praegusel otsusetegemisel kõrvale jätta kõik isiklikud motiivid ja mõtelda ainult oma rahvale. Mõtelge ometi: üle mitme sajandi on kingitud silmapilk lootusrikkamalt kui kunagi enne võidelda oma rahva ja vabaduse eest!»

«Õige!» hüüatas Käämer. «Pravilno!» sekundeeris Viires.

«Sellepärast,» jätkas Käsper, «panen ettepaneku hääletusele, kusjuures vähemus, nagu see harilik demokraatliku printsiibi juures, peab painduma enamuse tahte alla!»

Kuid nüüd tõusis klassis mürgel. Ühed karjusid ettepanekut hääletusele, kuna teised kisendasid selle vastu.

«See on vägivald teisitimõtlejate vastu!» protesteeris Käämer. «Kuidas saab kedagi sundida vabatahtlikult astuma kuhugi? Mis vabatahtlik astumine see siis on!»

«Ei, brat, se-see on na-nassilije, vä-vägivald, se-seltsi-mehed!» kogeles Viires.

«Klass kui niisugune astub enamuse otsuse järgi vabatahtlikult ja võtab kaasa ka tõrkujad,» vastas Käsper, «selles ei ole mingit vägivalda.»

«Kuidas ei ole? Mis siis veel vägivald on?»

«Mina olen juba ütelnud, et mina ei astu, vaid tahan õppida,» hädaldas Tirmann, «otsustage, kuidas tahate, aga mina ei astu!»

«Omakaitsesse mitte,» mühatas Martinson, «mina ei tunnusta nihukest otsust!»

«Täitsa õige, seltsimehed!» hüüdis nüüd Käämer ässitavalt. «Mitte keegi ärgu lasku vägivaldselt end kuhugi sundida!

58

Ärge laske ennast temast narritada! Varem või hiljem see buržuide respublika lüüakse lömmi ja mis hakkate siis peale? Pealegi on täitsa mõttetu minna ennast selle näruse naljavabariigi eest veristama!»

«No korrat, sihukeste juttude eest tuleks sul endal lõuad lömmi lüüa!» hüüdis Tääker ja hüppas vihasena püsti.

«Kes lööb? Sina või, kui ma oma koolivendadele annan õiget nõu?» küsis Käämer väljakutsuvalt.

«Õiget nõu!» mürahtas Tääker. «Tead ise väga hästi, et valitsus on enamlaste erakonna kinni löönud ja keelanud ka kõik bolševike ässitused!»

«Mul ei pruugi tunda niisugust kodanlaste valitsust,» hüüdis Käämer ja põrutas rusikaga. «Või tahad sa minult siingi riisuda sõnavabaduse, mida ise alati oled kaitsnud?»

«Sina tarvitad seda sõnavabadust praegu kurjasti! Sa ässitad!»

«Ah mina ässitan ja Käsper ei ässita, kui ta siin kõiki vägivallaga kihutab omakaitsesse?»

«Ära jorise!» lahmas Tääker juba kannatamatult. «Kas ma ei tea, kellele sa õige karjusid Käsperi kõne vahele! Nendele, kes on tulnud meie rahva vastu sõjariista ja vägivallaga!»

«Ei,» vastas Käämer, «vaid nendele, kes tulevad, et tuua meie rõhutud rahvale õiget vabadust ja iseseisvust!»

«Hüva, kui nõnda, siis mine meie seast ära nende juurde!» ütles Tääker, astus pingis istuva Käämeri ette ja jäi sinna ähvardavana seisma.

«Mis see tähendab, Tääker?» karjatas Käämer ja tõusis pikkamisi.

«See tähendab seda, et sul tuleb meie seast ära minna,» kordas Tääker rahulikult.

«Sa tahad mind ära ajada, mind minu oma klassist välja visata?»

«Jah, seda ma tahan!»

«Mis õigusega? Kes on andnud sulle niisuguse õiguse?»

«Ära lobise enam õigusest, Käämer, mine!»

«Ei mõtlegi!» sõnas Käämer korraga kindlalt ja istus oma kohale tagasi.

«Sa ei lähe siis vabatahtlikult? Ütlen sulle veel kord hea mehe poolest, et mine!»

«Ei, sina buržuide timukas!» hüüdis Käämer ja puges üsna laua vahele.

59

Tääkeri suured käed tõusid nüüd ja algas lühike rabelus. Kuid juba varsti siples väikesekasvuline Käämer õhus nagu mingi ämblik, veheldes käte ja jalgadega.

«Käsper, sina lased seda sündida! Ja teie kõik siin lasete seda sündida,» karjus Käämer ja sülitas samas Tääkerile vihaga näkku.

Järgmisel momendil oli ta juba kõvast tõukest koridoris ning Tääker pöördus sealt tagasi, et korrata sama ka Viiresega. Kuid viimase koht oli juba tühi, keegi ei olnud näinud, millal ta rabeluse kestel klassiuksest välja oli lipsanud.

Ahasele, kes kogu aeg sõnatuna oli istunud oma kohal väikese Muguri kõrval, oli see kõik mõjunud niivõrd vastikult, et ta eneselegi ootamatult oli püsti karanud ja hüüdis:

«Kes vastutab siin korra eest, Käsper, kas sina? Siis võta teatavaks, et ma niisuguste jõhkrate teguviiside vastu protesteerin!»

Käsper, kes vaikides oli pealt vaadanud Tääkeri tegu, tõstis silmad Ahase poole.

«Mis on, Ahas, mille vastu sa protesteerid?» küsis ta.

«Sa küsid veel!» viskas Ahas etteheitvalt. «Vägivalla vastu protesteerin, Tääkeri vägivalla vastu!»

«Mis sinul viga on, Ahas?» küsis Tääker imestades.

«Minul ei ole midagi viga, aga sinu toores teguviis oli kõike muud kui lubatav!»

«Ah mõistad hukka, et ma selle närukaela ja ässitaja siit välja viskasin! Aga, Ahas, mõtle ise, kuidas siis saab sedamoodi, kui lubame temal siin ässitada nende heaks, kes on tulnud meie vastu tapariista ja vägivallaga?»

«Käämer ei tulnud siin kellegi vastu tapariista ega vägivallaga, ta tegi teatavaks oma seisukoha, nagu paljud teisedki.»

«Hea küll!» hüüdis Tääker, hakatas kannatust kaotama. «Mis sa siis nõuad?»

«Mina ei nõua muud midagi, kui et klassi esindajad lähevad kutsuvad Käämeri oma kohale tagasi ja sina vabandad tema ees.»

«No mitte eladeski, mitte eladeski! Viskan ta uuesti välja, ja veel suurema hooga, seda ma vannun sulle!» hüüdis Tääker suurima ägedusega ja liigutas juba oma suuri käsi.

60

«Siis, Tääker, ei jää mul muud üle kui protestiks koosolekult lahkuda!»

Tääker lahutas käsi, kuna Ahas juba sammus ukse poole.

«Ahas, kas sa lähed ikka tõesti?» kuulis ta selja taga küsimust.

See oli Käsper, kes oli talle järele rutanud ja haaras sõbralikult õlast.

«Jah, ma lähen, Käsper, kui klass Käämerile tehtud ülekohut heaks ei tee!» vastas Ahas jonnakalt.

«Sina, Ahas, Rahvusliku Liidu asutaja ja juhatusliige, põrandaaluse omakaitse organiseerija ja. . .» sõnas Käsper otsegu etteheitega, kuid ei saanud lõpetada, sest samal ajal hüüdis väike Mugur üle klassi:

«Ahas, kas oled kah enamlane või?»

«Ei ole tähtis, mis ma olen,» vastas Ahas, «tähtis on printsiip!»

Ja siis oli ta juba läinud, lahkunud selja taga vaikseks jäänud klassist.

5.

Nagu Ahas pärastpoole kuulis, ei olnud klassi astumisest terves koosseisus omakaitsesse siiski midagi välja tulnud. Osa poisse oli varsti pärast Ahase äratulekut samuti koosolekult lahkunud, kuigi mitte protestiks Tääkeri teguviisi vastu, vaid sel lihtsal põhjusel, et nad ei tahtnud astuda omakaitsesse. Esimesena oli ära tulnud Tirmann ning varsti järgnenud talle frant Jürine ja mitmed teised. Omakaitsesse astujaid oli olnud vaevalt pool klassi ning Ahasel oli miskipärast kahju, et Käsperi üritus siiski mitte täit vilja ei kandnud. Mitte otse seepärast, et võitleval vabariigil oleks olnud sellest kasu, vaid Käsperi pärast, kes oma innukuse ja väsimatusega Ahase arvates siiski selle ilusa võidu oli teeninud kuhjaga.

Ahasele endale olid tulnud nüüd aga igavad ja rasked päevad. Igavad seepärast, et ei olnud midagi teha, sest klass oli suletud — juba järgmisel päeval ei olnud ilmunud kooli enam kedagi. Osa õppureid oli omakaitses, kus neist moodustati lööksalku, ülejäänuile olid isad-emad järele tulnud ja viinud nad maale, kus rahutute aegade tõttu arvati olevat ikkagi julgem kui linnas. Lõpuks ainult tema

61

ja Käämer kogu seitsmendast klassist olid jäänud ripendama linna, sest neil ei olnud kuhugi minna. Maal mõisas viletsat kandikohta pidavate vanemate juurde oli Ahas viimaseil aastail üldse puutunud harva, juba sestsaadik kui ta omal jõul ja venna abiga oli jaksanud elatada ja koolitada ennast ise. Samuti ei tulnud talle esialgu

nüüdki ette, et võiks minna rahutuks ajaks sinna kaugemale sõja selja taha, kuni ajad muutuvad.

Vana harjumuse tõttu oli Ahas esimestel vabadel päevadel katsunud endiselt õppida või lugeda häid raamatuid, mida ta ikka oli armastanud. Seda peamiselt seks, et töösse süvenenult vähemalt mõnekski ajaks unustada oma kisklevad mõtted ja kiusavad kahtlused. Kuid varsti pidi ta nägema, et sellest ei tule midagi. Ei olnud töötuju ega õiget tahtmistki, töö oli nagu kaotanud oma tõmbejõu, silmad jooksid küll raamatu ridadel, kuid peas keerles ja liikus midagi täiesti omaette. Ei olnud parata, tuli heita raamatud nurka ja minna sihitult lonkima mööda kõledat ja tühjenevat detsembrikuu linna. Kuid kaua ta oma juba päris viletsaks jäänud riietuse tõttu ei saanud sedagi, pidi tõttama oma toanurka sooja, kust aga uus rahutushoog kiskus ta peatselt jälle välja tänavale.

Aga mitte ainult see ebamäärane rahutus, millele ta ei mõistnud anda nime, ja igavus tegevuseta oleku pärast ei ahistanud neil päevil Ahast. Ta aineline seisukord oli läinud nüüd juba hoopis viletsaks ning samm-sammult hakkas talle lähenema kõige vastikum nälg, suurem kui kunagi enne. Endine pisuke rahatagavara oli peagu juba täiesti otsas ning kuidagi ta ei mõistnud mõtelda, mis peab niiviisi edasi saama. Uusi sissetulekuid ei olnud tal lootust hankida kustki, sest laiali olid läinud linnast ka kõik laiskvorstid ja puupead, kellele ta viimasel ajal väikese tasu eest oli andnud järeleaitamisetunde või «kompvekiraha» eest teinud koduseid kirjalikke töid, nagu eelkõige frant Jürisele.

Ainsaks seltsiks Ahasele neil päevil oli ainult Käämer. Viimane oli hankinud ei tea kust oma tibatillukese toa-ugeriku seinale kindralstaabi kolmeverstase maakaardi, muretsenud nööpnõelu ja valmistanud hulga punaseid lipukesi, milledega ta oli asunud märkima järjekindlalt edasitungiva punaväe vallutatud kohti. Seda maakaarti siis Ahaski käis pikkadel talveõhtutel Käämeri juures uurimas ja nägi nüüd oma silmaga, kuidas lähenev enamlaste

vägi oli sirutanud vabariigi ümber nagu verise ja tulise poolrõnga.

Ühel päeval, kui Ahas üksi lonkis tänaval, tuli talle vastu Käsper. Tormas parajasti kuhugi suure rutuga, vana jaapani püss seljas, kuid Ahast nähes jäi siiski seisma ja alustas juttu. Ahas märkas kohe, et Käsperil oli miskipärast erakordselt hea tuju.

«Tead, Ahas,» algas ta kohe pärast teretamist, «inglased on lõpuks ikkagi tulnud! Nende laevastik oli tookord sõitnud tagasi ainult Liibavisse, nüüd käidi sellel seal järel ja meie lootsid tõid ta Tallinna.»

Seal ep see Käsperi hea tuju põhjus siis oligi!

«Nii et buržuid ei pruugi enam Tallinnas paanikas olla?» naljatas Ahas.

«Meeleolu olevat Tallinnas kohe tõusnud,» seletas Käsper hoogsalt edasi. «Ja kommunistid, need pugenud kohe põranda alla, mässust ei tegevat enam juttugi. Meie asi hakkab nüüd paranema, kõige kardetavamast hädaohust on vabariik üle, vähemalt merepiir on kindel.»

«Aga maapiir?» küsis Ahas.

«Küllap hakkab paranema asi maalgi, kui kauaoodatud inglased on Tallinnas,» jätkas Käsper, «laevad tõid meile kaasa ka hulga sõjamoona, püsse ja kuulipildujaid, nii et sellest hädast hakatakse ka üle saama ega pruugita enam mehi saata rindele paljaste kätega.»

Kuigi kõik see Ahast õieti ei oleks pidanud huvitama, ometigi tegi see praegune sõnum talle miskipärast rõõmu. Või põhjustas selle rõõmu Käsperi hea tuju?

Vaikinud pisut aega, alustas Käsper samas teist juttu.

«Sa siis, Ahas, oled jäänud ikka oma endise otsuse juurde, et ei tule meiega?» küsis ta.

Ahas noogutas ainult.

«Olgu, Ahas,» sõnas Käsper, «talita ikkagi nõnda, kuidas pead paremaks, me ei saa sundida ju kedagi. Tahaksime küll hea meelega näha ka sind eneste seas, kui me loome vabariiki, Eesti demokraatlikku vabariiki. Aga see on igaühe südametunnistuse asi. Seepärast me ei sunni kedagi ja ma ei tee sulle etteheiteid, et oled meist eemale jäänud. Aga kui oled otsustanud ükskõik kunas astuda meie sekka, oled teretulnud alati. Kui kahtled, ära kahtle siis kaua, praegu pole aeg kahtlemiseks, vaid otsustamiseks. Ning veel, Ahas, eesti rahva iseseisvus ei ole kaugeltki nii

63

lootusetu, kui paistis alles mõned päevad tagasi, pea meeles sedagi. Ja nüüd nägemiseni, mul on rutt!»

Ning juba kiirustaski ta edasi, kohendades allavajunud püssirihma kindlamini õlale. Ahas vaatas talle järele ning jällegi tundis kahju. Siiski, kui hea oleks olnud praegugi minna ühes alati heatujulise, aktiivse ja sõbraliku Käspe-riga. Ent samas ta pidi mõtlema kadedusega, et mis on õieti viga Käsperil minna, kõik on ju tal selge, ainult sirge tee on ta ees, mida mööda ta rühib kindla veendumusega oma ülesseatud sihi poole. Ei tunne ta kahtluste painajat ega pettumuste mürki, kerge on ta hingel ja südamel. Ainult tema, Ahas, peab tundma otsustamatuse jõuetuse vaevu ning kahevahel kõikumise needust. Miks peab just temal olema see nõnda raske?

Õhtul, kui Ahasel igavuse peletamiseks jällegi ei olnud mujale minna kui Käämeri juurde, teatas ta ka sellele kuuldud uudist inglise laevastiku saabumisest. Käämer aga ei tahtnud seda esialgu kuidagi uskuda.

«Lori kõik,» naeris ta laginal, «kodanlased julgustavad ainult oma vägesid ja omakaitset uute kuulujuttudega!»

Ent kui Ahas seletas, et seekord küll enam ei ole tegu ainult kuulujuttudega, tõmbus Käämeri nägu tõsiseks ja ta vaikis tüki aega. Siis aga korraga pistis ta hirmsa vihaga kiruma:

«Ma ütlen, et nende kuradi venelastega ei ole ikka tõesti midagi teha! No mis asja nad tõprad magasid seni oma laevastikuga seal merel, et ei näinud juba sõja esimesil päevil purjetada Tallinna alla? Noh, nüüd on siis see käes, inglased on Tallinnas, mine võta veel! Paar päevagi varem oleksid nad võinud käia pommitamas, kui mitte muud, siis hirmu neile buržuidele, saadanaile, seal oleks ikka saanud teha! Ehh, neid tõpraid venelasi küll, millekski nad ei kõlba, kogu Maailmasõjas mängisid oma rumalat osa ja sihuke rahvas siis on korraga ära valitud uue maailmakorra eest võitlema! Ära mängivad nüüd käest töörahvagi suure idee!»

Ent rahunenud esimesest ebameeldivast üllatusest ja sellele järgnenud ägedusest, küsis ta:

«Ja see lihunikkude laevastik on Tallinnas muidugi ka väge maale saatnud?»

«Ei ole, olevat ainult laevastik ilma maaväeta,» seletas Ahas.

Käämer vilistas.

64

«Ah niiviisi, et maaväge ei olegi? Siis buržuide pikisilmi oodatud inglaste okupatsiooni ikkagi ei tule, ehhee!»

Ning juba ta oligi oma endises kuraasikas löögitujus, nagu ei oleks juhtunud midagi halba. Silmitsedes mõnd aega oma punaste lippudega märgitud maakaarti, jätkas ta:

«Asjal pole siis veel viga midagi! Vaata, Ahas, siin on merepiir ja siin maa. Magagu need inglise lihunikud pealegi oma laevastikuga seal Tallinna all ja kaitsku

buržuide öörahu punalaevastiku eest. Meie marsime rahulikult edasi maad mööda ja seda ei saa takistada ükski inglane. Toodagu või mitu laevastikku Tallinna alla, ei aita see midagi, kodanluse lõõg on ikkagi täis!»

Et Käämer ei olnudki valesti arvanud, selgus juba varsti. Nagu vastuseks sellele, et eesti kodanlikud ringkonnad väga olid juubeldanud vägevalt maailmariigilt saadud abi üle, langes kolm päeva hiljem punavägede kätte Rakvere ja kaks päeva veel edasi ka Valga. Kommunistlikkude polkude võidumarss jätkus ning endiselt põgenesid nende eest vabariigi kaitsesalgad kabuhirmus. Veretav poolrõngas Käämeri kaardil tõmbus vabariigi ümber aina koomale. Paranemist olukorras, millest Ahasele oli kõnelnud Käsper, ei olnud märgata millestki. Ei aidanud inglise laevastik ega selle toodud relvad. Rahvavägi neist uutest relvadest hoolimata näis olevat niisama jõuetu vabariiki kaitsma kui ennegi.

Ühel õhtul, kui nad olid läinud Emajõe äärde sihitult lonkima, jäi Käämer äkki seisma ja hüüdis: «Kas kuuled, Ahas?»

«Mida? Ah seda püssiraginat või? Näib küll, et see iga päevaga läheb linnas aina kangemaks,» vastas Ahas, märkamata midagi muud.

See oli tõesti imelik, kuidas linn neil päevil võis pragi-seda ööd kui päevad, kuid kes seal kogu aeg nõnda paugutas, ei teadnud õieti keegi.

«Ei, mitte seda!» hüüdis Käämer. «Terita hästi kõrvu ja kuula! Nüüd jälle, kuulsid?»

Seekord Ahas tõesti kuulis juba ka midagi muud peale pragina ja linnamüra. Kuski tümises madala, sügava häälega, nagu kauge kõu.

«Need on punased suurtükid, Ahas,» sõnas Käämer otse pühalikus hardumuses. «Pane tähele, see tuleb sealt Pihkva poolt, idast!»

Tüki aega kuulasid nad seda kauget salapärast tüminat,

kuni külm ihuliikmed ähvardas kangestada ja nad olid sunnitud koju ruttama.

«Täna kostab see mürin juba palju selgemini kui eile ja homme on ta veelgi selgem. Päästjad lähenevad, Ahas!» hüüdis Käämer ja kas rõõmu või kallalekippuva külma pärast kiirustas ta tantsides ja hüpeldes oma toaugeriku poole.

Järgmisel päeval see kaugelt kostev kõu kuuldus tõepoolest juba selgemini, millest võis järeldada, et punased suurtükid on veelgi lähenenud . ..

Ning ainult mõni päev hiljem, kui Ahas varasel hommikul oma korterist astus tänavale, et minna Käämeri poole aega viitma, ei võinud tal olla aimugi, et paneb jala juba Eesti Töörahva Kommuuna pinnale, mitte enam Eesti kodanlikus vabariigis. Koolilinn oli langenud, ilma et Ahas sellest oleks teadnudki, sest kõik eesti väeosad olid möödunud ööl jätnud linna saatuse hooleks ja põgenenud ülepeakaela mitmekümne kilomeetri kaugusele läände.

Leidmata Käämerit kodunt, kes perenaise seletuse järgi pidi olema kadunud juba eile õhtust saadik, läks Ahas siis sihitult lonkima kesklinna poole, teadmata midagi arvata sõbra seletamatust kadumisest. Linn paistis olevat erakordselt tühi, veelgi tühjem kui eelmistel päevadel, sest ainult harva liikus kauguses lumiseil tänavail mõni üksik inimene. Ahas ei mõistnud anda sellele esialgu veel mingit erilist tähendust, nagu sellelegi, et püsside paugutamine üle linna oli läinud äkki kohutavalt laialdaseks. Linna kohal rippuv hall talvine taevas pragina tõttu otse kubises ehmunud vareseparvedest, mis valju hirmunud kraaksumisega keerlesid üle majakatuste siia ja sinna.

Pisut maad linna poole tuli Ahasele tänavanurgal vastu kaks töölisriietuses meest, kes naersid ja kõnelesid nii kõva häälega, et kajas kogu tühi tänav. Ühel neist oli hõlma all valge jahukott, teisel midagi muud. Niipalju kui alaliselt mõttesse vajunud

Ahas nende juttu märkas hoomata, kuulis ta kõneldavat mingist mässust. Et aga mässujutte liikus rahva suus kogu aeg, siis ei mõistnud Ahas sellestki arvata muud, kui et Tallinnas kommunistid ehk siiski on üritanud mässu, hoolimata inglise laevastikust.

Ent siis tõmbas Ahase tähelepanu endale mingi punane paber, mis oli liimitud siiasamasse telefoniposti külge. See oli mingi teadaanne, aga ühtki inimest polnud seda lugemas. Ahaski pidi sellest esialgu ükskõikselt mööduma,

66

kuid lõi siiski silmad sinna. Vaevalt aga lugenud sellest esimese rea, ta otsegu kivines paigale ning ahne uudishimuga luges teadaande lõpuni.

Selles kõneldi, et valged väed on linnast lahkunud ning kodanike julgeoleku eest hoolitsemise on endale võtnud linna korrakaitse komitee, mis on koostatud kohalejäänud seltskonnategelasist ja tööliskonna esindajaist. Edasi seletati, et kuni punaste vägede kohalejõudmiseni on komitee usaldanud korravalve linnas kohalikest elanikest moodustatud ja sõjariistadega varustatud miilitsa kätte, ning kõik rüüstamised ja korrarikkumised kästi lõpetada kõige valjemate hoiatustega. Teadaande lõppu oli lisatud, et kõik teolt tabatud rüüstajad lastakse maha koha peal.

Mitu ja mitu korda pidi Ahas lugema teadaannet, enne kui ta järsust ärevusest vallatud peas hakkas hämaralt selguma see, mis alles nüüdsama linnas oli toimunud. Teadaandes kõneldi valgete vägede lahkumisest ja rüüstamisest ning samas meenusid talle need kaks vastutulnud töölist, ja nagu välk valgustas ta aju: linnas on olnud öösi kommunistlik mäss, rüüstamised ja tapmised! Ning kõigest sellest Ahas ei olnud kuulnud midagi, oli rahulikult maganud, kuna tänaval oli otsustatud koolilinna saatust!

Kuid mis siis nüüd teha, minna kiiresti koju tagasi oma toanurka või kõmpida linna poole edasi? Hirm teadmatuse ees sundis koju, kuid suur uudishimu lähemate teadete järele olukorrast tõmbas linna poole. Tüki aega seisis ta ärevusest ja külmast värisevana seal posti juures, jõudmata otsustada siia ega sinna.

Kuid on ta siis mõni rüüstaja, et ei tohi minna? Maha igasugune alandav argpükslus, ta on ju vaba kodanik ja rahulik linnaelanik, võib minna, kuhu tahab! Ning kiirel ja julgel sammul hakkas ta rühkima edasi kesklinna poole. Kuid sealgi ei olnud midagi muud, sama püssipra-gin, samad kisendavad vareseparved, mõni harv inimene ja kõikjal ainult need punased teadaanded. Risti ja põiki oli ta käinud linna läbi, nägemata ühtki sõjariistus meest ja saamata teada midagi rohkem, suundus siis jaama poole.

Käämer! meenus talle äkki ja ta pidi seisatama. Kus oli olnud tema kogu öö ja oli praegugi? Nagu mingi sisemine hääl ütles, et Käämergi oli olnud mässamas.

Jaamaeelsel puiesteel tulid Ahasele vastu mees ja naine, kes vedasid kiiresti kelku, jahukott peal. Mees vedas kõveras ees, kelgunöör üle õla, ja naine tõukas upakil

67

tagant. Pisut edasi vedeles rentslis teine samasugune jahukott, kuid lõhkine, ja hunnik valget sisu kõrval maas. Veel edasi sätendasid maas tallatud lumega võidu suured sõreda suhkru hunnikud ning üle tänava käisid sellest pikad valendavad rajad.

Rüüstamise jäljed, mõtles Ahas ja seisatas hetkeks. Suhkur neil aegadel oli peagu haruldane toit, eriti Ahasele, samuti kui peen valge jahu. Seda vedeles nüüd siin maas kõikjal ja nälginud Ahasel ei oleks pruukinud muud kui kummarduda, võtta toitu peoga maast ja süüa. Kuid vallandunud ärevuses oli ta unustanud praegu oma kõhu hoopis ja kiirustas edasi, tundmata mingit isu, kuigi ei olnud sel päeval söönud veel kuivanud koorukestki.

Jõudnud jaama, märkas ta kohe, et siin oli inimesi juba palju rohkem. Piletikassa ees oli isegi saba, kuigi müüki ei olnud ja luuk oli suletud. Seisis mehi ja naisi, lastega ja lasteta, enamikus korralikumalt riietatud kui tavaline rongideaegne sõidupublik. Kuid siingi mitte üht püssimeest, valitseva võimu tunnust, nagu kogu linnas.

«Kodanlus põgeneb,» mõtles Ahas, vaadeldes piletikassa ees sabas seisjaid, pinkidel konutajaid või närviliselt edasi-tagasi tammujaid.

Kuski kõneldi mingist laskmisest rahva peale, ent kui Ahas jäi uudishimulikult kuulatama, vaikisid kõnelejad.

Tundes väsimust toetus Ahas puhkama kuhugi vabale pingiotsale.

See on siis nüüd ikkagi toimunud, et kodanluse katse rajada oma iseseisvat riiki on lõplikult ebaõnnestunud, uitas ta peas mõte, kui ta seal pingil nõnda istus ja ringi vahtis.

Hinnates seda nüüd kui kummutamatut tõsiasja valdas ta hinge sealsamas kahjutunne, suurem kui kunagi varem. Lõpp on eesti rahva iseseisvusel! Tunnistades endale tõtt ta siiski kuni viimase silmapilguni oli oodanud oma salajas südamepõhjas nagu mõnd imet sõjaõnne äkiliseks pöördumiseks. Nüüd aga, kus juba koolilinngi oli antud käest ja veel nõnda kergesti, ilma mingisuguse lahinguta, enne punavägede kohalejõudmist, pidid kustuma Ahase hinges need arglikudki lootused.

Kuid mille pärast ta õieti nõnda muretseb ja kahju tunneb, pidi ta endalt küsima sealsamas. Muretseb täissöönud kodanluse pärast, kel on praegu rasked päevad! Kuid mis puutub siis kodanluse saatus Ahasesse kui proletaarlase

68

pojasse? Ainult nälgima oli ta pidanud siin kodanlaste vabariigis ning küllap oleks pidanud edaspidigi, kui see oleks jäänud püsima! Sootu vastupidi, rõõmustama peaks ta selle ürituse varisemise üle, mitte aga nutma!

Nõnda kõneles küll jälle üks pool Ahasest, ta mõistus, kuid ometi tundis ta hing rõõmu asemel hoopis midagi muud, hoolimata puudusest ja näljast, mida ta oli pidanud kannatama.. .

Juba mõnd aega nõnda pingil konutades ja närviliselt küüsi närides oli Ahas tahtmata pidanud hoomama kaht meest, kes seisid ta läheduses ja jutlesid isekeskis. Uks neist oli pikk, mustas karakullkraega talvepalitus, teine lühem, paguniteta ohvitserisinelis. Ühtepuhku oli karakullkraega mees piilunud Ahase poole ja viimasele hakkas seetõttu koguni näima, et nad kõnelesid seal temast.

Kuid mis võis neil olla temast kõnelda ja miks piilus see pikk mees teda kogu aeg? Mis oli tal temaga asja, võõral inimesel, keda Ahas kunagi varem ei olnud näinud? Ta oleks tahtnud praegu olla üksi, kellestki tähelepanematuna, ning see piilumine ja sosistamine hakkas teda häirima. Et pääseda võõra uurivaist pilkudest, tahtis Ahas tõusta juba pingilt ja minna linna poole otsima veel kord Käämerit, et kuulda sellelt, kuidas lood õieti on.

Enne aga, kui ta sai asuda oma kavatsuse teostamisele, oli karakullkraega mees ta juurde astunud ja ütelnud:

«Ei ole hea sellega täna ringi hulkuda.»

Ütleja oli tähendanud sealjuures Ahase peas olevale koolipoisimütsile.

«Miks?» küsis Ahas ja vaatas mehele imestunult näkku.

«Teadagi miks, pärast seda öösist lugu,» lisas mees ja läks oma kaaslase juurde tagasi.

Ahas oli jäänud seisma, nagu ta pingilt oli tõusnud.

Ei ole täna hea ringi liikuda koolipoisimütsiga ja peab olema ettevaatlik, arutas ta. Kuid miks siis? Pärast seda öösist lugu . . . Mis oli siis öösi juhtunud, et enam ei või käia koolipoisimütsiga? Aga, lõi ta sealsamas käega, mis puutub see siis õieti temasse,

ükskõik, mis võis juhtuda! Tema on erapooletu inimene, ei ole omakaitses ega rahva-väelane, ei ole teinud kellelegi kurja, on oma kooli õpilane, ei ole mingil moel häbistanud oma mütsi ja võib sellega käia ka kus ja kunas tahab!

Ning otse hoiatuse kiuste lõi Ahas oma koolipoisimütsi veel kindlamini pähe ja hakkas aeglaselt jalutama mööda

69

suurt ooteruumi edasi-tagasi. Küllap ta teadis, kelle vastu pikk mees oli manitsenud teda ettevaatusele, punaste vastu, kes praegu iga silmapilk võisid marssida linna ja ka siia jaamahoonesse. Kuid kas ei ole Ahas ise samasugune punane, samasugune proletaarlane ja kodanluse vihkaja, miks peaks ta siis kartma oma seltsimehi, kelle sõduriks on koguni ta lihane vend? Karakullkraega mees oli muidugi pidanud teda omasuguseks kodanlaseks, kes on tulnud siia ootama viimast rongi, mis, nagu räägiti, pidi minema veel Tallinna poole, et sellega enne punaste kohalejõudmist põgeneda. Ta ei teagi, et Ahasel pole tarvis mingit rongi, ei mõtlegi põgenemisele, tungigu või punased praegu vaksaliuksest sisse. Kohe läheb ta linna tagasi ja otsib seal üles Käämeri, oma punase sõbra, et arutada, mis tuleks nüüd kõigepealt ette võtta oma venna leidmiseks, kui punased on juba kohal.

Kuid ei läinud kõik kaugeltki nõnda, kuidas ta oli kavatsenud. Möödudes jutlejaist ja sammudes jaamaesise poole, oli karakullkraega mees uuesti ta juurde astunud ja lausunud juba päris tõrelevalt:

«Ma ütlesin juba teile, noormees, et ei maksa selle mütsiga ... Võtke ja pistke kohe tasku, rongini võite olla ka palja peaga!»

Ahas oli tahtmatult seisatanud. Tohoh, kust see krae on võtnud õieti säärase õiguse, et võib temaga tõrelda?

«Miks ma peaksin seda teie arust tegema?» küsis Ahas nüüd teravalt.

«No kas te siis ei tea, et linn on langenud ja eesti väed taganenud?» segas nüüd ohvitser vahele.

«Tean küll, lugesin uulitsal...» vastas Ahas.

«No näete,» ütles ohvitser. «Ja punased ajavad praegu just koolipoisse taga. Kas see lendsalk oli teie koolist, kes öösi märatsejate peale laskis?»

Ahas oli korraga jäänud vahtima mehele kui viirastusele .. .

«Kuidas? Rahva peale laskis? Koolipoisid?»

«Kas teie ei teagi veel? Olete siis teisest salgast? Poisid olid andnud kolm-neli kogupauku. Mitu inimest sai haavata. »

Ahasele paistis see uudis esialgu uskumatu, nii võimatuna näis see — koolipoisid olid tulistanud rahvast! Ahase meelest oli rahvas säärane suur ja puutumatu pühadus, et igaüks, kes oli julgenud tõsta tema vastu tapariista, oli

70

timukas! Veel selgesti mäletas ta oma poisipõlvest viienda aasta sündmusi, kus tapeti rahvast ning Tallinna Uuel turul oli korraldatud veresaun, millest kohutav kaja oli käinud üle kogu maa. Ahas põlvepikkusena oli kuulnud siis nii isa kui ka ema ja kõigi võõrastegi suust hirmsaid sajatusi ja needmisi rahva timukaile. Lihha ja verre olid kasvanud talle need needmised... Ja nüüd ta koolivennad, võib-olla koguni ta parimad sõbrad, nagu Käsper, Tääker, Mugur ja teised, olid toiminud samuti, veel jõledamaltki, olid surmavad püssiotsad pööranud oma rahva poole. . . Õuduseni vastik värin läbistas Ahase ihu ja ta ei saanud muud kui kogelda, niivõrd löödud oli ta:

«Rahva peale lasta.. . See on ju kuritegu...»

«Aga kui rahvas on kaotanud mõistuse? On üles ässitatud ja rüüstab?» küsis pikk mees.

Ahas väristas ägedasti pead.
«Poisid tegid õieti,» ütles pikk mees ringi piiludes sosinal. «Haavata sai ainult kolm punast ässitajat.»
Ahasele meenusid nüüd jahukotid ja suhkruhunnikud vaksalieelsel puiesteel.. .
«Mis neil siis üle jäi,» jätkas pikk mees, «kui rahvas nagu hull mässab ja märatseb? Neid oleks sinnasamma laouste ette ühes püssidega lömaks sõtkutud. Ah, ei märatsevat rahvahulka taltsuta enam muu kui tuli ja veri!»
«Muu kui tuli ja veri,» kordas Ahas ja ei olnud märganudki õieti, mil oli võtnud nüüd peast oma koolipoisimütsi, kägardanud selle värisevate kätega kokku ja pistnud taskusse. Siis oli ta jäänud meeste lähedusse liikumatult seisma, unustades hoopis, et alles äsja oli kavatsenud linna tagasi minna . . .
Vahepeal ohvitserisinelis mees oli lubanud minna jaamaülema kontorisse, ning tulnud sealt mõne aja pärast tagasi, teatas:
«Rongi ei tulevatki!»
«Ei tule? Mispärast?» küsis karakullkrae. «Ei tea. Olevat kaduma läinud. Kukkunud kraavi või sattunud enamlaste kätte!» «Kuidas enamlaste kätte?»
«Punased olevat juba raudtee Lehtses õhku lasknud ja kõneldakse, et ka Tapa olevat langenud.»
«Tohoh hull!» ehmatas pikk mees.
«Ja Tallinnas olevat mäss ...»
71
«Tallinnas mäss ...» kordas pikk mees tasasel häälel ja vaikis äkki.
Jäädi siiski ootama, kuigi teateid rongi ülesleidmise kohta ei tulnud ja rahvas piletisabastki hakkas pudenema laiali ja ooteruum tühjenema. Ootas Ahaski, mitte küll kadunud rongi, vaid õhtust hämarust, mille varjus oma kardetava koolipoisimütsiga mööda kõrvalisi tänavaid koju hiilida.
Kui ta nõnda seal tüki aega juba tumemeelsena oli konutanud, tuli talle meelde tükk kõvaks kuivanud leiva-põhja, mille ta eelmisel õhtul oli tänase päeva jaoks silma alt peitnud riiulile raamatute taha. See oli olnud tal ka viimne toidupoolis hinge taga ja ta pidi nüüd mõtlema, et kui imelik see ikka on — ta viimaste rahapennidega ostetud leivapätsist oli täpselt jätkunud punaste saabumiseni koolilinna. Kui saaks nüüd ainult koju ja süüa see leivatükk!
Lühike detsembripäev oligi varsti õhtule kaldumas. Jaama ooteruumis oli jäänud juba üsna vaikseks, pingid hõredaks ja piletikassa ees ei olnud enam hingegi. Läbi lahtiste uste hoovas ühes talvise külmaga sisse linnast kostvat püssiraginat, mis näis seal kogu aeg aina valjemaks minevat.
Masinlikult mätsutades taskusse topitud mütsi ja seirates enda ümber nagu väljasurevat elu, pidi Ahas kordama nüüd ohvitserilegi:
«See oma vabariigi asi on siis nüüd lõplikult nurjunud? »
«Võib-olla,» vastas see, kuid lisas samas vihase sööstiga: «Aga võib-olla ka mitte! Oh, oleks ainult vähegi mehi memmede asemel! Mõnisadagi meest, kellel oleks usku Eesti asjasse!»
«Usku?» küsis Ahas. «Kas teil on seda usku?»
«On ja peabki olema,» vastas ohvitser resoluutselt. «Pool maad on veel meie käes, sõjariistu saame ja liitlased aitavad. Kui mitte nüüd, millal siis? Millal?»
«Ja te arvate tõesti, et sõda on see ainuke tee?» küsis Ahas jälle.
«Iseenesest mõista,» vastas ohvitser. «Me ei saagi enam rahu teha. Meiesugustele juba armu ei anta. Räägitakse, et punased tapavad isegi vange ja tsiviilelanikke. Olge ettevaatlik. Olite ju ka lendsalgas?»
«Ei olnud ma kuskil lendsalgas,» vastas Ahas tumedalt.

«Ei olnud?» küsis ohvitser. «Miks te siis siin vaksalis vahite ja rongi ootate?»

«Niisama ajaviiteks ...» otsis Ahas. «Soe ruum, väljas külm, kodus kah külm... Ja ma ei tea õieti isegi, kuhu minna...»

«Tulge kaasa,» ütles ohvitser. «Kui rongi ei tule, lähme jala Viljandi poole. Muidu püüavad meid punased päris lõksu...»

«Või olete koguni ise punane?» küsis nüüd pikk mees.

«Ei ole ma punane ega valge,» vastas Ahas. «Aga minu arust on see ühtviisi metsik ja kole, kas tapavad punased või tapavad valged.»

«Aga noormees!» kihvatas nüüd ohvitser. «Me võitleme Venest sissetungivate röövlite ja kaabakate vastu, kes tahavad kägistada meie praegu-loodud vabariigi, — kas te siis sedagi ei taipa?»

«Küllap taipan,» vastas Ahas. «Aga tean ka seda, et see vabariik on puhtkodanlik, et seda juhivad nüüd ja edaspidi need, kes elavad tööliste verest ja vaevast, ja et need ei mõtlegi teostada sotsialismi, mis päästaks inimkonna ülekohtust ja ekspluatatsioonist.»

«Nojah, kodanlik, sotsialistlik, ekspluatatsioon,» sõnas nüüd ohvitser tüdinult ja ahastavalt, «juba paar aastat ei kuulegi enam muud kui ikka jälle neidsamu vägisõnu! Noormees, praegu peame kartma ainult üht ekspluatatsiooni ja vereimemist — seda, mida tulevad siia tegema selle nälginud «paradiisi» bandiidid! Laske nad mässavad siingi ainult mõne kuu — ja me oleme kõik paljad, nii et pole iva hamba alla panna rikkal ega vaesel.»

Ta ei saanud veel lõpetada, kui kostsid korraga raskete rautatud püssipärade hoobid vastu jaama kivipõrandat. Kui nad nüüd silmad ukse poole lõid, nägid nad sealt sisse astuvat salkkonna erariides püssimehi, punased sidemed varrukail. . .

«Noh, näe, kurrat,» kohkus ohvitser, «hakkasime siin lõugutama, ja juba ongi punased siin ...»

«Kohalikkude miilits,» tähendas karakullkrae.

Tulijad olid jäänud tropis seisma ukse lähedale. Salga juhiks näis olevat keegi suurekasvuline toore välimusega sõdur, kes valju rämeda häälega jagas käsklusi. Üksikuid püssimehi hakkas pudenema siia ja sinna. Paigale jäi ainult salgajuht paari-kolme mehega. Nende seas märkas Ahas oma üllatuseks Käämeritki, kel samuti oli punane

side varrukal ja püss risti seljas. Salgajuht oli hakanud keerutama plotskit, kusjuures ta altkulmu piilus pika mehe ja ohvitseri poole. Korraga pistis ta vihaselt kiruma, nii et kajas kogu ooteruum:

«Ühh, kurradi valgekaartlased ja koolipoisi-tattninad, verekoerad niisugused, nüüd on nad kadunud, kui oleks aeg meeste moodi kokku minna!»

Ühes ähvardusega lendas põrandale ka larakas sülge.

Samas oli ka Käämer märganud Ahast ja ruttas ta juurde.

«Ehee, siin sa oledki, vennas!» hüüdis ta. «Käisin sind ennist just kodus otsimas.»
«Otsimas?» kordas Ahas.

«Jah, jätsin sulle kirja. No mis sa siin hallitad, kulla semläk? Tule ühes, nüüd läheb lahti!»

«Ei tea,» vastas Ahas segaselt, «hulkusin mööda linna, tulin sooja...»

Samas Ahas nägi, kuidas salgajuht oli astunud ohvitseri ette ja mõõtis teda mõnitava pilguga.

«Noh, vase bezobrazije, kas nüüd on teie kord smirna seista?» irvitas ta.
«Ravnenije na praa-voo!»

Samas tõusis ta lai kämmal ja lendas ohvitserile vastu nägu.

«Kas veel on nižni tšin ainult tšuhhonskaja mõrda?» hirnus ta kõigest kõrist.

Ohvitser oli rängast teoga haavamisest sööstmas samas salgajuhi kallale, kuid see, karanud paar sammu tagasi, sirutas talle vastu löögivalmis täägi. Ohvitser nõksatas läikiva tera ees tagasi ning vastas siis ainult:

«Olen eestlane nagu teiegi, ma ei ole kunagi alamväelastega nii toorelt ümber käinud nagu teie minuga!»

«Ühh? Vidali, vidali! Tunneme!» käratas salgajuht. «Oled muidugi valgekaartlane, lihunik nihuke, aga jäid maha, püksid hakkasid püüli sõeluma? . . . Hei, tulge kontorisse, kuulame järele, mis svinstvosid sa oled teinud ja kus on su seltsimehed. Ja sina kah, karakull,» pöördus ta põlglikult pika mehe poole. «Šagom marš!»

Vägivallale alistudes hakkas ohvitser pikkamisi jaama-kontori poole sammuma, ta järel areldi pikk mees.

Ahasele oli mõjunud kogu sündmus äärmiselt masendavalt. Ta vangutas pead ja tähendas Käämerile halvustavalt:

74

«Ah siis niisugused suure-rusika-mehed ongi need, kelle hulka sa mind kutsud ...»

«Buržuidele just kak rass!» itsitas Käämer kahjurõõmsalt. «Või arvad, et valged talitavad meiega siidkinnastes? Aga tont nendega. Kuule, vennas, mind saadeti staabist nendega kaasa sidepidajaks ja ma pean kohe tagasi minema. Tule ühes, nüüd on sinugi naljapäevad lõppenud, homme on päris-punaväed linnas ... ja siis alles näitame!»

«Ah siis näitate ühes venelastega, kuidas eestlasi peksta ja tappa tuleb ...»

«Jõrab kui kõige viimane valgekaartlane,» lahmas Käämer. «Ime, et sa oma usuisa Käsperi bandega kaasa pole läinud. Sa ju tead ometi, et nad eile juba oma lihuniku-ametiga siin peale hakkasid... No kurat, kui me homme veel kustki mõne neist leiame!...»

«Tean ja ei kiida seda rahva peale laskmist sugugi,» möönis Ahas. «Aga kas neid siis sellepärast kohe. ..»

«Või nii!» kihvatas Käämer. «Neid nõndanimetatud koolivendi oled sa valmis ihu ja hingega kaitsma. Läheksid nendega vist oma lihase vennagi vastu.»

See kallaletung ajas Ahase lausa vihale.

«Aga ei,» põrutas ta jalaga, «ma juba ütlesin sulle, et ei! Ma ei taha tervet seda sõda, ei ühtki vennatapmist, kuuled sa, ei taha, ei taha! Kas siis tõesti ei ole mõnd kolmandat teed?!»

«Kes ei ole meie ja sotsialismi poolt, on meie vastu,» rõhutas Käämer karmilt. Ning lisas kohe kärsitult: «Ära pirise, ma pean kohe staapi tagasi minema! Tule aga kaasa!»

«Mõtlesin, et lähen õige maale oma vanemate juurde,» vastas Ahas segaselt. «Seal saab ehk vähemalt natuke süüa.»

«Oled sina aga hale mehike!» õrritas Käämer sarkastiliselt. «Vaata aga, mis mõtteid sa mul haud. Oma verivaese proletaarlasest isa kaela tahad ennast nuumama minna — nüüd, kus mehi siin on nii tarvis. Häbi sul ei ole sihukest asja rääkida, ise terve ja tubli mees!»

«Kui mul häbi ei oleks, kas arvad, et oleksin veel siin? Aga nälg on juba nõnda vali, et. . .»

«No kurat,» vandus Käämer, «ma ütlen sulle, tule staapi, homsest päevast peale on sul pajuk prii. See on sihkram kui sihker!»

«Staapi?» kordas Ahas. «Koos venelastega meie endi

75

vastu võitlema? Ei, kuuled sa, mitte iialgi, ei, ei, ei! Surgu ma ennem või nälga!»

«No haluita siis siin vaksalis,» viskas Käämer nüüd tigedalt, «saab näha, kui kaua sa haluitad! Igatahes oled sa staabis alati teretulnud!»

Ning sõbrale kätt andmata viskas ta püssi õlale ning tormas välja, kadudes seal varsti pragisevasse hämarusse.

Ärritunult ja masendunult oli Ahas jäänud kõndima mööda jaamahoonet, mis oli jäänud juba täiesti tühjaks. Ainult perroonil käisid, nagu läbi ukse oli näha, kaks punase sidemega püssimeest. Väljas oli juba peagu pime. Ent parajasti, kui Ahas kiskus oma kulunud palitu hõlmu koomale, et juba küllalt varjava pimeduse katte all kodu poole hiilida, kuulis ta jaama kontorist korraga kolinat, rüselemist ja summutatud karjumist. Ahas seisatas poolel sammul, palitunööp peos. Mis see oli? Seal olid ju need punakaartlased ohvitseri ja pika mehega .. .

Sealsamas aga avanes kontoriuks ja selle kaudu tormas ooteruumi ohvitser, pikk mees järel. Mõlemad nad kandsid ilmseid võitluse jälgi, sest pika mehe kõva valge krae oli katki rebitud, kaelaside eest ära kistud, ohvitseril aga sinelihõlmad pärani.

«Noh, need nii kähku meile järele ei pääse,» sosistas ohvitser ja Ahas märkas nüüd ta teises käes ka revolvrit. «Nüüd ruttu välja Viljandi teele!»

Nad olid juba minemas, kui märkasid ahju ääres konutavat Ahast.

«Noh, teie ka veel siin!» hüüatas ohvitser. «Tulge kaasa, ruttu, enne kui on hilja!»

«Kuhu? » küsis Ahas.

«Viljandi poole, välja, eks siis näe!»

«Ei tea,» põikles Ahas. Kõik oli tulnud nii järsku. Hirmus raske oli äkki otsustada.

«Kurat teiega, jääge siia, kui tahate,» lõi ohvitser vihaselt käega ja suundus minema. Ning varsti olid nad pika mehega uksel, kust kadusid pimedusse.

«Oodake, ma tulen!» hüüdis nüüd Ahas ja kiirustas neile otsustaval sammul järele.

76

6.

Tükk aega oli mindud läbi hämara talveöö mööda tühja maanteed ning varsti oli langenud koolilinn oma praginaga kaugel selja taga. Taevarannal paistis sellest ainult veel ähmast tulekuma.

«Küll on ikka häbiasi anda Tartu nõnda ilma võitluseta käest ära,» alustas karakullkraega mees mõne aja pärast.

«Muidugi häbiasi,» sõnas ka ohvitser.

«Kõik liitriikide süü,» jätkas karakullkraega mees. «Inglased saatsid küll oma laevastiku Tallinna, aga mis see aitab? Punased tulevad maad mööda. Keda sa neile vastu saadad?»

«Küll juba oleks saata,» vastas ohvitser ägestudes, «kui inimesed aina ei väriseks, kõhkleks ja kahtleks!»

«Seda küll, aga liiga suurte jõududega tullakse ju kogu aeg peale. Kus sa nüüd ikka saad suure Venemaa vastu!»

«Suurte jõududega,» tähendas ohvitser mõrult. «Brigaadi staabi andmete järgi opereerib punastel siin ainult tuhandemeheline vägi. Veel paar päeva tagasi oli meil siin kahe- või koguni kolmekordne ülekaal. Aga kus see nüüd on?»

«Jah, on ikka hale see meie vabariigi värk!» ohkas karakullkraega mees. «Ei aita ka mingi ülekaal, kui oma rahvavägi pistab mässama ja rüüstama! Või kuidas see kõik õigupoolest nii läks? »

«Kurat seda teab! Mobiliseeritud maganud Krasnojarski kasarmutes roodude kaupa palja jalu maoli maas ja streikinud, et kui neile uusi saapaid ja varustust ei anta,

siis frondile nad ei lähe. Balahhovitši bande pistnud eile Tartu alt minema. Meie meestele antud käsk linna kaitsma asuda. Mehed pistnud märatsema. Murdnud ladude uksed lahti, toonud kuulipildujad välja ja läinud salkade kaupa ühes rahvaga linna rüüstama. Õhtul polnud linnas muid kindlaid väeosi kui koolipoiste omakaitsesalgad. Aga mis nemadki üksi jõudsid teha? Rahvaväelastel sõjariistad käes ja mässavad, rahvas aga enamlaste poolt üles kihutatud. Muudkui põgenesid, sest päästa polnud enam midagi.»

«Oijah, küll võis ikka linnas öösi põrgu olla! Oleks veel, et punased, aga lausa oma rahvavägi! Ei, ei ole ikka eestlasest sõjameest, ei ole,» halises nüüd pikk mees.

«Kurat, miks ei ole, kui ta tahab,» kihvatas ohvitser. «Maailmasõjas olid kõik meie mehed kangelased. Aga vaat,

77

praegu ei ole neil usku oma asjasse. Niisama nagu teilgi! Kõik aina hädaldavad, kõhklevad, süüdistavad üksteist, liitlasi, Balahhovitši ja kurat veel teab keda! Aga ise ...!? Olen juba paar nädalat frondil, aga ma ei ole näinud veel ühtki õiget lahingut ega õiget taganemistki. Paar pauku, ja mehed juba plagavad. Ja teie siin selja taga olete veel haledamad. Ainult koolipoisse ja üliõpilasi võib usaldada.»

Pikk mees kehitas õlgu ja jäi solvunult vait.

Alles nüüd oli Ahas saanud umbkaudsema pildi kõigest sellest, mis koolilinnas eelmisel ööl oli juhtunud. Ning veel enam kinnitas see nüüd ta esialgset arvamust, et Eesti iseseisvusega on kõik ikka lõplikult läbi...

Aga kui see on nõnda, miks ta siis praegu põgeneb siin ühes nende tundmatute meestega? Ja üldse, kui eesti rahvavägi on lõplikult löödud, kuhu siis punaste eest saabki põgeneda? Varem või hiljem nad ujutavad oma vägedega üle ju terve maa ning varsti ei olegi nende eest enam kuhugi minna. Kõige veidram Ahase meelest oli aga see, et oma arust tal poleks ju tarvis põgeneda kuhugi, aga põgeneb ometi!

Sügaval ööl, kui mahajäetud koolilinna kuma taevarannal oli juba kustunud, peatusid nad üksiku väikese majakese ees, mis asetses otse maantee kaldal. Ohvitser põrutas revolvripäraga madalale uksele, misjärel varsti keegi sirutas oma karvase näo läbi ukseprao välja.

«Kas saaks kuidagi öömaja kolmele mehele, vanataat?» küsis ohvitser.

«Teap seda, põle just ruumi, ku põrandal...» ümises karvanägu ja ajas ukse pärani. Ei olnudki ses hurtsikus muud kui ainuke tuba, milles põles vilets «tattnina», valgustades vana sängilogu nurgas.

«Sedasi, ku just palla põrandaga... põhku ega einu mul põle...» mühatas karvanägu uuesti ja istus haigutades ja igalt poolt end kratsides nagisevale koikuveerele.

«Käib küll, vanataat, aitüma sellegi eest, parem ikka kui lumehanges!» vastas ohvitser.

Ja juba ta oligi selili paljal põrandal, papaaha ja revolvrit hoidev käsi risti pea all.

Karakullkraega mees aga kõheles ja sättis kaua, enne kui sai enda puhtas ja hästihoitud palitus ligastele põrandalaudadele.

«Teap, siuksed saksikud mehed isi, kuidas te nõnna

78

südaüüsi päris jalamehed siss,» küsis vanamees tüki aja pärast, kui ohvitser juba magas.

«Rongid ei käi enam, taat, ja posthobuseid pole kah,» vastas karakullkraega mees.

«Ah et rongid ei käi, teap, siin kandis põle olnd seda tuisku just...»

«Punased on juba Tartus, sellepärast...»

«Ah et otsaga Tartus juba teesed ...» ümises vanamees endise rahuga, nagu poleks kuulnudki mingit suuremat uudist.

«Te siss põgenikud või nõnna...» mühises ta veel ja hakkas koikusse tagasi pugema. Nähtavasti oli talle nüüd selge sääraste ebaharilike sakste ööbimine ta tare põrandal ja varsti ta norskas juba õiglase und, nagu oleks talle täitsa ükskõik, mis maailmas sünnib.

Mis mees see sihuke on? pidi Ahas mõtlema kõvadel põrandalaudadel rahutult üht ja teist külge pöörates. On ta punane või valge? Kuid sealsamas pidi ta möönma, et miks üks inimene peab olema just kas punane või valge, nagu ei saaks ta olla mitte kumbki. Mis oli ta siis ise? Ei punane ega valge... ja miks ei võinud see vanamees seal olla samasugune, ei punane ega valge, vaid lihtsalt inimene, kes elab oma hurtsikus ...

Hommikul ärgates oli karakullkraega mehe esimene mure küüthobune. Karvane vanamees, seistes oma hurtsiku lävel, juhatas neid mõni verst edasi kahele teeharule, kus pidi asuma suur küla rikaste taludega. Küla asus juhatatud kohal tõesti, kuid kuudiks ei olnud seal saada enam hobusevarssagi.

Ahas ja ohvitser olid jäänud maanteele ootama, kui karakullkraega mees oli läinud hankima hobust. Tükk aega oli ta ära ja maanteele jäänud nägid, kuidas ta käis ühe talu õuest teise, kuid tuli lõpuks siiski tühjalt tagasi.

«Balahhovitš!» vehkles ta juba eemalt.

«Mis? Siin külas või?» küsis ohvitser.

«Ei ole enam, taganenud siit oma bandega eile läbi ja viinud kõik hobused. Ja mitte üksi hobused, tühjendanud ka talude aidad viimseni. Ühe peremehe lasknud maha, kui see kära tõstnud paljaksriisumise vastu. Ka mitu vana naist olevat ära vägistanud.»

«Seda ta mõistab!» äigas ohvitser. «Kust juba Balahhovitš üle käinud, ei seal kasva enam rohigi!»

«Kas pole ometi lugu,» kirus karakullkraega mees,

79

«minul kui valitsuse ametnikul oleks õigus kasutada kroo-nuküüti, aga nüüd kõmbi jala! Kõik teie sunniku Balahhovitši pärast!»

«Või meie Balahhovitši pärast!» pahandas ohvitser. «Ei tea, kes meile selle raisa siia kaela sokutas, kogu lõunarinde hirmutise? Kas mitte Tallinn oma ministeeriumide ja valitsus oma kõrgemate ametnikkudega?»

«Jah, aga Balahhovitšil öeldi olevat kõva sõjavägi! Vähemalt siis kõneldi sellest ministeeriumis, kui ta oli alles seal Pihkvas.»

«Ja selle andis samuti ära nagu nüüd Tartugi! Tore liitlane meil kaelas küll Tallinna armust!» salvas ohvitser.

«Jah, aga kust saab siis küüti?» küsis karakullkraega mees, hoomamata ohvitseri teravust. Ta oli jäänud seisma keset teed ja vahtis seal ümberringi.

«Ei siit ole enam mingit lootust seda saada, tuleb minna jala nii minul kui teil, kuigi minul kui tegevväe ohvitseril oleks sama õigus kasutada küüti kui teil,» vastas ohvitser.

Mindi siis jälle jala, ees pahane riigiametnik ja taga-tipus vaikiv Ahas. Tuli veelgi maanteeäärseid külasid ja talusid ning karakullkraega mees katsus uuesti õnne. Kuid siingi oli lugu sama, vene valgekaartlased olid võtnud igalt poolt hobused või paremal juhul vahetanud need oma vanade jalutute setukate vastu. Nähes, et tõesti ei ole loo-tust saada küüti, jättis karakullkraega mees lõpuks asjatud otsimised ja vantsis siis kõrvale vahtimata edasi.

«Kui ei saa küüti, siis süüa ikka peab saama!» sõnas ohvitser mõne aja pärast.

Pöörduti nüüd esimese ettejuhtuva suurema talu poole.

Ahas jäi aga maanteele ja ütles, et ootab siin, kuni teised käivad söömas.

«Kuidas? Kas teie ei tahagi veel süüa?» küsis ohvitser. «Minu kere on juba eilsest saadik nõnda hele, et pistaks või toorest hobuseliha.»

«Tahaksin küll, aga...» sõnas Ahas ega lõpetanud. Ainult juba söögile mõteldes käisid tal neelud.

«Tahaksite küll, aga otsima ei tule?» imestas ohvitser.

«Ei ole raha ...» vastas Ahas vaikselt.

«Arvate, et mul on?» naeris ohvitser korraga. «Juba üle kuu olen ma rindel, aga palka ei ole näinud veel pennigi. Vabariigil ei ole raha ja oma kaasavõetud margad on kah juba ammu läbi... Aga süüa peab saama inimene ka siis,

80

kui ei ole raha. Sõjameest ja põgenikku peab toitma igaüks. Tulge kaasa ja loril lõpp, ei maksa olla nii häbelik oma hädaga!»

Imelik, kuidas Ahasel nende sõnade juures käis rinnust läbi soe sõprustunde laine selle võõra ohvitserisinelis mehe vastu, kes kõneles nõnda lihtsalt ja otsekoheselt. Ka temal ei ole raha! Kuid ta tunnistas seda ilma igasugu piinlikkuseta!

«Kui just rahas küsimus, siis seda juba leidub,» sõnas karakullkraega mees ja nad suundusid nüüd lumiste väljade keskel paistva üksiku talu poole.

Jõudnud õue, ei näinud nad seal liikumas aga inimese hingegi. Kogu talu oli nagu surnud ja elanikest maha jäetud. Lauda- ja talliuksed olid pärani lahti, maas lumel vedeles suuri loomakondi-hunnikuid ja õlesasi, paistis laiu rattajälgi, nagu oleks siit hiljuti kolitud. Allõues, aida ja lauda vahel oli koer ketiga kongi küljes. Kuid see ei teinud võõraste tulekul niuksugi, vedeles õis j alu maas, verine keel irvis hammaste vahel, oli koolnud .. .

«Siit on punaste eest juba põgenetud,» tähendas karakullkraega mees.

«Ei usu, ennem on need Balahhovitši jäljed,» arvas ohvitser ja põrutas talumaja uksele.

Ta oli õigesti arvanud, sest põrutusele tõesti avati uks' ja sellest väljus kartlikult, kuid salavaenuga vastu kissi- ' tav kõhnavõitu vanamees, kel oli halle karvu kõrvade kohal ja lühikeseks nöbitud habemes.

«Kas saaks natuke süüa, peremees?» küsis ohvitser.

Vanamees kissitas silmi, piilus tüki aega ja köhatas siis, enne kui küsis, ohvitseri küsimust hoomamata:

«Kes te olete siis sihukesed?»

«Sõjapõgenikud,» vastas ohvitser.

«Süüa,» vastas nüüd alles vanamees, «kust ma seda süüa teile võtan? Ei ole enam endalgi midagi suhu-silma pista, näe, vene valgekaart oli ööd siin ja riisus talu pal-jaks. Ei ole mul enam hobust, lehma ega lammastki. Minge vaadake ise, kui ei usu, uksed kõik pärani. Aidastki viidi viimne kui viljatera, konge nüüd või vastu talve välja!»

«Me maksame, ei tahagi muidu, kui saaks ainult piima-leibagi,» ütles karakullkraega mees.

«Maksu nüüd või,» viskas peremees käega, «kui oleks, ei keelaks, aga näe, sahvergi tehti tühjaks, piimatilga jõid

81

nahka ja mida juua ei jõudnud, selle virutasid ühes liudadega vastu põrandat puruks. Perenaine ulub hommikust saadik tühjas sahvris kausikildude juures.»

«Siis teilt ei saa raha eestki?» küsis karakullkraega mees jälle.

«Ime küll, raha eest hakkaksin ma keelama, kui kõik riisutakse juba päris muidu käest ära! Aga talu on paljas, saate aru, päris paljas! Te teate ehk seletada, mis valitsus seal Tallinnas nüüd on, et käsib rahva üle maa paljaks riisuda ja nälga jätta?»

«Kuidas käsib paljaks riisuda?» küsis karakullkraega mees.

«Jah, käsib, nõnda need valgekaartlased siin rääkisid, et võtavad Eesti valitsuse käsul rahva käest vara ära,» seletas peremees.

«See nüüd küll õige ei ole, Eesti valitsus ei luba, veel vähem on käskinud rahvast riisuda, vene valgekaart rüüstab siin omaenda voliga.»

«Aga miks siis Tallinna valitsus ei keela seda?» küsis vanamees tõusma hakkava vihaga.

«Mine ja keela neid,» sõnas karakullkraega mees, «vähe võimu on meie valitsusel, selles see on, rahvas ei toeta üksmeelselt oma valitsust.»

«Rahvas ei toeta!» osatas vanamees põlastusega. «Mina küll ei mõista, kuidas keegi saab toetada sihukest valitsust, kes igasugustel masuurikatel ja röövlitel laseb vabalt riisuda ja rahva vaevaga kogutud varast paljaks teha? Mina enne toetasin küll, aga nüüd mitte enam, tulgu või punased, mulle ükskõik! Ega need valgekaardist ikka enam hullemad saa olla!»

«Keda te siis lõpuks toetate, punaseid või?»

Vanamees lõi äärmises meelehaiguses käega.

«Keda kuradit ei mõista enam toetada, enne ikka sai arvatud, et see Tallinna valitsus nagu oma ja peaks selle poole hoidma. Aga keda sa hoiad, kui lastakse neid vene lojuseid siin tõmmata ja rüüstata? Jah, mis asja ma siis toetan, kui valge on sihuke sama röövel kui punanegi?»

«Läki!» ütles karakullkraega mees ohvitserile ja nad pöördusid minekule.

«Te tulete sealt linna poolt, kas olete kuulnud, kui kaugel need punased juba on kah?» hüüdis vanamees neile väravalt järele.

«Ega nad väga kaugel enam ole,» vastas ohvitser.

82

«Viimne aeg juba eest ära hakata minema,» lisas karakullkraega mees.

«Ei hakka mina oma konte siit kolistama enam kuhugi! Mis asja ma põgenengi, paljaksriisutud inimene, mis mul punastest ikka karta, tulgu pealegi!»

Lõuna paiku nad olid jõudnud väikesesse Puhja alevisse, kus otse oma silmaga võisid näha valgekaartlaste vägitegu. Keset laia turuplatsi kiriku ees seisis üksik talumehe hobune reega, mille ümber vehkles ja käratses hulk halle sineleid. Paar soldatit hoidis hobust suu kõrvalt, mõned kiskusid parajasti talumehelt sooja lambanahkset kasukat seljast ning hulk mehi askeldas reel, kust kostis naisterahva appihüüdeid.

«Mis seal siis lahti on?» ühmas karakullkraega mees.

Ohvitser ei lausunud midagi, oli jäänud seisma ja vaatles ainiti stseeni. Siis nähtavasti ei kannatanud ta seda enam, haaras revolvri pihku ja jooksis käratsejate suunas.

«Kuhu te lähete, ärge minge ometi!» hüüdis talle karakullkraega mees järele.

Ohvitser aga ei kuulanud ning varsti ta oli jõugu juures ja käskles seal vene keeli:

«Laiali minna, laiali minna! Jalamaid laiali minna!»

Keegi aga ei näinud hoolivat ta käsklusest, sest kära ja sagin jätkus jõugus endiselt. Veel paar korda käratas ohvitser venelastele ja nähes, et see ei mõju, pani lõpuks tegevusse oma käed. Haaras ühel ja teisel turjast, hakates pilduma rõvedalt hirnuvaid venelasi reelt laiali.

«Nüüd sünnib midagi, pange seda tähele!» hüüdis karakullkraega mees hirmunult. «Kellele siis seda ometi tarvis on, — mis ta tükib sinna!»

Ning sündiski. Ahas kuulis, kuidas hakkas kostma hirmus ropp venekeelne sõim, ja nägi, kuidas samas tõusid ka venelaste rusikad ja püssipärad... Üks venelane, püksid rebadel, kelle ohvitser oli esimesena reelt lumme tõuganud, tõusis maast, haaras mõõga tupest ja tõstis selle halja tera. .. Mehel endal, olid jalad mähitud põlvini kaltsudesse, otsas pastlad või midagi muud, ning jämedad olid need kui elevandil...

Enne aga, kui see elevandij algad ega mees sai langetada oma mõõga, sirutas ohvitser ta poole oma käe ja kõlas pauk. .. Elevandijalgadega mees kukkus tagasi lumme, pillates peosoleva mõõga, ja jäi liikumatult lamama .. .

Kogu rüsin ja liiklemine jõugus oli nüüd äkki lakanud,

83

samuti kui venelaste ropp sõim... Ning järgmisel silmapilgul, kui ohvitser oli enese ümber pööranud ning tõstnud ähvardavalt revolvriotsa, pages kogu jõuk ülepeakaela laiali, peites end alevimajade ja kirikumüüride taha, hoolimata sellest et kõigil olid püssid risti seljas ja paljudel ka mõõgad puusas. Lamama jäi ainult elevandijalgadega mees...

«Mis asja te tolgendate siin päise päeva ajal keset fronti oma hobusega ja veate veel naistki kaasas! Kasige jalamaid koju!» kuulis Ahas vihast ohvitseri kärkivat talumehega.

Viimane ei lasknud käratada endale kaht korda, nagu välk oli ta reel ning seistes seal püsti, naine upakil heina-hunniku otsas, kihutas ta tuhatnelja alevist välja, piitsutades ja nõõtades hobust kui pöörane.

Aeglasel sammul tuli ohvitser sündmuspaigalt oma kaaslaste juurde, pistes alles siin oma revolvri tuppe.

«Seda ei oleks tarvis olnud,» laitis karakullkraega mees ja piilus kartlikult ringi.

«Pidin ma siis teie kombel rahulikult pealt vahtima, kui need vene tõprad riisuvad rahulikke elanikke ja vägistavad naisi? » küsis ohvitser ärritatult.

«Aga sellest võib tulla nüüd halbu sekeldusi,» tähendas karakullkraega mees uuesti.

«Mulle, mitte teile, olge mureta! Ja ärge unustage, et ma olen ohvitser, mitte teiesugune eraisik, ja see paneb mu peale ka kohuseid!»

Karakullkraega mees ei vastanud nüüd midagi ja nad jätkasid teed läbi alevi, kuna mahalastu jäi vedelema sinnasamasse keset turuplatsi. ..

Kuid sekeldused, mida karakullkraega mees nõnda oli kartnud, tulid tõesti. Vaevalt olid nad väljunud alevist mõnisada sammu, kui kuulsid oma selja taga hobusekap-jade plaginat ja nägid endile järele ajavat salka ratsanikke.

«Noh, näete nüüd, kas ma ei ütelnud!» hädaldas karakullkraega mees hirmust lõdisedes. «Mis meist nüüd saab! Minna ei ole ka kuhugi siin lagedal teel!»

«Ärge hädaldage,» vastas ohvitser rahulikult, «see asi ei puutu karvaväärtki teisse ja ma ei ole palunudki teid sellesse segada!»

Ta oli tõmmanud samas uuesti oma revolvri tupest, pöördunud ümber ja jäänud seisma keset teed.

Ratsasalga lähenedes nähti selle eesotsas toredas mund-

84

ris kardpagunitega ohvitseri, kelle pika ratsamõõga nikkel-tupp läikis juba kaugele.

Mõnikümmend sammu maanteel seisvast ohvitserist peatusid ratsanikud ning tantsiskleval täkul istuv kard-pagunimees hüüdis:

«Olete teie see, kes laskis maha mehe meie väeosast?»

«See on nii, härra porutšik, lasksin alevis maha ühe vägistaja, kas teie väeosast või mujalt, on mulle teadmata,» vastas ohvitser.

«Siis on mul käsk teid staapi viia!»
«Kuhu staapi ja kelle käsk?»
«Mul on käsk Talabski otrjadi ülemalt kapten Mikošalt!»
«Siis ütelge oma kapten Mikošale, et tal ei ole mingit õigust tülitada eesti väe ohvitseri, kel on täita eriülesandeid!»
«Olete ohvitser?» küsis kardpagunimees.
«Olen eesti rahvaväe leitnant, härra porutšik!» vastas ohvitser, rõhutades kardpagunimehe madalamat aukraadi.
Kardpagunimees sattus kõrgema aukraadi tõttu silmanähtavasse segadusse ning näis, nagu ei teaks ta, kuidas toimida.
«Kui olete ohvitser, pange siis oma laskeriist käest ära!» hüüdis ta.
«Mitte enne, kui teie mehed on pannud kõrvale oma püssid!» vastas ohvitser.
Kardpagunimees hõikas nüüd üheainsa sõna üle õla tagasi ning ratsanike kaenlas olevad laskevalmis püssid visati selga.
Samal ajal pistis ka maanteel seisev ohvitser oma nagaani tuppe.
«Nüüd lubage küsida, härra leitnant, kapten Mikoša nimel, mis õigusega segasite te end teise väeosa siseasjadesse?»
«Teise väeosa siseasjadesse, härra porutšik,» ägestus ohvitser, «on see väeosa siseasi, kui teie distsipliinilagedad alamväelased terroriseerivad rahulikke elanikke ja tarvitavad naiste kallal vägivalda? Mina olen ohvitser ja mul on õigus igal pool kuritegelikku ollust korrale kutsuda!»
Kardpagunimees naeratas üleolevalt oma õhukeste huultega.
«Ikkagi, härra leitnant, ikkagi. . . meie meeste korralekutsumiseks oleks olnud teil võimalus kasutada harilikku
85
teed, teatada juhtumist väeosa staapi või tuua distsipliini vastu eksinud isiklikult sinna.»
«Seda on teil hea ütelda, härra porutšik,» vastas ohvitser pilkavalt, «nõnda saab talitada ainult distsiplineeritud sõduritega, kuid mitte teie kõrilõikajate ja röövlitega. Enne kui ma seda harilikku teed sain kasutada, pidin ma tarvitama laskeriista kui ohvitser. Sellega ma ei eksinud karva-väärtki frondimäärustiku vastu, kui see teile on tuttav, härra porutšik!»
«Küllap, härra leitnant.»
«Siis teate ka väga hästi, härra porutšik, et igal ohvitseril on õigus alamväelast jalapealt maha lasta, kui see on tõstmas ta vastu oma sõjariista, ükskõik, on tegemist oma või võõra väeosaga.»
«See on mulle uudis, härra leitnant, ähvardas meie alamväelane teid sõjariistaga?»
«Mul on siin kaks tunnista j atki, kui tarvis, härra porutšik, kes nägid, kuidas teie alamväelased tõstsid püssipärasid ja mõõku, kui ma neid korrale kutsusin!»
«Usun teie ohvitserisõna, härra leitnant, see on siis hoopis teine asi, mis oli mulle tundmata!»
Ta tõstis auandmiseks käe, pööras ratsu ümber ja kihutas oma salgaga alevi poole tagasi.
«Niisugune sodi!» kirus ohvitser, kui nad jälle rahulikult oma teed jätkasid. «Sodide sodi, ja niisugustega peame kindlustama Eesti vabariiki ja kaitsma oma iseseisvust!»
Mõnetunnilise marssimise järel jõudsid nad õhtuks Võrtsjärve äärde, kus peatusid ööd maantee ligiduses asuvas suuremas talus. Siit oli möödunud küll juba Balah-hovitš ise oma staabi ja suure vooriga, kuid riisumist ei olnud teostatud. See ülesanne

nähtavasti oli jäetud salga järelväe, Talabski otrjadi hooleks, kes seda siis tegi ka kõige põhjalikumalt.

Südaöösi, kui kogu talu rahulikult magas, põrutati talumaja välisuksele.

«Kes seal on?» küsis unine ohvitser.

«Uks lahti! Siin on Talabski otrjadi ülem kapten Mikoša!»

«Kasige kuradile, siin ööbib Eesti sõjaministeeriumi esindus!» karjus ohvitser unise inimese vihaga.

See aitas. Kui mõni silmapilk hiljem uks praotati, ei olnud pimedas õues enam hingegi. Alles oli ka kõik talu vara, hobused tallis, lehmad laudas ja viljanatuke aidas.

86

Tänutäheks vara säilitamise eest viis peremees nad järgmisel päeval priiküüdiga Viljandisse. Uue-Võidu mõisa kohal jõudsid nad järele suurele voorile, mis oli pikk ligi verst maad. Ajades sellest kitsa tee tõttu lumiste põldude kaudu mööda, nägid nad vooris hiiglakoormaid värsket liha ja tooreid loomanahku, köitega regedele seotud inisevaid elusloomi ja sigu, suuri riitu kotte täis vilja ja isegi mitmesugust majakraami.

«Siit läheb meie rahva vaevaga korjatud vara,» tähendas ohvitser.

Voori eesotsas nägid nad laia rege, mis oli kummitud vene kibitka moodi paksude, toredate vaipade ja nahkadega. Kallitel karusnahkadel istus seal hiilgavais kard-pagunites mees ...

«Bulak-Balahhovitš ise,» tähendas ohvitser jälle ja mõõtis oma hallide silmade teraspilkudega nahkadel lamajat.

Küüdimees, kuuldes seda nime, tõmbas korraga mitu head jõhkamit hobusele ning nobe loom kandis nad pikkamisi edasivenivast voorist tuulekiirul mööda.

7.

Pooltahtmata oli Ahas nõnda siis jõudnud jälle oma isä-koju, Võistvere suure parunimõisa viletsale kandikohale. Ei olnud käinud siin enam ammu, viimast korda vist küll juba üle paari aasta tagasi, enne suurt revolutsiooni, kui möllas alles Maailmasõda. Harva oli ta kirjutanudki siia ning mõningaid teateid koduste elust-olust oli saanud venna kaudu, kui see oli alles Tallinnas ning mõnikord puhkepäevadel oli käinud ka vanemaid vaatamas. Ja millal ta oleks saanud selleks õieti mahtigi, kui päevad olid kogu aeg nagu loetud. Millal oli käsil kibe koolitöö kõrvaltun-dide andmisega, millal raske füüsiline töö koolivaheajal raudtee või muude ehituste juures, et pisutki hankida lisaraha talveks. Ja kaugel oli koolilinnast see kodu, sõit raudteel maksis mitu rubla, mis talvel kulusid nagu marjaks.

Tõtt tunnistades polnud tal kunagi õieti tahtmistki tulla siia. Ei olnud ju siin midagi peale puuduse ja viletsuse, milles ta vanemad olid sipelnud kogu eluaja. Nähes oma vanemate tapvat ja rasket eluvõitlust, olid Ahasele alati nende juures olles osaks saanud rusuvad tunded, mispärast

87

ta meelsamini ikka oli hoidunud sellest kohast eemale, et võidelda ise kergema ja vabama südamega võhivõõraste inimeste seas, ilma vähima abita isalt ja emalt.

Või veel! Justkui vanematel olnukski võimalik talle midagi anda, kui ta neilt oleks tulnud küsima! Iialgi ta ei olnud võinud sellele mõtelda, et isa ja ema peaksid teda toetama ta raskes võitluses hariduse poole. Koguni vastupidi. Nii mõnigi kord Ahase sisetunne oli teda vaevanud, et ta omalt poolt ei toeta oma vanemaid, vaid mõtleb

ainult iseendale, oma haridusele ja tulevikule ning võtab selleks vennaltki abiraha, mida see väga hästi tema asemel võinuks saata maale oma vanaks jäänud vanematele.

Ning nüüdki esimene tunne, mis teda siin isakodus vastu võttis, oli kahetsus, et ta siiski siia oli tulnud. Mis tont teda ometi linnast välja oli ajanud, kui Käämer jäi sinna, kui punased olid kohale jõudmas ja neil mõlemal oli oodata paremaid väljavaateid? Käämer oli ju selge sõnaga lubanud teda aidata ja selles Ahas ei tarvitsenud iialgi kahelda, niivõrd hästi tundis ta küll oma punast sõpra. Ning peale Käämeri abi tal olnuks veel otsekohe võimalus otsida sidet oma punakaartlasest vennaga, kes juba mingil tingimusel poleks teda hätta jätnud. Kuid kõigest hoolimata oli Ahas putkanud maale, tulnud end nuumama oma kehvikust isa kaela otsegu mõni südametunnistuseta bur-žui, nagu Käämer teda alles hiljuti täie õigusega oli sõimanud.

Lisaks kõigele sellele pidi Ahas veel nägema, et isa-ema elujärg oli pealegi õige vilets. Lähedust ja külla nad oma elus ei olnud näinud küll kunagi, kuid praegu oli majas raske sõjaaja tõttu lausa nälg. Kui paljukest siis seda oli, mis vesised, soorinnakuil asetsevad kandimaad võisid anda .. . Ning sööjaid suidki ei puudunud, sest peale isa ja ema oli kodus veel kolm Ahase alaealist õde-venda. ..

Raske oli siis Ahasel omagi kätt sirutada vana isa vaevaga teenitud ja väikeseks jäänud leivakannika järele, kuigi ta nüüd oma kodusoleku ajal isale katsus abiks olla heinaveol või hagude tegemisel, mida aga praegu talvisel tööde vaheajal suurt tarviski ei olnud. Hea meelega oleks ta vahetevahel õppinud või lugenud suuri filosoofe, kuid kõik raamatud olid jäänud Tartu ja siin ei olnud midagi saada.

Oli käinud küll juba esimesil päevil alevis tuttava raamatukaupmehe juures, kellel varematest aegadest teadis

88

olevat laenukogu, kuid ei leidnud sealt midagi. Kaupmehe kogu oli tal läbi loetud viimse raamatuni juba siis, kui oli käinud alles siinsamas alevis kihelkonnakoolis, ning seal ei leidunud palju peale rahvalike juturaamatute.

Otsis hoolsasti läbi omadki kunagi siia jäetud raamatute tagavarad, mis ta vana koolilaadikuga asetsesid ülal kandi-maja pööningul. Kuid ka seal ei olnud muud kui vanad valla- ja kihelkonnakooli õpperaamatud ja mõned eksemplarid Bornhöhet, mis ta tol ajal hoolsasti välja oli lõiganud juhuslikult näppu puutunud ajalehelisadest ning oma käega kokku köitnud. Sirvides neid nüüd juba koltunud ja paksu tolmukorraga kaetud romaane, Ahas mäletas veel hästi, millise põnevusega ta neid oli korduvalt lugenud kihelkonnakoolis. Kuidas käed kramplikult olid tõmbunud rusikasse ning südant oli põletanud tuline viha oma rahva tooreste rõhujate vastu, kuidas hing oli neednud kättemaksu...

Kas siitsamast lõpuks ei olnudki pärit see suur tunne, mis ikka ja alati hiljemgi oli torkinud rinnas, kui pidi mõtlema oma rahva õnnetule saatusele, ning seletamatu rõõmuga täitnud südame, kui koolilinnas esmakordselt kuulutati Eesti iseseisvusest, sundides teda haarama püs-sigi selle kaitseks? Samuti ka see jõud ja julgus, mis teda okupatsiooniajal oli sundinud võitlema Noorsoo Rahvusliku Liidu põrandaalustes ridades samade sakslaste vastu, kes jälle vägivallaga olid tulnud maha tallama, riisuma ja lõplikult hävitama eesti rahvast, nagu muistsete sõjaretkede ajal?

Imelik oli sellele kõigele Ahasel nüüd mõtelda siin Võistvere parunimõisa kandimaja pööningul, imelik ja kurb ühtlasi. .. Eesti iseseisvus oli varisemas jälle või oli tegelikult juba varisenudki. . . Jälle marsivad võõrad sõjajõud eestlaste maal, tapavad ja riisuvad, kuigi mitte enam maailma ristiusu, vaid maailma sotsialismi tähistel, mitte enam Kristuse, vaid Marxi nimel... Uut lunastust, uut evangeeliumi kuulutatakse jälle vereojades ja sõjariistade tärinas, nagu vanastigi, kui langes selle ohvriks eesti rahvas, kel ei olnud üksmeelt... Ja nagu siis, selles muistses

vabadusvõitluses, on ka nüüd osa eestlasi eestlaste eneste^ vastu, nende hulgas Ahase enda vendki.. .

Kuid kas mitte ka Ahas ise? Ta otse võpatas selle mõtte juures. Jah, kas ka mitte tema ise kui sügavasti veendunud sotsialist, koguni kommunist, kes Karl Marxi ja teiste sotsialistide

89

õpetusi lugedes samuti on pigistanud käsi rusikasse ja tundnud hinges põletavat viha kogu maailma kodanluse vastu, manades halastamatut kättemaksu, nagu omal ajal Bornhöhet lugedes. . . Tõesti ka tema, kas või ainult sellega, et ta praegu konutab siin isakodu pööningul, selle asemel et oma rahva eest võidelda .. .

Võidelda? küsis Ahas. Võidelda, kui on juba hilja, kui ei olegi enam, mille eest...

Viskas tagasi vanasse koolilaadikusse «Tasuja» ning «Villu võitlused» ja ronis redelit mööda pööningult alla. Lonkis alevisse. Astus seal jälle tuttava raamatukaupmehe juurde sisse, et sirvida värskeid ajalehti ja saada tegevusetut päeva kuidagi hõlpsamini õhtu poole.

Ajalehtede sõjateateis, nagu oli arvata, ei kõneldud muust kui aina uutest ja uutest taganemistest. Viru väerindel oli langemas enamlaste kätte Tapa tähtis raudtee-sõlm, mida pommitasid punaste raskepatareid. Lõunarindel oli vallutatud Jõgeva, Rakke ja Simuna. Võidukas punavägi aina marssis, pealinn kudes mässuplaane ning pikisilmi oodatud soomlaste kohalejõudmisest ei olnud veel midagi kuulda. ..

Kaupmees oli käinud eelmisel päeval Viljandis ning pajatas murelikul meelel ärevaid uudiseid sealtki. Linnas olevat lahti juba üldine paanika. Kokkukutsutud nekrutid käivat käratsevate salkadena mööda tänavaid, laulvat mäs-sulaule ega minevat kasarmuisse. Mobiliseeritud streikivat saabaste ja varustuse puudumisel või tilkuvat väeosadest lihtsalt koju tagasi. Korralagedus valitsevat üle linna ja lähenevate punaste vastu ei taha minna keegi. Maalt põgenevat vallavalitsused ühes vallavanematega linna, ja mis asjast niiviisi saavat, ei teadvat keegi. . .

«Küllap läheb samuti kui Tartus,» sõnas Ahas ja pani ajalehe kõrvale.

«Näib jah, et meie asi on otsustatud,» tähendas kaupmees ja vahtis aknast välja, kus oli hakanud sadama laia pehmet lund.

Tulid jõulud kandimajas, kehvemad kui iialgi enne. Ei olnud neil jõuludel nisuleiba ega verivorsti Ahase isakodu laual. Ei olnud piisakest vahutavat koduõlutki, sest mõni peotäis otri, need tuli hoida tangudeks ja karaski jahuks. Ainult puhtad õled olid toodud kanditoa muldpõrandale maha ja väljas sadas valget lund, sinerdavat taevamannat üle nälgiva maa ...

90

Ühel pühadeõhtul tuli kandimajja nässakas vanamees, katkises suurkuues ja pasteldes.

«Näh, saab sindki veel korraks enne surma näha, Jaak,» nõõksus vana Ahas tulijale vastu.

Oli vana Nika, isa endine naaber samast moonatarest, keda ei olnud nähtud siin enam okupatsiooni tulekust saadik, kui parun oli kihutanud ta mõisast minema ja lasknud tappa ta pojagi. Nika vanem poeg, mõisa viinapõletaja, oli olnud siin enamlaste ajal nimelt kõva kommunist ja mõisa ülevõtja. Ei olnud mõistnud aga õigel ajal pageda, parun oli ootamatult ilmunud ühes. saksa sõduritega mõisa, lasknud viia ta alla suurele soole ja seal maha lasta. Ning kihutanud ka vana Nika mõisast minema kogu perega. Olid olnud küll siin kõik teisedki niisama punased kui Nika ja ta poeg, kuid parun oli andnud neile andeks, kui nad olid käinud teda palumas ja oma tegu kahetsemas.

«Noh, vana Jaak, tulid nüüd paruni jälgi ajama või?» lõõpis vana Ahas veelgi.

«Tea, mis jälgi siin enam ajada,» mühatas vanamees tigedasti, «läinud juba see vana mõrtsukas oma timukatega kus kurat!»

«Läks jah sihukese valuga, nagu oleks olnud põlev peerg põigiti tagumikus,» sõnas Ahase ema.

«Paras kuradile!» vandus vanamees ja ta hallides vesis-tes silmades läigatas vastikut vihatulukest. «Paras saadanale, et tuli jälle jalge alla tehti! Tulgu nüüd siin veel rahvast tapma ja nülgima! Olgu neetud igavesti ta ihusugu, võtku pidal ta naised ja lapsed, mädanegu ta ise elusalt!»

Vanamehe räpane rusikas oli manavalt tõusnud moo-natare tahmase lae poole ning ta silmades välkuv viha oli muutunud lausa leegiks ...

«Hirmsa tembu, jah, tegi parun ikka sinuga küll, vana Nika,» kahetses Ahase ema ja pidi tahtmata pühkima silmi.

«Aga ärgu arvaku see paruniraisk, et Nikal on setu poegi,» jätkas vanamees oma sajatust, «vanal Nikal veel poegi küll. Ühe ta, timukas, küll tappis, aga teisi tuleb peale kui noort orast! Aga tema ihusoo olen ma neednud ja nean seda surmatunnini. Käigu mu poja hing iga öösi ta seljas luupainajaks, vana timukas!»

«Tõsi, õigus, vana Jaak, käigu jah su poja hing teda kuradit painamas,» möönis ka vana Ahas, «näe, laskis ka viiendal aastal tappa siin mitu inimest, verekoer sihuke!»

91

«Eks käinud meilgi siin, vana tõbras, puistamas ja nuhkimas, et kuidas oli selle mõisa ülevõtmisega ja nõnda, kes nõukogu liikmed ja puha,» kirus ka Ahase ema, «aga ei saanud ikka teha kedagi, vanamees nõukogus polnud. . .»

«Või ei saanud jah,» urahtas vana Ahas tõusva tigedusega, «näe, orjuse pani pärast sihukese selga, et karga või ise sohu ilma viimata. Lubas veel kõik eestlased Nika moodi mõisast minema kihutada ja sakslased Saksamaalt asemele tuua.»

«Mis sest rääkida,» sõnas ema, «hea, et hingki sisse jäi... Oleks lasknud su ikka maha kah, tea, mis siis mina oleks pidanud tegema hakkama.»

«Mis kurat ma selle tühja hingega ikka teen, kui ei ole maad ega kedagi,» urises vana Ahas endise tigedusega, «näe, eluaeg olen konnanud mööda maailma ringi, aga mis ma sest olen saanud? Tervisegi olen jätnud parunite põldudele ja ise olen pidanud aina nälga nüpeldama ja neid saadanaid rikkaks orjama!»

«Nojah, aga ise jooksid kohe parunit klanima, et ikka kohale alles jätaks,» salvas vana Nika ja irvitas põlastavalt.

«Klanima?» ägestus vana Ahas. «Ei oleks läinud, mitte ei oleks läinud, aga mis sain teha, kui teised kõik läksid ja ütlesid, et parun lubanud kõik sinu poja moodi soo peale saata.»

«Aga näe, mina ei käinud!»

«Tea, kas sul see paluminegi oleks enam aidanud,» mühatas vana Ahas.

«Mis sa hädaga ikka teed,» ohkas ema, «pole sel vaesel inimesel ikka uhkustada kedagi, kui püssimehed paruniga mõisas, tõmba hästi küür selga ja kõõbi aga oma vesist sooserva. »

«Noh, aga nüüd on sel kõõpimisel ka lõpp, tead ka seda, vana Ahase Jüri?» alustas korraga vana Nika teist juttu. «Mis lõpp?»

«Noh, punased on nüüd jälle varsti tagasi, pane seda tähele,» jätkas Nika ja tasandas miskipärast häält.

«Ah arvad ikka, et on varsti siin, et nad võidavad?» küsis vana Ahas kohe ärganud pinevusega ja oli samuti häält tasandanud.

«Võidavad, kindlasti punased võidavad, see on juba kõigile näha,» kinnitas vana Nika ja piilus ringi, «varsti on nad juba siin, ütlen ma sulle, ehk uueks aastaks juba.»

«Ja arvad, et saame siis jälle maad?»

«No muidugi, ega's punased hakka oma lubadusi tagasi võtma. Mispärast nad siis siia sõdimagi tulid, meiesuguste pärast ikka! Mõisa saame jälle endi kätte, nagu enne.. .»

«Nojah, kui nad kord juba siin, nõuame jälle mõisa endi kätte jah!»

«Mis seal nõuda või, pole vajagi nõuda, võtame ise üle, lööme kohe jälle kommuuna lahti, ei tule meid selles keegi keelama.»

Seda pajatades oli Nika kiskunud taskust viinapudeli.

«Näh, tõin sulle ka viina, vana Ahase Jüri, tee suu seks ja joome seda hallparunite valitsuse lõpetust!»

Võttis enne ise tubli käraka ja ulatas siis pudeli edasi.

«Nojah noh, ega siis kedagi, kui punased ikka võidavad,» sosistas vana Ahas vurrusid viinast pühkides.

«Eks siis ole meil maad jälle käes ...»

«Ehk tuleb siis viimati meie Antski koju,» arvas ema rõõmutuhinas. «Näe, kadunud teine juba okupatsiooni algusest saadik kui tina tuhka. . . Tea, kas sai ikka seal Tallinnas õigel ajal põgenema või viidi kah kuskile soo peale...»

«Kus ta's nüüd soo peale,» vaidles isa, «eks siis oleks olnud sellest kuulda.»

«Ei tea, kes sulle sellest ikka kuulutama tuleb,» ohkas ema.

«Küllap ta sõdib seal ühes teiste punastega meie kõigi eest siin,» lohutas vana Nika, «ära muretse kedagi, Ahase ema, sul tubli poeg.. . Oleks sõdinud ka minu poeg, aga näe, see paruni kurat, olgu ta neetud ...» Vanamees võttis jälle lonksu ja jätkas siis: «Vaata, vana Ahase Jüri, lugu on nüüd sihuke, et mina tahan kah jälle mõisa tagasi, kui need punased tulevad. Aga tead, mul on siin ka oma vingumehi, kes võivad ütelda, et mis sina siia tükid, sa pole enam mõisas ega kedagi, kasi aga kommuunast minema. Poega pole mul ju enam kah, kes kaitseks. Sinul nagu poeg punakaardis, oli seal Tallinnas enne ühes Kingissepaga, sa võid siis ka minu-eest kosta või nõnna, kui tuleb, et ei taheta mind tagasi võtta.»

«Ei tea, kes sind keelata saab, kui tahad tulla, poja sul ju punaste pärast parun maha tappiski... ei sind saa keegi keelata!»

93

«Ega saaks, aga vaata, mõni ehk ikka hakkab jõrama või nõnda...»

«No kes? Ma tahan seda meest näha! Kui tarvis, küll ma juba kostan kah, ära kardagi,» suurustles vana Ahas, kellele viin oli juba pähe löönud.

«Räägitakse, et tahtvat ju nüüd ka see Eesti valitsus rahvale maad andma hakata,» tähendas ema meeste jutu vahele.

«Usud sa siis seda ka, Ahase ema?» küsis vana Nika.

«Mis ma nüüd usun või, ükskõik, kes seda maad annab, aga jutud käivad...»

«Paljugi mis käivad!» viskas vana Nika. «Pole see hallparunite valitsus veel kellelegi maad andnud, lubab ainult...»

«Jah, lubab ainult, aga kas annab kah, küsi enne seda!» ütles ka vana Ahas.

«Eesti valitsus lubab jah, nagu räägitakse, ja kirjutavad ka lehed, aga, näe, punased on andnud juba, see hoopis teine tubakas. Mina arvan, et selle Eesti valitsuse lubamine on muidu nõndasama. . . mis andjad need hallparunid enam ongi, kui punased on löönud nende väe juba nõnda lömmi, et...»

«Pole jah kiita see hallparunite värk enam kedagi!» ühmas vana Ahas.

«See on nende kaval konks, pane tähele, Jüri, katsuvad nüüd hädas rahvast tüssata ja oma poole meelitada, ütlevad, et, näe, andke aga meile sõjaväe tarvis hobuseid, mehi ja moona, meie anname teile siis maad, kui punased minema oleme kihutanud. Tühi kõik, andku enne mõnele maa kätte ja nõudku siis rahva käest!»

«Andku,jah enne maad ja tulgu siis nõudma!» tõstis vana Ahas häält. «Mis eest ma neid toetama pean, kui nad ainult lubavad, aga ei anna!»

«Mis sa pele nõnda kõvasti,» vaigistas ema, kui kuuldakse, viiakse omakaitse kätte kui piiuniga! Oleks, et saaks midagi anda, näe, pole endalgi enam midagi suhu-silma pista!»

«Ei tea, keda kuradit ma enam kartma hakkan, kui punased varsti juba siin!» jorises vana Ahas vastu, kuid tasandas siiski häält.

«Ei maksa neile anda jah mitte kui midagi, ei hobusesälgu ega viljatera, kui ei ole andnud maad. Sellega toetame valget väge punaste vastu,» kinnitas vana Nika.

94

«Mine tea nende kuradite lubamisi, maaliit ju valitsuse eesotsas ja ammu's ta siis nende parunitega ühes mestis oli? Üsna selge on ju see, et kui valged sõdivad nüüd punaste vastu, on nad sellega parunite poolt, seal pole kaheldagi! Ajavad punased ära, saavad võimu kätte, vaat siis näitavad sulle tagumikku maa eest ja kutsuvad parunid tagasi.»

«Ega nalja ole!» kahtlustas ka vana Ahas.

«Õiged maa-andjad on ikka punased,» jätkas Nika, «sest kas sina, vana Ahase Jüri, oled näinud, et hallparun on kellelegi midagi andnud? Ei luba saunameestki oma põlluotsal hingitseda, siis veel vähem annab ta mõnele maatamehele maad. Mis tal viga endal mõisu pintslisse pista, kui voli kord juba kätte saadud! Peaks nad sunnikud ikka saama oma vati, ega muidu küll meiesuguse põlv parane!»

«Peaks nad saama jah, ega meie põlv muidu parane, kui punased ei tule,» kordas vana Ahas. «Ei mina neist hall-parunitest küll pole head näinud, eks ole omal ajal selle suure maajahiga katsutud kah saunamees olla, näe, peremees tahtis ikka kohe seitse nahka korraga seljast ära tõmmata. Nüüd ju seal Tallinnas eesotsas nendesamade peremeeste valitsus, teada muidugi, mis sealt siis tulemas on! Oiged maa-andjad ikka jah ainult punased, see on nagu aamen kirikus!»

Nõnda nad seal sosistasid muldpõrandaga moonatares pühadeõhtul tühjeneva viinapudeli juures, kuna hööveldatud puulauale kummuli pööratud plekktoobi põhjal suitses vilets «tattnina» ...

Oli juba hiline öö, kui vana Nika, kangest viinast purjus, pehmeil jalul ja tasakesi enda ette mässulaulu ümise-des hakkas taaruma läbi paksu lume moonatarest alevi poole, kus ta mõisast väljaajamisest saadik asus «aplaag-ris».

Ahase isa ja ema arutasid isekeskis aga veel hulk aega pärast ta minekut punaste tulekust ja peatsest maasaami-sest. Nende nägudel peegeldus varjamata rõõm, kuigi pühadelaua nende ees oli tühi. . .

Jah, maa, must viljakandev põllumuld, see oli olnud kogu eluaja Ahase isa ebajumalaks, mille poole ta oma hinges oli palvetanud, millele oli ohverdanud oma elu ja tervise, kuid mida ta iialgi ei olnud saavutanud. Ahas mäletas veel selgesti neid igakevadisi jüripäevi oma varasemast

95

noorusest, kus ta oli istunud suurte kolikoormate otsas ühes oma teiste vendade ja õdedega, kuna isa kõndis jalgsi koorma kõrval, hoides seda ühe käega otse ning juh-tides teisega hobust. Ema aga, nende kõige pisem vend või õde süles, hirmutas vitsaraoga järele koorma taha köidetud lehmi ja lambaid. Nõnda isa oli rännanud kogu oma pere ja vaesusega igal aastal mõisast mõisa ja talust tallu, otsides paremaid maid ja kergemat orjust selle eest. Kuid ühesugune viletsus ja raske orjus olid oodanud teda igal pool. . . Alles vanemas eas, kui isal olid hakanud kustuma juba kõik lootused omast maast, ta rännukirg oli taltunud, nähes, et paremat ei oota teda kuski. Viimased aastad oli ta siis virelnud viletsal Võistvere parunimõisa kandikohal, mille põldudeks

olid soorinnakud, karja- ja heinamaadeks aga tüma raba, täis õõtsuvaid abajaid ja lahtisi laukaid .. .

Aga nagu kiuste oli õnn naeratanud pettunud ja vintsutatud vanamehele just siis, kui ta saatuselt ei julgenud oodata enam midagi ning oli matnud juba jäädavalt kõik oma salajasemadki lootused. Revolutsioonimaru ühes veripunase enamlusega oli korraga üleöö teinud endisest nälgivast kantnikust mõisniku, kes iseteadva täisperemehe tundega oli võinud käia mööda nii tema kui ka teiste ühisomandiks kuulutatud mustmullamaad, mööda sama põllupinda, kus varem oli voolanud ta orjahigi ja tantsinud kiltrikepp ta isaisade küürus pihtadel... Kindlasti uimastuseni suur võis olla see õnnetunne, nii suur, et ei jaksanud seda veel õieti uskumagi hakata, kui see juba purunes. Purunes kui võimatu ja hull unistus, kadus kui tabamatu ime . . . Ning värskest mõisnikust oli saanud samuti jälle üleöö endine kantnik, kellele pandi nüüd peale veel raskem orjus kui iialgi enne ...

Nagu õrn ja hell esimene noorusarmastus sidus seepärast Ahase isa hinge lähenevate enamlastega. Olid olnud need ju esimesed, kes olid kuulutanud talle suurt vabadust ning olid toomas seda nüüd tagasi suurtükimürinas ja püssipraginas, seda enam et ta nende toojate seas teadis olevat ka oma esmasündinud lihase poja . ..

Ahas mõistis siis, miks ta isa on säärane punane, nagu olid kõik teisedki siin mõisas. Mõistis sedagi, et isa punasus, see ei olnud muud midagi kui kustumatu janu ammu-ihatud maa järele, sest ainult selles nägi ta oma täielikku vabadust, oma iseseisvust ja sõltumatust...

Kindlam kui kunagi enne näis nüüd selle saabumine.

96

Enamlased ei olnud uueks aastaks otsaga küll veel mitte Võistveres, nagu oli lootnud vana Nika, kuid palju ei olnud sellest siiski enam puudu jäänud. Eesti vägede seisukord oli kujunenud aastavahetuseks juba täiesti katastroofiliseks, nagu Ahas võis näha ajalehtede lootusetuist sõjateateist

Tahtes kuulutada nagu suurt jõulurõõmu kõigile töölistele ja maatameestele, olid punaväed otse jõuluõhtuks vallutanud Tapa jaama ühes aleviga. Kuid mitte ainult Tapa, uusaastani olid nad kiskunud eesti soomusrongide käest ära ka Lehtse ja Aegviidu, sundides neid taanduma Kehrani, kust Tallinnani oli veel ainult mõni jaamavahe. .. Lõunarindel oli samal ajal vallutatud Mõisaküla ning uue aasta esimesel päeval Tõrva ja Kärstna kõrgendikud. Punavägi oli seega moodustanud otsegu idast lõunasse ulatuva terava sirbi, mis viimseks surmahoobi andmiseks oli tõstetud kodanliku vabariigi vastu ...

Ühenduses maapiiri sulgemisega oli punavägi valmistanud töörahvale jõulurõõmu ka merelt. Teisel ja kolmandal pühal vene laevad olid rünnanud Tallinna ees asuvaid merekindlustusi, hoolimata inglise laevastiku kohalolust. Viimane oli küll rünnakuile järgnenud merelahingus kinni võtnud kaks enamlaste miinilaeva, «Spartaki» ja «Avtroili», ning kinkinud need Eesti valitsusele. Olulist tähtsust ei paistnud aga sel enam olevat vabariigi laostunud väerinde parandamisel, nagu sellelgi, et vana aasta viimastel päevadel lõpuks ometi oli kohale jõudnud salkkond soome vabatahtlikke, keda peaminister isiklikult oli käinud saatmas rindele, mis oli lähenemas juba Tallinna ees asuvale Jõelähtme kõrgendikule. Kõik näis olevat aga juba liiga hilja ning kodanlik vabariik tundus võitlevat viimse agooniaga ...

Mõni pahempoolsemate vaadetega leht kirjeldas juba lausa kõikjal valitsevast masendatud meeleolust kodanlaste ringkondades ning paanilisest seisukorrast Tallinnas, kus oodatavat nüüd päevast päeva enamlaste viimast ja otsustavat mässu. Tulnud ei tea kust, kuid raamatukaupmees ütles juba alevis olevat kuulnud jutte, nagu

oleksid kõik soomusrongid rindelt kiires korras kutsutud Tallinna, kaitsma vaaruma löönud valitsust...

Kuid mitte üksnes Tallinnas, kus töörahva liikumist juhtis Viktor Kingissepp, ei olnud kohalikud kommunistid tõstmas julgesti päid, vaid ka siin Võistveres, Ahase isakodus.

97

Ahas märkas, et kõiki moonataresid oli viimastel päevadel vallanud nagu suurte pidupäevade meeleolu. Rahvas käis majast majja ning seda, mis varem omakaitse kartusel oli julgetud rääkida ainult sosistades, kõneldi nüüd avalikult laia suuga kõigi kuuldes. Parastati ja sõimati Eesti valitsust ja selle «valgekaarti», kiideti vahvaid punaseid ning mõisa uuesti ülevõtmise plaanid rändasid suust suhu ja tarest tarre. Kardetud omakaitsemehed olid aga korraga kadunud kui tina tuhka ning paljud neistki, kes varem olid kandnud valget sidet, olid lõiganud selle käiselt, peitnud püssi ja olid muutunud lõpuks veel kõige vihasemaiks kommunistideks . ..

Vana Nika liikus nüüd aina mõisas. Ühel õhtul, kui ta oli tulnud jälle külastama vana Ahast, tõi ta kaasa kõige värskema uudise:

«Tead ka, Ahase Jüri, et punased on otsaga juba Mäos?»

«Ah juba Mäos teised otsaga?» küsis vana Ahas rõõmsas üllatuses.

«Mäos jah,» kinnitas Nika, «täna seisis lehes, et tunginud juba Mäo mõisa.»

Mõlemale, nii Nikale kui ka Ahasele oli Mäo mõis väga tuntud koht. Mäletas seda hästi veel noor Ahaski. Oli olnud siis juba seitsme-kaheksa-aastane poisipõnn, kui isa oli kolinud sealt põllumoonaka kohalt ühel kevadel siia Võist-vere mõisa kandikohale.

«Eks siis Mäo meestel ole juba maad käes,» sõnas vana Ahas.

«Käes muidugi,» vastas Nika, «aga ega's kaua enam tule oodata meilgi siin Võistveres.»

«Ega siis jah,» tähendas vana Ahas ning vägisi lõi ta habetunud nägu muhelema.

Nähes isa ja ema suurt lootusrikast rõõmu oli hea meel Ahaselgi, mõteldes, et vahest ta vanemad nüüd ometi punaste võidu läbi pääsevad sellest alalisest viletsusest ja verivaesusest ning oma eluõhtulgi võivad hakata elama inimväärsemalt. Aga ta saatus oli juba kord niisugune, et ühtki rõõmu ei olnud antud talle maitsta täie sõõmuga. Mõteldes sealsamas varisevale vabariigile, tundis ta lohutamatut kurbust, mida ei suutnud leevendada rõõmgi vanemate peatselt saabuva suure õnne pärast.

Ent just siis, kui vabariiki ei näinud päästvat varisemast enam miski, sündis ime. Sündis otsegu mitte millestki, sündis nagu loodusnähtus või ilmamuutus .. .

98

Ühel päeval, läinud alevisse — oli mõni päev pärast uusaastat — hüüdis kaupmees Ahasele juba uksel, enne kui see veel õieti kauplusse oli saanud astudagi:

«Olete kuulnud, et punavägi on seisma pandud!»

«Kuidas seisma?» küsis Ahas.

«Punaväe pealetung ikka! On pandud seisma üle terve frondi kohe. Kehra all on koguni terve punane polk puruks löödud. Aidu ja Kärstna all käivad kõvad lahingud. Lugege, siin on!»

Kiiresti haaras Ahas pakutud ajalehe ning aina kasvava põnevusega hakkasid ta silmad jooksma sõjateadete veergudel.

Oli tõsi, mis kaupmees oli pajatanud. Kehra all olid eesti soomusrongid tõesti puruks löönud pealetungiva Tartu eesti kommunistliku kütipolgu. Lahingupaigale oli jäänud maha ligi sada vaenlase korjust ja võitjad olid saanud ka suurt sõjasaaki, sest mets olnud pärast lahingut täis seljakotte, mahapillatud riideid ja püsse.

Samuti käisid kõvad kaitselahingud parajasti Aidu all, mis enamlastelt pärast visa vastupanu tagasi oli võetud ja mida kaitsti nüüd edukalt ja veriselt punaväe uute rühnskuto vastu.

Veel vihasemalt heideid! aga Kärstna kõrgendike pärast, mis käisid käest kätte ja kuhu enamlased kogu. aeg suurte jõududega peale surusid, kuid ikka uuesti ja uuesti veriste peadega tagasi löödi.

«Noh, on juba midagi!» hüüdis kaupmees, kui Ahas lugemise oli lõpetanud.

«On, vastas Ahas lehte tagasi andes.

«Noh, kui mitte muud, siis seda, et meie vägi on kord ometi hakanud ka sõdima,» kiitis kaupmees käsi hõõrudes.

«Jah, seda küll,» tähendas Ahas, «ainult kui omad ei tapaks ja purustaks seal omi!»

«Kuidas omad omi?» küsis kaupmees.

«Noh, Kehra all löödi ju meie soomusrongide poolt puruks eesti kommunistlik polk! Tähendab, seal olid ju eestlased eestlaste vastu.»

«Eestlased eestlaste vastu!» hüüdis kaupmees. «Ei kommunist ole oma ega ole ka enam eestlane, muudkui maha! Talitavad täiesti õieti seal nende äraandjate ja röövlitega, nagu kuulda, ka vangidel lastavat ilma pikemata hingeõhk välja. Ja kui mina oleksin liinil, talitaksin just samuti. Koerale koera palk!»

99

Ahas ei vastanud sellele enam midagi, ning kuna oli hakanud juba hämarduma, lahkus.

Sumbates läbi hämarduva õhtu läänes kumendava eha valgusel mööda talvist värskelt sadanud sügavalumelist otseteed mõisa poole, ei saanud Ahas veel uskuda, et neist täna kuuldud eesti vägede võitudest tuleb midagi. Need võidud võivad olla väga hästi ainult ajutised möödaminevad nähtused, mõtles ta. Võib-olla on see veel viimne pingutus, viimne jõutagavarade kokkuvõtt enne täielikku lõppu, nagu küünalgi veel viskab korraks leegi kõrgele üles enne lõplikku kustumist. Aga mingit rõõmu tundis ta tuksatavat oma hinges sellegipärast. Kui mitte muud, siis nende viimaste veriste heitluste tõttu Eesti iseseisvuse lõpp ei ole mitte väga jõuetu ja hale, ja kui nüüd variseb vabariik, siis variseb ta vähemalt mehises võitluses, mille kaja annab jõudu edasielamiseks järgnevaile põlvedele, nagu on andnud seda seni tervele rahvale muistsete vabadusvõitlejate sangarlikkus . . .

Aga ei olnud siiski nõnda, nagu oli arvanud Ahas. Sest juba järgnevail päevil ajalehed kirjutasid alanud suurest eesti vägede pealetungist kogu rindel. Siin ja seal löödi vabariiki ähvardavasse ümbritsevasse punasesse poolrõn-gasse veriseid auke. Kärstna kõrgendikud olid pärast mitmepäevast tulist heitlust lõplikult vallutatud, punavägi sealgi puruks löödud ja aeti taga sellest järelejäänud paaniliselt põgenevaid riismeid. Ka Aidu all olid kõik vaenlase ägedad pealetungid täiesti kokku varisenud, punaste roodud verest tühjaks nõrgunud ning eesti väed täielikult seisukorra peremehed. Tapa all purustasid soomusrongid endiselt vaenlase rinnet, vallutades jaama jaama järel ja võttes sõjasaagiks vaenlase patareisid, kuulipildujaid ja püsse. Ning tähtsa raudteesõlme tagasivõtmine paistis olevat mitte enam päevade, vaid tundide küsimus.. .

Et ei olnud tegu enam ainult juhuslike ja ajutiste võitudega, vaid seletamatul kombel otse üleöö vapraks ümber-sündinud rahvaväe jõulise sööstiga vaenlase purustamiseks, seda hakkas Ahas nägema nüüd juba selgesti. Ning imeliselt kerge südame ja lootusrikkalt rõõmsa meeleoluga lahkus ta sel päeval alevist, tundes, kuivõrd südame lähedal oli talle siiski see kodanlik vabariik, hoolimata kõigest . . .

Päev või paar hiljem alevist tulles nagu juhatatuna oli Ahas kokku sattunud Tääkeri isaga, keda ta teadis siinsa-

100

mas läheduses pidavat tibatillukest kohta ja keda ta mõnigi kord oli näinud Tartus, kui see oli käinud siit kaugelt hobusega toomas pojale moona kooli järele. Et oli minna jupike ühist teed, siis vanamees peatas hobuse ja kutsus ka Ahase reele.

«Aleviskäik niisuguse viletsa teega, Tääkeri isa?» alustas Ahas juttu.

«Ega ei, hoopis kaugemal sai käidud, Viljandis, näe.»

«Laadal?»

«Kus siis laata nüüd sihukesel sõja ja märuli ajal. Näe, poega käisin vaatamas.»

«Kas poeg siis enam sõjaväes ei olegi?»

«Kus ta's mujal, sõjaväes ikka ... Vägisi läks, kodustele ei lausunud sõnakestki, ükskord juba kirjutas, et sõdib muudku...»

«Te siis ei tahtnud, et ta sõtta läheb?»

«No muidugi mitte, või's neid seal vähe otsa saab, näe, linnas maetakse teisi üksteise järel, eilegi toodud jälle üks kapten, lastud hobuse seljast maha ...»

«Aga kui punased tulevad?»

«Tulgu,» sangutas vanamees ohje, «mis see enamlane minu väikest kuuevakamaalist kohakest ikka üle tuleb võtma, suuremaidki küllalt, parunite mõisu ja muid sööti-jäetud maalarakaid...»

«Aga kui te poeg Viljandis on, kes teda seal tapab,» lohutas Ahas vanameest.

«Kaua's nad seal, näe, alles paar päeva tagasi tulnud teised just Kärstna alt, kus olnud ikka maailmatu suured ja kõvad lahendikud.»

«Ah Kärstna alt päris? Ajalehed kirjutavad, et enamlased löödud seal päris puruks.»

«Seda see poegki mul rääkis, et antud neile, jah, kõvasti valu, pekstud teised kus kuradisse kohe .. . Pistnud kõik plagama, teised läinud neid taga ajama, koolipoisid jälle toodud ära Viljandisse. Tehtud neist nüüd suur kapaljoon või mis, ohvitserid, ülemad ja kõik ikka teistel. ..»

«Jäävad nad siis nüüd Viljandisse paigale?»

«Kes seda teab, näe, räägiti, et kui mõnes kohas eesti vägedel häda kätte tuleb, siis saadetakse appi. Nõnda nad siis käivad ühest kohast teise, kus need kõige kibedamad kohad sõjaväljal on.»

«On ka neist mõni surma või haavata saanud?»

«Surmasaanust just kuulda ei olnud, alles olevat teised

101

kõik, ainult et üks poiss saanud Kärstna all kuulitükist kriimustada.»

«Kuulitükist?»

«Kuuli- või kivitükist, nõnda nad seal seletasid.»

«Ei tea, kes?»

«Vaat, kui ütlen, siis valetan, vana pea, näe, ei pea enam kedagi kinni!»

«Siis neil siiamaani ikka kõik hästi läinud?»

«Siiamaani jah, aga mis edasi saab, ega seda tea...» ühmas vanamees murelikult.

Ühine tee oligi otsas, Ahas hüppas tänades reelt ja pöördus läbi metsa viival rajal mõisa poole.

Siis nõnda, et Viljandis olid ta koolivennad. Olid käinud Kärstna kuulsais lahinguis. Olid võidelnud vaenlastega, võidelnud mehiselt ja purustanud vabariiki ümbritsevat punast poolrõngast. Olid nüüd sangarid, kes on vaadanud surmale silma, kaitstes oma rahva iseseisvust ja vabariiki.

Kuid mis on tema? Memmepoeg, kes on jooksnud koju varju isa-ema selja taha! Mida teeb ta siin? Mitte midagi, raiskab aega, uidab sihitult päevast päeva ainult mõisa ja alevi vahet, samal ajal kui teised saadavad korda vapraid tegusid, teevad ajalugu, rajavad oma vabriiki! Miks ei ole tema ühes nendega, oma koolivendade ja parimate sõprade Käsperi, Muguri, Tääkeri ja teistega?

Kas ei ole keelanud teda minemast nendega kõige lihtlabaseni argus? Kas ei ole ta argpüks, kes on kartnud viia oma elu hädaohtu, peljanud vaenlast ja surma? Ning varjates kogu aeg seda iseendagi eest, otsinud enda eemalejäämiseks igasugu põhjusi ja õigustusi?

See mõte oli korraga nii rabav, et ta nagu välgust puudutatuna pidi peatuma otse poolel sammul...

Ning esimene tunne, mis sellele nüüd kohe lisanes, oli häbi. Häbi oma arguse ja ebamehisuse pärast! Siis äkki, nagu iseenesest oli küpsenud ta teadvuses juba kindel möödapääsematu otsus: kas ta tahab või ei taha, kas ta kardab või ei karda, kuid ta peab minema, peab astuma sõjaväkke oma koolivendade ja sõprade juurde, et võidelda nendega oma rahva iseseisvuse eest pealetungiva punase venelase vastu ...

Ent jõudnud jälle oma isakodu viletsasse moonatarre, ei suutnud ta kuidagi täide viia oma vastvalminud otsust. Nähes isa vaikseks ja murelikuks muutunud nägu punaväe raskete lüüasaamiste puhul ja ema hädaldusi ta venna saatuse

pärast, puudus Ahasel jõud, mis oleks aidanud tal astuda seda sammu . ..

Kuid siis ühel päeval, kui isa asutas linna minema ja rakendas hobuse ree ette, hüppas ka Ahas peale, et minna vaatama oma koolivendi...

TEINE OSA

Kui Ahas sama lühikese talvepäeva õhtupoolikul oli sisse astumas kohalikku linna tütarlastegümnaasiumi, mis pidi olema nüüd vabatahtlike pataljoni kasarm, põrkas ta otse uksel kokku Käsperiga, kes sealt oli väljumas. Viimane, nähes enda ees Ahast, jäi ootamatusest seisma ja vahtis teda tüki aega, nagu ei usuks oma silmi. Nõnda nad vahtisid seal vastamisi ega saanud esialgu kumbki sõna suust.

«Oled see ikka sina, Ahas, või on see su vaim?» hüüdis siis Käsper korraga rõõmsalt ja sirutas käe, kusjuures ta nägu tahtmatult kiskus laiale naerule.

«Mina,» naeris Ahas vastu ja vaadeldes koolivenda pidi tunnistama, et palju oli Käsper muutunud sestsaadik, kui ta viimast korda oli näinud teda Tartus. Padrunitasku pre-sentrihmaga ümber palitu, teraskiiver peas, näonahk tuulest ja külmast kalestunud, lühikesed tärkavad vurrud nina all — ei olnud see nagu enam endine Käsper, keda ta oli harjunud nägema koolis. Isegi ta teretuseks ulatatud käsi tundus kare, mitte enam nõnda pehme ja hoolitsetud nagu ikka. Midagi mehist ja sõdurlikku hoovas Ahasele koolivennast vastu ...

«Tulin teid nüüd vaatama ja ...» algas Ahas, kuid takerdus ega lisanud enam rohkem.

«Kena, et sa meid pole unustanud!» lõi Käsper talle nüüd sõbralikult õlale. «Eks astume siis sisse, teised on seal. Ma pidin küll korraks staapi minema, aga ...»

Ta juhtis Ahase lühikesse koridori, mille lõpul avas ukse paremale.

«Siin, näed, on meie rühma ruum,» seletas ta. «Tulime just õppuselt ja poisid söövad.»

Ahas nägi enese ees keskmise suurusega klassiruumi, kust olid aga koolipingid välja viidud ja asemele paigutatud narid, mis olid täis põhuhunnikuid, kus vedeles raud-kiivreid, seljakotte ja püsse. Viimaseid oli ka naridel püsti tagaseina najal, mõnel täägi otsas papaaha, mõnel raudkii-ver, mõnel koolipoisimüts. Rasket higi- ja toiduaurusegust leitsakut lõi ruumist vastu. Istudes naride veertel või kükitades ülal põhuhunnikul helpis osa ta sõduriteks muutunud koolivendi kuuma suppi, näod higised peas. Osa neist aga oli juba söömise lõpetanud, endid sirakile õlgedele visanud ja jorutasid seal lorilaulu:

«Väike Mannikene kasvas üles

selges siidis mamma süles ...»

Vaevalt olid tulijad uksel seisatanud, kui keegi hüüdis tagantpoolt:

«Poisid, kurat, meie Ahas!»

See oli pikk Konsap, kes esimesena oli märganud külalist.

«No eks olegi Ahas!» kilkas sealsamas ka väike Mugur ja jooksis kohe oma pingikaaslasele vastu.

«Hurraa, poisid!» karjus ka Tääker, pani supipoti kõrvale ja hüppas paari pika volksuga uksele, kus ta oma pikkade suurte kätega haaras koolivennal õlgadest ja sangutas teda jällenägemisrõõmus.

«No see on tore, et saab sindki veel näha!» hüüdis ta. «Kes rääkis, et Ahas on jäänud Tartu ja hakanud enamlaseks?»

«Mina mitte!» mühatas paks Miljan ja sõi hoolega edasi, laskmata segada oma rahu. «Kas tahad suppi, Ahas?»

«No kulub sulle endale!» naeris Ahas ja sirutas koolivennale käe tervituseks.

«Ei mina uskunud, et Ahasest saab enamlane!» keksles väike Mugur rõõmutuhinas oma pinginaabri ümber. «No ütelge nüüd, kas mul ei olnud õigus?»

Ahas ei mõistnud sõprade rõõmuhüüdeile midagi vastata, seisis nende keskel ja naeratas ainult häbelikult ja süüdlaselt. Kuid tundis kohe, et siin sõprade keskel on hea

105

olla, et ta on nüüd jälle siin, kus peaks olema ja kus oleks pidanud olema juba ammu. Rõõm ja juubeldus, millega ta siin vastu võeti, tegi südame imeliselt soojaks ning samal ajal pidi ta tegema endale jällegi etteheiteid — kõik need sõbrad siin on juba võidelnud oma rahva ja vabaduse eest, on teinud temast rohkem, ainult tema ei ole olnud nendega kaasas, on hoidnud end kõrvale sealt, kus oleks olnud tema õige koht.

«No millal sa siis Tartust ära tulid, Ahas?» küsis nüüd Käsper.

«Päeval pärast linna langemist,» vastas Ahas, «siis just, kui teie öösi olite sealt suure ajuga põgenenud.»

«Kui punased olid juba linnas sees?»

«Linn oli päev otsa tühi. Ei olnud seal eesti ega punaseid vägesid. Ja tühjaks jäi ta ka siis, kui ära tulime.»

«Ui, kurat, poisid!» hüüdis nüüd Konsap. «Siis jooksime sealt küll enneaegu tulema!»

«Noh, hiljem või varem oleksime ikka pidanud tulema,» tähendas Käsper.

«Einoh, muidugi,» möönis Miljan ikka veel süües, «aga nagu köstri lehmad kolm päeva enne müristamist!»

Naerumügin käis Miljani sõnade puhul üle rühma-ruumi. Ahasele oli see nõnda tuttav, sest samuti oli olnud ka klassis. Miljanil tarvitses ainult suu praotada ja ütelda kas või kõige lihtsamat, kui juba naersidki teised.

«Jah, rumal oli see lugu küll, ei taha seda mitte meenutadagi,» viskas Käsper käega ja ta nägu tõmbus hapuks. «Aga võta istet, Ahas, oled ju külaline!»

Ahas toetuski pakutud nariveerele ning ta kõrvale istusid Käsper ja Tääker. Viimane ei suutnud veelgi varjata oma rõõmu ja lõi Ahasele õlale:

«Kuradi tore ikka, Ahas, et sa tulid, meil oli siin sinust iga päev juttu!»

«Jah, kartsime tõega, et oled jäänud Tartu ja et Käämer on hullutanud su seal enamlaseks,» lisas ka Käsper. «Võtsid ju seda Käämeri küsimust nõnda hellalt sel viimasel klassi koosolekul.»

Ahast torkas jälle miski, seda enam et kõike meenutades näis talle nüüd, et sellest, mida oli kardetud siin, ei olnud puudunud enam tõesti palju . . .

«Nojah, põhimõtteliselt oli sul ehk õiguski,» jätkas Tääker, «aga mu süda kargas hirmsasti täis, mitte ei võinud enam kannatada ta igavest näägutamist ja õrisemist.»

106

«Ükskõik,» tähendas nüüd Käsper, «see juhtumine Käämeriga oleks tulnud, kui mitte seekord, siis varem või hiljem ikkagi!»

«Mis sest enam!» lõi Ahas käega. «Kui see oleks olnud ainuke põhjus, ei ma oleks jäänud eemale.»

«Seda minagi,» tähendas Käsper. «Aga kas sa tead ka, et Käämer tol mässuööl oli jaama juures rahvast meie vastu üles ässitamas?»

«Ah oli sealgi?» ajas Ahas silmad suureks.

«No kurrat, kui selle mehe veel pihku saaks!» pigistas Tääker oma suuri rusikaid.

«See oli siis selsamal ööl, kui teie seal rahva peale lasksite?» küsis Ahas.

«Just,» kinnitas Käsper, «üks punaste agitaator tahtis karata meie ohvitserile kallale ja rahvas trügis kisendades ligi, rusikad püsti... Ohvitser sai veel õigel ajal tõmmata revolvri ja sirutas agitaatori maha. Ja käskis ka meid tuld anda...»

«Siis te andsitegi?»

«Siis me andsime, kaks kogupauku andsime ... Rahvas jooksis laiali ja paar tükki jäi maha oigama . ..»

«Nõnda siis see oli,» tähendas Ahas.

«Nõnda see oli ja nõnda Tartu langes,» möönis Käsper. «Meid kutsuti varsti ära, oli käsk linnast välja taganeda.... Pärast oli hakatud jällegi rüüstama ja küllap Käämer võis olla seal jällegi jaol...»

«Imelik mõtelda,» tähendas Ahas, «ega siis palju puudunud, et Käämer oleks langenud mõne oma koolivenna kuuli läbi.»

«Oleks ka selle täiesti teeninud,» siunas Tääker. «Sihuke mees ikka, oma poiste vastu tuleb ässitama! Ja oleks siis pärast irvitanud, kui märatsev rahvas meid seal ladude ees lömaks oleks sõtkunud!»

Rühmaruumis valitses nüüd mõni aeg vaikus. Isegi Miljan oli juba söömise lõpetanud ja välja hoovile katlakest läinud pesema. Ainult Konsap ristselili oma õlehunnikul lamades ümises tasakesi enda ette:

«Esmalt andsid Mannil õuna,

pärast viisid tema Adra sauna ...»

Kuid siis meenus Ahasele midagi ja ta küsis:

«Kuulsin, et olete tulnud Kärstna alt ja peksnud seal

107

venelasi, sellepärast tahtsingi teid näha. No kuidas see oli ka?»

«Oi, Ahas!» hüüatas Mugur. «Punased said sihukese sauna, et. .. kuulid lendasid nii mis hirmus kohe!»

«Ah, mis sa praalid,» tähendas Tääker vanamehe rahuga. «Me vaevalt nägime neid punaseid. Verst maad oli vahet, siis juba tegid vehkat.»

«Pärislahingus te siis ei olnudki või?» küsis Ahas.

«Mina ei tea, mis see pärislahing siis veel on!» hüüdis Miljan, kes oli tulnud hoovilt tagasi. «Mürinat oli rängalt ja kuule sadas kui vihma! Minu püssiraud oli nii tuline, et sisises, kui panin lumme jahtuma. Mäletate, seal mäekünkal meie ees kasvas kolm kaske, noh, nõnda umbes luuavarre jämedused. Kui pani kuulipildujaga sinna, siis nagu niitis maha need kased. Kui me poleks olnud seal väljal kiviaia taga, oi, oi, Ahas, siis oleksid sa võinud olla nüüd meie kõigi matustel!»

«Noh, mõned kuulid lahingust eksisid ka meie poole,» möönis Käsper, «aga pärislahingut lõid ikka polgumehed.»

«Jaah,» viskas nüüd Miljangi enda täissöönuna õle-hunnikule, «aga vähemalt tubli püsside puhastamine seal Kärstna all oli küll. Näe, minugi püssiraud sai kord puhtaks, enne minekut ei paistnud valguse tirtsugi rauast läbi ja vintide vahele olid ämblikud võrgudki kudunud ja pesad ehitanud. Aga nüüd on raud seest päris tühi kohe. Ja puhas on ka Kohlapuu oma!»

«Mis sa seal minust jälle tahad, vana rasvatükk,» urises taga nurgas õlehunniku otsas istuv Kohlapuu pahaselt.

«Justkui ma oleksin su käest midagi küsinud,» äigas Miljan vastu, «kütsin sind ainult, et sa Kärstna all enam oma napakat tõotust ei pidanud.»

«Mis see sinu asi on?» tusatses Kohlapuu uuesti.

«Noh, mis ta'nd minu või, aga sa ju teed neid igavesi vigureid. Ikka et patsifist ega tapa inimest, et enamlane pole mulle midagi teinud, mis ma tast lasen!»

«Aga nüüd tegi!» itsitas väike Mugur.

«Nüüd tegi jah, pani vana patsifisti vere voolama!»

«Ah Kohlapuu oligi siis see, kes Kärstna all sai kriimustada?» küsis Ahas ja märkas alles nüüd, et Kohlapuu näol oli plaaster.

«Kohlapuu neh, Kohlapuu tundis juba surma lõhna. Keegi muu ei saanud tunda, aga tema sai,» seletas Miljan. «Oi, see on tore lugu, Ahas, oota, ma räägin sulle!»

108

«Kas sa jätad mind kord rahule või ei jäta!» hüüdis nüüd Kohlapuu päris ähvardavalt ja hüppas narilt alla. «Kui ei, teen su ploomirasvad nii tümaks, et...»

«Noh, kui tümaks?» küsis Miljan rahulikult.

«Oh, koolivend, ära hakka sellega ennast vaevama, Miljani rasvad, tead, need on juba ennegi tümad,» lõõpis väike Mugur.

Kõik pistsid kõigest kõrist hirnuma.

Kohlapuu oli läinud näost tulipunaseks, kõigutas rusikat, trampis jalgadega, kuid jooksis siis uksest välja.

«Kaabakad!» karjus ta veel kord ukselt tagasi ja oli kadunud.

«Ei Kohlapuu salli sugugi, et keegi Kärstna asjast räägib, plahvatab kohe kui tuld täis,» seletas nüüd Tääker.

«Võttis siis ikka oma tõotuse tagasi või?» küsis Ahas.

«Tagasi võttis jah,» seletas Miljan. «Näe, punaste kuul tuli just selle kivi pihta, kus taga Kohlapuu lamas, ja lõi talle sealt killu näkku. Kõik teised pääsesid terve nahaga, üksi Kohlapuu sai kriimustada. Käsper ikka sundis küll teda algusest peale laskma, aga kus tema. Ikka ajab oma vana jora, et tema ei lase, et enamlane pole talle midagi teinud.»

«Ja ei lasknudki siis?»

«Ei lasknud, mitte ei lasknud! Kõik olime vihased ja kirusime teda narrikannikat, aga Kohlapuu ei lase. Oli kõhuli kivi taga, püss kõrval maas, ei võtnud seda kättegi!»

«Aga vaat,» hüppas väike Mugur suure hooga Miljani jutu vahele, «kui tuli see kuul sinna Kohlapuu kivi pihta, nii et killud lendasid, oi, oi, kuidas pistis mees siis

vanduma ja hambaid kiristama. Et mina teda, kuradit, ei lase, aga tema, tõbras, mind ikkagi! Ise katsub ikka oma nägu ja vahib veriseid sõrmi. Aga kus siis äkki tõmbas püssi ja hakkas lainetama! Sada kakskümmend padrunit tõmbas ühe jutiga, ei tahtnud enam lõpetadagi!»

«Jah, ja nüüd on mees kõige verejanulisem punaste vastane,» lisas Konsap omalt poolt, «lubab maha nottida viimse kui ühe, kelle aga kätte saab.»

Jutt katkes ja mõni aeg valitses rühmaruumis jälle vaikus. Vabatahtlikud lamasid õlgedel, et tõmmata pisut hinge tagasi hiljutisest kibedast sõjaõppusest. Ahas istus nari-veerel, vahtis põrandale ja näris närveldades õlekõrt. Siis küsis ta mõne aja pärast:

«Nõnda. Ja nüüd siis lähete jälle varsti välja või?»

109

«Ei, vist mitte,» vastas Käsper. «Pataljoniülem ütles, et meid tahetakse hoida, kui see vähegi võimalik, ja jätta siia linna sisekaitseks. Vägesid saadetakse ju iga päev linnast minema ja sisekaitse on jäänud nõrgaks. Enamlased aga varitsevad kogu aeg silmapilku mässu tõstmiseks ja tagaselja hoopide andmiseks.»

«See on siis nõnda, et valvaksite siin sisemist korda ja püüaksite kohalikke punaseid,» ütles Ahas äkki pettunult ja sülitas õlekõrre suust.

«Nojah, eks sedagi pea keegi tegema ja kergem on see ka kui frondil,» tähendas Käsper ja tõusis Ahase kõrvalt narilt.

«Aga vastik amet,» halvustas Ahas, «olla sandarmid ...»

«Ilma nendeta ei seisaks meie vabariik püsti,» vastas Käsper vingelt ja hakkas oma vöörihma kohendama. «Ja kas pole ükskõik, kuidas ta eest võidelda?»

«Noh, vist ikka ei ole nii ükskõik...» väitis Ahas ja tõusis samas ka narilt.

Kuid Käsper ei reageerinud enam, vaatas korraks käekella ja kamandas järsu häälega üle rühmaruumi:

«Aga, poisid, aeg on läbi, õppusele!»

Roidunud vabatahtlikud hakkasid endid kahisevailt õlgedelt üles ajama ja rakmeisse seadma. Ka Ahas üritas palitunööpe kinni panna ja ütles:

«Õige jah, ka mul vanamees ehk külmetab ja ootab juba ammu hobuse juures ...»

«Kas siis muudkui maale tagasi või?» küsis Tääker. «Mina mõtlesin, et nüüd ikka jäädki siia.»

«Olen teid kõiki nüüd siin näinud ja . . .» kõheles Ahas.

«Eks sa istu veel natuke,» tähendas Käsper jahedalt. «Tääker on täna päevamees ja jääb kasarmusse. Aga meie peame minema. Nägemiseni siis ...»

Ta viskas kiiresti Ahasele käe ja pöördus minekule.

«Ja tule meid jälle varsti vaatama!» hüüdis ta veel tagasi ja sammus uksele, raudkiiver peas, püss peos.

«Nägemiseni, tulen, kindlasti tulen .. .» hüüdis talle Ahas järele, tahtes nagu veel midagi lisada, kuid juba oli Käsper väljunud.

Kolistades raskete rautatud püssipäradega vastu puupõrandat järgnesid talle vabatahtlikud. Väike Mugur jooksis veel ukselt tagasi Ahasega jumalaga jätma ja siis olid nad ainult kahekesi rühmaruumis, Ahas ja Tääker. Väljast

110

kostis Käsperi käsklusi ja äramarssivate vabatahtlike laulu. Ahas kuulas seda vaikides, vaatas siis pikalt ruumis ringi ja tähendas nagu heldimuses:

«Tead, vana vennas, siin teie seas on nii kodune tunne.. . Juba mitu nädalat olen ma olnud nagu ihuüksi, puu-relnud ja vaevelnud oma kahtluste ja mõtetega.. . Aga siin . .. teie seas . . . Teie olete küll kuidagi muutunud, aga ometi endised. Ja teil on nii kindel usk .. . Peaaegu nagu ei tahakski siit enam ära . ..

«No muidugi, jää siia.. .» elavnes Tääker kohe uuesti. «Tead küll, et oleme oodanud sind kõik aeg, ja mehi on pataljonis hädasti vaja...»

«Seda jah,» möönis Ahas, «aga siia .. . sandarmiks . . . oma inimestele jahti pidama .. . Nagu ei jaksa.»

Ta vaikis, kuid jätkas siis mõne aja pärast:

«Aga kui ma sulle tõtt ütlen, siis ma ei tulnudki teile täna siia ainult külla või nõnda ...»

«Ah oli ikka nõu pataljoni astuda?» küsis Tääker.

«Kuidas seda ütelda,» vastas Ahas. «Tulin vaatama. . . Maal olles tegin endale tihti etteheiteid, et ma ei ole mitte siin teie seas...»

«Noh, sõber, see on juba hoopis teine jutt kui omal ajal Tartus!» hüüatas nüüd Tääker, pani Ahase uuesti narile istuma ja istus ka ise ta lähedusse.

«Aga mul puudus seni ikka nagu sisemine jõud selle otsuse teostamiseks,» jätkas Ahas, vana sõbra vastu ikka avameelsemaks ja avameelsemaks minnes.

«No ei tea, mis jõudu selleks vaja peaks olema!» lõi Tääker käega.

«Aga kui mu verivaene kantnikust isa ootab punaseid kui päästjaid ja maa-andjaid? Ja mu vanem vendki on ju punaväes, nagu sa tead. Ema ootab teda sealt koos punas-tega tagasi. No kuidas ma sain minna ja hakata äkki purustama nende ootusi...»

«Aga viimati sa siiski ei saanud sellest enam hoolida?»

«Jah, tundsin, et pean ...» möönis Ahas. «Isal oli linna asja . . . mõtlesin, et lähen ühes teiega frondile venelaste vastu . .. Aga siin oma rahvale hakata jahti pidama, see on mulle liiga vastik...»

«Ja sina arvad siis, et seda ei ole vaja teha?» küsis Tääker häält tõstes. «Et muudkui lasta punastel seljataga võim üle võtta ... No pimme säh!»

111

«Vaja ... Küllap on .. .» pidi Ahas möönma. «Kui see ainult ei oleks nõnda kole ...»

«Säh sulle, või kole!» hurjutas Tääker. «Sõda on ikka kole!»

«Sul on õigus, Tääker, jah, aga ...»

«Ah mis sa ikka agatad!» lõi Tääker Ahasele otsustavalt õlale. «Jääb siis nõnda, et tuled meie juurde. Astud pataljoni ja asi ants!»

Ahas ei vastanud, oli vajunud nariveerele ja puuris silmadega sasist ja lumistest saapajälgedest ligast kasarmu-põrandat. Nii raske, kohutavalt raske oli seda kõike siiski otsustada...

Siis ärkas ta korraga nagu unest. Keegi kobistas rühma-ruumi ukse taga ja avas selle. Ning kui Ahas oma silmad tõstis, nägi ta sealt sisse astuvat oma isa.

«Näh, siin sa, poiss, oledki, otsi enne terve maja läbi,» tõreles isa. «Noh, kas hakkad juba ükskord tulema võeh?»

«Jäin, jah, siin pisut pikale,» vabandas Ahas. «Kas sa tahad siis juba minna?»

«Eks jah,» vastas isa, «jääb muidu liiga öö peale, paljukest seda südatalve päeva's on õige.»

«Noh, Ahase isa, ega's nõnda pakki ka ikka ole, et ei või natukest aega ninagi soojendada,» tähendas Tääker.

«Seda ju võiks,» nõustus nüüd vana Ahas ja toetus narile, «näe, väljas kah sihande va hundiilm ...»

«Meie jäime siin natukeseks juttu ajama,» seletas Tääker, «üle hulga aja saame nagu jälle kokku.»

«Olete siis meie poisi koolivend?» küsis vana Ahas.

«Seda neh, mitu aastakest ühes klassis oldud.»

«Ja sõdite nüüd siin peremeeste ja rikaste väes, olete siis ikka ise ka rikka rahva laps või?»

«Ega ei,» vastas Tääker, «isal üksnes pisike kuuevaka-maane koht maal.»

«Siis ikka just suurt rikkust pole. . . aga sõdite punas-tega?»

«Kaitseme oma vabariigi iseseisvust...» «Eks see ole na rohkem rikastele ...» lõi vana Ahas käega.

«Mitte ainult nendele, Ahase isa,» rõhutas nüüd Tääker, «sõdime ka vaesema rahva eest, suuremalt jaolt kõik oleme ise vaesed, sõdime terve eesti rahva eest!»

«Sõdite selle eest, et punased ei saaks tulla ja vaesemale rahvale maad anda.»

112

«Anname ise kõigile maad!» kinnitas Tääker. «Võtame mõisad parunite käest ära ja jagame rahvale välja!»

«Nonoh,» ajas vana Ahas silmad püsti, kuid lõi samas lootusetult käega. «Etse mul andjad! Ei mina seda uskuma hakka. .. Kui punased ikka ei tule, siis maad ei saa...»

«No oodake, Ahase isa,» jätkas Tääker, «las me peksame need venelased siit minema, et kannad välguvad, küll siis saame kõike, maad ja muud ...»

«Noh, eks aga sõdige siis,» mühatas vana Ahas narilt tõustes. «Noh, soojendatud juba kah, hakkame's aga minema ... Eks head päeva süs!»

Ja juba ta köhmis uksele, kuid pööras seal tagasi, märgates, et poeg miskipärast järele ei tule.

«No tule's juba ometi!»

Aga poeg ei tulnud ka nüüd, tammus raskes võitluses iseendaga paigal ja otsis sõnu:

«Vaata, isa ... ma ikka ei saa .. . Ma pean ...»

«Mis sa pead?» küsis isa arusaamatuses ja vahtis poega.

«Vaata, isa. .. Ma pean ikka vist astuma pataljoni...» sai see nüüd öelduks. «Pean jääma siia oma sõprade juurde...»

«Mis? Meh?» sai isa ainult ja oli jäänud sambana seisma.

«No see on alles tore, tulimaselt tore kohe, Ahas, et sa lõpuks ometi kindla rehnuki tegid!» hüüdis Tääker suures esile pursanud rõõmuhoos ja sakutas jälle oma koolivenda ... «No siis oleme jälle nagu koolis kõik koos!»

«Tahad siia jääda?» küsis isa, kes pikkamisi tagasi oli tulnud ja poja ette seisma jäänud.

«Jah, isa... ma pean...» vastas see. «Ma... ei saa teisiti... Sa kuulsid ju, isa, ka siin võideldakse selle eest, et vaene rahvas maad saab. Ju siis mina kah pean siin võit-lema.»

«Ah nõndamoodi,» sai isa ainult. «Sa siis usud seda härrade värki? Aga meie, kaks vanainimest? Su isa ja ema? Kuidas meie siis jääme?»

Järsk nõrkushoog oli viinud ta nariveerele norgu, kus ta pomises nagu endamisi:

«Üks poeg punaväes... see võib-olla tapetakse seal, teine läheb valgesse ja tapetakse siin...»

Kuid siis ajas ta enda uuesti sirgu ja astus poja ette:

«Kas ma sellepärast teid olen kasvatanud... Kas me emaga sellepärast oleme näinud kogu elu rasket vaeva ja

113

verist nälga nüpeldanud. .. Poiss, mõtle oma vennale, kelle vastu sa lähed tapariistaga. . . Mõtle vähemalt oma vanale emale. Mis ütleb tema süda, kui ta seda kuuleb ...»

Vanamees äigas käega üle silmade ja pöördus kõrvale. Rõhuvas vaikuses meenutas tasane ohe nagu nuuksatust.

Poeg oli isa raskest murest korraga nagu kokku varisenud. Ning pooleldi sosinal pidi ta ütlema Tääkerile:

«Kuuled sa, Tääker. . . ma ikka vist ei saa. . . Näed, pean ühes temaga koju tagasi minema. .. Olgu siis, et hiljem ...»

«Jah, eks sa pea siis minema...» vastas Tääker vaikselt, kellesse vana mehe kurbmäng samuti oli mõjunud.

Kuid samas hakkas kostma väljast vabatahtlike laulu. Tääkerile tuli see nõnda ootamata, et ta kohe akna alla jooksis ja sealt välja hakkas vahtima.

«Tulevad poolelt õppuselt äkki tagasi — mis see siis-on?» hüüdis ta.

Kuid sealt nad juba tulidki. Kaageldes ja käratsedes marssis ärevaid vabatahtlikke rühmaruumi ja jäi seal seisma täies rakmes, püssid peos.

«Mis lahti on?» küsis Tääker.

«Ei tea, tuli käsk, et õppused katkestada ja kiiresti tagasi kasarmusse,» vastas Konsap ja kehitas õlgu.

«Poisid, vist on oodata punaste mässu!» hüüatas väike Mugur ärevana.

«Ära joba! Kes see rääkis?» äigas Tääker.

«Ei keegi, ma ise ainult, et. ..» jahmas Mugur.

«Sa ise ainult ära siis plära!» kurjustas nüüd Konsap. «Käsper läks staapi, eks siis kuule, kui ta sealt tagasi tuleb!»

Aga seal see Käsper juba oligi. Kiirel sammul astus ta rühmaruumi ja hõikas: «Kas kõik on kohal?»

«Mis siis lahti on?» kordas Tääker nüüd ka Käsperile.

«Kuuled kohe,» vastas see. «Kõik jäägu ruumi, keegi ei tohi välja minna!»

«Kas asjale ka mitte?» mühatas Miljan ja kõik turtsa-tasid.

«Vakka! Kas saab rahu, või ma löön mõne teiste hirmuks paariks päevaks kartserisse!» käratas Käsper. «Ja nüüd kiiresti ritta, kapten tuleb kohe üle vaatama! No kas saab juba? Miljan, jäta kord juba oma igavene venimine. Vakka, vaade vasemale!»

114

Sisenes lüheldane mees, kes kandis näpitsaid, võidunud ja kulunud halli ohvitserisinelit sama värvi rindepagunitega. Ei mõõka ega aumärke, ainult raske nagaan puusal ja üle kortsunud paguniotste tõmmatud kitsad sinimustvalged lindikesed. Kogu ta välimusest ja olemusest vaatas vastu rindeohvitser, kes on olnud sõjas mitte ainult nädalaid või kuid, vaid aastaid. Aeglasel, peagu ükskõiksel sammul astus ta rivi ette ja hüüatas rahulikul, pisut kähiseval häälel:

«Tere, poisid!»

«Tere, kapten!» vastasid vabatahtlikud talle kaunis segases kooris.

«Ilus!» naeratas kapten ja kohendas näpitsaid. «Lugu on niisugune, poisid, et frondil on praegu seisukord raske ja meie abi hädasti tarvis. Te teate, meie pataljoni tahetakse hoida viimse võimaluseni, aga nüüd peame olema seal, valmis igaks juhtumiks. Teie olete noored, aga olete oma isamaa ja Eesti asja eest välja astunud selle kõige suurema häda tunnil ja Kärstna all näidanud, et olete juba mehed. Nüüd tuleb ülevaatus, siis on teil kaks tundi aega oma asjade kordaseadmiseks ja siis peavad kõik olema kohal.»

«Ka-kas meid saadetakse siis kohe frondile, kapten?» hüüdis Konsap, kes ei suutnud enam ennast talitseda.

«Just nii,» vastas kapten, «täna tuli käsk.»

Valitses hetk pinevat vaikust rühmaruumis. «Hurraa, poisid!» karjus korraga väike Mugur. «Siis läheb jälle lahti!»

Hurraatasid mõned teisedki, kuigi osa näis nagu hirmunud.

«Vakka! Vakka ometi seal!» käratas Käsper. «Kus teie aru on? Te unustate, et olete rivis!»

«Noh, laske neil käratseda pealegi,» muheles kapten ja kohendas jälle oma näpitsaid. Siis pöördus ta Konsapi poole:

«Kas teile meeldib siis frondil rohkem kui siin?»

«Kas meeldib või ei, kapten,» vastas Konsap, «aga siin ju peame olema nagu sandarmid ...»

«No ilus, siis saategi frondile, ja juba homme,» seletas kapten. «Aga nüüd marss välja ja ülevaatusele! Diviisi-ülem tuleb kohale!»

Ohvitser oli juba minekule pöördumas, kui Ahas nagu

115

mingist vastupandamatust tõukest oli tõtanud ta juurde ja hüüatanud:

«Kapten, ka mina tulen ühes!»

Ohvitser seisatas ja pöördus tagasi.

«Tahan astuda pataljoni, võtke mind vastu!» kordas Ahas.

«Ahas!» hüüatas nüüd Käsper ja astus ta juurde.

«Jah, Käsper, ma tulen ühes,» ütles Ahas. «Nüüd, kus te jälle frondile lähete, ei takista mind enam ükski võim!»

«No see on alles, Ahas, see on alles rõõm!» hüüatas Käsper jälle, ning hoides ühes käes püssi, kaisutas ta teisega Ahast. «Nüüd oleme siis jälle koos, kõik Rahvusliku Liidu poisid!»

«Ega siis muud kui teretulemast, noormees, meie ridadesse,» tervitas kapten ja surus Ahase kätt. «Mehi on meil hädasti vaja! Nii. Ja nüüd marss välja ülevaatusele.»

«Teine rühm!» kamandas Käsper pärast ohvitseri lahkumist. «Vasak pool! Minu järel käies marss!»

Ta hüppas mõne sammuga rühmale ette ja poisid hakkasid trügima ta järel uksest välja. Ka Ahas ruttas minejatega koos. Kuid siis meenus talle midagi, mille ta vahepeal oli nagu hoopis unustanud, ja ruttas tagasi ikka veel rühmaruumis sõnatult seisva isa juurde.

«Isa, ma ei või teisiti. . . Anna mulle andeks . . . aga ma pean minema nendega... Ära mõtle, et lähen võitlema sinu vere, oma venna vastu, vaid mõtle sellele, et ka mina lähen võitlema sinu maa eest. Meie kõikide maa eest...»

«No kui sa just muidu kuidagi ei saa...» oskas isa ainult pomiseda.

«Tervita ema ja ütle, et ta väga ei kurvastaks, küll tulen varsti tagasi!» haaras Ahas isa kaela ümbert ja ruttas siis uuesti uksele.

«Või läks muudkui...» ohkas isa pojale järele vaadates ja silmi pühkides.

2.

Nõnda oli Henn Ahasestki lõpuks saanud sõdur, kes vabatahtlikult oma maa ja rahva kaitseks välja oli astunud. Ning enne kui ta siin õieti ringigi oleks saanud vaadata, pisteti talle relvgi pihku. Sest kohe pärast ülevaatust

116

diviisiülema poolt kooliõuel, kui poisid oma rühmaruumi tagasi olid jõudnud, tuli Käsper, püss peos, ja ulatas selle Ahasele.

«Siin on su püss, Ahas,» ütles ta, «suurem asi ta ei ole, aga paremat sulle praegu ei saanud. Ise oma käega otsisin arsenalist kõige parema, lukk natuke logiseb, aga muidu

töötab. Pahem lugu on aga see, et tal ei ole rihma, pead hakkama teda nööriga kaelas kandma, terves arsenalis ei leidnud ma püssirihma juppigi.»

Ahas võttis püssi, ja tundes selle siledat külma rauda oma peos, teadis alles nüüd lõplikult, et ta ei ole enam era-inimene, vaid sõdur, et on astunud sammu, mida ei saa võtta enam tagasi...

«Tõin ka takku ja rasva,» jätkas Käsper, «sea oma püss siis korda.»

Ja ilma et Ahas oleks küsinud, asus Käsper talle samas appi, mässis pisut takku sompuli otsa ümber ja ulatas Ahasele, üteldes:

«Sa puhasta raud ära, ma harutan seni luku lahti!»

«Jaah, Ahas, nühi hoolega, sõduri supikulp võib olla ükskõik kui must, selle eest kartserisse ei lööda, aga püss ei ole mitte mõni vana kooliraamatukapsas, millega võib ümber käia kuidas tahad,» lõõpis paks Miljan end õle-hunnikule sirutades.

Kuid kostis ainult paar turtsakat Miljani naljale ja Miljanil endalgi ei paistnud olevat parajasti just suurt tuju edasi lõõpida. Esimene elevus rindele mineku uudisest oli juba vaibunud ja nüüd korraga oli kõigi meeleolu tõmbunud tõsiseks. Vaikides lamati õlehunnikul ning igaühel oli tegemist oma tunnete ja mõtetega. Üle ruumi kajas ainult Ahase püssiluku login, kui Käsper seda avas ja uuesti sulges.

«Ahas, kuule, oled sa ebausklik või ei?» küsis korraga väike Mugur, kes oli silmitsenud Ahase püssi.

«Mis siis?» küsis Ahas ja vaatas püssirauda vastu valgust.

«Siis ära võta seda püssi, vaid mine too teine,» vastas Mugur.

«Mispärast?» imestas Ahas.

«Sellepärast, et see püss on kunagi kuuliga pihta saanud,» vastas Mugur, «vaata seda puust rauaümbrikku, selle küljest on ju kild ära!»

117

«Arvad, et see on kuuli jälg?» vaatles ka Ahas nüüd püssi lähemalt.

«Mis muu jälg see ikka on,» oletas Mugur, «võib-olla on selle püssi juures juba mitu inimest surma saanud.»

Ka Käsper vaatles püssi.

«Noh, on kuuli jälg?» küsis Mugur.

Käsper kehitas õlgu.

«Võib-olla ja võib-olla ka mitte,» ütles ta siis. «Aga Ahas, kui tahad, võid saada igal ajal teise püssi.»

«Lapsikus!» lõi Ahas käega. «Kui sina, Käsper, oled andnud mulle selle püssi, siis ei vaheta ma seda mitte. Ja pealegi oleme selle nüüd ka puhtaks teinud.»

Ning puhas ja korras oligi Ahase püss juba. Käsper korjas kokku ülejäänud taku ja rasva ja läks seda arsenali ära viima. Varsti tuli ta väljast tagasi supikausitäie veega ja hakkas oma mustaks saanud käsi pesema. Ta tegi seda suurima hoolega, seebitades neid mitu korda ja ikka uuesti ja uuesti veega uhtes. Kuna püssitagi oli sattunud ka ta Msti ravitud sõrmeküünte alla, siis hakkas ta sedagi sealt kannatlikult välja urgitsema.

Ahas oli jäänud istuma nariveerele, püss põlvedel, ja lõi mõtlikult selle lukku kinni ja lahti, nagu proovides, kuidas see käib. Mis ta aga parajasti selle juures mõtles, ei teadnud ta vist isegi.

Rühmaruumis valitses endiselt raskemeelne vaikus. Vabatahtlikud konutasid sõnatuma naridel. Ainult Miljan oli tõusnud juba varsti oma õlehunnikult, otsinud nari alt välja oma sõdurikatlakese, kuhu ta lõuna ajal oli tagavaraks pannud suppi, ja hakanud sööma. Ja nüüd kajas rühmaruumis mõnd aega ainult Käsperi veesulin ja Miljani supilurin.

Ent siis kuulsid kõik, kuidas Käsper keset küünte-viilimist hüüatas:

«Mis see siis tähendab?»

Ta oli karanud toolilt ja krahmanud kord ühe, kord teise käega kukla taha krae vahele.

«Midagi jookseb nagu seljas,» hüüatas ta jälle ja vaatas ringi. «Mugur, ae, tule vaata, mis see on!»

Mugur tõusis narilt, ruttas Käsperi juurde ja hakkas otsima selle särgikaeluses.

«Mina ei näe siin midagi,» ütles ta siis.

«Aga midagi jooksis seal küll, ma tundsin seda selgesti! » kinnitas Käsper.

118

Mugur otsis nüüd veel hoolsamalt ja hüüatas siis äkki: «Aga oot', oot'! Oh-hoo!»

Ja samas hoidiski ta juba midagi oma näpuotste vahel ja vaatas vastu valgust.

Muguri hüüatuse peale olid ka teised tõstnud oma pead sasihunnikuilt.

«Noh, mis see on?» küsis Käsper.

«Täi, sulaselge täi!» naeris Mugur heleda häälega.

«Ära räägi, näita siia!» ehmus Käsper.

«Täi, mis täi, noh, näed, maailmatu suur ja lopsakas!» kinnitas Mugur.

Käsper oli nüüd korraga hoopis löödud.

«Sa igavene tont!» hüüatas ta siis, Alles täna hommikul panin puhta pesu selga... no kust see saatanas siia sai?»

«Hõ-hõ-hõ!» pistis korraga Konsap hirnuma. «Poisid, kuulete, täid söövad isegi rühmaülemat!»

Ühes Konsapiga puhkesid naerma nüüd ka kõik teised.

See vihastas aga Käsperit ja ta tähendas:

«Mis te irvitate seal oma hambaid! See on kellegi teie täi! Poisid, paganad, teil on täid seljas!»

«Meil? Täid seljas?» küsis Konsap.

«Teil jah!» ägestus Käsper veel enam. «See on teie seljast minu selga tulnud, see on kindel!»

«No millega sa seda tõendad?» küsis Konsap.

«No sellega, et mul neid kunagi pole olnud!»

«Aga nüüd on! Ja ajad ka meid siin täis!» naeris Konsap ja kõik teised temaga ühes.

Aga see oli Käsperile ainult õli tulle.

«Või mina ajan teid täisid täis?» karjus ta. «Vaat' mõnel teist on nad seljas ja puistab neid kõigile. Vaja oleks terve rühm läbi otsida ja see, kellelt leitakse täisid, karantiini saata, seda ma ütlen!»

«Karantiini?» naeris Konsap jälle. «No mine aga siis kohe esimesena!»

«Mina?»

«Sina jah, sest sul on täid seljas ja meil võib-olla ei olegi!»

«No mis tondi täijahti sa, Käsper, siis just nüüd pead pidama, kui teine ristiinimene sööb?» hüüdis nüüd ka Mil-jan. «Sõdur ja täi olevat ju seltsimehed igavesest ajast igavesti. Tovarištši! Mine sauna ja otsi neid seal!»

«Mine Adra sauna, seal on siidisohva...» hirnus Konsap.

119

Ning samas pistis Mugur laulma oma heleda häälega:

«Käspril seljas väiksed seltsimehed,
need on küljes nagu vihalehed.»

Teda ruttas toetama ka kohe Miljan:

«Adra saunas ruttu ära käi,
muidu nahka paneb sind veel täi!»

Ning juba lauliski kogu rühm kooris:

«Adra saunas oli siidisohva,
kus need vedrud tegid kohva-kohva...»

Sel kombel nad nüüd seal laulsid, jagelesid, loopisid ja naersid. Käsperi täiehmatus oli korraga nagu pühkinud kogu rühma raskemeelsuse ja kõik läks jälle endist rada, nagu poleks mingist peatsest rindeleminekust kuuldudki .. .

Nõnda algas Ahase sõduriteenistus. Lisaks vanale jaapani püssiloksile sai ta veel presendist padrunitasku, seljakoti, plekist supikatlakese ja puust sõdurilusika. Ning see oli ka kõik, sest muud varustust ei olnud. Ahas pidi siis alustama uut ja otsustavat võitlust oma rahva iseseisvuse eest oma isikliku ja nõrga proletaarlasevarustusega, peos vabariigi poolt ainult logiseva lukuga püssitukk, millele ei võinud olla mitte väga kindel.

Õhtul pärast ülelugemist, kui anti käsk magamaheitmiseks, puges Ahaski Tääkeri ja Muguri kõrval narile põhku, pannes laetud püssi enese kõrvale ja presentkoti pea alla. Mõni minut pärast käsklust magaski kogu rühm juba sügavas unes, ainult Ahas ei saanud kohe uinuda. Oli see tingitud uudsest, sõdurlikust õhkkonnast, mis oli teinud ta esialgu närviliseks, või mõnest muust põhjusest, Ahas ei teadnud. Viseldes unetuna kõval naril pidi ta ikka ja ikka katsuma, kas püss on alles ja padrunitasku oma kohal. Peas oli mingi segu ebamääraseist mõttesademeist ja uutest muljetest, mis kõik liitusid mingiks seletamatuks ärevuseks, pannes närvid võbisema ja manades ihule isesuguseid külmavärinaid.

Nüüd on ta siis sõdur, mitte enam vaba erainimene, on hakanud ühe poole tööriistaks ses puna-valges võitluses

120

ning peab juba esimesel käsklusel haarama oma laetud püssi ja avama surmava tuleandmise elavate inimeste pihta, kahtlemata, kas ta seda võib, ja küsimata, kas ta seda tahab. Kuid on see samm siiski õige või on see viimati suur viga, mida ei saa iialgi parandada? Tõesti, astudes pataljoni võitlema punaste vastu, kas ei ole ta teinud sellega mitte surmapattu kogu rõhutud rahvakihi, oma venna ja ka isa suhtes, kes kogu aeg pikisilmi ootab punas-telt maad? Ja mitte ainult nende, vaid samasugust surmapattu ka enese suhtes? On ta ju nüüd haaranud relva nende inimeste vastu, kelle vastu tal ei ole tõesti muud midagi kui ainult osaline lahkuminek maailmavaadetes, mida väga hästi võiks kooskõlastada ka muude abinõudega kui jälgi tapariistaga, ja keda ta seni õieti ei ole saanudki oma veendumuste kohaselt pidada mingeiks päris vaenlasteks ... Midagi ei saanud Ahas teha selle vastu, et südametunnistus teda jälle vaevas, kuigi risti vastupidistel põhjustel kui enne pataljoni astumist...

Aga oleks ta praegu valge väe asemel punaväes, kas oleks ta siis rahul endaga?

See oli kui needus, et Ahas kunagi nagu ei pidanud leidma südamerahu. Alles nüüdsama oli ta vaevanud end etteheidetega, et ei tõsta relva oma kodumaa kaitseks, kui see on suurimas ohus. Nüüd, kus ta seda siiski oli teinud, ei jaksanud ta sisendada endale veendumust, et see on ainuõige ja ka ainus võimalus. Pääsenud ühest suurest hingevaevast, oli tal varuks juba teine, mis uuesti hakkas teda painama endise asemel. ..

Kui Ahas lühikesest hommikueelsest tukastusest ärkas uimase pea ja valutavate luudega, sai ta kohe ka oma esimese sõdurliku ülesande. Veltveebel oli määranud ta pataljoni staabi juurde sidepidajaks. Ja ainult mõni minut hiljem, kirjad kanderaamatuga kaenlas, püss kanepist nööri pidi ripendamas õlal, lidus ta tulist aju ühest sõjaväe-asutisest teise, ühest staabiuksest sisse, teisest välja. Oli käsil rindele määratud pataljonile kibe varustuse hankimine, mida aga ei olnud kustki saada. Staapides lahutati pataljoniülema nõudekirju lugedes ainult kahetsevalt käsi ja üteldi, et varustust peale püssipadrunite ei ole anda mingisugust.

Pataljon pidi nõnda siis asuma retkele endiselt nõrga, peaaegu olematu varustusega. Sineleid ja sooje kasukaid oli ainult vähestel, suurem osa vabatahtlikke oli alles oma

121

tavalises koolipoisiriietuses, paljudel peas isegi ainult väikesed nokatsmütsid, paremal juhul spordisukad, katkised papaahad või saksa teraskiivrid.

Ahaski pidi minema rindele samas vanas kulunud koolipoisipalitus, mille talle mitu aastat tagasi oli ostnud vend, ja katkiste saabastega, millega oli põgenenud Tartust.

Õhtuks oli linna turule kokku käsutatud küüt ning hilisel tunnil asetati pataljon regedele ning möirgava kisa ja laulu saatel väljus see linnast. Retk läks mööda Tartu poole viivat maanteed Võrtsjärve suunas, kus oli karta punaste edasitungi.

Nõnda lahkus nüüd Ahas oma kodulinnast sõdurina sama teed, mida mööda ta hiljaaegu siia tagasi oli tulnud sõjapõgenikuna...

Tee oli hiljutisest suurest sulast põndakuline ja konarlik, külm jaanuariöine tuul ulus telefonitraatides ja oli uhtnud kerge tuisujärgse lumekorra teelt, mispärast reed ägedasti rappusid ja põdisesid. Küüthobused hakkasid varsti juba aurama ja puristasid, sest kogu aeg kihutati tulisel ajul. Jooksvate loomade naksuvate kapjade alt lendas aeg-ajalt valusaid jäätükke rees istujaile pähe ja näkku. Taevas oli paksudes kahkjates pilvedes, varjutades kuud, ning vähese lume tõttu, mida kahel pool teed valendas ainult kraavides ja sügavamais künnivagudes, oli talvine öö peagu pime.

Pikkade rukkiõlgedega täidetud küütregi, millel Ahas kükitas, laetud püss püsti põlvede vahel, asetses peagu küüdi lõpus, sest selle järel sõitsid kolinal veel ainult mõningad laskemoonareed. Eespool regedel lauldi ja kärat-seti kogu aeg valju häälega, vabatahtlike röökimine kajas kaugele pimedusse ja kaikus eemalt vastu nähtamatuilt lagendikelt ja metsatukkadest. Ainult siin tagumisel reel sõideti vaikides, sest kõik olid päevasest jooksmisest surmani väsinud. Tääker, kes kirus kogu aeg ainiti külma, kohendas aeg-ajalt õlgi külmetavaile jalgadele, väike Mugur, kes lõdises oma nõrgas kehakattes, hoolimata väsimusest, käis vahetevahel jooksmas võidu küüthobustega. Ainult Miljan istus rahulikult reel ja näris nagu harilikult midagi suure hoolega. Ahasel külmetasid küll samuti liikmed ja jalad, kuid ta ei pannud seda tähelegi, sest niivõrd oli tal kogu aeg tegemist oma pealetungivate mõtete ja uudsete, ärevate, esmakordselt rindele mineja tunnetega.

Kuski kaugemas hingesopis vaevasid teda veel nüüdki

122

öösi painanud kahtlevad mõtted, kuigi ta tundis, et neil praegu enam ei ole säärast mürgist jõudu nagu nendega unetuna naril heideldes. Kuidagi tuimalt ja nürilt kudesid need veel ta teadvuses nagu mingi vana kääriv pära, sest teda oli masendamas juba hoopis uus hingevaev, mille vastu võitlemiseks ta pidi pingutama kogu oma tagavaraks olevat tahtejõudu. See vaev, mis tõusis nüüd sügavalt ta instinktide põhjast, nagu ürgne manitsus ettevaatusele, nagu käsk enese alalhoiuks, ja sisendas talle suurt vastikust — see vaev oli järjest tugevamini ärkav surmahirm . . . Mida kaugemale mahajäetud kodulinnast kihutav regi teda viis pimedas ja külmas talveöös ja mida lähemale ta arvas rindele jõudvat, seda valdavamalt haaras teda see tunne. Nagu närvetav ja nõrgestav aur tihenes see ta teadvuses, looritas mõistuse selgust, ahistas südant ja pigistas rinnus. Tal oli piinlik selle tunde pärast nii teiste kui ka iseenda ees ning seepärast ta püüdis seda kõigi abinõudega salata ja peita, nagu mõnd häbistavat asja, mis ähvardab teha teda naeruväärseks .. .

Eespool regedel aina lauldi ja käratseti. Õieti küll polnud see mingi laulmine, vaid kuidagi elajalikult võigas röökimine, mille kohutav kaja kumises pimeduses. Poisid

karjusid seal üksteise võidu täiest kõrist ning nende kako-fooniline kisa kostis nagu kaugest minevikust. Tahtmata meenus siis Ahasele pilt Maailmasõja alguspäevilt, kus ta koolipoisina oli korteris oma kodulinna kaugemas agulimajas, mis asus nii lähedal raudteele, et rongide möödudes kogu maja kaasa rappus. Ööd kui päevad olid möödunud siis nende majast hiigelpikad sõjaväerongid loomavaguni-tega, mis veeresid lõuna poole, liinile, täis inimesi, elajaid, relvi, sõjamoona ... Nendega viidi sõtta mobiliseerituid ja kõik nad röökisid, röökisid rongitäite kaupa ning tihti oli Ahas ärganud öösi unest ning kuuldes seda elajalikku röökimist väljas ööpimeduses oli värisenud uneta kuni hommikuni. Nüüd kuulis ta jälle seda võigast häält ning seda tegid ta enese koolivennad, enese kaasvõitlejad. Tookord unetuil öil asemel värisedes ta ei teadnud, miks need inimesed seal rongides nõnda röökima pidid, nüüd oli talle see siiski selge ja vaevalt et ta ise ei oleks rookinud samuti, kui ta teekaaslased ei oleks istunud nõnda vaikides. Sest kas ei olnud see surmahirm, mis inimesi nõnda röökima sunnib, kas ei püüa ta kaasvõitlejad seal praegu endid selle metslasekisaga julgustada, peletada endist

eemale alandavat hingepugevat hirmu, näidelda üksteise ees vaprust ja julgust ning, kartes paljastada oma argust, simuleerivad sellega, et petta iseendid ja petta ka teisi?

Ahas tundis nüüdki oma ihu hiljukesi värisevat ja hambaid suus logisevat. Oli see hirmust või külmast? Ta ei teadnud seda ...

Reed põdisesid ja mürtsusid konarikul, hobusekabjad naksusid ja suud puristasid, traadid kiunusid ja ulusid tuulehoogudes, eespool lauldi ja trallitati endiselt, lähemailt regedelt kostis kõnekõma, tagumisel reel aga valitses vaikus. Siin ei olnud kuulda muud kui paksu Miljani isukat nätsutamist.

«Kuule, vana paks, millal sa oma söömise seal kavatsed lõpetada kah?» urises korraga ees reepeas konutav Tääker poolpahaselt. «Nätsutab ja nätsutab, ei lase pilguks tukku-magi jääda!»

«See nüüd jah keelab sind tukkumast, kui ma siin tasakesi oma ube nasin!» ümises Miljan rahulikult vastuseks ja näsis edasi.

«Head on need soolaga keedetud oakuradid ikka süüa küll,» jätkas ta mõne aja pärast. «Mis on kõige parem kompvek selle vastu? Mitte kui midagi! Ema tõi mulle veel viimasel silmapilgul terve kotitäie. Ise ütles, et poeg, lähed nüüd jälle sõtta, kas sul seal süüa kedagi ka on, toon sulle neid ubegi kaasa. Teab, et need on mu maiustoit lapsest saadik. Katsu sinagi korraks, tahad?»

«Ei taha,» lõi Tääker käega ja kohendas jalgadel õlgi.

«Nojah, sa ei tea ju. Kui sa ainult korraks meki suhu saaksid, oi, oi!»

«Eks sa siis jära aga edasi, minule nad ei maitse! Soolased ja vänged, panevad jooma!»

«See nende headus ongi, et panevad jooma. Sööd neid, karistad vett peale ja võid jälle süüa. Mage toit pole väärt kedagi!»

«Kuule, Miljan,» hüüdis väike Mugur, «ütle mulle õige, kuhu see nodi sul kõik mahub, mis sa hommikust õhtuni endale sisse ajad?»

«Ah kuhu see mahub,» kordas Miljan, «muretse endale kah sihuke kere, küll sa siis näed, kui palju see moona nõuab. Ja peale selle on mul veel hale süda.»

«Hale süda?»

«Just. Punaseid puues hakkab läikima, kui ei ole kõva leivaankrut taga.»

Aga ainult lühike naerumügin saatis seekord Miljani nalja.

«Assa kurat, enam ei või sugugi!» hüüdis Tääker, viskas külmetavailt jalgadelt õlehunniku ja hüppas reelt. Hulk aega vehkis ta siis oma pikkade koibadega lumisel teel väikese Muguri eeskujul küüthobusega võidu, kuni hing jäi kinni ja ta prantsatas uuesti reele.

«Ahas, kuule, kas sul ei olegi külm?» küsis Mugur.

Alles nüüd Ahas märkas, et ta jalad olid külmast juba päris tuimad. Hirmu kihul, et ta niiviisi päris märkamatult võib jalgadest ilma jääda, kobis ta reelt ja hakkas samuti jooksma. Versta pool kõigest hingest maha lidunud ja uuesti rekke istunud, tundis ta, et jooks oli teinud head. Mitte ainult, et külmatunne ajutiselt oli kadunud, vaid ta peas kangekaelselt puurlev mõtete sade ja ahistav surma-hirmgi näis järele andnud. Äge kehaline pingutus oli toonud nagu uut elujõudu, uut mehisust...

«Harjuta jah, Ahas, sinagi jooksmist, võib tulla tarvis!» lõõpis Miljan.

«Mis nüüd sinusugusel tõrukesel seal viga öriseda,» viskas Tääker, «lössutab kui vana kalkun pesal, paks rasva-kuhi ümberringi.»

«Näed nüüd, et rasv on ikka hea asi, ei hakka külm külge ega tule muud häda! Sellepärast ma sööngi, et rasva minna, et oleks soe ja hea olla oma rasvade sees. Kodust sain kaasa veel isa vanad säärikud, kaks paari villaseid sokke lõin neile alla, muidu olid suured, ja nüüd on jalad nagu sooja vee pudelites.»

«Jah, säärikud on sul head, vana paks,» ohkas Tääker, «oleks mul kah sihukesed!»

«Eks sa toonud kodunt.»

«Kodunt,» osatas Tääker, «hea sul rääkida, arvad, et vanamees oleks andnud mulle oma säärikuid? Vaat', oleks veel needki koolipoisipöiad otsast ära kiskunud, kui ma oleksin läinud talt säärikuid küsima ja ta oleks kuulnud, et tahan nendega sõdima minna! Näe, käis nüüd siin Vil-jandiski mind põhjamas, et mis kuradi tempe ma tegema olen hakanud, vea terve eluaeg poisile moona Tartu järele, hoia kokku, et silm valge peas, aga tema sunnik läheb õppimise asemel venelastega sõdima! Ja sina kõneled veel säärikutest!»

Tusaselt lõi Tääker käega ja lisas kurvalt:

«Mine siis jaga sihukese vanamehega maad ja tee talle

125

ogarale selgeks, et on tarvis sõdida ja et selleks pealegi on vaja häid säärikuid.»

«Säärikud on ikka head asjad küll, tark mees, kes nad välja mõtles,» ütles Miljan poole suuga süües ja poolega kõneldes, «aga ükskord olin ma nende sunnikutega ikka püsti hädas kah, nagu härg kaevus. See, tead, oli esimesel jõulupühal seal Saduküla all, kui me kuudilt putku panime ja sina, Tääker, hüppasid mu ees ikka volks ja volks nagu mõni kaljukits ja mina oma säärikutega ei saanud sulle näolegi! Siis oli mul süda nende peale päris täis kohe, oleksin nad noaga jalas lõhki lõiganud, aga ei olnud kübekestki aega.»

«Noh, mis sa sest Sadukülast ikka, oli rumal asi!»

«Mis ma nüüd ikka või, aga kui säärikutest kord jutt oli... Aga ma ei tea, mis seal õige häbeneda, seda võib juhtuda igaga, hirm on juba sihuke kuradi asi, et kui ta sulle kord peale tuleb, loe aga issameie ära, midagi ei ole parata. Ja Ahas, sa oled küll nüüd jälle meie seas, aga sa ei tea veel mõhkugi, mis kuradi virelit me siin pataljonis oleme näinud ja mis hirmu tundnud. Sest vaata, mina arvan, et mitte püssilaskmine, vaid jalgadele valu andmine on sõjas see kõige tähtsam asi. Sellepärast ma sulle ennist ütlesingi, et harjuta, tuleb tarvis. Küsi Tääkeri käest, kui kallid olid talle need ta enda pikad koivad seal Saduküla all. Pool versta leekis nendega meist ees!»

«Tahad sellega öelda, et just mina olin seal see kõige suurem jänes?» küsis Tääker kurjalt.

«Oh ei, kulla koolivend, mitte sugugi! Mina oleksin sinust heameelega ette pistnud, aga nagu sa tead, need mu rasked säärikud ja paksud rasvad, nagu sa alati armastad mind nokkida, mida ma sulle aga pahaks ei pane. Mitte sellepärast ei sörkinud ma teiste sabas, et oleksin olnud see kõige julgem ja punaseid vähem kartnud, aga vaat', ma ei jõudnud oma säärikuid paksus lumes nii kiiresti teineteise ette tõsta kui vaja! Oi, ka see on tore lugu, Ahas, ma jutustan sulle, tahad ju ka teada, kuidas meie käsi vahepeal on käinud. Tääker küll ei salli kunagi, et sellest kõneldakse, aga mina ei leia seal midagi salata ega häbeneda, jooksime, noh, jooksime jah, mis sellest, kuigi punaseid ei olnud. Kas ei või siis joosta ilma punastetagi, sest punaste eest joosta on ikka suurem häbi kui mitte kellegi eest!»

Miljan võttis taskust uue peotäie ube, pistis neist ühe suhu ja alustas:

126

«Vaat', Ahas, see oli see, kui olime Põltsamaal pärast seda jubedat Tartu taganemist ja meil olid suured hirmujudinad naha vahel veel tükk aega takka järele. Tehti meie lööksalkadest siis parajasti vabatahtlikku pataljoni. Kuper-janovi alt võeti meid ära ja pandi praeguse pataljonivana alla. Mitu päeva nokutasime seal paigal, teha polnud midagi, enamlastest polnud tükk aega kuulda, aina puhkasime, sõime ja magasime.»

«Kuidas aina sõime ja magasime?» hüüdis Tääker. «Aga karaulis käimised? Poolte päevade kaupa vahtisime karaulis ja see on juba palju pahem kui mõni Tartu mäss või lahing.»

«Ah et sina läheksid ikka ennem lahingusse kui karauli?» küsis Miljan.

«Igal ajal,» väitis Tääker, «karaulis vahtimine on see kõige vastikum asi maailmas!»

«Võib olla jah,» oli Miljan nõus, «karaulist ei tohi ära joosta, aga lahingust võib igal ajal sääred teha.»

Ning paks Miljan naeris nii, et poolikud oad suust lendasid.

«Nojah, karaulis sai käidud kah,» jätkas ta naeruhoo lakates, «aga siis tulid seal Põltsamaal jõulud kätte. Uus pataljoniülem tahtis teha poistele jõulurõõmu ja käskis kokkadel valmistada esimeseks pühaks toreda pidusöögi. Rekvireeriti siis külast suur nuumsiga, tapeti ära ja pandi kapsastega suurde mõisa praeahju. Igale poisile lubati veel rasvase emiseprae juurde anda terve õlleklaasitäis selget viina. Maigutan mina juba suud ja mõtlen, et saab nüüd hea keretäie ja esimest korda elus täismehe kombel ka kanget viina mekkida...»

«Aga jäi mekkimata see viin,» ohkas Tääker.

«Mekkimata see jäi ja praadigi ei saanud õieti katsuda. Sa sindrima sinder küll, parajasti kui tore pidusöök oli laual ja sõime seda juba silmadega, tuli teade, et enamlased, kuradid, on tunginud Sadukülla. Ühe ropsuga käsutati kõik pidulauast üles, kuudile ja enamlasi Sadukülast välja peksma! Mina ei saanud suure rutuga muud, kui tõmbasin kokkade käest pihku sea kinderkondi ja seda ma siis reel kogu aeg tühja kõhuga närisin. Ilus, närin mina seda konti ja kihutame kottpimedas kuudiga Saduküla poole. Kuuleme, et kolm või neli versta eemal käib parajasti kuski kõva lahing, lastakse püssist, kuulipildujast ja suurtükkidest. Kuramuse jubeda tundmuse ajas peale, nii jubeda, et

127

mul kadus isegi isu, mida juhtub väga harva. Aga seda praetud sea kinderkonti ma käest ikka ära ei visanud, ühe käega hoidsin ikka seda ja teisega püssi. Korraga kaman-datakse, et kõik ahelikku ...»

«Ei kamandatud kedagi,» parandas Tääker.

«Ei kamandatud jah,» lisas ka Mugur, «keegi karjus eespool, et punased tulevad, ja poisid jooksid ahelikku.»

«Võis olla nõnda ja võis olla, et ka kamandati, aga põllu peal me varsti ahelikus olime ja pimeduses edasi hakkasime hiilima. Korraga kiljatab keegi heledasti: «Näe, enamlased!» Ja kuradima kurat küll, eks pistnudki ees terve rida mehi ahelikus. . . Kas kamandati või ei, aga mitu ropsu sai antud kõva tuld. Aga vastu ei lasta mitte üht pauku. Jäeti tuleandmine ja mindi vaatama — mustad sõnnikuhunnikud seisavad ilusti lumisel põllul reas, vaat' sulle vaenlase ahelik!»

Miljan pistis jälle suure häälega naerma, ja naersid ka teised, kaasa arvatud Ahas.

«Kui need sõnnikuhunnikud seal suure lahinguga punaste käest ära sai võetud, käsutati poisid kuudile tagasi ja sõit läks edasi Saduküla poole. Kes teab, kui kaua oli jälle sõidetud, aga ükskord hakkas paistma tee ääres maja. Ei saanud me sellele veel ligi, kui maja juures käis pauk. Pane tähele, Ahas, üksainus pauk! Kas küüt seisma jäi või ei, aga muud ma ei tea, kui et jooksin varsti mööda lumist välja koos hulga teistega. Kõige ees pistis ikka Tääker ei tea kuhu poole, tema kannul teised ja mina oma saabastega hulk maad järel. Jooksime seal endid poolsurnuks ja peatusime alles siis, kui hing just-just oli välja minemas. Ja kujuta ometi ette, Ahas, sealsamas siis näen, et sea kin-derkont on ikka alles mu peos, aga püssi olen jätnud reele ...»

«Kui kaugele te siis niiviisi jooksite?» küsis Ahas.

«Ei seda teadnud keegi, võõras paik ja ööaeg, mine võta kinni! Kui olime vähe puhanud, hakkasime umbkaudu Põltsamaa poole tagasi hoidma. Pataljoni aga jõudsime juhatuste järgi alles teise päeva õhtuks.»

«Ptüi, kurat!» kirus nüüd Tääker. «Kõige lollim oli veel lugu selle poolest, et seal majas ei olnud enamlaste haisugi. Oli olnud ainult salk Viljandi koolipoisse-omakaitsemehi, kes niisamuti suures ähmis olid vaadanud, et enamlased tungivad juba selja tagant peale. Valvur lasknud hoiatuseks paugu õhku ja kõik putkanud teisele poole.»

«Mis sest majast, enamlasi polnud siis enam Sadukülasid,» lisas Mugur omalt poolt, «osa poisse koos Käspe-riga olid jäänud regedele ja sõitnud edasi. Käsper läinud koguni ihuüksi teiste eel Sadukülla hiilima, luusinud läbi kõik nurgatagused ja aknaalused, aga punaseid kuski!»

«Sina siis kah lidusid, Mugur?» küsis Ahas.

«Kuidas siis! Oleksid lidunud ka sina, kui oleksid olnud seekord meiega.»

«Pole olnud jah enamlasi Sadukülas, ainult seitsme-meheline ratsasalk käinud õhtul mõisas,» ütles Tääker, «seda kõnelnud Käsperile kohalikud moonakad.»

«See Käsper siis teil siin päris julge mees ikka?» küsis Ahas.

«Ei või laita,» kiitis Tääker, «ega's teda ilmaasjata pandud rühmaülemaks!»

«Sedamoodi jah, Ahas, oli see meie Saduküla ümber-piiramine ja äravõtmine,» jätkas Miljan, «Käsper läks ja võttis selle seitsme venelase käest üksi ära nagu Skobelev Plevna linna kaugel türklaste maal, aga meie jooksime metsa! Aga praegugi jookseb mu suu vett selle Põltsamaa seaprae järele, sest kui me ükskord pataljoni tagasi jõudsime, ei olnud sellest enam kamara raasugi! Oijah, oleks see praegu siin käes, sest teate, ei ole ikka toitu üle sealiha, kui see on ilusasti ahjus kapsastega ära küpsetatud. Sihuke pruun ilus krõbe kamar on peal, selle all valge, sulav pekk, peki all mahlane tailiha, ja lõhn, sa jumal ja kurat, see paneb juba eemalt ninasõõrmed lortsuma!»

«On sul veel neid ube?» küsis Tääker nüüd Miljanilt. «Anna's neid pealegi üks peotäis.»

Nõnda nad jutlesid seal, kihutades rinde poole läbi talvise öö. Ahas tundis, kuidas masendav pinge närvides oli hakanud pikapeale nagu järele andma. Taandus vastik ja teda nüüd alatasa varitsev surmahirmgi, muutudes ainult veel ebamääraseks, umbselt tuikavaks rahutuseks kuski sügavamal hingepõhjas. Hoolimata kõigest oli siiski hubane minna koos heade sõpradega vastu tundmatule ja ähvardavale tulevikule...

129

3.

Järsku kuulis Ahas end nagu kustki määratumast kaugusest hõigatavat. Hääl oli talle tuttav, kuid ta ei suutnud sellele vastata. Siis tundis ta end ägedasti raputatavat, kuna sama tuttav hääl hüüdis nüüd lähemal:

«Tõuse, Ahas, külm võtab su ära!»

Alles nüüd virgus Ahas ja märkas, et oli uinunud teadmata millal. Hüüdja oli olnud Tääker, kes seisis ree kõrval püsti ja seadis enesele presentkotti selga. Tema läheduses olid samaga ametis Miljan ja Mugur. ööpimedus oli kadunud ja ümbrus täis hommikust heledat valgust. Ahas äkki veelgi ei taibanud reaalset olukorda. Lühikese, raske une ähm oli ta peas nagu mingi ränk tinasegu, mis kuidagi ei tahtnud lahkuda. Enne aga, kui ta sellest täiesti jagu sai, tundis ta oma liikmeis kangestavat külma ja hüppas reelt. Märkamatult kohal tantsides hakkas ta teiste eeskujul endalegi kotti selga ajama. Ning alles siis vilksatas ta ajus nagu välguhoop, mis pühkis uneähma peast: ta on ju nüüd sõjas, on rindel. Seljakott nööriga alles ühel õlal, kahmas ta reelt püssi ja kogeles:

«Kas juba . . . kas tulevad?»

«Kes?» küsis Tääker, saanud juba presentkoti selga. «Noh . . . nemad . . . punased?»

«Pole näha kedagi, jõudsime ainult pärale,» sõnas Tääker. «Oleme Vaiblas.»

Ahase unest-ärganu järsk ärevussööst andis kohe järele ning käsi lõtvus ümber kramplikult pihku pigistatud püssiraua. Siis vaatas ta selgunud silmadega ringi. Maantee ääres paistsid majad kõrgete härmatanud puude vahel. Muidu oli lähem ümbrus kõrge lumega kaetud põllumaa, mida alles kaugemal palistasid härmarüüs valendavad madaldunud metsad ja võserikud. Tuldud teed tagasi näitas üle välja looklev rida telefoniposte, mille otsas rippuvad traadid olid punutud nagu paksust, pehmest ja puhtast puuvillast, nii jämedad olid need.

Ümbruses näis kõik rahulik ja vaikne. Hingegi ei liikunud kuskil lumistel väljadel ega ka metsade veeres, mida Ahase pilk millegipärast kõige teravamalt vahtis. Midagi ei paistnud olevat siin ähvardavat ega rahutuks tegevat.

Siis siin ongi see front, mõtles Ahas ning ei tundnud

130

enam mingit hirmu, nähes, kuidas kõik teised rahulikult talitasid teel seisma jäänud küüdi kõrval.

Päike oli iga silmapilk tõusmas, idataevas täis lõõmen-davat puna, mille helk põrkas tagasi valgest ja puhtast lumepalakast, mis ümberringi laius avaral lagendikul. Tuul oli vaikinud nagu härmaks kaugeile puudele, tee-äärseile telefonitraatidele ja hobuste pikkadele karvadele. Sabad ja lakad olid valged, inimeste ja loomade hingeaur viskus neist pahvakutena kaugele. Lumi krudises regede ääres tantsivate vabatahtlike kohmetunud ja kangestunud jalgade all.

Parajasti, kui rühm oli juba marssimas majade poole, tõusis idast päike. Otsegu elusat tuld olnuks visatud korraga täis kogu ümbrus, leekisid punakalt konarlikud majade aknaruudud, veretas valge lumi maas ja paks härmatis katustel, puudel ja telefonitraatidel, sätendasid haljad püssirauad, püssilukud ja teraskiivrid. Ahasele

näis, kui poleks ta iialgi varem näinud säärast päikesetõusu külmal ja vaiksel talvehommikul...

«Vaadake, poisid, kuidas Venemaa poolt punetab!» hüüdis Tääker.

Ahaski oli vaadelnud kogu aeg seda puna ja mõtelnud, et sealpool on Venemaa ja sealpool on ka punased, on vaenlased. Kuid imelik, praegu hommikuses heledas valguses see teadmine nagu ei sisendanudki talle hirmu, hirmu, mis alles nüüdsama öösi oli teda nõnda vastikult ahistanud.

«Kui kaugel need punased siit on?» küsis Mugur. Kuid keegi ei teadnud.

Rühm oli jõudnud majadevahelisse hoovi. Siin aurasid juba varem ette saadetud välikatlad, mille ümber talitasid kokad. Miljan, esimene asi, hakkas kohe väraval õhku nuusutama ja kirus siis tasahiljukesi:

«Jälle nad vaaritavad seal seda kohvilörtsi! Et saaks mõni hommik ka midagi paksemat hamba alla, lihaga putru või suppigi!»

«Mis sa veel ei taha, nõuad viimaks pannkooke moosiga!» naeris Käsper.

«Pannkooke mina ei söö,» jorises Miljan, «pannkoogid moosiga on litside toit!»

Külmast lõdisevad vabatahtlikud ruttasid laialt naerdes auravate kohvikatelde juurde. Ning kui siis siseruumides rüübiti tulist vedelikku, oli kõigi tuju juba harilikus

131

rööpas, nagu ei oldakski sõjas, vaid nagu vanasti klassis enne tundide algust.

Tuli rooduülem ja kuivatas ruumi astudes uduseks tõmbunud näpitsaid.

«Kapten, kas on teada, kui kaugel enamlased on?» küsis Tääker.

«Kes neid teab,» vastas rooduülem prille ninal kohendades, «maakuulajad lähevad praegu välja.»

«Kas varsti saadetakse meid edasi?» küsiti jälle.

«Mitte enne, kui maakuulajad on tagasi. Seniks heitku magama, kes tahab,» vastas kapten, kohendas veel kord näpitsaid ja läks.

«Poisid, ega midagi, frondil viimaks toredam elu kui linnas ses igaveses utsinas,» leidis Miljan ja juba sirutaski ta enese õlesasile pikali, «siin lubatakse juba kohe hommikul magama!»

Ei viitsitudki lõõpida, sest pärast kuuma kohvi oli kõiki uneta öö järel vallanud rammestus ning varsti magas kogu rühm rahulikus unes Käsperiga eesotsas. Ainult Ahas ei maganud jälle, isegi teadmata, miks. Oli küll väsinult visanud enese põrandale õlgedele ja katsunud uinuda, kuid uni ei tulnud. Ohk muutus magajaist varsti lämbeks, sest kitsas ruumis oli mehi kui silke pütis. Ahast hakkas vaevama mingi umbusetunne, ta tõusis õlgedelt ja läks välja.

Ilm oli läinud vahepeal hõredalt pilve ning ülalt poetus alla harvu pisitillukesi lumekübemeid. Õu oli vabatahtlikest tühi ja ainult väraval sammus üksik valvur püssiga. Allpool hoovinurgas talitasid kokad välikatla juures, raiusid kirvega liha pakul ja pildusid seda sulpsudes katlasse. Katla plekk-korstnast tõusis paksu valget suitsu.

Ahas sammus õueväravale ja sealt maanteele. Lai avarus seisis seal ta ees oma põldude ja metsadega. Lund hakkas tulema tihedamalt ja räitsakad muutusid lopsakamaks. Imeline meeleolu vallutas teda, nähes kaugeid valendavaid metsi läbi hõreda vaikse lumesaju. Hea oleks seal nüüd lonkida, minna sihitult ja muretult, kuhu juhtub, kahlata põlvini paksus lumes puude ja põõsaste all, teha sinna esimesi jälgi. .. Ümberringi on kõik vaikne, lindki ei sirtsu ning ainult aeg-ajalt kukub laia kuuse otsast alla pahmakas lund isesuguse tümpsuva häälega. Poisikesepõlves koolivaheaegadel, kui ta alles käis valla- ja kihelkonnakoolis ning elas isa juures maal, oli ta käinud niiviisi metsas oravaid püüdmas. Päev otsa oli ta lonkinud siis üksi

metsas, tundmata nälga ega janu. Ilusaid mälestusi oli Ahasel neist päevist ning ikka tulid need talle meelde, kui ta nägi säärast hõredat ja vaikset lumesadu nagu praegu. Ning nüüd pidi ta nägema jälle samasugust lumesadu siin rindel, kus kutsuv mets võib olla täis surmaohte, varitse-vaid vaenlasi. . .

Mis see ometi on, mis sunnib inimesi tegema seda, mida nad oma parema tahtmise juures ei teeks, mille eest nad parem põgeneksid, kuid ometi peavad tegema? Ahas ei taha sõdida, sest sõda on kõige jälgim ja vastikum asi maailmas. Aastaid möllanud Maailmasõda oma koledustega oli kasvatanud temast nagu igast teisest temavanusest mõtlejast noorukist sõja kirglikuma vastase, täieliku patsifisti. Kuid nüüd on Ahas siiski pidanud haarama relva, mitte ainult ilma vaimustuseta sõja kui niisuguse, vaid suurima vastikustundega selle vastu. Ta ei ole tahtnud huvi pärast asja vastu kunagi loomagi tappa. Ahasel oli veel selgesti meeles, kui ta lapsena kord käis ema käsul kassipoegi uputamas. Kassipojad olid pandud küll kotti ja kivi sinna sisse, et see nad rutem põhja viiks. Tema aga oli võtnud kassipojad kotist välja ja pildunud üksikult vette, et näha, kuidas nad upuvad. Kassipojad, pimedad alles, ujusid enne hulk aega ja kippusid näugudes kaldale, kuni uppusid. Kui nad enam häält ei teinud ja liikumatult vee peal vedelesid, oli ta kibedasti nutma puhkenud. Nii valus oli olnud tal nende kassipoegade pärast ja nii kohutav see esmakordselt tajutud surmamüsteerium, mis kassipoegadele enam ka siis elu tagasi ei andnud, kui ta nad kõik kaldale oli kiskunud ja neid silitanud.. . Sestsaadik on olnud talle iga tapmine või kuulminegi sellest jälk. . .

Nüüd on ta aga siin rindel, püss seljas, ja peab tapma, mitte enam tühiseid kassipoegi, vaid inimesi, kes talle vahest üldse muidu korda ei läheks, peab tapma ja tapabki, sest seda on nähtavasti tarvis ...

Mingid järsud heledad plaksatused äratasid Ahase korraga kui unest. Need kaikusid mitmekordselt tagasi üksikuist vaikinud metsatukkadest ja tulid sealt — vaenlase poolt...

Juba lastakse! — hüüatas Ahases mingi hääl ja järgmisel silmapilgul oli ta unustanud kõik, millest äsja oli mõtelnud. Liikmeisse lõi järsk tugev ärritus ning ta tundis võbisevat põlvi, mis korraga olid jäänud imelikult nõrgaks.

133

Siis oli ta juba välkkiiresti rutanud tagasi hoovi ja sealt rühmaruumi, kus kõik alles rahulikult magasid.

«Käsper, väljas lastakse!» ütles ta ja kummardus magaja juurde alla.

«Mis? Meh?» ajas Käsper end silmi hõõrudes istuli.

«Väljas lastakse juba!» kordas Ahas.

Käsper krahmas maast üles.

«Lastakse?»

«Lastakse? Kes laseb?» ajas enese ka Tääker üles. Ahas ja Käsper ruttasid nüüd õuele, kuhu neile järgnes ka Tääker.

Endiselt kostis eemalt heledaid püssipauke ...

«Lastakse tõesti,» sõnas nüüd Käsper.

«Punased tulevad ...» ütles Ahas ja kuulis endal hambaid tasakesi suus logisevat.

«Kas nüüd just seda,» kahtles Tääker.

«Kus kapten!» hüüatas Käsper ja ruttas maanteeäär-sesse madalamasse majja, kus asus roodu staap. Varsti tuli ta sealt tagasi koos rooduülemaga.

«Kus see laskmine siis on?» küsis kapten.

«Kuulete, seal,» vastas Käsper ja osutas käega.

«Eks seal lasta,» lausus nüüd ka kapten ja jäi kuulatama.

«Ei tea, mis see võib olla, kapten?» küsis Käsper.

Samas aga lakkas laskmine. Käisid veel mõned hõredad üksikud paugatused ja siis vaikisid needki.

«Pole vist midagi,» tähendas kapten. «Valvetõke ehk hirmutas mõnd vaenlase maakuulajat.»

Hiljem selguski, et kaptenil oli õigus ja ärevuseks polnud põhjust. Valvetõke oli eemalt näinud paari punast ratsanikku, kellele kauge maa pealt oli avatud tuli. Kuid juba esimeste paukude järel olid ratsanikud kadunud tuulekiirul.

See oli siis kogu esimese rindepäeva sõjasündmus. Ning siis oli jäänud jälle kõik vaikseks ja rahulikuks, nii rahulikuks, et miski ei tuletanud meelde sõda. Lumisel maanteel ja lagendikul liikusid kohalikud talumehed heina- ja haokoormatega, tulles isegi teiselt poolt Emajõge, kus neid keegi ei olnud kimbutanud.

Kui siis maakuulajad järgmise päeva hommikuks olid toonud teate, et ka teispool jõge asetsev suur Rake küla ja Sangla mõis on vaenlastest tühi, algas pealelõunal edasiliikumine. Ümbrusest oli jällegi kokku käsutatud küüt ning,

134

seistes püsti regedel, hoides üksteise õlgadest ja kaela ümbert, liikus pataljon valjult ja ülemeelikult trallitades kuni Emajõe parveni. Siin ühines kuudiga pataljoni seits-memeheline valvetõke, kes seni ainukesena kogu pataljonist oli näinud elavat vaenlast oma silmaga, ning edasi läks tuline aju küla poole.

Kuid ka siin oli kõik rahulik ja vaikne. Ainult telefonipostidel ja teeäärsete talude seintel rippusid kuulutused, et järgmisel päeval peetakse siin suur rahvakoosolek — ainukesed jäljed punastest. . . Saadeti hobusemehed tagasi ja pärast lühikest peatust algas marss kolonnides, piilurid ees, Sangla mõisa poole. Ei olnud jõudnud veel lühikese talvepäeva õhtugi. kui mõis oli juba okupeeritud, nagu pärast lühikest lõbusat jalutuskäiku.

Siin selgus, et alles eelmisel päeval oli asunud mõisas vene ratsasalk, kuid oli äkki kadunud teadmata kuhu. Tallatud õuelumel ja värava ees teel oli veel näha ainult vaenlase hobuste kabjajälgi.

Alles siin nägi Ahas ka esimesi sõja jälgi. Suure mõisahoone sisemuses oli kõik purustatud ja segi löödud. Suured kallihinnalised peeglid ja kuldraamides pildid saaliseintel ja mujal olid killustatud püssipärahoopidega. Põrandal oli hunnikute kaupa portselanipuru, klaasikilde ja riidehilpe, nii linasest, sametist kui siidist. Ahjude glasuurpotid olid kuulidega läbi lastud, rokokoo- ja biedermeierstiilis mööbliga oli köetud ahjusid. Bechsteini tiibklaveril oli tapetud siga, poleeritud kaanel vedeles alles kaks värsket jalga, põrandal leemetas tardunud vereloike koos haisva rabaga.. .

Ahas oli hakanud hulkuma mööda mõisaruume ning erilise huviga jälgima kõike seda suurt lõhkumislusti ja purustamisindu, mis avanes ta silmadele siin igal sammul. Aga imelik, kuigi ta meelest ei paistnud olevat säärasel lõhkumisel mingit mõtet ja pealegi, kui oli purustatud põhjalikult ka sääraseid asju, mis kunagi ei võinud kellelegi ette puutuda, ei paistnud talle praegu kõiges selles midagi võõrastavat; imelises kooskõlas tundus see olevat kogu selle rindeõhkkonnaga, millesse ta siin oli sattunud. Ning ei tarvitsenudki kaua siin ringi liikuda, et ta endaski tundis ärkavat seda purustamislusti, mis sundis teda püssitäägiga tuhnima siin ja seal segipaisatud asjade hunnikus ning pistma seda kuhugi prao vahele, et kangutada lahti mõni uks või avaus.

135

Ahas pidi sealsamas nägema, et sama kirg oli nakatanud ka kõiki teisi vabatahtlikke. Mõisamaja ruumides oli siiski veel midagi säilinud, kuna punased olid olnud siin ainult lühikest aega. Ning vabatahtlikud olid innukalt jätkamas nende poolelijäänud tööd. Murti lahti, mis veel lahti murda oli, nagu lapsed, tahtes näha, mis seal sees võib olla. Kangutati täägidega ja põrutati rautatud püssipäradega. «Poisid,

soomust, tehke soomust!» kihutati üksteist takka ja topiti seljakottidesse tarvilikke ja tarbetuid asju.

Aga mitte üksnes sõja jälgi ei näinud Ahas siin Sanglas esmakordselt, esmakordselt üldse oma elus viibis ta nüüd ka ühes säärases suures mõisahäärberis. Sest mõisaloss oli olnud temasugusele seni keelatud paik, tabu, mida võis vaadelda ainult eemalt ja mille läheduses ta oli pidanud käima nagu mingi salavärinaga südames. Suur mõisahärra oli elanud kord siingi — Sangla krahv, sarnane Võistvere paruniga, keda Ahase isa oli palgehigis pidanud orjama, kurnaja ja vereimeja, kes oli süüdi selles, et Ahase vanemad olid nii verivaesed. Ja toredasti oli siin elatud nagu Võistveregi suures parunimõisas, tube oli mõisalossis nii palju, et neid ei jõudnud läbigi käia, ning kunagi olnud uhkest elust kõnelesid need purustatud jäänusedki siin põrandail, seintel ja kõikjal mujal...

Aga siin nüüd kõndis Henn Ahas, mõisa moonaka poeg, ilma mingi värinata suuruse ees krahvlikes tubades ja võis teha, mis süda lustib, nagu kõik need teisedki ta lahingu-vennad, põlatud alama rahva orjapojad, kes torkisid siin tääkidega krahviproua põrandal vedelevas peenes pesus, irvitasid vanakrahvi sametist kintspükse, krahvipreili toa-tuhvleid ja lilletatud portselanist ööpotti...

Kuidas küll maailmas asjad korraga olid pööratud imelikult pahupidi!

Sihitult uideldes, lõhkudes ja tuhnides oli Ahas sattunud tuppa, kus asetses mõisa raamatukogu. Siin ei olnud hävituspilt nõnda põhjalik nagu kõikjal mujal, sest nähta-vasti oli punastel olnud vähe huvi seda sorti asjade vastu. Raamatud olid ainult riiuleilt põrandale laiali paisatud ja osa neist oli läinud ahjukütteks.

Et ruum oli külm ja purukspekstud akende tõttu ka rõskeks muutunud, siis olid siia ruumi määratud rühma poisid ka kohe talitanud venelaste eeskujul. Olid süüdanud suurde kaminasse tule, loopides sinna raamatuid, ja soojendasid endid selle ees. Ahne tuli muutis kaante vahele

136

konserveeritud suurte geeniuste vaimusünnitused mõnusaks soojuseks.

Teiste hulgas märkas Ahas siin ruumis ka «vaikset filosoofi» Martinsoni, kes oli istunud põrandale maha suurima raamatuhunniku keskele, vaatles üht ja vaatles teist raamatut ning oli kogunud neist enda ette juba kenakese rõugu. Nähes Ahast, hüüdis ta kohe:

«Tule vaata, Ahas, kui palju häid raamatuid siin on! Tule ometi vaata!»

Ahas kummardus ja hakkaski raamatutes sorima. Esimene, mis ta maast tõstis, oli nahka köidetud Goethe «Faust». Jah, see oli Ahasel endalgi kodus, kuigi mitte kallis nahkköites, vaid Reclami odavas universaal-väljaandes. Järgmine oli Lafcadio Hearni «Kokoro». Siis Rabindranath Tagore «Aednik», siis Schilleri «Röövlid», siis köide Shakespeare'i kuningadraamasid, siis üks Eduard Keyserling, von Kleist, jälle Schiller, isegi Rabelais' «Gargantua» . . . Kuid oli ka Courths-Mahlerit, Marlitti ja teisi säärasest sordist. Ühe Courths-Mahleri vahel oli türgi mooni kuivanud õieleht, teisel elupuu tugevasti lõhnav oks — kes teab, milline krahvi- või parunipreili mõisapargis pingil kord raamatut oli lugenud ja selle juures võib-olla nutnudki...

«Mis sa arvad, Ahas, ma valin siit endale mõned raamatud, mis mulle on väga tarvilikud. Miks peaksin ma nad siia jätma?» kuulis ta jälle Martinsoni ütlevat.

«Aga kuhu sa nad paned?» küsis Ahas.

«Ma panen nad kõik ühte puntrasse ja saadan pataljoni voori. »

Ahas teadis, et Martinsoni unistus oli saada kord tähtsaks teadusmeheks, filosoofiks, kes mõtleb sügavaid ja suuri mõtteid. Ta ei olnud seda unistust nähtavasti siin rindelgi unustanud.

«Kas sa ei valiks siit endale ka midagi?» küsis ta Aha-selt. «Pärast ehk ei saa enam, lähevad ahjukütteks. Oi, kui häid raamatuid siin ikka on! »

Kuid Ahasel ei olnud praegu raamatute vastu suurt huvi, ta vaatles neid ainult kuidagi kaugelt ja pealiskaudselt, ilma sisemise tuleta. Kuidas asjade väärtus ja suhtu-minegi nendesse oli võinud korraga muutuda! Tõsi, häid raamatuid siin oli, nagu Martinson kiitis, häid ja ka halbu. Oli raamatuid, mida Ahas kord oli pidanud muretsema endale raske vaevaga, oli nälginud, oli närinud kuiva koorukest,

137

oli käinud katkiste saabastega, et hoida selleks raha. Nüüd vedeles neid siin kõikjal põrandal ja Ahas ei tundnudki erilist kahju, et neid hinnati veel ainult kütte-materjalina.

«No see vana Schopenhauer on ikka päris loll!» naeris Martinson korraga valju häälega oma raamatukuhja otsas. «No kujutle ometi, mis jaburust ta siin kirjutab! Oota, Ahas, ma loen sulle siit mõne rea, kuula siis, kas ta ei ole ikka päris põrunud!»

Kuid Ahas lõi käega. Ei olnud tal praegu vähematki huvi filosoofiliste probleemide vastu. Jättes Martinsoni sinnapaika oma Schopenhaueriga, lonkis ta edasi teistesse tubadesse.

Teel tuli talle vastu paks Miljan, kaks seajalga käes. Need olid muidugi samad, mida Ahas ennist oli näinud klaverikaanel. . .

«Mis sa nende tooreste seajalgadega siis, Miljan?» küsis Ahas.

«Oi, vennas!» limpsas Miljan keelt ja ajas silmad suureks. «Tead, ei ole ikka midagi üle seajalasüldi!»

Kuid tal ei olnud aega praegu pikemalt seletada, ta ruttas õue, kus tossasid pataljoni kokkade välikatlad.

Tuli õhtu härjalihasupiga. Ja vaevalt söönud, käsutati poisid õlgi kandma, kuid samas ka kohe magama.

«See tähendab midagi, poisid, pange tähele,» sõnas Tääker.

«Mida siis?» küsis Ahas.

«Ei muud midagi, kui et öösi on ehk oodata punaste kallaletungi või läheme ise rünnakule.»

Ahase peas järsku nagu tardusid kõik mõtted.

Tuli Käsper ja heitis sõnalausumata, nagu ta oli, ühes üleriietega õlgedele.

«Käsper, kas on kuulda midagi lähemat, miks nii vara magama aetakse?» küsis Tääker.

Kuid Käsper vastas, et ei tea midagi.

«Tead küll, aga ei ütle,» pomises Tääker ja jäi vait.

Varsti magasid kõik jälle suurimas rahus, ainult Ahas mitte. Tääkeri arvamus, et öösi on midagi oodata, oli piitsutanud temas jälle kõik elevile, mingi võim sundis nagu vägivaldselt ta silmad pärani vahtima pimedusse. See oli jälle seesama vastik surmahirm, mida ta päevavalgel ja teiste seas ringi liikudes suuremat ei tundnudki,

kuid mis

138

nüüd siin pimeduses, kus ta tundis end üksi iseendaga, teda jälle hakkas ahistama.

Mitmesuguseid kujutelmi manas hirm ta unetusest huugavasse pähe. Näiteks, ta võib raskesti magama jääda ega ärka õigel ajal, kui punased tulevad. Ta jääb nende kätte ja tapetakse otse une pealt. Või piiravad vaenlased pimeduskatte all maja igast

küljest sisse, et ei saagi enam kuhugi põgeneda. Ta teadis küll, et kõikjale on valvurid välja pandud, kuid ka nendega võib midagi juhtuda. Nad võivad tukkuma jääda või vaenlane võib nad muidu vaikselt kõrvaldada.

Valvanud niiviisi hulk aega, hakkas teda valdama mingi tuim rammestus. Kõrvades hakkas kohisema ja meelekohtades pistvalt valutama, öö oli ümberringi salapäraselt vaikne ja rahulik, kuid selles vaikuses Ahas arvaski võivat pesitseda suurt ohtu, varjatuna läbitungimatu pimeduskatte taha, mis tummalt vahtis sisse suurtest akendest.

Järsku tõugati ta istuli nagu tugevast vedrust, ta haaras püssi ja tundis kuumi jugasid üle ihu käivat. Keegi jooksis väljas ja karjus koleda häälega. Ükski ei näinud kuulvat seda peale tema, sest kõik magasid. Karjumine ja sammude müdin lähenes. Ahas tahtis püsti hüpata ja äratada teised, kuid nagu seal Vaiblaski esimesi püssipauke kuuldes, oli ta nagu halvatud, liikmed ei töötanud ja keel ei kuulnud sõna.. . Samas kisti rühmaruumi uks järsku lahti, keegi hüppas sealt sisse ja hüüdis võika häälega:

«Hei, tulevad, hei!»

Läbi esimese kihutas ta siis tulise jooksuga teise ruumi, siis kolmandasse ja neljandasse ning iga ruumi uksel karjus ta ikka:

«Hei, tulevad, hei!»

«Üles, poisid, ja välja!» karjus nüüd Käsper omakorda.

Kuid seda poleks olnud tal tarviski, kõik olid juba isegi püsti hüpanud ja tormasid ukse poole. Silmapilk hiljem oli kogu pime õu täis siia-sinna jooksvaid vabatahtlikke ning üldine ärevus oli kirjeldamatu. Ahas ei teadnud, kus ta on või mis teeb, ainult tormas ja trügis kuhugi, kuna käed värisesid, hambad lagisesid ning jalad olid põlvedest kummaliselt nõrgad.

«Mitte paanikasse sattuda, ahelikku joosta!» karjus mitu kõri valjusti üle pimeda õue.

Ahas ei teadnud, kui kaua oli kestnud säärane hirmus

139

põrgu, kuni nad lõpuks siiski olid pargis lumel pikas ahelikus. Ja punased võisid tulla . ..

Kuid ei tulnud mingeid punaseid, tuli ainult oma roodu kokk tossava ja sädemeid väljaajava supikatlaga. Ta oli käinud veel valvetõkkele õhtust korda süüa viimas.

Kiruti kohutavalt ja heideti uuesti magama ...

4.

Ahas, kuulnud mingit häält, avas silmad. Lühikeseks ajaks oli ta siiski kaotanud teadvuse, langedes rohkem raske letargiaga kui unega sarnanevasse seisukorda. Keha oli üleni kaetud kuumalt nõretava higiga ning ta tundis end palju roidunumana kui enne suigahtamist. Süda pumpas roiete taga õige aeglaselt ja ta pidi hingeldama nagu suures õhupuuduses. Pea oli ääretult raske ning hõõguvad silmamunad tundusid paistetanud. Mõte ei töötanud, aju oli ääretult nüri. Kuski kolba all ja kuklas tuikas närviliselt hoogude kaupa ja valusasti. Kõrvus kohises jälle nagu suur laas või meri...

Ahjutühemikku oli süüdatud vaevane tuli, mis valgustas krabisevail õlgedel tusaselt ja sõnatult kohmitsevaid kogusid. Väljas suurte akende taga valitses endiselt sügav talvine öö .. .

«Rutem, poisid!» kuulis ta Käsperi hõiget.

Ahas aimas, et ees seisis öine rünnak, nagu Tääker oli õhtul arvanud.

Sõnalausumata mindi välja öösse, kuna maha jäi soe, õlesasine tuba, magajatest läpastunud õhuga ja põleva tulukesega ahjutühemikus. Juba uksel puudutas väline

jaanuariöö külm õhk Ahase kuumi meelekohti nagu surma jäine käsi ning pani halli sõitma ta higiga kaetud ihu. Mõisaõues valitses alles säärane pimedus, et kuidagi ei võinud aimata aega. Igatahes pidi olema alles väga vara, sest ida poolt ei paistnud veel vähimaidki tunnuseid läheneva päeva hommikust, öös oli nõrka valgusaimu ainult lumisest maast ja hahkjaist pilvedest kõrgete, tuules kohisevate raagus pargipuude kohal. Alles pikapeale hakkasid valgusest tulnud silmad seletama lähemaid esemeid: sõtkutud õuelumel korratute salkade kaupa seisvaid kaaslasi, pargipuude jämedaid mustendavaid tüvesid, aedu, kaevu ja eemal asetsevaid kõrvalhooneid. Vastu nägu puutus

140

vaevalt tunduvat märga, nähtavasti sadas peenikest lund.

«Rühmade kaupa kolonnidesse!» kuuldus veltveebli surutud hõige.

Pimedal õuel algas tasne liiklemine ja sosin. Kõik see toimus vaikselt, ei olnud kuulda isegi samme, sest lumi ei kriuksunud, oli sulavõitu. Ainult mõni harv tagasihoitud kohatus häälestas seda salapärast kohmitsemist, tumedate inimkogude valgumist siia-sinna.

Kolonnid olid moodustatud ja nüüd oli jäänud kõik veelgi vaiksemaks. Võis pimeduses kuulda ainult tuule sügavat mühinat kõrgeis puuvõrades. Oodati ohvitsere. Kuid need olid juba siinsamas, seisid kolmekesi mõisa-väravas, samuti vaikides.

«Pataljon, minu järel käies — marss!» kuuldus pataljoniülema hõige väravalt.

Kuid ka pataljoniülema hõikes ja kõigis teisteski sellele järgnevais käsklusis, mis rooduülemad tagasihoitud häälel andsid oma roodudele ja rühmaülemad rühmadele, tundus selgesti midagi vaikusele ja ettevaatusele manitsevat. Ning sellest tingituna hakkasid kolonnid üksteise järel suunduma väravate poole kuulmatud sammel, otsegu ei asukski nad jalgadega maas, vaid ülal õhus.

Varsti oli kogu pataljon ohvitseridega väljas lagedal maanteel, marssides kiirel sammul mööda lumist kona-rikku otse ees ootavasse pimedusse. Vaikus valitses endi-selt minejate ridades ja seda segasid ainult vöörihmade küljes ripnevate supipottide kolahtamised vastamisi.

Ahas teadis nüüd juba kindlasti, et minnakse lahingusse vaenlase vastu, kuid imelik, praegu, kus see on juba nõnda lähedal ja taplus võib alata üsna varsti ja algabki, ta nagu ei tundnudki enam sel kombel hirmu surma ees, mis oli piinanud teda nõnda halastamatult enne öist rumalat paanikat koka supikatla pärast. Või ei olnud ta veel päris ärganud sest painajalikust, raskest unest, mis näis olevat riisunud kogu ta energia? Marsiti kiiresti ja Ahasel oli tegemist, et teistest mitte maha jääda.

Ihu oli endiselt higine ning külmavärinad, mis olid alanud juba uksest väljudes, jätkusid sama hooga. Oli see ta nõrgast kehakattest või oli see palavik, oli ta haige? Palavik magamatusest, alalisest külmetamisest, üliväsimusest, kurnatusest? Jääda maha ja ütelda Käsperile, et ta on haige ja läheb tagasi pataljoni arsti juurde? Kuid see on võimatu, sest siis ehk kõik rühmakaaslased näevad ta

141

hirmu, peavad teda argpüksiks, kes juba esimesel võimalusel püüab lahingust hoiduda. Ei, ta peab marssima, peab minema lahingusse, olgu ta nii puruhaige kui tahes!

Või oli see siiski ikka sama endine surmahirm, mitte haigus, mis pani ta värisema ja higistama ning oli kutsu-lud esile selle palavikugi? Ahas ei andnud endale aru, ta limases, kuumavas peas oli kõik nii ebaselge ja ähmane, et ta ei jaksanud mõtelda ühtki korralikku mõtet. Ta aina larssis, pingutas teistega võidu ja püüdis peletada endast kõik mõtted.

Oli juba hommikune aovalgus, kui kolonnid peatati keset maanteed. Oli jõutud vaenlase lähikonda, Rannu mõisa teati siit olevat vähem kui kilomeeter. Läbi vara-hommikuse tumesinise hämu, mida ikka rohkem ja rohkem viskus kõrgesse taevasse, maas valendavale lumele ja pimedusest kooruvale avarusele, paistis vasakul pool teed mingi madal maja, mille ees seisis salkkond mehi. Need olid pataljoni maakuulajad, kes olid juba siia ette mars-sinud.

Kohe suundusid sinna nüüd ka kõik ohvitserid pataljoniülemaga eesotsas, veltveeblid ja rühmaülemad. Kolonnidel oli lubatud pilguks ajaks istuda kraavikaldale hinge tõmbama enne rünnaku algust. Tõsistena, sõna- ja nalja-vaestena istuti lumel, oodates käsklust.

Oli hakanud sadama tihedat peent lund. Valjenev tuul kihutas lagedal põllul kiiresti lumelaineid vaenlastega täidetud mõisa poole, millest läbi sajuhämu ei paistnud siia muud kui üle võserikulatvade ulatuv vana hall veskikere. Rahulikult ja tummalt seisis see seal, nagu oli seisnud juba aastakümneid.

«Ei tea, kui palju neid seal võib olla?» küsis Tääker ja vahtis mõisa poole.

«Kes teab ...» vastas keegi ja siis vaikiti jälle.

«Kuidas ja millal siis algab see kõik?» mõtles Ahas ega aimanud, et rünnak oligi juba alanud. Eespool marsiti kuhugi, kuuldus käsklusi ja trefneristide rood suundus ahelikus vasakule poole võserikku.

Tuli Käsper kiire jooksuga ja teatas, et nende rühmale on antud eriline ülesanne, kaitsta lahingus pataljoni paremat tiiba võimaliku ümberhaaramise vastu ning võimaluse korral ära lõigata ka vaenlasel taganemistee.

Ja ennegu Ahas õieti oleks saanud ringi vaadata, juba sumpaski ta ühes rühmaahelikuga all paremal pool metsa-

142

aluses sügavas lumes, kiirustades ettemääratud positsioonile. Nagu imelises unenäos oli ta ja kogu aeg talle paistis miskipärast uskumatuna, et läheb praegu lahingusse, tormab otse taplusse, sest kõik oli, nagu olnud alati metsa all: nooränniokastik lõhnas, nagu lõhnab ainult änniokas-tik, tumeroheliste kuuskede okstel oli siin ja seal suuri lumekamakaid, tuul õõtsutas puude latvu valjenevate hoo-gude kaupa, ülalt sadas kogu aeg tihedat lund ning pots ja pots kukkus kuuseokstelt lund aheliku möödudes, hommik läks aina valgemaks ja valgemaks ning uus päev sündis vastselt maailma, nagu ta ikka oli sündinud ...

Vaikides kiirustas ahelik edasi, põigates mööda lageda-maist kohtadest ja hoides rohkem kõrge metsa alla.

«Mis te, kuradid, ometi nõnda umbnelja!» hädaldas paks Miljan lõõtsutades.

«Nuuma aga ennast rohkem, nüüd ei jõua teistega ühes!» nöökas Tääker.

«See'p see ongi, et täna pole saanud veel iva, aga muudku jookse!»

Kuuldus paar tasast naerupahvatust, kuid need vaikisid kohe. Ning edasi kiirustas ahelik.

Ei oldud veel sihil, sest Käsper kiirustas aeg-ajalt, viis ahelikku ikka edasi ja edasi, kui kajasid korraga kumedad püssipaugud vasakul. Hommikune mets ümberringi kargas äkki kui unest, lajatas sajakordselt vastu, otsegu oleksid plaksatanud lõhki vanade puude jämedad tüved ...

Ahelik Käsperiga eesotsas seisatas järsku . ..

Nüüd siis see algabki! mõtles Ahas ja tundis, kuidas võpatas. Ent järgnevail silmapilkudel ei tundnud ta ennast enam. Võimsa jõuga käis läbi ta tunnete mingi ärritavalt rõõmus hoog, vallutades kogu ta olemuse nagu vägevasti üle pea kokku lööv laine. Midagi suurt ja pidulikku oli neis esimeste püssipaukude järskudes kajades, mis

panid värisema ta keha, mitte enam surmahirmus, vaid isesuguses, senitundmatus joobumuses ...

«Kuulete, juba lastakse!» hõiskas ta enesele teadmata mingis ebamäärases vaimustuses. «Lastakse, poisid!»

Kogu seisatanud ahelikus oli sööstnud samuti esile äkiline, võimas vaimustuspurse. Kõik hüüatasid midagi samal ajal kui Ahaski. Ning siis jäädi pinevil kuulatama. . .

Laskmine oli sagenenud kohe üldiseks praginaks ning heledast metsakajast mitmekordistatuna näis, nagu pauguks seal mitu tuhat püssi.

143

Siis äkki lendas midagi kõva jõuga läbi männiokste.. . Ahas jäi seisma, nagu kaotanud kogu oma jõu.. . Üksisilmi jäi ta vahtima alles liikuvat männioksa kõrge puu ladvas, millest pudenes alla lund ja peeni oksatükke . . .

«See on siis surm. . . siis sihuke ta ongi!» imestas temas miski.

Samas lendas veelgi midagi kõva jõuga ja lühikese, maheda vilega kuski kõrgel, praksatas oksi ja pudenes okkaid .. .

Ent Ahas seisis ikka veel kohal, kuhu oli jäänud, püss peos ja pilk juhitud esimesele liigatanud oksale ...

«Mis sa endast kujutad ometi seal tule all, Ahas, lase kõhuli!» kuulis ta järgmisel silmapilgul Käsperi häält.

Siis alles Ahas märkas, et kõik olid kõhuli maas peale tema. Varsti leidis ta endagi samas asendis, ilma et hiljem oleks mäletanud, millal maha oli heitnud.

Metsahämaruses lamavas ahelikus kuuldus närvilist püssilukkude klõbinat. . .

«Mitte lasta, mitte lasta!» hüüdis Käsper ja klõbin vaikis.

Suruti siis näod vastu külma lund, litsuti endid hästi maa ligi ja jäädi ootama.

Siis järsku, niisama äkki kui alanud, lõppes paugutamine. Kõik tõstsid arusaamatuses pead. . . Käsper aga hüppas maast ja hüüdis:

«Poisid, vaenlase valvetõke on taganenud! Ahelik edasi!»

Ning tormati siis jälle edasi mööda lagedat ja võsa, kuni prahvatas uus ja veel tugevam püssipragin teispool mõisa.

«Poisid, esimene rood avas mõisale tule, edasi, kiiresti edasi!» hüüdis Käsper jälle ja pistis jooksma nüüd juba lausa ummisjalu.

«Pidage ometi, kuradid seal! Käsper, loll, kuhu sa tormad!» karjus keegi mahajäänu.

See oli paks Miljan oma veel paksemas palitus ja suurtes saabastes...

Kuid keegi ei kuulnud ta hädahüüet, kõik tormasid edasi. Tormasid, kuni olid jõudnud hõrenevasse metsa-veerde ja Käsper esimesena peatus, käskides ahelikul aanduda.

«Et nüüd kuulid ikka kõigil rauas on,» ütles ta, «vaadake järele!»

144

Kuuldus jälle lukkude klõbinat, mis segunes eemalt kostva praginaga.

«Ja pidage distantsi,» jätkas Käsper, «mitte kunagi ahelikus liiga hunnikusse heita, kümme sammu olgu alati iga mehe vahet, nagu teile on seletatud!»

Alles nüüd jõudis paks Miljan järele, kohutavalt ähkides, kuid veel kohutavamalt vandudes.

«Kuradi sead olete, päris sead, muud ma ei mõista ütelda!» kirus ta ja otsis enesele parajat kohta ahelikus.

«Vait, Miljan, mitte sõimata seal!» hüüdis Käsper.

«Ah veel vait! Jätate mu niiviisi punaste kätte, kas see on kellegi meeste tegu, sead olete ja sina, Käsper, oled see kõige suurem esimese numbri siga!»

Vihane oli Miljan, hoopis kaugel oli ta oma tavalisest naljatujust.

«Eksi võõrasse metsa ära ja aja jälgi nagu mõni peni! Sihukeste sigadega ma enam ühes ei sõdigu»

«Vait nüüd, Miljan, kuulsid või!» käratas Käsper juba ähvardavamalt.

Miljan vaikiski, kuid ta viha oli nõnda suur, et ahelikus lamadeski kogu aeg torises veel enda ette.

Tükk aega oodati niiviisi vaikides ja tulistamata, kuna püssipragin mõisa pool jätkus endiselt. Siis aga pandi tahtmatult tähele seletamatut asjaolu: kaugel mõisa taga tulistati suure ägedusega, kuid mõisast endast ei kuuldunud enam paukugi. Mis see tähendas, et vaenlase positsioonil on kõik vaikne? On punased viimaks mõisast välja tunginud ja ründavad seal praegu pataljoni?

«Poisid, roodud on puruks löödud ja punased ajavad vist neid taga!» hüüdis üks.

Keegi ei vastanud, kuid paljudele paistis see otsekohe tõenäolisena. Käspergi ei osanud asjale õiget seletust anda ja vaikis arusaamatuses. Ning kui mõisa taga tulistati endise ägedusega ja mõisas aina vaikiti, hüüti uuesti: «Selge jah, poisid, pataljon on puruks löödud!» «Käsper, mis nüüd teha?» küsis Tääker. Küsitav ei teadnud midagi vastata, kehitas ainult õlgu. Samas röögatas keegi: «Poisid, punased tulevad!»

«Tulevad jah, näe, terve väli täis! Põgeneme, poisid!» hüüatas Ahas, ja enne kui ta endale õiget aru oleks andnud, oli ta tõusnud ahelikust, tõmmanud küüru selga ja jooksis tagasi metsa poole.

145

Ning kohe seejärel toimus midagi imelikku. Selle asemel et ründavat vaenlast tulega vastu võtta, tõusid kõik maast ja pistsid ülepeakaela Ahase järel sügavasse metsa, märkamata, et ründav vaenlane neid ei tulistagi.

Ainult Käsper ei olnud verd täiesti kaotanud, ta oli jäänud üldises paanikas omale kohale seisma ja karjus kogu aeg põgenikele midagi järele, mida need aga ei kuulnud. Masendavast surmahirmust totraks ehmunud ahelik jooksis otsekohe hunnikusse kui peatu lambakari ja otsis teel aina paksemaid tihnikuid, mida mööda võimalikult kiiresti põgeneda.

Esialgu sumbati läbi metsaaluse paksu lume, present-kotid seljas ja püssid peos, kuni jõu vähenedes neid hakati pilduma põõsastesse ja jätma lihtsalt jooksuraja äärde maha. Need ei olnud enam mingid sõdurid, need ei olnud enam ajudega varustatud inimesedki, vaid surmaga võidu kihutavad, viimse aruraasu kaotanud metsloomad.

Kogu aeg käte ja püssiga vehklev Käsper püüdis neile hõigeldes järele jõuda, kuid mida enam ta kõrgendas oma häält ja pikendas samme, seda metsikumaks muutus hirmunud põgenike jooks. Keegi ei saanud õieti aru, mida nimelt rühmaülem nende taga hõikleb, aga et ta jooksis ühes nendega, siis arvati, et ta kihutab neid aina kiiremini põgenema...

Ahas, põgenedes kõige ees, küür seljas, pea sügaval õlgade vahel, hüples sihitult vinta-vänta põõsa tagant põõsa taha ja puu tagant puu taha. Temas oli veel ainult soov — pääseda võimalikult ruttu ja võimalikult kaugele siit põrgust, viia on nahk tervena ära punaste käest.

Mõni silmapilk hiljem nägi ta, kuidas ta kõrvale jõudnud väike Mugur, möödudes tihedast põõsast, viskas sinna tagasikätt oma püssi, lidudes ise kiiresti edasi. Milleks siis minulgi veel püss, mõtles Ahas ning järgmisel silmapilgul lendas temagi relv põõsasse. Eesjooksja, et põgenemist veelgi kergendada, tõmbas nüüd seljast ka oma present-koti, kuid ei hakanud sellele enam otsima parajat põõsast, vaid poetas siiasamma jooksutee äärde. Ahas tahtis tema eeskujul teha automaatselt sama, kuid kuidagi ei saanud ta oma värisevate sõrmedega rihmapannalt lahti, ja nõnda jäigi kott ta selga hilpnema.

Midagi pöörast oli selles põgenemises, see oli hirmsam kui lahing ise. Otsegu ratsahobusega oleks surm kihutanud kõigi kannul ja ta käest ei paistnud olevat pääsu. Juba

146

varsti hakkas Ahast vaevama säärane õhupuudus, et oleks tahtnud küüntega lõhki rebida oma rinnakasti, ning jalad, need olid nagu kivistunud all, olid jäänud imelühikeseks ja nõrgaks. Ei olnud see mingi jooks, rohkem vaarumine ja roomamine oli see, nagu mõnikord unes, kus põgened kõigest hingest mingi koletise eest, kuid edasi ei saa ...

Kes teab, mitukümmend kilomeetrit säärases pöörases paanikas maha oleks kihutatud, kui jooksjate inimlikud võimed poleks hakanud üles ütlema. Oli joostud juba mõnda aega, kui mehi hakkas üksteise järel hingetuina maha langema. Esimesena langes reast paks Miljan. Nagu ront matsatas ta korraga poolelt sammult lumele, jäi sinna lamama ja kähises kuivanud kurgust:

«Ei mina jõua enam . .. tulgu ja tapku . . .»

Aga pikka pidu ei olnud varsti enam teistelgi. Paarikaupa hakkas langema nüüd mehi ja varsti ei olnud vaprast teisest rühmast järel enam muud midagi kui korratult metsa alla laiali pillatud lade poolsurnuks jooksnud ja suuremalt osalt relvatuid mehi, keda üksainuski punane vähima vaevata oleks võinud vangistada või surnuks pista.. .

Kõik olid selleks ka valmis ja ootasid iga silmapilk tagaajava vaenlase ilmumist. Kuid vaenlane millegipärast viivitas oma tulekuga, metsaalune lamajate ümber jäi tükiks ajaks tühjaks ja vaikseks. Oodatavate punaste asemel jõudis neile aga järele Käsper, suur kimp põgenejate poolt mahapillutud püsse süles.

Väsinuna viskas ta need lamajate lähedusse maha ja äigas käega nõretavat higi näolt. Mõne aja vaatles ta seal hingeldades lamavaid kaasvõitlejaid, väsinud näol pahane ja kurb ilme.

Kuid kaua ta siiski ei lasknud neid seal puhata, vaid käsutas:

«Üles nüüd, seitsmenda klassi jänesekari! Uuesti püssid kätte ja ahelikku! Aga kiiresti, punased võivad järele jõuda!»

«Einoh, üles jah, kuidas siis nõnda, laote, et võsa loo-gus, ja meie korjaku maast teie püsse!» hüüdis ka Tääker, kes samuti tuli, mitu püssi seljas.

See mõjus kohe ning lumiste põõsaste all ärkas uus elu, tõusis sealt mehi püssidega ja püssideta. Varsti nad moodustasid metsa all hõreda, vaikiva aheliku. . .

147

«Kelle püssid need siin on?» küsis Käsper püssihunnikule enda ees osutades. «Tulgu ja koristagu ära!»

Püssideta, mehed tulid vaikselt ahelikust ja kohmitsesid oma püsse otsida.

«Oli siis see nüüd mõni korrapärane taganemine?» kärkis Käsper edasi. «Kas teile juba küllalt ei ole seletatud, et mingil tingimusel ei tohi lahingus paanikasse sattuda, vaid tuleb taganeda korralikus ahelikus ja pealetulevale vaenlasele tuld anda! Kas olete selle juba unustanud, mis? »

«Ei ole küll, aga . ..» vastas väike Mugur ja nuutsatas. «No mis kuradi päralt te ei teinud siis nõnda? Panite muudku kohe liduma, ennegu vaenlane oleks saanud pauku tehagi!»

«Aga nad oleksid meid ju ümber piiranud,» nuuksatas väike Mugur jälle.

«Nad olid ju äkki mõnikümmend sammu eemal,» tähendas Miljan.

«See oli ikka sootu teisiti kui Kärstna all,» lisas ka pikk Konsap.

«Ise lidusid niisama ...» ütles Kohlapuu ja sülitas.

«Lõuad!» käratas Käsper. «Mina taganesin kõige viimasena! Või pidin ma üksi sinna jääma, kui mehed nagu memmed käest ära jooksevad?»

«No mina ei jooksnud,» ühmas Tääker, «tulin ikka veel peale sind.»

«Sinust ma ei räägi, räägin neist teistest. Toredad poisid, midagi ei ole ütelda. Kas te ei tea, mis kapten ütles? Juhtugu, mis juhtub lahingus, aga, kuradi päralt, oma püssi ärge jätke kuhugi. Visake seljast kõik, kas või alus-püksteni, aga püss ja padrunid hoidke alles. Üks püss vedeleb alles siin, kelle see on? Kes on veel ilma püssita? Kelle püss see on? Kas kõik mehed on kohal?»

Tääker, kes vaatles püssi lähemalt, tähendas:

«Paistab, et nagu oleks Ahase oma ...»

«Ahase oma?» küsis Käsper.

«Nojah,» vastas Tääker, «nöör küljes ega ole rihma. Ahas ju sai ilma rihmata püssi.»

«No kus see Ahas siis ise on?»

«Ehk jäi punaste kätte või eksis metsa ära,» kahtles Tääker.

«Punaste kätte ta küll ei jäänud,» kaebas Mugur pool-

148

nutuselt. «Enne mind pistis lahingust minema... Ja siis mina kah ei saanud enam ...»

«Ära tönni!» noomis Käsper. «Ah siis Ahas pistis esimesena minema? Kas nägid seda?»

«Miks ma ei näinud,» vastas Mugur, «jooksis esiti tüki maad ikka minust ees. Ta peab olema siin kuski metsas.»

«Ahas, Ahas, ae!» hõikas Käsper nüüd metsa.

Ning sealt siis Ahas tuligi paksu kuuse tagant norus päi, aeglasel sammul...

«Ah seal sa oledki!» hüüatas Käsper nüüd äärmises ärrituses. «No mis sa põõsasse poed, nagu köstri lehm parmude eest? Kus sa olid? »

Ahas kehitas ainult õlgu ega vastanud.

«Noh, mis sa molutad seal nõnda, astu lähemale!» põrutas Käsper, kelle kannatus hakkas katkema. «Miks sa lahingust ära jooksid? Kes lubas?»

«Kõik jooksid ...» pomises Ahas.

«Kõik jooksid,» osatas Käsper, «aga sina pistsid esimesena, ja ise tahad olla sõjamees! Kus on su püss?»

«Ei tea,» vastas Ahas silmi tõstmata.

«Aga mina pean teadma! Näe, vaata, siin see on!»

«Minu püss?» imestas Ahas. «Kust see siia sai?»

«Mina leidsin selle maast, kuhu sina ta viskasid. Selle eest sa sinder...»

Käsper oli nii meeletult vihane, et ta käsi tõusis. Kuid enne kui midagi sai juhtuda, hüppas Tääker vahele ja ütles:

«Mitte sina, Käsper, mina leidsin selle püssi ja tõin ta ka siia!»

«See on ükskõik. Aga niiviisi ikka lahingust ära joosta ja püsski põõsasse visata, no ma ütlen, niisugust argpüks-lust...» siunas Käsper, kelle meelehärm paanika pärast veelgi ei tahtnud järele anda.

«Käsper, ae, sa jäta ta parem rahule, kas sa's ei näe ...» tähendas Tääker.

«Mida ma ei näe, ah?» küsis Käsper. «Mis sa tahad sellega ütelda?»

«Noh, seda, et me kõik jooksime, ka sina ise, mitte tema üksi,» vastas Tääker suurima rahuga. «Ja miks ei või siis Ahaski joosta, kui ta on alles esimest korda ja harjumata ... ja üleüldse, ära haugu siin nõnda oma poiste kallal!»

«Ah mina haugun! Kellele sa seda ütled? Korda veel!»

149

«Kordan küll, kui sa tahad,» vastas Tääker endiselt. «Ära haugu, oleme siin ühesugused kõik!»

«Või ühesugused! Kas sa tead, et mina pean pataljoniülema ees vastutama rühma tegude eest?»

«No kuule'nd, Käsper,» rahustas Tääker, «ära nüüd ikka sedamoodi...»

«Lõuad!» käratas Käsper. «Ja käi oma kohale ahelikku!»

«No Käsper, seda ma ütlen...» sõnas nüüd Tääker, kelle tavaline rahu lõi ka juba kõikuma.

«Mis sa ütled?» küsis Käsper ähvardavalt ja jäi seisma otse Tääkeri näo ette. Ning seal nad siis seisidki vastakuti — vihane rühmaülem ja vimmas reamees, kuni vii-ane lõi käega: «Ei mihastagi...» Ja läks ahelikku.

Käsper jõllitas talle sinnagi veel järele ja hakkas siis kiirel sammul aheliku ühest otsast teise jooksma.

«Mine või hulluks. Lahing nõnda kaotada ja ära joosta! Mis ütleb nüüd pataljoniülem? Kui nüüd pataljon mõisa all puruks on löödud, siis on see meie süü, poisid! ~ooksime minema ja jätsime parema tiiva kaitseta. Ja peale selle oleme vist ka ära lõigatud. Mis põrgut me nüüd eale hakkame?»

Äkki jäi ta Ahase ette seisma, kes endiselt konutas oma kohal.

«Noh, kuidas see siis sinuga juhtus?» küsis ta juba pehmemalt.

«Tont teab... ei saanud isegi aru...» pomises Ahas, kelle enesetunne oli äärmiselt halb.

Käsper vaatles teda nüüd pika pilgu ning astus talle üsna ligi:

«Mine oma kohale ahelikku!» Ning lisas samas vaikselt:

«Ja ära pane pahaks, vennas, näed, mu süda kargas täis...»

Ahas seisatas, ta oleks tahtnud kuidagi reageerida, kuid äks siis kiiresti oma kohale.

Aga kui nüüd keegi oleks ütelnud, kus ollakse ja kuhu minna. Rumal paanika oli küll likvideeritud, poisid seisid uuesti relvastatuina lahinguvalmis ahelikus, kuid üldisest olukorrast ei olnud mingit kujutlust. Ei teatud, kus asub vaenlane ja mis oli juhtunud pataljoniga, oli see puruks

150

löödud või taganenud. Lahing oli aga juba nähtavasti lõppenud, sest kustki polnud enam kuulda laskmist. Või oli joostud nii kaugele, et ei kostnudki siiani lahingukärinat? Midagi ei teatud ning lööduina, hirmust ahistatuma seisti vaikides võõra metsa all.

«Kas kõik on valmis ja võime hakata minema?» küsis Käsper. «Hüva, aga enne ma ütlen teile veel, et kui näete kuskil ühtki punast, kohe kõhuli ja tuld!»

Ta suundus minema, umbkaudu sinnapoole, kust hommikul oli tuldud. Pikkamisi, ettevaatlikult ja pinevusega ringi piiludes järgnes talle ahelik. Vaikides ja väsinuina sumbati metsaaluses lumes.

«Tulgu, mis tuleb, poisid, ja olgu me saatus nüüd siin metsas mihuke tahes,» sõnas Käsper jälle, «aga elusalt ärgu andku keegi end vaenlase kätte. Kui juba kord surema peab, eks ole siis ausam ja mehisem surra võitluses kui lasta end tappa vangina!»

«Tapavad nad ikka tõesti vange?» küsis Kohlapuu süngelt.

«Nii on kuulda küll,» vastas Käsper. «Peame siis võitlema viimse meheni, kui on tarvis! Vähemalt hea mälestuski jääb siis veel järele meie langenud seitsmendast klassist. Kas nõnda, poisid?»

«Mina vähemalt võitlen nende mõrtsukatega viimse veretilgani!» vastas Kohlapuu endise süngusega. «Ei visanud ma enne püssi põõsasse ega viska ka nüüd!»

«Mehe sõnad, Kohlapuu, täitsa mehe sõnad!» hüüdis Käsper.

«Õige jah, tuleb võidelda, kas või raba taga!» sõnas väike Mugurgi juba julgust võttes.

Sellele järgnes jälle pinev, otsegu võitluseelne vaikus. Sumbati edasi, kuid mets nagu ei tahtnudki lõppeda, vaid näis muutuvat aina laiemaks, tihedamaks ja võõramaks. Ei julgetud palju kõnelda, liiguti meelsamini vaikides, et end mitte enneaegselt ära anda. Lumesadu oli lakanud, kuid taevas oli endiselt madalais, raskeis pilvedes, rippudes nagu ränk hall kate metsalatvade kohal.

Kõigile paistis, nagu oleks marsitud juba ilmatu aeg, kui ahelik järsku viimse kui meheni otse kivines paigale. Kustki hakkas kostma midagi kabjaplagina sarnast ning vahetevahel kuuldus selle sekka nagu mingit häälitsustki, millest aga aru ei saadud.

«Kuradi sead,» vandus ähkiv Miljan, «nüüd on need

151

punased saatnud oma ratsanikud meid taga ajama. Kes siis nende eest jõuab kuhugi joosta!»

«Poisid!» hüüdis aga samas Käsper ärritusest väriseva häälega. «Mitte ükski meist ei pista jooksma! Kohe tuld, kui näete ühtki punast ratsanikku!»

Keegi ei lausunud seepeale sõnagi, vaikides oli maandunud kogu ahelik, heitnud põõsaste ja mätaste taha, valmis viimseks kindlameelseks võitluseks ja surmaks.

Kabjaplagin lähenes ja selle järgi võis otsustada, et tegu on üheainsa ratsanikuga. Pilk hiljem kajas läbi metsa hüüe:

«Teine rühm, hei, teine rühm!»

Ei usutud oma kõrvu, nõnda imelikult mõjus see hüüe kõigile.

«Hei, Käsper, hei, Tääker, kus te olete?» kajas uus hüüe.

«Poisid, kurat, see on ju oma sideratsanik!» tõusis nüüd kära kõikjal.

«See on Reinok, kuulete, Reinok!» kilkas väike Mugur ja hüppas maast. Hüppasid maast teisedki ja joosti hääle poole. Ning juba mõne sammu järel leiti endid metsavahe-lisel talvisel teel, kus seisis pataljoni maakuulaja kaksiti hobuse seljas. Ja Reinok see oligi, pisike pruunide silmadega ja kõhna näoga kuuenda klassi poiss, peas arutu suur ripnevate mustade villadega oinanahast siberi küttide papaaha.

«Ah siin te vanad venivillemid oletegi, no mis, kurat, te metsas magate, kui ükskord juba välja ei veni?» võttis ta neid vastu sõimuga, mida ta püüdis väljendada võimalikult mehiselt ja võimalikult tähtsalt.

Kuid kõigi rõõm oma ratsaniku nägemisest oli nõnda suur, et ei pandud tähelegi ta sõimu, vaid joosti ta ümber kokku tihedaks uudishimuliseks rõngaks. Ning esimene asi, mis kõigi suust läbisegi kuuldavale tuli, oli küsimus:

«Kus pataljon on?»

«Pataljon? Mõisas, kus mujal!» viskas maakuulaja. «Mõis on siis ära võetud?»

«No muidugi! Mis teie's arvate? Magate siin metsas ega tea pooli asjugi!»

«Ja punased on ta-taganenud?» küsis Ahas. «Punastele sai antud, et rada taga!» praalis maakuulaja. See oli alles uudis, mis äratas kõik nagu surnust. Ei ole

152

siis karta neil siin enam midagi, kui punased on löödud ja mõis vallutatud.

«Ah et ikka pataljon sai siis mõisa kätte?» küsis Mugur.

«Ei pataljon saanud seda kätte midagi!» tähendas maa-kuulaja.

«Ei saanud? Mis jutt see siis on? Aga sa ju praegu ütlesid, et pataljon on mõisas?» küsis Käsper.

«Ütlesin, ja seal ta ka on,» lisas maakuulaja uhkusega, «Mõisa ei võtnud mitte pataljon, vaid meie, maakuulajad, seitse meest!»

Mis see siis tähendas? Narrib ta neid või?

«Mis sa'nd ajad, poja, räägi ikka ilusti!» jõratas suur Tääker pahaselt ja lõi käega.

«No ma räägin, seitsmekesi võtsime mõisa ära jah,» kinnitas maakuulaja.

«No, kurat, kuidamoodi te seda siis tegite?» ei suutnud Tääker ikka veel uskuda.

«Oo, see läks meil aina üks-kaks-kolm,» praalis väike ratsanik. «Läksime roodu veltveebliga pataljoniülema käsul maad kuulama. Hea küll, liigume seitsmekesi mõisa poole, aga äkki seal vana veskikere kohal ratsutab meile vastu üks paarkümmend punast. Andsime kohe tuld. Kaks tükki kukkus maha ja teised kihutasid mõisa poole tagasi.»

«Ah kaks punast saite ikka kohe maha?» küsis Mugur.

«Maha ja kohe pistsime ise ka põgenejatele järele. Korraga näeme, et üks ahelik jookseb vasakult poolt üle välja mõisa poole. Sadas ju lund, ei näinud, kas olid omad või võõrad. Arvasime, et meie vasak tiib jookseb mõisale tormi, ja panime hurraa karjudes järele. Aga ei olnud omad, oli punaste ahelik, põgenes meie vasaku tiiva tule alt. Seda nägime alles mõisaväravas, terve õu ja park kubises punastest.»

«Ja siis? Siis pistsite ruttu tagasi?» küsis Miljan.

«Ui, kurat, ei! Panime püssiotsad läbi värava ja andsime tuld.»

«Ja punased?» päris Miljan jälle.

«Punased? Punased padavai teisest väravast välja, ja mõis oligi käes!»

«Sa korrat, või sedamoodi võtsite mõisa ära!» imestas Tääker.

«Sedamoodi jah,» kiitles maakuulaja, «aga vaat, nüüd see lugu alles algas. Olime küll mõisas peremehed, aga olime jäänud oma meeste tule alla. Hulk aega kupatas esi-mene

153

rood vasemalt tiivalt meile selget tuld kaela. Tarvis oli neile märku anda, et mõis on juba võetud ja oma mehi enam ei lastaks. Luhas läks seda tegema, aga kukkus juba väraval maha.»

«Sai pihta? Ara räägi! Oma meestelt?» hüüatati läbisegi.

«Pihta ja oma meestelt,» kinnitas maakuulaja. «Viisime ta mõisasaali diivanile, kuid varsti mees oli läinud.»

«Kuradi lugu ometi!» ühmati ja vaikiti.

«Ega vasak tiib teadnud, et oma mehed juba mõisas?» tähendas Käsper.

«Aga nad, lorud, oleks võinud ju märgata, et keegi neile enam vastu ei lase!» kirus maakuulaja.

«No kuidas te siis lõpuks saite?»

«Panime valge rätiku püssi otsa ja hakkasime sellega müüri tagant lehvitama.»

«Ja seda nad siis viimaks märkasid?»

«Eks muidugi. Olid arvanud, et punased on mõisas valge lipu üles tõmmanud ja annavad alla. Marssisid siis mõisa ja seal juhtus, et veel mõisaõues sai nende velt-veebel väga raskesti haavata, kuul sattus kohe pähe.»

«Kes selle siis laskis? »

«Hiinlane.»

«Mis? Kes?» ei taibatud.

«Hiinlane, sulaselge hiinlane. Mõned esimese roodu poisid olid näinud, et keegi pistnud mõisamaja teise korra aknast pea välja ja lasknud ühe paugu. Läksime teda kohe otsima ja leidsime, et oli pugenud kappi peitu.»

«Oli pugenud kappi? Ja oli hiinlane?»

«Nägin oma silmaga, et oli hiinlane, pilus silmadega, sorgus vurrudega, pargitud poolkasukas seljas ...»

«Ja pats kah?» küsis Mugur.

«Ei, patsi ma tal ei näinud, aga hiinlane ta oli. Tuli kapist välja, püss alles peos, ja pakkus meile kätt, et — tere, seltsimees!»

«Ah et ikka teretas kah?» mühatas Miljan.

«Mis kuradi hiinlased seal mõisas siis olid?»

«Olnud kommunistlik hiina väeosa, hiina miinidivisjon. Ratsavägi olnud venelased, aga jalavägi puha hiinlased. Kohalikud moonakad teadsid rääkida.»

«Või hiinlased!» pidid kõik nüüd imestama.

«Hiinlased jah,» kinnitas maakuulaja, «teise saime veel kätte mõisa keldrist, oli pugenud tühja kapsatünni peitu.

154

Peale selle võtsime vangi ka kaks haavatud venelast, needsamad, kelle me seal vana veskikere juures hobuste seljast maha lasksime. Olid suure hirmuga püksid täis teinud, velskrid kirusid pärast neid all moonatoas sidudes, et kuramus, hakka siin veel venelaste püksegi rookima!»

Vali naeruhoog kajas läbi metsa ...

«Sõjasaagiks saime ka kuusteistkümmend hobust, üksteistkümmend sadulat, mitukümmend vakka kaeru ja ahjutäie sooja leiba.»

«Ahjutäie sooja leiba?» küsis Miljan.

«Jah, punased ei olevat kurja undki näinud meie pealetungist, käinud eile õhtul saunas ja pannud parajasti leiba ahju, kui meie esimesed kuulid mõisa hakanud vin-guma.»

Nõnda see väike Reinok seal pajatas ja Käsperi mehed pidid pealt kuulama ammuli suudega.

«Sul ehk viimati punaste hobunegi?» küsis Mugur. «Punaste...»

«Uhke hobune, midagi ei ole ütelda!»

«Tore loom!» kiitis maakuulaja ja patsutas hobusele kaelale. «Nüüd on terve meie maakuulajate komando ratsamehed, igaüks sai endale hobuse. Oi, punastele sai antud ikka sihuke saun, et neil ei olnud enam aega hobus-tegi selga hüpata, pidid liduma jala!»

Ja ta lõi käega laias, uhkes kaares.

«Aga mis teie siin kogu lahingu aja munesite?» küsis ta siis. «Kuhu kurat te ometi jäite, kui me punased teile mõisast välja peale ette ajasime? Mitte plõksugi polnud teie poolt kuulda! Ja nüüd otsi mööda metsa taga nagu tikutulega.»

Kogu olukord oli nüüd kõigile äkki selge. Oli piinlik ja häbi, sest mingit vaenlase pealetungi neile ei olnud ja lollist peast olid nad paanikasse sattunud põgeneva vaenlase ees. Oli nii häbi, et ükski ei osanud küsimusele vastata.

«Lugu oli sihuke, et eksisime võõrasse metsa ära...» ütles Miljan viimaks.

«Siia metsatukka eksisite ära?» naeris maakuulaja. «Küllap vist lõite vedelaks ja panite lahingust punuma?»

«Kas nüüd just seda, aga midagi ikka juhtus . ..»

ühmas Tääker.

«Aga nüüd on käsk kiiresti pataljoni,» lõpetas maakuulaja. «Kuulsid, Käsper?»

«Küllap kuulsin,» vastas Käsper tujutult.

155

Maakuulaja pööras hobuse ümber ja kihutas minema. Kõik jäid talle vaikides järele vahtima.

«Kae tattnina,» tähendas Tääker, «kuidas kelkida mõistab!»

«Mõistab kelkida ja mõistab ehk ka sõdida,» vastas Käsper.

«Mis temal praegu viga,» hädatses Mugur, «aga mis teeme meie?»

«Nojah, näete nüüd, poisid,» ütles Käsper, «teised meist palju nooremad, teevad vahvaid tegusid, võtavad mõne ainukese mehega mõisa ära, aga meie? Jookseme taganema löödud vaenlase eest, et hing väljas. See on põrgu teab mis!»

«Ei tea jah,» arutas Tääker, «mis kuradi pärast me nõnda plagama panime?»

«Jah,» möönis Miljan, «mulle on nüüd ka mõistatus, et üks täismees võib nõnda verest ära minna. Vist oli see sellepärast, et hommikul enne lahingut süüa ei saanud!»

Ahas, kes seda kõike tumedalt pealt oli kuulanud, astus nüüd Käsperi juurde ja ütles:

«Tead, Käsper, mina olen selles süüdi, et kõik nõnda on läinud. Sa teata pataljoniülemale, et ainult mina, mitte keegi teine ei rikkunud lahingut.»

«Eh, ei lähe ma kaebama sinu ega kellegi teise peale,» lõi Käsper käega.

«Siis lähen ma ise, Käsper, lähen ja ütlen talle, et mitte sina ei pea vastutama tänase rumala päeva eest, vaid mina.»

«Ahas, pea'nd mokk maas, me ju kõik jooksime,» ütles Tääker.

«Aga mina sattusin esimesena paanikasse, mul on praegu nii häbi, et.. .» vastas Ahas, kellel oli peagu nutt varaks. «Aga teate, poisid, on, mis on, tulgu, mis tuleb, aga mina enam ei jookse! Ennem suren, kui teist korda veel niisugust alandust ja häbi tunda!»

«Tubli, Ahas, tubli, usun sind!» sõnas Käsper. «Aga nüüd minema, poisid, meil on käsk!»

Vaikides astus rühm kolonni ja suundus Käsperi järele. Tuli marssida enne üsna hulk aega, kui jõuti metsaveerde. Nõnda kaugele metsasügavikku oli kihutatud paanilise hooga.

Jõudnud lagendikule, seisatas rühm. Mõnesaja sammu kaugusel siit asetses mõis, ümbritsetuna igast küljest

tugeva kivimüüriga kui väike kindlus. Alles hiljuti oli. olnud seal kardetud vaenlane, nüüd aga seisis selle väraval üksik valvur, nende eneste roodust, püss laskevalmis käes-Norus päi ja vaikivatena silmitseti vallutatud kindlust. Käspergi vaatles seda, kuid märgates teiste rusutud nägusid, sõnas:

«Mitte norutada niiviisi, poisid! Tuju tuleb hoida alati alles, see on peaasi!»

«Kust põrgust see tuju peaks tulema, kui sihuke hirmus õnnetus kaela langeb!» urises Miljan.

«Ehh, poisid, no küll ikka on räbal nüüd marssida sinna teiste äravõetud mõisa!» kirus Mugur otse südame põhjast.

«Väga räbal, nii räbal, et...» oigas Kohlapuu.

«. .. et kas või ära minegi!»

«Aga kui me ei lähegi, vähemalt niiviisi pikas kolonnis, mida kõik näevad, vaid hiilime ühekaupa, igaüks ise teed?»

«Aga nimelt kolonnis marsime mõisa, poisid!» hüüdis Käsper. «Kolonnis ja kõva lauluga, nagu rühm vahvaid sõdureid, aga mitte nagu kari desertööre! Ega's selle eksikombel juhtunud jooksu pärast me olegi veel mingid desertöörid! Nii et kolonnis otse mõisaväravast sisse ja vägeva lauluga! Rühm, minu järel otse käies — marss!»

Kuid endiselt vaikides nagu metsateel järgnes rühm oma ülemale.

«Lauluga, poisid, noh, lauluga!» hüüdis Käsper vaikijatele tagasi ja nähes, et ei ole praegu kedagi teist, alustas ise, lüües käega takti: «Metsa läksid sa ja metsa läksin ma . .. Las käia!»

Kuuldes aga, et enamik siiski nagu ei tihka kuuldavale tuua oma häält, karjus ta juba ähvardavamalt:

«Teine rühm, julgemini ja valjemalt, täiest rinnast ja kõigest kõrist!»

Lõpuks siiski ta hool hakkas vilja kandma, ja kui oli jõutud juba mõisamüüride ette, kajas sealt vägevasti vastu:

Oh-hoi ai-aa di-rall-all-laa,

metsa läksid kaks karujahimeest ka . ..

157

5.

Ainult mõni harv vabatahtlik liikus mõisaõuel, kui teine rühm väravast sisse marssis. Õieti keegi ei pööranud tähelepanu nende hilinenud tulekule, sest kõigil oli muud tegemist, nagu nad varsti nägid. Salkkond vabatahtlikke mõisa allõues oli ümbritsenud õlekuhja ja seal torgiti üksteise võidu tääkidega. Teine salkkond kuuldus käratsevat karjalauda laudil — kõikjal alles käis peitupugenud vaenlaste otsimine ja mõisahoonete puhastamine.

Jõudnud mõisamaja ukse ette, käsutas Käsper kolonni laiali ja läks ise pataljoniülemat otsima. Rutem kui muidu oli rühm hajunud ja silmapilk hiljem trügisid kõik tropis mõisamaja uksel. Kuid juba koridoris märkasid nad, et peagu kogu pataljon oli kogunenud alla mõisasaali, kus seisti hunnikus, mees mehes kinni.

«Mis seal siis lahti on?» küsis Tääker. «Hiinlased, poisid, hiinlased!» hüüatas väike Mugur ja hakkas suure hooga saali trügima. Talle järgnesid nüüd uudishimust aetuna kohe ka teised.

Ning seal nad siis nägid tõesti hiinlasi, kellest oli pajatanud Reinok. Õuepoolses saalinurgas seisis kaks lüheldast meest ilma püssideta, tumedate pilulevate silmadega ja kollase nahaga, lühikesed kasukad seljas, madalad karvamütsid peas. Nad seisid seal kuidagi küürus, käed vastakuti käiste otstest sisse topitud, pead õlgade vahel, nagu oleks neil külm.

«Hiinlased neh,» tähendas Miljan mehi esmalt eemalt vahtides, «kust nihukesed siia on saanud?»

«Vaadake, naeravad!» hüüatas Tääker üllatunult. Näis tõesti, nagu oleksid hiinlased naernud. Vahtisid vabatahtlikele vastu mingi totaka, nüri ilmega ja naersid. Midagi õudset ja ebainimlikku näis ses naerus, see oli nagu tardunud nende näkku, oli seal kui mask.

«Mis sa naerad?» küsis Tääker lähemalseisjalt vene keeli.

Hiinlane ei vastanud midagi, vahtis talle vastu oma tumedate pilusilmadega ja aina naeris.

«Mis sa, kurat, irvitad?» küsis Tääker jälle.

Kuid hiinlane naeris lakkamatult oma vaikivat naeru.

Ahaski vaatles võõraid mehi suure uudishimuga ja pidi mõtlema, et sihukesed need vaenlased siis on, kelle pärast ta seal metsas nõnda oli pidanud jooksma ja tundma

158

metsikut surmahirmu. Räpased hiinlased, sorakad ja karvased pilusilmad, kes ei paistnud olevat loomadest palju kõrgemal.

«Hiinlased mis hiinlased,» arutas väike Mugur, «ainult et patse ei ole neil tõesti!»

«Ära karda, on neil ikka patsid ja puha,» lõõpis Miljan, «aga vaata, hirmuga ei näita neid nüüd, on pistnud sinna papaahade alla!»

«Ei tea, miks nad siis sinna pidid need pistma?» kahtles Mugur.

«Noh, rumal, kas sa siis ei ole kuulnud, et hiinlasi puuakse ju patsepidi?»

Naerdi korraks Miljani võllanalja ja vahiti jälle kui ahve puuris.

«Leiba, seltsimees,» pomises korraga üks hiinlastest ja maigutas suud.

«Kuulge, poisid, häält tegi!» hüüatas Mugur.

«Häält tegi jah!» vastas Miljan. «Mõtleb ahju jäänud leivateole!»

«Küsi parem, mis ta, saatanas, meie veltveebliga tegi!» hüüdis üks esimese roodu vabatahtlikke vihaselt. «Või nüüd küsib veel leiba! Seda siin saad leiva asemel!»

Ja ta raputas oma peos olevat püssi.

«Kumb neist see laskja siis on?» küsis Ahas.

«Mine tunne kuradisi!» vandus vabatahtlik, haavatu klassivend. «Ühte nägu tõprad mõlemad!»

«Poisid, vaadake sinna!» hüüatas korraga väike Mugur.

Mõisasaali keskpaik oli vabatahtlikest vahepeal hõrenenud ja nüüd nägid nad, et seal istus diivanil üksik mees, ohvitseri papaaha peas, lühike korralik lambanahkne kasukas seljas, pikad ratsasäärikud jalas. Mehe pea toetus lõuaga ette rinnale ning kasukanööbid ja särk olid eest lahti kistud, kust paistis paljas rind. Istuja ei liigutanud, vaid näis nagu tukkuvat, ainult ta käed ripnesid imelikult lõdvalt kõrval.

Mees oli surnud . . .

Lähemale astudes nähti, et istuja paljastatud rinnal oli ainult pisitilluke täke, millest oli kukkunud allapoole ihule ainult paar väikest verepiiska.

«Kes see on?» küsis Ahas.

«Punaste polkovnik,» vastas sama vabatahtlik.

«Ah polkovnik kohe,» imestas Tääker.

«Polkovnik jah,» jätkas vabatahtlik, «saanud surma

159

siinsamas mõisaõues. Kohalikud moonakad rääkisid, et hüpanud trepi ees sadulasse, löönud käega ja hüüdnud, et musttuhat tungib neid igast küljest peale, taganeme! Nii kui ta seda ütelnud, kohe kukkunud hobuse seljas röötsakile ja kantud siia saali diivanile.»

Kogu rühm oli kogunenud istuja ette ja kõik vaikisid. Nägid nad ju langenud vaenlast esmakordselt endi ees.

Parajasti tuli samal silmapilgul saali Martinson ja teatas, et väljas olevat üks mees maas. «Mis mees?» küsis Tääker.

«Kas mina tean,» mühatas küsitav, «seal ta vedeleb, maha lastud vist...»

Joosti välja ja nähtigi, et mõisamajast pisut eemal pargi esimeste suurte puude all lamas mustades kodukootud riietes mees, jalas porised poolsaapad, peas mustast nahast läkiläki. Lamaja poolavatud kuub ja vest olid eest täis rebenenud auke, kuhu oli tardunud laikude kaupa õhu käes juba mustaks tõmbunud verd. Lamaja klaasistunud silmad olid pärani ning vahtisid liikumatult taevasse jäise, võika pilguga ...

Lähedalt lastud püssikuulidest purustatud rinnaga, paadunud verest nõrguv laip ja selle päraniaetud elutud, tuhmunud silmad tekitasid esialgu nii jälgi mulje, et paljud vabatahtlikest pidid pöörama näod kõrvale, tundes äkilist südamepööritust.

Tulid ka ohvitserid ja nendega koos Käsper. Kapten, kohendades näpitsaid ja kummardudes oma lühinägelikkuse tõttu alla korjuse juurde, tähendas:

«Näha on, et see on vedelnud siin juba mõnd aega.»

«Kes see võiks olla?» arutas pataljoniülem.

Kapten kükitas mahalastu juurde ja tõstis ettevaatlikult selle kuuehõlma.

«Ehk on tal mõni dokument,» tähendas ta ja hakkas otsima mahalastu taskuis.

Kuid ühtki dokumenti korjusel ei leidunud.

«On, kes ta on,» sõnas Käsper, «aga eestlane on ta kindlasti.»

«Eestlane muidugi,» möönis ka Tääker, «näe, kodukootud riidedki seljas.»

«Ai kurat!» vandus nüüd Kohlapuu paisuva vihaga, «seda väärt, et tooks need kaks hiinlast praegu sealt ja tõmbaks siiasamasse kõrvale!»

160

«Ah et sina kohe tõmbaksid nad kas või oma käega?» küsis Tääker.

«Kas või oma käega!» sülitas Kohlapuu ja pöördus kõrvale.
Pöördus Ahaski ning iiveldama panevast vaatepildist aetuna hakkas ta lonkima mööda mõisamaja, kus punased olid kõik veel põhjalikumalt purustanud ja segi löönud kui Sanglas. Kuid siingi seisid kogu aeg mahalastu päranijää-nud klaasistunud silmad ta ees, vahtides vastu kuulidest purustatud aknaklaasidest, killustatud mööblist ja rüvetatud põrandast.
Ühe toa uks all saali kõrval oli hoolikalt suletud. Ka ei sõelunud siin käratsevaid vabatahtlikke sisse ja välja nagu teistes ruumides. Ahas avas suletud ukse, et näha, mis selle taga on, kuid pidi põrkama nagu tugevast hoobist juba esimesel sammul tagasi. Oleks ta teadnud, milleks see ruum siin oli määratud, ei oleks ta seda ust ehk avanudki.
Mõned pikad lauad olid siin üksteise jätkuks keset tuba kokku lükatud ja pealistatud valgete palakatega. Palakate all lamasid inimkogud. . . Ühel oli peatsis rohelise äärega koolipoisimüts ja teisel raudkiiver. Ning kaks püssi oli asetatud siiasamasse akna kõrvale seina najale.
Ruumis oli ainult üks vabatahtlik, sama esimese roodu trefnerist, kes ennist hiinlasele püssi oli raputanud. Ta seisis akna juures, püss seljas, ja pööras oma näo Ahase poole, kui see oli sisse astunud.
Ahas oli sulgenud tasakesi enda järel ukse ja oli jäänud seisma sinnasamasse, astumata edasi. Ta vaatles ainult eemalt. Ja siis seisid nad seal mõlemad, üks akna, teine ukse juures, lausumata ühtki sõna.
Seni Ahas oli ainult kuulnud ja lugenud aastaid möllanud sõja koledustest, oli näinud esimesi sõ j ajalgi mõttetult purustatud mõisahoonetes, oli olnud juba lahinguski ja värisenud surmahirmus, oli näinud vaenlase langenut ja seda mahalastud meestki seal mõisapargis, kuid alles siin toas, kus kõik oli nii vaikne, tundis ta, et on ikka tõesti sõjas...
«Noh, kuidas on?» küsis Ahas viimaks, isegi teadmata, mis ta sellega mõtleb.
«Raske,» vastas vabatahtlik ja pööras pilgu nüüd palakale, mille all lamas ta pinginaaber, «kogu aeg ilma meelemärkuseta.»
Siis ei lausunud nad kumbki jälle sõna.
161
Korraga kostis ühe palaka alt nagu ohe, millele järgnes tasane oie.
Kiiresti kummardus vabatahtlik nüüd alla ja tõstis palakaveere.
«Boris, Boris,» hüüdis ta tasakesi, «kas sa tahad midagi? »
Aga palaka all jäi nüüd jälle niisama vaikseks nagu teise all, kus lamas surnu, nende kuuenda klassi väike Luhas.
Vabatahtlik taandus uuesti akna juurde ja pöördus seal nüüd välja vahtima, kuid Ahas märkas, et ta äigas midagi silmist.
Ahas pöördus tasakesi ukse poole ja väljus.
Jõudnud suurde saali, nägi ta, kuidas Tääker ja Kon-sap askeldasid parajasti punase polkovniku laibaga, kuna salkkond poisse vaatas nende tegevust pealt. Tääker tiris parajasti surnu saapaid jalast, mis aga olid kõvasti kinni, sest jalad olid hakanud juba kangestuma.
«Kas pole kurat!» kirus ta oma suure keha kogu jõuga pingutades. «Nagu kinni tinutatud, nagu vägisi tahaks neid hauda kaasa viia!»
Lõpuks sai ta need siiski kätte, vaatas hindavalt igast küljest ja hakkas oma koolipoisi-kamasside asemele jalga sikutama. Saapad osutusid täiesti parajaiks.
«Haa, poisid, need on alles saapad üle pataljoni, ohvit-seridelgi ei ole sihukesi!» hüüdis ta. «Miljan, mis sa ütled, kas pole mul nüüd kah säärikud nagu sinul?»

Konsap oli asunud nüüd omakorda laiba kallale ja hakkas selle kasukat seljast kiskuma . ..

«Ahas, mis sa ootad seal, tee ka soomust!» hüüdis Tääker, äsjasaadud saabastega kõndida katsudes. «Ega maksa lasta hiinlastel kasukaid hauda kaasa võtta!»

Ahasel oleks olnud hädapärast sooja varustust vaja, kuid mingit huvi ei olnud tal praegu «soomuse» vastu. Lonkis minema, jättes hiinlased ühes kasukatega sinnapaika.

«Leiba, seltsimees, leiba!» pomises üks hiinlastest jälle, kui Ahas väljudes neist möödus.

Tuli lõuna, ja kuigi Ahas oli alles eelmise õhtu söögiga, ei maitsenud talle katlast toodud toitki. Söönud ainult paar lusikatäit, pidi ta kallama selle üle mõisamüüri maha, kuid mõtles siis ümber. Võttis oma sõdurisupi ja viis selle hiinlasele .. .

162

Muidu aga valitses pataljonis esimesele võidetud lahingule järgnenud lõbus meeleolu. Taaruti kuraasikas tujus mööda purustatud ja lagastatud mõisamaja, lauldi vängeid laule ja loobiti ülemeelikult, tehes üksteise kulul kurja nalja. Ning ei olnud puudu suurustajaistki — kellel oli lahingus kuul vingunud sinelihõlmast läbi, kellel löönud läbi papaahast või nokatsmütsist, kellel puudutanud kõrva ääres juuksekarvu või põrganud tagasi teraskiivrist.. .

Teine rühmgi oli juba varsti unustanud oma hommikuse häbistava paanika all metsas ja ka Käsperi mehed suurustlesid siis teistega võidu, nagu oleksid nemadki etendanud mõisa vallutamisel väga tähtsat osa. Nõnda õppisid nad juba esimestest päevadest peale siin kõike kiiresti sulatavas rindeõhkkonnas üle saama oma äpardustest ja unustama sellega ühenduses osaks saanud alandust ja häbi.

Ainus asi, mis üldist võidujoovastust pisut varjutas, oli väikese Luhase õnnetu surm ja esimese roodu veltveebli raske haavamine. Seda enam, et veltveebli haav ei olnud saadud otse lahingus, vaid totraks hirmunud hiinlase mõttetu teo läbi. Kuid veel enam masendas see, et Luhaselegi ei olnud saatuse poolt antud langeda võitluses vaenlase vastu, vaid rumalal kombel oma mehe kuuli läbi.

Kuid nagu alandust ja häbi, niisama ruttu õpiti unustama siin ka leina oma langenud kaasvõitlejate pärast. . .

Ivake aega peale lõunat sõitis mõisaväravast sisse maamees reega. Reel kükitas ka suurrätti mähitud nutetud silmadega vanaldane naine. Need olid väikese Luhase isa ja ema, kelle talu oli siinsamas mõisa lähedal ja kes nüüd, sõna saades, olid tulnud oma pojale järele. Kogu pataljon oli kogunenud siis saatma väikest õnnetut Luhast. Olid vaikinud korraga suurustlemised, trallitused ja ülemeelikud lõõpimised. Mõisaõues valitses süngelt pühalik vaikus ning oli kuulda ainult Luhase ema nuuksumist ja ulumist, kui koolivennad kandsid mõisamajast ta poja laiba välja reele. Vaikus jätkus veel isegi siis, kui regi valge koormaga ja lakkamatult nutva emaga oli pöördunud mõisaväravast välja lagedale lumisele maanteele . . .

Mõni aeg hiljemini seisis siis veel teinegi regi Rannu mõisa trepis. See oli külast kohale käsutatud küüdimees, kes pidi haavatud veltveebli linna haiglasse viima ja ühes sellega ka kaks haavatud vene ratsanikku, kes seotuina lamasid all mõisa moonatares. Kõik teadsid, et veltveebli

163

ellujäämine oli väga küsitav, ja jälle oli kogu pataljon vaikivana ja süngena ta ree ümber. Ühes haavatuga, kelle pea oli üksainus suur valge kangest karboolist lõhnav marli-tomp, oli asetatud reele ka ta lahingu ajal peas olnud kiiver ja kõik nägid nüüd, et selle ees paremal pool oli sissepoole muljutud veertega pisike mustendav auk.

«Vaadake, kuidas kohe kiivrist läbi löönud see hiinlase kuul!» sosistati.

Enamik pataljonist siis vahtiski rohkem seda mustendava auguga teraskiivrit kui haavatut ennast, eriti need, kel olid samasugused peas.

Ning siis jätkus pataljonis jälle kõik endises meeleolus, nagu poleks oldudki kuski elu ja surma piiril ja nagu ei võidaks juba homme paljusidki neist viia samal kombel kui veltveeblit või Luhast. Ettevõtlikumad arutasid koguni simmani korraldamist, kuid ei olnud tüdrukuid, pille ega pillimehi, kuna punased olid mõisa klaveriga kütnud ahju ja sellest vedeles kuski nurgas ainult sassilöödud keelestik.

Õhtusel pudrul teatas Käsper, et valvetõke eelseisvaks ööks on määratud nende rühmast. Ei meeldinud see teade kellelegi, eriti aga Tääkerile, kes kohe kiruma pistis:

«Oi, saatanas, tuleb siis jälle seda karaulis vahtimist!»

Kuid ei aidanud kirumine ega muu, talveõhtuses vanu-vas hämarikus viis Käsper seitse meest oma rühmast mööda teed mõisast kaugele välja kuhugi metsaveeres asetseva üksiku maja juurde.

«Siin siis see ongi?» küsis Ahas.

«Siin see on ja siin peame konutama hommikuni,» vastas tusane Tääker.

«Ja kuhu viib see tee?» «Elva,» vastas Käsper. «Ja seal on punased?»

«Muidugi, aga neid on kindlasti ka lähemal, võib olla, et siinsamas metsa taga külas.»

Ahas vaatles nüüd maja tagant algavat tihedat ja õhtuses hämaruses tumenevat kuusemetsa ega küsinud enam midagi. Imelik, seal mõisas võidetud lahingu järgses meeleolus ta oli nagu unustanud vaenlase, nagu oleksid nad selle ainsa lahinguga hoopis hävitanud või peletanud vähemalt kuhugi õige kaugele. Kuid nüüd teadis ta, et vaenlane on endiselt alles, ei olegi ehk taganenud kuigi kaugele ja võib varitseda kuski siinsamas parajat silmapilku omapoolseks pealetungiks, et kaotatud seisukohta tagasi võita.

164

«Aga kui punased meile siin peale tungivad, mis siis?» küsis Ahas jälle.

«Õige jah,» vastas Käsper, «sa oled ju alles esimest korda ega tea! Vaat', kui nad teile siin peale tungivad, siis peate esimestena lahingu vastu võtma ...»

«Ainult seitsmekesi? »

«Jah, ainult seitsmekesi, ja peate niikaua vastu panema, kuni pataljon mõisas enda lahingukorda seab ja ise pealetungi vastu võtab ja teid tagasi kutsub või teile siia kii-resti abi saadab.»

Seletanud seda ja määranud Tääkeri valvetõkke karau-liülemaks, tõstis Käsper käe ja marssis mõisa poole tagasi.

Ahasele oli selge seisukorra kogu hädaohtlikkus. Miski ei võinud ju siin kindlustada, et vaenlane iga silmapilk metsast ei või hakata tuld andma, nende väikest salka sisse ei piira, pataljonist ära ei lõika ja viimseni ei tapa või vangista. Nad olid ju saadetud siia nagu esimeseks söödaks vaenlasele, kui see kavatseb alustada pealetungi...

Esimesena läks eelpostile Kohlapuu ja kutsus Ahase endale sidemeheks. Nad marssisid majast veel natuke maad maanteed mööda edasi metsa vahele ja jäid seal seisma. Siin kuulatasid nad pilgu aega teraselt ja piilusid suure hoolega ringi. Kuid näha-kuulda polnud midagi. Niikaugele kui silm läbi tiheneva hämaruse seletas, oli maantee tühi ja sügavalt kohises kahel pool teed ainult kõrge talverüüs valendav laas.

Ning siis hakkasid nad sammuma maanteel pikkamisi edasi-tagasi ja Ahas tundis esialgu, et ei olegi väga viga, et on omamoodi huvitavgi niimoodi salaja luurata vaenlast ja olla esimene, kes ta vastu siin võitlusse võib astuda. Suure pinevuse ja olukorra uuduse pärast ta ihu küll värises lakkamatult, kuid nähes oma kaaslase rahulikkust, püüdis ta seda kõigest jõust alla suruda.

Ja rahulik oli Kohlapuu tõesti. Ta nagu ei oleks olnudki kardetaval eelpostil, sest varsti märkas Ahas, et Kohlapuu oli jätnud kõik kuulatlemised ja piilumised ning sammus ta kõrval hoopis endasse süvenenult ja mõtetesse vajunult. Kui ta nõnda tükk aega nohisedes ja maha vahtides Ahase kõrval oli marssinud, ütles ta korraga:

«Ütle mulle, Ahas, mis nihukesed tõprad peaks tükkima siia?»

«Mihukesed tõprad?» ei saanud Ahas aru.

165

«Noh, need hiinlased! Mis neil siia asja on? Mis nad otsivad siit? Kas neil Venemaal veel ruumi vähe on?»

Ahas kehitas õlgu ja piilus ringi. Ta oli muutunud nüüd korraga veel valvsamaks kui enne, nähes, et Kohlapuu oli vaenlase hädaohu nagu hoopis unustanud.

«Sina olid ju koolis samuti sotsialist kui minagi?» jätkas Kohlapuu.

«Olen seda praegugi,» vastas Ahas.

«No ütle siis, kas on õige, et tullakse siia teostama sotsialistlikku korda just niisuguste tõbrastega, rumala massiga, kes sellest ise mitte midagi ei tea? Sotsialistliku korra teostamine nõuab ühelt rahvalt kõrget hariduslikku tasapinda. Aga hakata seda loomade kaudu teostama, ei, kurat, see minu hinge küll ei mahu! Siis sihukestel hiinlastel, kes pole sigadest palju kõrgemal, on õigus maailmas püssi kanda ja tulla siia tapma haritud inimesi! No ütle, kas siis rumal mass peab tulevikus valitsema maailma, mitte vaim, nagu õpetavad kõik suured filosoofid?»

Ahas ei vastanud. Ta oli Kohlapuu juttu õieti ainult ühe kõrvaga pealt kuulanud, kuna kogu ta tähelepanu oli sihitud mujale. Ei olnud ju Ahase meelest praegu aeg ega koht sääraste probleemide kallal juurdlemiseks, nii kauge näis see kõik, kui sõda ise oli käsil, kui vaenlane ööpimeduse varjul iga silmapilk võis läheneda ja kallale tormata. Ning lakkamatu ärevus ja pingulolek oli nagu halvatus mõjunud ta ajule, mis ei jaksanud sünnitada ühtki mõtet. Ta oli muutunud üheksainsaks instinktiks, mis värises praegu ainult oma olemasolu pärast ja iga silmapilk oli valmis meeleheitlikuks võitluseks selle eest.

Kuid Kohlapuule ei olnud nähtavasti ta vastust vajagi. Ta ei kõnelnudki nagu otse Ahasele, vaid rohkem endale, ta näis ainult mõtlevat kõvasti. Sest mõne aja vaikimise järel alustas ta jälle:

«Samuti olime seal koolis ju kõik ka suured patsifistid. Eks olnud, Ahas?»

«Olen seda praegu ikka veel,» vastas Ahas jälle lühidalt.

«Aga mina enam mitte,» vastas Kohlapuu ja virutas jalaga külmunud lumetükile, mis lendas pihuks ja põrmuks. «Kuradile kõik see patsifism! See on võltsõpetus, argade ja jõuetute nahapäästmise vale! Olin eksituses ja tunnistan seda

166

nüüd sulle otsekoheselt. Jah, tunnistan seda kõigile, kes seda tahavad, ja katsun seda nüüd heaks teha, niipalju kui suudan!»

Ta vaikis jälle mõne aja ja jätkas siis:

«Mina olin see viimane loll, kes uskus patsifismi, kuulutasin seda ja tegin kihutustööd selle heaks! Aga nüüd hakkan mina sõdima, sest ma olen näinud, et ilma selleta ikka ei saa!»

Kusagil käis korraga üksik hele püssipauk, mille järsk kaja hüppas läbi pimedaks muutunud öö metsatukast metsatukka.

Äkiline kuum juga käis Ahasel üle pinevusest väriseva ihu.

Kuid Kohlapuu ei näinud paugatust tähelegi panevat. «Lasti!» tähendas Ahas ja oli seisatanud. «Lasti?» küsis Kohlapuu nagu unest ärgates. «Vist jah. . »

Ta seisatas ka pilguks, kuid lõi siis käega ja jätkas oma marssimist.

Kui juba tükk aega enam midagi kuulda ei olnud, andis Ahasegi hoog järele ja ta hakkas järgnema eesvantsivale Kohlapuule.

Kuid samas kõlas uus püssipauk.

«Kuulsid, nüüd jälle!» hüüatas Ahas.

«Ah, need seal mõisas,» vastas Kohlapuu seisatamata, «mõni proovib püssi...»

Kuna Ahaski nüüd selgesti oli kuulnud, et paugu kaja tuli mõisa poolt, kus asus oma pataljon, rahunes ta kohe.

Samas tuli neile ka vahetus. Miljan ja Mugur võtsid posti üle ja nad marssisid Kohlapuuga tagasi majja puhkama, et nelja tunni pärast uuesti postile asuda.

Kuid siin pimedas ruumis, kus kõik varumehed rahulikult magasid ja Kohlapuugi pärast põrandale viskumist varsti uinus, algasid Ahasel uued painajalikud tunnid. Nagu Sanglaski ta ei julgenud magama jääda ega teinud selleks katsetki, kartes, et vaenlased võivad ta une pealt tabada ja ta ei saa neile vastu hakatagi. Nõnda ta seal siis konutas unetuna, ümbritsetuna pimedusest, mis ei lasknud näha kuhugi. Esimesest silmapilgust peale ta oli hakanud igatsevalt ootama uut korda vahetuseks, et minna välja, et liikuda, et saada piiluda ümberringi oma silmadega ja kuulatada oma kõrvadega. Heameelega oleks ta siin kinnises ruumis konutamise asemel kogu öö vabatahtlikult väljas karaulis olnud kõigi teiste asemel või kükitanud metsa

167

veeres hiirvaikselt kuski põõsa taga, laskevalmis püss peos, et avada jalamaid tuli, kui vaenlased tulevad. Nüüd aga pidi ta vahtima siin toas, ning tunnid, mis olid määratud puhkuseks, olid talle suurimaks piinaks.

Ta ei teadnud isegi, kuidas viimaks ometi oli saanud selle hirmsa öö lõpule, kui märkas, et aknaruudud olid muutumas tumesiniseks. Hakkas virguma siis juba ka teisi, kobistasid unistena põrandal ja läksid läbi kolksuva ukse välja. Väljus siis Ahaski pimedast toast. Õues oli juba esimest külma koiduvalgust, valendas vähest lund põldudel; raagus puudel ja põõsastel oli rõsket lumeauru, kuusemetsa ladvastiku sünge saag tõusis alt pimedusest vastu valendama löönud idataevast. Varahommikune vaikus levis üle taeva ja maa, üle põldude, metsade ja võserik-kude. Kõik oli rahulik, ses vaikuses, kuid Ahasele näis, et just selle salapärase vaikuse taga võib varitsedagi suurim hädaoht...

Ta oli ettevaatlikult hakanud liikuma ümber maja, vahtides teravalt igasse külge, nagu ajaks ta jälgi või haistaks õhku. Ent siis äkki, jäänud seisma majanurga juurde ja piiludes metsa poole, kivines ta sambaks ja kuumad joad käisid üksteise järel üle ihu. Läbi hommikuse aovalguse nägi ta metsaveeres esimeste raagus põõsaste taga hiilivat inimest, püss käes, punaväelase kasukas seljas, papaaha peas.. .

«Enamlane!» kuumendas Ahase ülepiitsutatud, maga-matuis närvides ja nagu mingi võõras jõud tõukas ta minema maja nurga juurest, jooksma kõigest hingest otse üle lumise välja mõisa poole ...

Kuid siis nagu välk rabas üksainus sõna ta aju:

Argpüks!

Jah, vaenlasele tuleb vastu hakata! Ja võib olla, et neid ei olegi seal rohkem kui üks!

Vaevalt seda tajunud, oligi Ahas juba seisatanud ja haaranud püssi. Jah, seal ta oli! Aga enne kui ta püssi palge sai visata, kadus hiilija metsaveeres just maja taha. Ahas ei kahelnudki nüüd enam, et see on üksik vaenlase * maakuulaja, kes on hiilimas läbi metsa mõisa poole.

Ta seisis omal kohal, püss laskevalmis käes, ja ootas, kuni hiilija majanurga tagant uuesti välja tuleb. Seisis ega märganud, kuidas püsski ta käes vabises . . .

Hiilija ilmuski ja Ahase püssiots tõusis . . . kuid langes sealsamas niisama ruttu . ..

Sa kurat! See oli ju Konsap seal oma vene polkovniku parknahast kasukas ja papaahas! Ta põrutas nüüd maja trepil oma lumiseid jalgu ja astus sisse läbi kolksuva ukse. Oli muidugi käinud metsaveeres oma varahommikusi asju õiendamas...

Ahasest oli korraga kadunud kogu jõud ja vaevalt et ta poleks maha kukkunud. Ainult juuksekarv oli ju puudunud sellest, et ta .. .

Hulk aega konutas ta vanal paigal oma püssi najal, enne kui jõudis maja poole tagasi minema hakata. Ta värises veelgi ägedasti üle kogu keha, kuid mitte enam hirmust vaenlase ees, kelle ta äkki nagu hoopis oli unustanud, vaid koledustundest selle üle, mis siin just praegu oleks võinud juhtuda...

«Olen ma siis ikka tõesti teistest hoopis arem?» eksles vastamatu küsimus ta peas.

Ta lõdises sellest koledustundest veel pärast mõisaski, kuhu nad varsti pärast seda valvetõkkest marssisid hommikusele kohvile.

Kohvi järel tuli Käsper suure puntraga ja andis selle

Ahasele.

«Mis need on?» küsis Ahas.

«Hiinlase varustus,» vastas Käsper, «sulle on seda kõige rohkem vaja.»

Ning oligi siin kogu sõdurivarustus, parknahast kasukast alates kuni saabaste ja sääremähisteni.

«Kus see hiinlane siis ise?» päris Ahas edasi.

«On seal kuski lepiku all. . . mõlemad,» vastas Käsper, «neile pole seda enam vaja ...»

Ahasele välgatasid nüüd kohe meelde kaks püssipauku, mis ta oli kuulnud Kohlapuuga öösi eelpostil olles. Kuid ta ei suutnud tunda jälestustki, niivõrd oli ta veel oma koledustunde mõju all. . . Ta vaatles ainult sooja kasukat ja mõtles, et kas see on ehk sellesama hiinlase oma, kellele ta eile oma supi oli viinud . ..

Kogu päeva vaevas teda veel see hommikune koledus-tunne tagantjärele, ja ta ei suutnud seepärast kõigi teiste kombel rõõmu tunda sellestki, kui pataljonis saadi teada, et nende koolilinn Tartu juba päeva või paari eest soomusrongide ja Kuperjanovi meeste poolt tagasi oli võetud ja nüüd arvatavasti varsti kogu pataljon rindelt sinna tagasi saadetakse linna sisekaitseks, nagu see alguses oli mõeldudki.

169

6.

Õhtuks oli mõisaõue ümbruskonnast jälle küüt kokku käsutatud, sest algas uuesti edasiliikumine.

Oli juba hämarik, kui mõisaõuest kihutas laiale maanteele reetäis reetäie järel rõõmsaid poisse ülemeelikult hõisates ja kõigest kõrist lauldes. Läbi raagus puuvõrade paistis kaugel läänetaevas peenike kriips karmiinpunast eha. Muidu oli taevas üleni hallides pilvedes, mis olid tõmmanud kogu laotusele peale nagu madala, umbse, tumeneva ja raskeneva kaane. Vastu ööd oli hakanud kergelt külmetama, päevasest sulast lobjakuks muutunud lumi oli kahutanud ja purunes krõbinal hobuste kapjade ja ree-jalaste all.

Vaiksena istus Ahas oma reenurgas ning vaatles ainiti seda kaugelt taevarannalt paistvat õhetavat ehaviiru. See oli nagu viimne tervitus kogu aeg varju all olnud ja nüüd juba loojunud päikesest. Kuski paistab praegu see päike ja seal ei ole ka ehk sõda, mõtles Ahas, ja imeline meeleolu oli vallutanud teda. Valusat nukrust olnuks nagu rippumas talvise õhtu pimenevas õhus, vaikselt seisvais raagus puudes, madalale vajunud hallides pilvedes ja mustendavais, teravalt joonistatud kaugete metsalatvade sakkides, mis paistsid sealt vastu ehaviiru tontlikult süngetena ja salapärastena.

Sealpool aga, kuhu oli suunatud retk, haigutas taevarannal vastu läbitungimatu pimedus, nagu suur põhjatu haud, mis oli pärani ajanud oma määratud lõuad, et neelata endasse kõik, teel kihutav küüt, hämarduvad metsad ja tuhmilt valendavad põllud.

Mis ootab teda seal ees pimeduses? Ahas ei tahtnud vahtida sinna, pööras jälle pilgu õhetava ehaviiru poole ega lasknud seda nüüd enne silmist, kuni see oli mattunud idast pealevajuva raske pilvemüüri taha. Tihe pimedus vanus siis ka läänes ning talvine maastik ümberringi oli nagu surnud, ühtki vilkuvat tulukest ei paistnud kuski, nagu ei oleks siinmail elamuid. Ainukese eluavaldusena ses surnud ümbruses oli ainult nende küüt siin maanteel, kust läbi pimeduse kostis hõiskeid, trallitusi ja laulujorutusi.

Ümberringi süvenes öö. Kuna siin näis olevat õieti vähe lund ja põllud kahel pool teed aina mustendasid, siis valitses varsti ka säärane pimedus, et ei näinud hästi eessõit-vaid hobuseidki. Ainult seda võis aimata, et maantee, mida mööda mindi, oli tõusnud lagedale mäeseljandikule ning

170

metsade palistused, mis kogu aeg olid joosnud teega paralleelselt, olid kadunud kuhugi alla sügavikku. Üle tühja ja pimeda ümbruse tõmbas kustki külma tuult nagu määratust lõõtsast, mis ulus traatides ja vihises hobuste sabajõhvides ja lakkades.

«Vaadake, poisid!» hüüdis korraga Käsper ja näitas käega vasakule.

Kõik juhtisid oma pilgud osutatud suunda ja nägid imelist valgust. Õige madalal, kaugel taevaveerel oleks nagu sähvinud välku või vehelnud virmalisi. Aeg-ajalt see valgus kustus, kuid ilmus siis uue helgiga, kord kõrgemalt, kord madalamalt. Tumeda taeva alla viskus punaseid ja helendavaid sähvanguid, mis ristlesid üksteisest läbi, kustusid ja lõkatasid, sündisid ja surid. Ennenägematult salapärast ja müstilist oli ses heitlevas valguses, mis oli muutnud nüüd ümbritseva öö korraga veelgi pimedamaks.

«Poisid, hurraa, meie soomusrongid!» hüüdis Käsper jälle ja kargas püsti reele, nagu näeks ta niiviisi paremini.

«See on siis raudteeliinil?» küsis Ahas.

«Muidugi,» vastas Käsper, «see peab olema juba siinpool Tartut!»

Siis vaikisid jälle kõik ja vaadeldi aina seda salapärast valgust. Vaikiti nüüd ka teistel regedel, kus kogu aeg oli huilatud, trallitatud ja lauldud. Vaikis kogu pataljon ja kuulda oli ainult hobusekapjade plaksumist vastu paljast konarikku, regede nagisemist ja lõõskavate tuulehoogude ulumist läbi pimeduse.

Sõideti veel mõnd aega säärases vaikuses, kui küüt peatus. Oli jõutud Valgutasse. Eespool, maanteest vasakul mustendasid mõisahooned kivimüüri taga keset raagus põliseid puid, mis piirasid hoonete rühma nagu tohutu suured skeletid, veheldes ja värisedes tuulelõõskades oma pikkade luiste kätega. Maja alumise korra akendest lõikus juba punaseid teravaid valgusmõõku välja öösse.

Küüt jäeti maanteele ja marsiti hoovi kaudu alla suurde mõisasaali. Esialgu pidi jäädama ootama siia täies rakmes, kuna ei teatud, kas tuleb käsk edasiliikumiseks või paigalejäämiseks. Oodati tagasi ratsamaakuulajaid, kes oli saadetud Rannust Rõngu poole juba enne pataljoni kuudile asumist. Konutati hunnikus külmas ja kütmata ruumis, mis pakkus ainult tuulevarju.

Siis äkki kajasid läbi ruumi puhtad ja kumedad kla-verihelid. Keegi oli istunud terveksjäänud mänguriista ette

171

ja hakanud klahve sõrmitsema. Ta esialgu nagu proovis ainult mänguriista häälestust, kuid siis tuli ta sõrmede alt kerge ja mänglev improvisatsioon, kus heli ajas

vallatult heli taga, keelestik sulises ja tilises kui puhas allikas kuski metsas varjatud kohas rahulikul päikesepaistelisel suvepäeval ...

«Kes kurat seal nii hingeline on?» hüüdis Konsap.

«Käsper,» vastas Mugur. «Käsper mängib.»

Käsper see oligi, kes mängis oma armsamat pala. Viimati oli ta mänginud seda solistina nende viimasel koolipeol, nagu Ahas veel selgesti mäletas. Ning hästi ta mängis nii siis kui ka nüüd ja mitte asjata ei peetud teda kooli parimaks klaverimängijaks.

Suures saalis oli jäänud kõik vaikseks. Juba esimesed helilained olid haaranud vabatahtlikke oma võlusse, viies neid korraga hoopis teise maailma, meenutades neile endist rahuelu, kus ei olnud enam järelejätmatult närvidele käivat rindepalavikku, ahistavat surmahirmu ja kõiki neid vastikuid tundeid, mida olukord saadab siin igal sammul ja igal silmapilgul. Ühel hoobil oli see kõik korraga mõneks silmapilguks ununenud ning kõik oli saanud otsegu nõiaväel vabaks, kergeks ja rõõmsaks ...

Ahas oli nõjatunud seina najale ja toetus kahe käega püssile. Juba esimesed muusikahelid olid kutsunud joovas-tusvärinad ta ihule. See oli ikka nõnda, et Ahasel jooksid head muusikat kuuldes tugevad värinad üle ihu ja silmad ähvardasid alati lüüa niiskeks. Väga tundeline oli ta muusika vastu ning selle mõju oli talle alati absoluutne. Nagu mingi vastik painaja oli langenud korraga ta hingest ja ta oli nüüd unustanud isegi selle koledustunde, mis teda kogu päeva oli ahistanud.

Omal ajal oli Ahas ka ise katsetanud muusikaga. Ta oli mänginud viiulit ja võtnud tundegi, kui ta vennalt oli saanud veel toetust. Hiljem ta pidi aga selle jätma ja oku-patsiooni ajal rahapuuduse pärast müüma viiuligi. Ei jõudnud orjata kaht karmi ebajumalat, muretseda oma piskust raamatuid ja käia muusikatundideski, mida ta muidu nii väga oli tahtnud.

Kuid kaua ei saanud Ahas siiski viibida helisevas unis-tusriigis. Sest varsti tõusis nüüd saali taganurgast hüüdeid:

«Hei, Käsper, tõmba parem mõni marupolka!»

«Tõmba jah, ehk saab sooja!»

172

Käsper ei lasknud manguda ennast mitut korda ja varsti hüürgaski hoogne polka.

Jalamaid asusid mõned külmast lõdisevad vabatahtlikud esimestena hüplema, huilates kõigest kõrist ja põrutades raskete saabastega mürtsudes vastu saali puupõrandat. Esimestele järgnesid kohe teised ja mõni silmapilk hiljem tantsis kogu pataljon. Kes oli haaranud kaaslasel õlgadest kinni, kes tantsitas oma püssi, kes nurgast haaratud õlekubu daamina.

«Hei, poisid, tüdrukuid, kust saab tüdrukuid?» karjuti.

«Otsige jah tüdrukuid, tooge välja kõik vanamooridki, et saaks tantsida!»

Ja mõni silmapilk hiljem tõugatigi saaliuksest sisse naisi ja tüdrukuid, kes oli saadud kätte alt moonataredest, karjalaudast või mujalt. Vabatahtlikud jooksid neile möirates tormi ja saal oli korraga täis heledaid kiljumisi ja naiste naeru. Mängija kiirendas tempot ja aina suuremaks läks hüplejate hoog ja saabaste kolin vastu põrandat, mille sekka aeg-ajalt käis metalliseid raksatusi. Need olid tantsijate seljas ja peas olevad vintpüssid ja teraskiivrid, mis suures hoos põrkasid vastamisi.

Midagi kohutavat ja metsikut oli ses äkki vallandunud tantsuhoos. See oli nagu äkiline surmasööst või surma lähedust aimavate kirgede tuulispask, kisa ja kära oli mõisasaalis tantsivate vabatahtlike puntras nagu mõnes põrgus .. .

Klaver aga tagus loo loo järel. Käsperile oli asunud appi veel keegi pikk esimese roodu poiss ja nüüd lõhkusid nad muusikariistal kõigest jõust neljal käel. ..

Väljas taevarannal samal ajal aga vehkles vahetpidamata see imeline valgus. Tõusid ja langesid granaatide ja šrapnellide tulised lennuloogad, lõhkesid surmakülvavad mürsud, nõudes endile ohvriks inimeste elu . ..

Parajasti, kui tantsumöll oli haritipul, ilmus saali pataljoniülem, astus keset tantsijaid ja hüüdis valjult:

«Tants lõpetada! Edasi minna!»

See mõjus karglejaile kui nõiasõna. Kõik tardusid pilguks ajaks ähkivatena paigale ja tüdrukud ning naised lendasid saaliuksest välja kui kohutatud linnud .. .

«Kohe regedele!» kõlas uus käsklus.

Need sõnad äratasid kõik uuesti ellu ja algas trügimine välja. Rutati pimedasse mõisaõue, kus lõõtsutasid tagasi-saabunud maakuulajate hobused.

173

Mõni hetk hiljem oli pataljon juba uuesti teel, ja et oli käsk kiirustada, aeti hobustega tuhatnelja, tagudes neid ohjaharudega ja püssipäradega. Hoolimata aga kiirest ajust, süvenes kihutajate seas sõnatus. Vaadeldi jälle vaikides seda vasakult poolt paistvat heitlevat valgust taevarannas, mis näis olevat veelgi suurenenud. Kui teritati hoolega kõrvu, võis kuulda ka tasast kõminat, mis kajas nagu maa alt ja näis kõnelevat mingit salajuttu oma madala bassiga.

See lõi isesuguse illusiooni suurest, taevarannal kerkivast öisest piksepilvest, kus lõi laialt välku, mis küpsetas vilja hilissügisel, valmistades inimliha surmasirbile.

Tulise ajuga kihutas küüt alla mööda laskuvat mäe-seljandikku. Tumedad metsaviirud kahel pool teed viskusid äkki kõrgele üles, varjutades taevaranna ühes selle vehkleva valgusega. Ning nüüd näis kumisevat ainult must maapõhi pimeda talvetaeva all.. .

Jõuti mööda vanast hääletust ja elutust vesiveskist ja järgnes teekään, kus olid peatunud pataljoni esimesed hobused. Hääletud mehekogud seisid liikumatult nende kõrval ning kuulda oli ainult tasaseid köhatusi ja äraaetud loomade raskeid lõõtsutusi.

«Ahelikku!» kuuldus eestpoolt tagasihoitud käsklus.

Ning just see, et käsklus ei hõigatud vabalt ja julgelt, täitis kõiki pöörase paanikahooga, ja nagu üks mees olid kõik korraga kõhuli maanteekraavis hunnikus üksteise otsas. Küüdimehed haarasid ohjad, pöörasid lõõtsutavad loomad ümber ja kihutasid minema kui hundikarja eest.

«Rühmade kaupa ahelikku!» kuuldus endiselt tagasihoitud, kuid rahulik ja kindel hääl läbi pimeduse.

Et selles hääles tundus nii palju kindlust ja rahu, leidsid vabatahtlikud endid jälle, ronisid maanteekraavist välja ja tõmbusid ahelikku. Ohvitserid jooksid pimeduses mööda ahelikku, andsid rühmaülemaile juhendeid ning Ahas kuulis, et nende rühm Käsperiga eesotsas pidi vallutama vasakul pool teed asuva Rõngu kiriku.

«Ahelikud edasi!» kuuldus läbi pimeduse jälle.

Nagu tugeva magnetraua puudutus mõjus see kõigi närvidele ning pikkamisi ja korratult vajusid ahelikud laialt maanteelt kahele poole pimedusse. Teise rühma ahe-lik oli sattunud konarlikule künnile ja vabatahtlikud kom-berdasid kõige vähematki enese ette nägemata nagu joobnud.

174

«Rutemini!» anti Käsperi käsklus mööda ahelikku mehelt mehele sosinal edasi.

Ahelik võttis küll pisut sammu juurde, kuid minek oli äärmiselt takistatud ja ohtlik, roni kas või käpuli, kui ei taha lõhkuda silmnägu kukkumisel vastu libedat kona-rikku. Ei tea, kui kaua võis olla niiviisi vaevaselt edasi komberdatud, kui korraga hüüatas keegi:

«Näe, tulevad!»

Nagu jalust löödud, viskus ahelik maha ja kuuldus püssilukkude nägin. Lamati mõnda aega ja oodati Käspe-rilt tuleandmise käsklust, päraniaetud silmad juhitud ees haigutavasse pimedusse. Kuid ei nähtud ega toimunud midagi.

«Edasi!» jooksis siis sosin mööda ahelikku ühest otsast teise.

Tõusti maast ja hiiliti edasi ning alles siis nähti endi ees madalat põllukraavi, mille põhjas oli valendavat lund ja mille kaldal kasvas paar pajupõõsast, mis kukusid ja vihisesid tuulehoogudes.

Kõik tundsid seda nähes korraga häbi, et olid lasknud endid heidutada säärasest tühjast ja ohutust asjast nagu harilik pajupõõsas kraavikaldal.

Komberdati edasi, kuid äkki peatus ahelik jällegi. Kõikide pinevate silmade ees seisis korraga midagi tohutu suurt, kohutavat, mis oli tõusnud järsku nagu maa seest, sirutanud enda kõrgele taevasse ja näis tormavat hiigla-jõuga neile vastu. Sel ei paistnud olevat mingit kuju ega vormi ning ta päratuses ja kohmakuses oli midagi üleloomulikku, tontlikku ...

Esimesest muljest toibudes nähti, et see ongi kirik, mis seisis ülal kõrgendikul ja oli piiratud põlistest leht- ja okaspuudest. Vaikivana ja saladuslikuna seisis ta seal, ümbritsetud madalast hallist kivimüürist.

Oli seal vaenlasi või ei?

Püssilukud vinnas, näpud päästikuil, ligines ahelik küürutades ja kuulmatuil kassisammel kõrgendikule. Vaevalt aga jõudnud selle jalale, käis kõigist läbi tuline juga. Suure raginaga kargas kirikut ümbritsevate puude otsast lendu hiigelparv vareseid, mis valju kisaga kadus kuhugi tahapoole pimedusse.

Ühel hoobil ütles aga nüüd kõigile ta teravnenud vaist, et kiriku juures vaenlasi ei ole, sest muidu ei oleks nii arad linnud kui varesed rahulikult maganud puude otsas. Julgemalt sammuti siis üles kõrgendikule, roniti üle kiviaia ja oldi tühjas, tuules vinguvas kirikuõues. Siia pidi jäädama kaitsepositsioonile kuni uue korralduseni. Ahelik asetus hõredate vahemaadega kirikut ümbritseva müüri taha ja jäädi pinevil ootama.

Ümbrusest ei hakanud esialgu kõrvu midagi erilist, mis kuidagi oleks andnud tunnistust vaenlase lähedusest. Kuuldus ainult suurtükkide kuminat kaugelt ja valju tuulevilistust ülal kõrges kirikutornis ja piksekaitsmes ning meeletut kohinat raagus puudes ja tihedais kuuskedes. Kuid vaenlane pidi olema siin kuski — ja üsna lähedal.. .

Ääretult pikkamisi kadus aeg ootuspinevuses, ei vahetatud ühtki sõna ja kõik olid muutunud ühiseks suureks silmaks ja kõrvaks. Hoolimata sellest, et oldi koos hulga-kesi, hakkas kõigil tahtmatult siin tühja kiriku läheduses õudne. Füüsilisele surmahirmule, mida sisendas teadvus vaenlase lähedusest, hakkas seltsima veel teistsugune hirm, kartus müstiliste, seletamatute nähtuste ees õudses paigas, ning see ähvardas kasvada seda suuremaks, mida pikemale venis ootamine.

Varsti hakkas tõmbama kõigi tähelepanu endale mingi seletamatu klõbin, mis kostis kustki kiriku tagant või kiriku seest, sellest ei saadud hästi aru. Aeg-ajalt valjenes see klõbin selgesti kuuldavaks läbi vilina ja mühina, kuid kadus sealsamas sootuks. Müstilist õudust sisendas see peamiselt seepärast, et kuidagi ei osatud seletada, mis see võib olla. Kõhedalt vaatasid alla kiriku suured tühjad aknadki, mustendades kui põhjatud surnuhauad .. .

Lõpuks sai see müstiline õudustunne seletamatu klõbina ees nii valdavaks, et vabatahtlikud tasahiljukesi hakkasid endid nihutama koomale, tundes varsti üksteist külg külje vastu. Nüüd ei olnud siin enam koos mitte rühm vapraid vabatahtlikke, kes olid valmis lahingus vaenlasega vaatama silma surmale, vaid salkkond noori poisikesi, kes olid hirmutatud tormise öö salapärasusest. Kõik nad pigistasid

kramplikult kätega külma püssirauda, kuid tundsid sealjuures selgesti, et see riist ei anna julgust sellise vaenlase vastu. ..

Ei tea, kui palju aega võis olla niiviisi möödunud, kui kustki hakkas kuulduma kabjaplaginat. Kuid imelik oli see, keegi ratsutas kuski, plagin oli kuulda kord üsna lähedal, kuid kaugenes siis uuesti, ja kõik jäi jälle vaikseks.

176

Mõne aja pärast lähenes ratsanik jälle, kuid kihutas siis üsna lähedalt mööda alevi poole. Oli see oma või vaenlane? Keegi ei võinud aimata. Ei teatud ka seda, kas oli neid mitu või üksainus. Korraga kõmisesid ratsu kabjahoobid juba kiriku lähedal kõrgendikul. ..

«Kes seal on?» käratas äkki Käsper.

«Hei, oma!» karjuti pimedusest vastu, ning kabjahoobid kuuldusid juba otse müüri taga. «Kuradi ilmaime, kihuta kogu väli läbi, aga kirikut ei ole, lasksin vist kogu aeg ratasringi ümber kiriku! Kas teine rühm, hei?»

«Jah, teine rühm!» karjuti vastu.

Keegi sirutas nüüd karvamütsis pea üle müüri ja nõudis rühmaülemat. See oli vaenlaseks maskeeritud side-ratsanik. Ta vali, julge hääl äratas kogu rühma kui surnust. Joosti hunnikusse ratsaniku juurde müüri taha.

«Rühmaülem Käsper, pataljoniülema käsul viige oma rühm kohe alevisse edasi marsikorras, alevis vaenlasi praegu ei ole. Kõrtsi ees pöörate vasakule poole teeharule ja marsite pool kilomeetrit alevist välja lageda väljani ja asute seal väikeses majas valvetõkkesse. Rühm hoida kogu aeg lahingukorras. Käsk tuleb täita kiiresti! Kõik arusaadav? Hea! Nägemiseni, Käsper!»

Ning juba ta kihutas tulise ajuga alevi poole, kaduv kabjaplagin kannul.

Vabatahtlikes oli ärganud kui uus elu, keegi ei tundnud enam, et see paik oleks eriliselt õudne, ning kedagi ei huvitanud ka see salapärane, seletamatu klõbin, mida võis kogu aeg kuulda praegugi. Rõõmsameelselt häälitsedes ja naljatledes astuti kahte ritta ja marsiti kirikuväravast välja.

Ei jõutud marssida kuigi kaua, kui kõiki hakkas üllatama paiga kummalisus. Ei oldud satutud kaugeltki lagedale teele, nagu oli arvatud, vaid hoopis kuhugi mujale. «Poisid, see on ju surnuaed!»

Ringi vaadates nähtigi endi ees musti riste ja kalme. Klõbin, mida keegi varem ei osanud seletada, kuuldus nüüd üsna lähedal, siinsamas. .. Ning korraga oli kõigile selge, et see tuli ristidel rippuvaist metallpärgadest, mida sasis kange tuul.

«Poisid, kuulake, surnud tantsivad!» lõõpis Miljan.

Tõepoolest oleks võinud pidada seda väga hästi ka pehkinud kontide klõbinaks.

«Tantsivad, kuradid, jah!» hüüatas ka keegi teine ja naeris.

177

Kuid ei olnud aega, käsk oli kiire ja nad pidid ruttama. Pöörduti kohe tagasi kirikuõue, roniti üle kiviaia ja marsiti huupi läbi krabiseva viljakõrrestiku arvatavas suunas. Mindi, silmad kõigil pärani peas, kuid ei nähtud vähematki, mindi, kuni esimesed komistasid ja lendasid kuhugi sügavasse kraavi. Kirudes roniti sealt käpuli pervele ja kohe hõikas Käsper:

«Poisid, maantee!»

Ukerdati kuidagi üle kraavi maanteele ning suund oli nüüd kindel. Käsper aina lendas rühma eesotsas ja mõni minut hiljem nähti, et oli jõutudki juba aleviku majade vahele. Kuid pime, elutu ja õudne oli siin, vähematki elumärki kuski, rääkimata tulukestest akendes või konekõmi-nast majades. Näis, nagu oleksid nad sattunud kuhugi surnute linna, tühjade, külmade majade keskele, mille sisemuses valitses

hauavaikus. Ainult kõle talvine tuul vilistas, elututel tänavatel, kolistades mõnd ripakile jäänud akna-luuki või müristades roostetanud katuseplekki.

Kõhe viirg läbistas vabatahtlikke siin näiliselt tühja ja mahajäetud aleviku vahel, ning hirm vaenlase läheduse ees, mis vahepeal juba mõneks ajaks oli unustatud, hakkas jälle kõiki ahistama. Tunti endid mahajäetuma ja üksi, sest ei olnud mingeid teateid teistest ja nende asukohtadest. Haarati jälle püssid kõvemini pihku ning püüti astuda-edasi kuulmatult ja ettevaatlikult.

Mööduti vanast kõrtsihoonest ja pöörduti vasakule poole viivale teeharule, nagu oli käsk. Siin jätkusid veel mõned majad ning siis algas madal lepik, mõne üksiku kõrgema puuga seas. Minek näis kõigile korraga väga ohtlik, sest lepik kahel pool oli nagu loodud vaenlaste varit-suskohaks, kust oli väga hea maanteel liikuvat kolonni võtta hävitava tule alla.

Kiirustades, püssid laskevalmis käes, närvid pinevusest ja hirmust viimsel veerandil, hiiliti edasi kassisammul, kuid ei juhtunud midagi, lepik oli vaenlastest tühi... Õnnelikult jõuti selle lõpuni, kust jätkus maantee pimedusse kaduval lagendikul. Vasakut kätt teed oli üksik madal maja, otse lagendiku veerel.

«Ahelikku!» sosistas nüüd Käsper kolonni eesotsas.

Rutem kui võis oodata oli kogu rühm hõredas ahelikus lepiku veeres, nägudega vastu pimedat lagendikku. Samas olid ka kõik kohe ilma mingi käskluseta maandunud, ning et tunti endid nüüd täielikus lahingukorras ja sellega üht-

178

lasi ka kaitsevõimelistena, andis hirm järele. Tükk aega lamati nii peidetud seisukorras ja puhati rohkem närvide pingutusest kui füüsilisest väsimusest.

Ainult Käsper ei näinud tundvat seda hirmu. Kohe läks ta ja uuris maja läbi, kus ei olnud aga leida hingegi. Siis sammus ta sõnalausumata aheliku ette lagedale väljale. Püss peos, läks ta teed mööda edasi, kuni kadus kõigi silmist pimedusse. Tükk aega oli ta kadunud, ning kui tuli tagasi, hüüdis kohe:

«Kes tahab teist vabatahtlikult minna postile?»

Keegi ei vastanud. Kui Käsper tüki aega oli oodanud, ütles ta:

«Kui keegi vabatahtlikult ei taha, siis pean ma käima

korra järele!»

«Mina lähen!» hüppas nüüd püsti Kohlapuu.

«See on tubli!» rõõmustas Käsper ja jätkas: «Vaata, lähed siis siit teed mööda sinna kõrgendiku otsa, seal on suur õlekuhi, peida ennast õlekuhja varju ja jää valvele. Kõrgendiku taga all orus peab olema küla, seal on enamlased sees. Kui märkad sealtpoolt mingit liikumist, jookse siia ja teata meile.»

«Oleme rääkinud!» mühatas Kohlapuu, lõi püssi kaenlasse ja kadus pimedusse.

Kuna post oli välja pandud, siis ei olnud tarvidust enam ahelikus olla ja Käsper tähendas:

«Kes tahab, võib minna majja sooja.»

Aga et ta ise sinna ei läinud, vaid jäi välja seisma, siis ainult paar poissi lipsas majja, kuna teised eelistasid jääda ahelikku.

Ümbruses oli kõik endiselt vaikne. Lamamine ahelikus kippus minema juba igavaks, kui kuuldi kabjaplaginat. Kuid see tuli alevi poolt, nende selja tagant.

«Sideratsanik vist,» tähendas Käsper, ja kõik jäid kohe ahnelt ootama, et saada mingisuguseidki teateid teiste pataljoniosade kohta.

Kuid ei olnud side, sest tegu polnud ühe ratsanikuga, vaid neid kuuldus olevat seal mitu, otsustades kabjaplagina järgi.

«Maakuulajad,» arvati siis.

Mõni aeg hiljem traaviski lepiku vahelt välja viis ratsanikku. Kui nad olid jõudnud aheliku kohale, hüüdis neile Käsper:

«Kuhu lähete, hei, kuhu lähete?»

179

«Kakaja tšast?» hüüdis korraga üks ratsanikest. Aga sealsamas pahvatas teine puhtas eesti keeles: «Valged, kurat, belõje, tavarištši!»

Äkki kargasid hobused norsates püsti, vihtusid sabadega valusaist kannuselöökidest ja pistsid siis tulist galoppi mööda teed lagendikule. Enne kui keegi õieti midagi taipas, olid nad juba mõnikümmend sammu eemal.

«Enamlased, kurat!» röögatas keegi ahelikust.

«Tuld, poisid, tuld!» karjus teine ja käis äge püssiluk-kude nägin.

«Pidage!» karjus Käsper. «Mitte lasta! Mitte üks pauk!» Käsperi käsk oli nii mõjuv ja meeleheitlik, et ei paugatanud ükski püss.

«Miks siis?» karjuti ahelikust vihaselt vastu. «Need olid ju enamlased!»

«Jah, olid, aga meie oma post on ju mäe otsas, mis teil meelde tuleb ometi!»

Suures ähmis olid kõik unustanud Kohlapuu, kes nüüd vaevu oli pääsenud oma meeste kuulirahe alt.

Ratsanikud olid silmanähtavusest juba kadunud ning läbi pimeduse kostis veel ainult nende kabjaplaginat.

Aga jalamaid oli rühma vallutanud uus ärevussööst. Mis saab siis nüüd Kohlapuust, kuigi ta pääses oma meeste kuulide alt? On ta ju seal üksi vaenlase viie ratsaniku vastu!

«Poisid, Kohlapuule kohe appi!» karjuti kõigest kõrist.

Juba oli ahelik karanud maast ja sööstnud jooksma, kui eest pimedusest kajas üksikuid järske püssipauke ja vilgatas tuld. Kõik tardusid paigale, oli juba hilja teha midagi Kohlapuu heaks.

«Edasi!» karjus Käsper ja pistis nüüd kõigest hingest jooksma. Ka ahelik sööstis uuesti jooksu. Eest pimedusest aga kostis endiselt pauke. Ent enne kui jõuti kohale, lakkas laskmine.

Aheliku jõudes suure õlekuhja juurde ei nähtud seal enam kedagi. Ei olnud Kohlapuud ega selle laipa.

«Kohlapuu, hei, Kohlapuu!» hüüdis Käsper.

«Siin ma olen!» kuuldus hääl pimedusest ning silmapilk hiljem nähti Kohlapuud seisvat keset teed ja kuuldi teda kiruvat:

«Ära pääsid, kuradid, käest, et ma õigel ajal ka ei taibanud!»

Kogu ahelik oli jooksnud suures rõõmutuhinas Kohla-

180

.puu ümber kokku, teda patsutati, silitati ja kaelustati nagu surmasuust eluga pääsenut.

«Aga üks nagu oleks siiski pidanud pihta saama,» arutas Kohlapuu, kui oli pääsenud sõprade käte vahelt.

Mindi vaatama ja nähtigi, et mõnikümmend sammu edasi lamas keset maanteed mingi hall kogu. See oli enamlane, selili maas, surnud ...

«Noh, näete, kas ei ole, mul oli õigus!» hüüdis Kohlapuu.

«Poisid, kasukas ja saapad, aga kiiresti!» käsutas Käsper kohe ja vabatahtlikud asusid kiiresti kiskuma langenult kasukat ja saapaid, mis ei olnud raske, sest selle liik-med alles nõrkusid ja keha oli soe.

«Säh, Kohlapuu, siin nad on, need kuuluvad sulle, saapad on ausad, ratsasäärikud,» tähendas Konsap, pakkudes asju.

Jalamaid ajas Kohlapuu nii säärikud jalga kui ka kasuka selga, visates omad sinnasamasse laiba kõrvale.

Mindi tagasi positsioonile, kuna vabatahtlikult jäi seekord postile Konsap.

Kohlapuu oli nüüd kõigi silmis tõusnud vapraimaks meheks, keda vaadeldi imetluse ja aukartusega. Oli ta ju esimene, kellest oli teada, et ta oma käega oli tapnud vaenlase. Nagu imelik saatuse mäng oli see, et just Kohlapuu, see patsifist, pidi neist esimesena valama vaenlase verd.

Ei saanud poisid veel õieti oma rõõmutuhinast ülegi, kui kuuldi teelt rasket madinat ja nähti varsti endi ees ägedasti lõõtsutavat Konsapit, kes suurest ärevusest sai korrata ühtainsat sõna:

«Tulevad . . . tulevad .. . tulevad!»

See sõna põletas kõiki kui tuli, ning suure vaevaga sai Käsper ärevusse sattunud rühma ahelikku. Aga pimedal lagendikul ei olnud näha midagi. Kuid siis — oli see tõesti või oli see ainult ärevusest sisendatud kõrvapete?

Kui jäädi hinge kinni pidades kuulatama, kostis selgesti eest pimedusest kauge kumina sekka tuulehoogude vaheaegadel kõigi kõrvu isesugust krõbinat, otsegu hiiliks keegi tasaseil, ettevaatlikel sammel mööda pikka rukkikõrres-tikku. Krõbin näis aina suurenevat ja tulevat järjest lähemale, ja varsti nägid mõnegi ärevad silmad läbi pimeduse ebamääraseid liikuvaid kogusid. Mis võis see olla muud kui vaenlase lähenev ahelik?

Enne kui Käsper oleks saanud anda tulistamiskäsklust,

181

paugatas juba kellegi püss, millele otsekohe järgnes üldise kogupauguna prahvatus, nagu liialt pingule kistud vibu katkemine. Järgnevas silmapilkses vaikuses kuuldi, kuidas kumisesid ümberringi pimeduses nähtamatud metsatukad üksteise järel. Kogupaugule järgnes palavikuline ja korrapäratu tulistamine, mis kõigile lisas kohe seda isesugust sõdurlikku julgust ja kahandas hirmu läheneva vaenlase ees.

Põrutas siis ka Ahas oma püssist esimesed lasud huupi ööpimedusse, kuigi ta seal kedagi ei näinud, ja tundis kohe, et on hoopis julgem ja kindlam, kui raksatab käes tuliriist, tuksatades tasakesi vastu õlga, ja vinguv surmatoov kuul sinnapoole, kust tuleb hirm . . .

Juba oli kestnud mõnd aega säärane äge tuleandmine, kui märgati tähele panna, et vaenlane ei vastanud.

«Laskmine jätta!» kuuldus Käsperi käsklus.

Tulistamine lakkas kohe, sest oli selgeks saanud, et oli põmmutatud ainult tühja pimedust. Ent kui saabunud vaikuses teritati uuesti kõrvu, kuuldi jälle seda hiilivate sammude selgesti kostvat krõbinat, otsegu oleks kõndinud surm seal tasahiljukesi mööda kõrrestikku . . . Ning lainetav pimedus tõi silmade ette, nagu ennegi, viirastusi ebamäärastest liikuvatest kogudest. ..

«Kohlapuu ja Ahas, tulge ühes, läheme vaatama, mis kurat see ometi on!» kirus korraga Käsper, sest temagi ei mõistnud arvata selle krõbina põhjust.

Kui nad olid juba minekul, kargas ahelikust püsti ka Konsap, kes nähtavasti tundis end nüüd süüdlasena kõigi ees oma ennistise hirmu pärast.

«Käsper, oota, mina tulen kah!»

Neljakesi väikeses salgas kadusid nad siis ahelikkujää-jate silmist pimedusse. Risti ja põiki hiiliti lagedal põllul, kuid midagi erilist ei hakanud silma, mis oleks võinud põhjustada seda praegu veel selgemini kuulduvat krõbinat. Vaenlase laip lamas selili endisel kohal keset teed ja õle-kuhja ümbruses ei märgatud midagi. Ometi aga kuulsid nad kogu aeg seda krõbinat, mis nüüd veel enam näis sarnanevat hulga

inimeste sammude kajaga. Kõige mõistatuslikum kogu loos oli veel see, et hoolsast kuulatamisest hoolimata ei saadud jälile, kustpoolt hääl tuli...

«Hei, poisid, käes!» hüüatas korraga Käsper, kes oli seisma jäänud madala põllukraavi kaldale. Kraavi põhjas nirises vett, mis oli tekkinud sinna nähtavasti päevasest

182

sulast. Öine külm oli tõmmanud veele õhukese jääkirmetise, mis veepinna alanemise tõttu oli jäänud rippuma rohukõrte otsa. Tuul murdis nüüd robinal seda kirmetist, ja veidral kombel oli see väga sarnane hulga inimeste jala-astumistega külmunud viljakõrrestikus . . .

Kõik neljakesi seisid nad nüüd siin madala põllukraavi kaldal ja pahvatasid korraga valju häälega naerma.

«Vaat sulle vaenlase ahelik!» tonkas Kohlapuu Konsa-pit ja rahmis oma vastsaadud pikkade ratsasäärikutega põllukraavi jää- ja veeseguses lobjakus.

Konsap sai sellest miskipärast väga puudutatud ja ruttas ennast ägedusega kaitsma:

«No kuule ometi, iga teine minu asemel oleks seda samuti pidanud vaenlase ahelikuks!»

Ta hääles kuuldus sealjuures otse meeleheidet, mida Kohlapuu aga ei pannud tähelegi, vaid lausus samas hoopis midagi muud:

«Ehee, poisid, need enamlase säärikud peavad päris hästi vett!»

Hirmutunne oli jällegi haihtunud ja kõik pöördusid aheliku poole tagasi kergendatud meeleolus, muidugi peale Konsapi, kes näis sügavasti haavunud ja tusane.

7.

Äkki aga, enne kui nad ahelikuni olid jõudnud, seisatas Käsper ja küsis:

«Poisid, mis te arvate, kas ikka tõesti oleme meestest madalamad, et aina plagame ja kardame isegi kõiksugu põllukraave ja pajupõõsaid? Kui võtame õige kord julguse kokku ja läheme vaatame, kus ja kui kaugel need enamlased õige on?»

«Läheme, läheme tingimata!» hüüdis Konsap kohe, kes nüüd igal tingimusel tahtis näidata, et ta kaugeltki pole säärane argpüks, nagu ehk arvatakse.

«Mis sina arvad, Kohlapuu?» küsis Käsper.

«Kui kõik lähevad, ei ole mina vastu!»

«Ja Ahas, sina?»

«Tulen kaasa!» vastas Ahas ilma pikemalt mõtlemata, tundes, et on jõudnud juhus nii Käsperi kui ka kõigi teiste silmis jalule seada oma sõduri- ja meheau, mida ta nii hirmsasti oli määrinud seal Rannu all. Olgu hädaoht kui

183

suur tahes ja oodaku teda ees, mis iganes ootab, ta peab minema!

«Siis läheme, kui kõik on ühel nõul!» sõnas Käsper otsustavalt ja salgake hakkas liikuma vastupidises suunas. Kuna arvati, et ei ole hea minna otse laia teed mööda, kus pimeduses võib põrgata ninuli kokku vaenlase maakuula-jatega, liiguti teest eemal paarikümnesammulise vahemaaga, kuid siiski nii lähedal, et kogu aeg teed võis silmas pidada. Otsekohe oli süvenenud minejate vahel sõnatus, mille sigitajaks oli jälle teadvus vaenlase võimalikust lähedusest.

Mindi nõnda, jäädi ajuti seisatama teraseks kuulatamiseks ning jätkati jälle teed. Ühtesoodu oli jätkunud tasane, esiti kõrgendikule tõusev ja siis laskuma hakkav põllumaa, kuni oli satutud madala lepiku veerde. Siin jäädi jälle kord seisatama, kuid

midagi peale kauge suurtükikuulina ja tuulevilina leparaagudes ei hakanud ees seisvast pimedusest kõrvu. Ei võidud praegu aimatagi, kuspool asus vaenlastega täidetud küla.

«Läheme,» sosistas Käsper ning salkkond laskus ettevaatlikult üle põllukraavi madalasse võssa, hakatas küürutades seal edasi hiilima. Kuulmatult liikuda oli siin aga palju raskem, sest külmunud võsaraod krobisesid vastu paljanahkseid kasukaid ja murdusid kergesti valju prõk-sumisega, milline hääl võis kosta kaugele.

Hulga aega olid nad roninud nõnda vaevaliselt tihedas võsastikus, kui kuulsid inimeste hääli. Need hääled tulid eestpoolt teelt, kuid kõnelejad olid alles nii kaugel, et neid ei võinud näha. Üksikute venekeelsete sõnade järgi otsustades võis arvata, et seal vahetati parajasti valveposti. Kõnelus katkes varsti, misjärel võis selgesti kuulda kaugenevaid samme. Valvepost oli vahetatud.

Liikumatult lamasid hiilijad põõsaste all, kuuldes ainult oma südame metsikut karglemist rinnus ja tundes ägedat värinat liikmeis. Nõnda jäid nad lamama ka siis veel, kui eespool oli kõik juba täiesti vaikseks jäänud.

«On küll enamlased siin külas,» sõnas Konsap sosinal ja Ahas kuulis ta hammaste laginat.

«Paistab nii,» vastas Käsper, «nende valvetõke peab olema siin kuskil üsna lähedal.»

«Kas läheme siis nüüd tagasi?» sosistas Kohlapuu.

«Tagasi? Kas Kohlapuul juba hirm nahas?» pilkas Konsap korraga väga mürgiselt. «Sa võid ju minna, kui pelgad,

184

aga mina lähen toon selle valveposti ära, kuuled, toon ära, ja elusalt! Käsper, ma nüüd lähen, oodake siin!»

Enne kui keegi teda takistada sai, oli Konsap juba hakanud edasi roomama ja varsti oli ta kõigi mahajääjate silmist pimedusse kadunud.

«Järele,» sosistas Käsper ja nüüd hakkasid roomama ka kõik kolm. Aga nad ei saanud veel kuigi kaugele, kui kuulsid juba eespool teel kellegi surutud hüüet:

«Ruki vverhh!»

Sellele järgnes kohe terastääkide helin ja varsti kostis läbi pimeduse kellegi elajalik röögatus, millele järgnes raske korin.

Juhtus seal Konsapiga midagi, ebaõnnestus ta kallaletung? Kumb langes?

Nagu üks mees olid kõik kolm võsastikus püsti ja tormasid ummisjalu üle põõsaste suure robinaga välja maanteele, unustades kogu ettevaatuse ja varitsevad ohud.

Kuid esimene asi, mis neid seal vastu võttis, oli Konsapi vihane sajatamine.

«Ei saanud kuradit elusalt, vastu hakkas saatanas!»

Teel Konsapi ees maas lamas vaenlase valvur, kes tasakesi korises veel viimseid hingetõmbeid, täägihaav rinnus — tunnistus lühikesest metsikust täägivõitlusest, kus Konsapile oli tulnud kasuks ta sportlik jõud ja tugevus.

«Hei, poisid, nüüd läheme puistame nende valvetõket!» karjus Konsap samas nagu mingis tundmatus, ennenägematus meeletuses.

«Ei, Konsap,» vastas Käsper, «nüüd kiiresti tagasi, enne kui on hilja!»

«Tagasi, kurat, nüüd tagasi! Mina mitte, mina lähen üksi, kui teist ka ükski kaasa ei tule, ma tahan veel näha,» karjus ta vihaselt ja pistis jooksma.

Konsap näis kõigi meelest nagu aru kaotanud selle täägivõitluse järel, hullumeelsena tormas ta teed mööda edasi ega vaadanud kordagi tagasi, et näha, kas teised tulevad järele. Kuid teised pidid seda tegema, ei võidud ju lasta teda minna üksi

ning õnnetuse korral jätta hätta ja ilma abita. Kõigest hingest kiirustasid nad talle järele, et teda pimeduses mitte silmist kaotada.

Järele jõudsid nad talle aga alles siis, kui Konsap juba oli jäänud harkjalu seisma keset teed, löönud püssi palge ja tulistas lasu lasu järel kuhugi pimedusse. Ees vasakul pool teed, mõnikümmend sammu edasi mustendas läbi

185

pimeduse majakogu ja seda Konsap oli asunudki tulistama.

«Seal nad on, andke tuld!» kähistas ta meeletult ning ta püss aina paukus. Kuna ei olnud enam teist võimalust, siis lõid ka kõik teised kiiresti oma püssid palge ning algas äge tuleandmine. Kui nende esimesed kuulid olid vaevalt läbistanud maja puuseinu ja klirisenud aknaruutudes, ärkas majas silmapilk elu. Sealt kuuldus metsikut kisa ning mustendaval ukseaugul algas liikumine.

«Tuld uksele, tuld uksele!» karjus nüüd ka Käsper. Kõik sihtisid oma püssitorud ukseaugule ja juba võis näha, kuidas väljatormajaid lõi seal vaaruma, kukkus maha või püüdis põgeneda pimeduse varjava katte alla. Ja nagu Konsapis ennist, oli nüüd kõigis teisteski ärganud metsik verejanu ja kustutamatu tapakirg, mis lõi pähe nagu raske uimastus või joobumus, sundides unustama kõik — suure ohu, millesse nad endid olid tõuganud, ja alandava surmahirmugi. ..

Laskmine lõpetati alles siis, kui majas ega selle ümbruses ei nähtud enam mingit liikumist. Nagu verelõhna haistnud hagijad tormasid nad nüüd üksteise võidu maja poole, et näha oma kätetööd. Maja ees maas lamas kolm halli kogu, kaks neist olid vaiksed, kuna kolmas oigas. Samuti kuuldi oigavat ka kedagi pimedas majas .. .

«Poisid, kiiresti nüüd püssid ja kasukad ning siis kähku minema, enne kui tullakse!» õhutas Käsper ja hakkas ise kohe ühe maaslamaja seljast kasukat kiskuma.

Rühmaülema käsul asusid kõik teised langenute kasukate kallale ja paanikasse löödud vaenlase sõjariistu kokku korjama. Kõik aimasid kuidagi tumedalt, et säärane ajaviitmine võib ehk saada kõigile saatuslikuks, kuid kiusatus oli suur ja kõigil oli peas tapajoobumus, mis oli tumestanud mõistuse selguse. Oli saadud juba kätte mõned püssid ja kasukad ning palavikuliselt oli asutud juba kiskuma jalast ka surnute saapaid, kui kostis üksik pauk ja kuuldi kuuli mahedat häält ülal õhus. Suures tuhinas ei olnud nad õieti tähele pannud sedagi, et juba laskmiskärina vaikimise järel oli lähedal asuvas külas tõusnud suur melu. Esimesele paugule järgnesid kohe teised ning varsti tuli vinguvaid kuule juba hulgana, mis otsekohe oli kõik kaineks virgutanud.

«Poisid, nüüd minema, las saapad jäävad,» hüüdis Käsper. Ja nõnda nad kiirustasidki vaenlase tule alt minema ainult sellega, mis oli saadud. Joosti esialgu mööda teed

186

kuni esimese langenuni, kust Käsper haaras kaasa ka selle ikka veel maas vedeleva püssi. Kasukale ei olnud aega enam mõteldagi, sest samas hakkas kuule lendlema õhus aina tihedamini ja varsti lõi küla pool ägedasti pragisema ning õhk vidisema, nagu oleks pimeda taeva all lennanud nägematuid linnuparvi. Oli selge, et püüti tulistada teele.

«Võssa, poisid, võssa!» hüüdis Käsper ja kohe hüpati üle maanteekraavi ning tormati huupi alla paremale poole tihedasse võserikku. Kannul metsik surmahirm, mis oli küpsetanud nüüd kõiki, kiirustati tulistruttu edasi, valimata suunda ja tundmata, kuidas külmunud leparoad valusasti vitsutasid ja kriimustasid paljaid nägusid.

Küla pool laskmine aina tihenes, kuuldus, nagu oleks seal pimeduses hakanud nüüd juba paukuma loendamatu arv püsse. Mõni hetk hiljem mürises seal ka kuulipilduja, nagu oleks käimas suur ja äge lahing. Põgenike päästjaks oli saanud aga pimedus, sama pimedus, mida nad ennist nõnda olid kartnud, sest vaenlane tulistas

kogu aeg huupi ainult arvatavale teekohale ja nemad siin võserikus olid juba väljas kuulide lennupiirkonnast.

Kuid sellest hoolimata kihutasid nad oma kandamitega edasi nagu väledad hurdad, igal seljas mitu rasket püssi, käes kasukad ja vaenlase ranitsad. Nad isegi pidid imestama oma jalgade kergust.

«Pidage, pidage!» kuulsid korraga kõik oma selja taga kellegi nõrka häält.

Ringi vaadates nähti, et nad on ainult kolmekesi -— Kohlapuu puudus. Ta oli maha istunud ja lõõtsutas kogu kehast nagu hinge minekul.

«Mina ei jõua enam, tehke, mis tahte,» ägas ta seal katkendlikult, «mitte kohe ei jõua!»

Kõik kogunesid ta ümber ning olid ehmunud. Mis siis nüüd?

«Ehk jõuad veel pisut, katsu,» õhutas teda Käsper.

«Ah ei jõua enam paks Kohlapuuke? Ah hing on päris väljas kangel Kohlapuul, kui tarvis on minna!» pilkas Kon-sap.

Kuid Kohlapuu raputas jõuetult pead ja aina hingeldas.

«Kohlapuu, kurat, me jätame su siis siia!» ähvardas Konsap korraga kurjalt.

«Jätke, mina ei jõua, tulgu ja tapku, mina ei jõua.. .»

Kõik uskusid, et Kohlapuu tõesti ei jõua, sest ei olnud ju tal mingit mõtet säärases olukorras vigurdada. Kuid mis

187

teha, maha ei tohtinud ju teda jätta? Kimbatus oli suur . . .

Tugev Konsap haaras äkki istuja ümbert kinni ja tõstis ta püsti.

«Kui ma sind toetan, kas siis jõuad?» küsis ta.

Kuid samas laskis ta Kohlapuu uuesti maha ja ütles:

«Nojah, kui kaugele ma sinusuguse tõrukese ikka kanda jõuan, ma ise kah päris väsinud!»

Lõi lootusetult käega ja äigas näolt leemendavat higi.

«Puhka veidi, ehk jõud tuleb tagasi,» sõnas Käsper nüüd Kohlapuule, «me ootame sind pisut.»

Ei olnud midagi parata, kõik teisedki pidid vanduma alla Kohlapuu väsimusele ja istusid hingeldavaina maha, tundes kohe, et puhkust on neilegi hädasti vaja ja nad isegi ei ole palju kaugemal Kohlapuu kokkuvarisemisega sarnanevast seisukorrast. Konsap viskas oma vägeva atleedi-keha koguni selili maha, ajas käed-jalad laiali ja ähkis:

«Oi, kurat, küll nüüd lamaks siin alles, kui oleks aega, lamaks kas või mitu päeva!»

Ainult Käsper ei andnud alla oma väsimusele, ta hakkas kohe hoolikalt ümbrust uurima, et orienteeruda, ning varsti ta oligi teiste silmist kuhugi pimedusse kadunud.

Nende selja tagant külast kostis kogu aeg tulistamine endise ägedusega.

«Ehh, oli see alles saun, ma tunnen, nagu oleks praegu kuumalt keriselt alla karanud,» ähkis Konsap uuesti, sirutades oma higist kuumendavaid liikmeid. «Ja kuule ometi, kuidas need tiblad on koledasti ehmunud, paristavad nüüd seal kui pöörased tühja metsa!»

Pilgu aega kuulasid nad vaikides tagant kostvat kärinat, kui Konsap sõnas jälle:

«Puuh, mitte ei lähe silme eest ära, kuidas ma ta seal täägiga kerest läbi lõin. . . Niiviisi inimesi ikka vardasse pista... Ja tead mis, Ahas, see jaapani tääk on seks kole halb ... lai ja nüri. .. Temal oli püssi otsas vene tääk. . . see olevat palju parem . . . Aga ta lollakas oli väga kohkunud ... ei taibanud õigel ajal. . . Mina jõudsin enne . . . Aga ma arvan, ega nad seda sauna meile nüüd kingi; vaata, et varsti ei tule rünnakuga! Saaks aga ennem siit minema!»

Samas ilmus Käsper pimedusest ja teatas:

«Poisid, eksinud me ei ole, ja mulle paistab, et me ei olegi enam kuigi kaugel oma rühmast, siit mõni samm edasi juba algabki lage põld. Kohlapuu, kuidas on, kas saad juba jalad alla? Tarvis oleks minna.»

188

Kuid Kohlapuu raputas pead, ei olnud veel mingit jõudu tõusta.

«Hüva,» sõnas Käsper, kellel näis olevat ka seks puhuks juba kava varus, «siis ootame sind veel siin veidi ja teeme nõnda: Konsap ja mina jääme siia, Ahas aga peaks minema otsekohe rühma ja teatama seal loost. Meie tuleme siis siit hiljem järele. Mis sa, Ahas, ise arvad sellest, jõuad sa minna?»

Ahas tundis oma maapoisilikku sitkust, tal oli veel jõudu tagavaraks, ja kuigi ülesanne iseenesest polnud just meelitav — minna ihuüksi pimedasse öösse, otsida seal huupi teed ja sattuda lõpuks ei tea kuhu — ei olnud sünnis sellele vastu vaielda. Sõnalausumata viskas ta selga oma kaks püssi, vaenlase kasuka ja ranitsa ning ruttas minema.

«Mine aga otse edasi ja hoia tublisti vasakule, ma arvan, et satud siis tingimata õieti,» hüüdis talle Käsper järele.

«Nägemiseni!» hüüatas Ahas, viibutas mahajääjatele kätt ja läks. Piskust seisakust pärast ägedat jooksu ta tundis esialgu oma jalgade valusat kangestust ja saapakanda-desse olnuks valatud nagu rasket tina, mis litsus neid maa külge, ning ta pidi jalgu järele vedama. Saanud aga juba liikuma, elustusid surnud liikmed uuesti ning pikkade otsustavate sammudega hakkas ta siis vehkima huupi läbi pimeduse.

Senitundmatu ja uudne oli säärane minek Ahase meelest. Pimedal tühjal lagendikul vuhises vali tuul, mis tormas suure ajuga ei tea kust kuhu. Selja taga tärisesid vaenlaste püssid ja kuulipilduja, nägematud metsatukad ja salud kajasid sellest valju pahaendelise kohinaga, taamal kumisesid kauged suurtükid, kuid aleviku pool pataljoni seisukohtadel magas mingi seletamatu ja ootusest tiine vaikus.

Ahas tundis end järsku kohutavalt üksi ja abituna keset seda tärinat ja vuhinat, imetillukese ja tähtsuseta putukana, kes ronib siin pimedas maailmas... Ja nagu kuski oodanud parajat aega kallalekargamiseks, sööstis ta teadvusse ja tunnetesse jälle see vastik hirm, millega ta ikka veel ei olnud suutnud harjuda, mis tõi värina ta liikmeisse ja tekitas veidrat nõrkust ta kindreis. Kui siin ei luusi ringi viimaks vaenlase maakuulajate ratsasalku, mõtles ta, ja masendustunne sellest teadmisest aina kasvas. Ikka pikemate

189

ja pikemate sammudega kiirustas ta edasi, et jõuda rühma juurde ja pääseda lahti sellest vastikust tundest.

Järsku lakkas selja taga tulistamistärin. Ta jäi seisma. Oli võõrastav sellele järgnenud ootamatu vaikus, mida kriipsutas alla veel ainult kaugelt kostev kumin. Nüüd märkas ta, et kogu aeg oli see tarin olnud talle siiski nagu seltsiks ja ühtlasi ka teejuhiks, mille järgi ta oli püüdnud orienteeruda. Nüüd pidi ta jätkama oma teekonda juba täiesti huupi ja lootma ainult õnnelikule juhule. Endisele hirmutundele seltsis veel teine — kartus eksida pimedas tundmatus paigas, kaotada suund ja tormata enesele märkamata vaenlaste poole tagasi.

Kuid Ahas oleks pidanud rohkem usaldama oma vaistu kui lootma õnnelikule juhule, sest ainult pagevale metsloomale omane teravnenud instinkt oli see, mis lõpuks oli juhtinud ta läbi pimeduse tuttavale paigale. Varsti hakkas Ahase kõrvu sama krõbin, mida nad ennist olid kuulnud kõrrestikust seal ahelikus ja mis oli valmistanud neile paanilist hirmu. Nüüd teadis ta, millest see tuli, nagu teadis ka seda,

et see jäätunud põllukraav ei või nüüd siit enam kaugel olla. Ning palju maad ei olnud sellest põllukraavist enam ka rühmani.

Kuulatades ja hääle poole minnes ta oli sattunudki juba mõni silmapilk hiljem põllukraavi kaldale. Mis aga teda lausa imestama sundis, oli see, et ta oli juhtunud just täpselt samasse paika, kus nad neljakesi olid seisnud enne, sest kraavi põhjas jäises lobjakus võis näha veel jälgigi, mis Kohlapuu seekord sinna oli teinud oma ratsasaabastega. Ahase rõõm sellest avastusest oli nõnda suur, et tal tekkis kohe himu huilata, hüüda läbi pimeduse oma kaasvõitlejate poole, anda neile teada juba eemalt oma tulekust.

Enne aga veel, kui see sai teoks, toimus midagi, mis jättis ta avatud suu hääletult pärani. Vaenlaste küla poolt hakkas kostma hobukapjade plaginat. Et just see, mida ta kogu aeg oli kõige rohkem kartnud, oli nüüd ikkagi toimunud, tarretas ta esialgu paigale täiesti teovõimetuna, kangestades liikmed ja halvates ajutegevuse. Kui ta jälle ärkas sellest silmapilksest tarretusest, oli ta esimene mõte jooksu pista, pageda nende eest, kuid samas oli talle selge, et ta seda ei jõua, et ta jalamehena kuhugi ei pääse ratsaniku eest. Ainus pääs — jääda nähtamatuks! Vaevu oli see ta peas vilgatanud, juba ta oligi lobjakases kraavis, surudes end kramplikult vastu jäist ja vesist kraavipõhja.

190

Küünte ja hammastega oleks ta puurinud augu maasse, pugenud sinna sisse, sügavamale, sügavamale . ..

Kabjaplagin lähenes kiiresti. Suure müdina järgi võis otsustada, et ei ole tegu mõne ainukese ratsanikuga, mõne tavalise maakuulajate salgaga, vaid ratsanikke on palju, võib-olla terve eskadron, sest neid tundus olevat täis terve väli. ..

Enne aga kui vaenlase ratsanike surmasõit oli jõudnud temani, prahvatas järsk kogupauk ning terve parv vinguvaid kuule lendas kõva jõuga üle ta pea läbi pimeduse. See oli seal nende endi teine rühm, kes oli alustanud võitlust vaenlase ratsarünnaku vastu. Kogupaugule hakkas järgnema tihe, korrapäratu tulistamine ning õhk Ahase pea kohal oli täis vilistavat surma, mis otsis pimedalt lagendikult vaenlase ratsanikke.

Ründavad ratsanikud vastasid jalaväe mõjuvale kaitse-tulele ainult mõne üksiku pauguga. Ahas nägi enese ees pimeduses vilkuvaid tulukesi, mis aga kohe kustusid, ning kaugeneva plagina järgi tajus ta, et ratsanikud kihutavad tagasi. Läks enne veel mõni silmapilk, kui ta oli jõudnud täiele teadvusele, et ta nende käest oli nüüd pääsenud, et talle oli kingitud uus elu. Ja alles siis hakkas ta märkama teist hädaohtu, mis samuti ähvardas teda kindla surmaga — need olid oma rühma kuulid, mis vingusid madalalt üle ta pea, mis siutsatasid siinsamas vastu külmunud kõrrestikukamarat ja lendasid rikošeti kurjakuulutava urinaga üles õhku, paremale ja vasakule. Kuuldes lähedalt mööda vilistavaid kuule, kuuldes löövat neid popsatades kraavi mullaperve ja teades, et need tulevad oma kaasvõitlejate püssidest, mõtles ta masinlikult üht ning sama:

«Küll oleks rumal, kui see surm nüüd nõnda tuleks oma meeste kuulidest!»

Ning kui laskmine jätkus ja kuule tuli endiselt, mõtles

ta vihaselt:

«Mis nad kuradid ometi paugutavad seal nõnda kaua ilmaasjata, ratsanikud on ju ammu kadunud!»

Aegamisi hakkas tulistamine küll soikuma, kuid ikka veel kostis üksikuid hõredaid paugatusi ja vingus õhus kuule. Vastleitud elu oli saanud Ahasele nõnda armsaks, et ta ei julgenud tõsta pead ka siis veel, kui tulistamine näis täiesti lõppenud ega kuuldunud enam üksikuid juhuslikke paukegi.

Tüki aega oli ta lamanud nõnda lobjakases kraavis, ta

riided olid imbunud ihuni täis jääkülma vett ning ta tundis oma keha juba külmast kangestununa, kui hakkas kuulduma hääli. Need olid oma rühma mehed, kes nähtavasti olid tulnud salgakaupa kõrrestikku, et näha, kas on langenud mõni vaenlane ja kas saab saaki.

Ahas pidi juba neile rõõmutuhinas vastu tormama, kuid enne selle sammu astumist valdas teda uus kartus. Nad võivad pidada teda nüüd hõlpsasti vaenlaseks ja jalapealt maha lasta! Ta jäi seepärast oma kraavi ega teadnud, kuidas talitada, et end mitte hädaohtu viia.

Mõne aja pärast kuulis ta krabisevaid samme juba üsna lähedal ja samas kellegi kirumist:

«Mitte kuraditki ei ole siin, ükski ei saanud pihta!»

«Hei, Tääker!» hõikas Ahas, tundes kiruja hääle järgi.

«Kes seal on?» hüüdis Tääker pimedusest vastu.

«Ahas on siin, ärge laske, sunnikud, enam!»

«Ahas, kurat, kus sa oled, hei, kus sa oled?»

Ägeda madinaga jooksis Tääker nüüd ta juurde.

«No kurat, Ahas jah! Päris elus pealegi!» rõõmustas Tääker ja haaras Ahase ümber kinni, pigistades teda nagu meeletu.

«Meie mõtlesime, et ega teist ühestki enam elulooma ole, küla pool oli ju kõva laskmist. Arvasime, et olete saanud surma või langenud enamlaste kätte! Kuule, kas sa pääsesid siis ainult üksi? Kus teised on? Said otsa või langesid vangi? Ja miks sul on seljas need kaks püssi ja see kasukas? Kelle need on? Kuule, Ahas, ega need viimati ole Käsperi või mõne teise meie poisi?» küsitles Tääker aina suurenevas pinevuses ega andnud aega Ahasele vastatagi.

«Ei ole,» sai Ahas viimaks ütelda, «need on enamlaste, võtsime vaenlaste seljast...»

«Vaenlaste seljast? Kuidas? No seleta ometi, inimene,» ei andnud Tääker mahti.

Ahas seletaski nüüd lühidalt kogu loo, kuidas Konsap oli pistnud surnuks enamlaste valvuri, kuidas nad olid rünnanud vaenlase valvetõket, kuidas nad siis olid põgenenud, kuidas Kohlapuu oli väsinud ja kuidas ta ise siin oli sattunud kahe surma vahele.

«Kurat, jah,» sõnas nüüd Tääker, «see oleks ikka olnud kõige lollim, kui sa meie oma kuulide läbi oleksid saanud surma või haavata — nagu Luhas seal Rannus!»

Nad hakkasid minema rühma seisukoha poole. Aga alles nüüd, kus oli möödas see hirmus pinevus ja Ahase närvid

olid juba pisut toibunud, tundis ta, kuidas väsimus vajus üle ta keha kui ränk tinane pilv. Raskelt jalgu järele vedades tuikus ta Tääkeri järel läbi pimeduse. Aga sellest hirmsast väsimusest hoolimata oli ta meel nii eriliselt hea ja rõõmus, rinnus lainetas suur ja valdav õnnetunne teadmisest, et ta elab veel, on tervena tagasi kaaslaste keskel.

«Tääker, vana koolivend, tead mis,» sõnas Ahas sellest õnnetundest aetuna, «näed, siin on enamlaste püss ja kasukas, võta, ma kingin nad sulle!»

«Ah annad need mulle?» hüüdis Tääker rõõmustades. «Oi, see on tore, et saan need just sinult, vanalt mõttekaaslaselt! »

Kohe viskas ta siinsamas seljast maha oma vana kooli-poisi-palitu ja tõmbas selga sooja kingitud kasuka, mida talle oli ka hädasti vaja.

«Kas ei ole imelik, Ahas,» sõnas ta siis, «omal ajal olime sotsialistidena vaimustatud patsifismist, uskusime seda kui religiooni, mis maailma ja inimesed teeb paremaks, ja nüüd kingid sina mulle püssi, just sina, vana patsifist, et ma sellega

sõdiksin sotsialistide vastu! Ja mul on hea meel sellest püssist, sest see on uus ja parem kui minu vana rikkis loks! Ja mul on hea meel ka kasuka üle, väga hea meel, Ahas! Ma ei unusta seda iialgi, ei unusta!»

Nad olid jõudnud juba seisukohale. Rühm seisis küll endiselt täielikus lahingukorras ahelikus võsa veeres, kuid üldiselt oli siin valitsemas juba tugev masendustunne, sest Käsperi salgakest oli peetud kindlasti hukkunuks või vangi langenuks. Eriti oli kaotatud lootus nelja väljaläinud mehe tagasitulekule siis, kui oli toimunud vaenlase ratsarünnak. Sest kuhu jaksab põgeneda väike jalameeste salk ratsanike eest?

Surnuks peetud Ahase ootamatu ilmumine tõi siin aga kohe järsu pöörde, ja kui kuuldi sellele lisaks veel asjade tõelist seisukorda, läks jalamaid lahti rõkkav vaimustus-torm. Käsperist kui rühmaülemast oli peetud seni üldiselt lugu, nüüd aga oli ta salgakese vahvustegu tõstnud ta korraga kõigi silmis nagu mingiks ebajumalaks, sest kõik teadsid nüüd, et ta on neist ikka kõige vapram ja kõige julgem. Oli ju päris kuulmatu julgustegu tungida öösel otse vaenlaste pessa, puistata seal laiali vaenlaste valvetõke ja tulla tagasi sõjasaagiga. Ei olnud rühmas vist küll ühtki poissi, kes ei olnuks praegu kade Ahasele, sest see oli olnud Käsperiga kaasas sel retkel. Ning Ahas isegi, nähes seda

193

üldist vaimustust ja märgates paljude kadetsemist, tundis eneses suurt rahuldust teadmisest, et ta nüüd igavesti on mõsknud endalt lahingust ärajooksmise häbi.

Aga kuigi kaua ei saanud vabatahtlikud nautida Ahase jutustusest selguvaid pinevaid juhtumusi, sest ootamatult tormas nende sekka väike Mugur, kes seekord oli olnud õlekuhja juures valvepostil, ja teatas, et vaenlased on lagendikul uuesti liikvel.

«Kas jälle ratsamehed?» küsiti kohe.

«Ei, ma arvan, et seekord on jalavägi,» vastas Mugur.

«Jalavägi? Poisid, see ehk on Käsper oma meestega?» hüüatas Ahas.

«Ei ole, pikk ahelik oli, paistis vastu taevast, mitukümmend meest ikka,» väitis Mugur.

«Hei, poisid, ahelikku siis!» käratas nüüd Tääker. «Oi, kurat, nüüd anname neile alles!»

«Anname jah, tuld ja surma!» karjuti talle vastu, ja kõik jooksid kaageldes ja valjusti käratsedes ahelikku. Ei ehmatanudki praeguses meeleolus see vaenlaste oodatav rünnak, kogu rühm nagu oleks saanud osa sellest Käsperi salga julgusest ja vaprusest, millest Ahas alles nüüdsama oli pajatanud. Kõigil oli korraga kange himu vaenlasega võidelda, näidata ka oma mehisust ja surmapõlgust.

Et Mugur ei olnud eksinud, nähti kohe, kui litsuti ahelikus lamades pea hästi vastu maad ja puuriti silmadega pimedusse. Kõrgendiku kühmul, vaevalt silmahakkaval halli taeva foonil hämardus pikk rida väikesi liikuvaid kogusid. Ei võinud see olla Käsper oma meestega, seks oli neid kogusid liiga palju; see võis olla ainult vaenlase lähenev ahelik. Mõni silmapilk hiljem ei nähtud aga enam kedagi. Ahelik oli nähtavasti juba laskunud kõrgendiku kühmult allapoole ega paistnud enam sealt vastu kehva-lumeliselt mustendavat põllupinda.

«On jah enamlased!» karjuti ahelikust.

«Hakkame peale, poisid!» hõikas Tääker valju häälega üle rühma.

«Hakkame peale jah!» kisendati talle vastu ühest aheliku otsast teise.

Ja juba raksatasidki esimesed paugud, välgatas veidi tuld, ja kuule vuhises pimedale lagendikule. Silmapilk hiljem lõi välku ja mürises kogu ahelikus, kuid ikka veel kostis valjude paugutuste sekka suurustlevaid hüüdeid ja ähvardavaid sajatusi vaenlaste aadressil.

194

Varsti nähti enda ees pimedal lagendikul hakkavat vilkuma pisitillukesi tulukesi ja samal ajal kuuldi vilinat õhus. Need olid vaenlase esimesed kuulid, mis kihutasid üle aheliku ja tekitasid raginat nende selja taga lepikus. Need lendasid pikkade viledega, sest vaenlane laskis kõrgelt üle. Samas hakkas aga kuule tulema rohkem, vilgatu-sed pimeduses läksid õige sagedaseks. Suurem osa kuule lendas nüüdki veel pikkade viledega, kuid seas oli juba ka neid, mis tulid lühikeste pahaendeliste vupsatustega, nak-satades külmunud lepatüvedesse või siiasamasse aheliku lähedale maha.

Kõik aimasid, et just need üksikud mittevilistavad kuulid ongi need, mida tuleb karta ja milles varitseb halastamatu, hääletu surm ...

Kui neid vaenlase tule aina ägenedes hakkas lamajate lähedusse langema juba tihedamini, käis kogu ahelikust läbi tuline kramp, mis järsku oli röövinud kõigilt esialgse ülemeeliku kelkimistuju ning sundis äkilises masendavas surmahirmus värisevat keha litsuma kõvasti vastu maad. Ning siis hirmuhoo möödudes hakati tühjendama oma püsse meeleheitliku vihaga, kindla ja halastamatu tahtega tappa neid, kes saatsid sääraseid ohtlikke surmaähvardusi. Tulistamismöll ja mürin muutus siitpeale ägedaks, õhk ümberringi oli täis kuumi vilistavaid kuuliparvi, mille seljal kihutas surm metalse lagistava naeru saatel läbi pimeda öö. . .

Kuid rünnak oli tugev, vaenlane ei näinud hoolivat aheliku meeleheitlikust ja vihasest tulistamisest, ning vil-gatavate tulukeste järgi võis otsustada, et ta ronis seal pimeduses samm-sammult lähemale.

«Tulevad tääkidega viimati!» karjuti ahelikust ja see masendas tahtmatult kõiki.

«Poisid, taganeme!» karjus samas keegi.

«Ärge taganege!» karjus Ahas. «Käsperi salk jääb ju siis punaste kätte!»

«Mitte taganeda!» röökis ka Tääker oma valju häälega.

Ei taganetudki siis veel, vaid tulistati endise meeleheitega.

Kuid siis juhtus midagi, mida keegi ei oodanud. «Püss läks rikki!» karjus keegi kuski aheliku otsas. Ning pisku aja pärast teine:

«Minu püss ei lase enam! Kurat, mitte ei tule lahti see lukk!»

195

Tihedale ühesoodulisele tulistamisele ei pidanud vanad relvaloksud vastu ja tõrkusid nüüd kangekaelselt. Vabatahtlikud kangutasid meeleheitlikult püssilukkude kallal, tagusid neid vihaselt vastu maad, kuid ei aidanud kirumine ega nutt, mitmegi kuumakslastud püssid ei töötanud enam ja nad astusid keset kibedaimat lahingut vaenlase vastu paljaste kätega . ..

Äkki hakkas laskmist kuulduma vasakul pool. «Enamlased tiival!» kostis kohe üldine kisa. «Ahas, taganeme, ei ole enam midagi teha, oleme ümber haaratud!» hüüdis nüüd ka Tääker.

Osa ahelikust oli samas karanud juba maast ja jooksnud võssa.. .

«Mitte taganeda, poisid! Hei, see on Käsper seal oma salgaga! Vaenlane on risttules!» hüüdis Ahas.

Kuid ainult mõned olid märganud sama, mis tema, ja jäänud paigale. Kohe nägid nad ka seda, et vaenlase tuli oli loidumas, kuna seda ägedamini mürtsusid vasakul tiival Käsperi, Konsapi ja Kohlapuu püssid. Samas vaikisid needki ja siis oli tulnud jälle vaikne öö, milles ei olnud kuulda muud kui tuulehoogude tuhisemist pimedas õhus. Isegi kauge suurtükikõmin taamal oli vaikinud ja näis, nagu ei oleks siin toimunud kunagi midagi.

«Lähme vaatama, kas mõni sai ka pihta!» tähendas Tääker, kuuldes, et laskmine vasakul pool oli juba tükk aega lakanud.

«Ehk saab soomust!» hüüti vastu ja hakati edasi liikuma.

Tükk aega luusiti ja nuusiti risti-rästi mööda põldu, kuid ei nähtud ühtki langenut.
«Hei, poisid, siia!» hüüatas Tääker, kes oli teistest pisut eemale läinud.
Joosti hõikaja juurde ja nähti maas midagi musta.
«Mis see on?» küsiti.
«Eks vaadake lähemalt!» sõnas Tääker ja luusis juba edasi.
Keegi kummardus alla, kuid põrkas kohe tagasi, hüüatades:
«Veri...»
Nähtigi, et maas on suur mustav vereloik.
«Siin jälle!» hõikas Tääker uuesti.
Tõesti, Tääker oli leidnud teise samasuguse vereloigu.
196
«Poisid, näete, me ei lasegi halvasti!» hüüdis Tääker, ja ta häälest kuuldus rõõmu.
«Aga soomuse on tõprad kõik ühes viinud!» kirus keegi.
«Soomuse on kaasa võtnud jah!» möönis ka Tääker.
Otsiti veel hulk aega, kuid kaugemalt ei leitud enam midagi.
«Hei, kes seal kõnelevad?» hõigati korraga eemalt pimedusest. Kõik tundsid hääle järgi, et see oli rühmaülem Käsper.
«Siia, Käsper, siia!» hõikas Tääker.
Silmapilk hiljem ilmuski pimedusest nähtavale kolm kogu, puntrad seljas.
«Ahas, kurat, pääsesid ikka eluga!» hüüdis Käsper kohe. «Me kartsime, et oled jäänud ratsanike kätte!»
«Jah, just praegu otsisime siin sinu laipa!» hirnus Kon-sap ja naersid kõik teisedki. Heameel oli kõigil suur, et kogu lugu oli hästi lõppenud.
Nad olid jõudnud rühma seisukohale ja viskasid seal oma kandamid maha. Vaadanud ringi, pidi Käsper aga kohe küsima:
«Kus mehed siis kõik on? »
«Ega neid siin rohkem praegu olegi,» vastas Tääker kuidagi venitades.
«Kuidas, rohkem ei olegi? Siin pole ju poolt rühmagi! Mis see tähendab?»
«See tähendab seda, et teised jooksid lahingust lepikusse ...»
Käsper oli kuuldust nõnda jahmunud, et ei saanud sõna suust. Lausa mõistmatu pilguga vahtis ta otsa esiti Tääke-rile, siis Ahasele ja näis äärmiselt lööduna.
«Mina ei tea, mis needus see meie rühmaga kogu aeg on! Aina häbi häbi otsa! Mehed muudkui plagavad, kui plõksu kuulevad!»
Ning pöörates siis oma vihase pilgu Tääkeri ja Ahase poole, küsis:
«Ja teie lasksite seda kõike toimuda! Olite ju siin, kuradi mehed! Kõik irvitavad juba nagunii meie rühma üle, oleme saanud kogu pataljoni teotuseks. Oli seda lopsu jälle vaja! Ja mina peaksin olema sihukese jänesekarja rühmaülem! Sihukeste vedelate argpükside, sihukeste seelikus memmede, sihukeste...»
«Sõima parem neid, kes metsa jooksid, mitte meid!» sõnas järsku Tääker ja ta hääles oli ähvardavat tõsidust.
197
«Kuidas pean ma seda mõistma, Tääker?» raksas vihast meeletu Käsper.
«Seda, et mina ennast sõimata ei luba, olgu sa või keiser ise!» põrutas ka Tääker vastu. «Mina ei jooksnud metsa põõsa taha, olin lahingus. Sul pole mingit õigust mind sõimata!»
Käsper oli äkki vait jäänud. Ta vihased silmad puur-lesid Tääkeri näos. Pikkamisi astus ta paar sammu edasi ja jäi seisma otse Tääkeri näo ette. Nõnda seisid nad seal jälle kahekesi vastamisi. . . Kõik läheduses pidasid hinge, nagu ootaksid midagi erakordset...
«Sina? Kes sina oled, et.. .» kähistas Käsper.

«Vabatahtlik sõdur,» vastas Tääker kuivalt ja nohises valjusti.

«Aga kes olen mina?»

«Ei enam kui rühmaülem,» jätkas Tääker endiselt.

«Hüva! Siis marss metsa ja otsid põgenikud sealt üles!»

Tääker viivitas, kuid pöördus siis kannalt ümber ja marssis sõnalausumata ägedate sammudega võseriku poole, hakates seal valju häälega hõiklema. Käsper seisis endiselt omal kohal ja vaatas talle järele. Kõik ümberringi vaikisid.

Käsper oli hakanud sõnatuna ja kärsituna sammuma edasi-tagasi pimeda maja ukse ees. Ta õieti rohkem jooksis kui sammus, pöörates kiiresti kandadel ringi. Siis näis talle järsku midagi meenuvat ja ta peatus.

«Kohlapuu ja Konsap, kuhu jäid need kasukad ja püssid?» küsis ta juba ägeduseta.

«Siin,» vastasid küsitavad.

«Jagage need kohe, kellele tarvis,» lisas ta siis, haaras oma sõjasaagi ukse kõrvalt maast ja viskas Kohlapuu kätte. «Ja ka need!»

Aga enne kui sellega õieti toime oli saadud, käis kuski hele plaksak ja kõik kuulsid õhus kuuli pikka vingumist, mis kadus kaugusse. Otsekohe olid Tääkeri hüüded võse-rikus vaikinud. Veel ei taibatudki õieti, mis see oli, kui ees pimedal lagendikul käis juba püssipaukude plagin ja kuule vilistas üksteise järele paremalt poolt maja lepikusse. Siis oli kõigile selge, et need on märkamatult lähenenud vaen-lased, kes olid avanud tule Tääkeri pimedusest kostva hääle suunas.

«Juba jälle, saatanad!» vandus Kohlapuu tuliselt, esimesest jahmatusest toibudes.

198

«Näe sunnikuid, ei anna veelgi rahu! No oodake!» kirus ka Konsap, ja juba olid kõik ahelikus maja ees maas ning alustasid huupi tulistamist.

Vaevalt olid nad tulistanud mõned ainukesed lasud, kui selgus asjaolu, mis esimesel momendil küpsetas kõik. Eest pimedusest, üsna lähedalt vastati korraga säärase raginaga, mis nagu oleks tahtnud väikese aheliku paigalt pühkida. Pimedus pomises lausa ühest välja äärest teise, mis andis otsekohe tunnistust, et vaenlaste ahelik on pikk ja arvukas ning tal on tõsine tahe murda kaitsjate vastupanu. Vilkuvaid tulukesi sähvatas tihedalt otse ees, paremal ja vasakul, ning ülal õhus oli vidinat ja vilinat, kiunumist, vingumist ja ulumist, nagu kihutaksid seal terved pilved kuuma niklit ja tina. .. Sopsudes lõi neid vana maja sammaldunud õlgkatusesse, naksudes seinapalkidesse ning vahedate, tulikiirete vikatihoopidena raagus lepikusse . . .

«Tohoo, kurat, säh, või nüüd tulevad päris rinnaga peale!» kirus Konsap imestades. Suurest üllatusest ja masendustundest vaenlase silmanähtava ülevõimu pärast paukus ainult mõni harv püss ahelikus. Seda jõulisemaks ja julgemaks läks aga vaenlase tuli.

«Tuld anda!» kuuldus Käsperi asjalik ja rahulik hääl.

Kohe rahustas see teisigi ja tulistamine korrapärastus.

Varsti oli aga kõigile selge, et lahingu vastuvõtmine nii vähese arvu meestega säärase rünnaku vastu on juba algusest peale mõttetu ja tulistamisel ei ole mingit tähtsust.

«Hei, Käsper!» röökis Konsap, püüdes teha end lahingu-mürinas kuuldavaks. «Kaome siit rutem kui muidu!»

«Tuld anda!» vastas Käsper endise rahuga.

«Meid on ju kuradi vähe, Käsper, neid aga mitusada. Nad püüavad meid siin lõksu. Laseme jalga, enne kui on hilja!»

«Tuld anda! Aega on taganeda alati!» oli jällegi Käsperi kõigutamatu vastus.

«Hehee, poisid, kuulete, Konsap on löönud vedelaks! Tahab juba kohe putku panna!» kuulsid kõik korraga Koh-lapuu tigedat irvitust.

Konsap ei hüüdnud nüüd Käsperile enam midagi, vaid oli vihaselt tulistama asunud.

Samas tuli Tääker küürutades võsa poolt ja Käsper hüüdis talle kohe:

«Kas leidsid kedagi?»

«Ei,» oli Tääkeri lühike vastus. Ta jooksis aheliku otsa,

199

viskas seal enese kiiresti kõhuli ja hakkas laskma. Kuul kuuli järel vingus nüüd vaenlase poole ta heast püssist, Ahase kingitusest, mis alles hiljuti oli olnud enamlaste peos.. .

Juba mõnd aega oli tulistatud säärases peagu täiesti lootusetus seisukorras, kui kõik ahelikus kuulsid Käsperi valju hüüdu:

«Tääker, kas kuuled mind?»

«Jah, kuulen!» vastas Tääker pead püssilt tõstmata. «Kuule siis, Tääker, ma võtan oma sõnad tagasi. Lepime ära!»

«Sinuga lepin ma alati, Käsper!» hüüdis Tääker, endiselt pead püssilt tõstmata ja hoolega tulistades.

Siis jätkus jälle sõnatu, kibe, meeleheitlikult lootusetu, kuid äge tulistamine. Õnneks laskis vaenlane kogu aeg kõrgelt üle, madalaid, hääletuid kuule tuli õieti harva. Kuid kogu aeg hiilis ta seal pimeduses lähemale, järelejätmatult lähemale nagu saatuse paratamatus, ning kellelgi ahelikus ei olnud õiget võitlusindu.

Siis aga juhtus midagi, mis kaitsjate meeleolu kohe virgutas, kuigi nõrgalt. Paremalt poolt teed nähti läbi öise hämaruse kellegi kogu välja ronivat. See heitis kohe kõhuli endisele aheliku paigale ja hakkas seal üksi tulistama, tükk maad eemal teistest. Mõni silmapilk hiljem ronis võserikust välja veel teine kogu, võttis esimesega õige aheliku-distantsi ja hakkas samuti tulistama. Siis ronis neid võsastikust välja üksteise järel ning kõik heitsid seal korralikult ahelikku ja alustasid võitlust vaenlasega.

«Käsper, jooksikud on tagasi!» hüüdis Tääker.

«Jah, nüüd on rühm jälle koos ja võime auga taganeda. Taganeme siis, poisid, aga korralikult, kogu aeg tuld anda, taganeda ja tuld anda!» hüüdis Käsper. «Ühekaupa siis paremalt ja vasakult tiivalt!»

«Pidage veel natuke, Käsper, ärge taganege!» hüüdis korraga keegi nende selja tagant.

See oli kapten, kes tuli teed mööda alevi poolt, miskipärast aga täiesti üksi.

Vaevalt oli kuuldud seda rooduülema pisut kähisevat häält, kui kõik tundsid endid silmapilkselt nagu ümber muudetud, isegi rühmaülem Käsper. Spontaansed rõõmuhõisked kajasid tulijale kohe vastu ning esimeses hea-meeletuhinas oli unustatud laskminegi. Taganemislusti polnud enam kellelgi, sest isegi need, kes Käsperi käsul

200

olid ahelikust juba taandunud, jooksid nüüd sinna otsekohe tagasi.

«Tublid poisid, tublid poisid, andke aga neile nüüd jälle pisut tuld,» sõnas kapten julgustavalt, ja lahing algas kohe uue jõuga.

Iialgi polnud vabatahtlike kõrvades helisenud kaunimalt isegi õpetaja kiitus koolis kui need kähiseva häälega ja ükskõikse tooniga öeldud vana kogenud ohvitseri sõnad. Juba ainult see, et ta isiklikult oli nende juurde tulnud, oli viinud kõik kohe julgemasse tujju ja nüüd jätkati tulistamist täis murdumatut võitlusindu, kuigi ohtlik olukord oli paranenud ainult ühe mehe võrra.

Ääretult kiiresti, kuid rahulikult ja asjalikult nagisesid püssilukud ja paukusid vabatahtlike püssid. Kapten käis püsti aheliku taga, nagaan küll laskevalmis käes, kuid ei tulistanud sellest.

«Niiviisi jah, niiviisi, andke aga neile sunnikutele päris korralikult! Kuhu nad tükivad, sead niisugused!» kõneles ta rahulikul, apaatsel häälel omamoodi huumoriga, mis mõjus kuidagi väga koduselt ja isalikultki.

«Ei maksa neid nii väga karta, lasevad praegu sandil kombel halvasti, kõigil kuulidel pikad niidid taga! Küllap on vist jälle need tõprad hiinlased!»

Nõnda ta seal käis ja kõneles, kuna aheliku kaitsetuli jätkus endise intensiivsusega.

Järsku kuuldus vaenlase poolt ühetooniline, sage, matemaatiline plõgin, ja kohe oli pime taevas ülal aheliku kohal täis lakkamatut vilistamist, nagu oleks kihutanud seal raske metallist rahehoog. Ühel hoobil oli ahelikus vaikinud viimne kui püss ning kõik litsusid järsus, metsikult vallandunud surmahirmus oma värisevaid kehi vastu külmunud maad ning sosistasid lagisevate hammaste vahelt: «Kuulipilduja...»

Ainult kapten oli surmahirmus vaikiva, viskleva ja väriseva aheliku taga endiselt püsti ja teda kuuldi kiruvat: «Kae saatanaid, maksim!»

Ta hääles oli vastumeelset üllatust, kuid mitte kübetki surmahirmu, mis oleks sundinud teda kõhuli maha heitma.

«Mitte karta! Sihtraud on kõrge, laseb auga üle!» sõnas ta siis endise rahuga, tõstis samas kiiresti nagaani ja tulistas sellest lasu lasu järel kuhugi.

Kes esialgses mõistust röövivas hirmuhoos jaksas veel koondada oma tähelepanu, märkas kohe, et kaptenil oli

201

õigus, sest mitu korda edasi-tagasi üle aheliku käiv tuline metallist rahehoog ei puudutanud aheliku selja taga kasvava võseriku pikemaid põõsalatvugi. Kuid neid märkajaid oli vähe, ja ainult kapteni nagaan paukus, püüdes tabada vaenlase kuulipildujat.

Enne aga veel, kui kuulipilduja sai läbi oma esimese lindi, hakkas kustki kajama võimsate kogupaukude ragin, ja samal ajal kuuldi kapteni käsklust:

«Peale, poisid, kiiresti peale!»

Ning juba ta ruttas, ise nagaanist kogu aeg tulistades, teed mööda pimedale lagendikule. Ahelikus tõsteti arusaamatuses päid, kõik olid alles nii küpsed kuulipilduja tulest, et kuidagi ei suudetud taibata, milles asi seisab.

«Järele, kiiresti järele!» hõikas kapten veel kord ning alles nüüd tõusid esimesed ahelikust ja tormasid küürutades rooduülemale järele pimedusse. Osa ahelikku aga jooksis pimeduse tõttu arusaamatuses tagasi võseriku poole, arvates, et on antud käsk taganemiseks. Alles siis mõisteti, et minnakse vasturünnakule, kui osati märgata, et vaenlane ees pimeduses oli järsku vaikinud. Ei kostnud sealt enam verd tarduma panevat ja harjumatut kuulipilduja plõginat ega ühtki püssipaugatust. Ning kui kuuldi samas kogu aeg eemalt paremalt poolt tihedasti mürtsuvaid kogu-pauke, aimasid kõik, et pataljoni teised osad on haaranud vaenlase «tulikotti», minnes mööda ta tiivast, ja rünnak on murtud.

Kui lõpuks ka aheliku segadusse sattunud lülid said asuda omapoolsele rünnakule, oli esimene salkkond kapteniga jõudnud õlekuhjani. Siit enam edasi ei võidud minna, sest kardeti sattuda oma meeste risttule alla, ning tulistati põgenevale vaenlasele järele püstijalu.

Sellega oli vaenlase seekordnegi rünnak likvideeritud, mis oli küll juba palju palavam kui esimene. Tulistamise lõppedes paremal pool mindi jälle üksikult ja salkade kaupa vaatama, kas vaenlasest ei ole midagi maha jäänud. Esialgu ei nähtud

midagi muud kui mõnd mustendavat vereloiku ja vererada, mis aga ei pruukinud olla seekordsed, vaid võisid olla pärit esimesest rünnakust.

«Oi sa kurat, poisid, oi sa kuradite kurat küll!» kuuldi aga varsti kedagi hüüatavat, kui oli veel sadakond sammu edasi mindud.

«Hei, siia, poisid, hei, ruttu siia, oh sa saatanate saatanas ometi!» karjus keegi jämeda, tugeva häälega.

202

Rutati hääle poole ja nähti Tääkerit seisvat keset teed ja kuuldi teda ikka veel ühtsoodu suurest imestusest ladu-vat segi kuradeid ja saatanaid. Suur üllatus ja mitte väiksem rõõmuhoog valdasid teisigi, kui nähti vanduva Tääkeri ees maas mingit ratastega asja, milles tunti kuulipilduja. Vaenlane oli nähtavasti pidanud põgenema säärase kiiruga, et tal ei olnud enam mahti seda kaasa võtta. Pooleni lastud padrunilintki oli masinal alles sees.

«Oi, kurat, oi sa vanasarvik!» käratseti ja vannuti nüüd ümberringi ja vahiti kuulipildujat suure huviga, sest mõnedki vabatahtlikud nägid seda alles esimest korda nõnda üsna lähedalt.

«No see on alles noos!» sõnas Tääker. «No on noos ikka küll!» kinnitati mitmelt poolt. Tääker kummardus alla ja pani korraks oma peo masina jämedale jahutajale.

«Soe alles, poisid, kuulete, soe alles teine!» sõnas ta siis. Ka teised ruttasid oma pihkudega katsuma. «Soe jah,» nentisid nemadki ja jäid ratasringi seisma ümber kuulipilduja. Siin oligi siis seesama põrgulik riistapuu, mille masendava tule all nad kõik alles hiljuti olid pidanud tundma püörast surmahirmu. Kui vaikne, süütu ja rahulik oli see praegu siin nende ees, nii süütu riistapuu, et vaevalt see võib kellelegi kurja teha.

Tääker oli hakanud uurima masinat lähemalt, puudutas selle linti, katsus rattaid, nuppe, kuid raputas pead ja sõnas:

«Ei mina küll mõista sellega midagi peale hakata!»

«Oot', las ma katsun kah!» sõnas Kohlapuu ja trügis juurde.

Kuid ka tema katsel ei olnud paremat tagajärge.

«Oi, on olnud ikka tark mees, kes sihukese põrgumasina on välja mõtelnud,» imestas paks Miljan ja kõik pistsid ümberringi naerma.

«No kurat, kõik kunstid saadakse kätte, ega siis seegi ole õppimatu!» kirus Tääker ja asus uuesti masina kallale.

«Ehk rikkusid enne taganemist ära?» arvas Kohlapuu.

«Mis teil seal on?» küsis kapten, kes jõudis parajasti ühes Käsperi ja mõne teisega samasse paika.

«Leidsime kuulipilduja!» hõisati talle kooris vastu.

«Ehee, või maha jätnud vennikesed oma maksimikese! See kulub meile ju päris marjaks ära!» naljatas kapten rõõmsatujuliselt ja astus kuulipilduja juurde.

203

«Aga meie ei mõista temaga midagi teha,» hädaldas Tääker.

«Ah ei mõista teha, noh, see on palju lihtsam veel kui püssilaskmine,» sõnas kapten, põlvitas masina juurde ja vaevalt ta sõrmed olid puudutanud selle lukku, kui masin kargas äkki kõrvulukustava parinaga töötama.

«Täitsa korras,» lausus kapten, «sellega hakkame nüüd alles sõdima!»

«I^aske veel!» palus Tääker.

Kapten tulistas veel mõnikümmend pauku.

«Oodake, ma katsun nüüd kah!» käis Tääker peale kui palavikus, laskis kõhuli masina taha maha, kuid ikkagi ei teinud kangekaelne riist mingit häält.

«Ei siin ole muud kunsti, kui pöidlaga vajutada!» tähendas kapten ja andis mõningaid juhatusi.

Ja nüüd kohe kargas masin ka Tääkeri käes parisema.

«Käes, nüüd ma juba oskan!» karjus Tääker läbi parina ja aina tulistas, pöörates masinat kord vasakule, kord paremale.

Teisigi oli vallanud Tääkeri ind ja nad lausa tantsisid rõõmu pärast ta ümber.

«Ehh, poisid, vaadake, tõmbab kui siidi!» hüüdis Kohlapuu vaimustuses.

«Oi, on alles hea riist!»

«No on!»

Nagu hammustades viimase paugu, jäi masin järsku vait. Lint oli läbi. Ning siis seisis ta jälle vaiksena ja rahulikuna nende ees nagu mingi süütu ja hädaohutu mängu-kann.

Tääker laskis õrnalt silitades käia oma käed üle masina ja naljatles otsegu mingis lapselikus rõõmuhoos:

«Ja ja jaa, mu ilus kullake, mu kena musurullike, kui sa ainult teaksid, kuidas ma sind armastan, oh, kuidas ma sind armastan!»

Samas haaras ta masina sülle, patsutas seda ja sõnas:

«Nüüd läki!»

Mindigi, ja oli see alles pidulik minek. Kõige ees astus uhkel sammul suur, tugev ja laiade õlgadega Tääker, mak-sim süles, ta järel teised lindikastidega ja püssidega. Tääkeri tuju oli nõnda ülemeelik, et ta kõigest kõrist hakkas jorutama oma jämeda bassihäälega:

«Kui mina alles karjas käisin,
oli mul üks armuke,
204
plikakene valge peaga,
silm tal helesinine...»

Tääkeri naljaka laulu haarasid kõik teisedki, ning see kajas nüüd vastu samadest pimeduses nägematuist metsatukkadest, mis varem olid mitmekordistanud lahingu-praginat.

Kolonni tagatipus sammus kapten ja muheles aina. Ta oleks ka kaasa laulnud nende noorte poistega, kui tal olnuks pisutki lauluhäält.

Jõudnud maja ette, pani Tääker oma kandami õrnalt maha, seades masina toruotsa vaenlaste poole.

«Soo, seisa nüüd ilusti siin, mu kullake, kohe seome sulle külge ka siidilindid! Kus on lindikast?» hüüdis ta.

Need olid siinsamas, mõlemad täis laetud linte, vaenlaste hoolikas näputöö, ette võetud seks, et surmata neid siin. Ei võinud nad ehk aimatagi laadimisel, et laevad neid iseeneste tarvis!

Tääker katsus ühte neist seada masinale, kuid seegi ei olnud nõnda lihtne, nagu ta oli arvanud. Appi pidi tulema jälle kapten oma teadmistega, ning silmapilk hiljem oli masin laetult laskevalmis.

Vabatahtlike pidulik tuju aina jätkus. Vaikiv laskevalmis masin sisendas kõigile julgust ja imejõudu. Vaenlane oli kõigi silmis kaotanud palju oma kardetavusest. Ettevaatus ja hirm olid täielikult unustatud ning kõikjalt kajas aina vängesõnalisi kelkimisi.

«No nüüd, poisid, kas või otsekohe rünnakule!»

«Rünnakule jah, küla tühjaks ja käest ära!»

«Hei, peale! Kes tuleb kaasa?»

Enamikus olid need kelkijad kõik need, kes ennist olid sattunud paanikasse ning nüüd iga hinna eest oleksid tahtnud tasa teha oma häbistavat õnnetust.

Kapten ei olnud aga nende tulipeadega nõus, ta raputas pead ja ütles ainult:

«Ei me lähe praegu kuhugi, poisid, nüüd majja ja puhkama. Ma näen, praegu on kõik ümberringi nii rahulik, et õige aeg oleks pisut tukastada.»

Kapten oli roodus säärane autoriteet, et talle ei hakatud iialgi vastu vaidlema.

«Kes tahab vabatahtlikult jääda välja valvuriks?» küsis Käsper.

«Mina jään oma masinaga siia!» hüüdis Tääker. «Teie

205

magage seal sees rahuga, mina valvan, ja kui tuleb keegi, oi, kurat, küll ma siis niidan!»

«Ei, Tääker,» naeratas kapten, «ka teie lähete magama, kõik lähevad magama, mina ise jään siia maksimi juurde ja lasen teid kõiki magada. Olete täna öösi palju rohkem tööd teinud kui mina!»

Aga sellest ei tahtnud kuulda jälle rühmaülem Käsper ja mõned teised, kes hakkasid protestima.

*Kuid kapten ei lasknud ennast pöörata, ta tõstis häält ja käsutas:

«Teine rühm! Marss majja ja magama!»

Varsti oligi majaesine vabatahtlikest tühi ja sinna jäi valvurina sammuma ainult kapten, aeg-ajalt teravasti kuulatades ja vahetevahel kohendades oma näpitsaid.

Ja imelik, nagu oleks sellekski kaasa mõjunud kapteni käsk, varsti magas kogu rühm majas põrandal risti-rästi üksteise otsas hunnikus rasket und, nagu ei oleks need noorukesed tulnud praegu kustki hädaohust. Süütu ja rahulik oli nende uni, sest kõik teadsid uinudes, et väljas hoiab neid kaks vägevat kaitsjat — kapten ja mak-sim...

Aga ainult pisku aega said nad niiviisi puhata. Järsku raiuti nende uneköidikud otsegu kirvehoobiga pooleks. Kõik kobasid magusas unes käest libisenud püsside järele, kargasid püsti ja tormasid kuhjas ukse poole, paljudel alles silmad kinni unerähmast nagu sitkest savist. Uksel tekkis säärane ummistus, et ei saanud edasi ega tagasi. Maja puu-seintest aga vingus samal ajal läbi kuule, naksudes palkides, kuna väljas mürises kuulipilduja, nii et aknaruudud tirisesid.. .

Lõpuks tõmmati nagu punn ukseaugu eest ja hommikusest valgusest sinetav majaesine viskus täis unest segaseid, hirmust hullunud vabatahtlikke. Mitmed langesid tagant-trügijate tõttu jalust, kukkudes käpuli jäätunud konari-kule. Kes jäi jalule, esimene asi, tõstis püssi ja hakkas tulistama alla vasakult poolt paistvasse metsa, sest sinnapoole saatis maksimgi kaptenist juhituna oma vinguvaid kuuliparvi.

Üks enne kukkunud ja äsja jaluletõusnud vabatahtlikest tuigahtas uuesti, vaarus kuidagi sammu pool ja viskus siis selili maha, ning kohe purskas tast kaugele eemale nagu võimsast fontäänist lai vereoja, nagu oleks ta kukkudes lõhestanud oma pealuu. Külmal maal aurama hakkavale

206

vereojale järgnes vali norskamine ja siis sügav korin, mis oli nii vali, et tungis läbi kange ragina kõigile kõrvu.

Viimane kui püss vabatahtlike peos vaikis seda häält kuuldes ning mürises ainult kuulipilduja. Kõik olid pööranud endid instinktiivselt ümber ja jäänud vahtima maha-langenut. Verdtarretav korin süvenes, nõrgenes, kuni kustus kuulmatuks ... Ja alles siis kopsatas surija lõtvunud käest vastu külmunud maad raske vintpüss.. . Viivuke hiljem oli lamaja keha nii vaikne ja rahulik, nagu poleks tuksunud selles iialgi elu . . .

See oli «vaikne filosoof» Martinson, kelle korjuse ees nad nüüd seisid ega märganudki, et ka kuulipilduja oli juba vaikinud.

«Nii ei tohi,» sosistas Ahas nagu raskes, mõistmatus unenäos. Kuid mida ei tohi ja miks nii ei tohi, ei teadnud ta isegi. See oli etteheide temas, protest, kuid kelle vastu?

«Kuradi elajad!» röögatas äkki Kohlapuu.

Ta oli kummardunud üle oma pinginaabri laiba ja vahtis sellele laiade, pilkumata silmadega näkku. Siis, nagu koledas raevuhoos, ta tõstis oma rusika, kõigutas seda metsa poole, kuhu äsja oli tulistatud, ja sajatas:

«Seda ma teile saatanatele ei kingi, seda ma teile kuraditele ei kingi!»

Viha ja meeleheide olid moonutanud ta näo mingiks kohutavaks lõustaks, ta sajatas ja needis aina, kuid hoolimata koledast, kõrvetavast vihast ta silmad jooksid vett, mida ta ise ei märganudki.. .

See kõik oli toimunud vaevalt viie minuti jooksul. Vaenlase ratsanikud olid hommikuses aovalguses üritanud küljeatakki läbi metsa, kuid kuulipildujatuli oli nad tagasi löönud.

Unest ikka alles uimased ja ehmatusest segased vabatahtlikud ei jaksanud taibata täpselt veel praegugi, mis õieti oli juhtunud ja neid ähvardanud. Raskes, küsivas mõistmatuses vahtisid nad maas endi ees auravas vereloigus lamavat kaasvõitlejat...

«Kuradi lähedalt ikka lastud. Kaugelt tulnud kuul niiviisi pead ei purusta... ja otse silma sattunud!» lausus kapten korjuse juurde kummardudes.

Nüüd oskasid teisedki juba tähele panna, et langenul pead õieti ei olnudki enam otsas, oli ainult õhuke nägu, nagu mask, ning kõik muu osa peast ühes aju ja kuklaga oli kadunud. Ning siis. . . siis hakati nägema valkjas-veriseid

207

tükke kõikjal, maas jalgade ees, maja uksel ja seintel ning poiste kasukail, sineleil ja palituil. Need olid «vaikse filosoofi» ajuraasukesed, mis kõva surve alt tulnud väike küülike oli pihustanud laiali kui kerge põrmu. . . Ainult mõni gramm kuumas nikkelkestas peituvat tina oli lennanud ta silma, mis oli määratud lugema andekate meeste kirjutatud geniaalseid raamatuid. Ainult väike vilistav metallikübe oli laiali puistanud ta aju, mida ta hoolika vaevaga oli treeninud raskete ja keeruliste filosoofiliste probleemide lahendamiseks ja uute mõttesüsteemide loomiseks ...

Tardunult ja vaikides vahiti kaasvõitleja laipa ja selle pead ümbritsevat suurt auravat vereloiku ning oli unustatud kõik muu. Kellelegi ei tulnud meelde minna alla metsa vaatama, et kas ei ole ka mõni vaenlastest langenud ja saab

ehk sõjasaaki...

Ning kui mõni aeg hiljem tuli pataljoniülemalt side-ratsaniku kaudu käsk seisukoht maha jätta ja Rõngu mõisa taganeda, ei küsinud keegi, miks või milleks.

Endiselt sõnatuina seati endid kolonni ja algas tagasi-marss. Kohlapuu oli otsinud kustki kelgu, ning langenu selle peal, tuli ta tükk maad kolonnist taga, vedades kelku nööriga järel.

Taganeti, ning sinerdavasse hommikusse jäi maha öine võitluspaik, suur värske vereloik jäiseks sõtkutud lumel...

8.

Jõudnud pärast pooletunnilist marssi alevi taha mõisa, kus olid ees juba pataljoni teised osad, oli surmani väsinud teise rühma ainus unistus saada nüüd tubli kõhutäis sooja toitu ja hea peatäis magada. Ning kui poisid tossavast väli-katlast olid hankinud oma katlakesed täis pehmeks hautatud putru ja seda tülpinud nägudega, kuid ahnelt hävitasid oma rühmaruumi õlgedel, olid nad peagu unustanud juba kõik muu, möödunud öö oma sündmustega, mis seisis nende selja taga kui tuline põrgu, ja ka «vaikse filosoofi» kohutava surma. Teadmine, et pärast söömist saab kohe magada, oli lepitanud nad kõigega.

Kiiresti tühjenesid katlakesed ja esimesena oli saanud sellega valmis atleet Konsap. Tundes, et isu on veel, ruttas ta otsima uut täit. Ainult priskel Kohlapuul, kes kunagi ei olnud

208

põlanud toitu ja ainukesena ehk rühmas võis võistelda paksu Miljaniga, ei olnud täna mingit isu. Sõnatuna istus ta nurgas ja vaatles vastikustundega teiste näljakustutamist, kuna pudrukatlake ta ees seisis peagu puutumatuna.

Tulnud väljast uue katlakesetäiega, teadis Konsap kohe pajatada uudist:

«Punased on juba alevis sees, on tulnud õige suur trobikond, jala ja ratsa.»

«Kust sina seda tead?» küsis Käsper.

«Maakuulajad just praegu tulid alevi poolt,» vastas Konsap.

Kuid õieti ei jõutud tunda praegu suurt huvi vaenlase tegevuse vastu, kõik igatsesid ainult puhkust ja und, tehku vaenlane, mis tahab.

«Tere, terve see koolipoiste pere, ja jätku!» kostis korraga üle rühmaruumi.

Tõstes pead pudrupottidelt nähti, et sisse oli astunud kaks meest, üks pikas vene sinelis, teine punaväelase lühikeses kasukas, karvamütsid peas, tääkideta püssid seljas.

«Ah siin see koolipoiste pataljon ongi?» küsis mees sinelis.

«Siinsamas,» vastati suutäite vahele ega kingitud tulijaile suuremat tähelepanu.

«Noh, teil oli siin öösi päris kena sagin?» küsiti jälle.

«Oli, päris keskmine tegemine oli,» vastati ja söödi edasi.

«Kas kellelgi putru üle ka juhtub jääma?» küsis siis mees punaväelase kasukas. «Ah tahate süüa või?»

«Ega ära põlgaks, kered päris sea moodi heledad!»

«Minu pudru võib saada,» sõnas Kohlapuu. «Tääker, ulata see neile!»

Pikema jututa istusid nüüd mehed Tääkeri juurde õlgedele, võtsid lusikad ja asusid sööma. Nad tõesti paistsid olevat näljased ja vihtusid esialgu vaikides ja asjalikult.

«Kust mehi võõrad ka on?» küsis Käsper, lõpetades söömise.

«Raudtee kandist,» visati kiiresti suutäie vahele. «Kuidas raudtee kandist? Siit raudtee poole on ju ainult punased, marssisid praegu alevisse sisse.»

«Sealtpoolt punaseid,» vastati jälle.

«Sealtpoolt punaseid? Seal on ju meie soomusrongid!»

209

«Just, soomusrongid seal on ja sealtsamast meiegi.»

«Olete siis soomusronglased viimati?» küsis Käsper juba põnevusega.

«Needsamad neh ja vabatahtlikud nagu teiegi siin. Saadeti meid öösi siia koolipoistega sidet looma. Kuulsime kanget raginat Rõngu pool ja selle ragina peale tulimegi.»

«Te tulite ju siis läbi vaenlase frondi?»

«Nii see on, punased on meie ja teie vahel!»

Kogu rühm oli äkki ärganud oma senisest apaatiast ja tõusva huviga vaadeldi võõraid. Siis soomusrongidelt olid need!

«Kas on veel putru tarvis?» küsis nüüd Konsap kohe, pakkudes oma katlakest.

«Kuluks ära küll veel pisut,» vastas teine soomusronglane.

Nüüd korraga pakuti putru juba kõikjalt ja mehed sõid, kuna vabatahtlikud vahtisid neid esialgu vaikiva, aga kasvava uudishimuga.

«Öösi oli raudtee poolt kõva pommitamist näha,» tegi Käsper viimaks juttu.

«Õhtu poole ööd natuke ikka oli,» vastati, «punased patareid otsisid Elva silda.»

«Kuidas? Kas soomusrongid on siis otsaga juba Elvas?» küsis Käsper.

«Päris Elvas veel mitte. Rongid nokutavad eilsest saadik suure purustatud jõesilla taga, ainult dessandid võtsid Elva alevi enda alla. Kohalikud elanikud tõid teate, et alev on tühi, ja marsiti sisse.»

«Ja oli tühi?»

«Tühi ta oli, ainult mõned mahajäänud hiinlased võeti sealt vangi.»

«Hiinlased?» küsis Tääker. «Siis seal teilgi aina hiinlased?»

«Viimati ehk on needsamad meie hiinlased sealt Rannust, need miinidivisjoni mehed?» tähendas Käsper.

«Miinidivisjonist pidid need olema küll,» vastas sineliga soomusronglane.

«No siis on needsamad! Vaata kuradisi, või kohe ühe valuga plagasid Rannust Elva!»

«Noh, küllap neil tuleb plagada siin veelgi,» jätkas soomusronglane söömist lõpetades ja lusikat õlgedega puhtaks pühkides, «näe, enamlastel on Tartu langemisest saadik nii suur sõit sees, et soomusrongid oleksid ühe jutiga võinud

210

Valgani välja kihutada, oleks aga raudtee korras ja sillad terved. Tartu ootamatu langemine löönud kõik enamlaste plaanid segi ja komissaridki kaotanud pead otsast.»

«Einoh, esimese jutiga oleks võinud Valgani ikka küll välja kihutada ja punaväe hoopis puruks lüüa,» lisas ka teine soomusronglane, «aga enamlane, näe, nüüd muud enam ei tee kui lõhub raudteed. Tartu jaamas seisnud neil terve vagunitäis dünamiiti, saanud selle veel viimasel vindil ära tuua ja sellega nad nüüd kogu aeg purustavad. Igapidi katsuvad meie ronge kinni hoida, et aga aega saada ennast kohendada ja uusi abivägesid kohale tuua.»

«Jah, see purustatud sildade taga tegevuseta vahtimine on see kõige närusem asi,» kirus esimene soomusronglane. «Alles eile õhtul saime Võika silla valmis ja rongid tulid üle kui kobinal. Mis viga oleks olnud kohe Pritsu poole edasi kihutada ja teilegi siia appi tulla, aga, näe, konuta nüüd seal Elva silla taga mitu päeva.»

«Ah mitu päeva kohe?» küsis Käsper.

«Noh, oma kolm-neli päeva arvatakse minevat silla parandamiseks. Ja ega ta, kurat, lase seda ju ka rahulikult teha. Nii kui nina juurde pistad, kohe hakkab oma patareidest ja soomusrongidest tõmbama.»

«Ah punastel ka siis soomusrongid? » küsis Tääker.

«Kuidas siis, kõvad rongid, päris soomustatud kohe, pole sihukesed ersatsid nagu meie omad, et ainult liiva-kotid laudade vahel. Raudplaatidega ja kõik, meeskonnadki valitud, ainult puhastverd kommunistid.»

«Kuidas, kas meie soomusrongidel siis soomust peal ei olegi?» imestas Tääker.

«Eks liiv ole see soomus,» vastas soomusronglane.

«Kuidas liiv? Mis soomus see liiv siis on? »

«On, vagunitel on kahekordsed seinad ja liiv seal vahel.»

«Ja see ongi meie soomusrong? Kõik ikka sihukesed või?»

«Kõik.»

«Ja peab see liiv siis kuulid kinni?»

«Peab, väga hästi peab. Ainult see on ta viga, et sõidul pudeneb vahelt ära ja vajub alla, peab vahepeal liivaaugus käima laadimas.»

«Oi, kurat, poisid, need pole ju soomusrongid kedagi, need ju päris liivarongid siis!» hüüatas Miljan.

Tõesti, pettunud olid nüüd kõik neist vägevatest ja

211

kuulsatest soomusrongidest. Seni olid kõik kujutlenud soomusronge mingite kohutavate terasmürakatena, mis kihutavad roopaid mööda nagu põrgulised ja

sülitavad igast pilust tuld ja surma ümberringi, kaetud nii kõva soomusega, et suurtükimürsudki põrkavad sellest tagasi, püssikuulidest rääkimata! Aga nüüd — vagunitel on ainult kahekordsed seinad ja harilik liiv seal vahel. ..

Pisut aega oli rühmaruumis ebameeldiv vaikus. Vahepeal oli ka teine soomusronglane söömise lõpetanud ja lausus:

«On jah, kurat, päris nuhtluseks need sillad seal raudteel, mida nad üksteise järel nüüd seal õhku põrutavad! Paranda ainult neid ja vahi seal taga! Näiteks praegu — te olete oma pataljoniga tunginud siia kaugele punaste selja taha ja taganemistee on neil sellega täitsa kinni. Ei oleks tarvis rohkem kui üksainus nõks soomusrongide poolt — ja kotis nad puha oleksid siin, soomus viimseni käest ära võetud! Aga ei saa, tuleb konutada nüüd seal silla taga ja pealt vaadata, kuidas ta nüüd siia teie vastu hakkab vägesid koguma ja teid tükis minema katsub peksta, et ise terve nahaga ära pääseda.»

«Ehk jõuame siin niikaua vastu pidada, kui teil seal sild valmis saab,» arvas Käsper.

«Arvate, et jõuate?» küsis esimene soomusronglane. «Aga krõbedad päevad tulevad teil nüüd siin küll! Igal tingimusel katsuvad punased teid siit enne välja lüüa, kui meil seal sild valmis saab. Kibedad päevad, seda ma teile ütlen! Kuradi soodus on ju punastel praegu terve oma jõuga siia teile kallale karata ja sealt meie vastast ajutiselt kõik väed ära tuua. Vaevalt teie oma väikese pataljoniga neile vastu jõuate seista.»

«Nojah, alevis ongi nad, sunnikud, juba sees!» tähendas Käsper murelikult.

«Mis nüüd ainult siin,» lõi teine soomusronglane käega. «Kibedad päevad tulevad meil nüüd varsti igal pool. Punased tahtvat Tartut igal tingimusel tagasi võtta ja koondavad seks suuri jõude. Staabis räägiti, et tulevat nüüd siia meie vastu ka terve läti küttide brigaad lisaks senistele vene ja hiina polkudele.»

«Siis jälle need punased lätlased!» hüüatas Käsper. «Poisid, kas mäletate veel, kui nendesamade punaste lätlaste soomusautod Tartus rahva sekka kihutasid, kui me läksime raekoja ette meeleavaldusele? Ahas, meie ju kahekesi

212

kandsime veel oma Rahvusliku Liidu lippu ja nende autod kihutasid kuulipildujatega keerutades ja hirmsasti unnates kohe meie nina eest mööda Rüütli tänava poole. Vaat', nüüd tulevad nad uuesti, et Tartus jälle valitseda nagu tookordki!»

«No kurat, ega nad ikka veel valitse!» hüüdis Konsap.

«Ei valitse jah,» siunas ka Tääker. «Meil nüüd kah kuulipilduja!»

«Noh, eks need punased lätlased ole ikka ägedamad vennad kui venelased või hiinlased,» jätkas soomusronglane, «üks sats neid oligi juba Tartus meil vastas.»

«Ah oligi juba Tartus?» küsis Käsper. «No, poisid, kuulete?»

«Oli,» kinnitas soomusronglane. «Kui me Jänese silla poolt linnale peale läksime, soomusrongide dessandid vasakut kätt ja Kuperjanovi partisanid paremat kätt raudteed, lidusid venelased ja eesti punased eest kui hirmunud kanakari, aga, näe, lätlased Tähtvere mõisas hakkasid kõvasti vastu! Nagu kuulda, oli olnud neid seal terve polk sees, tõmbasid meile sihukest rahet kuulipildujatest ja püssidest vastu, et ära sugu ligi minegi! Taganemise peale sunnikud ei mõtelnudki, ega saanudki me neist enne jagu, kui Irv ise viimaks rongiga järele jõudis ja Sabolotnõi neile šrapnelli andis!»

«Siis alles pistsid putku?»

«Ei, putku, sunnikud, ei pistnud ka siis veel mitte, ainult taganema hakkasid, aga tuleandmist ei jätnud sugugi vähemaks.»

«Vaat' kus sead, või nii kõvasti meie Tartu küljes kinni need lätlased!» siunas Miljan, ainult üksi veel oma kõhtu hoolega täites.

«Oli siis ikka päris kõva sagin, enne kui Tartu kätte saite? » küsis Käsper.

«Ega muudega kui nende lätlaste ja selle punase soomusrongiga, mis jaamast meile Jänese sillale vastu saadeti. Räägitakse, et tahtnud veel viimasel silmapilgul meie nina eest silda õhku laskma tulla, aga meie rongid olid juba seal ees ja läks lahinguks. Hea soomusrong oli see ikka küll saatanatel, eemalt juba ajas hirmu nahka, aga kui sai Sabolotnõilt nõnda pihta, et suurtükiplatvormi terassoo-mused lendasid, kadus kui õhk Tartu poole tagasi!»

«Ah kadus kohe kui õhk?» küsis Tääker.

«Nagu õhk,» kinnitas soomusronglane, «ei näidanud

213

enam nägugi ja tartlased pärast rääkisid, et kihutanud purustatud suurtükkidega peatumatult jaamast läbi ikka Valga poole. Mine tea, kõneldakse, et Anvelt ise ka olnud sel rongil.»

«Ui, kurat, siis see Sabolotnõi oleks pidanud küll selle soomusrongi kohe päris sodiks laskma!» ühmas Miljan.

«Eks sina läinud ja lasknud, sul ju maailmatu vägev rabapüss!» tonkas Tääker ja kõik hirnusid naerda, kaasa arvatud ka kaks soomusronglast.

«Muide, Tartu oli ikka vanal kohal alles?» küsis Käsper.

«Seda jah, Toomemägi keskel ja linn ümberringi, ainult et tapnud olevat punased seal viimastel päevadel hirmsasti. »

«Tapnud?»

«Nojah, linnast kinni võetud rahvast, buržuisid! Kre-diitkassa keldris olevat hukatud mitusada inimest, verd olnud keldri põrandal põlvini ja kõik seinad ajutükke ja kuuliauke täis. Mitmel rongimehelgi isad maha lastud, et pojad vabatahtlikult valgesse väkke astunud.»

Käsper oli läinud näost äkki lubivalgeks ...

«Ei tea, mis nad siis minu vanaga seal...» sõnas ta ega lõpetanud.

«Kas isa ka Tartus või?» küsis soomusronglane.

«Jah, sinna ta jäi,» vastas Käsper. «Ütlesin küll enne väljatulekut, et tulgu ära, aga vana lõi käega, et mis neist punastest ikka!»

«Tapavad nad siis ikka tõega nõnda hirmsasti?» küsis Ahas, nagu suutmata kõike seda uskuda.

«Tapavad,» kinnitas soomusronglane, «tapsid Tartus, mis nad tapsid, aga Rakveres olevat tapnud veel hullemini, mitu suurt auku aetud mahalastud inimesi täis, kästud enne tapetavatel augudki valmis kaevata. Tartus polnud neil enam aega seda teha, tapsid siis sealsamas keldris koha peal, niipalju kui jõudsid enne meie linnatungimist. Muist kinnivõetuist olevat jäänudki hukkamata, mõrtsukatel läks jalgealune tuliseks. Niiviisi olid paljud pääsenud eluga.»

«Saatanad!» kuuldi Kohlapuud tasakesi vanduvat.

Kõik vaikisid ja vaikis ka Käsper, nägu raskes mures.

Parajasti jooksis väljast sisse väike Mugur ja teatas:

«Poisid, punased marssivat alevisse kolonn kolonni

214

järel! Kõik tulevat raudtee poolt mööda Pritsu teed. Ka patarei toodud ühes.»

Rühmaruumis valitses korraga hauavaikus ja Miljangi jättis söömise.

Suurtükid — need riistapuud olid kõigile alles tundmatud ning ainult patarei nimetamine juba mõjus masendavalt. Vabatahtlike viimnegi säilinud kuraasitera oli langemas kui kerge tolm.

Ainult need kaks soomusronglast olid endised ning üks neist tähendas suurima rahuga, keerates oma «pläru»:

«Seda oli arvata, et nad toovad nüüd patareidki sealt, meie vastast mõneks ajaks ära ja hakkavad kütma teid!»

«Mis neil viga siin jukerdada senikaua, kuni me seal silla taga pigis istume,» sõnas ka teine soomusronglane.

«Aga,» lisas ta mõne aja pärast, «võiksite neile tõbrastele tüki mängida, katsuda patarei laskevõimetuks teha või koguni ära tuua!»

Kõik ajasid silmad arusaamatuses pärani ja vahtisid küsivalt soomusrongi ase otsa. Räägib ta seda ikka tõsiselt või teeb ainult nalja?

Aga soomusronglane ei olnud nähtavasti naljale mõtelnudki, sest sealsamas jätkas ta endise tõsidusega:

«Ära tuleks tuua see patarei jah, muu rohi siin ei aita!»

«Ära tuua? Aga kuidas?» küsis nüüd Käsper.

«Ära jah!» jätkas soomusronglane. «Salkkond julgeid mehi tungib öösel punaste selja taha, passib seal parajat silmapilku ja tungib äkki patareile kallale, ja kui on õnne, tuleb torudega kui tirab!»

«Olete teinud nõnda?»

«Oleme,» vastas soomusronglane.

«Ja toonud patarei kohe vaenlaste keskelt ära?»

«Ära!» kinnitas soomusronglane. «Muidugi, iga kord pole meil õnne olnud ja patareid kätte ei ole saanud, aga mitmel korral oleme rikkunud suurtükkide lukud, või kui muud ei ole saanud teha, siis oleme patarei paigalt ära hirmutanud.»

«Aga kuradi hädaohtlik on ikka sihuke kaup!» hüüdis nüüd Tääker.

«Hädaohtlik see on,» möönis soomusronglane, «meilgi on mitu meest jätnud oma elud sihukeste naljade eest. Aga kui muud ei ole teha, katsuma peab!»

«Katsuma peab...» kordas Käsper soomusronglase sõnu.

215

«Kurat, kui oleks natuke aega,» hüüdis nüüd esimene soomusronglane, «võtaks mõne julgema poisi siit kaasa ja tõega läheks vaatama, kuidas selle punase patareiga seal lugu on!»

«Aga kui läheks?» küsis Käsper. «Mina olen esimene, kes teiega kaasa tuleb!»

«See'p see on, et meil on parajasti teised tuurid sees,» vastas soomusronglane. «Kui me kord juba siin Pritsu kandis vaenlase selja taga oleme, siis läheme korraks õnne katsuma punaste soomusrongiga.»

«Kuidas õnne katsuma?» ei taibanud Käsper.

«Noh, selle kinnipüüdmisega.»

«Ah et ainult kahe mehega lähete punast soomusrongi püüdma?»

«Noh, esialgu läheme ainult maad kuulama, kas on väljavaateid või ei. Kui aga juhtub nii, et on paras silmapilk, siis katsume rongi tagant raudtee lõhkuda või mõne silla õhku lasta, ja kui siis Elvas kuuldakse meie kõva õhkulaskmise mürtsu, tungitakse dessantidega kohe peale.»

«Ja soomusrong ongi käes?»

«Võib-olla käes ja võib-olla ka mitte! On õnne ja veab, saame ta kätte; ei ole — peame jätma sinna ja ise plagama!»

See soomusronglaste jutt kajas kõigi kõrvus kui mingi muinaslugu. Nii võimatu paistis see kõik, et ei teatud, kas uskuda või mitte.

«Oeh, puhatud juba küllalt, tuleb minna, aega pole raisata,» lausus esimene soomusronglane ja mehed tõusid.

«Dünamiit, see on siin,» tähendas teine, osutades oma seljakotile, «sellest jätkuks terve Rõngu mõisa õhkulaskmiseks!»

«Ja punased käesidemedki on meil igaks juhuks taskus, kommunistlikud pitsatid peal ja kõik,» lisas esimene.

«Nägemiseni siis, poisid, ja aituma pudru eest!» hüüdis teine dünamiidikotti kohendades. «Kui teil tuleb varsti siin tegemist nende lätlastega, ärge siis pühitsege! On küll krõbedad vennad, aga sõdida nendega maksab. Hiinlastel ja venelastel tühjadel pole ju muud kui see vana haisev kasukaradi, saapalobudikud ja täitunud vatipüksid. Aga vaadake, kui saate kätte ühe Riia võtmiselt tulnud lätlase, võite endid igaüks ühe hoobiga härrasmeheks lüüa!»

Ning siis nad läksid.

216

«Kuradi mehed ikka!» lausus Tääker. «Kuradi mehed jah, päris kuradi mehed!» hüüdis ka Konsap.

«Ja lähevadki siis niiviisi oma dünamiidikotiga punast soomusrongi püüdma?» küsis väike Mugur.

Ainult Käsper ei lausunud midagi ja sammus kogu aeg närviliselt mööda rühmaruumi edasi-tagasi.

Nõnda jutlesid ja imestasid nad veel tükike aega oma tühjakssöödud pudrupottide juures, mida keegi ei viitsinud praegu minna pesemagi. Soomusronglaste lahkudes ja pineva jutuaine lõppedes hakkas aga kõiki jälle vaevama täissöönute väsimus, mis järsku vajus üle rühma kui raske pilv. Kuski üsna sügaval unise teadvuse põhjas sisendas kuuldus vaenlase patareist küll võitmatut ärevust, kuid üldine väsimus, mis oli tugevam, hakkas varsti väänama vabatahtlikke üksteise järel põhule rampraskesse unne. Mõni viiv hiljem magas siis kogu rühm, välja arvatud ainult mööda ruumi lakkamatult tammuv Käsper ja nurgas söömata ning süngemeelsena konutav Kohlapuu.

Ahas ei teadnud, kui kaua ta oli viibinud säärases pähe-löödu meelemärkusetusega sarnanevas raskes unustuses, kui ta jälle ärkas, aru saamata, millest. Valutavaid ja tuli-selt hõõguvaid silmalauge lahti kangutades ja esimese ähmase pilguga ringi vaadates märkas ta enese olevat täiesti tühjas rühmaruumis. Ta raputas pead, äigas kätega üle silmade, kuid see ei olnud mingi viirastus, ruum oli tõesti tühi. Ta oli sellest nii üllatunud, et ei märganud püstigi karata, vaid jäi endiselt sasihunnikule istuma.

Siis korraga põrutas ta kõrvu järsk, kume, sügava-häälne mürahtus. Lõid tirisema aknaruudud, ähvardades langeda, ja Ahasele tundus, nagu rappuks põrand, millel ta istub, ja värahtaksid seinad, mis teda ümbritsevad.

«Suurtükid . . . patarei...» röögatas temas miski hirmsa jõuga ja järgmisel silmapilgul ta ei mäletanud enam, kuidas oli viskunud üles õlgedelt, kuidas oli ühe ropsuga hüpanud välja rühmaruumi uksest ning saanud alla trepist. Meelemärkus tuli tagasi alles väljas õues, kui ta maja ees oli seisma jäänud ja otsides ringi vahtis.

Kuid õu oli niisama tühi kui rühmaruum ... mitte hingegi ei olnud siin. .. terve pataljon ühes teise rühmaga näis kadunud nagu maa alla .. .

Üksteise järel käis nüüd mitu jõulist mürahtust, mets kohises kui raskes maruhoos meri, õhk ülal ulus ja vabises,

217

nagu oleks taevas kokku varisemas, ja mõni silmapilk hiljem nägi Ahas, kuidas kuski eemal kargas äkki põõsas maast üles õhku, kadus sinna kui tolm, ning valju raksatuse järel lendas seal midagi kange helinaga, nagu oleks puruks löödud suur kirikukell. ..

«Granaat...» sosistasid Ahase kuivanud huuled. Täiesti liikumisvõimetuna seisis ta paigal ja tundis, kuidas surmaoht oli pannud temas värisema kõik, keha ja hinge, liha ja luud, naha ja karvadki peas . .. jah, värises isegi üdi ta kontides ja veri kapillaarides . . . Ning ta ei saanud silmi ära sellelt kohalt, kust oli karanud üles õhku põõsas ja kus mustendas nüüd külmunud maasse murdunud auk . . .

Kui ta pisku aja pärast oli jälle tagasi saanud osa oma mõtlemisvõimest, oli talle ühel hoobil selgunud, et teised on mõisast taganenud ja jätnud ta siia magama, ta on siin nüüd täiesti üksi ja langenud vaenlaste kätte!

See riisus talt äkki viimse veel järelejäänud jõu-kübeme, ning kotina vajus ta lõtv keha mõisahoone müüri najale...

Alevi pool aga kõmises endiselt üksteise järel raskeid, masendavaid mürahtusi, tümises paks kuusemets ja lagendik mõisahoonete ümber, oigas õhk vihasest ulumisest ning raksatas lähemal ja kaugemal külmast tardunud maa, hüpates peene pulbrina õhku ühes puujuurte, kivide ja mullaga. Vabises õuepind Ahase jalgade all, rappusid kivimüürid, nagu oleks neid kangutanud nägematu hiiglane. Ning ikka ja ikka oli granaatide lõhkemiskohtade poolt kuulda seda kellahelinat, pihustunud kuuma metalli valusat ja vihast hädakisa. Valju hüürgamisega, nagu oleks unnanud mitu orelivilet korraga, sõudis midagi aeglaselt üle mõisaõue ja majakatuse, kadudes kuhugi kaugele, metsade ja lagendike taha. . .

Mõisaõuest metsa poole jooksis küürus vanu naisi, paljapäi, tubaste riiete väel, kotad jalas, kanad ja leivapätsid kaenlas, mõnel isegi pann sabapidi peos. Ahas pani seda kõike tähele mehaaniliselt ja ei osanud näha teda ümbritseva pildi mõttetut koomikat. . .

Ta ei teadnud, kui kaua ta niiviisi oli rippunud seal mõisahoone seina najal, surutuna alalhoiuvaistust tihedasti vastu härmatunud müüri, kuni ta ajus oli sündinud mingi ähmane mõttealge: ta peab ju katsuma ennast ometi päästa!

Haarates nüüd kohe püssi hakkas ta kiiresti kuhugi ruttama.

218

Ta ei teadnud ise, kuhu, ta ainult jooksis, hüples pikkade mõttetute sammudega mööda libedaks tallatud mõisaõue. Hüples, kuni tardus uuesti seisma kui kivipost.

All mõisaõues jooksis kaks meest, üks erariietes, teine pikas vene ratsasinelis, kollastes säärikutes ja karvamütsis. Viimane vehkles meeletult kõrges kaares palja mõõgaga ning esimene põgenes küürutades ta eest metsikus surmahirmus. Esimene mõte, mis läbistas seda nähes Ahast oli: enamlased on juba mõisas, ta on jäänud nende kätte!

Siis aga tungisid ta kõrvu eesti keeles, kuid kohutava ähvardusega karjutud sõnad:

«Kas sa saatan lööd selle raua alla! Kui sa, kurat, ei löö, raiun su pea kui kapsa otsast!»

Samas märkas Ahas, et see meeletult mõõgaga vehkleja oli oma pataljoni ratsamaakuulaja, pikk valgejuukseline vabatahtlik. Mõnikümmend sammu eemal nägi ta ka mõisa sepikoda, mille uks oli pärani lahti ja mille ees seisis hobune, hoides üht jalga ülal.

Jooksjad olid jõudnud juba üle õue sepikoja ukse ette ning esimene neist, nähtavasti mõisa sepp, kummardus alla, haaras hobuse jala ja hakkas seda kiiresti toksima.

«Või ära jooksmas pooliku töö juurest! Küll ma vaatan su järele! Pea maha, see on siin lihtne asi!» siunas maa-kuulaja, jäädes seisma toksiva sepa selja taha, paljas mõõk ikka veel peos.

Nähes seda kõike oli Ahast vallanud suur ja soe rõõmu-hoog. Ei olnud veel siis vaenlasi mõisas, kui oma maakuu-laja on alles siin, ja kindlasti teab ta ka, kuhu on

läinud pataljon. Juba oli ta sööstnud jooksma sepikoja poole, kui kuski üsna lähedal käis vali kärgatus ja ülalt õhust pudenes midagi raginal alla kuhugi metsa.

Srapnell! tuigatas Ahase peas tume aimus. Ja juba ta oli tõmbunud küüru ja vahtis kilavate silmadega, kuhu pugeda.

«Kuhu sa kurat joosta tahad, ah? Raud olgu all, või pea maha!» kuulis ta jälle maakuulaja vandumist ja nägi järgmisel hetkel, kuidas see vehkles oma läikiva mõõgaga hobuse alt üles karanud sepa näo ees. Sepp, nähes silmade ees halja tera välkumist, taganes uuesti küürakile hobuse alla. Maakuulaja vehkles aga endises vihahoos mõõgaga, raiudes nüüd hoop hoobi järel sepikoja ust, mille küljest lendas maha valge laast valge laastu järel. ..

«Vaat', niiviisi raiun su pea otsast, kui see raud kohe

219

all ei ole, niiviisi, vaat', niiviisi!» kordas ta iga löögi juures, demonstreerides surmahirmus värisevale sepale oma mõõga teravust.

Samal ajal oli Ahas sööstnud maakuulaja juurde ja hüüdnud:

«Hei, kas tead, kuhu pataljon läks, kas nägid?»

Maakuulaja jättis ukse raiumise ja tõstis oma näo küsija poole, paljas mõõk ikka alles löögivalmilt peos.

«Ah pataljon? Kuhu mujale, kui kihutas küüdiga Valguta poole!»

«Kust teed?» küsis Ahas.

«Näe, seda!» näitas maakuulaja mõõgaga vasakule poole.

«Noh, vana pussnäpp, kas ei saa see raud juba kord ka alla?» pöördus ta uuesti ähvardavalt sepa poole, viibutades mõõka. «Kui sind poleks tarvis selle raua allalöömiseks, äigaks su sandi siinsamas mättasse!»

Ahase pilk langes hobuse kabja kallal toksivale sepale. Selle suured, tugevad ja nõgised sepakäed värisesid niivõrd, et ta kuidagi kabjanaela otsa ei saanud rauaauku . . .

Ahas ruttas minema juhatatud teeharu poole. Ta võttis küll pikad kiired sammud, kuid iialgi ei olnud tundunud talle ta jalad nii lühikesed ja nõrgad kui praegu. Komistades libedal jääkeltsal ta tuikus, taarus ja pidi korduvalt kukkuma. Ta olnuks nagu purjus, ning asjata ta pingutas kätte saada kestvat kehalist tasakaalu.

Õhk ümberringi aga mürtsus endiselt, ulus ja kisendas metalli valusas nutus, taeva all avanes heleda kärtsatusega šrapnelle, virutades oma mässava tulikuuma sisemuse raskete laiade hoopidega vastu maad. Näis, nagu oleks mööda õhku kõndinud nägematu hiiglaslik külvimees, kes oma kamalust seemendab surmateradega külmunud lumiseid põlde, metsi ja heinamaid .. .

Järsk hele raksatus käis nüüd kuski üsna lähedal, ja Ahas nägi, kuidas paremal pool teed lagedal põllul viskus paljudest kohtadest hoobilt üles lund, mulda ja muud prahti, mis osalt jäi õhku hõljuma, osalt langes vastu maad tagasi. Ning midagi sõudis jälle õhus kaugele, kaugele, tehes imelikku, ennekuulmatut häält: tiuu ... tiuu . . . tiuu...

Selle asemel et eemale joosta sellest imelise häälega laulvast surmast, oli Ahas äkki maha istunud ja vaatles ainiti seda kohta, kust oli üles karanud mulda ja lund.

220

Nõnda istus ta seal rahulikult ja liigutamata, nagu oleks korraga vajunud sügavaisse mõtteisse.

Tõeliselt ei mõtelnud ta praegu aga midagi, kõik ta peas oli seisatanud nagu rikkiläinud kellas ja ainult kuivanud huuled sosistasid masinlikult:

«Srapnell, šrapnell, šrapnell...»

Samas märkas ta, et kuulis inimhääli. Võib-olla oli ta kuulnud neid juba ammu, kuid ei olnud tähele pannud. Hääled tulid ta kõrvu kaugelt läbi õhu, kajades vastu paksust kuusemetsast. Keegi karjus kogu aeg kuski alevi pool komandosõnu, need tundusid olevat venekeelsed, ja kauguse tõttu ei saanud ta neist rohkem aru kui järjest korduvast üksikust sõnast: trubka.. . trubka . . . Iga kord, kui oli kostnud see sõna, käis sügavahäälne suurtükimürahtus, millele kohe järgnes kirglik ulumine ja varsti šrapnelli hele raksatus ...

See ... see karjub vist seal patarei juures ..., mõtles Ahas masinlikult.

Enese märkamata oli ta tõusnud maanteelt ja hakanud jätkama oma tuigerdavat, joobnud inimese jooksu, vaadates iga vähese aja pärast tagasi.

Ulumise ja mürtsumise sekka kuulis ta varsti kabjaplaginat. See oli maakuulaja, kes mõni viiv hiljem kihutas tulise ajuga tast mööda. Kuid mõnikümmend sammu edasi peatas ta oma ratsu ja hüüdis:

«Hei, tule peale, kuhu sa jala ikka jõuad!»

Masinlikult jooksis Ahas hobuse juurde, kuid jäi nõutult seisma.

«Hüppa selga, hüppa siia minu selja taha ja hoia sadulast kinni!»

Maakuulaja abiga ronis Ahas üles hobuse laiale taga-kehale ja haaras sadulast kramplikult kinni.

«Hoia kõvasti!» hüüdis maakuulaja ja andis loomale kannuseid. See hüppas tulise ajuga minema, ja nõnda nad kihutasid tuhatnelja kahekesi ühe hobuse seljas, kuna läheduses kees šrapnellisadu ja maast rikošetiga üles karanud kildude vingumine ja vurisemine.

Kui ainult looma selgroog vastu peab! mõtles Ahas ainult ega pannud enam tähele suurtükkide mürtsumist, mürskude ulumist õhus ja šrapnellide kirglikku lõhkemis-kaja. Tugev loom aga aina ägises sagedastest kannuselöö-kidest, ning Ahase ninna hakkas tungima järjest tugevnev hobusehigi hais.

221

Nad olid kihutanud niiviisi ühtesoodu juba mõnd aega, kui maakuulaja peatas hobuse ja tõmbas selle põiki teele, et tagasi vaadata.

Ahaski vaatas tagasi ja nägi, et nad olid juba väljaspool ohtu. Taga kaugel paistsid mõis ja kirik, nendest edasi mõned alevikumajad raagus lehtpuude ja tumedate kuus-kede varjus. Suurtükid mürisesid kuski seal endise hooga, nagu turtsuksid nägematud hiigelelukad. Šarpnelle lõhkes siin ja seal mõisa ja kiriku ümbruses, lagedal väljal ja metsa kohal.

«Puuh, kurat võtaks!» hüüdis maakuulaja kergendatult. «Terve nahaga saime siiski tulema!»

Ahas ei vastanud midagi, aina vaatles seda keeva põrgut, kust nad äsja olid tulnud. Masendav surmahirm oli temas ohu möödudes küll juba vaibunud, kuid ta keha värises endiselt, lakkamata, ühtsoodu. See oli nagu mingi järellainetus tugevale ärritusele, mis ei tahtnud veel niipea mööduda.

Tagasivaatel puutus maakuulaja vateeritud pükstes kints vastu ta sadulast kinnihoidvat kätt, ja Ahas tundis, et ka teise ihu värises, hoolimata sellest et maakuulaja seal mõisas oli paistnud Ahasele ääretult külmaverelisena ja kartmatuna.

«Küll aga kütab sunnik ühtsoodu!» tähendas maakuulaja jälle.

Siis äkki pistis ta naerma:

«Vaat' kus lollid, pommitavad nüüd seal tühja mõisa!»

Tõsi, suurtükituli jätkus mõisa pool ikka veel endise intensiivsusega. Kuid mõlemad, nii maakuulaja kui ka Ahas, olles siin kaugel väljaspool ohtu, said vaadelda seda juba uudishimuga nagu mõnd meeliköitvat vaatemängu. Oli mõõtmatut jõudu

kõiges selles, omapärast ilu ja vägevust, mis oli pannud ümberkaudsed metsad kohisema kui meeletud kosed, lagendikud kumisema, maa põruma ja õhu vabisema.

«Ehh, saatanas!» hüüatas maakuulaja otsegu mingis esilepuhkenud vaimustushoos. «Oleks praegu patarei käes, küll põletaks vastu, põletaks nii, et maa ja taevas oleks segi!»

«No põletaks jah!» hüüatas Ahaski, tundes ka endas ärkavat tapluslusti ja viha vaenlase vastu, kellel olid käes säärased mõjuvad ja vägevad relvad.

«Annaks sunnikutele sihukese sauna, et...» sajatas

222

maakuulaja jälle, pööras hobuse otse ja andis kannuseid. Ning jälle nad ratsutasid tuliselt edasi, kuigi šrapnellide sadu oli maha jäänud ja neil poleks olnud enam tarvet sääraseks kiirustamiseks.

Ahas tundis, et on lõpmata hea ratsutada niiviisi, teades, et tugeva looma iga kabjaplaks viib sind ohust ikka kaugemale ja kaugemale. On hea ratsutada ja kinni hoida kaasvõitleja sadulast, kuulda tuule tuhinat kõrvades ja tunda, et sa jälle elad. Kui suur ja kallis on ometi väikese inimese elu, kui seda on ähvardamas hukk! Juba teist korda oli ta pidanud end surnuks, kuid jälle oli ta pääsenud otse haua äärelt täiesti tervelt ja kriimustamata. Mis ime see ometi on, mis toimub siin kogu aeg tema ümber? Kes juhib tema saatust nõnda iseäralikult, pannes teda kõikuma elu ja surma vahele, nagu määratul kiigel üles ja alla? Kas ainult selleks, et näidata, kui kallis on ta elu, kuidas ta seda armastab ja kuidas ta selle küljes ripub?

Oli juba hämardumas ja suurtükituli Rõngu pool vaikinud, kui nad ratsutasid sisse Valguta mõisa õue.

Ainult natuke aega tagasi oli jõudnud siia ka pataljon. Vabatahtlikud seisid alles salkade kaupa õues, mis oli täis küütregesid ja kust neid järjest liikus väravast välja.

«Näe, poisid, Ahas on tagasi!» hüüdis Tääker, märgates teda esimesena.

«Kas teised ka tulid?»

«Kes teised?» küsis Ahas.

«Noh, Käsper ja Kohlapuu?»

«Mis Käsper ja Kohlapuu?» küsis Ahas uuesti.

«Kas sa siis nendega ühes ei olnud? Käsper oli läinud ju punast patareid ära tooma! Sind ja Kohlapuud taganemisel rühmas ei olnud, arvasime, et oled läinud ühes Käsperiga.»

«Patareid tooma?» ajas Ahas imestusest silmad pärani. «Ei mina tea sellest midagi!» «No kus sa siis olid?»

«Kus mujal, kui olite mu sinna Rõngu mõisa ilusti magama jätnud ja ise putku pistnud!»

«Tõega ikka? Olid jäänud sinna magama?» küsis Konsap.

«Kurat küll,» vandus nüüd Tääker, «kuidas sa ometi sinna siis võisid jääda? Kas sa siis sugugi ei kuulnud, kui patarei pommitama hakkas?»

«Eks ma selle peale ärkasingi,» vastas Ahas.

223

«Noh, vennas, siis ärkasid sa ikka alles tüki aja pärast, kui meid enam seal ei olnud! Nii kui see esimene tümakas käis, kohe olime kõik ülal ja suure rutuga uksest välja. Õues anti ka kohe taganemiskäsk ja küüt ootas meid juba vesiveski juures.»

«No see pidi olema küll alles uni, suurtükitule all magada!» hüüdis Konsap. «Minu lõi juba esimese pauguga maast lahti!»

«Ja vedelaks kui kurejook!» ühmas Miljan tõsiselt, kuid kõik pahvatasid naerma.

Kui nad õhtul pärast sööki mõisaõues kaevu ääres pesid oma katlakesi, tähendas Konsap:

«Vaadake, raudteeliinil käib jälle kõva tuli!»

Kõik jäid vahtima, pestud või poolpestud katlakesed käes. Taevarannal heitis tõesti jälle laia hääletut välku, viskus üles ja alla tuliseid looki ning sähvatas suuremaid ja vähemaid tulesambaid.

«Minu arust on see valgus seal täna veel suurem kui eile,» tähendas Tääker.

Tükiks ajaks jäädi siis vaikides vahtima seda kaugel taevarannal käivat ägedat võitlust. Vahiti, ja seda suurema pinevusega, et ise oli juba tuntud oma närvidega, mis tähendab suurtükituli.

«Käsper ja Kohlapuu ei ole ikka veel tagasi,» tähendas Tääker mõne aja pärast.

«Jah, õige kauaks jäävad ära,» vastas Konsap.

Vahiti taevaranda, kuni külm hakkas väristama ihu ja Tääker tähendas:

«Mis siin ikka, poisid, magama!»

«Magama jah, kes teab, kui kaua seda saabki, vaata, et ei hakka nüüd tõmbama sealt Rõngust ka siia!»

«Seda ta võib, sest patarei tal on,» vastas Tääker ja kõik suundusid sisse.

Vastu ootusi aga vaenlase patarei ei häirinud neid kogu öö.

9.

«Pudrule, poisid!» kajas vali hüüe üle magava mõisasaali.

Ärganud vabatahtlikud tõstsid sasihunnikuist pead ja hõõrusid silmi. Nende ees seisis Käsper, aurav pudrupott käes, ja kordas:

224

«Pudrule, poisid, pudrule! Magatud juba küllalt!»

Samas istus hõikaja õlgedele ja hakkas näljaselt tühjendama oma pudrupotti.

Magatud oli tõesti küllalt, sest nähti kohe, et akende taga oli juba hommikust sina. Millal aga Käsper oli tulnud ja millal maganud, seda ei olnud näinud ega kuulnud keegi. Aga seal ta nüüd istus nende ees, oli ärganud esimesena ja käinud juba hommikuse pudru järelgi ära.

«Pudrule, pudrule!» kordas ta jälle.

«Mis sa hull naaksud seal ometi kogu aeg, ei lase magada!» pahandas keegi kuski ruumi tagapool nurgas.

See oli unine ja alles väljamagamata Kohlapuu, kes samuti kellegi märkamata ühes Käsperiga oli heitnud öösi nende sekka.

«Üles, Kohlapuu,» hõikas talle Käsper, «söö kõht täis, pärast aega magada jälle!»

«Ei viitsi praegu süüa!» urises tusane Kohlapuu ja pööras teise külje.

Kõik teised olid karanud juba õlgedelt ja ruttasid plekist pudrupottidega kolistades välja õue. Kohlapuu oli jäänud uuesti magama. Ta pudrupoti aga haaras kaasa Tääker, kes oli otsustanud hoolitseda ka väsinud sõbra eest.

Kui väljast õuest täidetud toidunõudega tagasi jõuti, ei nähtud Käsperit enam rühmaruumis. Suure kiiruga oli ta söönud oma pudru ning juba läinud. Ruumi nurgas oli ainult veel ta tühi katlake ja presendist seljakott. Rühmaülem oli rutanud pataljoniülema juurde, nähtavasti oli tal sellele viia teateid, mis ta oli hankinud oma retkelt. Kuid ka rühmas oleks tahetud nii väga teada, kuidas oli läinud lugu patarei äratoomisega, aga küsida ei olnud praegu kelleltki, sest Käsper oli läinud ja väsinud Kohlapuu magas kui kivi.

Tääker oli seadnud aurava pudrupoti magaja nina alla.

«Ae, Kohlapuu, ae, söö nüüd kõht täis, puder jahtub ära!» sõnas ta ja tõukas norskajat.

Kohlapuu urises ainult jälle midagi väga vihaselt vastu, kuid magas edasi.

Tääker lükkas pudrupoti magajale veelgi lähemale ja tõukas teda jälle.

«Mis sa saatanas ometi ärgitad siin, kui ma tõmban sulle ühe!» kargas nüüd magaja äkki istuli, tõstis rusikad ja jõllitas, kuhu lüüa. Samas aga puudutas rasvase pudru

225

lõhn ta sõõrmeid, ta vaatles tüki aega pudrupotti ja maigu-tas siis suud.

«Söö, Kohlapuu, näe, tõin sulle ka putru,» tähendas Tääker ja sõi.

Nüüd sai nälg Kohlapuus unest võitu, nohisedes võttis ta pudrupoti ja hakkas suurte suutäite kaupa hävitama selle sisu. Ning varsti sõi ta seal kuuma putru otse hundiisuga, sest kogu eelmise päeva raske, masendatud meeleolu tõttu sõbra surmasaamise pärast ei olnud ta võtnud ivagi hamba alla.

«Eks ole, tänane puder on hea, võiga hautatud?» küsis Tääker.

Kohlapuu ei vastanud midagi, aina sõi.

«No seleta nüüd, kuidas läks see patarei toomine kah?» päris Tääker jälle suures ja kannatamatus uudishimus.

«Untsu läks,» mühatas tusane Kohlapuu, «ei saanud me patarei lähedalegi!»

«Ei saanud lähedalegi?» kordas Tääker.

«Ei saanud, jumala õnn, et saime veel oma nahadki enamlaste käest tervelt kätte!»

«Pidite siis vangi sattuma või?» küsis Konsap.

«Nojah, läksime ju pärast pommitamist mõisa tagasi, aga pataljonist polnud seal enam haisugi, mõis oli juba kuivalt enamlasi täis!»

«Seda me kartsimegi, et lähete mõisa tagasi!» hüüatas Tääker.

«Või mõis oli juba enamlasi täis?» küsis Ahas ja tundis, kuidas värin käis üle ihu.

«Täis kui sipelgapesa ja igast küljest paistis neid tulevat veel ahelikkude kaupa juurde,» seletas Kohlapuu suutäite vahele. «Olid vist juba enne pommitamist mõisa igast küljest sisse piiranud.»

«Vaat, kus sead!» kirus Konsap ja jättis söömisegi pooleli. «See oli siis sel ajal, kui me seal mõisas kõik magasime! »

Üle rühmaruumi oli levinud ebameeldiv vaikus. Harva kolksatasid sööjate lusikadki.

«Aga kuidas siis, Kohlapuu, ma'p saa hästi aru,» alustas Tääker mõne aja pärast arutlemist, «sa ütlesid, et läksite pärast pommitamist mõisa tagasi?»

«Jah, läksime tagasi, ei teadnud, et pataljon oli välja taganenud, marssisime rahulikult mõisa õue, Käsper ees, mina järel.»

226

«Ja enamlasi oli mõis juba täis?»

«No ma ütlesin ju ... Kuramus küll, ja kohe me kah ei taibanud, et need on enamlased! Alles siis, kui olime jõud nud juba keset mõisa õue, hakkasime endi ümber igal pool kuulma vene keelt ja märkasime, et ümberringi aina selged tiblad.»

«Ja mis siis sai?» küsiti nüüd kõikjalt katkeda ähvardava pinevusega.

«Siis! Siis ei saanud midagi,» vastas Kohlapuu rahuga ja jätkas söömist.

«Kuidas ei saanud midagi?» küsis Tääker nagu tules

«Kinni ei tahetud võttagi?» päris ka Konsap kannatamatuses

«Ei tahetud,» vastas Kohlapuu ja aina sõi sääras hooga, et ei olnud aega vastatagi.

«No kuidas siis, te olite ometi seal päris nende seas ju?

«Päris seas jah, ümberringi olid enamlased, katsu ka käega või anna vastu kõrvu!»

«Nojah, aga kuidas te siis sealt nende seast tulem saite, räägi, sunnik, ometi, mis sa aina näljastad seal!» karjus Konsap, kannatamatusest juba lausa meeletu.

«Ah kuidas me tulema saime?» kordas Kohlapuu «Noh, nagu ikka saadakse! Lihtsalt pöördusime ümber, kl nägime, et oleme sattunud tiblade sekka, ja tulime ära. Ega's me ometi sinna võinud jääda!»

«Mine räägi sinusuguse tõhuga!» vihastas Konsap nüüd kord jälle põhjalikult Kohlapuu üle. «Mina ei saa aru, kuidas teid sealt lasti ära tulla, kinni ei võetud ja seina äärde ei pandud? Seleta mulle see ometi ära!»

«Kust mina tean seda seletada sinusugusele oinale, miks just nad meid kinni ei võtnud ja maha ei lasknud! » viskas riivatud Kohlapuu Konsapile pilkeliselt vastu.

«Mis seal muud,» arvas nüüd Tääker, «nad pidasid teid lihtsalt oma meesteks, arvasid, et olete kah enamlased.»

«Eks muidugi,» vastas Kohlapuu, lõpetades söömise, käänas enda uuesti põhku ja magas varsti kui norinal.

Pisut hiljem tuli Käsper pataljoniülema juurest tagasi. Kohe viskas ta suure koonla kaasatoodud takku keset saaali ja ütles:

«Poisid, nüüd püssid hästi puhtaks ja korda!»

Samas oli ta ise juba haaranud tuustiku takku, mässinud sompuli ümber ja hakanud kiiresti vuhtima püssivinte.

227

Käsperi sõnad olid silmapilkselt elektriseerinud kogu rühma. Keegi ei küsinud käsu selgitamiseks poolt sõnagi, teati isegi, mis peitub selle taga. Kõik võtsid oma laskeriistad ja hetk hiljem käis saalis kibe sõnatu töö. Töötajate näod olid muutunud sealjuures korraga väga tõsiseks ja süngekski ning üldises vaikimises kuuldi ainult lahtivõetud püssilukkude monotoonset loginat.

See oli kestnud ühtsoodu juba mõnd aega, kui viimaks Tääker sõna võttis, küsides:

«Noh, Käsper, patarei jäi toomata?»

«Mine sa too, kui torudel terve rood jalaväge katteks,» vastas Käsper.

«Terve rood?»

«Jah, igavene sats hiinlasi,» jätkas Käsper, «oli seatud üles sinnasamma õlekuhja juurde väljale, kus me eile öösi nagistasime.»

«Ega siis jah,» arvas nüüd Tääker, «hea, et isegi õnnelikult tagasi saite, meie lugesime siin eile õhtul juba issa-meiet.»

«Meie küll jah,» vastas Käsper, «tõime oma nahad punaste käest tervelt ära, aga arvatakse, et mõned poisid pataljonist on samuti viinud oma nahad mõisasse tagasi ja sinna ka jätnud.»

«Kes siis?»

«Kaks esimese roodu sanitari on kadunud. Olid läinud eile hommikul juba enne pommitamist mõisast taludesse piima otsima. Kange piimahimu tulnud poistele peale, ütelnud, et ei ole ammu enam saanud sooja piima, vaja minna otsima.»

«Ja otsivad seda tänaseni?»

«Tagasi neid seni igatahes tulnud ei ole ja jooksu nad vaevalt läksid.»

«Kui ei läinud jooksu, on nad mättas,» arvas Konsap.

«Kas nad just sanitare tapma hakkavad?» kahtles Ahas.

«Arvad? Mispärast?» küsis Konsap.

«Punase risti mehed ju,» vastas Ahas.

«Ja sina arvad, et enamlaste meelest must rist neile ei kõlba?»

Ahas kehitas õlgu.

Puhastades oma püssi ja istudes väikese Muguri kõrval, nägi Ahas, kuidas see midagi nokitseb oma kuulide kallal!

«Mis sa teed seal, Mugur?» küsis ta.

«Dum-dum kuule teen,» vastas küsitav.

228

«Dum-dum kuule?»

«Jah, kapten ütles ennist, et kui kuulidel otsad ära lõigata, nii et tina paistab, siis purustab see kuul just niisama kui päris dum-dum kuul, mida sakslased läänerindel prantslaste vastu olevat tarvitanud.»

«Õige ikka või?» küsis nüüd ka Konsap.

«Ega mina tea,» vastas Mugur, «kapten ütles, et kui enamlane ühe nihukese saab, siis teist enam ei taha.»

«No siis vaja neid ka endale tegema hakata, tulgu siis need Tartu lätlased lagedale!»

Aga säärane kibe töö ei käinud sel hommikul mitte üksnes teises rühmas, vaid kõigis muudeski pataljoni roodudes ja rühmades. Rannust, tagavararoodu kaitse all olevast pataljoni voorist sõitsid Valgutasse reed, täis raskeid, tinutatud plekk-kaste püssipadrunite ja kuulipilduja-söödaga, teised leivapätside ja härjalihaga. Kogu pataljon tegi viimseid jõukogumisi ähvardava ja paratamatult läheneva vaenlase raske rünnaku vastu ...

Kuna pataljoniülema poolt juba päeva paar varem oli mobilisatsioon välja kuulutatud, siis oli samal ajal hakanud ümbruskonnast kogunema mõisaõuele ka noormehi. Kuid vähe oli sellal külades ja taludes neid mehi, kes olid kuulanud pataljoniülema kutset. Ainult kümmekond maapoissi, emadelt kodunt kaasa antud lumivalged linased leivakotid seljas, oli kogu hommikupooliku jooksul ilmunud pataljoni asukohta. Seal nad seisid nõutult tropis ja näisid pidavat nõu, et kas ei oleks mõistlikum siiski koju tagasi minna.

Ühel neist oli kaasas isagi, lumivalge habemega vanamees, kes kükitas reenurgal heinamärsil ja imes oma visisevat lepapuust piipu. Ta istus seal ja uudistas õues ringi liikuvaid vabatahtlikke, kuid veel enam mõisa allõues tos-savaid välikatlaid, mille ümber roodu kokad kibedasti talitasid.

Kui ta seal nõnda tükk aega oli uudistanud, ajas ta enda lõpuks reenurgalt üles ja hakkas tasahiljukesi väliköökide poole köhmima, kustunud piip hambais.

«Kisap, mis riistapuud need nihukesed peaksid olema kah?» küsis ta nüüd lähemalt kokalt.

Kokk, kes parajasti puuhalul kirvega liha raius, uuris pilgu aega kohtlast küsijat ja vastas:

«Suurtükid, mis muud, kas sa siis ei näe!»

«Või suurestükid!» imestas nüüd vanamees, kelle aukartus

229

tundmatute riistapuude vastu kohe näis tõusvat, «siis sihukesed samad need suurestükid ongi!»

«Sihukesed samad neh, just sihukesed nad on,» kinnitas kokk, «vaata, pikad torud ju peal ja tulised ise!»

Kokk avas nüüd katlakaane, kust paiskus välja suur pilv kuuma auru, ja hakkas pilduma sinna peeneks raiutud liha.

«Aga mis sa sest lihast siis sinna suurestükki paned?» päris nüüd vanamees, kelles hakkas korraga ärkama kuri kahtlus.

«Vaat', see ongi see suurtükiliha,» vastas kokk, «kas sa siis ei ole kuulnud, et on olemas ka suurtükiliha?»

Kuid vanamees oli silma üle katlaääre visanud ja tähendas:

«Aga seal sees keeb ju sul päris supp!»

«Supp muidugi, mis sa's arvad,» möönis kokk, «kas sa ei tea siis, et sõdurite supp keedetakse suurtükkides? Lahingus lastakse suurtükk hästi palavaks ja pärast kee-detakse suppi!»

Ja kokk pistis laia häälega naerma, nii et kogu mõisahoov kajas.

Vanamees sai nüüd aru, et kokk oli teda narrinud, pöördus oma ree poole tagasi ja mühises:

«See sul siis aina supikatel, pole suurestükk kedagi. Mis sul vana inimest viga narrida siin!»

Samal ajal väljus mõisahoonest pataljoniülem ja astus mobiliseeritavate juurde. Mundrita, nagu ta oli, ei teadnud poisid esialgu, kellega neil tegemist on. Nukralt lugesid ta silmad väikesearvulist uustulnukate salka ja ta küsis:

«Kas siin ümbruskonnas siis rohkem noori mehi ei ole?»

«Küllap on siin paljugi mehi külades ja taludes,» vastas elavaloomuliseni jässakas poiss, kel olid tedretähed näol.

«No miks nad siis siia ei tule?»

Kõik vaikisid, kehitasid õlgu ja ainult tedretäheline vastas:

«Mine tea, keegi ei taha sõdida, mis muud!»

«Ei taha sõdida,» kordas pataljoniülem, «ah siis niisugused memmepojad ongi siitnurga noormehed, päris-mehi ei olegi.»

«Küllap on ikka pärismehi kah,» ühmas nüüd pikk terava ninaga poiss.

230

«No kus need pärismehed siis on, teid on ju siin ainult sõrmedel lugeda? »

«Eks nad metsas haohunnikute all peidus ole!»

«No tulgu ometi nüüd välja sealt, hakaku sõdima!»

«Eks nii mõnigi hakkaks,» vastas tedretäheline, «aga ei julge. Kui enamlased tagasi tulevad, tapavad maha!»

«Seda varem nad tagasi tulevad, mida kauem seal haohunnikute all vahitakse,» tähendas nüüd pataljoniülem. «Aga kuidas on siis lugu teiega? Kas teie kah ei taha sõdida?»

«Ega, jah, meiegi just taha,» venitas nüüd teravanina-line kaaslaste seas ringi vahtides.

«Ei taha,» kordas pataljoniülem, «seda ma usun, et teie ei taha ... Aga kas teie arvate, et mina tahan? Ja kõik need vabatahtlikud siin? Keegi meist ei taha, kuigi me vabatahtlikult sõjariistad kätte oleme võtnud. Kõik need vabatahtlikud läheksid lauldes ja hõisates kooli tagasi jätkama oma õppimist, kui vaenlane meid rahule jätaks! Aga ta ei jäta, ta tuleb siia röövima ja tapma ja me peame sõdima, kuigi ükski meist seda ei taha. Ja tänasest päevast peale peate sõdima ka teie!»

«Ei tea, kuidas sellega...» venitas nüüd tedretäheline omakorda, «ega meie päriselt siia tulnudki.. . sõdima või niimoodi... Aga et oli kõva käsk, siis tulime ainult vaa-tama, et mis ja kuidas ...»

«Ei siin ole vaadata enam midagi, püssid kätte ja sõdima, noored mehed!» ütles pataljoniülem. «Tänasest peale olete mobiliseeritud eesti rahvaväkke ja selle pataljoni sõdurid.»

«Siis meid enne enam koju ei lastagi?» ehmusid mitmed.

«Ei nüüd ole aeg meestel kodus magada, nüüd on meestel tarvis meeste tööd teha, vaenlasega võidelda ja ta maalt välja ajada!»

Salkkonna juurde oli pikapeale hakanud kogunema vabatahtlikke, kes olid tulnud lähemalt vaatlema oma uusi mobiliseeritavaid kaasvõitlejaid. Tükk aega olid nad vai-kides pealt kuulanud nende kõnet pataljoniülemaga, kuid varsti oli hakanud neid valdama ärritus. Pataljoniülema juuresolekust hoolimata ei suutnud nad endid varsti enam taltsutada ning ümberringi hakkas kostma esiti nöökavaid, aga varsti juba päris vihaseid hüüdeid. Tihedasti trügiti

231

nüüd uustulnukate ümber ja keegi hüüdis tagant üle teiste:

«Hei, poisid, näidake mulle kah ometi seda meest, kes nii kangesti koju memme tissi otsa tükib! Kus ta on, andke ta mu kätte!»

«Vaat' kus sead!» kirus teine vihaga. «Või nemad tahavad koju magama minna, kui meie siin sõdime! Ah siis meie sõdigu, et nemad hästi magada saaksid!» Korraga hüüdis keegi lausa provotseerivalt: «Poisid, kuulge, need on ju enamlased, kas te siis aru ei saa?»

«Enamlased jah, saatanad, sellepärast nad sõdida ei tahagi!»

«Ei, enamlased me küll ei ole!» vaidles nüüd tedretäheline.

«No miks sa siis sõdida ei taha? Miks sa koju tükid, ah?»

Aga nüüd oli ka valge habemega vanamees enda ree-nurgalt uuesti üles kobinud ja segas end üldise jageluse sekka.

«Vaadake, noored mehed,» ütles ta piipu suust võttes, «mina olen juba vana ja elatanud mees ja mõndagi maailmas näinud. Ja mina ütlen teile, et ka teie teeksite targemini, kui sõdimise järele jätaksite ja koju tagasi läheksite.»

Need sõnad panid kõik nagu jahmuma ja jagelus vaikis. Mis see vanamees sellega ütelda tahtis? Kuid see jätkas endise rahuga:

«Ei neid jõua keegi maha tappa ja ära võita, näe, Venemaalt tuleb teisi peale kui pilve. Tapad ühe jao maha, teised kohe asemel, ei neist saa jagu. See sõdimine nende vastu tühi rumalus kõik, ei tule sellest välja midagi, punased ikka ükskord võidumehed.»

«Ja vastu sinu arust neile ei maksa hakatagi, vanapapi?» küsis nüüd pataljoniülem.

«See jah muidu ilmaaegu verevalamine,» jätkas vanamees, «mina küll oma arust olen mõtelnud nõndaviisi, et parem, kui keegi neile siin vastu ei hakkaks, las võidavad pealegi, ega nad oleks siis ka rahva peale nõnda vihased, ei tapaks asjata inimesi maha ega rööviks vara käest ära.»

«Tohoh, vana, sa siis ka kommunist või?» hüüdis nüüd üks vabatahtlikest.

232

«Kommunist või?» vastas vanamees. «Pole ma kommunist kedagi, olen ikka sihuke sama oma valge kui teiegi siin, aga ma vaatan, et see valgete sõdimine punaste vastu ikka rohkem naljategemine, muud midagi see ei ole.»

«Ah naljategemine?» kordas pataljoniülem. «Aga kas see ka on naljategemine, kui nad siin meie inimesi maha tapavad, eesti inimesi?»

«Eks see ole sedamoodi ja teistmoodi, valged vannuvad, et punased tapavad meie inimesi, punased jälle vannuvad, et valged tapavad nende inimesi. Sedamoodi tapetakse vastamisi, ega üks ole püham kui teine, verd valavad mõlemad ühteviisi!»

«Poisid, see vana on ju natuke tohoh!» naeris korraga üks vabatahtlikest.

«Mitte ainult natuke, vaid päris loll!» naeris teine.

«Võib ju olla, et olen loll kah,» vastas vanamees, «aga kes see päris loll on, eks seda näe pärast. Aga mina arvan küll, et kõige parem oleks, kui eesti väed jätaksid sõdimise järele.»

«Läheksid koju ja laseksid punastel üle ujutada kogu maa?» hüüdis keegi vabatahtlikest jälle. «Ja kõik maha tappa?» küsis teine.

«See'p see on, arvan mina,» jätkas vanamees, «punased ehk riisuks ja tapaks siis vähem, kui keegi neile siin vastu ei hakkaks ja neid rahulikult lastaks võita. Ja kui tapavad ja riisuvadki siis, ega's meie neid ka sõdimisega keelata jõua, teeme asja palju hullemaks ja rahvast tapetakse ikka asjata palju rohkem maha!»

«Karga aga siis aegsasti seina äärde valmis!» pilkasid vabatahtlikud, keda nüüd vanamehe jutt ka vihastama oli hakanud.

Vanamees ei saanud enam vastata, sest samas kuuldus õhus ulumist ja kuski käis järsk vali prahvatus ...

Hetkeks tardusid kõik paigale.

«Patarei!» hüüatas siis keegi tasasel häälel.

Ja nagu määratu võimsa luuaga pühiti nüüd vabatahtlikke mõisamajast välja õuele, kus tekkis kirjeldamatu segadus. Kareldi siia ja sinna ning vahiti kilavate silmadega ringi, kuhu joosta.

«Talli taha! Talli taha!» karjus pataljoniülem ja ka teised ohvitserid, kes olid väljunud staabiruumist ja jäänud seisma keset õue. Ning mõni silmapilk hiljem oligi kogu

233

pataljon mõisatalli paksu kivimüüri taga tihedas reas. Aeglasel sammul taandusid sinna ka ohvitserid.

«Las nüüd kõrvetab või õhtuni!» tähendas kapten ja süütas paberossi.

Ja «kõrvetaski» siis see punane patarei. Seni oli see otsinud ainult ühe suurtükiga, lastes üksikuid granaate mõisa ette ja taha. Kuid siis korraga hakkas Rõngu poolt kostma mitmetaktilist kõminat ja kohe kihutasid ka neljast terastorust õhku virutatud granaadid pahaendelise ulumise saatel üksteise võidu üle mõisa ja lõhkesid valjude prahvatustega mõisa taga lumisel väljal. Veel ei olnud saanud nende masendav lõhkemiskaja kustuda, kui patareist käis uus kogupauk ning tuhandeks killuks vastu külmunud maakamarat põrganud granaadid lõhkesid juba mõisaeelsel väljal.

Ning jälle kohisesid ümberkaudsed metsad kui meeletud kosed, mürises ja ulus taevas nagu lõhkirebenemise valus ning võpatas maa, nagu taoks seda keegi nähtamatute ränkade vasaratega. Kõigahtas isegi külmast härma-tunud tallimüür, mille vastu hirmust küpsenud vabatahtlikud surusid endid nii kramplikult, nagu oleksid tahtnud pugeda selle sisse. Kuid lakkamatult kõmisesid Rõngu pool punase patarei kogupaugud, millele kajana vastasid siitpoolt mõisa ümbruses pihunevad mürsud.

Korraga käis vali prahvatus üsna müüri nurga taga ning talli katusele kuuldus raske robinaga langevat külmunud mullapanku ja kive. Vabatahtlikud pigistasid silmad kinni ja tõmbusid instinktiivselt küüru, nagu ootaksid nad just nüüdsama halastamatut hoopi oma turjale. Katuselt tuli ribinal-robinal alla kiviprahti ja mullatükke...

Kapten oli samal ajal pistnud pea müürinurga tagant välja.

«Aga kohe keset parki tõmmanud teise, sinder!» siunas ta siis ja puhus suitsu.

«Hästi laseb see patarei neil!» kiitis pataljoniülem.

Ja otsegu nende sõnade kinnituseks käis punasest patareist uus kogupauk ja samas prahvatas otse talli katusel, kust lendas kaugele põllule terveid ja purustatud telliskive, sarikatükke ja roovikujuppe koos tiheda tolmusambaga, mis kauaks ajaks jäi õhku rippuma.

Nüüd vaikisid kõik, isegi ohvitserid ...

«Oi, jumal!» nuttis väike Mugur ja oli tõmmanud enda otse alla müürijala juurde kerra.

234

Mõnd aega oli kestnud siis säärane vaikus keset kogupaukude mürahtusi, granaatide ulumist ja lõhkemise prah-vakuid lähemal ja kaugemal, kui kapten tähendas:

«Vaadake sinna!»

Kõik vaatasid osutatud suunas ja nägid, kuidas mööda lagedat lumist mõisavälja kihutasid alla võseriku poole mobiliseeritavad, valged leivakotid aina välkumas seljas. Esialgu jooksid nad seal püsti, võttes arutu pikad sammud, siis hakkasid nad endid ikka enam ja enam küüru tõmbama, sedamööda kuidas läheduses ulus ja mürtsus granaate. Lõpuks laskusid nad käpuli ja jooksid lepiku poole nagu kari koeri.

See pilt oli nõnda koomiline, et kõik prahvatasid korraga naerma, hoolimata suurtükitulest, mis möllas nende ümber.

«No küll on tainapead!» siunas kapten. «Suurtükitule all nõnda joosta!»

«Neid mehi me enam ei näe,» kahetses pataljoniülem, «kahju küll, abi oleks olnud hädasti vaja.»

«Jah, neil meestel on kojuminekuga väga kiire!» mühatas Miljan ja kõik pahvatasid uuesti naerma.

Kui viimne mobiliseeritav niiviisi oli kadunud alla lepikusse, jätkus intensiivne suurtükituli üldises vaikimises, kuni see pahvatas järsku uueks naeruhooks.

Mööda maanteed kihutasid alla Rannu poole pataljoni kokad oma tossavate väliköökidega. Kuid iga kord, kui kostis granaatide kogupaugu prahvatus, viskas neid nagu kange tormihoog ülalt pukist hoobilt alla lumisesse maan-teekraavi, kust nad aga endid kohe jälle üles ukerdasid ja tagasi pukki hüppasid. Nõnda nad seal käisidki iga natukese aja takka kord kraavi, kord pukki, kord kraavi, kord pukki...

«Oi, poisid, vaadake, kuidas kokkadelgi on korraga elu sees!» hirnus pikk Konsap ja temaga koos kõik teised.

Ning võis tõesti praegu imetleda nende priskete ja muidu laisavõitu kokkade väledust, kuidas nad seal kraavi ja puki vahet hüplesid.

Ainult paks Miljan ei naernud seekord kaasa. Ta vahtis kokkade tulist tantsu ja tähendas siis laitvalt:

«Ma ei tea, mis seal naerda on. Nutke parem, poisid! Kas te siis ei näe, et nad plagavad seal koos meie supiga!»

«Õige jah,» tähendas nüüd ka Konsap. «Mis nad sunnikud neist kateldest ometi ühes võtsid!»

235

Kuid ei aidanud siin naer ega nutt, pataljoni kokad olid varsti silmapiirilt kadunud nagu mobiliseeritavadki, sest punane patarei aina mürtsus endise hooga.

Siis järsku hakkasid kõik kuulma ränka sajatamist mõisaõuelt.

See oli veel väljamagamata ja suurtükitule läbi unest üles ehmatatud Kohlapuu, kes alles nüüd oli jooksnud mõisasaalist välja õuele. Ta seisis seal hark j alu, palja päi ja ilma kasukata, ainult püss peos. Aga iga kord, kui punasest patareist käis kogupauk ja granaadid ulusid üle mõisa, tõstis ta oma rusika, kõigutas seda ähvardavalt ja sajatas kohutavalt.

«Hei, Kohlapuu, talli taha, meie oleme siin!» hüüdis talle Käsper müüri nurga tagant välja astudes ja käega tõmmates.

Kuid Kohlapuu ei näinud Käsperi hüüdu kuulvatki, sest endiselt seisis ta keset õue, sajatas ja raputas oma püssi.

«Seda väärt, et ta seal niiviisi pihta ei saa!» tähendas kapten. «Tulgu ometi ära müüri varju!»

Samas prahvataski otse mõisapargi madala kivimüüri taga ja õhk oli hoobilt täis kiunuvaid, vinguvaid ja vurisevaid pommikilde. Kuid Kohlapuu seisis ikka ja veel vihasemalt kostis ta sajatamine ...

Käsper hõikas teda uuesti, valjemini kui enne.

Kuid Kohlapuu ei reageerinud nüüdki.

«Pidage,» ütles nüüd kapten Käsperile ja astus ise talli-müüri nurga tagant välja, sammus seal poole õueni ja kamandas:

«Vabatahtlik Kohlapuu! Parem pool, otse käies — marss!»

Alles nüüd, kuuldes oma rooduülema häält, näis Kohlapuu ärkavat nagu unest, pöördus ümber ja hakkas pikkamisi tallitaguse poole marssima. Kuid veel siingi oli ta niivõrd viha täis, et ta tumedad juuksedki katmatul pealael näisid seisvat püsti...

«Ärgu arvaku, et keegi nende suurtükke siin kardab,» sajatas ta, «aga tulgu ausalt, tulgu mees mehe vastu, tulgu püsside ja kuulipildujatega, igal ajal astun vastu, aga ärgu jännaku selle patareiga!»

Samal hetkel patarei lakkas tulistamast. Pikkamisi hakati pudenema talli tagant tagasi õue, esialgu vaikinud vaenlast täiesti mitte veel usaldades.

236

Mõisaõues nähti, et valge habemega vanamehe hobune seisis endiselt oma kohal. Ja vanamees isegi oli siinsamas, ainult selle vahega, et ta ei kükitanud enam reeserval, vaid oli roninud kõhuli ree alla, kus oli olnud nähtavasti kogu pommituse aja.

«Hei, vanapapi, tule nüüd välja, ei lasta enam!» hüüti talle sinna.

«Ah ei lasta enam!» hüüdis vanamees ree alt vastu ja hakkas välja kobima. Ning nüüd, kui ta sealt välja oli saanud, nähti, et ta nägu oli peas niisama valge kui ta habe suus.

«Ah ei lasta ikka enam?» küsis ta veel kord nagu uskumata oma kõrvu ja hirmust pärani aetud silmadega ringi vahtides. Kuid veendudes siis, et tõesti ikka ei lasta, oli ta korraga nagu välk püsti reel, mida ta vanadest kontidest vaevalt oleks võinud uskuda. Samas olid tal ohjadki peos ja juba ta kihutaski mõisavärava poole, piitsutades hobust kui meeletu.

«Hei, pea kinni, pea kinni!» karjuti talle järele.

Vanamees peatas hobuse ja vaatas tagasi.

«Hei, vaata, pomm märsis, ära seda koju vii!» karjuti talle nüüd.

Vanamees kahmas märsi järele, kuid seal ei olnud midagi peale heinte.

Vabatahtlikud pistsid nüüd kõigest kõrist hirnuma. Vanamees sai aru, et teda oli narritud, tõmbas hobusele ühe tulise ja kihutas maanteele, seistes ikka veel püsti reel.

Ohvitserid olid mõisaõuel samal ajal pisut aega nõu pidanud, mille järel pataljoniülem hüüdis:

«Vabatahtlikud! Arvata on, et ehk nüüd tulevad rünnakuga. Lähme neile vastu sinna metsa ja püüame nad kotti ajada!»

«Vastu jah, kohe vastu, poisid!» hüüdsid ka kohe vabatahtlikud, keda kõiki ennist oli nakatanud Kohlapuu viha, ja ilma käsku ootamata joosti juba rühmade kaupa ahelikku, hakates liikuma üle lageda välja vaenlase poole, sihiks eemalt paistvad metsapalistused. Keegi ei värisenud praegu oodatava rünnaku ees, kuigi teati, ei vaenlane on tugev, tal on palju kuulipildujaid ja suurtükidki.

Jõudnud kiirel sööstil üle välja metsa, jagunes pataljon rühmade kaupa, frondiga vastu teist lagendikku, moodustades laiad käärid, mille vahele halastamatult taheti võtta

237

suurtükitule järgi otsustades loodetavasti ettevaatlikult lähenev vaenlane. Vabatahtlikud peitsid endid hoolega jämedate, tihedasti kasvavate kuusetüvede taha või mada-laisse, metsa lagendikust lahutavaisse põllukraavidesse, et viimse võimaluseni jääda nähtamatuks. Ning siis jäädi ootama, jäädi ootama nagu hirmsaks hüppeks valmis metsloomad, kes vaikselt ja kannatlikult varitsevad oma lähenevat saaki...

Kuid vaenlane ei tulnud.

Oodati niiviisi kuni õhtuni. Lühike talvepäev hakkas juba pimenema, pilvisesse taevasse vanuma hämarust, kõrge metsa alla sugenema tihedat videvikku, kuid lähenevast vaenlasest ei olnud märki. Liikumatu vaikus valitses ootajate pilkude all laiuval lagendikul, kus mustendas ainult elutuid künniharju ja ahtakeste ribadena vagudes valendavat lund.

«Nüüd ta sunnik ei mõista tulla!» vandus Kohlapuu.

Vandusid teisedki, kes kõik nii väga oleksid tahtnud vaenlasele pisutki tasuda ta pommide eest.

Löödi siis varsti ahelikkudes kolonni ja marsiti mõisasse tagasi, tusases tujus, nagu seda võivad tekitada ainult nurjunud lootused.

Järgmisel päeval kordus sama. Punane patarei pommitas, ja kui mindi positsioonile metsa, ei tulnud vaenlane ... Oodati seal jälle hulk aega asjatult, kuid kõik jäi rahulikuks ...

Saabus õhtu, mis oli niisama rahulik. Ei paistnud seekord raudteegi kandist suurtükitule heitlemise kuma, kuigi juba otsekohe pimeduse saabumisel käidi mõisapargis taevaranda silmitsemas.

Pärast õhtusööki, kui ei tahetud veel magada, oli teine rühm kogunenud mõisasaali kaminanurka, kus külmatunde peletamiseks tehti tuld, loobiti tavalisel kombel või jorutati ajaviiteks rõvedaid laule. Kuna ei viitsitud väljast kütet otsima minna, siis pilluti kaminasse toolijalgu, pildiraame, riidenagisid ja muid enamlaste hävitustööst järele jäänud mööblitükke.

Kohlapuu, kes oli istunud otse tule äärde, oli hakanud loopima sinna koguni raamatuid, mida laialipaisatud hunnikute kaupa vedeles nii siin kui ka kõikjal mujal. Leht-lehelt käristas ta neid ja vaatas sünge näoga pealt, kuidas need ahnes tules hävisid.

Korraga jäid ta silmad peatuma korralikus nahkköites

238

raamatule. See oli üksik äraeksinud köide suuremast teostekogust.

«Oh, Tolstoi, minu endine evangeelium ja hingeõnnistus...» pomises ta nüüd raamatut pealiskaudselt sirvima hakates.

«Ära pane kurjale vastu kurjaga,» luges ta sellest ühe rea.

«Ära pane kurjale vastu kurjaga,» kordas ta loetud lauset, mõtlikult tulle vahtides. «Mis on sellest kõik järele jäänud!»

«Kuule, kuule, meie Kohlapuu on hakanud jälle filosofeerima!» hüüatas väike Mugur, kes samuti kogu aeg raamatuis soris, sealt ilusaid pilte välja käristas ja kokku korjas.

Näis, nagu ei paneks Kohlapuu Muguri hüüet tähelegi, ta sirvis endiselt raamatut ja pidi lõpuks sellegi tulle heitma. Kuid siis peatus ta käsi, ta võttis oma seljakoti ja pistis raamatu sinna sisse .. .

Samal ajal astus mõisasaali kaks relvatut meest. Üks lüheldane, paksuvõitu ja lihava näoga, teine pikapoolne, kõhn, punaste juuste ja kissitavate silmadega.

«Siin vist pidi olema see teine rühm?» küsis lühike mees.

«Mis siis?» küsiti ja silmitseti mehi. «Meid saadeti siia ja üteldi, et teine rühm olevat siin.» «Saadeti? Kes saatis? Ja mis mehed te olete?» küsis Käsper.

«Saatis teie endi pataljoni ülem. Kästi üles otsida teise rühma ülem.»

«Rühmaülem olen mina,» vastas nüüd Käsper.

«Pataljoniülem määras meid teise rühma. Oleme vabatahtlikud ja astusime praegu pataljoni.»

«Ah vabatahtlikud, noh, siis on ju hoopis teine asi. Miks te seda kohe ei ütelnud?» sõnas Käsper ja astus meestele vastu. «See on tubli, mehi on meile hädasti tarvis. Aga püsse teil ei olegi?»

«Ega meil endil ole, pidi antama siit.»

«Püssid ja padrunid võite saada, aga muud meil teile anda ei ole, peate leppima sellesamaga, mis meiegi. Kui on millestki puudus, jalanõudest või riietest, peate ise võtma vaenlase seljast, nagu teeme seda meie.»

«Einoh, söök ja korter on kah prii, täielik pansion, mille eest ei pruugi maksta märkagi!» ühmas Miljan.

239

«Kust te siis pärit olete ja kust tulete?»

«Oleme sealt alevi poolt kandist,» vastasid uustulnukad.

See oli juba asjaolu, mis kohe äratas kõigis pinevat huvi.

«Ah sealt koguni!» imestas Käsper. «No mis seal uudist ka ja mis seal tehakse?»

«Uudist on niipalju, et täna marssis Pritsu poolt Rõngu sisse maailmatu ports lätlasi,» vastas punajuukseline.

«Lätlasi!» hüüdis Käsper ja vilistas. «Kuulete, poisid, soomusronglastel oli õigus, et lätlased tulevad! Nüüd ongi nad siis juba siin!»

«Ei tea, kui palju neid siis tuli?» küsis Tääker.

«Räägiti, et terve kütipolk. Tulnud otse Riiast ja tulevat veel mitu polku. Peksnud seal Läti valge valitsuse laevale ja võtnud Riia käest ära. Tulnud siis nüüd ka Eesti valitsust kukutama,» jätkas punajuukseline.

Käsper vaikis. Vaikisid kõik teisedki. Ei meeldinud see uudis kellelegi, liiga ähvardav ja tõsine oli see.

«Nojah,» lausus siis Konsap, «sellepärast need punased jukerdasid seal seni ainult oma patareiga ega tulnud peale, ootasid enne lätlasi järele!»

«Noh, seda vist mitte,» seletas punajuukseline, «lätlasi nad ei oodanud midagi, hakanud mässama, nagu räägitakse. »

«Mässama?» tõstsid kõik silmad üles.

«Jah, mässama. Rõngus asunud enne Novgorodi kütipolk. Mitu korda antud venelastele käsk pärast pommitamist Valguta peale tungida, aga need hakanud enne miitingut pidama ja kaheksatunnilist sõdimispäeva nõudma. Nõutud ka polguülema ja komissari tagandamist. Tõrkunud lahingukäsku täitmast ja sellepärast toodud lätlased asemele.»

«Ja nüüd need lätlased suurustlevad ja praalivad seal alevis, et tulevad ja peksavad need koolipoisi-nadikaelad süt Valgutast ühe ropsuga minema,» lisas lihavanäoline.

«Ah sedamoodi...» sõnas Käsper.

Midagi värahtas vabatahtlikes neid sõnu kuuldes ja sõnatult vaatasid nad üksteise otsa.

«Eks siis ole ikka kuraditega raske küll, kui nad sõdima on niisama kanged mehed kui suurustama!» tähendas Tääker.

«Eks seda saa näha nüüd varsti,» lausus punajuukseline uustulnuk. «Aga verejanulised on nad küll. Räägitakse,

240

et nii kui Rõngu sisse tulnud, kohe tapnud siit teie pataljonist kaks venelaste kätte vangi langenud koolipoissi ära.»

«Poisid, kuulete, seal nad ongi, need meie kaks sanitari!» hüüatas Käsper.

«Ja tapsid ära?» küsis Kohlapuu.

«Nad mitte ainult ei tapnud,» seletas punajuukseline, «enne olid ka hirmsasti piinanud. Silmad tääkidega välja torkinud, kõrvad ja keeled ära lõiganud, käed ja jala-luud ... Ja siis alles lõpuks poisid mõõkadega tükkideks raiunud...»

«Küll on elajad!» karjatas Konsap ja puristas õudusest.

«On see ikka tõsi?» küsis Kohlapuu värinaga hääles.

«Tõsi,» kinnitas punajuukseline. «Kohalikud elanikud olid pealt näinud ja pärast tükid maha matnud...»

«No kurrat!» vandus nüüd Kohlapuu tõusvas äkkvihas. «Ma ütlen, sattugu mulle veel üks punane elusalt pihku, nüüd ma ütlen! Tapma hakkan, päris tapma kohe, olgu ta vang või haavatu!»

«No mina küll ennast nende kätte elusalt ei anna!» hüüdis väike Mugur. «Kui näen, et ei ole enam pääsu, teen endale ise otsa!»

«Kurat, poisid!» karjus nüüd Kohlapuu korraga otse hüsteeriliselt. «See ei olegi ju enam sõda, sest sõjas mees sõdib sõjariistaga mehe vastu. See on tapamaja, see on lihtsalt tapamaja!»

Vihaselt tormas ta nüüd oma seljakoti juurde ja kiskus sealt välja raamatu, mille sinna äsja oli pannud.

«Ja see vana loll ütles:«Ära pane kurjale vastu kurjaga!»» oigas ta ahastades. «No millega me neile lihunikkudele siis vastu peame panema, kas ainult oma pehme tagumikuga?»

Raevunult rebis ta raamatu sealsamas mitmeks tükiks ja viskas kaminasse.

«Ehh, mingu tulle ja põrgusse kõik! Maailma valitseb ainult suur elajas, ainult suur elajas!» röökis ta hirmsa häälega, üleni kehast värisedes. Siis kattis ta kätega näo ja kukkus ägades õlgedele.

Kõik olid kohkunult jälginud Kohlapuu hüsteerilist purset. Saalis oli jäänud kõik surmvaikseks ...

Ja alles tüki aja pärast jätkas punajuukseline:

«Või nad siis ainult nende kahe koolipoisiga lepivad, küllap seal on tulemas nüüd veel suuremaid tapmisi. Näe,

241

Venemaalt tagasi tulnud komissarid käivad kohalikkude punaste ninameestega maad mööda ringi ja koostavad mahalastavate nimekirju. Seni kui punavägi kogu aeg edasi tungis, ei olnud viga, aga nüüd, pärast Tartu langemist ja punaväe lüüasaamist, on asi päris hull. Kes aga kätte saadakse, see seina äärde seatakse.»

«Olete ka teie ses nimekirjas?» küsis Käsper. «Küllap muidugi,» vastas punajuukseline. «Kel punaste seas vingimehi, eks see ole kohe nimekirjas ja varsti ka seina ääres.»

«Vaat', kus lollakad!» pahandas Konsap. «Mis need mehed siis seal peaksid vahtima ja laskma endid nõnda rumalasti püüda. Tulgu tulema ja hakaku sõdima!»

«Noh, eks nad tuleksid kah, kui neil oleks usku Eesti asjasse,» ühmas lihavanäoline.

«Kui oleks usku Eesti asjasse!» osatas Konsap. «No ärgu uskugu siis ja lasku endid tappa kui lambad, see on siis neile ka päris paras!»

«Paras jah juhmakatele,» siunas ka Tääker. «Ei minul ka ole kaastunnet sihukeste lammaste vastu, kes nii rumalasti lasevad endid tappa. Oma süü kõik, et neid tape-takse!»

Imelik, kogu rühma viha ei olnud korraga sihitud mitte metsikute tapjate, vaid hoopis õnnetute ohvrite vastu!

Käsper, kes viimase jutlemise ajal vaikides ja midagi omaette mõteldes oli tammunud mööda saali, pöördus äkki punajuukselise poole ja küsis:

«Kas nägite, kus see patarei neil on?»

«Nägin küll, aga ega seda nüüd seal enam ole, sellepärast võime nüüd siin kõik rahul olla,» vastas küsitav.

«Kuidas, kas ei ole enam?»

«Ei ole, viidi ära juba. Kohe, kui oma viimsed mürtsud täna siia Valguta mõisa peale tegi, löödud hobused ette ja kõik neli suurtükki kihutanud suure ajuga Pritsu teed mööda raudtee poole tagasi.»

Käsper laskis kuuldavale pika vile ...

«Poisid, pange tähele,» sõnas ta, «siis on raudtee kandis küll juba midagi kõvemat lahti!»

«Ehk on soomusrongimeestel juba Elva sild valmis!» hüüdis Konsap.

Kõigi tuju hakkas sellest uudisest järsku paranema, oli pääsetud nagu mingi raske rõhu alt. Ei häirinud nüüd enam kuigi palju kardetava vaenlase ähvardused ja ta

242

mitmekordselt suurem jõudki, sest aimati, et nüüd tehakse juba üsna pea vaenlasele kuski väga kitsast, astutakse kõvasti ta kannale, mille vastu ei mõika ta suurustlemised, kuulipildujad ega patareidki.

10.

Samal ajal kui teine rühm ja suurem osa kogu pataljonist rahulikult magas, pidas osa vabatahtlikke valvet mõisapargi põlispuude all. Kuna peeti võimalikuks läti polgu poolt ka öist ootamatut rünnakut, siis oli mõisa ümbruse metsatukkadesse ja teeradadele ka kõvendatud valvesalgad ja salapostid välja pandud. Terve öö oodati niiviisi, härmatunud püssirauad külmunud kohmetanud pihkudesse, läti polgu vihaseid rühmi ilmuvat pimedusest.

Kuid asjatult, sest ka nüüd ei tulnud vaenlase rünnakut...

Ning saabuv hommik algas päris harilikult, ainult selle vahega, et mitu päeva kestnud somba ja umbuse järel tõotas tulla selgemat ilma. Esimese valgussinaga kõrges tähistaevas ja ümbritsevat maastikku katval õhukesel lume-korral lõi ka ida pool miski kohe kergelt roosatama — ennustus maakera tagant kerkivast päikesest...

Varahommikuselt alles pimedasse mõisaõue ajasid pataljonikokad oma kohvikateldega. Katelde rautatud rattad kisendasid sinetaval lumel ja tümisesid kõval konarikul. Värske musta kohvi ja hapendatud leiva lõhn hajus koidupunast hämarduvas mõisaõues.

Mõisalaudas kiresid kuked. Üksteise võidu ja lõputa lasksid nad seal oma monotoonseid, kähisevaid äratuslu-gusid.

Varsti oli viskunud juba kogu majatäis vabatahtlikke õue, moodustades pikki sabasid kohvikatla ja leivajagaja juures. Kohisesid plekktopsid, kajas kirumisi ja kära hommikuselt kargesse ja vaiksesse õhku. Kogu pataljonis oli virgunud tavaline elu.

Vahepeal aga valgenes sinine talvine hommik märkamatult ning idapoolne taevaserv lõõmendas juba kui elusas tules, visates tumedalt sügavpunast helki mõisamaja külmadele ja jäätunud aknaklaasidele, pargi raagus puu-võradele ja õues käratsevate vabatahtlike nägudele. Sügavalt

243

mustendasid vastu suurenevat koitu kauged metsapalistused ja helkisid nende vahel lumised lagendikud.

Vaevalt oli pataljonis joodud hommikune kohv, kui alevipoolset teed mööda kihutas mõisaõue kaks ratsamaakuulajat. Nad hüppasid hobuste seljast ja jooksid majja ohvitsere otsima. Juba nende ärevatelt nägudelt võis lugeda, et neil on tähtsaid uudiseid, õues seisvad ja ringi taarutavad vabatahtlikud püüdsid neid peatada, et õhinal kuulda, milles asi, kuid maakuulajad tegid endile ähkides teed ja kadusid ummisjalu staabiruumi.

Kaua ei tulnudki nüüd oodata, kui sealt ruttas hoovi esimese roodu ülem, ajas käed kahele poole laiali ja karjus, nagu ta tugev hääl kandis:

«Hei, esimene rühm, siia! Esimene rühm kohe siia!»

Kuuldes oma rooduülema häält, kargas nüüd esimese rühma poisse üksteise järel mõisamajast õue ja varsti oli moodustunud seal tihe rühmakolonn. Ning uue käskluse järel see kadus kiiresti üle lageda mõisavälja alla parempoolsesse võserikku.

Tuli ka kapten kiiruga mõisasaali.

«Tääker,» hüüdis ta kohe, «võtke kuulipilduja ja seadke pargiväravale üles. Kas lindid on laetud?»

«Muidugi, kapten,» vastas Tääker, haaras nurgast kohe kuulipilduja ja jooksis sellega välja. Tema järel ruttasid sinna ka kõik teised.

Ning alles nüüd kuuldi, mis on lahti. Vaenlane oli saatnud oma eelsalga öösi lausa pataljoni külje alla. See asetses vallamajas, vaevalt pool kilomeetrit mõisaväravast.

«Leitnant lubas päris ilusti õpetada neid läti poisse,» sõnas kapten. «Ta katsub neile selja taha saada, sealt tule alla võtta ja nad siia alla vasakule poole väljale põgenema sundida. Näete seda madalat võserikku seal põllu taga? Kui tal see õnnestub, siis on meil siit tuline hea neid ninatarku ära noppida!»

Nüüd läks kogu lugu korraga veelgi pinevamaks. Ilma mingi käsuta olid kõik haaranud ribinal-rabinal püssid seljast, löönud kuulid rauda, ning suurest kihust järsku värisema löönud südametega jäid nad ootama etteaetavat elavat jahisaaki.

Tääker kohmitses veel viimseid ettevalmistusi maksimi juures, toppides laetud lindi otsa lukku ja nihutades taga-varakaste ligemale. Saanud sellega valmis, vaatas ta korraks ringi, ning nähes Ahast enda lähedal, ütles:

244

«Ahas, ole hea mees, tule mulle pisut appi. Sa aita linti järele, kui ma tulistan ja masin toppama tahab jääda.»

Sõnalausumata pani Ahas laskevalmis püssi kuulipilduja juurde maha, kükitas Tääkeri kõrvale ja haaras lindi.

«Näed, niivüsi,» õpetas Tääker, «kogu aeg tuleb teda lindiga sööta, tema sinder on sihuke suur saks, et ise kastist ei viitsi endale toitu sikutada, muudkui topi aga suhu, nagu lapsele nämmu!»

Parajasti tõusis idast lõõmav päike, saates üle maade ja metsade oma esimesi rõõmsaid ja pimestavalt sätendavaid kiiri. Särasid lumised mäekühmud, helkisid hõredad raagus metsad, üllatasid madalad lepikud valendavail lu-mepalakail ning värvusid sügava, tardunud verega sarnaneva karmiiniga lähedad kuuse- ja männimetsade sakilised müürid. Sätendas õhuke lumekord mõisapargis ja sätendasid ka vabatahtlike peos olevad püssirauad.

Ühes esimeste hommikuselt puhtasse, kargesse ja tuulevaiksesse maailma saadetud päikesekiirtega kajasid tumeda kuusetuka taga esimesed heledad püssipaugud, joostes nagu võidu sätendavate päikesekiirtega läbi selge õhu, üle metsade ja väljade ning helisesid rõkkavalt kuuskedes, mändides ja mõisapargi põlispuude tüvedes. Ning mida enam lõi päikesekiiri helendama ja tantsisklema talvisel rõõmsalt virguval maastikul, seda tihedamini ja ägedamalt hakkasid paukuma kajavalt-heliseva kuusemetsa taga püssid.

Ahas vaatles ja kuulatas seda kõike, hoides peos kuulipilduja linti, ning jälle ta tundis endas esile kerkivat samasugust tugevat joovastust nagu seal Rannu all, kui kostsid lahingu esimesed avapaugud. Pimestavad päikesekiired valendaval maastikul ning helisevaist metsadest ja paludest tagasi kaikuvad püssipaugud sulasid kokku ühi-seks suureks valguse ja häälte muusikaks, sääraseks võimsaks iluks, mille võimalikkusest Ahasel seni ei võinud olla aimugi. Vägev ennekuulmatu sümfoonia oli see, mis ta vastuvõtlikku ilutundemeelt ähvardas liigutada ja vaimustada otse pisarateni ning jõuliselt lõi lahti ta hinge kogu avarale maailmale.

Haaratuna sellest, sosistas Ahas enese kõrval kükitavale Tääkerile:

245

«Eks ole, Tääker, ka sõda võib olla mõnikord äraarvamata ilus!»

«Jah, ei ole laita, ilm on täna ilus, näeb hästi kuulide kukkumist lumel,» vastas Tääker, kelle huvi näis olevat kogu aeg koondatud ainult oma laskevalmis masinale.

Ahas vaikis, juues iga pooriga seda ümbritsevat joob-nustavat ilu, ega olnud osanud märgatagi, kuidas alla võserikku oli juba ilmunud esimene metsatagusest valve-tõkkest põgenev vaenlane. Ta märkas seda alles siis, kui ta kõrvu põrutas otse elajalik vaimustusröögatus kõigi seni vaikides oodanud vabatahtlike kõridest.

«Põgenevad, juba põgenevad, andke tuld lätlastele!» kisendati nagu järsku vallandunud pöörases hullustuses.

Juba raksatasidki kõigi püssid üksteise järel, saates tihedasti langevaid kuule alla võserikku.

Kuid üksik vaenlane jooksis seal endiselt ega mõtelnudki kukkuda.

«Ei mõju kuradile, mitte ei mõju!» siunati. «Poisid, sihtige hästi, mis te paristate nii lollisti! Tääker, mis sa ootad, pane kuulipildujast!»

Kuid Tääker ei pidanud oma masinale vääriliseks hakata sellest tulistama üksikut vaenlast. Rahulikult kükitas ta maksimi taga ja ootas endise rahuga.

Tulistati veelgi suurema hooga, kuid vaenlane ukerdas endiselt eemal võsas veatult ja kuulidest puutumatuna.

«Mis, kurat, see ometi on, et talle pihta ei saa!» sajatasid mitmed vabatahtlikud lausa vihast lõkendavas meeleheites, ning tulistamine üksiku vaenlase pihta aina äge-nes.

«Nagu soomus ümber saatanal, mitte kuul pihta ei hakka!»

Vihastav oli see tõesti, mitukümmend püssi tulistas, kuid vaenlane põgenes endise rahuga.

«Tohoo hullu, mis imelätlane see seal ometi on, et keegi teda maha ei saa!» hüüatas kapten oma hariliku rahuliku huumoriga ja haaras maast kuulipilduja kõrval lebava Ahase püssi. Pikkamisi ja rahulikult tõstis ta selle palge, sihtis oma lühinägelike silmadega ja laskis.

Kuid põgeneja ei kõssanud nüüdki.

«Noh, sõber, ega's sinagi ole seal mõni surematu juut, et niklist kuul sulle peale ei hakka!» sõnas kapten endise rahuga, tõstis uuesti püssi ja tulistas jälle.

246

Nüüd nägid kõik, kuidas põgenik momendiks seisatas, korraks nagu sirutus, tõstes käsi, ja kukkus siis käpuli.

«Sai! Pihta sai, kurat, ometi!» hõisati suures rõõmu-hoos.

Põgeneja oli saanud küll pihta, kuid mitte surmavalt,, sest varsti nähti teda võseriku all käpuli edasi ukerdavat. Kangekaelselt püüdis ta veelgi põgeneda.

«Poisid, näe, veel tahab, andke talle veel!»

Antigi veel, ja veider, nüüd hakkasid tabama ka vabatahtlike kuulid! Juba mõne ainsa lasu järel viskus haavatu korraks põlvili, nagu tahaks tõusta ja endiselt jooksma pista, kuid varises siis maha ja jäi sinna kohe liikumatuna lamama.

Samal ajal kargas mürisema Tääkeri kuulipilduja. Kõigi teiste vabatahtlike silmad olid kiindunud üksikule langenule ning keegi ei olnud märganud, et kuusiku nurga tagant oli ilmunud võserikku teisigi põgenikke. Kiirel sammul hüppas neid üle tee üksteise järel ja varsti oli neid seal juba väike salkkond. Osa neist kihutas kiiresti edasi, püssid käes ja küürud seljas, osa liikus pikkamisi, kahe- ja kolmekaupa salkades. Need olid need, kes toetasid oma lahingus haavata saanud kaaslasi.

Ilma et nüüd oleks olnud enam hüüatamisteks aega, alustati vastselt kibedat tulistamist Tääkeri kuulipildujaga võidu.

Mõned põgenikest langesid otsekohe, mõned ronisid kuuli saades veel käpuli edasi, mõned põgenesid endise hooga. Mõned viskasid ranitsad ja püssid, mõni kaotas peas oleva papaaha, mõni püüdis hüpata hirvena põõsa tagant põõsa taha ja mõni pistis otsejoones edasi, komistades pimedas sööstis põõsaste ja kändude otsa.

Ainult väike osa pääses neist üle mäe alla metsa, kuhu ei ulatunud tapma enam vabatahtlike vinguvad kuulid. Suurem osa põgenejaist jäi aga lebama lumise, heledas päikesepaistes sätendava võseriku alla, kes surnult, kes raskesti haavatult.

Vaevalt oli lõpetatud tulistamine ja viimsed eluga pääsenud vaenlased saanud üle mäekühmu, kui salkkond vabatahtlikke kargas üle kivimüüri ja kihutas ummisjalu üle lageda põllu alla võseriku poole. Kogu aeg oli neil mõlkunud meeles, mida soomusronglased olid kiitnud, ja nüüd joosti üksteise võidu tooma.

Salkkonna tagasi jõudes nähti kohe, et soomusronglased

247

ei olnud luisanud. Lätlaste sinelid, saapad ja muud riided olid kõik alles tuliuued, toredad nahkranitsad olid pungil täis Riia sinke, vene paberosse ja tubakat.

Mõni aeg hiljem tuli vallamaja poolt üksik hobune reega. Regi oli täis õlgi ja need olid verised. Hobust juhtis esimese rühma vabatahtlik, seistes reepäral püsti, kuna õlgedel lamas kaks vangivõetud lätlast. Need olid olnud seal valvepostil ja esimestena langenud ründavate vabatahtlike kuulide all.

Üks neist oli saanud kuuli kõhtu ja teel surnud. Ta oli kuidagi abitult kägaras reenurgal, ripnevad jalad riivamas maad, kuulist purustatud kõht elutuks tardunud käte vahel. Läbi lõhkise kõhunaha olid jooksnud välja sinised soolikad, mida haarasid kokkutõmbunud sõrmed, kuhu oli paadunud ja tardunud verd, mida oli nõrgunud kõikjale laiast haavast — sinelile, pluusile, pükstele ja rees olevaile õlgedele. Laiba silmad olid lahti sinakas-kollaseks tõmbunud ja kõhnas näos, kuid nende pilk oli juba tardunud ja taeva poole vahtivad silmamunad jäätunud.

Teisel oli püssikuul purustanud nina. Ta oli asetatud selili reele, oma kaaslase kõrvale, kelle õlg oli talle pea-toeks. Võib-olla ei olnud tal ehk veel aimugi, et toetus surnule. Ta haavast nõrgus ühtepuhku heledat värsket verd näole, õlgedele ja tilkus alla lumele.

Ree jõudes mõisahoone ukse ette tõugati surnu maha siiasamasse, haavatu aga talutati suurde saali ja pandi pingile istuma. Sanitar tõi karbooli ja marlit ning sidus ta haava. Lätlane laskis kõike seda toimuda sõnatult. Haav seotud, jäi ta verise näoga istuma kohale, kuhu oli pandud.

Vahepeal jõudis vallamajast tagasi ka esimese roodu jrühm. Maha oli sinna jäetud ainult neljameheline eelpost, kes pidi vaenlast silmas pidama. Poisid marssisid tagasitulekul laulu hõisates, rohelised oksad mütsidel ja püssitorudes. Lätlastele oli tulnud rünnak ootamata ja nad olid põgenenud ülepeakaela ustest ja akendest. Vastupanu olid osutanud ainult valvepostid, kuid need olid juba lühikese tulevahetuse järel mõlemad saanud ründajate kuulidest haavata. Võitjad olid tunginud põgenejate kannul tubadesse, kus aurasid alles lätlaste supipotid, laual olid pooleli näritud leivatükid ja seintel rutuga unustatud sinelid ning ranitsad Riia sinkide, vorstide, valge saia, vene tubaka ja muu varustusega.

Otsekohe viskus mõisasaal täis suurustlejaid ja

248

rõõmsameelseid käratsejaid. Saabujail oli tuju kõrgendatud nii võidust kui sõjasaagist ja ka sellest, et ründajail ei olnud ühtki langenut ega haavatutki. Ning läbilastud sinelihõlm või kasukakäis lisas ju ainult sõdurlikku au, mida kõik kadetsesid.

Kohe oli kogunenud saali ka suur hulk vabatahtlikke, kes uudishimust aetuina ümbritsesid vangilangenut tiheda rõngana. Vaikides vaadeldi ja uuriti meest vaenlase kuulsast väeosast — oli see ju esimene punane lätlane, keda nad nii päris lähedalt nüüd nägid. Seni oli nähtud hiinlasi, kes surmahirmust juhmunuina aina olid naernud, ning venelasi, kes samal põhjusel olid rikkunud oma püksid, kuid see mees seisis siin nende ees täiesti rahulikuna ja vaatas kõigile kindlameelselt otsa. Temas oli midagi, mis tegi ta endaväärseks vastaseks, sest ka vangi oli ta langenud ju ainult seepärast, et oli saanud võitluses haavata. Ja et ta tõega oli teistsugune kui kõik eelmised, nägid nad varsti siinsamas.

Samas tulid ohvitserid koos pataljoniülemaga ning vaatlesid vangilangenut mõni aeg samuti vaikides nagu kõik teisedki.

Haavatu oli ohvitseride lähenedes pingilt püsti tõusnud, kus ta seni oli istunud.

«Kah vabatahtlik nähtavasti,» sõnas kapten, tähendades vangi vasakul sinelikäisel olevale märgile. Kõik nägid nüüd, et seal punetas kommunistliku eriväeosa märk, sirp ristati vasaraga.

Imeliselt mõjusid need kapteni öeldud sõnad ümbritse-jaile. Nad seisid siin vaenlase ees, kes oli samuti vabatahtlik kui nemadki! Ning ealtki ei paistnud ta neist palju vanem, oli samasugune nooruke, alles vaevalt esiletär-kavate habemeudemetega nina all ja lõua otsas.

«Mis väeosast te olete?» küsis pataljoniülem.

«Läti kütipolgust,» vastas haavatu.

«Kommunist?»

«Kommunist.»

«Kui palju teid seal on?»

Haavatu vaatas talle nüüd oma seotud näoga ainult otsa ega vastanud.

«Miks te ei vasta? Kui palju on teil seal mehi ja kuulipildujaid?»

Küsitav vaikis jälle.

«Teie ei taha vastata?»

249

«Ei.»

«Miks?»

«Pole mõtet, maha lasete mu nagunii!» vastas vangi-langenu nüüd ja püüdis oma häält rahulikuks meisterdada, kuid see värahtas siiski.

Pataljoniülem vaatas vangi pilgu aega vaikides.

«Mis teie meie vangidega teete?» küsis ta siis.

«Nagu meid on kästud ...» vastas vang.

«Ilus,» ütles pataljoniülem, «teie teete nii, nagu teid on kästud, aga meie teeme siis nii, kuidas teie teete.»

Ta pidi juba minekule pöörduma, kuid küsis veel kord:

«Aga vastata küsimusele ikka ei taha?»

«Ei,» oli lühike tasane vastus.

«Vaat' kus siga, kui uhke!» hüüatas Miljan.

«Vahetage riided,» tähendas siis pataljoniülem ja eemaldus.

Haavatu istus ja hakkas sõnakuulelikult saapaid ja-Icist kiskuma

«Saapad on minu!» hüüdis pikk ruuge juukseline poiss ja trügis ligi.

«Miks just sinu?» küsis veltveebel.

«Sellepärast, et tema seal vallamaja juures laskis minu omad jalas lõhki!» vastas poiss ja hakkas ka saapaid jalast kiskuma.

«Aga sina rikkusid lätlase nina ära, anna oma jagu talle nüüd asemele!» lõõpis Miljan ja kõik pahvatasid naerma.

Parajasti jooksis väljast keegi sisse ja hüüdis:
«Väljas lastakse, poisid!»
Kõik haarasid püssid ja jooksid õue.
Seal lasti tõesti. Paugud kostsid alt paremalt poolt metsast, kuhu teeradadele oli asetatud pataljoni valvesalgad.
Ei saadud aga veel õieti kuulatama jäädagi, kui laskmine juba lõppes ja metsas valitses endine vaikus. Kuna tugeva vaenlase lähedus manitses hoolsale ettevaatusele, siis saadeti mõisast kohe kaks ratsanikku lähemate teadete hankimiseks valvesalga asupaika. Tulise ajuga kihutasid ratsanikud alla metsa, kuid ei möödunud viivukestki aega, kui nad tulid sealt sammu sõites tagasi, ajades endi ees erariides meest.
Lähemale jõudes nähti, et mehel oli seljas lühike hall suurkuub, jalas säärikud ja peas punasest rebasenahast karbus. Peakatte kõrvad olid sügavasti alla tõmmatud,

suurkuue krae püsti tõugatud, nõnda et üsna vähe paistis selle vahelt ta nägu. Kuidagi kössitades ja kogu kehaga kokkutõmbunult astus ta ratsanike vahel areldi ebakindlate sammudega.
«Keda te seal toote? Kes see on?» hüüti lähenevaile ratsanikele mõisaõuest vastu.
«Küsige seda ta enda käest!» vastasid ratsanikud ja hüppasid sadulaist.
Mees viidi kohe alla suurde saali ohvitseride juurde. «Enamlaste salgajuht,» teatas üks ratsanikest pataljoniülemale, «praegu võeti metsas kinni. Oli ratsutanud vaenlaste kümnemehelise salga eesotsas ja kukkunud meie valvesalga poolt avatud tulistamisel hobuse seljast maha.»
«Kas sa kuule, sihuke äpardus mehel, et hobuse selg oli liiga libe!» naeris kapten ja vahtis meest üle näpitsate.
«Kuhu te tahtsite siis selle ratsasalga viia?» küsis pataljoniülem.
Mees mõmises kogelevalt midagi vastu, millest võis saada aru niipalju, et enamlased olevat sundinud teda ühes tulema ja teed näitama.
«Teed näitama? Kuhu siis?»
«Siia mõisa alla läbi metsa,» vastas mees.
Kuid samas lisas ta kohe juurde, nagu oleks leidnud oma peas ootamatult hea mõtte:
«Sundisid jah endiga ühes tulema, ähvardasid püssidega maha lasta, kui ma nende käsku ei täida. Ütlesid, et toogu ma nad mõisa alla, õpetagu neid teed tundma.»
«Ja sa tõid nad siis siia?»
«Elu oli armas...»
«Oled sa punane?»
«Punane nüüd või...» pomises mees, «niisama inimene nagu kõik teisedki.»
Korraga puhkes keegi kuski valju häälega naerma. See oli eelmisel õhtul pataljoni tulnud punajuukseline vabatahtlik. Ta astus mehe ette ja vahtis sellele üsna lähedalt näkku.
«Tema muidugi!» sõnas ta siis ja naeris jälle.
Juurde oli rutanud ka punajuukselise lühike paks kaaslane ja nüüd naersid nad mehele näkku teineteise võidu, kaht kätt kokku lüües.
«No mis sa ütled, kas pole alles nali!» hüüatas punajuukseline paksule ja nad naersid uue hooga.
Mees, nähes neid kaht naerjat, oli litsunud enda kuidagi

veel enam kokku, tõmmanud pea sügavamale õlgade vahele ja püüdnud korraks vaistlikult kergitada oma suurkuue kraedki kõrgemale.

«Poe või saja krae ja läkiläki taha, ei aita see sul midagi, tunneme sind juba lõhnast!» irvitas lühike paks.

«Kuidas sul küll sihuke hull äpardus võis juhtuda, et sa just ise oma lolli peaga pidid jooksma siia lõksu?» lisas punajuukseline.

«Mehed näivad head tuttavad olevat?» küsis pataljoniülem, kes kärarikast stseeni mõnd aega pealt oli vaadanud.

«Oi, ja kuidas veel!» hüüatas punajuukseline.

«Tema'p see ongi, kes nende ratsasalkadega seal ringi kihutab ja inimesi püüab!» lisas lühike paks ja ta silmis välgatas vihatulukest.

«Noh, kui palju sa neid pursuisid seal juba teise ilma oled saatnud kah, kui küsida tohib?» pilkas punajuukseline ja lähenes mehele veelgi.

«Ei mina ole saatnud neid ühtegi siia ega sinna ilma,» ümises mees, «aga kui mind vägisi kaasa veetakse ja ähvardatakse, mis mina sinna parata saan!»

«Ah sedamoodi? Ah sihuke jutt on sul nüüd, vana rebane!» pilkas punajuukseline veelgi enam ägestudes. «Keda sa siin lolliks pead?»

Lühike paks oli astunud samuti mehe juurde, pistnud püssitoru ta nina alla ja ütles vaikse ähvardusega:

«Nuusuta, kas lõhna tunned?»

Siis põrutas ta raske päraga vastu põrandat ja lisas: «Siin on ka sulle paras jagu!»

«Ja siin teist niipalju!» hüüdis ka punajuukseline ja , raputas oma püssi.

«Enamlased!» kuuldi järsku hõiget.

Kõik kargasid jällegi ukse poole, püssid peos.

«Lahingusse!» hüüdis pataljoniülem nagaani haarates. «Mees jääb siia vahi alla, kohut mõistame pärast!»

Aga väljas käiski juba lahing. Vabatahtlikud olid tiheda reana kükitanud pargi madala kivimüüri taha ja tulistasid üle selle. Väraval olid endisel kohal Tääker ja Ahas maksimiga. Esimene aina juhtis müriseva masina teraskurku aeglaste lüketega vasakule ja paremale ning teine söötis linti, püss kõrval maas.

Kuid rünnak, mida vaenlane arendas sealtsamast lepikust, kus lamasid ta surnud ja haavatud, ei olnudki eriti

252

kõva, sest juba varsti nähti, kuidas hall ahelik taandus kiiresti üle mäekühmu paksu kuusemetsa.

«Juba liduvad, juba minek sees!» karjusid vabatahtlikud ja saatsid põgenejaile järele veel viimaseid pidulikke kogupauke.

Esimene tõsisem sagin kardetud lätlastega oli juba olnud, ja kuna see oli lõppenud kerge võiduga, oli tõusnud kõigis kuraas.

«Ehh, polegi need punased kungsid nii vänged mehed, nagu neid kiidetakse!»

«Küllap on vist jah kanged ainult kelkima!»

«Vara veel ikka hõisata, poisid,» sõnas Tääker, «paistis, et see oli nendest ainult väiksem osa ja kuulipildujäidki polnud neil ühes.»

«Küllap see oli alles nende esimene katse,» tähendas ka kapten, «aga hea siiski, et said nüüd pisut õpetada sissejuhatuseks.»

«Tulid ehk ainult oma haavatute järele sinna lepikusse,» lisas Tääker, «mina ei näe seal lepiku all enam ühtki lamajat!»

Suurem osa vabatahtlikke ei olnud esialgu seda asjaolu tähelegi pannud. Tääkeri sõnade järel nähtigi nüüd, et lepikualune oli vaenlase langenuist puhastatud, ühtki ei olnud sinna maha jäetud.

Taevas oli tõmbunud vahepeal kergeisse madalaisse pilvedesse ning hakkas pudenema esimesi suuri hõredaid lu-meräitsakaid. Tantsisklevate villatükkidena langesid nad tuulehoos alla, moodustades õhus nagu puhta valge marli, mida mähitakse veriste haavade ümber . ..

Parajasti, kui Ahas ja Tääker tulid mõisaväravast kuulipilduja juurest, ruttas neile Käsper mõisaõues vastu ja sõnas:

«Ahas, sinu kord on nüüd postile minna. Mine ja võta üle see metsast tabatud mees, see on eraldatud mõisasaali kõrvale väiksemasse tuppa.»

Rutates käsku täitma ja saali läbides nägi Ahas, et vangilangenud lätlase ümber kuhjus jälle vabatahtlikke ja ohvitsere. Kuid tal ei olnud aega sinna vahtima jääda, avas saalist ukse kõrvaltuppa ja vabastas sealt ratsaniku.

Vangistatud eraisik, suurkuue krae ikka veel püsti ja karbuse kõrvad sügavasti maas, istus aknalaual, toetudes seljaga vastu müüriserva. Ainult silmadega jälgis ta Ahase

253

tulekut ja ratsaniku minekut ega liigutanud ennast ka siis, kui uks lahkuja järel valju mürahtusega kinni lendas. Ning nõnda, liigutamata pead, hakkas ta jälgima kogu aeg Ahase tegevust, tähele pannes tema kõige pisemaidki liigutusi.

Juba esimestel pilkudel tundis Ahas, et säärane valvu-riamet on vastik. Ning seda enam, et valvealune ei olnud vaenlase sõdur, vaid mingi salapärane eraisik, keda val-vates ei saagi end tunda täitsa sõdurina, vaid pigemini juba mingi vangivahina.

Mees aga jälgis teda kogu aeg oma üleslöödud krae ja peakatte noka vahelt, laskmata hetkekski silmist. Ahas ei olnud talle vastanud küll ühegi otsepilguga, kuid riivates kangekaelse vahtija vaadet ajuti tahtmatult silmanur-gaga, hakkas talle paistma selles midagi võõrastavat, seni-tundmatut.Ta ei saanud aru, mis see oli, kuid tundis, et võõra liikumatuist silmadest hoovas midagi välja, mis nagu maagilise, kurja jõuga tõukas teda eemale ning mõjus närvidele.

Ajaviiteks oli Ahas hakanud sammuma toa teises otsas edasi-tagasi.

«Ähh, lõbus vist küll vahtida siin surmamineja juures, kuradi kutsikas!» kuulis ta korraga vihast sajatust ja seisatas sammul.

Jah, nüüd Ahas teadis, taipas otsekohe nende sõnade tõttu, mis talle nii võõrastavalt ja õudselt vastu vahtis mehe silmadest — see oli surmahirm!

Ahas ei vastanud midagi, tegi, nagu ei oleks kuulnudki seda sõimu, ja sammus edasi.

«Vist küll mõni rikka mehe võsuke, kollanokk pursui-pojuke, et juba nii noorelt ja vabatahtlikult tukk käes töörahva vastu?» sõnas vangistatu uuesti, seekord juba vihase pilkega.

Need sõnad hakkasid Ahast juba puudutama, kuid ta püüdis säilitada oma rahu ja jätkas sammumist.

«Lori! Pole sa pursuivõsuke kedagi! Näost juba näha, et oled vaese rahva laps! Ei pursui juba oma pesamuna saadaks siia veresauna, lollakaid töörahva endagi seas ja-laga segada, anna aga tukk kätte ja saada verd laskma!»

Ahas oli jäänud seisma ja vaatas nüüd otse mehe silmadesse.

«Eh, eh, jõllita nüüd jah, vabatahtlik kollanokk! Jõllita» Sattus vist kohe päris õigesse kohta! Ha-ha-ha!»

254

Mees naeris nüüd veidrat, kraaksuvat naeru, milles oli põletavat tigedust ja lausa surmata tahtvat põlgust.

Ahas tundiski, et mees oli sattunud ta valusamasse kohta oma torkega. Ta ei tahtnud, et teda just sealt osa-tati, ning haavatu ärritusest paisus temas järsku viha, ta

ei jaksanud enam taltsutada, ja kuuldes kajavat kogu aeg kõrvus mehe tigedat naeru, tõstis ta püssi, põrutas selle raske päraga kõvasti vastu puupõrandat ja salvas ähvardavalt:

«Olen jah töörahva laps! Aga olen väljas terve Eesti maa ja ta vaba rahva eest! Mis õigus on sinul, mõrtsukate ja röövlite juhil, koera moodi mu kallal haukuda?»

«Õigus!?» irvitas mees. «Sinusugune timukanolk küsib õigusest! Ha-ha-ha!»

See oli juba Ahasele liig. Kramplikult pigistas ta oma pihus püssi ja kähistas:

«Mitte meie pole timukad, vaid teie! Mis te tegite meie vangidega?»

«Need pursuivõsukesed said, mis nad olid teeninud, ja sedasama saate ka teie, töörahva äraandja!» sisistas mees ja oli hakanud ennast tasahilju Ahase poole nihutama.

Ahas tõstis ärritatuna täägi löögivalmis:

«Tagasi! Veel üks samm — ja ma virutan su täägi otsa!»

See mõjus kohe ja mees taandus.

«Jah, teil on õigus, seda te võite, sest teil on püss ja minul ei ole...» lausus ta korraga haledalt. «Ärge's sellepärast nii kurjaks, näete, surmamine ja asi...»

Suurte pingutustega jõudis Ahas rahustada enesegi ja hakkas jälle sammuma, kuigi temas kees veel haavatu valus viha. Tükk aega valitses nüüd ruumis vaikus, kompsusid ainult Ahase sammud ning kõrvalt saalist ja väljast kostis teiste hõikeid ja naeru.

Aknast oli näha, et väljas langes pikkamisi endiselt suuri laiu helbeid, mis hääletult kukkusid vastu klaasi, libisedes seal aeglaselt allapoole.

Mees oli lasknud nüüd Ahase silmist ja vahtis välja.

«Jah, ega mulle kingita,» sõnas ta mõne aja pärast, nagu endamisi kõvasti mõteldes.

Siis vaikis ta jälle.

«Ei tea, kas kingiks mu enese lihane vendki, kui oleksin sattunud tema kätte, temagi nüüd valge väe vabatahtlik.»

Nagu välguhoobist sundis miski Ahast neid sõnu kuulatama

255

jääma. Kuid aknal istuv mees ei pomisenud enam midagi, oli tõmmanud oma karbuses pea veel sügavamale krae vahele ja vaikis. Kas vahtis ta praegu välja või kuhugi mujale, seda Ahas ei näinud, kõrge kraenurk oli varjanud ta näo täielikult.

Aga see, mis ta seal viimati oli ütelnud, hakkas Aha-ses vaevama nagu vana, ajutiselt ununenud luuvalu, mis korraga ärkab uue jõuga. Talle meenus nüüd jälle äkki oma vend, kes on punaväes. Kuidas see ometi oli võinud sattuda nõnda imeliselt, et ta pidi valvama siin punast tegelast, kelle vend on valge väe vabatahtlik, tema, Ahas, kelle vend on jälle omakorda punaväe vabatahtlik?

Ahas oli jõudnud siin rindel juba unustada oma punase venna, vähemalt ajutiselt. Pinev õhkkond, rindesõduri hädaohtlik elu, mis olid sundinud teda mõtlema teadlikult ja ka alateadlikult ainult enese alalhoiule, ei olnud jätnud enam peaaegu mingisugust ruumi muudele mõtetele ja tunnetele. Kui temas tuligi ajuti esile muid mõtteid, siis oli neid kergem kui kunagi enne endast eemale peletada, uuesti unustada, pealegi kui ta seda nii väga tahtis. Ühes vennaga oli ta unustanud juba kõik muugi, kõik oma endised hirmsasti vaevavad kahtlused tõekspidamistes, kõikumised kahe äärmuse vahel, mis ei olnud talle andnud rahu ööl ega päeval. Siin, rindel oli Ahas tundnud, et tal on hingeliselt kuidagi kergem, kuigi siin oli varitsemas teda tuhat ohtu. Ta oli muutunud siin juba sõduriks, keda ei huvita enam miski muu kui kõigi ühine vaenlane.

Kuid nüüd, nüüd oli temas seda jälle valusasti osatatud ja Ahas tundis esimestel silmapilkudel ärkavat jälle kõike uue jõuga, mis ta enesetunnet oli alles hiljuti nõnda vaevanud ja ängistanud. Ning jälle oli tal hale iseendast, kes peab nõnda kannatama, tundmata sealjuures, et selle kuidagi ära oleks teeninud. Kannatusega ühel hoobil süttis aga temas ka viha. See oli nagu enesekaitseks, vastuata-kiks. Kuid umbne oli see viha, mis ei kergendanud ta kannatusi, sest seda ei saanud suunata kuhugi ega kellegi vastu. See oli ainult valus mäss iseeneses iseenese vastu.

Järsku virgus ta oma kiuslevast mõttevassingust. Väljast hakkas kuulduma laskmist. Kõrvalsaalist kostis hüüdeid ja jalgade madinat. Ning varsti nägi ta, kuidas vabatahtlikud tormasid väljas aknast mööda, püssid käes, alla mõisapargi poole. Ning siis jäi majas kõik vaikseks, kuna

256

väljas paukude ragin ühtepuhku suurenes. Töötas ka juba kuulipilduja, mis kostis siia tuppa ainult tasase võrinana.

Kuuldes seda lahinguraginat hingas Ahas kergendatult. Nagu mingi võimsa jõuga pühkis see ta peast kogu kiusleva ja raskesti vaevava mõtetevassingu. Ühel hoobil oleks ta tormanud oma kaasvõitlejatega lahingusse, karanud tulisesse võitlusse vihase vaenlase vastu, et unustada veel viimnegi jupike kõigest sellest.

Vangistatugi, kuuldes väljas laskmist, oli ärganud nagu uude ellu. Ta oli hüpanud maha aknalaualt, surunud oma pea vastu ruutu ja vahtis sealt liikumatult välja. Vahti-nud nõnda tüki aega, eemaldus ta aknast, pöördus Ahase poole ja hüüdis:

«Vaata, sealt tulevad alles mehed, töörahva eest võitlejad, kes pühivad teid siit mõisast kui haisva saasta! Nad lubasid seda ja teevad ka seda! Ai, kurat, kui nad teid siin kätte saavad,' siis ei maksa juba teiesugustel loota armu ja halastust! Teile nad juba ei kingi!»

Karjunud seda nagu mõni hullumeelne, pistis mees hirmsa häälega hirnuma ning hakkas jooksma ühest toa-nurgast teise. Ta lausa hüples ja tantsis seal. Siis järsku peatus ta ja näis, nagu oleks ta leidnud mõtte.

«Kas teate mis, noormees,» sosistas ta. «Nad tulevad ja hävitavad teid kõiki, piiravad teid ümber ja võtavad kinni. Neid on seal palju ja kõik kuulsad läti kütid... Põgeneme... Kui lasete mind minna ja tulete minuga ühes, vastutan, et teile kingitakse elu.»

Mees oli sealjuures hakanud jälle Ahasele lähenema.

«Eemale! Ei siin põgene keegi!» karjus Ahas ja tõstis uuesti täägi.

Järsku raksatas midagi toaseinas, kolinal kukkus sealt alla krohvi ja viskus õhku tolmu. Samal hetkel oli purunenud üks ülemisi aknaklaase ja kohe viskus väljast tuppa ägedat lahingumürinat.

Ahas oli tõmmanud enese instinktiivselt küüru ja vahtis väikest auku oma selja taga seinas, kust oli sadanud talle kaela krohvitükke ja muud prahti.

Mees vahtis samuti seda auku ja hüüdis kohe:

«Ah-ah, see oli nende kuul, nägid, kui hästi nad lasevad! Eh-eh, kas lööb sinusugusel püksid vedelaks?»

Ahas laskis teda praalida. Tal oli praegu tegemist, et üle saada äkki vallanud surmahirmust. Tõepoolest loll, kui saad siin toas surma või haavata ilma võitluseta! Juba

257

ta mõtles, kuidas minna vangistatuga kuhugi kindlamasse paika, kui käis uus prahvakas. Jälle lendas krohvi ja tolmu. Kui Ahas parajasti ärevalt otsis uut kuuliauku, kuulis ta selja taga hüppesamme. Enne kui teadvus suutis olukorda taibata, oli vaist sundinud teda kõrvale hüppama.

Meeletu mees oli üritanud talle ootamatut kallaletungi, tarvitades silmapilku, mil Ahase tähelepanu oli vastupanematu jõuga juhitud mujale. Kallaletungija hüpe aga ei õnnestunud, sest Ahase eest ära põikamise tõttu oli ta tormanud vastu seina ja libisenud jala all puruneval kroh-vitükil. Järgmisel silmapilgul oli Ahas temast juba paar sammu eemal ja sirutas talle vastu löögivalmis täägi. Nüüd alles kiindusid Ahase silmad momendiks mehe näkku, mis oli nii hirmus, et ähvardas tal röövida jõu. See oli hullumeelne, kes vahtis talle sealt vastu, silmad ümmarguste valgete sõõridena peas pärani, vaht suunurkades, suu pärani lahti mustendavate hambatüügastega.

Ahas seisis nõutult. Mees oli valmis uueks hüppeks, hoolimata teravast püssitäägist. Ahasel ei olnud korraga südant lüüa relvatut, kaitsetut inimest. Ähvardavas ohus ta pea töötas aga välgukiirusel. Ta peab lööma, peab tapma selle hullu, sest muidu tapab ta tema, et põgeneda! Tal on õigus teda tappa ka relvatuna, sest ta tungib talle kallale! Ahas pigistas silmad kinni ja kahe käe kõva tõukega virutas ta oma raske püssi täägiga ette. Kuid tundis samal momendil, et hoop juhiti kõrvale, ja kui ta avas silmad, nägi, et hullumeelne oli juba mõlema käega haaranud täägist ja vahtis talle otsa nagu ennenägematu viirastus. Ainult paar sekundit oli Ahas kahelnud, kuid sellest oli jätkunud!

«Noh, löö nüüd veel, kutsikas, löö nüüd veel!» kähistas mees.

Järgmisel hetkel katsus Ahas juba tääki vabastada, hüpates tagasi ja tehes kogu aeg lööke. Kuid kõik pisted juhiti kiiresti kõrvale ja mehe tugevad käed olid nagu needitud täägi külge. Siis jäi Ahas seisma ja vahtis meest. Nõnda seisid nad teineteise vastas, hoides üks ühest, teine teisest püssiotsast.

Põgeneda! mõtles Ahas, kuid kohe pidi ta selle mõtte kõrvale heitma, sest siis jääks relv mehe kätte ja ta tapaks ta kohe, kui on sellest lahti lasknud. Järsku leidis ta teise mõtte ja valju häälega röökides hakkas ta karjuma: «Appi, appi, tulge appi! Käsper, Tääker, Kohlapuu!»

258

«Karju, karju, saatana kutsikas, ega sind keegi kuule!» kähistas mees ja Ahas nägi, kuidas ta hakkas oma käsi mööda püssi edasi libistama, et saada talle lähemale.

Siis toimus Ahasega midagi, millest ta teadvus esialgu aru ei saanud. Ta oli lasknud püssi käest, mille pära kolahtas vastu põrandat, ja ainsa osava hüppega oli ta oma vaenlase kõris kinni. See oli ta vana tuntud võte, mida oli tarvitanud teistega kaklusel juba poisikesena.

Haare kõri järele ei olnud küll täielikult õnnestunud, seda takistas mehe üleslöödud krae, kuid haaratav oli ootamatusest kaotanud tasakaalu, kõri kaitseks vabastanud käed püssi küljest ja kukkunud maha. Hetk hiljem oli püss juba Ahase käes, ning kui mees maast üles karates talle uuesti kallale tungis, tormas ta ise täägi otsa, mis puuris ta kehast läbi allpool rinnalesta ...

Üleni higisena, hambad suus lõgisemas ja keha nagu pöörases hallisõidus, vahtis Ahas korisejat.

«Oli siis seda tarvis!» sosistas ta miskipärast ega suutnud paigast liikuda.

Kuid siis raksatas jälle midagi toaseinas, lennutades krohvi ja tolmu. See äratas Ahase, tuletades talle meelde varitsevat ohtu, ning hetk hiljem oli ta haaranud püssi ja välja tormanud. Ukse ees vedeles endiselt lõhkilastud kõhuga lätlase korjus, peened sinised sooled kõrvale maha valgunud. Üle mõisaõue aga käis säärane kuulisadu, millist Ahas varem poleks võinud kujutledagi. Ei kuuldunud seal enam üksikuid vilistusi, vaid oli lakkamatu sidin ja vidin, et tundus, nagu oleks õue kohal õhus kuumast niklist kihutav nägematu lagi. Ahas ei saanud muidu, kui pidi kohe maja tagant väljudes madalasti küürutama, ning silmapilk hiljem viskus ta juba kõhuli, hakates roomama alla pargi poole.

Kogu pataljon, nagu ennegi, oli reas madala kivimüüri taga ning Ahas märkas, et kange tule tõttu olid kükakil ohvitseridki oma roodude taga. Tuline, mürisev poolrõngas ümbritses mõisa samast küljest, kust oli tulnud esimenegi rünnak. Vaenlane oli nüüd välja toonud ka oma kuulipildujad ning üksteise järel lagisesid nad seal all kui pöörased.

Jõudnud müürini, istus Ahas selle taha ning tundis, et tal praegu ei ole niigi palju jõudu, et tõsta püss üles müürile ja hakata sellest tulistama. Tüki aega istus ta seal

259

täiesti mõttetuna, tundes aina tugevat tülgastust, kui kuulis hõiget:

«Ahas, kus sa ometi oled?»

See oli Tääker väraval oma kuulipildujaga.

«Siin!» hõikas Ahas.

«Tule siis mulle appi ometi!»

Ahas võttis masinlikult püssi ja roomas kuulipilduja juurde.

«Sööda teda, toppama jääb tihti!»

Ahas haaras lindi, ja kui ta hakkas kuulipildujat söötma, nägi, et selle lint ja kuulid olid verised. Kuid see tuli ta oma kätest. Ta ei olnud mitte tähele pannud, millal ta roomamisel oli täägiga määrinud oma käed veriseks.

Kuid praegu ei olnud aega neid puhastada — ja kuulipilduja tulistas vaenlast veriste kuulidega.

Ning ülalt taevast tuli veel ikka aeglaselt hõredaid, suuri valgeid lumeräitsakaid ...

KOLMAS OSA

Heitlus ründajate ja kaitsjate vahel jätkus ühtsoodu juba mitmendat tundi, kuid läti polgu pealetung ei raugenud. Pikis hõredais ahelikes roomlesid hallid kogud le-pikualusel lumel, püüdes peita endid põõsaste ja mätaste taha. Aeg-ajalt tõusid nad maast, jooksid mõne sammu edasi ja maandusid jälle, otsides redu. Näis, nagu oleks lepikualune täis suuri konni, kes seal hüplesid ikka lähemale ja lähemale. Juba oli üks osa jõudnud neist võsa veerde ning tükkis siin ja seal lausa lagedale, kust aga iga kord, kaitsjate kangest tulest aetuna, pidi võssa tagasi hüplema. Lahing käis juba õige läheda maa pealt, sest võsa veerde ei võinud mõisaväravast olla üle paarisaja meetri. Vihane ja murdumata oli lätlaste pealetung ning kogu aeg peksid vahetpidamata seal all nende kuulipildujad.

«Saatanad!» vandus Tääker oma maksimi juures, ning puhkides kogu kopsust, nagu teeks ta rasket füüsilist tööd, tühjendas lindi lindi järel alla lepikusse. Niikaua kui mürises kuulipilduja, oli all võsas kõik vaikne ja liikumatu, vaikisid isegi vaenlase maksimid. Vaevalt aga lõppes lint, kui põõsaste ja mätaste taga algas jälle nende suurte ja hallide konnade hüplemine, kes krooksumise asemel tegid heledat raginat ja mahedat vilet.

«Oi, poisid, lätlased on vihastanud endid päris seaks!» hüüdis Konsap.

261

Võsaveerde oli ilmunud üksik lätlane, kuid kukkus seal kohe, jäädes liikumatuks.

«Ah, ah, kas said nüüd? Seda sa tulid otsima, vana lollakas!» hüüdis Konsap jälle. «Kus lätlasel ikka aru peas, tahab üksi tormi joosta!»

«Tulge aga lagedale, mis te seal põõsaste taga lömitate!» karjus Kohlapuu üle lumise välja võseriku poole.

Ja nagu sõna kuuldes ilmuski võsast jälle lätlane kükakil, kuid kukkus otsekohe külili.

«Järgmine!» karjus Kohlapuu, uut kuuli magasinist rauda lüües ja võitlushoos müüri tagant püsti karates. Järgmist aga ei tulnud, selle asemel tuli kohe mitu kuuli,

plaksatades madalalt vastu kive, lüües nagu välguhoobist rabatud Kohlapuu uuesti müüri taha!

«Kuradi sead!» vandus ta ehmunult. «Just praegu oleks pihta saanud!»

«Andke neile dum-dum kuule!» karjus väike Mugur ja tulistas niisuguse innuga, et püss aina auras käes.

Varsti aga kuulsid kõik, kuidas ta seal nutma hakkas. Muguri vana jaapanisüsteemiline püssiloks oli jälle rikki läinud ja pisike poiss nuuksus nüüd selle juures nagu abitu ja meeltheitev laps. Ta tagus püssilukku küll rusikatega, küll müüri vastu, kuid miski ei aidanud, püss ei töötanud enam.

«Mugur, tule võta minu oma!» karjus Tääker läbi kõrvulukustava ragina.

«Sinu oma? Mis ma sinu omaga teen, minu dum-dum kuulid ei lähe ju vene püssile sisse!» hädaldas Mugur vastu ja tagus edasi.

Ahas, söötes kogu aeg mehaaniliselt kuulipildujat, kuulis kõiki neid hüüdlemisi ja ägedat lahinguraginat nagu kustki eemalt ega jõudnud õieti tähele panna tihedat kuulidesadugi, mis lakkamatult plaksus kivimüüris, naksus puutüvedes ja vilises ülal õhus. Kõik lainetas ja värises temas alles sellest kohutavast heitlusest vahialusega seal mõisaruumis. Ikka ja ikka vaatles ta oma käte külge kleepunud verd, oleks tahtnud selle lumega ära hõõruda, kuid ei leidnud selleks pilgukestki aega. Vastik, peagu ökitama ajav oli see inimese veri ta kätel ja Ahas arvas tundvat, nagu oleks see imelikult kipitanud või põletanud seal nahal.. .

Äkki juhtus midagi, millest keegi esialgu õieti aru ei saanud. Kaitseaheliku vasakul tiival, kus tulistas esimene

262

rood vastu maanteed asetseva pargimüüri taga, kuuldus korraga sammude madinat. Pöörates näo häälte suunas, nägi Ahas, et kogu esimene rood oli taandunud müüri tagant ning ruttas küürutades, püssid peos, kahelt poolt mõisamajast mööda, alla õue poole.

Samal momendil vaikis ka kuulipilduja Ahase kõrval. «Ahas, sööda, sööda, ära lase linti käest!» hüüdis Tääker vihaselt. «Vägisi kipuvad võsast juba välja!» Ahas tähendas ainult käega vasakule tiivale. «Mis, kurat!» ehmus Tääker ja vabastas kuulipilduja. «Mis nad liduvad seal? Mõis sisse piiratud või?»

«Hei, esimene rood, kuhu te kuradid jooksete!» karjatas Kohlapuu, samuti ehmudes.

«Tulge tagasi, kuhu te sead lähete!» vandus ka Kon-sap meeleheites.

Kuid keegi ei kuulnud neid hüüdeid ja varsti oli kogu esimene rood mõisamaja taha kadunud.

Ning otsegu loodusliku jõuga ja hirmupisilastest naka-tatult tõugati, samal silmapilgul müüri tagant üles ka teine rood, mis nüüd korratu, segilöödud karjana põgenes esimesele järele. Tõusid ka Tääker ja Ahas kuulipilduja juurest ning järgnesid jooksjaile.

Saanud aga keset õue, jäi Tääker äkki seisma ja hüüatas:

«Maksim!»

Ning Ahast õlast tõmmates hakkas ta tagasi ruttama.

«Olgu või kurat lahti, aga maksimit me neile ei jäta!»

Mõisaväravale tagasi tormates haarasid nad kuulipilduja ja põgenesid. Aga kui nad jälle olid jõudnud õue, kust olid kadunud juba kõik, ähkis Tääker lootusetult:

«Aga kuhu kuradisse me temaga ikka jõuame, viskame maha ja jätame siiapaika!»

«Hobune,» sõnas Ahas.

Tõesti seisis mõisaukse ees üksik hobune reega. Uuesti haarasid nad kuulipilduja ja ruttasid sellega ree poole.

«Kui nad kuradid nüüd mõisa sisse ei jõua, ennegu ...!» ähkis Tääker, kargas reele, kuid oli unustanud ohjad.

Ahas ulatas talle need kätte ja kükitas ise reepärale.

Ning siis algas sõit. Tääker, reel püsti seistes ja kogu aeg hirmunud näol tagasi vahtides, plaanis hobust ohja-otstega.

263

«Kuule, paugutavad alles!» hüüdis ta siis ja hingas kergendatult.

Hobune ajas nelja alla metsa poole, kuhu oli läinud pataljon.

Imelik, Ahas ei tundnud kogu aeg peagu mingit hirmu ning Tääkeri küpsetav ärevuski paistis talle praegu kuidagi mõistmatu. Ta oli toimetanud ja talitanud ainult mehaaniliselt, nagu veidras unenäos, peas oli imelik segadus ja silme ees vibeles nagu punakat udu. Suur väsimus ja roidumus oli valgunud üle ihu ja liikmete, nii suur roidumus, et ta nüüd kohe laskis enese reele röötsakile.

Varsti nad olid teistel järel kitsal metsateel. Kuid siin näis kõik olevat juba korras, roodud olid rühmade kaupa kolonnides ja marssisid tasakesi juteldes edasi, nagu poleks toimunud midagi erilist. Selja tagant kostis veel ainult vaibuvat lahingujärgset raginat.

«Oi õnnistust, saab priiküüdiga!» hüüdis paks Miljan ja hüppas reele, kui nad olid jõudnud juba oma viimasena marssivale rühmakolonnile järele. Juhust ruttasid kasutama kohe ka mitmed teised ja varsti oli reel terve kobar teise rühma vabatahtlikke.

Tääkeri esimene tugev ärevusähm oli juba järele andnud ning samas pistis ta ka kohe tasahilju kiruma:

«Mina ei saa aru, mis kurat see nüüd jälle meiega juhtus, et nende lätlaste eest taganema panime! Kõik läks minu arust lahingus ju ilusti, andsime kogu aeg kenasti tuld, — kes ikka nina võsast pistis, see ka kohe sai!»

«Said ka need, kes ei pistnud nina,» tähendas väike Mugur.

«Muidugi, said ka need,» jätkas Tääker, «ja mina arvan, et ükski neist lätlastest poleks pääsenud eluga mõisani, kui nad kas või tormi oleksid tulnud! Maha oleksime nottinud nad puha, aga nüüd tagane jälle, nagu ei mõis-takski me enam muud teha!»

Ja ta sülitas vihaga suure lajaka kaugele metsa.

Kohlapuu oli vihast nii törssis, et ei mõistnud vandu-dagi.

«Ptüi, sunnikuid,» sülitas ka Konsap, «ise teavad väga hästi, et nii kui me taganeme, siis need haavatud seal punaste kätte jäävad!»

«Seal nad nüüd juba ongi,» tähendas Mugur, «kolm meest pataljonis jälle vähem!»

264

«Mis haavatud?» küsis Ahas, kes kuulis alles nüüd, et pataljonil on olnud päeva jooksul ka kaotusi.

«Sa siis ei teagi veel!» hüüdis Tääker. «Kolm haavatut esimesest roodust on nüüd lätlaste käes. Lätlased tulid suure vihaga ja maksid meile hommikuse eest kätte, tungisid omakorda enne viimast lahingut meie valvetõkkele vallamajas kallale. Neljast mehest pääses tervena tagasi ainult üks. Teised kolm said pihta, kui nad mööda maanteekraavi pataljoni poole põgenesid.»

«Ja sinna kraavi nad jäid?»

«Sinna nad jäid kogu lahingu ajaks punaste tule alla.» «Kõik haavatutena? »

«Pole teada, kas haavatutena või surnutena.»

«Kui nad kõik mitte kohe surma ei saanud või pärast haavatutena verest tühjaks ei jooksnud, siis on nad nüüd elusalt lätlaste käes, ja see on veel halvem,» lisas Kon-sap.

Keegi ei lausunud seepeale midagi ja tükk aega sõideti tusases vaikuses. Tusane ja hall oli talvetaevaski vaikselt taganejate peade kohal, vintsked, madalad pilved vanusid puulatvade otsas ja neist ei pudenenud enam lumekübe-meidki.

«Kuule, Ahas, kas sa said haavata? Käsi verine!» hüüdis korraga väike Mugur ehmunud häälega.

Ahas vaatles oma käsi, oli need vahepeal juba unustanud.

«Ei ole,» vastas ta, küünistas tee kõrvalt üle reeveere lund ja hakkas käsi hõõruma. Tee äärde tekkis nüüd hõre mahajääv rida veristest lumetükkidest.

«Millest see veri siis su kätel?» küsis Mugur uuesti.

«Täägist vist,» vastas Ahas ainult ja hõõrus edasi.

«Täägist? Aga kust see tääk sul siis verega sai?»

«Lõin selle metsast püütud mehe surnuks ...»

Kõik vahtisid jahmudes Ahase nägu ja veriseid käsi.

«Tõega ikka?» küsis nüüd Tääker.

«Jah, tahtis ära põgeneda, tuli mulle kallale.»

«Kallale? Paljaste kätega?»

«Jah, läks hulluks ...»

Kõik vahtisid sõnatuina Ahast.

See aga ei lausunud enam midagi. Lumega hõõrudes olid käed hakanud tugevasti külmetama ja ta soojendas neid kuulipilduja jämedal jahutajal, mis oli alles leige.

265

«Sihuke asi ei ole kiita, vastik on, kuradi vastik,» sõnas Konsap, «tean seda omast käest...»

«Ei tea, imelik see ikka võib olla küll,» arutas nüüd Tääker, «kuuliga jah, lased inimese maha mis midagi, aga see on ju eemalt, ei näegi õieti, kuidas see sünnib, aga siin kohe oma silma ees ja päris enda käega virutada terariist elava inimese tuksuvasse kehasse . . . Ahas ise nihuke vaikne ja sentimentaalne mehike, kuidas sa sellega ikka hakkama said?»

Ahas ei lausunud ka nüüd midagi, oli laskunud selili reele ja vahtis pärani silmi üles halli talvetaevasse.

«Aga sa peaksid sellest kaptenile teatama,» sõnas Tääker mõne aja pärast. Samas aga näheski rooduülemat sammuvat oma roodu eesotsas, ta hõikas:

«Hei, kapten, tulge peale!»

Kapten jäi seisma, ja kui regi oli jõudnud ta kohale, toetuski ta selle nurgale.

«Ahas on tapnud selle metsast püütud mehe ära,» teatas Tääker nüüd kohe.

«Ah ei viitsinud teda karaulida või?» küsis kapten.

«Ei, mees tunginud talle kallale.»

«Kallale? Vaata sunnikut! Noh, mis siis muud, sai kohe paraja jao, muidu oleks pidanud veel natuke ootama,» tegi kapten oma tavalist nalja.

Sellega jutt metsast püütud mehe saatusest lõppeski.

«Puuh, kurat,» puristas korraga Tääker, «kust see's siia sai, õled puha paksu verega koos!»

Vaadati lähemalt ja nähtigi, et siin ja seal on õled tardunud ja kõvaks külmunud veretükkidega nagu kokku liimitud.

«Kelle kuradi veri see siin on?» arutas Tääker ja hakkas veriseid õlgi tükikaupa tee äärde maha loopima.

«Eks see ole selle lõhkise kõhuga lätlase oma,» mühatas Milj an.

«Õige, Miljan,» hüüdis Tääker, «see on seesama regi jah, millega hommikul toodi neid haavatud lätlasi sealt vallamajast.»

«Surnud lätlasi, tahtsid ütelda,» parandas Miljan.

«Noh, toomise ajal oli teine ikka alles elus.»
«Aga nüüd on surnud mõlemad. Või ei ole, Kohla-puu?»
«Mis selle lätlasega siis . ..?» küsis Ahas.
«Noh, vaata, sa ei teagi,» seletas Miljan. «Niikaua kui
266
sina seal mõisas sees tapsid seda metsameest, Kohlapuu jälle tappis talli taga lätlast...»
Ahas vaatas Kohlapuud. See istus reepeas, põlved püsti, püss peos, ja vahtis metsa poole .. .
«Ei tea, kas need lätlased on juba mõisas?» arutas Konsap.
«Noh, kui nad nüüd seal on, siis näevad ka, et mitte nemad üksi ei mõista vange tappa,» sõnas Kohlapuu ja vahtis endiselt metsa.
«Väike trööst, et nad seda näevad,» sõnas Tääker korraga jälle nagu endise üleskerkinud vihaperuga, «täitsa ilmaaegu said, saatanad, meilt selle mõisa kätte!»
«Noh, pole lugu,» lohutas kapten, «enne õhtut oleksime pidanud taganema ikkagi.»
«Aga miks?» küsis Tääker üllatunult. «Meil polnud ju veel midagi häda!»
«Häda ei olnud, aga häda oleks tulnud,» jätkas kapten suitsu puhudes. «Õhtuni jah, niikaua kui veel valge, oleksime auga neile vastu pannud, aga vaadake, kui oleks läinud pimedaks, lätlased oleks tulnud ja sõtkunud meid sinna ummisjalu ära. Kuradi palju ikka on neid raipeid seal meie väikese salga jaoks! Pataljoniülemgi ütles juba, et enne õhtut ikka tuleb taganeda, ja kui siis esimene rood jättis oma seisukoha maha, ei hakanudki me taganemist enam takistama.»
«Minu pärast, kui muidu ei saa, ma annaksin neile lätlastele veel teise Valguta takka järele, kui ainult üks mu palavam soov praegu täide läheks,» ütles Miljan.
«Noh, mis soov?» küsis Tääker.
«Kui saaks kõhutäie süüa.»
«Noh, sinul on see kere muidugi kõige heledam!» viskas Konsap.
«Mis sa's arvad?» vastas Miljan. «Kui kaua see hingeke hommikuse musta kohvilörriga ikka sees seisab. Nii kui täna hommikul see ragin algas, nii ma kohe ütlesin, et noh, Miljanike, nüüd sülita hambad viimseni suust välja, kokki sa enam ei näe.»
«See on kurat, jah, teab mis nende kokkadega,» kirus ka Konsap, «kui veidi plõginat on, kohe nad kaovad kui maa alla.»
«Plõginat!» hüüatas Miljan. «Pole plõginat vajagi. Lase üksainus pauk nurga taga, kas või rabapüssist — ja supikatel on kadunud.»
267
«Rannus ehk saame süüa,» lausus kapten, «sööme ja puhkame seal veidi, enne kui edasi marsime.»
«Kuidas? Kas me siis Rannusse ei jäägi?» küsiti nüüd kõikjalt.
«Ei, pataljoniülem viib meid Rannu kirikumõisa mõneks päevaks puhkama, eks siis näe, milleks me väike jõud jälle küünib.»
«Noh, siis on ju meie asi hoopis nässus!» hüüatas Tääker kasvavas meelehärmis, «siis anname ju punastele tagasi kõik, mis me seni oleme võitnud!»
Kapten laotas käsi.
«Mis teha, kui meid on nii vähe ja neid nii palju,» sõnas ta, «tuleb taganeda ülejõu eest.»
«Arvate siis, kapten, et nad Rannu peale ka tungivad?»
«Aga miks nad ei peaks tungima, või arvate, et nad ilmaaegu meie vastu nii palju väge on toonud?»

«Noh, siis võtavad ikka niimoodi Tartu küll jälle tagasi,» hüüdis Mugur.

«Kas nad seda just jõuavad, aga mine tea, kõik võib olla,» jätkas kapten. «Meie asi nüüd varsti tõotab küll hakata ka paranema, on loota, et saadetakse meile siia abi, sest nagu kuulda, on juba ka Narva tagasi võetud.»

«Ah Narva ka juba?»

«Narva ka,» kinnitas kapten, «Tallinnas ju väriseti kogu aeg rohkem Viru väerinde pärast ja jäeti meid siin päris vaeslapse ossa, läkitati sinna viimne kui soomlane ja meile ei tahetud anda ühtainukest soomusrongigi.»

«Räägitakse jah, et soomusrongid tulnud Rakvere alt ära ilma ülemjuhatuse teadmata Tartut võtma, ei tea, kas see on ikka tõsi?»

«Tõsi see näib olevat,» vastas kapten, «vähemalt rääkisid seda meile need soomusrongi mehed ise seal Rõngus.»

«Noh, eks see Viru väerinne ole ju Tallinna buržuide nahkadele lähem, sellepärast nad ta eest seal nõnda värisevad!» salvas nüüd Tääker.

Nõnda nad seal arutasid ja taganesid punaste polkude suure ülevõimu eest pärast kaotatud Valguta lahingut mööda kõrvalisi metsateid. Ning hoolimata äsjasest lüüa-saamisest ja teadmisest, et neile järgnev vaenlane on neist tugevam kümnekordselt, hakkas nende tuju paranema ja täituma uue lootusrikkusega. Ning kui veel mõeldi, et Rannu mõisas ootavad näljaseid ees auravad välikatlad,

268

oli paksu Miljanigi tuju paranenud sedavõrd, et ta hakkas mõmisema laulu, mida varsti toetasid teisedki:

«Üks kerjaja läks kerjama ja võttis selga koti, siis perenaine rutuga lõi lahti sahvtipoti.»

Oli juba hämardumas, kui jõuti Rannusse. Kuid ees leiti täiesti tühi mõis, ei olnud neid ootamas kokkasid ega auravaid välikatlaid. Tuulekiirul oli siit minema kihutanud pataljoni tagavararoodki, mille ülesandeks oli hoolitseda lahinguroodude toitlustamise eest.

Nähes, et ei ole kokkasid ega tagavararoodu, oli kõigi optimistlik tuju korraga nagu pühitud ja granaadi plahvatava jõuga vallandus sedamaid üle pataljoni näljakisa.

«Läinud on need buržuisaatanad siit juba ühes kokkadega,» vandus Konsap, «ja mine tea, kas on kuradisi kiri-kumõisaski ees, vaat', et ei punnud oma supiga juba otse Viljandisse!»

«Oi poisid,» oigas Miljan, «kui ma nüüd veel ühte kokka elu sees juhtun nägema, siis, kulla sõbrad, siduge mind kohe kinni, kui te ei taha, et tuleb üks hirmus vere-valamine!»

Kuigi tuju oli kõigil äärmiselt hapu, pahvatati siiski mürinal naerma.

Aga ei aidanud kirumine ega needmine, kokkade argusele tuli alistuda samuti kui vaenlase ülevõimule. Marsiti edasi.

Nagu ennist, ei mindud nüüdki otse mööda suurt maanteed, vaid hiiliti kirikumõisa poole mööda talviseid radasid, pimenevate võserikkude ja tihnikute kaudu. Kui nad niiviisi olid marssinud jälle tükike aega, visati korraga Ahase ette reele mingi põntsuv asi. Võttes selle kätte, Ahas nägi, et see oli tükk leiba. Samal ajal kuulis ta, kuidas keegi hõikas hobuse ees marssivast rühmast:

«Pista kinni, kui hammas hakkab!»

Ahas, näljane nagu kõik teisedki, lõi hambad leivatükki. Ent nagu vetruv kummipall põrkas see hammastest raginal tagasi ja suhu ei jäänud midagi. Mitu korda katsus ta seda hammustada, kuid tagajärjed ei olnud paremad. Siis silmitses ta leivatükki lähemalt. See oli ümmargune ja täis igasuguseid hambajälgi. Nähtavasti oli

pillutud seda kogu marssivas pataljonis käest kätte, kõik olid katsunud saada sellest tükki, kuid asjata.

269

Veel kord lõi Ahas hambad näljase meeleheitega tagajärjetult leivatükki ja ulatas selle siis Tääkerile.

«Mis see on?» küsis Tääker.

«Tükk leiba, nagu näed,» vastas Ahas.

«Ja annad selle mulle! Küll sa oled ikka kuldne mees! Kust sa said selle?»

«Mis, kas leib, Tääker?» hüüdis Miljan ja neelatas sülge.

«Leib jah,» vastas Tääker, vaadeldes leivatükki, «leib mis leib!»

«Ole hea mees, ära söö kõike ära, anna mulle ka terake,» palus Miljan otse härdalt.

Kuid ka Tääkeri suured labidasarnased hambad ei hakanud leivale peale.

«Mis kurat!» vandus ta siis. «Leib on, aga süüa ei saa!»

«Näita siia, ma katsun kah!» hüüdis Konsap.

Sõnalausumata ulatas Tääker leivatüki küsijale, kuid ei teinud ka Konsapi sportlasehambad sellele midagi.

«Säh, Kohlapuu, katsu, ehk mekib see sulle,» ulatas Konsap leivatüki edasi.

«Keda sa, kurat, narrid siin, see ju kivi!» vihastus Kohlapuu.

«Ei ole, leib ikka,» sõnas Konsap.

Kohlapuu hambad robisesid mõned korrad jäätunud, siledal leivatükil, kuid siis lendas see vihase sajatuse saatel kaugele lepikusse.

«Või siin himu tegemas, siga!»

«Kas sa, kuradi hull, mis sa nüüd tegid, leiva viskasid metsa!» hädaldas Miljan.

«Eks sa too ära,» mühatas Kohlapuu ainult ja sülitas suhu kogunenud sülje leivatükile võssa järele.

Näljast nõrkenuina ja pikast jalamarsist surmani väsi-nuina jõuti lõpuks hilja õhtul pimedasse Rannu kirikumõisa. Väsinuna tundis end ka Ahas, hoolimata sellest, et kogu teekonna oli konutanud kuulipildujareel. Imelik roidumus, mis oli vallanud teda juba seal Valguta lahingus pärast heitlust elu ja surma peale, oli üha jätkunud. Toi-metanud Tääkeriga kuulipilduja kindlasse paika, ta vantsis köstrimajja, kuhu oli määratud nende roodu korter. Jõudnud saali, leidis ta enesele veel suure vaevaga koha nurgas seisva klaveri all. Tõmmanud sinna tuustaku õlgi, ta laskus kohe pikali ja hakkas ootama käsklust supile.

Oodatud käsklus tuligi varsti, kuid Ahas ei kuulnud

270

seda enam. Raske roidumus, tugevam kui nälg, oli märkamatult vajutanud ta silmad kinni. Nõnda ta magaski seal klaveri all ränka und söömatuna kuni hilise hommikuni. Ja vaevalt ta oli saanud rüübata mõne suutäie hommikust kuuma kohvi, kui kuulis Käsperit end juba hõikavat:

«Ahas, pane end kohe valmis, tuleb minna!»

«Kuhu?» küsis Ahas.

«Eks sa siis näed,» vastas Käsper, viskas püssi rihmapidi õlale ja tõusis.

Tõusis ka Ahas ja ruttas ühes Käsperiga välja.

Maanteel köstrimaja ees ootas juba hobune reega, millel kükitas kaks meest, Valgutas pataljoni astunud punapea ja ta lühike lihava näoga kaaslane. Mõlemad mehed olid hankinud kustki papaahad ja tõmmanud nende veered kaelani alla, nii et üsna vähe paistis nende nägusid.

«Rohkem mehi kaasa ei tule?» küsis punapea ja võttis ohjad.

«Aitab meistki,» vastas Käsper ja hüppas reele. «Siis läki,» sõnas punapea ja virutas hobusele ohjadega.

See kargas minema eile õhtul tuldud teed Rannu mõisa poole. Kuid ainult mõnisada sammu kihutati mööda maanteed, siis pöörduti üle põllu alla paremale poole võserikku, kus leiti selle äärt mööda kitsalt edasi vingerdav talvetee. Kui nad seda mööda olid kiirel ajul sõitnud mõnd aega, tasandas punapea hobuse jooksu ja hakkas aeg-ajalt teraselt ringi piiluma.

«Et iga silmapilk nüüd püssid on kõigil laskevalmis!» tähendas Käsper.

Need olid juba kõigil ilma selletagi peos, kaitsjad maandatud ja näpud päästikuil, isegi punapeal, kes nüüd ainult vasaku käega juhtis tasa edasisörkivat hobust. Tee läbis madalamaid ja kõrgemaid võserikke ja üksikuid metsatukki kord sügavamalt, kord lähemalt lagendiku äärele. Kus see viis aga lausa lagedale põllule, juhtis punapea hobuse umblumisesse võssa, kust see puristades ja ähkides varsti jõudis jätkuvale metsateele.

Keegi ei vahetanud ainustki sõna, kõik kuulatlesid teravalt iga väiksemat krabinat, mis ei tulnud mitte hobusest ja reest, ning piilusid teravate pilkudega ette, vasakule ja paremale. Kuid ei hakanud erutatud kõrvadesse ja silmadesse midagi kahtlast ja häirivat. Ümbrus oli otse pühapäevaselt vaikne ja tuulevaga, kõrge taevas metsa-tukkade

ja võserikkude kohal õhukestes pilvedes, mille taga võis aimata päikese lähedust. Täis helendavat valgust ja rahu oli selge talvine õhk.

Hulk aega oli niiviisi mindud, kui punapea juhtis hobuse kuusetukka ja sidus seal puutüve külge kinni. Tuldi reelt, asetuti neljakesi hõredasse ahelikku ning mindi ette-vaatlikult hiilides mööda metsaalust. Sammu paarisaja järel hõrenes mets ja seisti lumest helkiva, pisut ülespoole tõusva lagendiku serval. Eemal mäekühmul asetsesid mõisahooned pargi serval, ümbritsetud madalast hallist kivimüürist.

Alles nüüd Ahas taipas, kuhu nad olid sattunud. See hooneterühm seal ülal lagedal väljal oli ju Rannu mõis ning see metsaveer siin sama koht, kus nad selle vallutamise päeval olid lamanud ahelikus ja sattunud taganeva vaenlase ees paanikasse.

«Tühi,» sõnas Käsper, sihtides üksisilmi mõisa poole.

«Tühi jah,» vastas ka punajuukseline.

«Kas minna korraks vaatama?» küsis lihavanäoline.

«Pole mõtet, tühi ta on, see on ju siit näha,» vastas Käsper. «Läki edasi!»

Rutati tagasi ree juurde ja jätkati katkestatud teed. Kuid mida nüüd samm edasi, seda ettevaatlikumalt ja pikaldasemalt liiguti. Ei sunnitud hobust sörkimagi, vaid lasti astuda sammu. Vahetevahel peatuti koguni, vahiti ja kuulatati hinge pidades. Tihti punajuukseline tuli reelt, läks hobuse ette ja uuris seal teraselt teed ja jälgi, mis näha. Kehitas siis õlgu, raputas pead, tuli reele tagasi ja sõnas poolhäälel:

«Mida kuraditki ei saa aru, kabja jäljed, ja muud midagi!»

Läheneti Valgutale. Seoti hobune jälle metsa kinni ja hiiliti lagendiku veerele. Mõis oli küll metsast hulk maad kaugemal kui Rannu, kuid sellest hoolimata nähti kohe, et seal on liikumist.

«Sees, kuradid!» hüüatas punajuukseline.

«Muidugi, selles polnud kahtlust, olid juba eile sees,» tähendas Käsper.

Tükk aega piiluti vaenlastega täidetud mõisa poole.

«Edasi nad igatahes veel liikunud ei ole,» tähendas Käsper.

«Ei tea, miks?» küsis punajuukseline. Käsper kehitas õlgu.

«Oleks hea, kui saaks teada, kui palju neid seal on!» sõnas ta.

«Näe!» hüüatas lihavanäoline ja näitas vasakule poole väljale, kus kasvas lagedal üksik puu, nähtavasti maantee ääres.
Kõik vaatasid osutatud suunas ja nägid, et puu najale nõjatudes seisis seal üksik vaenlase valvur, püss kaenlas.
«Hiinlane see vist ei ole, küllap lätlane,» arvas Käsper.
«Vaat, kui selle kuidagi saaks sealt kätte, pressiks kohe välja, kui palju neid seal mõisas on!» lausus punajuukseline.
«Ei saa ju kuradile kuidagi ligi, liiga lageda peal,» vastas lihavanäoline.
«Jah, kui oleks pimegi,» möönis punajuukseline.
«Kui annaks siit nüüd paar kärtsu, kas saaks sunnikule pihta?» küsis lihavanäoline.
«Pole mõtet,» vastas Käsper, «asjatult paneme endid sellega hädaohtu.»
Käsper oli hakanud puu otsa ronima. Tüki aega rabistas ta nagu mingi suur lind metsaveeres kasvava pikema kuuse oksastikus, kuid tuli varsti alla tagasi.
«Oli näha midagi?» küsis punajuukseline.
«Palju rohkem midagi, pargipuud segavad ära, aga palju neid näib olevat seal küll,» vastas Käsper ja puhastas ennast kooreprahist.
«Ah palju? Kas patarei kah?»
«Paistis küll mõisa taga põllul midagi sarnast, aga mine tea!»
Veel vahtisid nad pilguke aega, kui Käsper hüüdis: «Aitab sellestki, läki, ülesanne on täidetud.» Tagasiteel punapea juhtis hobuse pisut teist teed, ning jõudnud metsa veeres keset raiesmikku asetseva uue-võitu, tahutud palkidest üksiku majani, peatas hobuse ja sõnas:
«Läheme siia vaheks sisse, siin tuttavad, ehk kuuleb midagi.»
Hobune jäeti jälle metsa ja läheneti majale. Ukse ees aga ütles Käsper:
«Kõik ei või korraga, keegi peab jääma välja valvama.» «Mina jään,» vastas Ahas.
Teised kolm suundusid majja ning Ahas jäi sammuma selle ukse ette, püss kaenlas. Seest läbi akende kostis varsti kõnelust ja laia naeru, nagu tervitatakse ainult vanu häid

273

tuttavaid. Kaua siiski ei oldud seal sees. Esimesena väljus Käsper.
«Vaata sunnikut, või koju roninud parajaks ajaks!» naeris punajuukseline lõbusalt, ilmudes uksele noorepoolse vestiväel mehega.
«Nähti liikuvat jah,» vastas mees saladusliku näoga poolhäälel kõneldes.
«No selle kala toome küll ära,» hüüdis lihavanäoline.
«Kust siit on kõige otsem?» küsis punajuukseline.
«Oh, see ju lähedal, läbi selle lepiku, ja ongi!» vastas mees.
«Läki siis!» hüüdis lihavanäoline.
«Kas maksab?» kuulis Ahas Käsperit kahtlevat. «Üheainsa punase näru pärast, vaenlasele väga lähedal ja... oleks meid suurem salkki.»
«Maksab, väga maksab, see sunnik on juba auga teeninud mõne tulise tinaoa!» lausus punajuukseline.
«On, seda ta on, ja tore tuua komissar kohe punaste nina eest ära!» lisas ka lihavanäoline.
«Olgu, aga kiiresti siis!» nõustus ka Käsper ja kõik jooksid reele.
Varsti sumpas hobune lepikualuses sügavas lumes, regi robises murduvais raagudes ja kõikus lootsikuna. Kui paistis juba lagedat, jäeti puristav hobune sinnapaika ja hakati sumpama jala läbi sügava lume.
«Näe, seal see ongi!» tähendas punapea.

Sammu sada sellest ja eemal uuesti jätkuvast võse-rikust nähti jällegi maja väheldaste kõrvalhoonetega. Korstnast kerkis suitsu, mis hõreda läbipaistva lindina tõusis tuulevaikses õhus otse püsti vastu taevast.

Punapea nuusutas õhku ja sosistas:

«Kodus, sunnik, pannkooke sööb parajasti!»

«Noh, siis on ta meil peos!» sosistas lihavanäoline.

«Pole ta veel peos ühti,» vastas punajuukseline, «võib putku pista! Aga et ta seda ei saaks, tuleb teha nõnda, et piirame maja sisse!»

«Olgu, minge's teie teine teisele poole maja, meie jääme siia, aga kähku!» käskles Käsper.

Nii punajuukseline kui ka lihavanäoline kadusid rutemini kui muidu. Oodanud pisut aega, sõnas siis Käsper Ahasele:

«Soo, nüüd on rõngas maja ümber. Sul, Ahas, on seljas hiinlase kasukas ja peas karvamüts, mine sina sisse.

mängi punast, räägi vene keelt ja too mees välja, muidugi, kui ta seal ikka on!»

«Võib tal olla ka laskeriist?» küsis Ahas pinevil.

«Väga võimalik, aga hädaoht ei või olla suur, kui sa talitad, nagu ma õpetasin.»

Ahas tõusiski lepikust ja läks otsustaval sammul maja poole.

Valjule põrutusele kuuldus seest kobinat, kuid sisse ei hüüdnud keegi. Ahas oli ärritatud, kuid mingi hoolimatus enese vastu oli teda vallanud. Kauemini ootamata tõmbas ta ukse ühe ropsuga lahti ja astus vöörusse. Siin põrutas ta miskipärast jalgu suurest lumest ja astus järgmise ukse juurde, avades sellegi ühe ropsuga.

Punapeal oli õigus. Viimati avatud ukse taga sõi väike perekond parajasti lõunat. Pikavõitu, ajamata habemega mees seisis vestiväel laua taga püsti, nähtavasti tõusnud just parajasti toolilt, ja ta vastas istus naine väikese poisiga.

Ahas, püss peos, vaatles pilgu aega vaikides laua ümber olijaid.

«Mul on käsk viia teid staapi,» sõnas ta siis vene keeli. Mees vaatles Ahase punaväelase kasukat ja karvamütsi ning võttis nüüd pikkamisi kogu aeg püksitaskus olnud parema käe välja.

«Kas Valgutasse?» küsis ta samuti vene keeli, kuigi vigaselt.

«Kust nad teada said, et sa siin oled?» küsis naine.

Mees ei vastanud midagi, võttis varnast samasuguse kasuka nagu Ahase oma ja pani selga.

«Siis läheme, kui on käsk,» sõnas ta Ahasele.

«Käsk on,» vastas Ahas ja nad väljusid, mees ees, Ahas järel.

Pikkade tugevate sammudega astus mees üle väheldase õue ja suundus läbi lepiku kuusemetsa kaudu viivale teerajale. Vaevalt olid nad saanud minna seda mööda mõnikümmend sammu, kui paksu madala kuuse tagant hüppas keegi teele ja laskevalmis püssiotsa mehe poole sirutades hüüdis:

«Käed üles!»

See oli punajuukseline. Näol pilkav naer, seisis ta keset teed, kuna võpatava mehe käed tõusid otsekohe taeva poole.

Samal silmapilgul sirutas Ahas oma vaba vasaku käe

mehe parempoolsesse püksitasku ja tõmbas sealt välja raske mauseri. Moment hiljem pidi ta isegi imestama, kuidas oli toiminud kogu aeg äärmise külma vere ja rahuga.

«Soo, nüüd võid käed alla lasta!» sõnas punajuukseline. «Ja tule mulle järele!»

Kähku astus ta teerajalt otse metsa ja ruttas ree poole. Mees, toimunust veel nähtavasti jahmatanud, järgnes talle mehaaniliselt. Alles ree juures, kui sinna olid rutanud juba ka Käsper ja lihavanäoline, ta küsis:

«Kuhu te mind viia tahate?»

«Tead isegi,» viskas punajuukseline, «istu aga reele!» «Aga ma ei ole ju midagi teinud!» hakkas mees nüüd protestima.

«Staabis klaarime, mida sa oled teinud ja mida mitte!»

Pikkamisi hakkas regi jälle lootsiku moodi mööda võsa edasi lohisema. Jõudnud aga endisele metsateele, andis punajuukseline hobusele ohjaotsi. Kihutanud nõnda versta pool Rannu sihis, tõstis reepäras kükitav lihavanäoline korraga hädakisa:

«Pea kinni, pea kinni, maha hüppas, kurat!»

Vangistatu oli enese tõesti tugeva tõukega reetiivalt maha libistanud ja kerana võserikku veerenud. Kuid ta oli tõusnud sealt kohe ja juba oli küürutades eemale putkamas. Läks enne veel mõni hetk, kui hobune, punajuukselise järsust tõmbest rangid silmil, peatuma jäi ja kõik reelt maha hüppasid.

«Seisa, ära põgene, me laseme!» hüüdis Käsper jooksjale järele.

Mees aga seda kuuldes tõmbas seisma jäämise asemel enese veel enam küüru ja lisas sammu.

Siis raksatas kellegi püss. See oli lihavanäoline, kes ilma käsuta tulistas esimesena, kuid laskis mööda. Otsekohe ruttas tulistama ka punajuukseline, aga ei tabanud ärevuse tõttu samuti, kuigi põgenik ei olnud veel sadagi sammu eemal.

«Kas tuleb lasta?» küsis Ahas Käsperilt.

«Muidugi, anna tuld!» vastas Käsper.

«Mis mees see siis on?» küsis Ahas uuesti.

«Teadagi, kes ta on...» vastas Käsper ja lõi püssi palge.

Enne aga, kui Ahas veel oleks saanud otsustada, kas lasta või mitte, nägi ta, kuidas põgenejal võserikus äkki otsegu niideti jalad alt ja ta kukkus lumme kui kott.

276

Otsekohe lakkas tulistamine ja kõik neli ruttasid langenu juurde.

Mees lamas külili lepapõõsas, jalad ristakil teineteise peal, nägu põskepidi lumes. Suunurgast nirises lumme heledat sooja verd. Nähtavasti oli kuul läinud kopsu või otse südamesse.

«Valmis,» lausus punajuukseline.

Seisti hetk aega langenu juures, siis käratas Käsper: «Minema, pole meil siin aega viita, vaenlased on lähedal!»

Üksteise võidu joosti reele ning kihutati minema. Punajuukseline plaanis hobust ja see aina ägises nüüd aisade vahel. Käsper istus tagurpidi reel ja näis olevat tusane.

Oli hämardumas, kui jõuti suure ajuga kirikumõisa, hobune aisade vahel kui vahuhunnik.

«Loom kuivaks pühkida ja siis tund aega teda pikkamisi jalutada!» käratas Käsper punajuukselisele vihaselt.

«Kuulen,» vastas see ainult.

Jalamaid ruttas Käsper nüüd pataljoniülema juurde, kuna Ahas suundus köstrimajja.

Jõudnud saali, nägi ta, et siin oli lõppenud parajasti pidustus. Õled olid nurkadesse kuhja aetud ning saali keskpõrand oli lage.

«Noh, ilusti kõik tagasi?» küsis Tääker. «Kas punased on juba Rannus?»

«Ei ole,» vastas Ahas ainult.

«Siis on hea!» jätkas Tääker. «Aga tead, meile korraldati siin kohaliku rahva poolt uhke simman, preilid olid ja kõik, tantsisime, et nahad aurasid!»

Ahas otsis nurgast jälle tuustaku õlgi ja puges klaveri alla oma kohale. Tääker oli kadunud hetkeks kuhugi ja tuli varsti tagasi, katlake aurava pudruga käes.

«Säh, Ahas, hoidsin sulle lõunast putru, viisin köstri ;pliidile sooja!»

«Aitäh, aga ma ei taha,» vastas Ahas.

«Miks? Oled haige või?» muretses Tääker.

«Ei ole.»

«Mis siis?»

Ahas pööras sõbrale selja ja ümises: «Ei ole midagi, ainult vastik on ...»

277

2.

Poisid istusid parajasti ratasringi õlgedel ja tühjendasid oma õhtusi supipotte, kui Käsper tuli staabist. Kõik nägid kohe, et ta ilme oli kuidagi rusutud. Vaikides ja murelikult enda ette vahtides hakkas ta oma suppi sööma.

«Mis uudist, Käsper?» küsis Tääker. «Käisid seal staabi pool või? »

«Sealt ma tulin,» vastas Käsper, «head ei kuulnud ma midagi.»

«Mida siis?»

«Noh, seda, et meil tuleb hakata vist varsti siitki kolima.»

«Ah jälle taganema või?» küsis Konsap söömist katkestades. Ka teised tõstsid supipottidelt uudishimulikult pead.

«Punased tahtvat nüüd igal tingimusel Tartut tagasi võtta ja olevat toonud päris hirmsad jõud välja,» jätkas Käsper. «Läti punaste küttide brigaad on Rõngus juba terveni kohal lisaks senistele hiinlastele ja venelastele, kokku mitu polku ühes raskete ja kergete patareidega.»

«Ja hakkavad siis Tartu peale tungima ikka siitkaudu või?» küsis Tääker.

«Just siit Rannu ja Valguta kaudu, Võrtsjärve ja raudtee vahet mööda, kus meil praegu pole rohkem väge vastas kui meie pataljon siin.»

«Siis ikka on meie asi kuradi räbal!» hädaldas Konsap.

«Räbal,» kordas Käsper, «ja ka soomusrongi meeste asi ei olevat raudteel enam kiita.»

«Ah neil kah seal räbal, mitte meil üksi? »

«Jah, Elva suure jõesilla olevat nad saanud seal küll juba valmis ja rongid ka sellest üle toonud, aga edasi ei saavat kuidagi enam. Punaste soomusrongid ja patareid kahel pool raudteed tõmbavat niisugust tuld selga, et ära pista ninagi! Lasknud koguni ühe meie soomusrongi puruks!»

«Puruks kohe!» hüüti nüüd kõikjalt suure ehmatusega.

«Puruks jah, nii kõvasti saanud pihta, et läinud põlema ja toodud teise rongi taga puksiiris Elva.»

Kohkunud olid sellest sõnumist kõik. Ainult Miljan hävitas veel endise hooga oma suppi ja tähendas suure lurina vahele:

278

«Mina ei mõista, kuidas nihukesed liivarongid saavad põlema minna!»

«Oijah, poisid, ega siis muud midagi, kui Tartu on ikka läinud!» lausus Konsap.

«Mitte ainult Tartu,» lisas Tääker, «küllap läheb siis juba puha uuesti takka järele!»

«No muidugi, arvate siis, et Venemaal mehi puudub!»

«Ega ei, võivad saata siia tuhandeid, kui vaja!»

«Võimata on ikka kuraditega sõdida, võimata!»

Raske mure ja masendus oli vallanud kõiki ja selle murega nad sel õhtul uinusidki seal köstrimaja õlesasises saalis.

Teadmata mil teel hakkasid järgmisel päeval kohalikkude elanikkude kaudu pataljonis levima jutud, et punased oma rünnakul Valguta mõisale on kandnud raskeid kaotusi. Kõneldi, et pärast lahingut viidud mõisa alt lepikust üle kümmekonna reetäie surnuid ja haavatuid Rõngu. Pisut tõstis see kohe kõigi tuju ja sõdurlikku iseteadvust ses üldises masendunud meeleolus.

«Oleks ikka võinud küll neid saatanaid seal rapsida veel natuke aega,» kahetses Kohlapuu, «las vedanud oma surnuid ja haavatuid terve Rõngu täis. Ehk oleks siis mõnigi Riia vargapoiss karkude najal tilbates mäletanud eluaeg eesti koolipoisse!»

«Noh, mis sest suurt kasu oleks olnud?» tähendas Käs-per. «Taganeda oleks tulnud meil seekord ikkagi.»

Polnudki nagu sünnis suurt kelkida, sest vihatud lätlased olid ikka võitnud, hoolimata oma kaotustest. Pealegi, kui teati, et nendesamade lätlaste tõttu on neil seisukord siin raske, et ei ole tulnud taganeda nende eest ainult Valgutast, vaid tuleb üsna pea taganeda ka siit.

Ja kui siis järgmise päeva ennelõunal anti üldine käsk kogu pataljonil rivistuda, arvati kohe, et nüüd siis see taganemine juba käes ongi. Suur arusaamatus aga valdas kõiki, kui nähti, et esimene rood kõigi ootuste vastu ei pöördunud tagasi, vaid algas marssi mööda maanteed Rannu mõisa suunas.

«Mis see siis peab tähendama?» küsis Tääker.

«See tähendab seda, et läheb lahti uus pealetung punastele,» vastas Käsper, kes asjast jälle rohkem teadis kui teised.

«Uus pealetung? Ja tervele sellele läti küttide brigaadile, hiinlastele ja venelastele?»

279

«Jah, minnakse nüüd otse Valga peale!»

«Valga peale? »

«Jah, meie pole nüüd enam üksi,» vastas Käsper, «on tulnud meile ja soomusrongidele siia abivägesid.»

«Kas soomlasi viimati?» küsitles Tääker ja ta meeleolu hakkas kohe tõusma.

«Ei, aga partisanid, Kuperjanovi mehed on tulnud rindele.»

«Siis ainult Kuperjanovi mehed,» ohkas Tääker ja oli uuesti pettunud.

Kõik olid kuulanud Käsperi seletust suure huviga. Teadmine, et nad ei ole enam üksi siin tugeva vaenlase suurte väehulkade ja patareide vastu ega pruugi enam taganeda, oli parandanud küll meeleolu, kuid näod olid endiselt kõigil tõsised. Oli selge, et on oodata nüüd ees raskeid ja veriseid võitlusi. Oli tuntud alles hiljuti omal nahal vaenlase viha ja visadust, kuuldud ta rohkearvulisi kuulipildujaid ja suurtükke, millele neil siin polnud väärseid vastu seada.

Rühmade kaupa kolonnides, salk ratsanikke mõnisada meetrit ees, liikus pataljon terves koosseisus mööda maanteed Rannu mõisa poole, nagu tolgi varasel hommikul, kui oli mindud siit venelaste ja hiinlaste vastu. Sügav vaikus valitses tõsistes ridades, kolahtasid jälle ainult katlakesed vöörihmade küljes ja robisesid astujate ühtlased sammud külmunud rabedal jääkonarikul.

Õhtupoolikuks oli jõutud Rannusse. Mõis oli alles tühi. Teati kõnelda, et siin oli nähtud eelmistel päevadel ainult paari-kolme punaste ratsasalka, kes tuulekiirul tulnud, kuid kohe ka läinud, pikemat aega mõisas peatumata.

Rühmad asusid oma vanadesse ruumidesse. Valguta teele saadeti pataljoni valvetõke, söödi ja heideti magama juba varakult.

Saabus hämar, pisut udune ja ähmane, kuid tuuletu talvehommik. Unine pataljon rivistati mõisaõue ning salk ratsamaakuulajaid lendas väravast välja Valguta poole.

Algas rünnak. Vaikselt ja sõnatult mindi teele, ridades kuuldus ainult segaseid köhatusi.

«Küll on narr lugu, anna mõis käest ära ja mine seda nüüd tagasi võtma!» tusatses Tääker.

Marsiti algul kolonnides mööda maanteed, oodates pinevil esimesi püssipauke, kui pataljoni ratsasalk põrkab kokku vaenlase valvetõkkega, et siis plaanikohaselt hargneda

280

ahelikesse ja alustada edasiliikumist täielikus lahin-gukorras.

Kuid püssipauke ei tulnud. Selle asemel paar kilomeetrit Rannust edasi kihutas kolonnidele vastu üksik ratsa-maakuulaja ja karjus juba kaugelt eemalt, et vaenlane on Valguta maha jätnud ning ratsasalk on võtnud selle juba enese alla.

Mis see siis tähendas? Vaenlane, kes suure visadusega oli neile seal Valgutas peale tunginud, oli taganenud korraga mõisast ilma lahingut vastu võtmata? Mis oli selle põhjuseks? Uudis oli esialgu niivõrd mõistatuslik, et ei saadud hakata õieti uskumagi.

Pataljon marssis parajasti kitsal kõrgendikule tõusval teel, mida paremalt poolt piiras mäkke tõusev mets, kuna vasakul pool laius madal lausikmaa.

«Pidage, kuulete!» hüüatati korraga mitmelt poolt ja rühmakolonn seisatas. Samas nähti, et olid seisatanud ka kõik eespool marssivad kolonnid.

Vasakult poolt eemalt lausikmaalt, kus teati olevat raudteeliin, kostis suurtükikõminat. Kuski seal lagendiku taga taoti nagu suuri uksi kõva jõuga kinni ja lahti ning rasked, järsud hoobid kumisesid ümberringi mööda taevaalust. Ajuti kõlahtas ja tinises midagi sageda mürtsu-mise sekka, nagu oleks virutatud vasaraga lõhkise kella pihta.

«Mis te arvate, poisid, kus see võib olla?» küsis Käsper.

«Näib, et see on juba küll tükk maad siinpool Elvat, ei ole enam vanal kohal,» tähendas keegi.

«Ehk on siis meie soomusrongid juba Elvast edasi tunginud! » arutas Käsper.

«Arvad, et need on meie soomusrongid?» küsis Tää-ker. «Aga ehk on hoopis punased patareid, mis Rõngu poolt pommitavad Elvat?»

«Aga miks siis Elva pool vaikne on?» küsis Käsper. «Kui need on punased patareid ja meie soomusrongid alles Elvas, miks nad ei vasta sealt neile?»

«Noh, võib-olla polegi vastajaid, puruks lastud juba puha,» tähendas Konsap.

Midagi ei teatud, ainult niipalju oli kindel, et Elva kohal igatahes see kõmin enam ei olnud. Kuid kaua siiski ei saadud seal arutada, sest kuuldus käsklus:

«Edasi!»

Jätkati jälle katkestatud marssi, kuid mida enam Valguta

281

poole, seda selgemini hakati kuulma nüüd seda kauget pommitamiskaja.

Valgutaski ei saadud teada midagi rohkem. Ainult natukeseks ajaks seisatasid kolonnid mahajäetud mõisa õues, mille kestel vaevalt saadi ringi vaadata.Nähti siis ka kohe üle pärani j aetud suure eesukse, et punaste seesviibimise ajal juba ennegi rüüstatud mõisa sisemus oli purustatud veel otse tundmatuseni. Seintelt oli kistud tapeedid ühes krohvi ja pindudega, miskipärast oli maha lõhutud ka ahjude lõõrid, näis, nagu oleks otsitud kulda või muid sala-aardeid, ning jala kõrguselt oli põrandail läbisegi papitükke, puuprahti ja tahmunud musti telliskivi- ja savi-tükke.

Samas kuuldi ka, et punased olid lasknud maha mõisa karjamehe, kahtlustades teda poolehoius valgetele. See oli toimunud kohe järgmisel päeval pärast nende taganemist siit ning mahalastu laip oli matmata ja lebas all moona-tares laudsil.

Muidugi ei olnud see toimunud ilma pealekaebamiseta ja mängus olid olnud kohalike punaste käed, keda moonakate seas teati olevat palju.

Kuid ei olnud aega süüdlasi selgitada ega kohut mõista, sest juba kajasid käsklused kolonn-kolonnilt edasimars-simiseks. Ning veelgi tõsisemaina ja sõnaahtramaina asuti uuesti teele, sest retk suundus mööda maanteed otse vaenlase poole.

«Nüüd siis Rõngu peale?» küsis Tääker.

«No muidugi,» vastas Käsper, «pealetungile ühes partisanidega!»

«On nad siis juba Rõngu all?»

«Kui nad veel ei ole, siis tulevad,» vastas Käsper, kuid hüüdis juba samas: «Kuulete?»

Kõik teritasid kõrvu ja kuulsid, et suurtükkide lakkamatu mürtsumise sekka hakkas Rõngu poolt kostma juba ka kuulipildujate nobedat pobinat ja korrapäratut püssi-raginat.

«Kuulete, lahing käib Rõngu all!» hüüdis Käsper jälle.

«Käib . ..» vastati ja jäädi pinevil kuulatama.

«Edasi!» kajas eestpoolt vali käsklus.

Seisatanud kolonnid ärkasid nagu raskeist mõtteist ja kiirustasid edasi. Ärritatud olid korraga kõik nagu jahikoerad, kes just nüüdsama on kuulnud metslooma häälitsust.

282

«Kiiremini, poisid, kiiremini!» sundis Käsper oma rühma poolhäälel. «Peame jõudma punaste selja taha!»

Jõudnud kilomeetrit poolteist mõisast eemale, ajas neist üksteise järel mööda neli ratsanikku, lühikesed piht-kasukad üll, karabiinid risti seljas, surnupealuud käistel. Nähti kohe, et need et ole oma pataljoni ratsanikud, vaid võõrad. Jõudnud kolonnidest mööda, haarasid ratsanikud püssid seljast, võtsid need laskevalmis kaenlasse ja kihutasid Rõngu poole edasi.

«Kes need olid?» küsis väike Mugur.

«Kuperjanovi maakuulajad,» vastas Käsper, «käisid loomas lahingusidet meie pataljoniga.»

Marsiti lakkamatult ja nobedasti, ning mida lähemale Rõngule jõuti, seda selgemini viskus kõrvadesse lahingu-raginat. Kogu ümbrus vasakul pool kuuldus keevat kui määratu pada, millel suur tuli all.

«Oi, poisid!» hüüatas Käsper. «Lahing on Kuperjanovi meestel kõva!»

«Nagu kuulda,» vastas Tääker ainult ja kobas kuulipildujat.

Jõudnud vesiveskini, kust alles nädalapäevad tagasi pimedal õhtul oli rünnatud sama Rõngut, pöördus pataljon äkki paremale poole viivale teeharule.

«Rõngu ei mindagi siis?» küsis Tääker.

«Ei, minnakse ümbert,» vastas Käsper ja aina kiirustas mehi.

Marss oli muutumas juba peagu jooksuks, kuid ikka veel rühmade ülemad ja ohvitserid sundisid kolonne tagant, rutates ise meeskondadest mõned sammud ees. Tulisel marsil ei olnud mahti juteldagi, kiruti ainult aeg-ajalt, kui komistati libedal konarikul. Kihutati edasi, kuna kogu aeg saatis minejaid vasakult poolt äge ragin ja kumin.

«Varsti oleme neil juba selja taga,» tähendas Käsper, «aga siis, poisid, ma ütlen, näitame alles neile lätlastele!»

«Kui aga partisanid seal teispool Rõngut niikaua vastu peavad,» kõhkles Tääker.

«Miks nad ei peaks pidama?» küsis Käsper. «Ära unusta, et Kuperjanov ise ka on seal!»

«Aga kui siiski ei pea, hoolimata Kuperjanovist?»

«Siis, noh, siis... on meie asi väga räbal,» lausus Käsper.

«Siis on meie nahad siin kõigil õrrel!» täiendas Konsap omalt poolt.

283

Oli kihutatud ühe jutiga niiviisi sügavale vaenlase selja taha, kui kuuldi kabjaplaginat. Eemalt Valguta poolt lähenes üksik ratsanik, oma pataljoni maakuulaja. See kihutas kolonnide eesotsas marssivate ohvitseride juurde ning seletas neile midagi elavalt, näidates käega siia ja sinna. Kohe olid rutanud ta juurde ka rühmade ülemad ühes Käsperiga.

Hingeldavad kolonnid olid jäänud seisma keset teed, võtnud püssid seljast ja toetunud nende najale hinge tagasi tõmbama. Nüüd aga märkasid kohe kõik, et Rõngu pool on midagi sündinud, sest lahinguragin oli peaaegu vaibumas. Kuuldus ainult veel üksikuid suurtükimürtse ja hõredat püssilaskmist.

«Mis te arvate, mida see tähendab?» küsis Tääker.

«Kas lahing on lõppemas või oleme juba nii kaugel, et ei kuule enam,» arutas Konsap.

«Ehk löödi partisanid tagasi!» ehmus Mugur.

Kuid seal tuli Käsper ja ta nägu kuulutas juba kaugele eemale head.

«Noh, poisid, Rõngu on võetud!» hüüdis ta kohe.

Kõik olid korraga pääsenud nagu luupainaja alt.

«Ah said ikka siis Rõngu nende lätlaste käest kätte?»

«Kätte,» jätkas Käsper, «lätlased on viimseni välja löödud nii Rõngu lossist kui alevist, partisanid ajavad neid nüüd taga ja tungivad Puka peale edasi.»

«Noh, ega's neid lätlasi seal nii palju olnudki, nagu esialgu arvati,» tähendas Konsap.

«Oi, on olnud ikka küll,» vastas Käsper, «lahing olnud väga kõva. Juba hommikul kella kaheksa ajal hakanud partisanid Tilga kiriku juurest peale tungima ja lätlased saatnud neile sinna esimestena venelased vastu.»

«Ah selle mässava Novgorodi polgu?»

«Küllap muidugi sellesama,» jätkas Käsper, «aga venelastest polevat jälle lätlastel suurt kasu olnud, pistnud kohe taganema.»

«Ah ei sõdinudki siis oma kaheksat tundi, nagu komissaridelt nõudsid?» naerdi nüüd ümberringi.

«Ei ole sõdinud,» naeris ka Käsper, «lätlased kihutanud neid küll kuulipildujatega lahingusse tagasi, aga venelased jooksnud siis hoopis laiali!»

«Einoh, päris kenad mehed siis need venelased!» kiitis Miljan, «seda tegid nad ikka hästi, et jooksid laiali ja jätsid lätlased pigisse!»

284

«Noh, aga mis siis, kui venelased plagama pistsid?» küsiti nüüd. «Lätlased pidid siis ikka ise lahingusse tulema?»

«Ja tulnud siis kah,» jätkas Käsper, «tulnud siis suure uhkuse ja vihaga mitmekordsetes ahelikkudes kohe. Pressinud rinnaga peale ja partisanidel olnud kord juba päris peenike peos, uhtunud, et vestid seljas märjad, aga lätlased ei tagane, ronivad aina lähemale!»

«Nojah, nagu meilgi seal Valgutas,» tähendas Kon-sap, «pressivad ja pressivad, lase või ära lase, aga muudkui ronivad, sead!»

«Ai, aga siis jõudnud meie soomusrongid otsaga Pritsu ...»

«Meie soomusrongid? Palju's neid veel alles on?» «Kõik olevat alles ja parandatud ka see, mis pihta oli saanud.»

«Nojah, mis sihukesi liivaronge viga parandada, löö lauad augu ette, viska paar labidatäit liiva vahele ja terve ongi see soomusrong,» lõõpis Miljan juba oma harilikus tujus. «Või tee hoopis uus soomusrong, aja puusepad ja liivavedajad kokku, et näe, siin on paar koormat saelaudu ...»

«Pea oma mokakobin!» käratas korraga Konsap. «Las Käsper seletab. Nojah, soomusrongid tulid Pritsu, — mis siis sai?»

«Siis tõmmatud lätlastele šrapnelli ja kuulete, et tõmmatakse praegugi veel!»

«Eh, eh, no siis see Sabolotnõi võttis neil lusti välja?»

«Siis olnud lätlastel varsti kibe minek, pununud nii, et jätnud maha oma kuulipildujad ja suurtükidki. Partisanid saanud mitu kuulipildujat, kaks suurtükki ja muud kraami veel pealekauba!»

«Kanged antsud siis sel Kuperjanovil!» kiitis nüüd Tääker. «Lätlasi ikka nõnda lüüa, et suurtükid ja kuulipildujad jäävad maha, see on ikka midagi, poisid!»

«Nii et sa nüüd nende soomlaste järele väga ei oigagi enam?» tögas Käsper rõõmsalt naerdes ja patsutades koolivennale sõbralikult õlale.

«Ega jah,» vastas Tääker, «ei siis neist ole hädagi, kui omad mehed on niisama kanged, või vaata, et veel kangemad!»

«Oi, morgan mehed olevat sel Kuperjanovil nüüd,» teadis Käsper kiita, «püstijalu tormanud hurraaga venelastele peale ja tule allgi pole maha heitnud!»

285

Kuid ei olnud nüüdki kaua mahti siin rõõmutseda vaenlase kaotuse üle, sest juba varsti kajas käsklus uueks-edasiliikumiseks.

«Kuhu siis nüüd veel?» küsis paks Miljan ebameeldivas üllatuses.

«Põgenevaid lätlasi taga ajama,» vastas Käsper.

«Millal siis süüa saab?» käratas Miljan säärase tooniga, et ei saadud aru, kas ta teeb nalja või on vihane. «See ei ole enam kellegi distsipliin, niiviisi mina ei sõdi! Ole siin nagu mõni raudmagu või kaamel, kellele kord üle päeva midagi kokkade armust ette visatakse! Mina tahan vähemalt kolm korda päevas tublisti süüa, muidu ma oma kerega sõdida ei jõua!»

«Ah arvad, et venelaste täid surevad seljas muidu nälga?» lõõpis Tääker.

«Ka seda võib juhtuda, sest ega's täi ole mõni taksikoer, kes paljaid konte võib närida!» ohkas Miljan ja kõik puhkesid naerma.

Kuid ei aidanud Miljani näljamäss, tuli edasi marssida. Jälle kiirustati väsinud kolonne, mindi peatumatult mööda metsi ja lagedat, tõusti mäekühmudele ja laskuti orgudesse. Vasakult, partisanide poolt kuuldus aeg-ajalt lühikesi kaugeid lahinguraginaid, kuid need vaikisid juba varsti, vaenlane nähtavasti taganes endise hooga. Ning nemad siin pidid ruttama, pidid kihutama nagu hurdad, et ähvardada alaliselt vaenlase tiiba, andmata aega punastele jõukogumisteks, seisatama jäämiseks ja vastuhakkamiseks. Kihutati niiviisi kuni õhtuni, kuid kuski ei nähtud endi ees üksikuid vaenlase ratsasalkugi. Punased olid niivõrd löödud, et taganesid kõikjal paanilise kiiruga.

Oli juba täitsa pime, kui jõuti üksikule lagedale mäe-kühmule ja kolonnid jäid seisma. Tihe ööhämarus vanus ümberringi, ei nähtud ega kuuldud enam midagi ja seisti kui paljal pealaeasemel. Lahinguraginast raudtee pool ei olnud enam kajagi, sügav vaikus hoovas nüüd sealt vastu.

Seistud niiviisi mõnda aega, kuuldus käsk tagasimar-siks, sest oli kaotatud kuuldavus ja side partisanidega. Pikast kiirmarsist kangestunud liikmeil tuiguti mäest alla ja mindi tagasi teeäärsesse külasse, kuhu jäädi ööbima.

Oli juba kaugelt üle südaöö, kui roodu karauliülem äratas Ahase. Oli kord minna postile. Unerähmaseid silmi väevõimuga lahti karistades ja end krabisevailt õlgedelt üles ajades nägi Ahas rooduruumis meest, kes istus ukse

286

lähedal toolil, püssimees kõrval. Mehel oli seljas lühike kodukootud riidest palitu, peas korralik kübar ja jalas head säärsaapad.

«Kes see on?» küsis Ahas karauliülemalt, kui nad olid talumajast väljunud ja sammusid vahetusele.

«Kohalik punane,» vastas karauliülem.

«Kinni võetud?»

«Nüüdsama alles võeti, on sellesama talu peremees.»

«Taluperemees — ja punane?» imestas Ahas.

«Veider see on küll, enesel näib olevat korralik ja ilus talu, uued hooned ja kõik. Paistab olevat küla jõukamaid mehi, aga näe, terve pere punane,» seletas karauliülem.

«Terve pere?»

«Terve pere,» kordas karauliülem, «ühes vanamehega võeti kinni ka ta naine ja tütar.»

«Kus need siis on?»

«Eraldati mujale.»

Nad olid kohale jõudnud. Karauliülem vahetas Ahase väikese Muguri vastu ja sammus ühes sellega majja tagasi. Ahas jäi valvele madala soostunud võsa veerde mingi kuuritaolise ehitise taha. Piiludes pimeduses kogu aeg ringi ja ikka veel võideldes pealetükkiva uneähmaga pidi ta kogu aeg mõtlema kinnivõetud mehele, kel on korralik talu, kuid kes sellest hoolimata kogu perega oli hakanud punaseks. Kogu oma postiloleku aja, kaks tundi, otsis ta sellele mõistatusele asjata lahendust ja ei olnud leidnud seda veel ka siis, kui karauliülem tuli uuesti ja vahetas ta postilt pika Konsapi vastu.

Jõudnud karauliülemaga rooduruumi tagasi, nägi Ahas, et mees oli seal alles endisel kohal, ainult valvur oli vahepeal vahetatud. Valvuriks oli nüüd nende kaheksanda klassi tüse poiss esimesest rühmast, kes endalegi oli otsinud tooli ja istus sellel, püss peos, vahialuse läheduses.

Ahas ja karauliülem viskasid endid soojas toas õlgedele ja varsti Ahas kuulis, et karauliülem magaski juba vägevasti norsates. Tulnud värskest õhust, ei tahtnud Ahasele uni kohe tulla ja ta vaatles meest. See konutas kuidagi abitult seal seina ääres toolil, käed risti, pilk põrandal, ja kõigutas kogu aeg rahutult oma teist jalga.

Siis äkki Ahas nägi, kuidas mees pikkamisi, nagu midagi teravasti kuulates, tõstis pea. Tüse esimese rühma poiss oli teisel toolil ootamatult uinunud, ta pea oli vajunud rinnale, püss langenud õla najale ja ta avatud suust

287

kuuldus kerget norskamist. Tüki aega vahtis vahialune nüüd ainiti oma magavat valvurit, kuid ei olnud pööranud ta poole kogu oma nägu, vaid piilus ainult sinnapoole pööratud silmamunadega.

Siis, nähtavasti veendunud, et valvur lõplikult on uinunud, pööras mees vaistlikult oma pilgu Ahase poole ning otsekohe oli sellele mehe plaan selge — ta kavatseb põgeneda! Poolsuletud laugude tagant Ahas nägi, et mehe pilk puurib teda lakkamatult, ja nagu ennist valvuritki, ei vahtinud vahialune ta poole näoga, vaid oli pööranud ainult oma liikumatu pea silmamunad.

Ahas teadis, et praegu kõik magavad siin ruumis pärast päevast väsitavat marssi, peale tema ja selle mehe, kes tahab põgeneda. Mehe saatus oli nüüd ainuüksi tema

otsustada. Mis teha, peab ta takistama selle taluperemehest punase põgenemist, äratama valvuri või laskma tal minna?

Nüüd tegi mees ettevalmistava liigutuse, tool raksatas kergelt ja põgeneja tardus paigale. Ahasel oli nii põnev, et kõik närviotsad naha all surisesid.

Siis järsku — mees tõusis toolilt ja tasakesi saapaninadel astudes lähenes uksele ...

Nüüd — Ahase käsi juba liigahtas, et haarata enese kõrval lebav püss, kuid langes tagasi, ja samal silmapilgul oli mees juba hüpanud üle ukse .. .

Liikumatult oma kohal lamades kuulatas Ahas teravalt. Kas märkab põgenikku väljas valvav pikk Konsap või ei märka? Kuid õues jäi kõik vaikseks .. .

Mees oli kadunud . . .

Ärevusest vabanedes valdas Ahase südant miskipärast kerge ja hea tundmus. Tal oli peagu rõõm, et mehel siiski oli õnnestunud. Ei tahtnudki ta nagu mõtelda, et see oli ju enamlaste, nende kõigi surmavaenlase käsilane ja sellega ka ta isiklik vaenlane ja kardetav talle endalegi. . .

Lamades ja mõteldes, et ta ühele inimesele on kinkinud elu, Ahas ei olnud märganudki, millal oli uinunud, ja ärkas alles hommikul suures valges pärast rahulikku und...

3.

Algava uue hämara talvepäeva hommikuga jätkus pataljoni edasitung.

Marsiti õhtul pimeduses pooleli jäänud teed Pikasilla

288

suunas. Marsiti, peade kohal tihe ja liikumatu külma talvetaeva pilvekaas, kust nõrgus alla maailma ainult varjatud, tuhmi valgust. Marsiti mööda hämarduvaid lumiseid lagendikke, mööda külmas hommikuses rõskes lumeau-rus vinetavaid kuusemetsi ja raagus kasesalusid.

Vaikus ja hääletus valitses sel hommikul üle kogu rinde, ei kõmatanud eemal raudteeliinil soomusrongide ega punaste patareide suurtükke, ei tärisenud partisanide pool kuulipildujaid. Vaenlast oli kõvasti purustatud ja teda arvati taganevat kogu liinil ilma vastupanuta. See oli seda tõenäolisem, et varasel hommikul Pikasilla pool käinud maakuulajad olid toonud pataljoni teate, et taganev vaenlane on maha jätnud ka Pikasilla, andnud selle kätte ilma lahinguta.

Marsiti siis jälle kolonnides, ainult salk ratsanikke ees, sest lahingut ei olnud oodata. Mindi Pikasilda, ühinemiseks Viljandi poolt tulevate vägedega, et ühes nendega ja koos soomusrongide ning partisanidega edasi tungida Valga poole.

Oli pöördutud teeosale, mida vasakult poolt piiras madal võserik, paremalt aga kõrgem mäekühmule tõusev okasmets. Ahasel olid kogu aeg reel kükitades põlvekõve-rused valutama hakanud ja ta hüppas reelt maha, et elustada käies oma kangestunud liikmeid. Üle marssivate kolonnide ettepoole vaadates nägi ta, et pataljoni ees ratsutav maakuulajate salk oli kihutanud kolonnidest kaugele ja pöördus parajasti paremal pool asetseva kõrgema metsatuka taha, kuhu poole tee tegi kõveruse. Näha oli pisut aega veel ainult kaht ratsanikku, kuid needki kadusid varsti.

«Kui kaugel see Pikasilla siit veel on?» küsis Ahas. «Pole enam kuigi kaugel, siinsamas selle metsa taga üle jõe,» vastas Käsper, osutades käega paremale poole. «Siis jõuame juba varsti?»

«Üsna varsti,» vastas Käsper, «ümber selle metsanurga, ja olemegi seal.»

Kuid see varsti venis kauemaks kui keegi võinuks arvata. Sest peagu samal silmapilgul, mil Käsper vastas Ahasele, kajasid eespool ootamatult sagedad püssipaugud, just seal, kuhu pataljoni ratsasalk oli kadunud. Kolonnid seisatasid äkki arusaamatuses.

Mis paugutamine seal oli? Lasksid omad ratsanikud või keegi muu? Kuid kes, sest vaenlasi ju Pikasillal ei ole?

289

Siis aga äkki haisteti instinktiivselt ohtu, sest laskmine ägenes ja tihenes. Samal ajal teati ka, et ei olda lahingu-korras, ning järsk küpsetav ärevus valdas kõiki. Kui siis nähti varsti veel eemal teeotsal tuhatnelja tagasi kihutavaid ratsanikke, esiti üht, siis mitut, ja pandi tähele ühes ratsaniketa hobuseid, paiskusid read segi nagu määratu jõuga antud hoobist. Kogu maantee, kus äsja olid seisnud korrapärased kolonnid, oli silmapilkselt tühi ning lumised kraavid mõlemal pool teed täis küürus, äkilisest ehmatusest ja järsust kabuhirmust enesevalitsuse kaotanud inimesi, kes ägedas põgenemishoos olid armutult valmis hüppama üksteise selga või sõtkuma enese ees jooksjat kraavi põhja. Kui veel samas kuuldi õhus kuulide vilistamist ja nähti, et need kukuvad siiasamasse lumme, tulevad madalalt ja hääletult, oleks muutunud jooks pööraseks põgenemiseks, polnuks inimesed kraavides nõnda hunnikus ja olnuks ruumi.

Ahas ei saanud jälle aru, mis temaga oli toimunud, ta ainult jooksis, tükkis kuhugi, trügis kõigest hingest, kuid ei saanud, sest ta ees vehkles ja trügis pikk ja tugev Konsap. Kuuldes kapjade plaginat ning pöörates näo silmapilguks üles vasakule poole maanteele, ta nägi seal kihutavat mööda ratsanikku, kelle nägu oli verine . . .

Kuski karjuti midagi, röögiti kõigest jõust, kuid esialgu ei pannud seda keegi tähele. Alles siis, kui lõputu hulk kordi oli hüütud mitmest kõrist: «Ahelikku, ahelikku, ahelikku!» tasandus metsik trügimine, saadi seisma jääda ja hakati ringi vaatama. Jäid seisma Ahas ja Kon-sapki, vahtides teineteisele otsa. Konsapi silmad olid pärani, nägu higine ...

«Ahelikku! Ahelikku!» kuuldus lakkamatult hüüdeid.

Need olid ohvitserid, kes olid seisma jäänud keset teed.

Kui siis nähti, et ohvitserid on paigale jäänud ja hobunegi kuulipildujaree ees seisab rahulikult keset teed ja liigutab kõrvu, lakkas segadus niisama järsku, nagu oli alanudki. Esiti pikkamisi ja kaheldes, kuid siis ikka kiiremini ja kiiremini rutati oma rooduülemate juurde tagasi ning hakati hargnema ahelikesse, hoolimata sellest, et püssipragin eemal kogu aeg oli kasvanud ja tulistati juba kuulipildujastki.

Jooksid ka Ahas ja Konsap teineteise järel tagasi.

«Näe,» tähendas korraga Konsap ja jäi seisma, vahtides tüki aega enese ette maha ühte kohta.

290

«Jah,» vastas Ahas võpatades, sest nagu juhuse tõttu oli ta vaadanud samasse kohta samal ajal kui Konsapki ja näinud, kuidas kuul hääletult sipsatas nende mõlema vahel lumme.

Hetk hiljem hüppasid nad mõlemad korraga nagu kellegi käsul üles maanteele, justkui oleks seal ohutum.

Tõeliselt oli segadus kestnud ainult mõne minuti, kuid Ahasele oli paistnud see päratu pika ajana.

Ehmatushoo möödudes oli vallanud kõiki jälle häbi, kuid ühtlasi ka tuline viha vaenlase vastu, kes oli selle põhjustanud. Ja mida enam nüüd vaenlane huupi tulistama hakkas siia metsa oma püssidest ja kuulipildujatest, seda suuremaks hakkas kasvama see ärganud viha ning seda küpsemaks sai kõigis tahe astuda temaga võimalikult kiiresti võitlusse. Ei läinudki siis enam kaua aega, kui kogu pataljon vaenlase lakkamatu tule all oli seadnud enese täielikku lahingukorda ning vaikivate ahelikkudena rühkis üles paremal pool metsa all olevast mäekühmust. Ning varsti hakkasid kajama ülalt metsast mürtsuvad kogupaugud, veel enne, kui ohvitserid ja rühmaülemad olid saanud viiagi oma üksused hästi väljaotsitud võitluspaigale.

Juba talitasid ka Tääker ja Ahas kiiresti oma kuulipilduja juures. Esimene haaras selle reelt sülle ja puhkides ruttas ta metsa alla kadunud ahelikule järele. Ahaski teadis, mis tal teha, võttis rasked lindikastid ja kiirustas Tääkerile järele. See kõik toimus üks-kaks-kolm, ilma ainustki sõna vahetamata.

Jõudnud mäekühmule suurte puude alla, ei olnud seal enam ahelikku. Ainsa vihase sööstiga oli tormatud mäest alla, heidetud oru veerel kõhuli jämedate puude, mätaste ja põõsaste taha ning tulistati käratsedes kuhugi lagedale. Kühmu taga võttis kuulipildureid vastu juba säärane tuli, et suur Tääker pidi heitma kohe kõhuli ja vedama maksi-mit rattaid pidi järel. Ahas lohistas samal kombel oma hoolel olevaid lindikaste, kuna mets ümberringi kees juba kui kõrvulukustav põrgu, ragises vaenlase kuulidest, vili-ses ja vingus, nagu mässaks seal kange maruhoog.

Jõudnud alla ahelikku, vaikisid korraga kõigi pealetungijate püssid, sest vaenlane hakkas äkki lagistama mitmest kuulipildujast. Näod lumes, tuliriistad kõrval maas, litsusid vabatahtlikud abituina säärase tulesaju vastu oma

291

tõmblevaid kehi vastu külmunud ja lumist maad. Ainult siit-sealt kuuldus ägatavat nagu appihüüdvalt:

«Kuulipilduja, kuulipilduja!»

«Tääker ja Ahas, kus te olete?»

Tääker ja Ahas tegutsesid nagu palavikus, tähele panemata esialgses suures ärevuses vaenlase vilistavaid kuule ja rohkete kuulipildujate kärinat.

«Anna linti, anna linti!» hüüdis Tääker.

Kuid juba oligi laetud lindi ots Ahase käega juhitud sööteavasse ning mehaaniline tuliriist, ärganud nagu unest, lühike punane tulekeel mürisevate hammaste vahel, kihutas eemal lagendikul üles edasi-tagasi käivaid lumevihke.

«Madal, kurat!» vandus Tääker ja tõstis sihtrauda.

«Hei, Tääker,» hüüdis kapten eemalt, «vaadake, üle jõe on kivist kõrts, seal on nende kuulipildujad, püüdke tabada kõrtsi aknaid!»

Tääker otsiskles esialgu lühikeste valangutega, saamata kätte kohe õiget tabavust, kuna vaenlase kuulipildujad töötasid kogu aeg, laskmata vabatahtlikel päid tõsta.

«Mis sa jukerdad seal, Tääker, anna sunnikutele!» pahandas Konsap.

«Ära jorise,» vastas Tääker, «mis sina tead ka kuulipildujast!»

Siis lõpuks Tääker arvas olevat saavutanud õige kauguse ning tulistas lakkamatult lindi lõpuni.

«Vaat niiviisi, Tääker, kohe mõjub!» kiitis Konsap ja mitmed teisedki, tõstes uuesti püsse ja tulistades nüüd kõrtsihoonet kuulipildujaga võidu.

Vaenlase kuulipildujad teispool jõge olid tõesti äkki vaikinud, nagu paukuvad püssidki. Vaikisid, kuni mürises Tääkeri maksim.

Vaevalt aga oli lint otsas, kui sealpool orgu algas kõik kohe uuesti, nii püsside korrapäratu paukumine kui ka kuulipildujate matemaatiline lagin. Ning kohe oli kõrge mets haaratud nagu uuest ja veel kangemast maruhoost, mis murdis seal oksi ja peenemaid puid, puistas alla lund ja prahti. Ja vastselt pidi suruma end pealetungijate surmahirmust nakatatud ahelik kramplikult vastu jäätunud, külma maad.

Nõnda hakkas see käimagi kordamööda, nagu tuline tõus ja mõõn, nagu üles ja alla käiv võitlusrütm, mis sundis

292

elavaid inimesi surmahirmus värisema kord siin-, kord sealpool lagedat jõeorgu ...

Toibunud juba esimesest järsust palavikuhoost ja ärevusest, hakkas Ahast vaevama varsti jälle see vastik surmahirm, millest ta ei saanud jagu. Seda enam et siin kuulipilduja kõrval kükitades ei olnud ju mingit kaitset lagendikult tulevate vaenlase

kuulide vastu. Hea meelega oleks ta tahtnud siit kohe ära, ronida kuhugi suure sammaldunud kivi või vähemalt jämeda puutüve taha, nagu kõik need püssimehed seal ahelikus, kuid ta teadis, et ei saa seda, et peab olema oma paigal kuulipilduja juures, söötma seda, kui Tääker tulistab oma kaitsekilbi tagant. Ning ta ei läinudki kuhugi siit, ei mõtelnudki minna, kükitas oma ohtlikul postil keset ägedat lahingut, võideldes meeleheitlikult vihase vaenlasega ja võideldes ka iseenesega, oma surmahirmuga, mis püüdis murda ta sõdurlikku mehisust.

«Peab võitma ainult iseenese, siis on võidetud ka vaenlane!» kordas ta enesele masinlikult, teades, et pääsemine on nüüd vaenlase võitmises, selle purukslöömises või taganema sundimises sealt kivikõrtsist. Võimalikult kiiresti ja võimalikult täpselt püüdis ta siis täita oma sõdurikohuseid, et see kõik võiks toimuda rutem.

Juba mõnda aega oli kestnud palav heitlus oma tõusude ja mõõnadega, kui Ahasega juhtus midagi, millele ta küll kogu aeg end kinnitades oli ette valmistanud, kuid mis siiski mõjus niivõrd masendavalt, et oli riisunud ühe hoobiga kogu ta tagavaraks kogutud mehisuse. Sest parajasti, kui teispool orgu tulistas jälle mitu vaenlase kuulipildujat ühel ajal, kuulis ta mingit võigast karjatust ja leidis enese järgmisel silmapilgul näoli lumes, käed mõlemalt poolt kaitseks pea ees.

«Kes sai pihta?» kuuldus Käsperi hääl läbi ragina.

Tääker oli karanud samal ajal kuulipilduja kilbi tagant Ahase juurde ja karjus:

«Ahas, Ahas, kuhu sa said?»

Alles nüüd selgus Ahasele, et see võigas hääl, mida ta oli kuulnud ja mida olid kuulnud ka teised, oli tulnud ta enese kurgust. Kaotanud viimse kui jõu oma liikmeist ja lamades maas nagu narts, ei mõistnud ega jaksanud ta vastata Tääkeri küsimusele midagi.

«Poisid, Ahas sai pihta!» kiljatas Mugur üle aheliku ja. hakkas roomama kuulipilduja juurde.

293

Hetk hiljem oli ka Käsper sealsamas.

Ahas lamas kui halvatu ja tundis ainult, kuidas keegi teda kobas. Siis tõstis ta pikkamisi pea ja vaatas ringi. See oli Tääker, kes oli ta kõrval ja vahtis teda ehmunud näol.

«Noh, kuidas on?» küsis Käsper hoolitsevalt.

«Ainult vist seljakott,» tähendas Tääker ja kobas edasi.

«Ainult seljakott», kordas Ahas oma tiirlevas peas ja hakkas liigutama. Kõik liikmed tundusid olevat terved ja ta vastas Käsperile nõrgal häälel:

«Pole vist midagi.»

«Ei ole jah, ainult seljakoti on lõhki viinud,» tähendas ka Tääker.

«No siis on hea,» rõõmustas Käsper, «ainult ehmatus, muud midagi!»

Ahas oligi juba toibunud ning esimene asi, mis teda valdas, oli jälle häbi oma hirmuhoo pärast. Keegi küll ei naernud teda, ei Käsper ega väike Mugur, kõigi näod olid väga tõsised ja osavõtlikud, kuid sellest hoolimata põletas Ahast see häbitunne. Ning aetuna sellest meeleheitele, kargas ta maast, haaras pihku ennist käest maha kukkunud lindiotsa, ning toppides seda vabisevate kätega kuulipilduja sööteavasse, kisendas:

«Tääker, anna neile, anna neile kuraditele!»

«No anname jah,» vastas Tääker ning samal momendil kargas masin ta käes mürisema.

Viha ja meeleheitega söötis nüüd Ahas kogu aeg töötavat kuulipildujat ja kordas enesele:

«Kui tuleb nüüd see kuul, mis tapab, ma enam ei karjata, mitte ei karjata!»

Vahejuhtumist silmapilguks vaibunud lahinguhoog oli järsku jälle tõusnud oma kõrguspunktile, heideldi kibedalt ja tuliselt, saadeti vaenlasele kuule ja lumi teispool orgu näis aina tuiskavat.

Kuid varsti oli kõigile selgunud, et ägedast tulistamisest hoolimata ei mõtlegi vaenlane taganemisele. Lahing oli muutunud visaks mõlemapoolseks tulevahetuseks. Rünnaku tulemused õnnestumises olid saanud küsitavaks.

«Ei mõju, mitte ei mõju!» vandus Tääker vahetpidamata tulistades. «Lase või ära lase, aga ei mõju kuraditele!»

Lint lindi järel kihutas maksim kuulideparvi kivikõrt-si poole, kuid miski ei aidanud, sest vaevalt oli kuulipilduja

294

pealetungijate ahelikus vaikinud, kui kõrtsiakendest hakkas kuulduma endiselt lakkamatut laginat, mis vaibus alles siis, kui Ahas sai uue lindi kuulipildujale.

Juba tundi paar oli mässatud niiviisi visa vaenlasega, kui kapten tuli teise rühma juurde.

«Ei saa sunnikutest jagu,» kirus temagi näpitsaid kohendades, «mitte ei saa, tee, mis tahad!»

«Ei saa, ei mõju,» vastas ka Tääker.

«Küsitavaks läheb küll see asi juba,» lausus Käsper, «oleks, et saaks talle sinna natukehaaval lähemalegi hiilida, siis ehk hakkaks kartma!»

«Jah, seisukoht on ju neil seal hea, kivikõrts kuulipildujatel ümberringi ja lage jõeorg ees, kust võib ära noppida viimse kui pealetungija,» ohkas kapten.

Ta läks metsaveerde, silmitses seal pisut aega lagendikku ja tuli tagasi.

«Käsper,» sõnas ta siis, «kui võtaksime õige kätte ja püüaksime neile mängida väikest vigurit. Näete, seal orus, kinnikülmunud jõel on kõrge sild, siit pisut paremal pool. Kui saaksite kümne poisiga sinna sillale ja annaksite neile pisut risttuld, vahest hakkavad siis kartma. Hästi just neil ei lase seal need kuulipildujad ja ma arvan, et peagu võiks sellega riskida.»

Käsper vaatles paremalt poolt keset lagedat paistvat kõrget silda, kuid ei lausunud esialgu midagi.

«Ega ma sunni,» jätkas kapten. «Kui te ise tahate ja leiate ka endale mõned kaaslased, kes vabatahtlikult tahavad teiega kaasa minna, siis võiks katsuda, muidugi, hädaohtlik see ju on.»

«Saab mindud,» vastas Käsper äkki otsustavalt ning lisamata sõnagi rohkem, hakkas roomama paremale poole teise rühma aheliku juurde. Varsti oli näha, kuidas ta seitsme-kaheksa poisiga lahkus ahelikust, hakates roomama veelgi kaugemale paremale poole, nähtavasti seks, et jooksumaa metsaveerest sillani oleks lühem.

«Teie siis siin, Tääker ja Ahas,» sõnas nüüd kapten, «andke kogu aeg tuld, kui on näha, et nad hakkavad seal juba üle jooksma!»

«Seda me teeme, kapten,» vastas Tääker ja jäi ootama, käed maksimi luku küljes.

«Noh, nüüd!» hüüdis Ahas, nähes Käsperit esimesena lagedal jõeluhal.

295

Vahet pidamata ja hoolsasti sihtides tulistas Tääker läbi kogu lindi.

«Üle, kõik üle!» hõiskas siis Ahas, nähes Käsperit pisikese salgaga kõrge silla taga, kus otsiti parajasti head seisupaika tulistamiseks.

«Üle jah, ja terved kõik!» hüüdis ka Tääker silmi silla poole pöörates.

«Vedas, hästi läks, see Käsper on ikka tubli!» muheles kapten ja hõõrus käsi. «Vahest saab nüüd neist sindritest seal sedamoodi veel jagu!»

«Aga mis see siis on?» hüüdis Tääker samal hetkel. «Ahas, uus lint, uus lint!»

Selgus, et keegi hiljaks jäänu jooksis veel metsaveerest mööda õhukese lume all peituvat jääd liueldes teistele järele silla poole. See oli paks Miljan oma suurte saabaste ja paksu vammusega.

«Rutem, Miljan!» karjus talle Käsper silla juurest vastu.

Oli ka viimne aeg, sest vaenlase kuulipildujad küll veel ei tulistanud, otsides nähtavasti uut sihti, kuid hulk püsse teispool jõge oli hakanud kohe rägisema.

Miljan püüdiski lisada sammu, kuid siis nägid kõik, kuidas ta vaenlase püssikuulide vihinas korraga lõi nagu kahtlema, jäi pilguks seisma, kavatsedes joosta nagu tagasi, kaotas aga samal silmapilgul libedal jääl jalad alt ja kukkus selili.

«Kas sai pihta või?» karjatati teise rühma ahelikus.

Kuid kartus oli olnud enneaegne, sest uuesti ajas kuk-kunu enese jäält üles ja katsus joosta nüüd tagasi, kuid libastus samas jälle pikali.

«Viska kott seljast, viska kott!» karjuti nüüd ahelikust.

Miljanil tõesti paistis seljas olevat raske kott, mis oli ta libedale jääle pikali kiskunud, kuid mida ta nähtavasti siiski ei tahtnud seljast visata.

Parajasti aga, kui ta enese raske koti all oli vaevaliselt uuesti püsti ajanud, hakkasid juba lagistama vaenlase kuulipildujad ning nende torud näisid olevat juhitud nüüd kõik jääl ukerdava üksiku Miljani poole, sest lumi ta ümber varsti otse kees kukkuvaist kuulidest.

«Rutem, rutem, Miljan!» karjuti nii ahelikust kui ka sillalt.

Ent samal momendil kukkus Miljan uuesti, kuid sootuks teisiti kui varem.

296

«Nüüd sai pihta, nüüd sai pihta!» tõusis üldine kisa.

Samal ajal hakkas mürisema Tääkeri kuulipilduja, kuid vastu ootust ei vaikinud seekord vaenlase omad, vaid lakkamata hooga tulistasid jääl lebavat Miljanit. See oli nähtavasti esialgu ainult haavatud, püüdis edasi ja tagasi ronida, katsudes vabastada end raskest kotist, kuid näis siis saavat mitu korda järgemööda veel pihta ja jäi vaikselt lamama langenule iseloomulikus asendis. Ühtesoodu aga tulistasid vaenlase kuulipildujad teda veelgi, tulistasid, kuni lõppesid lindid . ..

Kohe, kui need olid lõppenud ja töötas ainult oma kuulipilduja, jooksis Käsper silla tagant küürutades jääl lebaja juurde, kummardus pisut aega ta kohal, lõi aga samas kohe käega ja ruttas salgakese juurde tagasi.

Nüüd teadsid kõik, et Miljan on surnud, sest muidu Käsper, hoolimata ohust, ei oleks teda sinna jätnud.

«Ära tapsid meie hea Miljani,» ohkas Tääker.

«Jah, päris silma all kohe tapsid ära,» sõnas ka Ahas ja vaatles jääl lebavat elutut tompu.

«Igavesed sead niisugused!» kähistas Kohlapuu. «Üheainsa mehe kallale lähevad mitme kuulipildujaga!»

Kohlapuu viha oli nakatanud kohe kõiki teisigi, saja-tades haarati uuesti püssid ja anti vaenlasele nüüd veel ägedamat tuld nii metsaveerest kui ka sillalt. Tääkergi müristas kuulipildujast halastamatult, ootamata enam, kui vaenlase omad lakkavad, vaid tulistas nendega ühel ning samal ajal. Oli läinud siis lahing metsikuks kuulipildujate duelliks ning Tääker ainult puhkis, kiristas hambaid, ninasõõrmed heledalt laiali kui perul, viimse kraadini ärritatud hobusel.

«Anna aga linti, Ahas, anna aga linti!» ähkis ta ainult.

Ning Ahas andis, andis lindi lindi järel. Neid toodi koormast järjest lisaks, kuid ei aidanud seegi, vaenlane ei näinud hoolivat kuulipildujatulest ega sellestki, et teda samasuguse ägedusega tulistati ka sillalt. Ikka uuesti ja uuesti täristas ta seal

kivikõrtsis oma maksimeid ning plaksutas arvutuid püsse, mõtlemata vähemalegi taganemisele.

Äkki ründajate kuulipilduja vaikis keset linti. «Ahas, vaata, padrun vist jäi risti ette!» hüüdis Tääker.

«Ei ole siin mingit padrunit,» vastas Ahas, «lint on täitsa korras.»

297

Korras see oligi, kuid kuulipilduja ei töötanud. Tääker uuris, katsus ja sangutas seda igalt poolt, kuid masin vaikis kangekaelselt.

«Rikkis kurat vist!» ehmatas ta siis ja ta suured käed langesid jõuetult tuliriista küljest.

Nõutult ja hirmunuina seisid nad oma vaikiva masina juures. Ei olnud enam kibedas lahingus tähtsaimat relva, oli ainult mingi elutu ja tuline rauatükk, kuid ei olnud kuulipildujat.

«Mis nüüd teha?» küsis Tääker tasasel väriseval häälel.

Ahase peas oli just samal ajal luitnud sama hirmus küsimus.

«Igavene loks!» ägestus siis Tääker. «Igavene loks! Muidugi, mis hea asi ta võis ollagi, see enamlaste käest saadud riistapuu!»

Ja ta tõukas jalaga kuulipilduja ümber.

«Kasi mu silmist, raisk niisugune!» kiristas ta ja haaras püssi.

Ahaski haaras oma püssi ja nad hakkasid tulistama nüüd neist.

Vaenlase kuulipildujad aga kivikõrtsis lagistasid endiselt.

«Kuulipilduja, kuulipilduja!» karjuti varsti juba kõikjalt.

«Ei ole kuulipildujat enam, kuulete!» karjus Tääker meeleheitlikult vastu, enesel peagu nutt suurest õnnetusest ja vihast varaks.

Kuulnud seda, hakati nüüd ahelikuski tõstma kartlikult päid ning tulistamine hakkas hõrenema nagu iseenesest. Seda suurema hooga aga täristasid ja paugutasid nüüd vaenlased ja metsas möllas lakkamatu maru.

«Mis? Kas kuulipilduja rikkis?» jooksis kapten juurde.

«Jah, mokas,» kaebas Tääker vaikselt ja laadis väriseval käel tühjakslastud püssi.

Kapten tõstis uppilöödud kuulipilduja ratastele tagasi, vaatles seda pilgu ja sõnas kohe:

«Pole masinal viga midagi, ainult üle kuumendatud, jahutage teda.»

Tääker ärkas kui surnust, viskas püssi ja oli ühe hüppega kuulipilduja juures tagasi.

«Ah ainult üle kuumendatud?» rõõmustas ta.

298

Tõesti, kuulipilduja jäme jahutaja oli nii tuline, et õhkus juba kaugele.

Maast lund kaapides hakkasid Tääker ja Ahas pilduma seda kuulipildujale, millele nad suures lahinguhoos olid liiga teinud. Ning kui siis tõrkunud masin kogu aheliku juubeldavate hüüete saatel uuesti töötas, tähendas Tääker rõõmsalt:

«Näed, Ahas, kui siin niiviisi ikka sõdida, saab päevpäevalt aina targemaks!»

Uue innu ja uue julgusega oli alanud vahepeal nõrgenenud tuleandmine. Kuid nagu vastu kõva ja kangekaelselt tagasivetruvat rauda tagusid nad seal meeleheitlikku võidutahet. Päev oli kaldunud juba õhtupoolikusse ja nad ei olnud veel sammugi kaugemal, sest nagu ennegi istus vaenlane alles täieliku peremehena oma mitme kuulipildujaga Pikasilla kõrtsi kivikindluses ja kavatses nähtavasti sinna jäädagi. Pikkade asjatute pingutuste järel hakkasid vabatahtlikud juba väsima.

«Noh, peame veel vastu, oleme mehed,» lohutas kapten väsivat ahelikku. «Valges me neile sunnikutele sinna lähedale ei saa, aga ootame, kui läheb pimedaks, küll me nad siis sealt ikka välja peksame, Pikasilda me nende kätte jätta ei tohi!»

Keegi ei vastanud midagi ja tülpinult jätkati tulistamist.

Võib-olla oleks tulnudki siis oodata ööpimedust, mille varjul oleks saadud vaenlast üle tasase jõeluha edukamalt rünnata, talle lähemale hiilida ja mõjuvamalt tule alla võtta, kui saabus ootamata abi. Kaugel vasakul tiival hakkasid järsku kostma tihedate kogupaukude prahvakud, mida otsekohe vaikides jäid kuulatama vaenlase seni hoolega tärisenud kuulipildujad. Lakkas tulistamine ka pealetungijate ahelikus ning kestis mõni silmapilk täielikku vaikust siin- ja sealpool orgu.

«Kes need on?» küsiti ärevil. «Punased lähevad tiivalt ümber või?»

«Ei, need on partisanid, Kuperjanov on meile abi saatnud!» hõiskas kapten eemalt ja jooksis oma roodu aheliku poole.

Väsinud vabatahtlikud võtsid selle sõnumi vastu vaikse rõõmuga.

«Anname nüüd siit jälle nii kõva tuld kui saame,» jätkas kapten, «et nad seal kõiki oma kuulipildujaid ei saaks

299

juhtida ainult partisanide vastu. Need katsuvad seal kaugemal üle jõe saada ja vaenlast ümber haarata.»

Lahinguragin algaski kohe uue ägedusega ning kõik märkasid, et vaenlase tulel ei ole enam kaugeltki seda jõudu ja tihedust, mis varem. Osa ta kuulipildujaid ja püsse oli juhitud nüüd juba üle jõe tungivate partisanide vastu.

Ahas ei vastanud midagi, ta oli nii väsinud juba kauaaegsest alalises ohus olemisest, pea otse kumises lakkamatust kuulipilduja- ja püssimürinast, kõrvad olid lukus ja kuklas tuikas miski teravate pistetega. Kuid hoolimata sellest suur rõõm oli vallanud tedagi, sest nüüd oli kindlamat lootust kui kunagi enne visast ja tugevast vaenlasest jagu saada ja sellega pääseda ka ise ta ohtliku tule alt. Ning jällegi püüdis ta võimalikult kiiresti ja täpselt täita oma ülesannet, teades, et see hõlbustab nüüd seal kaugemal saada partisanidel üle jõe ja pääseda vaenlase tiivale.

Kuid ei olnud nähtavasti sealgi nii lihtne see üle lageda jõeoru pääsemine ja partisanidelgi näis olevat vastas kõva tuli. Tüki aega olid nad mürtsutanud seal oma sagedaid kogupauke, kuid kuuldusid olevat ikka alles vanal paigal.

«Ehh, kurat!» vandus kapten, aheliku taga kogu aeg ühest otsast teise rutates ja alalõpmata uuele ja uuele tuleandmisele ergutades. «Viimati ei õnnestu neilgi seal üle jõe saada! See on juba kurat teab mis! Kust küll need tänased enamlased on välja võetud!»

Ta ei olnud veel oma vandesõnu lõpetanudki, kui hakati märkama kummalist asjaolu. Õhus ei vilistanud enam vaenlase kuule, samuti ei pragisenud neid kõrges metsas. Paremal pool tulistasid partisanid endiselt oma kogupauke, millele seltsis valju kisa, samuti plaksusid Käsperi salga püssid paremal pool sillal. Kuid teispool orgu valitses juba vaikus.

«Peale, vaenlane taganeb!» kuuldus eemalt pataljoniülema vali hääl.

Jäeti laskmine ja mõned üksikud hiilisid lagedale ja vahtisid üle oru kõrtsi poole. Ei julgetud uskuda veel võitu.

«Ahelik, edasi!» hüüdis ka kapten.

Tõusti maast ja liiguti ettevaatlikult metsast välja.

300

Kõik oli korraga nii uskumatult vaikne, et kumisevad kõrvad hakkasid pilli ajama.

Võit pika heitluse järel oli siiski saabunud. . .

«Puuh!» hingeldas Tääker kogu kopsust häälitsedes ja viskas enese selili kuulipilduja kõrvale maha. Ning sirutades raginal oma suuri kangestunud liikmeid tähendas:

«Oli see aga tükk päris rasket tööd täna, Ahas!»

«Oli,» vastas Ahas, toetas enese piskuks ajaks lindi-kastile ja vahtis lagendikule, kus pataljoni hõre ahelik pikkamisi üle jää liikus Pikasilla poole.

«Aga Pikasilla on ka käes,» tähendas Tääker ja tõusis juba samas maast.

«Näed, varsti ongi juba pime, tarvis hobune tuua,» jätkas ta ja hakkas vehkima läbi metsa maanteele, kuhu hobune oli jäänud enne lahingut.

Ivakese aja pärast tuli ta aga sealt tühjalt tagasi.

«Noh, hobune vahepeal ära läinud või?» küsis Ahas.

«Ei,» vastas Tääker, «oli ainult regi ja surnud hobune selle ees. Ruun on pihta saanud.»

«Tema ka, vana hea ruunake,» kahetses Ahas.

«Jah, ka tema pidi langema Pikasilla eest,» kordas Tääker.

Kuna ei olnud muud võimalust, siis Tääker võttis kuulipilduja rattaid pidi järele, Ahas lindikastid, mis olid nüüd palju kergemad, ja nad laskusid alla hämarduvasse orgu.

Sammu sada silla poole jäid nad seisma väikese grupi juurde. See oli nende langenud Miljan, kelle korjuse juures talitas kaks sanitari, korraldades selle äraviimist.

«Vaata, päris puruks lastud,» tähendas Tääker.

Miljani tüse keha oli tõesti sodistatud hulgast pihta-tulnud kuulidest ja seda hoidsid koos ainult veel paksud, tihedasti kinninööbitud riided, mis olid selle ümber. Ei olnud enam kogu rühma heasüdamlikku naljahammast ja lõõpijat, ei olnud enam paksu Miljanit, oli ainult hingetu ja verine lihatomp siin jõe jääl maas.

«Mis tal seal kotis siis on, et see nii raske oli?» küsis Tääker.

«Kolm pätsi leiba,» vastas üks sanitaridest. «Kolm pätsi leiba,» kordas Tääker, «ja muud mitte midagi?»

301

«Muud mitte midagi,» vastas sanitar, «ja läbi on lastud needki.»

Vaadeldi pilk aega hirmsasti purustatud korjust ja pöörati näod kõrvale, kui sanitarid suurest verelombist hakkasid kiskuma seda kanderaamile . . .

Oli juba peagu pime, kui jõuti teispoole jõge Liiva külla. Varsti tulid sinna ka roodud, kes pealetuleva öö ja suure väsimuse tõttu olid lõpetanud taganeva vaenlase jälitamise. Poeti talumajadesse põhule, sinnasamasse, kus alles nüüdsama olid maganud enamlased, ning tuimadena ja vaiksetena hakati ootama õhtusööki. Nälg oli jällegi vali, sest kogu päev oli löödud lahingut ilma iva suhu saamata.

Siin kuuldi nüüd, et pataljonil peale Miljani surma-saamise oli olnud sel päeval veel muidki kaotusi. Kaks ratsanikku olid kohe lahingu alguses saanud haavata, üks näost, teine käest, väike Reinok oli aga kukkunud hobuse .seljast maha ja jäänud enamlaste kätte.

«No siis läks poisil räbalasti,» kahetses Tääker.

«Räbalasti,» kinnitas Käsper, «toodud lahingu ajal siia Pikasilda, kistud kasukas seljast ära, pekstud hirmsasti ja saadetud poolalasti Valga poole, nagu räägivad kohalikud inimesed.»

«Miks siis veel Valka?» arutas Tääker. «Kas siinsamas ei võinud teda maha lasta?»

«Mis muud,» mühatas Kohlapuu, «tahavad saatanad poissi enne veel kõvasti piinata!»

Tuli järgmise päeva varane hommik. Ahas tundis, et keegi teda puudutas, ja ta ärkas. Talutoa üleni jääroosi-dega kaetud madalais akendes oli juba sügavat, tumedat sina. Ta lähedal kükitas Käsper, kes sõnas:

«Ahas, tõuse üles, lähme!»

«Kuhu?» küsis unega võitlev Ahas end õlgedelt üles ajades ja püssi võttes.

«Küllap näed siis,» vastas Käsper ainult ja suundus juba ukse poole.

Nad astusid madalast talutarest välja ja sammusid vasakule poole alla jõele.

Sinerdav varahommikune õhk oli vaikne ja nii külm, et lõikas kopsu kui terava noaga. Kaugel idas põles veripunast koitu kui elavat tuld. Härmaga kaetud ja tuhk-kuivaks külmunud lumi kisendas jalge all kaugele.

302

Alles kui nad mõnikümmend sammu olid edasi jõudnud, alustas Käsper:

«Lugu on selles, et meie väike Mugur on rühmast kadunud.»

«Kuhu siis?» küsis Ahas hommikuses pakases lõdisedes.

«Ma ei tea, aga ma arvan,» vastas Käsper. «Praegu oleks olnud tema kord karauli minna, aga ma pidin saatma pika Konsapi. Tuleb sulle meelde, kas sa nägid teda eile õhtul veel siin pärast lahingut?»

Ahas pingutas oma unist aju, kuid ei mäletanud tõesti täpselt.

«Niisuguseks argpüksiks ma Mugurit ka ei pea, et ta vedelaks oleks löönud ja lahingust ära jooksnud,» jätkas Käsper.

«Mugur oli eile kogu aeg lahingus, nägin seda ise!» vastas Ahas.

Ning talle meenus juhtum kuulipilduja juures, kui ta oli karjatanud ja maha kukkunud. Mugur oli siis roninud ju ta poole ja kiljatanud üle aheliku!

«Jah, Mugur oli lahingus, tean seda kindlasti!» kinnitas Ahas veel kord.

«Siis, Ahas, tead, ta võib olla veel praegugi seal, seda ma kardan,» hüüdis Käsper.

Nagu tuline juga läbis Ahast, ta jäi hetkeks seisma, kuid pistis siis korraga kiiresti jooksma.

«Läheme siis, Käsper, kohe, läheme kiiresti!» Käspergi hakkas jooksma ja nad ei peatunud enne, kui olid jõudnud üle jõe eilsele lahingupaigale. Seisatasid seal siis lõõtsutades ja vahtisid härmatunud metsa all hommikuses hämaruses ringi.

«Näe,» tähendas siis Ahas ja jooksis tiheda kuuse juurde.

Mitte kaugel kuulipildujapesast, kus oli maas arutu hulk tühjakslastud padruneid, lamas väike Mugur kummuli maas, püss alles peos. Ta oli lebanud seal öö otsa, nagu hingetu valvur vanal lahingupaigal.

Nad kummardusid alla ja nägid, et Mugur lebas nägupidi suures külmunud vereloigus.

«Pähe on saanud ja surnud vist silmapilkselt,» arvas Käsper. «Jumalale tänu, ma kartsin, et ta ehk võis jääda siia haavatuna maha vaevlema, ilma et keegi oleks teda aidanud.»

303

Ahas oli katsunud tõsta Muguri pead, kuid see oli kõvasti maa küljes kinni. Ei saanud seda muidu kätte, kui tuli raiuda tääkidega. Kui nad siis lõpuks olid saanud ta selili, ei näinud nad ta nägu, see oli üksainus külmunud veretomp.

Käsper oli läinud raiuma kuuseoksi ja nad hakkasid valmistama kanderaami, millega Mugur ära viia. Vöölt kistud presentrihmade ja pikkade kuuseokste abil nad ühendasid kaks püssi ja tõstsid langenu nende peale. Leidnud Muguri seljakotist pika linase käteräti, sidus Ahas selle ümber oma langenud sõbra purustatud pea, isegi õieti teadmata, miks.

Ning siis nad läksid, Käsper ees, Ahas järel. Laskusid sõnatult alla jõeorgu ning sammusid põiki üle jää küla poole.

Loitev koit pildus teele veretavat õhetust ning punas kogu lageda jõeoru valge lumepalakas.

«Imelik,» tähendas Ahas, kui nad olid juba jõudnud keset kinnikülmunud jõge, «koolis oli Mugur ikka pisike, aga nüüd surnuna on ta nii pikk.»

Käsper ei vastanud midagi ja vaikides nad jätkasid teed. Minnes niiviisi leidis Ahas samas end mõtlemast, et Mugur oli siiski palju vapram kui tema, suri häält tegemata, langes, nii et keegi ei teadnud, kuna tema oli karjatanud üle kogu aheliku, kui oli saanud vaenlase kuuli ainult seljakotist läbi.. .

Jõudnud üle jõe, kõmatas lähedal nende ees metsatuka taga hommikuses vaikuses korraga kaks suurtüki-pauku. Kohe ulusid ka granaadid kuhugi kaugemale ning tüki aja pärast kostsid kuski eemal lõhkemispaukude nõrgemad kajad.

«Mis need on?» küsis Ahas arusaamatuses. «Need on meie suurtükid seal mäe otsas,» vastas Käsper.

«On's meil nüüd suurtükidki? »

«Jah on, võeti üle Balahhovitši meeste patarei, kardeti, et need lontrused võivad jätta selle hõlpsasti enamlaste kätte.»

Vastselt käis kaks raksatavat kõmakat ja kuuldus mürskude ulumist.

«Mida siis seal pommitatakse?» küsis Ahas jälle.

«Leebiku mõisa, enamlased taganesid eile meie eest sinna.»

304

Nende teekond jätkus nüüd pommitamismürina saatel ja Ahasel tekkis imeline illusioon, otsegu oleksid need suurtükimürtsud viimseiks aupaukudeks ta langenud väikesele sõbrale, kellega ta koolis mitu aastat järgemööda oli istunud ühes ning samas pingis.

4.

Kuid ei olnud siin aega leinata langenuid, sest uus võitlus kutsus kohe Ahast. Vaevalt olid nad saanud Käsperiga toimetada väikese Muguri laiba sanitaride kätte, kes pidid hoolitsema selle kojusaatmise eest, kui tuli rutata jälle lahingusse.

Patarei küla ees asetseva mäekühmu otsas vaikis äkki ja varsti nähti, kuidas sealt tulistnelja kihutas alla salkkond kardpagunitega ratsanikke ja kohe nende järel ka kaks äsjamürtsunud suurtükki. Salgas jäid ratsanikud oma tantsisklevail hobuseil seisatama kitsal külatänaval ja kohe oli hommikuselt vaikne ümbrus täis roppu venekeelset sõimu. Ratsanikud kisendasid midagi enamlaste pealetungist ja kihutasid siis kohe uue tulise ajuga mööda teed üle jõesilla. Ei olnud nüüd siingi enam aega, ohvitserid hõiklesid juba roodusid kokku ning ainult mõni silmapilk hiljem rühkisid tõsinenud ja sõnatud vabatahtlikud mäkke, kust alles nüüdsama olid kihutanud patareiga alla kardpagunimehed. Varsti rägisesid juba püssid ülal mäel ja mäe all ning võitlus Pikasilla pärast oli uuesti alanud.

Kui Ahas ühes Tääkeri ja kuulipildujaga üles võitlus-paigale jõudis, oli seal juba lahing täies hoos. Õhk oli jälle täis vilistavaid kuule, mida kustki peksid siia ägedasti punased püssid ja kuulipildujad. > Pataljoni ahelik lamas hõreda reana paljal lumisel mäekuklal ja tulistas kuhugi alla metsade ja võserikkude poole.

Seadnud kuulipilduja kapteni juhatusel parajale paigale kartulikuhja lähedusse, asus Tääker tulistama samas suunas. Ning siis algas ja kordus jälle kõik, mis oli olnud ikka lahingus. Alandav, vastik surmahirm, mis sundis värisevat keha litsuma vastu maad, kui tulistasid vaenlase kuulipildujad ja püssid ning kuulid lendasid madalalt lühikeste, pahaendeliste viledega. Pisut närvipuhkust,

305

kui ragistas oma maksim ning paukusid oma kaasvõitlejate tuliriistad.

Ahas ei näinud kuski ühtki vaenlast, need olid seal võserikkude, kivivarede ja sügavate põllukraavide all peidus. Ta tundis ainult oma ülespiitsutatud närvides nende masendavat tuld, mis ajuti paisus nii kõvaks ja tihedaks, et tahtis pühkida mäekühmult

lume ja niita maha vasakul pool jõekaldal kasvava metsa. Midagi ei teadnud Ahas ka üldisest lahingu seisukorrast ega võitluse arengust, kuulis ainult, kuidas tulistati ees, tulistati paremal ja vasakul ning tulistati siinsamas ta kõrval. Kogu lähem ümbrus oli jälle täis lakkamatut raginat, pobinat ja vilistavat surma. Kuski eemal hakkasid uuesti mürtsuma suurtükid, ning uluvad ja sisisevad mürsud kihutasid üle võitleva aheliku, lõhkedes valjude kärtsatustega siinsamas lähedal võserikkude, metsade ja lagendikkude kohal. Kuid kust lasti ja kuhu lasti, Ahas ei teadnud; teadis ainult seda, et see oli seal see kardpagunimeeste patarei, mis pommitas pealetungivaid vaenlasi. Sagedaid mürtsatusi kostis ka vasakult poolt, mille kohta Ahas Tääkeri käest kuulis ainult niipalju, et need pidid olema partisanide miinipildujad, samuti kui sealtpoolt kostev tarin nende maksimi oma.

Ta õieti ei mõtelnudki praegu kõigele sellele, nagu ei mõtelnud enam oma langenud pingikaaslasele, kelle nad alles nüüdsama Käsperiga olid toonud surnuna sealt metsast. Ta ainult võitles. Võitles ja mõtles kogu aeg nüüd ainult iseenesele ja neile nägematuile vaenlasile, kes püüdsid teda siin tappa oma vilistavate kuulidega, mõtles iseenese alalhoiule ja ohtliku vaenlase hävitamisele. Palavikuliselt hoolitses ta siis jälle masina eest, mis mürisedes külvas surma vaenlase poole, ning uskus nüüd ainult seda kui ainuvägevat lunastajat, kes võib päästa ta surmast. Õieti ei olnud ta enam mingi ise, vaid ainult üks osa sellest mürisevast surmakülvajast, kellele ta oma väriseva elu eest ohverdas lindi lindi järel. . .

Ahas ei teadnud, kui kaua oli jälle kestnud säärane närvekõrvetav seisukord, küll juba vist mitu tundi, kus ta iga silmapilk pidi olema valmis vaenlaselt vastu võtma vigastava või surmava kuulihoobi, kui nägi viimaks kaugel paremal pool asetseval lagedal mäeküljel pikkamisi allapoole laskuvat ahelikku. Esmakordselt arvas ta nüüd ka silmaga nägevat vaenlast, kes kogu seni kestnud lahingu ajal oli olnud saladuslikult kuski peidus.

306

«Tääker, vaata!» hüüdis ta ja näitas käega kaugele ahelikule.

Hüütav vaatas ja vaatas ning pistis siis varsti tuliselt kiruma:

«Saatanas, taga kuradimaks see asi täna ikka läheb, punastele tuleb veel uusi abivägesidki, justkui neid meie kallal praegu veel vähe oleks!»

Kiiresti pööras ta siis maksimi otsa paremale ning hakkas tulistama. Ka püssimehed märkasid kauget ahelikku, unustasid kohe lähema vaenlase ja avasid samuti tule paremale. Ning anti siis vahetpidamata ägedat tuld umbkaudu tuhandemeetrilise distantsiga.

Kuid veider oli selle aheliku käitumine tule alla sattudes. Mõned hakkasid jooksma, mõned kükitasid maha, mõned jäid seisma oma paigale. Rida, mis oli olnud enne sirge ja korrapärane, lõi segi ning varsti oli kogu lumest valendav mäekülg täis jookslevaid, kükitavaid ja paigal-seisvaid inimesi.

«Andke tuld, andke tuld!» karjus Käsper kõva häälega ja jooksis oma rühma aheliku taga ärritatult edasi-tagasi. «Andke tuld, näete, juba segadusse sattusid!»

Antigi tuld, anti kuulipildujast ja püssidest. . .

«Pidage!» karjatas äkki keegi. «Ehk on viimati omad!»

«Mis omad?» hüüdis Käsper. «Pole ju sealpool omasid!»

Kuid samas kaotas temagi oma kindluse ja jäi sõnatult vahtima.

Püssid olid vaikinud nagu iseenesest, samuti kui kuulipilduja Tääkeri käes.

Tulistamise lakates lakkas ka jookslemine segipaiskunud ahelikus ning kõik jäid seal mäeküljel nüüd oma kohtadel vaikselt seisma.

«No kurat, ongi omad, näete, et ei mõtlegi vastu lasta!» hüüti.

«Sa kurat!» ei osatud enam muud kui vanduda.

«Aga kust need omad mehed sinna said ja kes need üldse on?» arutas Käsper.

Keegi ei teadnud midagi, kuid tuju oli järsku kõigil halb.

«Sihukest sigadust veel, et oma mehi tulistada!» vandus Tääker ja oli korraga väga löödud.

Vahepeal kauge vaikiv ahelik, nähes, et enam ei tulistata,

30

oli hakanud jällegi edasi liikuma. Keegi äärmisel tiival, arvatavasti ohvitser, vehkles millegagi, mis nähtavasti oli ta käes olev lipp. Ei olnud nüüd kellelgi enam kahtlust, et need olid seal omad.

Süngetena ja masendatuina vaadeldi ohvitseri vehklemist ega märgatudki, et tulistamine mõnda aega juba oli lõppenud kõikjal. Ei mürtsunud partisanide pool enam miinipildujad, ei tärisenud maksimid ega ulunud ka patareist mürske.

«Poisid, võit!» hüüatas äkki pikk Konsap.

Võit oligi, sest vaenlane oli taganenud, taganenud märkamata samal ajal, kui pataljon suures hoos oli tulistanud oma mehi, samu mehi, kes vaenlase vasakule tiivale ilmudes olid toonudki kiire võidu ...

«Edasi!» hüüdis kapten.

Tõusti maast, laskuti mäekühmult alla, mindi jälgima taganevat vaenlast.

Sõnalausumata tõusis ka Tääker kuulipilduja tagant ja läks hobust otsima. Ahas asus kohe linte kokku kerima.

Edasimarssiv ahelik ei olnudki aga veel õieti mäest alla saanud, kui kuski kaugel hakkas tirisema üksik vaenlase kuulipilduja. Vilinal tuli korraga jälle kuule ja sibinal sadas neid mäeküljel lumme. Samal ajal kuulis Ahas, kuidas keegi hirmsa häälega pistis kisendama. See oli pikk valgepäine poiss esimesest rühmast, kes oli maha istunud ja oma jala sülle tõmmanud.

«Appi, appi, ma suren!» karjus ta. Kuid keegi ahelikus ei hoolinud ta kisast, sest kiiresti olid kõik tõmmanud endile küürud selga ja jooksnud alla kivivare taha, kus kasvas tihedat põõsastikku.

Samal ajal oli vaikinud ka üksik vaenlase kuulipilduja, mis miskipärast oli katsetanud ainult õieti lühikese valanguga.

Maasistuja aga kisendas endiselt. Ta kisendas rohkem ehmatusest kui valust. Paar sanitari oli jooksnud nüüd ta juurde ning selgus, et ei olnudki eriti midagi ohtlikku, kuul oli läbistanud ainult sääremarja.

See oli pataljonil ka kogu kaotus sellepäevases tule-rohkes lahingus.

Varsti tuli Tääker hobuse ja reega. Ning tõstnud sellele kuulipilduja ja lindikastid, hakkasid nad pikkamisi sammu sõites järgnema vahepeal uuesti liikuma hakanud ahelikule.

308

Samal ajal oli jõudnud alla orgu ka tundmatu ahelik, ning meetrit paarsada suurest kivivarest edasi ühinesid nüüd mõlemad ahelikud.

«Tääker, vaata!» hüüatas Ahas jälle.

Kapten oli langenud tundmatu aheliku ohvitserile kaela ja nad näisid kaisutavat ning suudlevat seal teineteist korduvalt. Siis tantsisid nad teineteise ümber suurest rõõmust, nii et tuhkjas lumi kees ja kaugele kostis nende rõõmus naer.

Tääker vaatles seda kõike, kuid ta tuju ei olnud endisest sugugi parem.

«Küll on häbi ikka,» hädaldas ta masendatult, «oma meestele tuld anda!»

Tasahiljukesi sõitsid nad kuulipildujaga edasimarssi-vaile ahelikele järele. Kuid vaenlane taganes, ei püüdnudki enam vastuhakkamiseks seisatama jääda. Ning kõikjal ümberringi valitses vaikus.

Pisut maad edasi tuli neile vastu trobikond inimesi. Kõik ilma püssideta, karvamütsides ja lühikestes kasukates, käed seljale seotud. Sõjavangid, kümmekond hiinlast, võetud siitsamst talumaja juurest. Mõni meeter järel sammus nende ainukese saatjana priske Kohlapuu, püss laskevalmis käes.

«Hei, Kohlapuu, kuhu nüüd nende hiinlastega?» hüüdis Tääker.

«Kästi viia tagavararoodu,» vastas Kohlapuu ja jätkas teekonda.

«Hei, Kohlapuu, pea kinni natuke!» hüüdis Tääker varsti uuesti.

Kohlapuu jäi seisma ning pisut hiljem ka tropp hiinlasi, nähes, et nende saatja ei tule järele.

«Mis väeosa tuli sealt paremalt poolt, tead või?» küsis siis Tääker.

«Miks ei, vabatahtlik salk Viljandi koolipoisse,» vastas Kohlapuu. «Olid kuulnud, et meil siin kõva lööming pealetungivate enamlastega, ja tulnud meile appi.»

«Sa kurat!» ei mõistnud Tääker jälle muud kui kiruda. «On neil palju ka pihta saanud?»

«Mitte ühtegi, õnnelikult lasksime seekord kõik mööda, nojah, maa oli ju ka kauge!»

«Siis setugi head!» ohkas Tääker kohe kergendatult.

«Kes teid kuradeid seisma käskis jääda!» käratas korraga

Kohlapuu hiinlastele vene keeles. «Marss edasi, tõprakari, matvoju!»

Ning põlastavalt turtsudes marssis ta oma hiinlastega Pikasilla poole tagasi.

Ahas ja Tääker jätkasid teed. Mõnisada meetrit nende ees liikus nüüd pikk ahelik, mis lahinguvalmina jälitas peatumatult taganevat vaenlast. Ajuti kuuldus siit-sealt lähemaid püssiraginaid, tulistati taganejaid, kui need juhtusid jääma kuski nähtavusse. Mindi otse üle lumiste põldude ja heinamaade, läbi võserikkude ja metsade ning samm-sammult suruti löödud vaenlast alla Valga poole.

Parajasti kui nad oma kuulipildujareega läbistasid madalat võsa, mille seas kasvas üksikuid suuri kuuski, lort-satas korraga hobune, hüppas aisade vahel püsti ja hakkas ajama ennast targurpidi.

«Nonoh, mis nalja sina siin hakkad tegema?» häälitses Tääker looma, sangutas ohje ja laksutas keelega. «Nõõ!»

Kuid edasimineku asemel hakkas hobune ennast uuesti tagasi ajama ja käänas enda nüüd hoopis risti teele, ähvardades ümber ajada kogu koorma.

«Pea, ehk on rinnus lahti!» hüüatas Ahas ja hüppas reelt.

Kuid rinnus oli kinni ja rakmetes ei olnud mujalgi mingit viga.

Siis märkas Ahas, et hobune värises ja vahtis kogu aeg üle ühe aisa otsa hirmunult kuhugi metsa.

Ka Ahas juhtis oma silmad sinna ja kivines paigale.

«Tääker, tule siia!» sai ta siis hüütuks.

«Mis on?» küsis Tääker ja tuli ka reelt.

Ahas tähendas ainult käega paremale poole metsa ja nüüd kivines ka Tääker paigale.

Sammu paarkümmend nende ees kitsa teeraja ääres oli suure, alt lageda kuuse oksa tõmmatud kardpagunimees. Kuid vähe sellest — poodul puudus nina, silmad ja kõrvad . . . Kardsed pagunid olid õlgade külge kinni löödud pikkade latinaeltega. . . Sinelikäistest oli läbi pistetud pikk teivas, nii et poodu kiikus hämara kuuse all nagu kohutav hernehirmutis. See oli seal üks Balahhovitši ohvitsere, kes oli sattunud punaste kätte . ..

«Puuh, kurat...» sai Tääker ainult, «südame ajab pahaks...»

Ka Ahas tundis kurgus midagi öökima ajavat ja pöördus kõrvale.

Nad võtsid nüüd hobuse kahelt poolt suukõrvalt, patsutasid rahustades ta kaelale ja talutasid ta poodust mööda. Ja kui nad uuesti rekke kargasid, kihutas muidu rahulik loom säärast sõitu, et Tääkeril ei olnud tarvis ohjaotsi keerutadagi.

Aga veel nüüdki tundsid mõlemad tugevat iiveldust, kuigi suur kuusk kardpagunimehega oli jäänud neist juba varsti kaugele maha.

Edasitung jätkus kogu ülejäänud päeva õhtupooliku. Võeti ära teelt eksinud vaenlase moonavoor, mida saatis kümmekond punaväelast. Kuus neist lasti maha, ülejäänud jooksid metsa. Lasti maha veel mõned eksikombel aheliku ette sattunud vene ratsanikud. Puhastati kümneid kilomeetreid punaväe laialijooksnud ja demoraliseeritud salkadest. Ning õhtu pimedas oli jõutud surmani väsinuina ja nälginuina Rulli alevini Tõrva lähedal, kuhu jäädi ööbima.

Teine rühm sõi parajasti õhtust, kui jõudis järele ka Kohlapuu. Mornina väsimusest ja suurest näljast hakkas temagi kohe kustutama oma hundiisu.

«Noh, viisid hiinlased ilusti kohale?» küsis Käsper.

«Ei viinud,» mühatas Kohlapuu ja sõi.

«Ei viinud? Kuhu sa's panid nad?»

«Sinna ikka, kuhu ma panin,» vastas Kohlapuu mingi närviliselt esilepurskuva tigedusega, «ei tea, mis neid tõp-raid veel ringi vedada ja oma aega raisata!»

Nüüd taipasid kõik. Oli kuidagi vastik, jube. Kuid segatud ka teatava jahmunud imetlusega. Nii kaugele olid siis omad kannatused ja sõprade surma nägemine viinud kord enne nii patsifistliku Kohlapuu!

Jahmatus kestis ainult hetke. Siis tahtis igaüks näida niisama vapra ja julma sõdurina.

«Rikkusid viimati nende ilusad kasukad ära?» küsis Konsap.

«Lolliks pead mind või?» viskas sõnaaher Kohlapuu uuesti. «Kasukad on kõik siin esikus ja terved, võib võtta,, kes tahab!»

«Lasksid siis neil enne seljast maha ajada?»

«Mis sa's arvad!»

«Ja ajasid maha?»

311

«Muidugi, ilusti panid veel ühte hunnikussegi ja ütlesid, et pažaluista, tovarištš!» «Ah sedagi ütlesid?»

Kohlapuu ei vastanud enam midagi. Oli kustutanud oma nälja ja visanud enese õlgedele, kus uinus juba varsti raskest väsimusest. Uinusid ta järel kõik teisedki.

Järgmisel päeval edasi tungida ei saadud, sest selgus, et kolmas polk, kes tegutses pataljonist paremal pool, oli oma rindega kaugele maha jäänud. Piirduti siis ainult maakuulamisega, kuna patarei õhtupoolikul pommitas Tõrva alevit, kus kohalikkude elanikkude teadete järgi pidi asuma terve polk punaseid.

Teine rühm oli sel päeval juba varasest hommikust saadik pataljoni valvetõkkeks Tõrva teel. Asudes väikeses metsavahimajakeses otse suure soo ääres, mis lahutas neid vaenlasest, peeti ümbrust hoolsasti silmas ning sooritati tihti ka lühemaid luureretki, sest iga silmapilk võis karta punaste pealetungi.

Oli juba õhtupoolik, kui Käsper ja Ahas lahkusid kahekesi valvetõkkest, et minna järjekordsele luureretkele.

Püssid laskevalmis kaenlas, hoolsasti ringi piiludes, võserikkudes ja metsatukkades aeg-ajalt seisatades ja teravasti kuulatades liikusid nad esialgu pikkamisi edasi mööda maanteed. Siis hüppasid nad üle lund täis oleva teekraavi ja sammusid edasi mööda jässmännilist soometsa, kuid kogu aeg siiski maantee

läheduses. Raske ja ebamugav oli minna mööda rabapinda, kus kõikusid jalgade all vetruvad karusamblamättad ja murdus koheda lume all kanarbikupõõsaid.

«Jäljed,» tähendas Ahas mõne aja pärast.

Käspergi vaatles jälgi, mis tulid samuti maanteelt üle kraavi ja liikusid edasi mööda sood maanteega paralleelselt.

«Viivad Tõrva poole ja on läinud siit üksainus inimene,» lausus ta siis. «Oma maakuulajate jäljed need ei ole, sest Konsap ja Kohlapuu käisid ennist kahekesi.»

«Kes siis siit on läinud?» arutas Ahas.

«Kindlasti keegi kohalik ja küllap punaste salakuulaja, need liiguvad ikka üksikult.»

«Näivad olevat päris värsked alles,» tähendas Ahas, kes maapoisina hästi tundis jälgi.

«Ega muud kui hiilime järele, ehk õnnestub kätte saada sunnikut!» tähendas Käsper ja lisas sammu.

312

Liiguti edasi jälgi mööda, mis looklesid põõsaste vahel ja põikasid kord kaugemale, kord lähemale maanteest. Ajuti hiiliti maantee äärde, kuid kõik oli seal tühi ja vaikne, mitte hingegi ei olnud kuski, nagu ei elakski siin ümbruskonnas inimesi. Hulk aega oli niiviisi jahikoerte kombel ringi tammutud ja jälgi aetud, kui Käsper seisatas äkki ja sosistas:

«Näe, sealt ta läheb!»

Mõnisada sammu nende ees hõredate soopedajate all ukerdas tõesti keegi mees, kel paistis olevat seljas lühike suurkuub ja peas lontis kõrvadega karbus. Et see ei olnud sõdur, vaid eraisik, võis järeldada sellest, et tal ei olnud püssi.

«Järele, võtame ta kinni!» hüüatas Käsper ja nad pistsid jooksu.

Kuid varsti pidid nad uuesti seisatama, sest Ahas oli haaranud Käsperi varrukast ja hüüatanud: «Pea, Käsper, vaata sinna!»

Mitte väga kaugel neist paistis maantee ääres mingi maja, mille ees jalutas edasi-tagasi kaks halli meest, püssid laskevalmis käes. Nad olid oma retkel jõudnud juba alevieelse punaste valvetõkke lähedusse . ..

«Saatanas!» kirus nüüd Käsper kohe. «Hiljaks jäime, ära libises käest!»

Ei olnud mingit lootust enam meest tabada, sest juba mõni minut hiljem nägid nad, kuidas see hüppas seal ees üle kraavi maanteele ja lähenes kahele punasele valvurile maja ees.

Ainult mõne sõna vahetas ta seal valvuritega ja kadus siis majja. Seda kõike nähes oli mõlemal nüüd selge, et tegu oli ikka tõesti punaste kohaliku salakuulajaga.

Peites end nüüd tiheda põõsastiku taha, jäid nad tükiks ajaks vaenlase valvetõkke poole vaikselt luurama. Kuid näha ei olnud seal enam midagi, nii kaua kui nad vahtisidki. Kõik oli vaikne ümbruses ja ainult kaks halli meest liikus majaesisel teel.

«Pole neil täna vist pealetungikavatsusi,» arutas Käsper, «seisavad niisama valvetõkkes kui meiegi ja kardavad meie pealetungi.»

«Küllap vist,» möönis ka Ahas.

«Hüva siis küll,» sõnas Käsper, «võime rahuga tagasi minna, täna nad meid ei tülita ja meie neid ka mitte, aga homme hoidku juba aegsasti eest, siis tungime peale.»

313

Pöörduti vanu jälgi mööda tagasi. Mindi küll juba palju hooletumalt, kui oli tuldud, aga kõvasti ja palju rääkida vaenlaste läheduses siiski ei julgetud, liiguti enamasti vaikides. Alles siis, kui arvati olevat jõutud umbes oma valvepostide kohale, tähendas Ahas:

«Õieti ütelda, mul on peaaegu hea meel, et me seda meest kätte ei saanud!»

«Nonoh, kuidas nii?» küsis Käsper ja vaatas Ahasele otsa.

«Seesugune jaht inimeste peale on mulle siiski liiga vastik,» vastas Ahas. «Kui oleksime ta kätte saanud, oleksime pidanud ta jälle tapma.»

«Nojah,» möönis Käsper, «salakuulajaid tapetakse ikka. Sõjas ju muidu ei saa. Peame siis meiegi seda tegema, kui tahame võita.»

«Kui tahame võita,» kordas Ahas mõttes, «jah, võita me tahame ja peamegi võitma, sest see on nüüd veel meie ainus võimalus, oleme ju pannud kaalule kõik, mis meil on.»

Paksus lumes sumpamisest väsinuma istusid nad kõrgele karusamblamättale.

Käsper näis olevat täna eriti heas tujus.

«Ja võidamegi, usun seda juba kindlasti,» hakkas ta arutama, nagu tahaks sellega hajutada oma seltsilise viimseid kahtlusi. «Terve Põhja-Eesti on juba vaenlasest puhas, ega lähe enam palju aega sellekski, kus puhastatakse ka Lõuna-Eesti, aetakse siit üle piiri viimne venelane, lätlane ja hiinlane. Valga tagasivõtmine on ju ainult päevade küsimus, sest meie suurtükid, mis pommitasid üle sellesama raba Tõrvat, ulatuvad varsti pommitama ka Valka! Suurepäraselt on meil ikka vedanud, nii halvasti ja viletsalt kui me kõike seda omal ajal algasimegi. Oleks sündinud nagu mingi ime, suur ja enneuskumatu ime. Mis alles hiljuti oli nagu hull utoopia, on nüüd käegakatsutav reaalsus. Ja kas ei või meie nüüd olla uhked ja rõõmsad, meie, kes me seda imet oleme aidanud sünnitada, selle eest sõdinud, nälginud, surmahirmus vaevelnud, alandust ja häbi tundnud! Meie võidame ja see võit on ühtlasi demokraatia võit diktatuuri, vabaduse võit terrori üle! See on suur ja ilus asi, Ahas, kuigi sõda on nii ütlemata vastik ja tülgastav!»

«Kas ka sulle?» küsis Ahas.

«Tohoh, miks siis mitte ka mulle?» imestas Käsper.

314

«Või arvad, et mul lõbus on siin iga päev surma suu ees seista, unetuses vaevelda ja, tont võtaks, ka venelaste ja hiinlaste täisid sööta! Aga mis on siiski kõik kannatused selle suure vastu, mida nendega varsti täielikult oleme saavutamas — oma rahva iseseisvust, oma demokraatlikku korda!»

«Jah, see on nõnda küll,» möönis Ahas, «ka mina olen selle kõige eest nüüd võidelnud ja võitlen edasi, võitlen, nagu jaksan ja oskan. Aga ma ei tea, kas ma ei ole veel küllalt harjunud või ei suudagi ma sellega harjuda, kuid mind segab selle võitluse kohutav ebainimlikkus.»

«Sõja ebainimlikkus?» ironiseeris Käsper.

«Mitte sõja kui niisuguse, vaid meie vabadussõja ebainimlikkus. Meie ei tapa ju mitte üksnes salakuulajaid, vaid ka vange ja isegi haavatuid. Miks tehakse meil seda nii palju? Siin ja — nagu oleme kuulnud — ka tagalas, isegi Tallinnas.»

«Sõjad ideaalide eest on ikka need kõige tooremad ja verisemad,» resoneeris Käsper. «Ja punased? Nad ei ole ju halastanud ühegi meie vangi peale.»

«Ja meie tapame kättemaksuks,» ütles Ahas. «See on niisama vastik. Ja lõpuks — mis me sellega võidame? Kes tahab maailma paremaks teha, see peab kõigepealt ise olema parem kui ta vastane. Muidu ei parane ju maailm iialgi, kõik jääb endiselt — Suure Elaja Tapamajaks, nagu Kohlapuu ütleb.»

«Kiskjate vastu ei saa võidelda ainult paitustega!» väitis Käsper. «Alles seal, kus arm tõesti aitab, võib hirm ära jääda.»

«Inimesed pole kunagi päris kiskjad,» kehitas Ahas õlgu, «kui neil pole seks põhjust. Tuleb ikka arvata enne inimestest kõige paremat, kuni pole päris kindel, et nad on kurjad.»

«Noh, sa uskusid seda meest seal Valguta mõisas?» tähendas Käsper. «Selle asemel, et teda eemalt r*aha lasta, lasksid tal haarata oma täägist. Noh, ja lõpp? Ime/ et veel eluga pääsesid!»

«Ah, ära tuleta mulle seda koledust meelde!» hüüatas Ahas veel praegugi jäledusest värisedes ja käega üle näo pühkides. «Näen niikuinii vist iga öösi unes seda täägi-lööki teise selga.»

«Nojah, miks sa kohe ei lasknud?» küsis Käsper.

«Kas sa arvad, et on tõesti nii kerge lasta kaitsetut.

315

sõjariistata inimest?!» küsis Ahas ägedalt vastu. «Vaene kehvik nagu mu oma isa. Oh, Käsper, kui sa teaksid, kui raske on inimest hukka mõista, kui sa temast nii täiesti aru saad. Kui palju kergem on teil rikastel see kohtumõistmine meie kihi üle. Kui teie rikkad kõnelete tervest eesti rahvast või kogu ühiskonnast, siis arvate ju ikka, et kõik on ja mõtlevad ainult nagu teiesugused! Tõesti, kergemini läheb kaamel läbi nõelasilma, kui et rikas mõistab vaest täiesti — see on Kristuse ja Marxi õpetus ühes-koos. »

«Küllap sul on palju õigust,» tähendas Käsper mõtlikult. «Ja ma imestan, et sa siiski lõpuks oled nii vapralt võidelnud meie pool.»

«Võitlen siin,» vastas Ahas, «sest tean, mis tähendab meile enamlaste valitsus — barbaarseid venelasi, üldist viletsust ja kogu meie rahvusliku kultuuri hävitust. Aga see ei tähenda ometi veel, et peaksime igal juhul ise hävitama iga oma kaasmaalase, kes olude tõttu või ideeliselt pooldab enamlasi. Vähemalt mina ei tahaks olla nende timukas. Peaks vahet tehtama inimese ja inimese vahel.»

Nad vaikisid nüüd mõnd aega, misjärel Ahas alustas uuesti:

«Kui sa tahad õieti teada, siis olin mina see mees, kes laskis öösi põgenema selle kinnivõetud punase peremehe.»

«Sina?» hüüatas Käsper äärmises üllatuses. «Aga kuidas, sa ei olnud ju tema valvuriks?»

«Ei,» vastas Ahas, «aga ma olin ainuke kogu roodust, kes oleks võinud takistada ta põgenemist.»

Käsper oli püsti karanud.

«Kas sa oled hull? See on ju sõjakohtu väärt!»

«Võib olla küll, aga...» tähendas Ahas nagu süüdlaselt. «Ja see asi on mind tagantjärele mitu korda vaevanud ...»

«See oli see kohalik punane ja teda kahtlustati salakuulamises? »

«Jah,» vastas Ahas. «Ta süü ei olnud esialgu veel päris selge. Kui ta oleks aga tabatud põgenemiskatselt, oleks ta ots olnud kindel. Aga mõtle nüüd ise — jõukas peremees, vaevalt oli tal otsest majanduslikku huvi hakata punaseks. Ta pidi olema kindlasti üks neid ideelisi sotsialiste, kes kõigest hoolimata püüavad mõista ja arvestada ka proletaarlase»

«Kena. kena ideevend!» viskas Käsper. «Ja nüüd ta

316

põgenes muidugi punasele poolele ja vahest juba homme tapab sealt sinu!»

«Võib olla, et põgenes, võib olla, et ei. Ega ma oma tegu tahagi õigustada,» vastas Ahas. «Ütlen ainult, et ma vist kunagi ei saa siin selleks päris «õigeks» sõjameheks, niipalju kui see vabadussõda on ühtlasi ka kodusõda.»

Ahas vaikis nüüd, kuid lisas siis:

«Teie rikaste ja kodanlaste viga on see, et te liiga vähe mõistate neid punaseid. Mis seal imestada, et mina kui proletaarlane neid vahel mõistan liiga palju ...»

«Nojah, teed vahel rumalusi. Küll saad üle,» tähendas nüüd Käsper, kes oli uuesti istunud ja hakanud täägiga mõtlikult sörkima enda ees lund. «Aga mis sa arvad, kui meie, nn. kodanlased ja rikkad, omalt poolt siiski püüaksime mõista — noh, kui mitte just enamlasi, siis vähemalt sotsialismi kui niisugust? Kas siis oleks võimalik ühtlane Eesti isamaa ja eesti rahvas?»

«Jah, siis ehk küll,» möönis Ahas. «Aga kui see on aus mõistmine, siis sellest peavad järgnema ka teod. Mis ütleks näiteks minu isale meie jutt isamaast, kui ta elu-aeg oma lastega on virelnud ja nüüd peab edasi virelema paruni — või ka hallparuni — sooservikul? Kui ta pole saanud endale seda maad, mis ta harib, või vähemalt oma õiglast töötasu. Või mis ütleb mu töölisest vennale meie «rahvuslus», kui ta endiselt peab orjama ahnet kapitali sandikopikate eest, millest suremiseks palju, elamiseks vähe?»

«Kuule nüüd, Ahas,» pöördus korraga Käsper Ahase poole, «tahan sinulegi midagi pihtida. Olen siin frondil oma seisukohti sotsialismi suhtes õige tugevasti pidanud muutma.»

Nüüd oli Ahase kord üllatuda.

«Sina, Käsper! Käämeriga vaieldes sa ju ütlesid ikka, et sotsialism on ainult fanaatikute utoopia?»

«Jah, nii ma kõnelesin,» vastas Käsper. «Aga siin frondil olen ma pidanud nii mõnelgi valvetunnil sellele uuesti mõtlema. Ma olen hakanud nägema, et mitte ainult meie, vaid siiski ka punasel poolel võideldakse tõsiste ideede eest. Käämeriga vaieldes ma tihtilugu süüdistasin meie kommunistide juhte, et need ainult pimedas ja vastutamatus võimujanus on tulnud oma rahva vastu võõraste sõjariistade abil. Aga praegu ma siiski enam täiesti ei usu, et sõja puhkemiseks ainult see oli määrava tähtsusega. Käämer

on kõigest hoolimata siiski terava peaga poiss ja mõneski asjas näib tal olevat õigus, mida ma seekord pidasin ainult kommunistlikuks demagoogiaks. Sõja puhkemise põhjus peab olema palju sügavamal ja nimelt meie ühiskonnas endas. Ükski idee ei saa teojõudu, kui seks puudub pind ühiskonnas. Ei ole terve ega normaalne see ühiskonna organism, mis vastastikku verd valab, oma sisemises vihas põleb ja ennast hävitab oma rahva õnnetuseks. Ikka ja jälle olen ma pidanud mõtlema eriti meie vastu võitlevatele eestlastele. Kõik nad pole ju ainult võimuah-nuse või demagoogia ohvrid! Kui aga on niisuguseid põhjusi meie ühiskonnas, mis üht kihti sunnivad tõstma tapariista teise kihi vastu või vähemalt loovad nii soodsa aluspinna sellesihilisele demagoogiale, siis ei ole süüdi ainult selle tapariista tõstjad, vaid ka selle ühiskonna kord ise. Sellest tuleb teha järeldusi.»

«Aga kuule ometi!» ei saanud Ahas oma imestust ikka veel tagasi hoida. «Sa kõneled ju tõesti nagu minu enda suust. Sa ei võitlegi siis enam sotsialismi kui niisuguse vastu?»

«Ei, vist mitte,» vastas Käsper endiselt lund sorkides, «küll aga tema venepärase teostamise vastu. See hävitaks meie rahvusliku kultuuri, sest ta hävitab seda kandva intelligentsi ja eesti ühiskonna tähtsaima osa, iseseisva talunikekihi. Mitte venelaste plaani järgi, vaid hoopis teisiti tuleb reformeerida meie ühiskond, sest ainult selles seisab meie rahva pääsemine. Mõisad tuleb mõisnikkudelt ära võtta ja jagada maatameestele. Nõnda soetatakse uusi iseseisvaid talusid juurde. Ja nagu staabis räägiti, kavatseb praegune valitsus seda tõepoolest ka varsti teha.»

«Tõesti?» küsis Ahas rõõmuga. «No siis näeb mu isa, et me võitleme ka tema maa eest.»

Kuid sealsamas ärkas temas uus kahtlus:

«Jah, aga linnas asuvad töölised jäävad endiselt oma vabrikute moonakaiks?»

«Ka seal peab valitsus ja ühiskond midagi ette võtma,» vastas Käsper. «Peab kapitali isusid kuidagi taltsutama ja kontrollima. Ainult nõnda saab meie ühiskond tõesti terveks ja normaalseks. Ja selle heaks tahan ka mina võidelda koos töötava rahvaga kõigil aladel.»

«Käsper! Kui sa teaksid! Kuidas ma rõõmustan!» ei saanud Ahas nüüd muud kui hüüatada ja sirutas sõbrale

318

käe. «Nüüd ei ole meil ka poliitilisis maailmavaateis suuri lahkuminekuid.»

«Jah, eks ole?» vastas Käsper ja pigistas tugevasti Ahase kätt. «Võime ühiselt võidelda ka nende ideaalide eest, kas oled nõus?»

«Kindlasti!» hüüatas Ahas uue esilepurskava rõõmu-hooga.

Kas ei olnud need kõik tema enesegi veendumused, millest Käsper praegu kõneles? Ainult selle vahega, et Ahas nende üle ise juureldes ei olnud usaldanud ennast hästi, kuid nüüd Käsperi suu läbi olid need saanud kindla kuju. Imelik, oli ta pidanud siis kas või ainult selleks tulema siia rindele, et täna Käsperiga siia mättale istudes lõplikule selgusele jõuda? Tähendab, ta on tundnud ja mõtelnud kogu aeg ikkagi õigesti, kui ka Käsper, kelle mõistuse selgust ta alati oli pidanud imetlema, oli jõudnud samale seisukohale. Ning sellest võib järeldada nüüd ainult seda, et Ahase astutud samm, mis oli toonud ta siia verisesse võitlusse, ja tee, mida mööda ta nüüd läheb, on siiski ainuke ja õige! Ja kui Käsper ütles, et just mõte eesti punastele on teda toonud sellele murrangule, kas siis pole ka tema punasel vennal siin oma teatav osa? Vahest pole see kole vennatapmise sõda ometi mitte päris ilma suurema ajaloolise mõtteta?

Seesmiselt naeratlevate silmadega vaatles Ahas enda ees laiuvat lumist rabamaastikku, kust hoovas talle korraga vastu imelist südamerahu ja õnnetundmust, mida ta viimasel ajal nii vähe oli maitsnud oma käristatud hinges.

«Kuid kas jaksame säärast korda maksma panna? Kas pole sel puhul kogu buržuide hulk meie vastu nagu üks mees — ja küllap on ka talunik tema nõus?» pidi ta küsima lühikese vaikimise järel.

«See on meie järgmine raske võitlus, Ahas. Sedagi nõuab meilt meie rahvas ja meie kannatav ühiskond,» vastas Käsper. «Praegu võitleme oma rahva välise vabaduse eest, kuid selle võitluse lõppedes ootab meid uus võitlus oma rahva sisemiseks vabastamiseks. Kuid, Ahas, oleme ju noored, meil on kõik veel ees. Raskem võitlus ehk alles tuleb, aga varem või hiljem me viime oma unistused täide. Eestist peab tulema maa, mis ka oma sisemise korra õiglusega ja kultuuri kõrgusega on eeskujuks kogu maailmale... Ahas, on siiski ilus võidelda suurte asjade eest!»

319

Käsper oli tõstnud nüüd silmad ja vahtis kaugele üle päikesesäras helendava lumise lagendiku, nagu näeks ta seal juba kangastuvat oma koolipoisilikke tulevikunägemusi . . .

Siis mõne aja pärast algas ta uuesti:

«Tead, Ahas, minu senine unistus koolis oli saada mõneks teadusmeheks, näiteks keeleuurijaks, kuid nüüd, kui õnne on, tahaksin küll hakata päris poliitikategelaseks, ühiskondliku uuenduse eestvõitlejaks...»

Nõnda nad jutlesid ja arutasid seal oma nooruslikus idealismivaimustuses, kuni ärkasid suure parina peale. Eemalt soolt oli pelgunud lendu suur parv lumivalgeid rabakanu, kes kadusid lennates madalalt üle nende peade kaugele soopedajate käharate latvade taha. Samas kuulsid nad läheduses ka hobuse puristamist, mis välkkiirelt sundis neid püsti hüppama.

Sammu viis-kuuskümmend eemalt silmasid nad nüüd väikest ratsasalka.

«Omad või võõrad?» kahtles Käsper nobedasti püssi tõstes.

Ei võinud tõesti äkki otsustada, sest nii omadel kui ka punastel ratsanikkudel olid seljas lühikesed parkkasukad ja peas karvamütsid. Ratsanikudki näisid kahtlevat mõne silmapilgu, nähtavasti Ahase hiinlasliku välimuse tõttu.

«Ruki vverhh!» käratati aga korraga ja hakati tõstma püsse.

«Punased, anna tuld!» hüüatas Käsper ainult, ja ennegu ratsanikud said oma laskeriistad palge, paugatas Käsperi püss ja seejärel ka Ahase oma. Samal ajal aga plaksata-sid ka ratsanike laskeriistad ja Ahas kuulis mitme läheda kuuli surtsatust. Ühe ratsaniku hobune hüppas kohe kõrvale ja hakkas eemale traavima. Kuid ratsanik istus kuidagi imelikult sadulas, kaldudes hobuse joostes ikka enam ja enam ühele küljele. Varsti kukkus ta sadulast lumme kui kott, kuna hobune traavis edasi.

Paugatasid jälle püssid ning nüüd lendas üks ratsanikest tükkis hobusega. Teised lasksid veel kord tühjaks oma püssid ja andsid siis kiiresti hobustele kannuseid. Ahas tulistas kogu aeg.

«Anna neile, anna neile!» karjus ta põgenevaid ratsanikke nagu joobumuses ikka uuesti tulistades. «Anna neile, näe, põgenevad juba!»

320

Kuulnud aga, et Käsper miskipärast ei lase, küsis ta kõrvale vaatamata:

«Miks sa ei lase, Käsper? Katsume, ehk saame veel mõne maha!»

Oli tõesti viimne aeg, sest ülejäänud kolm ratsanikku olid kadumas eemal juba soopedajate taha. Püssi tühjenedes lõi Ahas, mehaaniliselt haarates teise käega padrunitasku järele, momendiks pilgu kõrvale.

Kuid võtmata jäidki tal padrunid, mille järele oli käe sirutanud.

Käsper lamas ta kõrval maas lumel, püss risti all...

«Kas said haavata, Käsper?» küsis Ahas püssi käest heites ja põgenejaid unustades.

Käsper ei vastanud. Ahas põlvitas ta juurde, tõstis ta pea ja nägi lamaja poolavatud silmi, mis vaatasid talle vastu pilkumata ja elutult. Need olid surnu silmad.

Käsper oli langenud .. .

Liikumatult põlvitas Ahas laiba kõrval ega tundnudki, kuidas ta võitlusärevusest üle kogu keha alles värises. Ta ei mõistnud äkki mõtelda midagi, nagu ei suutnud veel uskuda, et Käsper on surnud, et Käsperit ei ole enam . . .

Siis äkki ärkas ta nagu lühikesest unest ja hakkas kiiresti talitama. Avas Käsperi palitunööbid, siis kuue omad ning rebis eest lõhki särgi, mis oli juba verd täis. Ratsaniku kuul oli läbistanud Käsperi peagu keset rinda, surm oli olnud silmapilkne. Veendudes selles, sulges ta hoolsasti uuesti kõik nööbid, nagu kardaks veel surnugi külma.

Ning siis ei mõistnud ta jällegi midagi teha. Vahtis laiba juures, nagu oleks ta uuesti kaotanud kogu oma mõtlemisvõime ja tegutsemisoskuse.

Lõpuks ajas ta enese pikkamisi püsti, võttis tühjaks-lastud püssi ja astus juba mõne sammu, et minna valve-tõkkesse.

Kuid ei, ta ei või ju Käsperit ometi siia jätta, ratsanikud võivad tagasi tulla ja Käsper ei saa ju end enam kaitsta!

Uuesti läks ta laiba juurde ja pidas aru. Aga mõte ei töötanud, pea oli nagu täis mingit tuima sagu, mitte aju. Kuidagi tiris ta laiba alt välja püssi ja viskas oma kõr-vale selga. Siis katsus ta Käsperit selga võtta, see aga oli raske. Uuesti laskis ta laiba lahti, võttis ta siis kaenlasse ja hakkas minema, vedades ta lõtvu jalgu lund mööda jä-rel. Ta ei teadnud, kui kaua oli niiviisi tuikunud mööda

321

vetruvaid rabamättaid, laip kaenlas, kui hakkas kuulma hõikeid.
«Hei, Käsper ja Ahas, kus te olete ometi?» «Siin!» vastas Ahas ja istus maha, laip pooleldi süles. Kohlapuu ja Konsap tulid hiigla-ajuga ja ägedasti ähkides.
«Mis on, Ahas, mis paugud siin olid?» karjus Konsap. «Kas saite pihta?»
«Jah, Käsper sai pihta,» vastas Ahas.
«Raskesti?»
«Jah, lõplikult...»
Konsap paljastas vaikides pea ja siis ka Kohlapuu.
«Ma tahtsin ta pataljoni tuua...» sõnas Ahas. Alles nüüd purskasid tal pisarad, ja varsti nutsid kõik kolm. Oli jälle purunenud sõjapäevil nende hingedele pealekasvanud karmi mehisuse kest — nad olid jälle kõik nagu lapsed.
«Et just tema, et just tema, meie kõige parem!» sosistas Kohlapuu. «Kuule, Ahas, kas sina saad sest aru? Üteldakse, et Jumal... Miks pidi siis langema just tema?»
«Ah, rumalus!» sõnas Ahas nagu ärgates. «Sõjas ei küsita, miks. Võib-olla just sellepärast, et ta oli kõige parem . . . Midagi ei saa muidu. Rolland ütleb, et isegi Jumal võitleb .. . Aidake ...»
Nad võtsid langenu ja hakkasid sellega minema.
«Kuidas ta sai, see Käsper, kohe silmapilkselt?» küsis Konsap.
«Kohe silmapilkselt,» vastas Ahas.
«Ja kui palju tuli teile neid ratsanikke seal kallale?»
«Viis ratsanikku, kaks lasksime sadulast, kolm põgenes. »
«Vahvad mehed, pole midagi ütelda,» kiitis Konsap.
Vahvad? mõtles Ahas. Jah, selles suhtes võis ta endaga küll praegu rahul olla. Vähemalt surreski ehk Käsper nägi nüüd, et Ahas ei ole mingi argpüks .. .
See oli talle ka ainuke troost Käsperi langemise puhul, mis mõjus muidu nagu raske, koleda unenäona. Kuidas oskas see surm võtta just temale kõige lähemal seisvaid! Enne vaikse Martinsoni, siis lõbusa Miljani, siis väikese armsa Muguri ja nüüd viimaks isegi Käsperi, kõige intelligentsema, kõige ideelisema, sündinud juhi! Ja just nüüd pidi ta langema, kui nad olid leidnud endid nii lähedas-tena ideeliseltki!
Kui masendav tundus olevat sõda, siiski veel! Aga ju-
322
ba tundis Ahas ka midagi, mis selle masenduse nagu ületas, seda nagu pühendas ja õilistas.
«On siiski ilus võidelda suurte asjade eest,» meenusid talle Käsperi sõnad.

5.

Nagu Käsper oli ütelnud, algas järgmisel hommikul uus pealetung, eesmärgiga vallutada Tõrva, mille ümber juba varem olid olnud kõvad lahingud.
Varahommikuses pimedikus olid kogunenud kõik ohvitserid ja rühmaülemad pataljoni staapi, mis asetses siinsamas eesliinil väikeses talumajas. Viletsa tattninalambi valgusel uuriti seal kaarti, märgiti teid ja jagati välja ülesandeid.
«Teine rühm,» küsis pataljoniülem, «kus on teise rühma ülem?»
«Siin,» vastas Ahas ja astus ette.
Pataljoniülem ajas enese kaardi kohalt sirgu ja vaatles vabatahtlikku.
«Kuidas on teie nimi?»
«Ahas.»
«Olete seesama Ahas, kes eile oli Käsperiga?» «Seesama.»
Pataljoniülem pöördus Ahase poole. «Kiidan teid, vabatahtlik Ahas, olite eile vapper sõdur!»

Ning ta lõi Ahasele sõbralikult õlale.

«Ja nüüd,» jätkas siis pataljoniülem, «juhatan ma teile kätte ülesande tänases lahingus, mille peate oma rühmaga täpselt täitma. Esialgu liigute edasi pataljoni üldises ahelikus, kui aga algab tuleandmine, võtate oma rühma ja tungite kiires korras vaenlase vasakule tiivale kaugelt ümber minnes ja avate neile sealt tule. Kolmas rood on juba saadetud vaenlase taganemisteed Valga poole ära lõikama, otse tungivad lahinguga alevi peale meie esimene rood ja teise roodu esimene rühm, paremalt poolt partisanid. On teile pealetungi üldplaan selge?»

«Selge,» vastas Ahas.

«Ilus,» jätkas pataljoniülem, «see ülesanne, vabatahtlik Ahas, oli mul mõteldud Käsperi jaoks, kellest meil kõigil on väga kahju, oli tubli sõdur, nüüd aga peate tema

323

asemel täitma selle teie. Panen teie peale seega ohvitseri ülesande ja loodan, et te ei täida seda halvemini, kui oleks täitnud Käsper. Jätkub teil selleks julgust?»

«Peab jätkuma!» vastas Ahas.

«Õieti vastatud, peab jätkuma!» kordas pataljoniülem ja pani kaardi kokku.

«Ahast võib usaldada,» tähendas siinsamas juures olev kapten, «Käsper valis alati hädaohtlikumatel kordadel just tema endale kaaslaseks.»

«Seda parem,» lausus pataljoniülem, «siis on meie vasak tiib endiselt kindel!»

Mõni minut hiljem oli pealetung juba alanudki. Vaevalt võis aimata läbi pimeduse hommiku lähenemist, kui marsiti suurele soole ja hakati hargnema ahelikku peagu samal kohal, kus eelmise päeva õhtupoolikul Käsperil ja Ahasel oli olnud kokkupõrge vaenlase ratsanikega.

Kui siis seisti juba ahelikus ja oodati ainult veel signaali, milles oli partisanidega kokku lepitud, küsis Konsap:

«Tuleb nüüd kõva lahing või? »

«Arvatakse, Tõrvat kaitseb ju terve polk enamlasi,» vastas Ahas.

«Ui, kurat,» lausus nüüd Konsap ja lõi kõhedaks.

Kohlapuu ei ütelnud midagi, ainult hakkas nohisema nagu ärrituse korral harilikult.

Kuid juba tuligi signaal. Paremal pool viskus vastu valgenevat taevast üles rakett ja kuuldus püstolipauk.

«Ahelik, edasi!» kuuldus kustki pataljoniülema hääl.

Pikkamisi ja nagu areldi hakkas liikuma hõre rida madalate rabamändide all. Meeled olid jälle süngunud, sest oodati rasket lahingut, kuna teati, et punased olid seni Tõrvat kaitsnud äärmise südidusega. Korduvalt oli kolmas polk püüdnud seda vallutada, kuid ikka oli see tal tugeva vastupanu tõttu ebaõnnestunud. Viimast korda peale tungides oli polk visatud siit tagasi nii suure hooga, et ei olnud saanud pidama enne kui Kärstnas, kust teda nüüd siia järele oli oodatudki.

Ei olnud nad edasi saanud vist veel sada sammugi, kui partisanid paremal pool olid avanud juba alevi peale tule. Kuuldus kauget püssiraginat ja kuulipildujapobi-nat.

Ahelik oli jäänud seisatama ja kuulatama. Oodati, millal vaenlane vastab partisanidele. Kuid alevi pool jäi kõik

324

ootamatul kombel vaikseks. Hulk aega ragistasid partisanid, kuid vaenlane ei mõtelnudki vastata.

«Mis, kas punased on seal Tõrvas magama jäänud või?» hüüdis Konsap.

«Veider on see lugu küll!» arutas ka kapten.

Samas lakkas tulistamine ja hommikune, järjest valgenev soine ümbrus oli niisama vaikne kui ennegi. Ning vastselt lendas partisanide pool märguanderakett vastu taevast.

«Edasi! Vaenlane taganeb!» kuuldus nüüd. «Säh sulle kõva lahing, Ahas!» naeris nüüd korraga Konsap.

«Ära hõiska enne õhtut!» vastas Ahas, kes endiselt oli tõsine. Ta oli ju nüüd rühmaülem, vastutav kogu oma rühma eest, ja see tegi ta algul väga rahutuks ja närviliseks. Ei olnud sellega veel harjunud ja nägi nüüd, et hoopis hooletum olnuks olla endiselt edasi lihtsõdur seal kuulipilduja juures kui siin teiste käskija. Kuidas küll Käsper sellega kogu aeg nii hästi toime oli saanud, ikka nii julge ja kindel paistnud? Hea meelega oleks Ahas kinkinud selle au mõnele teisele, näiteks Konsapile või Kohlapuule, kuid see oli olnud kapteni tahtmine ja Ahasel polnud selle vastu midagi teha. Oli ja pidi jääma nüüd rühmaülemaks ja jätkama Käsperi poolelijäänud ülesandeid.

Tükk aega oli marsitud vetruval ja ebatasasel soopin-nal. Ümbrus oli endiselt vaikne, millest järeldati, et vaenlane on ikka tõesti taganenud ilma vastu hakkamata. Marsiti, kuid alev ei tahtnudki tulla.

«Kui kaugel see Tõrva siis õige on?» küsis Kohlapuu, kes oli hakanud juba higistama.

«Minu arvamise järgi oleks pidanud juba olema,» vastas Ahas. Eilne tee Käsperiga minnes oli paistnud talle tõesti palju lühem.

Kihutas vastu salk ratsanikke, pataljoni maakuulajaid.

«Hei, pea kinni, Küüvits!» hõikas Konsap.

Hõigatav peatus ja küsis, kuna teised kihutasid edasi:

«Noh, mis on?»

«Kuidas selle Tõrvaga siis on?»

«Mis Tõrvaga? Tõrva juba võetud, kas sa siis ei näe, et me tükk maad Tõrvast mööda oleme?»

Nüüd märgati tõesti, et Helme kiriku torn, mis ennist oli paistnud kõrvalt, oli jäänud nüüd juba hulga maad nende selja taha.

325

«Kas siis seal Tõrvas enamlasi ei olnudki?» küsis Konsap uuesti.

«Oli olnud küll, väga palju pealegi,» vastas ratsanik. «Miks nad siis lahingut vastu ei võtnud ja kohe taganema lõid?»

«Nende ohvitser tuli meie poole praegu üle.» «Punaste ohvitser?»

«Jah, oli saatnud enamlased alevist minema ja ise jäänud maha meid ootama. Leidsime mehe tühjast alevist, andis meile üle kõik lahingute päevakäsud ja ka tähtsaid teateid punaste kohta. Nüüd on meil punased peos, pistke aga ainult kiiresti järele!»

«Kes ta siis on, venelane või lätlane? »

«Lätlane jah, oota enne — eestlane, sulaselge eestlane!» vastas ratsanik ja kihutas teistele nüüd kiiresti järele.

«Siis äraandmine, sellepärast,» mühatas seni vaikinud Kohlapuu.

«Sellepärast muidugi,» möönis Konsap. «Aga poisid, täna tuleb siis jälle seda vadimist. Kuramuse hea, et hommikul kõhu kõvasti putru täis lõin, ega nüüd enne õhtut saa!»

Konsapi ennustus näis olevat õige, sest peatumatult marsiti nüüd jälle edasi ja kiirustati aina mehi. Jõuti soost välja üles mägismaile ning vaenlane taganes sealgi ühtelugu. Marsiti, kuni oli jõutud lõunaks Roobe mõisa alla.

Siin äraandmise tõttu segipaisatud vaenlane küll katsus korraks vastu hakata, pommitas koguni šrapnellidega 48-liinilistest mortiiridest, kuid vaevalt oli saanud eesti patarei talle vastama hakata, kui ta taganes siitki lühikese lahingu järel.

Ning endiselt jätkus pealetungijate lakkamatu edasi-marss kuni Hummuli kõrgete mägede ja sügavate orgudeni. Siin hakkas vaenlane veel kord vastu. Tormati hoogsalt peale ja arvati, et saadakse temast jagu niisama hõlpsa vaevaga kui Roobe all, kuid varsti, nähti, et oli eksitud. Vaenlase vastuhakk oli seekord juba hoopis tõsisem.

Ta oli kindlustanud enese mitme kuulipildujaga kõrgete mäekühmude otsa ja võttis pealetungijad juba eemalt vastu kõva tulega. Mindi küll positsiooni samasuguse vas-tasasetseva mäerünka taha ja avati tuli, kuid juba algusest peale istusid punased väga kindlalt paigal ega mõtelnudki taganemisele.

326

«Vist muidu ainult padrunite raiskamine,» tähendas kapten, kui oli tulistatud vahet pidamata umbes tund aega.

«Aga peale minna ei saa ju siit ka kuidagi,» sõnas Ahas, kes oma rühmaga asetses viimasena kõrge jõeperve varjus.

«Ega ei,» vastas kapten, «aga vaatame, ehk saavad partisanid seal paremal pool paremini edasi minna.»

Kuid ei kuuldunud sealgi lugu parem olevat, anti küll kogu aeg samuti kõva tuld kui siin, aga nähtavasti ei olnud mingit võimalust edasiminekuks.

Varsti kuuldi kedagi hõiklevat alt selja taga asetsevast sügavast orust. Oli partisanide ratsanik, kes hüüdis:

«Partisanid lasevad ütelda, et nemad sealt edasi ei saa minna, ja küsivad, et kas teie ei jookseks siin tormi?»

«See on ju mõttetu surmaminek!» hüüdis kapten. «Nad niidavad meid lagedal viimseni, ennegu lähedalegi saame! Ütelge oma partisanidele, et mina oma poisse kindlasse surma ei või saata, ega's mul mõni rahvavägi käes ole, vaid koolipoisid, kelle eest ma pean vastutama! Katsuge siiski, ehk saate ise neile seal lähemale!»

Ratsanik pööras kirudes hobuse ümber ja kadus.

Jätkus jälle tükk aega tulistamine, kuid punased kuulipildurid oma hästi kaitstud seisukohal näisid irvitavat siinpoolsete püüete üle. Partisanide poolt kostis mõned korrad kõva kisa ja hurraatamist, kuid kõik jäi endiseks. Vaenlane aina lagistas kuulipildujaid ega nihkunud sammugi tagasi.

Jälle kihutas partisanide ratsanik alla orgu.

«Mis ta jälle seal tahab siis?» pahandas kapten. «Sai üteldud ju, et meie siit peale minna ei saa, tulgu ja vaadaku või ise, kui ei usu!»

«Hei, teie seal üleval!» hüüdis ratsanik. «Partisanid on katsunud peale minna juba mitu korda, aga on täitsa võimatu! Meil on juba kaheksa haavatut ja üks surnu, aga vaenlane ei tagane!»

«Ei tagane jah, seda näeme meie isegi siin!» vastas kapten.

«Partisanid küsivad, et kas te ikka kuidagi ei saa?» hüüdis ratsanik jälle.

Kapten vaikis ja vaatles tüki aega vasakul pool asetsevat laia jõeorgu, mis oli ristati positsiooniga ja läks lähedalt mööda ka vaenlase seisukohast. Org aga oli kogu aeg vaenlase tule all, nagu nende ees asetsev mäekukalgi.

327

«Hea, ütelge neile partisanidele, et me katsume, aga ma ei luba veel midagi, kuulsite, ei luba midagi kindlat!» Ratsanik kihutas tagasi ja kapten hõikas: «Rühmaülem Ahas!»

Ahas tuli ahelikust ja rähkles mäekülge mööda kapteni juurde.

«Näete seda orgu siin vasakul pool, vaadake, teil noorem silm, seal on ju kogu aeg kõva tuli.»

«Jah on,» vastas Ahas.

«Mis te arvate, kas saab sealt üle joosta?»

Ahas vaatles sõnalausumata tüki aega alla orgu.

«Võib saada ja võib ka mitte saada,» vastas ta siis.

«Ah kui kuul pihta tuleb, siis ei saa, aga kui mööda läheb, siis saab?» tegi kapten omasugust nalja ja jätkas samas: «Kui sealt üle saaks, on asi juba lihtsam, näete, oru taga on mets, seal kuulipildur ei näe enam tule kukkumist ja tabavus on väiksem kui lagedal. Oleksime aga seal metsas, saaksime neile ka tiivale ja siis juba lähevad nad kindlasti meil eest ära.»

«Küllap nad siis juba läheksid,» arvas Ahas.

«Katsuge siis korra minna, võtke oma rühm ja...»

«Kuulen,» vastas Ahas ainult ja juba ta liugleski mäest alla, tüürides libisemisel püssipäraga.

«Teine rühm, alla!» hõikas ta siis.

Ühe sööstiga oli rühm ülalt tulejoonelt all orus.

Mindi jõeoru veerde, kus oli mingi pikk heinaküüni-taoline ehitis. Selle taga jätkus vakamaa võrra lume all peituvat luhaheinamaad, mille järel algas tuulest puhtaks uhetud sinetav jõejää. Siis tuli jälle laiem riba lumealust luhta ja seejärel kõrge lepik.

«Meil on kapteni käsk siit üle joosta ja vaenlase tiivale tungida, muidu ta ei tagane,» sõnas Ahas.

Keegi ei vastanud midagi ja kõik vahtisid ettemääratud teele, kus kogu aeg vingus vaenlase kuule. Vahtis Ahaski nagu nõutuses, ja nähes, kuidas need üsna sageli lõid siin üles lund või said libedalt jäält vuriseva riko-šeti, käis tal nagu halvatus üle ihu. See oli ju surm, mis neid seal ees ootas ja laulis nõnda mahedalt...

Minna tagasi ja ütelda kaptenile, et siit on ikka võimatu?

Aga kas Käsper oleks praegu kahelnud? sähvas tal korraga peas.

328

Vist mitte! vastas ta sealsamas ning mingi hull hoolimatus oli seda mõteldes vallanud teda oma elu vastu.

Kuulnud, et vaenlase kuulipildujas oli parajasti lõppenud lint, hüüdis ta: «Minu järele!»

Ning tõmmates pea õlgade vahele ja küüru selga, juba ta jooksiski samal silmapilgul küüni nurga tagant välja. Õhk kiunus ja vurises, jää tinises kuulihoopidest ning ragises vahetpidamata ka teisel jõekaldal ees ootav lepik.

Imelik oli see jooks Ahase meelest, jalad tundusid jälle olevat imelühikesed ja nõrgad. Ta oli nagu mingis veidras unenäos, kus jooksed, aga edasi ei saa. Libe jää, mis sinetas ta all, oli korraga nagu rasv kinni taldade all, tõugates teda rohkem tagasi kui edasi. Vist iialgi elus ei olnud ta tundunud endale nii halva jooksjana kui praegu.

Kuid hoolimata oma viletsast jooksust oli ta siiski tervena jõudnud lepikusse ja alles siin vaatas tagasi. Ta selja taga seisis üksainus mees — lõõtsutav Kohlapuu. Teised olid osalt küll ka juba jõeorus, timpides seal kogu aeg veidralt poolikute sammudega ja kogu aeg vaenlase poole vahtides, üht külge ees ajades lepiku poole, osalt aga alles küüni nurga taga.

«Rutemini seal! Jääte punaste kuulipilduja kätte!» karjus Ahas.

Kuid juba nad olid jäänudki, sest otse samal silmapilgul alustas vaenlase maksim uuesti.

«Maha, kõik maha!» karjus Ahas jälle ja juba oli ka ise näoli lepikualuste mätaste vahel.

Nagu määratu suure heliseva vikatiga löödi rägisedes üle lepiku ja lageda jõeoru. Mitu ja mitu korda käis see vikat edasi-tagasi ning Ahase segases peas ringles üks-ainus mõte:

Pääsemist nüüd vist enam ei ole . . .

Nii kehaliselt kui ka hingeliselt kokkuvarisenuna lamas ta ses tulepõrgus ja ainult ägas veel, oodates iga silmapilk surma.

Kuid lint lõppes ja surm ei olnud tulnud. Imestades virgus ta vastselt uuele elule ja ajas enese üles. Ning veelgi suurem ime oli ta meelest, et terved olid kõik teisedki seal lagedal jõeorus, kes hakkasid nüüd nobedasti edasi sibama. Ennegu vaenlane sai uuesti alustada, olidki nad kõik lepikus ta juures.

329

«Edasi!» hüüdis Ahas ning kiiresti hakkasid nad roomama mööda mätlikku lepikualust. Roomati, kuni hakkas niitma jälle see kohutav vikat, mis otsekohe viskas nad poolsurnutena vastu maad kivide, kändude ja mätaste taha.

Niiviisi nad siis läksidki seal. Kui niitis vaenlase kuulipilduja, lamasid nad maas, lõppes aga lint, sibasid nad kiiresti edasi. Üksikutele vinguvatele püssikuulidele ei kingitud enam tähelepanugi.

Läksid nõnda imekombel ükski pihta saamata, kuni Ahas arvas olevat küllaldaselt kaugel, ja hakati hiilima lepiku äärde.

«Nüüd, poisid, kogupaukudega!» käskles ta.

Ülal mäel oli selgesti näha vaenlase ahelik.

«Tuld!»

Käis esimene kogupauk.

Mõned ahelikus lamajad tõstsid pead.

Käis teine kogupauk.

Üksikud punased jooksid juba.

Käis kolmas kogupauk.

Ja juba põgeneski vaenlase ahelik üldises segaduses.

«Hurraa! Peale!» röökis Ahas korraga kui meeletu, kuuldes, et vaikinud on vaenlase kuulipildujagi.

Tõusti maast ja tormati koledasti kisendades üle lageda jõeoru. Kuid järsust lumisest jõepervest ülessaamine võttis aega. Kui jõuti lõpuks mäele, oli vaenlane kadunud sealt ühes kuulipildujaga. Oma pataljon vaikis juba, kuid partisanide pool jätkus endiselt kõva ragin. Äkki aga hakkas sealgi nüüd laskmine hõrenema. Vaenlane oli taganemas ka paremalt tiivalt.

Põgenejaist oli maha jäänud kaks haavatut. Enne kui õieti keegi teistest märkas, oli liginenud neile Kohlapuu ja kuuldus kaks pauku.

«Ilmaaegu, Kohlapuu,» laitis Ahas, «kas sa siis ei näinud, et need olid ju ainult mobiliseeritud venelaste nära-kad, mitte mõned lätlased või hiinlased!»

«Ühesugused sead puha!» kiristas Kohlapuu. «Pole siia ka venelasi tarvis!»

Kohlapuu nägu oli veelgi lahinguaegses pingutuses moondunud vihalõust, ta silmad läikisid iseäralikult ja kokkulitsutud suus rägisesid hambad ...

«Edasi!» hüüdis Ahas.

Tormati põgenevale vaenlasele järele.

330

Ootamatult katsetas jälle kuski eemal, hämarduvas õhtus üksik vaenlase kuulipilduja paari-kolme lühikese valanguga, nagu seks, et pealetormajate hoogu pisut taltsutada ja oma taganemist katta.

«Ai, kurat, juba sain!» karjatas keegi.
See oli Kohlapuu. Ta oli pillanud püssi, haaranud endal õlast ja tuikus jalul.
«Konsap, aita Kohlapuud, teised edasi!»
«Pole tarvis mul kellegi aitamist!» ümises Kohlapuu ja kiristas hambaid. «Saan endaga ise toime, minge aga edasi, ajage neid taga, andke neile!»
«Ei, sa ei saa üksi midagi,» sõnas Ahas, «las keegi aitab sind!»
«Ma ei taha seda, kuuled,» räuskas Kohlapuu korraga mingis valusegases pöörases äkkvihas, «käige minema siit, need punased sead pääsevad veel niiviisi käest ära!»
«Ära märatse, Kohlapuu, ole ikka mõistlik!» püüdis Ahas teda rahustada.
«Kasige, kasige juba! Ma saan ise pataljoni! Või arvate, et ma nü armetu olen ja kohe talitajaid vajan!»
Ning kahmates oma mahapillatud püssi, hakkas ta seda järel lohistades liikuma pataljoni poole.
«Konsap, mine talle silmnäolt järele,» sõnas Ahas ning püstijalu tulistades hakkasid ülejäänud uuesti edasi tormama. Kuid vaenlane oli juba kadunud ja laiali jooksnud suurtesse pimenevatesse Hummuli metsadesse. Oli läinud pimedaks juba lagedalgi, kui peatati jälitamine ja hakati järele ootama mahajäänud pataljoni.
Pataljoni aga ei tulnud, tuli ratsanik, staabi side.
«Tagasi! Tagasi!» karjus ta juba eemalt.
«Miks?» küsis Ahas.
«Täna enam edasi ei tungita, roodud jäid Raudsepale!» Marsiti tagasi ning oli juba kottpime, kui jõuti pataljoni.
Talu suures eestoas õngitsesid näljased esimese rühma vabatahtlikud talu tagapajast parajasti seal keevaid sea-söögikartuleid. Pikemalt mõtlemata tõmbas ka Ahas pajast tulise, aurava kartuli ja hakkas seda näppe kõrvetades ühest peost teise pilduma. Nälg oli jälle vali ja poolkeenud, hammaste all alles krõmpsuvad kartulid maitsesid ülihead.
Samas tuli väljast Konsap, ning nähes keemas kartuli-pada, kargas samuti juurde. Ta oli aga nagu imelik, ei
331
hoolinud kartuleid kooridagi, vaid sõi neid ühes kõigega.
«Kuidas on Kohlapuuga?» küsis Ahas.
«Halvasti, väga halvasti,» vastas Konsap ja püüdis pajast uut kartulit.
«On haav nii raske?»
«Ei.»
«Mis siis?»
«Midagi muud, mine vaata, ta on seal maja teises otsas väikeses toas.»
Kuigi nälg oli vali, ruttas Ahas siiski kohe maja teise otsa.
Kohlapuu lamas puuvoodis, käed-jalad käterättidega kinni seotud. Toas oli arst ja veel paar sanitari.
«Miks ta kinni on seotud?» küsis Ahas.
«Hakkas märatsema,» vastas teine sanitaridest, «tahtis kõiki maha tappa.»
Arst ei vastanud midagi, imes oma kõverat piipu ja vaadates Ahase poole koputas ainult paar korda sõrmega oma laubale.
Ahas mõistis, mis see tähendab, ja astus haavatu voodi ette.
«Aga ta magab ju? »
«Sai unerohtu, muidu ehk oleks märatsenud veel praegu. Ei lasknud haavagi siduda ja kaotas asjata palju verd.» «Saab ta veel ikka terveks?»

«Haavast ehk küll, kui ta seda paraneda laseb ja verd kogu aeg lahti ei märatse, aga sellest teisest...» Arst kehitas ainult õlgu.

Ahas vaatles Kohlapuud. See ähkis ja oigles kogu aeg läbi raske kunstune, nägu peas tulipunane ja nõretav vae-vahigist.

Oli õudne ja oli kahju vaprast Kohlapuust.

See on ju veel halvem kui surm! mõtles ta ja taandus.

Pisut aega hiljem käsutati Ahas staapi.

«Olen teiega väga rahul, vabatahtlik Ahas,» ütles pataljoniülem, «see oli hästi tehtud ses tänases lahingus!»

«Jah,» kiitis ka kapten, «paremini ei oleks saanud teha seda Käspergi, kogu teine rühm oli väga vapper!»

«Ülendan teid vapruse eest kapraliks,» lisas pataljoniülem.

Järgmisel päeval hakati uuesti jälitama eelmisel õhtul taganema löödud vaenlast. Ilm sel päeval oli väga külm, selge ja päikesepaistene. Mindi üle päikesepaistest kilgendavate

332

ja valgest lumest sätendavate põldude, kõrgete mäekühmude ja sügavate orgude. Oli sõna otseses mõttes jälitamine, sest lumi põldudel ja heinamaadel oli täis taganevate punaste jälgi ja teeradasid.

Vasakult poolt hakkas kostma kauget kõminat — pommitati juba Valgat.

Parajasti kui teine rühm, kes pataljoni vasaku tiiva kaitsena oma ahelikuga liikus üldahelikust hulga maad eemal, oli möödumas kuski mäeveerul asetsevast pikast talumajast, nähti, kuidas selle trepiesisel vehkles käega keegi vanaldane paks naine.

«Konsap, mine vaata, mis ta tahab seal,» ütles Ahas.

Konsap jooksis tallu ja hüüdis sealt juba varsti:

«Hei, pannkoogid, poisid! Tulge ruttu, jahtuvad ära!»

Ei lastud seda hüüda mitut korda ja varsti seisis kogu rühm puhtas ja avaras talutoas, kus suurel, valge linaga kaetud laual auras mitu taldrikut suurte koogivirnadega. Perenaine ise, puhtas pühapäevariietuses, kutsus lahkelt osa võtma.

«Noh, siin on ju meid päris oodatud kohe,» imestasid vabatahtlikud, esialgu nagu kohmetades kõige selle puhtuse, kodususe ja korralikkuse ees, kuhu nad ootamatult olid sattunud.

«Oh, jumal, latse oodive ju ommukust saati, kui nii punatse siit tülitse ajuga müüda kihutive, ütsive, et nüüd varsti tuleve eesti väe, teeme neele kedagi. Noh, punatse pistsive küll kikk nahka, mes egänes kätte saiva, aga nii-pallu rasva ja jahu ikki saime paegale panda...»

«Kus siis need lapsed teil on?» küsis Konsap.

«Häbeneve nüüd teise, tahakambri pugenuva,» seletas perenaine. «Noh, Hilda, Linda ja'Leida, tulge's nüüd vällä onti! Esi ootave kikk selle õndsa aja, käisive ülal keldri-mäelgi vahtiman, et kas ei paesta juba, aga nüüd, kus eesti soldani siin, poete nurka.»

Perenaine avas ukse teise tuppa ja nüüd tuli sealt nähtavale kolm ärevusest punetavat peretütart, kaks valgepäist, üks ruugejuukseline.

«Oijah, kenad tütred sul, vanamamma, ja need tegidki meile need head koogid?» hüüdis Konsap.

Peretütred olid jäänud ukse lähedale ja vaatlesid suure uudishimuga kooke söövaid vabatahtlikke.

«Vanem tütar, Hilda, tema meil ikka arit, käib nimnaa-sin ...» algas perenaine.

333

«Gümnaasiumis, ema!» hüüatas ruugejuukseline parandades.

«Noh las ma nüüd ütlen, kuda tahan,» vastas ema. «Tema jah selle assa siin ommukul üles võtsegi, et kütsetame eesti soldanitele õte kuuke.»
«Kus gümnaasiumis ta siis käib?»
«Prõlla, näe, kõdun, käi kungi, punatse pannive Val-gan kooli kinni.»
«Küll me ta nüüd lahti teeme, ühe raksuga võtame Valga ära ja teeme kooli lahti!»
«Saate's neist jagu ikki, neist punastest?» küsis perenaine.
«Mis neist tühjadest viga jagu saada, näete, ajame praegu taga kui sääski, ei anna enam näolegi!» suurustles üks vabatahtlikest kooki toru moodi kokku keerates ja ainsa lõmpsuga suhu saates.
«Aga eile oli teil ju seal Raudsepa pool kõva lahing nendega?» küsis ruugejuukseline peretütar.
«Oli, kõva sagimine oli. Ei saanud ju ligi, olid läinud kõrge mäe otsa oma kuulipildujatega ja muudkui täristasid! Aga kui viimaks ligi saime, ai, kurat, ei siis olnud punastel enam pidamist!» praalis Konsap.
«Nähti minevat jah siit teisi egävese valuga üüsi ja ommuku,» tähendas perenaine.
«Aga kuidas te neile seal ligi siis saite?» küsis ruugejuukseline.
«Noh, seda küsige juba parem meie uuelt rühmaülemalt, kuidas ta meid sinna ligi viis! Pistis ikka vaenlase tule all tüki maad ees ja meie takka järel! Oi, on morgan mees ikka küll!»
«Kus see teie ülem siis on?»
«Kus? Siinsamas!» vastas Konsap ja tähendas Ahasele. Kõik vahtisid nüüd Ahast.
«Sihuke sama kui teie isegi!» imestas ruugejuukseline.
«Mihuke ta peab olema siis?» küsis Konsap ja naeru-mürin käis üle toa. «Naiste suhtes on ta argpüks ja tüdrukuid kardab kui vanapagan välku, aga lahingus on — brr — kui bengaali tiiger!»
Nüüd läks kõik üldiseks lõõpimiseks ja naeruks. Lõõpis Ahaski teiste kombel, ise kogu aeg maitsvaid, suhkruga pealistatud kooke kugistades.
«Tehke kähku, poisid, jääme liiga kaugele maha!» kiirustas ta siis.
334
«Jookseme järele,» tähendas Konsap, «homme oleme ikka Valgas!»
«Juba homme Valgas!» hüüatas ruuge juukseline.
«No sinul muedugi kiheleb selle Valga perrä!» naljatas nüüd ka vana perenaine, kaasa kistud vabatahtlike ülemeelikusest. «On sel ikki üits koolivalu sehen! Juba ommukust saati tantsib müüda tuba, et nüüd ikki nii eesti väe viimati võedave ja saab jälle kuuli. Suure äämeelega, näe, lubas eesti soldanite ülemale musigi anda!»
«Aga ema!» hüüatas ruugejuukseline ja punastas.
«Oh hoi!» tõusis nüüd alles hirmus kisa, nõnda et peretütred pidid katma kõrvad kätega. «Oh hõi, Ahas, nõua välja, — mis lubatud, see lubatud! Tunnistajate juures-olekul tuleb see musu kätte anda!»
«Arvate, et ma ei julge või?» küsis äkki ruugejuukseline ja eemaldus ukse juurest. Ning ennegu Ahas õieti sai võttagi seda tõena, jooksis sihvakas tüdruk ta juurde, haa-ras kätega ümbert kaela ja vajutas tugeva suudluse heleda laksuga ta huultele.
«Siin see oli,» sõnas ta siis, ise tulipunane, ja jooksis tagakambrisse.
See oli nõnda üllatav, et vabatahtlike naer oli vaikinud sedamaid.
«Kae tüdrukut, või ikka ära andis!» imestati.
«Vaadake, poisid, rühmaülem on päris ehmunud ja punastanud!» hüüdis Konsap.
Plahvatas uus .ränk naerukära.
Ahas oli esialgu peretütre teoviisist tõesti kohmetanud, kuid ta toibus pea, läks ja tõi plika tagakambrist jälle ette.
«Mis eest see siis nüüd oli?» küsis ta siis.

«See oli meie kodu vabastamise ja Valga äravõtmise eest!» vastas ruugejuukseline tõsiselt.

Vabatahtlike naer oli jälle vaikinud.

«Vaata imet,» sõnas Konsap, «kui ilusti ütelda oskas!»

«Ta om ju meil arit,» lausus perenaine, «ommukust õhtani loeb aga oma raamatid, eks ta pia ikki kedagi ka tiadma!»

«Aga Ahas,» hüüdis Konsap hoiatavalt, «kui sa Valgat nüüd ära ei võta ja peretütar kooli ei saa, siis annab ta musu eest sulle pärast igavese kõrvakülu!»

«Noh, see Valga äravõtmine, armas Konsap, on sinu

325

mure samuti, sest pange nüüd tähele kõik! Täna hommikul enne väljamarssi pataljoniülem ütles nõnda, et niipea kui Valga langeb ja tiblad on üle piiri, viiakse meid tagasi Tartu kooli!»

«Oi, poisid, siis on tore, kui saame jälle Tartu tagasi!» tõusis nüüd rõõmukära.

«Mis?» küsis ruugejuukseline suures hämmastuses. «Olete siis Tartu koolipoisid?»

«Just nii, kena ja tark neitsi siit Hummuli metsadest ja mägedest,» vastas Ahas. «Terve see pataljon.»

«Hõ-hõ-hõ, poisid, kuulge, peretütre musu on rühmaülema hoopis ära põrutanud,» hirnus Konsap. «Ahas läheb juba luuleliseks!»

Naerdi jälle rühmaülema kulul.

Aga samas meenus Ahasele, et nad peavad edasi liikuma, ning ta hüüdis, tundes endas juhi väärikust: «Teine rühm, edasi!»

Kas see siiski ei kõlanud veel üsna saamatult ja koomiliselt?

Kuid rutuga neelasid vabatahtlikud viimased koogid ja trügisid uksele ning üks-kaks-kolm oli joostud õues ahelikku. Peretütred ja perenaine ruttasid trepile neid saatma.

«Marss!» käskles Ahas ja kiirel sammul hakkas ahelik liikuma.

Eemalt tagasi vaadates nähti peretütreid ikka veel trepil seisvat. Nad olid võtnud kolmekesi üksteise kaela ümbert kinni ja lehvitasid neile valgete rätikutega.

«Õnn kaasa, rühmaülem!» hüüdis keegi ja Ahas kuulis, et see oli ruuge juukselise tüdruku hääl.

Vana perenaine oli katnud põllega silmad, ta nähtavasti nuttis...

Kiirel sammul kihutati nüüd üle päikesepaistes kilgen-davate väljade ja orgude, et pataljonile järele jõuda, ning varsti oli mahajäänud talu kadunud mäekühmu taha.

Aga veel nüüdki tundis Ahas oma huultel vaimustatud peretütre sooja suudlust ning kõrvus helises kogu aeg ta hääl:

«Õnn kaasa, rühmaülem!»

Samal ajal tundis ta, et rinnus lainetas midagi sooja, mis tegi ta rõõmsaks, kuigi nukraks ühtlasi. Oli nagu suur pühapäev Ahase meelest, kui ta marssis siin nüüd nõnda vaenlase vastu ja kiirustas oma rühma. Veel iialgi ei olnud

336

ta tundnud oma enesetunnet siin rindel nõnda hea olevat kui täna.

Ainult seda oleks ta tahtnud veel, et Käsper oleks praegu temaga. Just Käsper, kes esimesena oli andnud talle pandi sääraseks õnnetundeks, kui nad kahekesi istusid seal Tõrva soo mättal ning olid leidnud endid teineteisele nii lähedal.

Ahas marssis ja talle näis, nagu oleks ta alles nüüd võitnud lõplikult oma sisemised raskused, ideelised kahtlused ja välise harjumatuse. Esimest korda tundis ta end tõelise sõdurina, kes on kindel oma jõus ja kohustes. Esimest korda võis ta ütelda, et võib sõdida hea enesetundega, sest et teab, mispärast ta sõdib, ja et ta ainult nii

peab tegema, nagu toimib, aga mitte teisiti. Vaba, iseseisva ja sotsiaalseltki õiglase ühiskonnakorraga Eesti vabariigi eest. Milline joovastav ideaal! Ja neil õnnestub see, küllap saavad kõik näha! Nagu õnnestus Ahasel see eilne esimene iseseisev kangelastegu üle jõejää tormamisel, nagu on õnnestunud nende kogu senine edasitung! Nende elu on ju veel ees, nemad, tulevane haritlaskond ja rahva juhtijad, nemad viivad lõpuni ka selle suure ideaali, milles ta Käsperiga kõneldes oli veel kahelnud! Nad peavad võitma, kui tormavad peale samasuguse südidusega, nagu eile üle jõe tungides, kuigi kõikjal vihises surm!

Järsku aga katkes Ahase pidulik mõtete ja tunnete palang. Eemal paremal pool, kus marssis pataljoni üldahelik, oli alanud tulistamine. Lahinguraginast lõid kaikuma päikesepaistelises tuulevaikuses seisvad metsad ja orud, püsside kärin segunes vasakult poolt kogu aeg kostnud suurtükimürinaga.

Ahase vaikiv rühmaahelik oli jäänud seisma mäeküI-jele, mille alt algasid suured metsad.

Aga varsti juba kihutas pataljoni poolt tuhatnelja ratsanik ja karjus:

«Vasak tiib, ümbert minna, ümbert minna!»

«Marss edasi!» hüüdis Ahas ja pistis jooksma ning jalamaid tema järel kogu rühm. Kihutati alla lumisest mäest ning juba mõni silmapilk hiljem oldi kõrge metsa all, mis aina helises ja tümises.

«Nüüd, poisid, oleme mehed!» karjus Ahas, joostes kogu aeg tüki maad teistest ees.

Aga veel ei saadud metsa all joosta sada sammugi, kui

337

kõik otsegu kivinesid paigale. Ees jämedate puutüvede vahel silmati korraga ühtlasi halli ahelikku, kes oli samuti jooksust paigale tardunud.

Mõni lühike hetk seisti nõnda võitlusvõimetuina vastakuti päris läheda maa peal, kuni kuuldus eespool venekeelne käsklus:

«Ložis!»

Kuid samal ajal röögatas Ahas: «Tuld!»

Käis võimas kogupauk, sähvatas tuld ja heledasti vas-tukajava metsa all kuuldus, nagu oleks lasknud mitusada püssi korraga.

Enne kui vaenlase ahelik oleks saanud täita mahaheit-mise käsku ning avada tuld, kukkusid mõningad neist juba niidetuina lumele ja tekkis segadus. Püstijalu tulistatud ootamatu kogupauk mõjus nõnda, et vaenlane ei saanud veel õieti võitlust alustadagi, kui mõned neist juba, tõmmates küürud selga ja visates püssid maha, põgenesid mööda metsaalust.

«Peale!» röögatas Ahas uuesti nagu mingis hullustavas: palvikus. «Peale, hurraa! Tääkidega, poisid!»

«Hurraa ! ! !» kostis samas üle metsa korraga kohutav kisendamine, mis murdis nüüd lõplikult vaenlase vastuhakkamise kavatsused.

Täägid ees, tulistamata ühtki lasku, söösteti segadussesattunud aheliku poole.

«Hurraaa!» kaikus mets.

Kuid vaenlane juba põgenes, saamata tulistada ainust kordagi.

Ning mis nüüd toimus, oli vabatahtlikele ennenägematu. Halle sineleid hüples ees põõsaste tagant põõsaste-taha, puude tagant puude taha. Ning üksteise võidu kihutasid neile metsikult möirates järele koolipoisid. Ahas nägi, kuidas Konsap oma sportlasejalgadega oli jõudnud teistest kaugele ette ning virutanud ühele põgenejale täägiga selga. Karjatades vajus see kokku. Sealsamas oli ta ka ise ühele juba õige lähedale jõudnud; see viskas äkki püssi käest, laskus põlvili, tõstis paluvalt käed. See oli juba vanem mees, ta silmad olid pärani õudusest — ei, neisse ei saanud Ahas

täägiga virutada! Samas lömastas ta raske rautatud püssipära hoop mütsita, poolpalja pea. Ning röökides nagu teisedki kõigest kõrist, tormas ta edasi. Veel jooksis ta ees mitu vaenlast, üks neist oli visanud püssi,

338

teine kaotanud papaaha peast. Veel silme ees tapetu poolpaljas, imelikult laiaks vajuv pea, pingutas Ahas neile järele, kuid põgenejate jalad olid väledad. Vandudes ja hambaid kiristades tegi ta otse hullumeelseid pingutusi, kuid kõik oli viljatu. Siis äkki turgatas talle meelde, et tal on ju peos laetud püss. Vaevalt seda mõtelnud, jäi ta seisma, lõi püssi palge ja tulistas. See võis ajada otse hulluks — nii läheda maa pealt ja mööda! Uuesti saatis ta põgeneva vaenlase poole kuuli ning sedamaid röögatas ta kõrist elajalik võidujoovastus: «Sai, kurat, ometi!»

Ootamatul kombel aga pöördus samas üks vaenlastest ümber, tõstis kiiresti püssi ja tulistas Ahase poole. Kuul surtsatas mööda ja plaksatas kuski puusse.

«Kuradi konn!» vandus meeletu Ahas ja tõstis püssi vaenlase surmamiseks. Enne aga, kui ta sai lasta, jäid ta silmad vaenlase näkku kinni, ning ilma et ta seda oleks märganud, langes ta püssiots. See imelikult tuttav nina, need vurrud, otsmik — seal ees, keda ta tahtis tappa, kas see ei olnud ta oma vend? Nii vähemalt näis ta palavikuliselt ärritatud ajule, kus võitlesid metsik tapmiskirg ja kuskile üsna alla jäänud tülgastus.

Ahas oli nagu tardunud paigale. Hetkeks oli ta kaotanud kogu oma võitlusjõu, vahtides ainult vaenlast. See on, see, see. ..

Samas raksatas vaenlase püss ja Ahas tundis, kuidas midagi rasket lõi talle vastu õlga. See tuli nii kõva jõuga, et lõi ta viltu ja peagu oleks virutanud pikali, kuigi ta ei tundnud mingit valu. Siis lõi mingi järsk uim talle pähe, kuid ta hoidis end püsti ja vahtis endiselt oma tapjat. Samas nägi ta, kuidas mitu ta rühmakaaslast tormas löögivalmis tääkidega selle poole . . .

«Ärge... ärge seal!...» hüüdis Ahas ja hakkas taaruval sammul ruttama.

Ta hüüet aga ei kuulnud keegi ja ta nägi, kuidas vabatahtlikud üksteise järel virutasid oma täägid vaenlase kehasse . . . Siis tormasid nad edasi.

Tehes üleloomulikke jõupingutusi oli Ahas rutanud langenu juurde. Ta oli eksinud, see oli täiesti võõras lätlane ...

«Ah, kui hea, et ei... sosistas ta verist korjust vahtides. Siis tundis ta ääretu suurt nõrkust ja väsimust. Katsus toetada end püssi najale, kuid ei aidanud seegi. Tundis

339

veel, kuidas jalad hakkasid alt kaduma ja silmade ette tekkima udu. Järgmisel silmapilgul varises ta meelemärkusetult maha.

*

Kui Ahas jälle ärkas, leidis ta enese kuski talutoas sängis. Oli juba öö, sest madalate akende taga oli vahel kottpime, vahel imelikult valgem. Midagi põletas ta vasakus õlas kui elav tuli ning otsekohe meenus talle kõik. Ta on siis nüüd haavatud ...

«Noh, ärkasid viimaks, Ahas,» sõnas keegi ta lähedal varjamata rõõmuga.

See oli Tääker, kes seisis ta voodi ees ja vahtis teda ainiti.

«Kus me oleme?» küsis Ahas.

«Ei tea täpselt kohta, aga juba päris Valga lähedal,» vastas Tääker.

«Pataljon siis võitis?»

«Muidugi,» vastas Tääker, «sa ise oled ju purustanud kohutavalt oma rühmaga seal vasakul tiival, terve mets oli vaenlase surnukehi, püsse ja seljakotte täis. Sinu pealetung otsustaski terve lahingu ja tõi meile võidu! Kapten kiitis sind väga.»

«Kuidas on poistega?»
«Jah, ainuke halb asi, et kolm poissi on teisest rühmast langenud, ja Konsap on seal.»
Ahas vaatas Tääkeri poolt osutatud suunas ja nägi toas veel teist voodit, mis oli pealistatud jalutsist peatsini valge linaga.
«Konsapit siis ka ei ole enam?» küsis ta tasa.
«Ei ole. Suri natuke aega tagasi. Käskis sind tervitada, kui meelemärkusele tuled.»
Tüki aega vaikisid nüüd mõlemad, kuni Tääker jätkas:
«Ka partisanidel on olnud täna raske lahing.»
«Kuperjanovi meestel?»
«Jah, Paju mõisa all. Praegu tuli neilt ratsanikuga kiri. Kuperjanov ise on saanud raskesti haavata, langenud on mitukümmend partisani ja soomlast, mitusada on haavatud ...»
«Kohe mitukümmend ja mitusada! See on rohkem kui üheski meie senises lahingus. Ja soomlased?»
340
«Jah, soomlased olid jõudnud viimasel silmapilgul Kuperjanovile appi, aidanud Paju ära võtta ja tunginud Valga peale edasi. Valga on sellega niihästi kui käes ja homme marsime ka meie sinna.»
«Siis on kõik hea, vaenlased on varsti üle piiri,» tähendas Ahas.
«Jah, vabariik on vaenlastest puhas,» vastas Tääker.
Ahasel oli valus ja raske, aga ometi ka kerge. Valga on võidetud, temagi on selleks kaasa aidanud. Ta on täitnud oma kohuse, temalt ei saa nüüd enam midagi rohkem nõuda...
Kõigepealt aga: nüüd ometi saab siit ära, saab koju, ükskõik kuidas ...
Väljas paukus kahekümnekraadiline pakane ja leegitsesid virmalised üle sadade surnukehade.
*

Järgmisel päeval pataljon marssiski Valga poole. Mindi esiti mööda suuri metsi ahelikkudes. Kui leiti aga kuski teel vaenlase hukatud salakuulaja ja nähti, et selle kõri oli läbi lõigatud noaga, löödi kolonnidesse ja marsiti laulude rõkates mööda suurt maanteed. Nüüd teati, et soomlased on läinud juba ees ning üllatusi vaenlase poolt ei ole karta.
Õudne ja tühi oli Valga, nii tühi, nagu oleks kogu elanikkond kuhugi ära saadetud või maha tapetud. Ja tapetud oligi siin metsikult, nagu nad kohe kuulsid. Läti punased kütid olid hukanud inimesi sadade kaupa, olid pannud tapetavad ise endile haudugi valmis kaevama, kuhu nad pärast langesid vinguvatest kuulidest purustatult. Hukatud olid peamiselt eestlasi ning need ei olnud julgenud viimastel päevadel enne linna langemist tänavail oma ema-keeltki kõnelda.
Päev aega puhati Valgas ning marsiti siis mööda maanteed Sangastesse. Siin oldi ööd, kuni koostati ešeloni, mis pidi viima nad koolilinna. Siin nähti siis ka soomusrong-laste värskeid võitlusjälgi. Vaksali taga kraavis oli alles ahelikus ligi viiskümmend läti kütti kuulsast Tukkumi polgust. Olid siin ahelikus juba mitu päeva tagasi olnud lahingust saadik, olid ihualasti, külmunud kõvaks. Lahingus mõned julged mehed soomusrongi dessandist olid vallutanud rünnakul kraavi otsas ragiseva lätlaste kuulipilduja,
341
pööranud otsa ümber ja lasknud puhtaks kogu kraavitäie.

Kui vabatahtlike ešelon hakkas jaamast liikuma oma koolilinna poole, maeti parajasti neid lätlasi. Ümbrusest kokkukäsutatud elanikud olid kaevanud suure ühishaua kasesalu alla ja pildusid langenuid sinna sõnnikuharkidega. Nagu kuivanud puuhalud kukkusid need harkidelt kolisedes alla augu põhja ...

Pikkamisi venis ešelon Tartu poole, rägisesid vigastatud rööpad ja kõikusid õhkulastud ja soomusronglaste poolt ajutiselt parandatud sillad. Ešeloni ees liikus pikk-pikk rong langenute ja haavatutega, mis Valga ajutistest sidumispunktidest viidi üle Tartu anatoomikumi ja klüni-kuisse. Sama rongiga sõitis nüüd oma pataljoni ees ka raskesti haavatud kapral Ahas . ..

Õhtul pimedas oli rong jõudnud koolilinna. Ja kui nad siis vaprasti marssides oma lagunenud sinelites, katkenud kasukates ja lõhkistes saabastes läksid läbi jaamahoone ja selle esise, kuhu oli kogunenud nagu terve Tartu seltskond, käis tasane nutukahin läbi rahva. Spaleeridena seisid nende auteel naisgümnaasiumide õpilased. Koolipreilid jagasid punaseid nelke, pistes neid saabunute rinda kui ka alles puhastamata püssitorudesse. Röökides oma armsamat sõdurilaulu kõigest kõrist, marssisid nad linna sisse, ning rahvas teeääril aina nuuskles ja nuttis . . . Need seal tagumistes ridades olid ju väliselt veel päris lapsed.. .

Samal ajal kui koolilinna tänavail kajas vabatahtlike pataljoni võimas võidulaul, kanti teisest rongist jaama-platsil ootavasse sanitaarautosse haavatud Ahast. Valjusti nuuksuvad kooliõed puistasid ta üle lõhnavate lilledega, mis olid niisama punased kui ta haavasidemeist läbi imbunud veri.. . Jah, rongi liikumise ajal oli haav vahel teinud otse hullustavat valu... Aga nüüd, kuuldes eemalt oma kaasvõitlejate tuttavat marsilaulu, tundus Ahasele, nagu poleks ta oma elus olnud veel iialgi nii õnnelik, kui praegu siin kanderaamil haavatuna lamades. .. Temalt ei saa nüüd nõuda enam midagi rohkem.

342

EPILOOG

Nelja kuu pärast haiglast vabanedes oli Ahase esimene käik oma endisse korterisse. Ta leidis selle eest täiesti samasuguses korras, nagu oli selle jätnud, isegi tallelepan-dud leivatükk riiulil raamatute taga oli vanal paigal, kuivanud kõvaks kui suhkar.

Laual luges ta suurte tähtedega kirjutatud sedelit: «Kus sa longid, vana? Kui sa neid mu varesejalgu siin loed, tule kohe linnakaitse komiteesse, seal on meil esialgu juba veidi tööd ja ka leiba! P. S. Ära tule oma kooli-poisimütsiga, pane pähe mõni vana lätu, ei ole hea täna koolimütsiga linnas liikuda!»

Alla oli kirjutatud laialt: Käämer.

Ahas võttis Käämeri sedeli ja rebis peenikesteks tükkideks.

Tuli korteriperenaine, mingi kiri näpus. Sulges hoolsasti enese järel koridoriukse ja vaatas enne kartlikult ringi, kuigi ei olnud nende ümber muud kui neli seina ja kõrvaltoadki vist elanike nappuse pärast tühjad.

«Teie vend käis siin,» sosistas ta, «ja jättis teie jaoks selle kirja.»

«Minu vend!» hüüatas Ahas otsegu ehmudes.

«Jah, ma peitsin kirja väljakäiku, aetakse ju nüüd kõiksugu punaseid väga taga. Ma hakkasin kartma, sihuke halb tempel sellel kirjal.»

Ahas võttis ägedasti värisema löönud käel kirja ning nägi sellel peale oma nime tõesti templit, milles oli lugeda esiti ratasringi:

343

«Tallinna esimene eesti kommunistlik kütipolk» ja siis keskel:

«Eesti Töörahva Kommuuna».

Ahas peitis kirja avamatult tasku ja küsis:

«Millal ta käis?»

«Oh, see oli üks päev jõulu ja uusaasta vahel, kas mitte päris vana-aasta päeval,» meenutas perenaine.

Ahas vaatles toas natuke ringi, et siis minna. Oli korraga imeliselt häiritud, süda tagus ja õhust oli nagu nappus.

Vana perenaine sellal pajatas sosinal, nagu kogu aeg: «Paistis üsna mõistlik mees olevat see teie vend. Ma tundsin ta kohe näost ära, et kes ta muu ikka on kui teie vend või mõni muu sugulane. Aadressi oli saanud kooli kantseleist. Vähe ta minuga siin küll rääkis, aga mida ütles, oli ikka õige kah. Need punased on ju muidu hirmsad inimesed, näe, kui palju inimesi siin ära tapsid, piiskop Platonigi. Ei tea, mis see vaga mees neile pidi kurja tegema või ees olema. Aga teie vennast küll ei paistnud, et ta oleks mõni niisugune hirmus tapja. Kui kõik punased oleksid sihukesed, ega neist siis küll oleks sihukest viga kui nüüd.»

Ahas ei vastanud midagi, tegi minekut, üteldes ainult: «Tuba hoidke mul alles, tulen nüüd uuesti siia elama.» «Ah lähete jälle kooli?» «Jah,» vastas Ahas ja tahtis väljuda. «Pidage, pidage, üks asi läks mul päris meelest!» Ahas astus tuppa tagasi, kuna vanaeit sulges seepeale uuesti ukse.

«Vaadake, kui teie vend siin käis, noh, siis, kui ta ikka käis, maksis mulle ilusti ka ära selle, mis te mulle üüri võlgu jäite. Peale selle maksis mulle veel kolme kuu eest ette. Ma ütlen teile ära, ega ma ole mõni valts inimene, tean küll, et te oma venna käest nüüd enam järele küsida ei saa. Nii et see võlg on teil nüüd tasa.»

Ahas seisis tüki aega mõttes keset tuba, enne kui läks.

Tänavanurgal avas ta kirja, mille vahel oli mitu oberostraha. Luges üle, oli sada rubla.

Siis luges ta kirja, mis oli rutuga visatud ja ei olnud kuigi pikk. Algas see ilma sissejuhatuse ja kuupäevata:

«Võtsin polgust mõne päeva puhkust, et sind vaatama tulla. Komissar ei tahtnud anda, aga kui sinu asja ära seletasin, lubas viimaks. Oled olnud nüüd muidugi suures

hädas siin, mu väike tark vennake! Kindlasti oled sa pidanud nälgima ja puudust kannatama, nagu seda on ikka pidanud meie terve suguselts. Aga oota nüüd, punaväed on uueks aastaks ehk juba Tallinnas ja siis hakkab ka meiesuguste põli paranema.

Kuhu sa oled siit kadunud? Ega sa viimati ole hakanud valgekaartlaseks, nagu kõik need sinu koolivennad siin, need pursuipojad? Noh, seda ma sinust ei usu, läksid ehk koju isa-ema vaatama. Kui tagasi tuled, küll leiad siit mu kirja. Panen sada rubla sisse ja ütlesin perenaisele, et kui ta sulle seda kirja ei saa edasi anda, saatku siis mõne aja pärast maale isale-emale. Ela siis hästi, vend ja seltsimees, küllap nüüd näeme varsti jälle, sest sõda lõpeb nüüd pea. Elagu Eesti Töörahva Kommuuna!»

Allkirja ei olnud, samuti nagu pealkirja.

Tüki aega seisis Ahas tänavanurgal, läbiloetud kiri ühes ja raha teises näpus. Seisis ja seisis, kuni toetus posti najale. Siis äkki midagi nagu kindlalt otsustanud, suurus ta kirja taskusse ja läks postkontorisse. Saatis vennalt saadud raha maale isale ja emale. Saatekaardile kirjutas, et on oma haavast paranenud ja läheb nüüd uuesti kooli. Kust või millest see raha aga neile tuli, sellest ei lausunud ta lahtisel kaardil midagi.

Järgmine käik oligi kooli. Oli juba õhtupoolik, koolimaja tühi ja ainult direktor töötas veel oma kabinetis.

Avatud kätega ja südamliku naeratusega võttis see vastu oma kasvandiku.

«Tulete nüüd jälle kooli, Ahas?» küsis ta.

«Jah, härra direktor, varsti,» vastas Ahas.

«Teil on nüüd priikool ja ka õppeabinõud kooli poolt, see käib nii teie kui ka teiste õppursõdurite kohta,» lisas direktor.

«On mu koht klassis alles?» küsis Ahas, teadmata, miks.

«Loomulikult, soovite näha oma klassi üle hulga aja?» aimas direktor õieti.

Nad sammusid trepist üles ja direktor avas seitsmenda klassi ukse.

Kuid juba künnisel pidi Ahas seisatama. Kõik oli siin nii tuttav, kuid võõras ühtlasi, nagu unenägu ääretu kaugest minevikust. Sama klassitahvel kriiditüki ja niiske käsnaga, samad äralõigutud pingid aamorinoolte ja nimetähtedega, samad tindipotidki alles . .. Kuid siis pani ta

345

tähele, et mõnedesse tindipottidesse olid pistetud lilled. Ta ei taibanud kohe, mis see tähendas.

«Need on langenute tühjad kohad,» sõnas direktor, «kooliõed on otsustanud hoida nende tindipottides kuni kooliaasta lõpuni värskeid lilli.»

Ahas astus nüüd oma pingi juurde. Väikese Muguri tindipotis oli tilluke kimp sinililli ja nõnda kõikjal — Käsperi, Martinsoni, Miljani ja Konsapi omades. Ka Kohlapuu. . .

Valus nukrus haaras Ahase hinge ja ta tähendas nagu ainult endale:

«Peaaegu kõigi minu paremate sõprade tindipottides on lilled ...»

«Sõpru leiate jälle, armas Ahas,» trööstis direktor, pannes käe nukrutseja õlale. «Nende tegu oli veelgi tähtsam kui nende elu. Varsti lõikame nende nimed igaveseks siia kooliseintele marmorisse, jäädavaks mälestuseks siin õppiva uue, vaba rahva noorsoole.»

«Nii jah,» vastas Ahas. Kuid mõtles: Meile on nad lõigatud südamesse .. . Täägiga ... Ja Käsper ütles: «Veel raskem võitlus seisab ehk ees.»

ALBERT KIVIKAS JA TEMA ROMAAN «NIMED MARMORTAHVLIL»

Albert Kivikas sündis Suure-Jaani lähedal 18. jaanuaril 1898. Kooliteed alustas ta sügisel 1907 Reegoldi vallakoolis, millele järgnesid õpingud Vastemõisa ministeeriumikoolis ja A. Kamseni kaubanduskoolis. Kaubanduskooli päevilt on pärit ka tema esimesed trükivalgust näinud ilukirjanduslikud katsetused.

Saamaks sõjaväest ajapikendust, läks Kivikas 1916. aasta sügisel üle Tartu kommertsgümnaasiumi. 1918. aasta suveks koostas ta oma esimese novellikogu. Raamatu pealkirjaks soovitas Tug-las panna «Pillimees», kuid autor eelistas teise novelli pealkirja «Sookaelad». Tartut haaranud sõjakeerise tõttu sai raamatu ilmumine võimalikuks alles järgmisel aastal. 1918. aasta detsembri lõpul astus Kivikas Tartu kaitseliidu pataljoni teise roodu (alates 15. märtsist Tartu kooliõpilaste pataljon), mille koosseisus võttis osa Vabadussõjast. Poolelijäänud õpingud lõpetas Kivikas 1919. aasta kevadel. Ülikooli ta sama aasta sügisel veel astuda ei saanud, sest tuli jätkata teenistust pataljoni staabis kuni väeosa likvideerimiseni.

Sõjaväest vabanes Kivikas 1920. aasta sügisel, mil ta alustas õpinguid Tartu ülikoolis, valides õppeaineteks kirjanduse, üldise ja põhjamaade ajaloo ning filosoofia. Veel samal aastal astus noormees üliõpilasseltsi «Veljesto» liikmeks. Et enamik ajast kulus loomingulisele tööle, ei edenenud õpingud eriti ning 1922. aasta kevadel katkesid need sootuks.

1922. aasta kevadest kuni järgmise aasta augustini viibis Kivikas Berliinis, kus toimetas ajakirju «Aeg» ja «Odamees». Eestisse tagasi tulnud, töötas ta kutselise

kirjanikuna Tartus ja alates 1927. aastast Tallinnas. Selleks ajaks olid Kivikaselt ilmunud novellikogud «Verimust» (1920) ja «Punane ja valge» (1927), romaan «Ristimine tulega» (1923), lühiproosakogud «Lendavad sead» (1919) ja «Miniatüürid» (1926), mitu väiksemat tööd ning esimene mahukam — asunikutriloogia, s. o. «Jüripäev» (1921; ümbertöötatult «Murrang», 1925), «Jaanipäev» (1924) ja «Mihklipäev» (1924). Järgnesid aastad ajakirjanikuametis: 1931—1933 oli ta «Päevalehes» kohtureporter, seejärel ajalehe «Võitlus» toimetuses, Raamatuaasta Keskkorralduses ning 1935—1938 «Uus Eesti» juures. Aja-lehetöö kõrvalt valmis romaan «Vekslivõltsija» (1931). 1937. aasta mais sai Kivikas romaani «Nimed marmortahvlil» eest riigivanema

347

auhinna kirjanduse alal. Eesti Vabariigi lõpuaastail töötas ta dramaturgina Eesti Draamateatris ja «Estonias». Saksa okupatsiooni ajal oli Kivikas ajalehe «Eesti Sõna» peatoimetaja, jõudes sel ajal avaldada veel ühe romaani — «Karuskose» (1943).

Suvel 1944 järgnes Kivikas oma perekonnale Soome. Sügiseni peatuti Helsingis, seejärel siirduti Rootsi. Esimestel pagulusaastatel tuli töötada tee-ehitusel, turbarabas, metsatööl, tekstiilivabrikus, hiljem olla arhivaar. Vaatamata rasketele tööoludele jätkas Kivikas kirjanduslikku tegevust. Paguluses kirjutas ta edasi oma peateost «Nimed marmortahvlil», avaldas poeemi «See on see maa» (1950), jutustustekogu «Tulililled» (1957) ja romaani «Kodukäija» (1963). 1949. aastast kuni elu lõpuni elas Kivikas Lundis, kus ta suri 19. mail 1978.

Vabadussõja teema ilmub Kivikase loomingusse juba 1919. aastal, mil lugejani jõudis tema futuristlik lühiproosakogu «Lendavad sead». Selles pudelietikettide poognatele trükitud raamatukeses sisaldub visand «Malmsireenid», mis võiks olla muljepilt Valguta või Rõngu lahingust, aga ka omalaadne visandlik kokkuvõte sõjast. Järgnesid Tuglase toimetatud «Ilos» futuristlik vinjett «Fasaanid» ning lühinovell «Lätlane». Neist esimene kujutab õppursõdurite pataljoni aastavahetusel 1918/1919 Viljandis ning teine on muljend Valguta lahingust. Novellikogus «Verimust» on «Malmsireenid» asetatud proloogiks, lisaks «Lätlasele» kujutavad ka uued palad sõjahetki. «Hiinlane», «Inimene», «Korjus», «Ema», «Vend» ja kahe hiina vangi hukkamist kujutav lühike proloog — kõik nad on momentvõtted surmast, võikast ning mõttetust. Kogu ise tähistab kirjaniku üleminekut futuristlikult kujutamislaadilt psühholoogilisele.

Kivikase esimene kunstiliselt kaalukam sõjanovell on 1921. aasta kevadel ajakirjas «Murrang» ilmunud «Süütu», mis kujutab salakuulamises süüdi mõistetud lapse hukata lasknud leitnant Rii-mani hingepiinu. See töö avaldati 1927. aastal uuesti kahel korral: novellikogus «Punane ja valge» ning omaette raamatuna.

«Verimusta» novelle kasutas Kivikas oma esimeses Vabadus-sõja-ainelises romaanis «Ristimine tulega», mis hakkas ilmuma ajakirjas «Odamees» 1922 ja trükiti raamatuna 1923 Berliinis. Romaan vahendab minategelase kaudu sündmusi Vabadussõja lõunarindelt ajal, mil jõudude vaekauss hakkas kalduma Eesti vägede kasuks. See olemuselt memuaarlik romaan jääb elukujutuse osas siiski ühekülgseks ja fragmentaarseks. Olulisema osa romaanist ning novellid «Hiinlane» ja «Lätlane», kasutas Kivikas hiljem «Nimedes marmortahvlil». Sõjamuljeid kohtame ka «Miniatüüride» kolmes lühijutus («Mustad ratsanikud», «See oled sa ise» ja «Manalasse»).

Sõja- ja revolutsiooninovellide kogu «Punane ja valge» sisaldab seitse pikemat psühholoogilist eritlust. Punase ja valge antagonismi teema, mis siin teravalt esile kerkib, läbib kirjaniku nii varasemat kui ka hilisemat loomingut, varasemas eriti lühijutte «Vend» ja «Manalasse». «Vennas» ilmnebki reljeefselt, et Kivikasel pole

punase ja valge antagonism hoopiski mitte suurte ideaalide antagonism. Isal oli kaks poega. Vanem päris talu — temast sai «valge», noorem läks nelja ilmakaare poole — «punaseks». (Selle vastuolu suhtelisus avaneb «Nimedes marmortahvlil»

348

siis, kui «punased» Nika ja Ahase isa, saanud riigilt maad, muutuvad «valgeteks»).

Surma ees on kõik võrdsed. Nii on see ka novellis «Peremees ja sulane», kus kaks elupõlist vaenlast lebavad korjustena kõrvuti, või lühijutus «Manalasse», kus kõrvuti asetsevad valge ja punase terrori ohvrite mustad puusärgiriidad. Need riidad on kui sümbolid — surmas pole ei punast ega valget, on ainult üks must. Novellikogus «Punane ja valge» puudub heroiliste võitluste sõda. Tähelepanu on juhitud sõja tegelikule olemusele, julmusele ja vennatapule. Inimest näidatakse tema väikluses, püüus teist omasugust hävitada, öeldavasti õilsate ideaalide nimel, ent tegelikud põhjused on näruselt tühised («Peremees ja sulane»). Kogumiku kõik novellid lõpevad surmaga, kuid need ei ole veel surmad parema tuleviku nimel, nagu on seda Käsperi ja teiste koolipoiste lahingusurmad romaanis «Nimed marmortahvlil». Siinsed surmad on mõttetud, nende läbi ei muutu midagi, ülekohus ja vägivald jäävad püsima. Sellest ka «Punase ja valge» sügav pessimism. Kuigi novellid «Kevade-ended» ja «Kah inimelu» pole otseselt sõjast, haakuvad nemadki kogu põhimeeleoluga. Esimene otsekui kuulutab ette tulevast vägivalda, teine aga näitab, kuidas kestev vägivald sünnitab ise uut halastamatust.

1931. aastal avaldab Kivikas kirjanduslikus koguteoses «Põhjakaar» novelli «Baptist», loo sellest, kuidas sõjaolukord sunnib inimesi oma vaateid muutma. Juhan Käämer, keda tema usk keelab tõstmast relva kaasinimese vastu, teeb seda ometigi. Põhjuseks on väikese tüdruku surm juhusliku kuuli läbi. («Nimedes marmortahvlil» hakkab kuulist riivata saanud veendunud patsifist Koh-lapuu vihas vastu tulistama.)

1935. aasta lõpul tegi ajalehe «Uus Eesti» peatoimetaja Hugo Kukke Kivikasele ettepaneku avaldada joonealuse-romaan. Kivikasel polnud parajasti midagi valmis, küll aga kavatsusel kirjutada romaan Vabadussõjast. Nagu varem oma asunikutriloogiat, jätkas Kivikas sellegi kirjutamist ilmumise kestel. 1936. aasta lõpul avaldas romaani «Nimed marmortahvlil» tervikuna Eesti Kirjastuse Kooperatiiv Tartus. Võrreldes ajaleheredaktsiooniga oli autor raamatuvariandi põhjalikult ümber töötanud ja viimistlenud.

«Nimed marmortahvlil» tugineb põhijoontes tegelikult aset-leidnule, seepärast allpool lähemalt teose ajaloolisest taustast.

12. XI 1918 peeti Tartu kommertskooli ruumes poolavalik koosolek, kus kutsuti õpilasi kaitseliitu astuma. Kuu lõpul moodustati juba oma lendsalk, mille juhiks sai kooli viimase klassi õpilane Evald Mänd. Õppusi korraldati koos Treffneri gümnaasiumi lend-salgaga. Sakslaste lahkumisel saatsid salgad linna tänavaile pat-rulle ja panid välja valveposte. 18. XII lahkusid viimased sakslased Tartust. 20. XII algasid rüüstamised. Raudteejaama juures asuvaid ladusid kaitsev 12-meheline rühm kommertskooli lend-salgast pidas maha lahingu. 21. XII varahommikul taandus lend-salk linnast Põltsamaa poole, kuhu ühes Tartu kaitseliiduga jõuti 23. XII. 29. XII saabus Põltsamaale pataljoni formeerima endine Tartu miilitsaülem nooremleitnant Einbund (K. Eenpalu). Pataljoni formeerimiseks viidi üksus 30. XII küüthobustega Viljandi.

349

Kommertskooli õpilastest moodustati 2. rood, ülemaks sai leitnant Libene. Väeosa hakkas kandma Tartu kaitseliidu pataljoni nime, mis 9. I 1919 ristiti ümber Tartu vabatahtlikuks pataljoniks.

Algas pataljoni lahingutee. 16. I 1919 vallutati Rannu mõis. Langes 2. kompanii õppursõdur Ahas. Järgmisel päeval vallutati Valguta mõis ja Rõngu alevik. Vangi langesid pataljoni varahoidja Reimann ja velsker Viil, kes enamlaste poolt metsikult tapeti. 18. I taanduti Rõngust Valguta mõisa. 19. I jõudis Viljandist Pikasilla kõrtsi juurde täienduseks Tartu rood. Ajal, mil Valguta mõisas värvati ümbruskonnast lisajõudu, algas ootamatult punaste suurtükituli. Paanikasse sattunud mobiliseeritud jooksid laiali. Visa vastupanu järel sunniti pataljon taanduma, ent järgmisel päeval oldi taas mõisas. 21. I hommikuks löödi tagasi uus rünnak. Kell 12 alustas vaenlane järjekordset pealetungi, millest võttis osa ka 4. läti kommunistlik kütipolk. Pärast viietunnist lahingut oli pataljon sunnitud taanduma. 23. I saabus toetuseks rühm suur-tükiväge ja 25. I läks pataljon pealetungile, et abistada Kuperjanovi partisane Rõngu aleviku vallutamisel. Võeti tagasi Valguta mõis, kust liiguti edasi Kuperjanovi pataljoni paremat tiiba kaitstes kuni Puhaste külani. Järgmisel päeval vallutas pataljon Pikasilla kõrtsi. Vaenlase vastupealetung 27. I löödi tagasi. Õhtuks vallutati Leebiku mõis ja Rulli alevik. 30.1, pärast lühikest hingetõmmet Rulli alevikus, mindi taas pealetungile ja jõuti õhtuks Soe alevikuni. Hummuli mõisa juures kohati vaenlase visa vastupanu. 1. II alustati edasiliikumist Valga suunas, kuhu saabuti kell 15.

Sellega lõppes pataljoni lühike, aga lahingurohke sõjatee — 3. II oldi tagasi Tartus, puhkusel. 16.—31. I kaotas pataljon 6 meest langenuna, 18 haavatuna, s. o. umbes 12% koosseisust. 15. II moodustati Tartu linna ja maakonna kooliõpilastest Tartu kooliõpilaste pataljon, mille lahinguteed aga romaanisarja «Nimed mar-mortahvlil» avaköide ei käsitle.

Avaköite esimese osa tegevustik hargneb põhiliselt Tartus,, sealse kommertsgümnaasiumi õpilaste seas. Kesksel kohal on klassi kahe autoriteedi — kommunist Käämeri ja rahvuslase Käsperi maailmavaadete lahknevusel põhinev konflikt. Romaani peategelasele Henn Ahasele tunduvad vastandlike poolte põhjendused omast-kohast õigetena ja ta ei suuda otsustada, kumma poolel on tema. Eriti teravneb otsustamise vajadus tegevväemobilisatsiooni väljakuulutamise järel. Ahas mõistab, et kolmas võimalus — jääda erapooletuks — tema sisekonflikti ei lahenda. Punaste kasuks kõneleb ta päritolu, punaseid ootav isa ja nende poolel sõdiv vanem vend. (Romaani järgmistes köidetes selgub aga isa ja venna leeri seesmine vastuolulisus: isa punasus oli kustutamata janu ammu ihatud maa järele, vend aga oli ideeline kommunist.) Ahas usub Käämeri kinnitust, et punaste võit on kindel pääs viletsusest. Ent kohe haarab teda mure Käsperi ja teiste klassikaaslaste saatuse pärast. Ja uuesti: mida toob valgete võit vennale, kes teda alati oli aidanud? Ja isale, kes ootab punastelt maad?

Eneselegi ootamatult lahkub Ahas koos ühe ohvitseri ja riigiametnikuga punaste hõivatud Tartust. Ta ei lähe Käämeri juurde, kes teda oli kutsunud, ega liitu Käsperi ja teiste klassivendadega, kes marodööritsejatega peetud lahingu järel olid samuti Tartust

350

lahkunud. Ahas suundub isakoju, valides seega ikkagi erapooletuse. Varsti hakkab ta endale ette heitma, miks ta hoidub kõrvale surmaohus isamaa kaitsmisest. Esimese osa lõpul astub Ahas vabatahtlike pataljoni. Ent ühinemine klassikaaslastest õppursõduritega ei vaigista kaugeltki Ahase sisevõitlusi. Juba järgmisel ööl küsib ta endalt, kas ta pole teinud surmapattu, haarates relva nende inimeste vastu, kellega tal on ainult osaline lahkuminek maailmavaates, mida saaks kooskõlastada ka ilma tapariistadeta. Võib-olla oleks ta pidanud minema ikkagi punastega, et koos vennaga võidelda kehvikute huvide eest, sest pole tal ju ei maju, maid ega vara, mida punaste

eest kaitsta. Ent samas on Ahas kindel, et iialgi ei suudaks ta koos venelastega võidelda oma rahva vastu.

Lahendus saabub romaani kolmandas osas Ahase ja Käsperi arutlustes valvepostil. Siin toimub romaani ideeliste võitluste kulminatsioon. Vastandlike seisukohtade kokkupõrkes sünnib omalaadne süntees — rahvusliku sotsialismi idee. Romaani üks telg-jooni on niisiis Henn Ahase psühholoogilis-ideeline arengulugu.

Ahase arenguloo kõrval on Kivikase jaoks oluline veel teinegi käsitlusaspekt — inimene ja sõda, eriti inimese muutumine, õigemini inimese moondumine sõjas. Kirjanik näitab järk-järgult, kuidas inimene sunnitakse harjuma sõjaga. Noortele koolipoistele on sõja kohutav reaalsus algul väljakannatamatu. Neid haarab meeletu surmahirm, mille ajel põgenetakse püsse ja varustust maha jättes lahingust. Toimub nende seniste tõekspidamiste krahh, sest noorusidealismi jaoks pole sõjas kohta. Algab noore inimese muutumine ükskõikseks, kalestunuks, tooreks. Kohlapuus, kes varem keeldus lahinguski relva kasutamast, ärkab ajapikku tapa-kirg, kuni ta ei põlga enam vangidegi tapmist. Eilsed koolipoisid püüavad põgenevat vaenlast just nimelt täägi otsa saada, kuigi tulistada oleks lihtsam... Surmahirm jääb lahingutega harjudes üha enam varjule, kuid ta ei kao. Kivikase romaanis puuduvad eluvõõrad vaprusstseenid, romaan ei heroiseeri sõda. Nagu oma varasemaski sõjateemalises loomingus jääb Kivikas ka selles teoses sõda eitavale positsioonile.

Paguluses kirjutas Kivikas romaanile «Nimed marmortahvlil» kolm uut köidet, mis aga ei küüni sarja esikraamatu tasemeni: neis on rohkesti kuiva kroonikalikkust ja sündmustiku venitamist, liialt tagaplaanile jäävad inimestevahelised suhted.

Romaanisarja avaraamatu uustrükile (1947) peagi järgnenud teise raamatu (1948) tegevustik viib sõjaaegsesse Tartusse, kuhu Ahas haavadest paranemise järel jääb staabikirjutajana teenima. Sõda ja vahetu lahingutegevus jõuab lugejani Ahase sõprade kirjade kaudu, langenute riitadena ülikooli anatoomikumis ning matusekellade helinas. Henn Ahas astub ülikooli, algab tema kirjanduslik tegevus ja liitumine boheemkonnaga. Ahase vaateväljas tegutsevas kirjanike rühmituses pole raske ära tunda «Siurut». Teine köide ongi peamiselt 1919. aasta kultuuri- ja poliitikaelu kajastus, ainestik teeb teose huvitavaks, kuid domineerivalt kroo-nikalik sündmuste edasiandmine toob kaasa stiililise ühekülgsuse.

Romaani kolmanda köite (1951) sündmused arenevad jaanuarist detsembrini 1920 peamiselt Tartus. Peatähelepanu on sõjajärgsel

poliitilisel ja kultuurielul. Kujutatud on Tartu vabastamise esimese aastapäeva pidustusi, valimisvõitlust, tolleaegseid poliitikuid ning kirjanikke. Pikemalt on peatutud muudatustel üliõpilaselus. Eeskätt kirjeldatakse Eesti Üliõpilaste Seltsi noorliikmete ja vanema generatsiooni vahelist konflikti, mis on ühtlasi üliõpilasseltsi «Veljesto» sünnipõhjusi. Jätkub peategelase arengulugu: Ahasest saab vaadetelt üha enam rahvuslane. Ent rohkem kui Ahase arengulugu väärtustab teost pilt toonasest kultuurielust, eriti noorsoo püüdlustest.

1954. aastal avaldas Kivikas romaanisarja neljanda, viimase raamatu. Noore vabariigi kultuurielu käsitlus jõuab siin kahekümnendate aastate keskele. Lõpevad Ahase ideelised otsingud, tema rahvuslike vaadete kindlus avaneb eriti kommunistide kohtuprotsessil, millest Ahas võtab osa tunnistajana. Toimub leppimine kahe venna, kahe vastandliku ideoloogia kandja vahel. Kivikase varasema loominguga kooskõlas saab see teoks vanema venna, punase Ahase surivoodil. Kõik need suured ja õilsad ideed, mille nimel elu ajal nii vihaselt tapeldi, kaotavad surma palge ees tähtsuse — siin ollakse võrdsed.

Romaani kolm viimast köidet on eelkõige kultuurikroonikad,. seda enam et tegelaskonnas esineb palju ajaloolisi isikuid kas oma või kergesti äratuntavate varjunimede all (J. Aavik, J. Tõnisson,. F. Tuglas, A. Gailit, H. Visnapuu, A. Annist, O. Loorits jt). Kogu sarja iseloomustab tugev autobiograafilisus, pole raske leida otse-seoseid Henn Ahase ja autori elukäigu vahel. Selles seoses on «Nimed marmortahvlil» ühtlasi ka memuaarromaani sugemetega.

Albert Kivikase tetraloogia jääb kirjandusse kui Eesti Vabariigi ühe ajajärgu võitlust välisvaenlasega, sisevastuolusid ning omamaise intelligentsi kujunemist kompaktselt hõlmav teos.

Pekka Erelt

Kivikas, A.

X49 Nimed marmortahvlil. — 4. tr. — Tln.: Eesti Raamat, 1991. — 352 lk. ISBN 5—450—01500—3

Romaan «Nimed marmortahvlil» kujutab kooliõpilaste-vabatahtlike sõjameheteed Vabadussõja aastail. Teose keskse tegelase Henn Ahase kaudu on näidatud ka tolleaegse noorsoo ideelisi otsinguid, nende kõikumist kahe vastandliku ideoloogia, rahvusluse ja sotsialismi vahel.

84. 3E

Tartu Trükikoda 125